

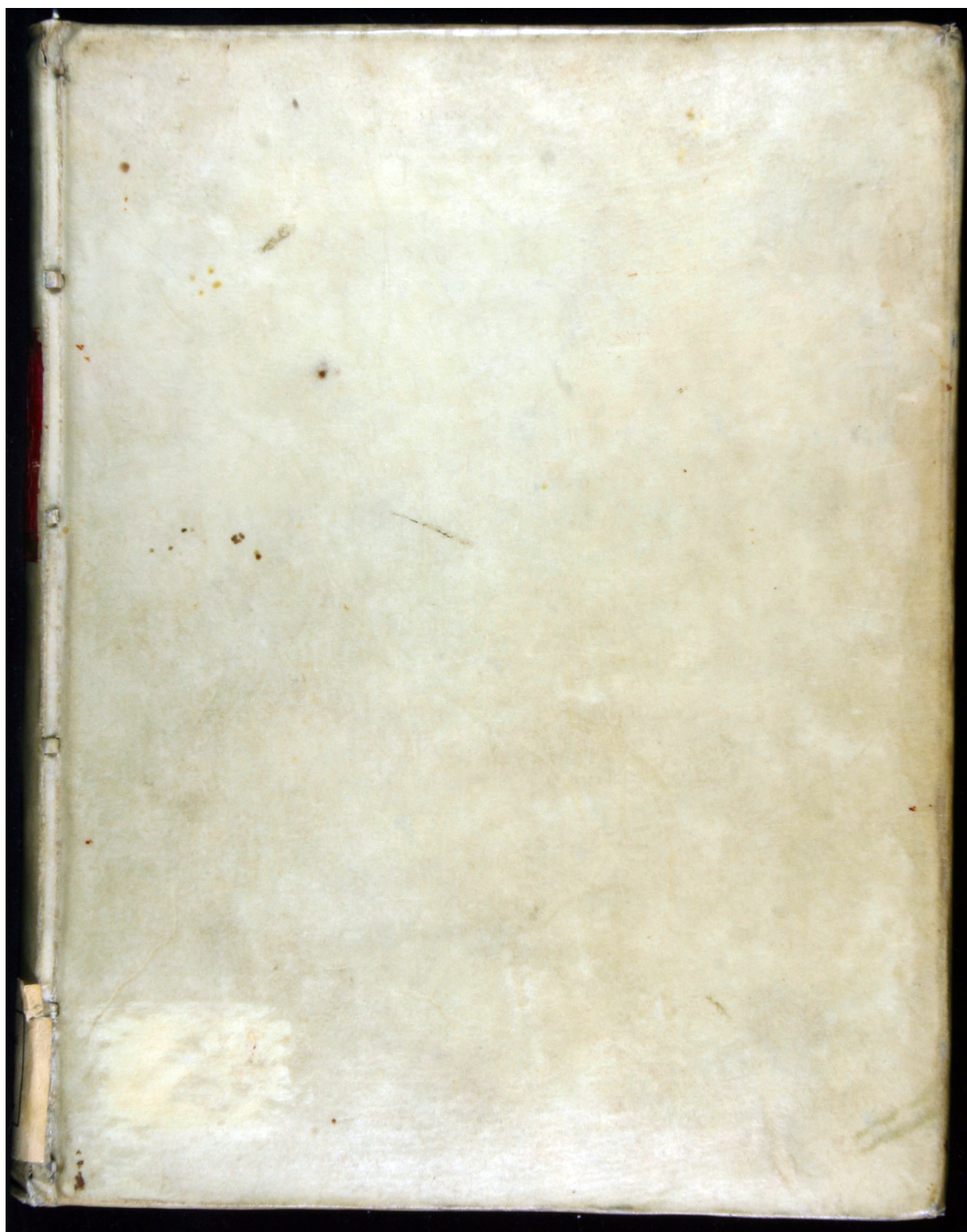
- Digitalisierte Fassung im Format PDF -

De Nederlandtse Herbarius of Kruydt-boeck

Petrus Nylandt

Die Digitalisierung dieses Werkes erfolgte im Rahmen des Projektes BioLib (www.BioLib.de).

Die Bilddateien wurden im Rahmen des Projektes Virtuelle Fachbibliothek Biologie (ViFaBio) durch die [Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg \(Frankfurt am Main\)](#) in das Format PDF überführt, archiviert und zugänglich gemacht.

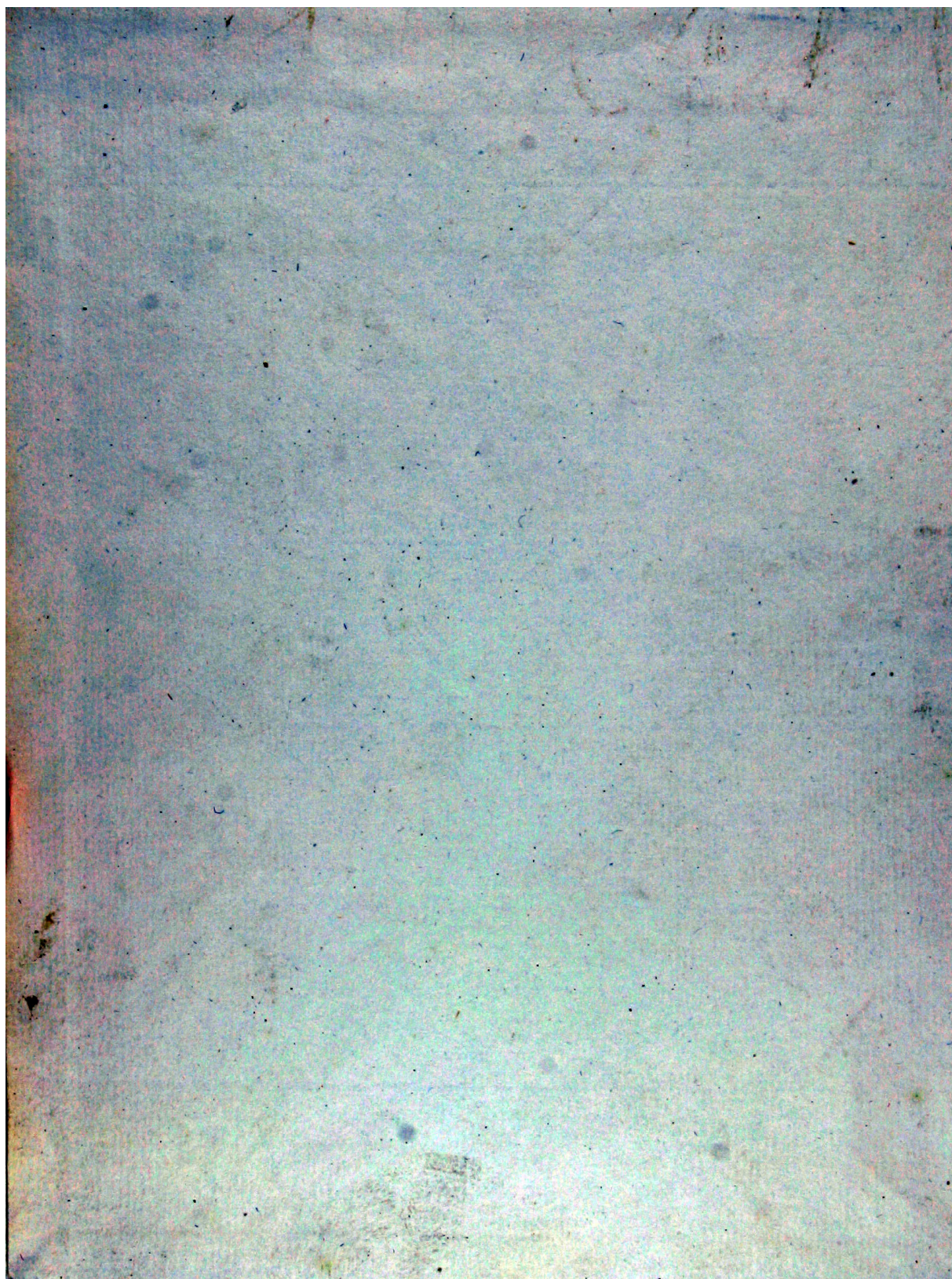

J. H. KRELAGE.

Præf. n. 7586 *c. p. 214*

Opera varia ante Linnaeum *p. 509.*

~~1-2-10-17~~

335F21

De Nederlandſe Herbarius of Kruidt-boeck,

BESCHRYVENDE

De Geſlachten/ Gedaente/ Plaetſe/ Tijd/ Oeffeningh/ Aert/ Krach-
ten/ en Medicinael gebruyck van alderhande Boomen/ Heeſteren/
Boom-gewaffen/Kruiden en Planten/die in de Nederlanden in 't
wilde gebonden / ende in de Hoven onderhouden worden.

ALS MEDE

De Uytlandſen of vreemde Droogens, die gemeenlijk in de Apothe-
kers Winckels gebruyckt worden.

U Y T

Verscheide Kruidt-beſchrijvers tot nut van alle Natuur-kundens/ Genees-
meesters/ Apothekers/ Chirurgijns/ en Liefhebbers van Kruiden en Plan-
ten by een vergadert / en beſchreben

Door P E T R U S N Y L A N D T, *M. Doctor.*

Amsterdam, by de Wed. van Michiel de Groot, op de Nieuwen-dijck/ tusschen de
twee Haerlemmer-sluisen / 1682. Met Privilegie voor 15 Jaren.

ish = 152 017 - 01

Extract uyt de Privilegie.

DE Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, hebben by Brieven van Oetroy, gedateert den 21 April 1670. aen MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, verleent, om alleen te mogen doen Drucken en Verkoopen, voor den tijt van 15 achter een volgende Jaren, een Boeck genaemt *Den Nederlandsen Herbarius of Kruydtboeck*, beschreven door P. NYLANDT, der Medicijnen Doctor, met verbodt van het selve by yemandt anders in geenderhande Talen te mogen Na-drucken of Verkoopen, in 't geheel of ten deele, in groot of kleyn Formaet, op alsulcke poenen en Amenden als in 't zelve Oetroy breeder is begrepen.

Was onderteeckent

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB. van BEAUMONT.

Bibliotheek
der
LANDBOUW
Hoogeschool

OPDRACHT

Aen den

Seer Geleerden, Achtbaren, en Ervaren

Heer, Mijn Heer

GULIELMUS PISO,

M. Doctor, en voornamen Practisjn der Stadt

A M S T E R D A M.

M Y N H E E R,

E voort-teelende natuur schijnt nergens in meerder uyt gespat te hebben, als in 't voortbrengen van soo meenigerhanden, en by na ontallijcke soorten van Gewassen en Kruyden; welckers krachten te ondersoecken de dringende nootfakelijckheyt, en de ongestadigheyt des Menschen gesontheyt de eerste en voornaemste oorfake geweest is. Hoe seer wy aen veel geleerdeMannen, de welcke in 't beschrijven der Kruyden en Planten nochte moeyten, nochte onkosten, nochte tijt gespaert hebben, verplicht zijn, kan lichtelijck uyt haer nagelaten Schriften geoordeelt worden. Wiens voetstappen navolgende ik dit Kruyt-boek uyt verscheyde geleerde Kruytbeschrijvers in 't korte by een versamelt hebbe, op dat als met een oogslag, wat voor Kruyden en Planten sich in ons Nederlandt, soo wel in 't wilde, als in de Hoven tot vermaeck, voedsel, en herstellinge van de gekrenckte gesontheyt des menschelijcken Lichaems vertoonen, gesien werden. Het sal misschien van sommige voor onnoodig geacht worden, 't geene van andere voor desen in 't licht gebracht, wederom op te dissen, maer dese gelieven te dencken dat mijn ooghwit alleen

O P D R A C H T.

is, den genen die door veel besigheden om de wijtloopige Schriften van andere vermaerde Kruydt-beschrijvers te doorlesen, belet worden, behulpigh te zijn. Ick bekenne dat my door dese voorbereyde dingen seer veel arbeydts en moeyten benomen is, andersins hadde dese materie ofte des selfs ordentelijcke stellinge een meerder verstandt en grooter naerstigheyt vereyscht.

Dese geringe Eerstelingen mijnes arbeydts koom ick U E. opdragen en toe-eygenen: Eensdeels, om dat U E. met een besondere kennisse en nauwkeurigh oordeel van 't geene aen U E. opgedragen wordt, begaeft zijt: Anderdeels, om dat by U E. een langhduurende ervarentheyt van 't gebruyck der geneesmiddelen, die tot des Menschens gesontheit dienstigh zijn, gehuysvest is. Ontfanght dan dese geringe erkenenisse met soodanige gunstige genegentheyt als het aen U E. opgeoffert wort: 't sal my loons genoegh zijn, dat dese bladeren met een gunstigh opslagh der oogen van U E. doorsien mogen worden, waer door ick my verbonden sal houden altoos te blijven

Die ick ben

U E.

Dienstvaerdige Vriendt

P. NYLANDT.

VOOR-

V O O R - R E D E N
Over den
NEDERLANTSCHEN HERBARIUS
of
K R U Y D T - B O E C K ,

Aen de
Kruydt-onderfoeckende Leser.

 DE dringende nootsakelijckheydt, een Meestresse van 't gebruyck aller dingen, heeft niet sonder reden de redelycke Schepelen, met veelderhande qualen en gebreecken beladen zynde, hulpe doen soecken aen die dingen, de welke tot haer gesontheydt voordce-
lighe konde zyn: Onder deze zyn de Kruyden en Gewassen by onse Voor-Onders meest in 't gebruyck geweest; soo dat de rechte kennisse daer van niet alleen by een Genees-meester, maer oock by een Apotheker ofte Artzeny-bereyder, en Chirurgijn ofte Heel-meester nootsakelyck vereyscht wort: Want indiense van dese kennisse ontbloomt zyn, wat heeft men anders als merckelycke schaden en groove mislagen te verwachten? Voorwaer het is een teecken ofte van groote licht-
vaerdigheyt, des Menschens edele gesontheydt en leven door onkunde der Genees-middelen aldus in de waegh-schael te stellen: ofte van groote omvetentheydt en dwaesheyt dese kennisse alleen aen de Kruydt-soeckers, die dickwils omtrent dese sake onervarender als sy selfs zyn, te betrouwen. Ende nademaal men het gebruyck der vreemde Kruyden en Droogen, soo veel als 't mogelyck is, behoorde te vermijden, ende in der selver plaetse onse eygen Inlandtse Kruyden, die gemackelycker en met meerder sekerheyt in haer volle kracht te bekomen zyn, niet vervalscht worden, en nader met den aert onser Imvoonderen over een komen, tot bevorderingh, bewaringh en herstellingh der gesontheyt aen te wenden: waerom ick oock alle de Boomen, Heesteren, Kruyden en Gewassen, soo wel die in de Nederlanden in 't wilde, als die in de Hoven der Kruydt-beminnaers op wasen, en naerstelyck onderhouden worden, nyt verscheyde vermaerde naerstige en geleerde Kruydt-beschrijvers by een versamelt, op dat als in een kort begriyp blycken mochte, dat ons hier te Lande geene ofte weynige Genees-middelen tot bewaringh ende herstellingh van onse gesontheyt en ontbreken: soo dat het onnoodigh is, andere vreemde Kruyden en

Aen de Kruydt-ondersoeckende Leser.

Gewassen in ver gelegen, en seer van onsen Climæet verscheyden Landen met groote curiosheyt, en noch meerder onkosten op te soecken ofte over te brengen. Nochtans heb ick tot meerder genoegens des Kruydt-ondersoeckende Lesers de vreemde Droogen, die gemeenlyck in de Apothekers winckels gebruyckt, en by de Drogisten te bekomen zijn, hier by gevoeght. Onse eygen Inlandtse Kruyden hebbe ick na de verscheydentheyt der gronden, daerse gemeenlyck gevonden worden, by een gestelt, en de tamme Hof-kruyden onder haer besondere soorten verdeelt, op dat de Kruydt-soeckers als uyt een Voorschrift of Register dies te gemakkelijcker sien en bemercken souden, wat voor Kruyden, Planten en Gewassen sy op soodanige plaetsen, alsse betreden, te verwachten hebben. In het beschryven der Boomen, Kruyden en Planten in't besonder, hebbe ick de order en voorschrift van andere naeuw-keurige, naerstige, en vermaerde Kruydt-beschrijvers na gevolght: Ten eersten verhalende de Nederduytsche en de Latynsche naem, waer mede de Boomen, Heesteren, Kruyden en Planten gemeenlyck en meest bekend zijn: Ten tweeden stellende alle de Geslachten of mede-soorten van yder Gewas in't besonder die hier te Lande in't wilde gevonden ofte in de Hoven onderhouden worden: Ten derden beschryvende de gedaente ofte kentekenen om de selve te leeren kennen, ende van anderen te onderscheyden: Ten vierden aenwysende de plaetse, alwaerse hier te Lande meest te vinden zijn: Ten vyfden te kennen gevende den tijdt, wanneerse in haer volkomen en beste fleur of wasdom staen: Ten sessten leerende de oeffeninge ofte de maniere om de tamme Boomen, Heesteren, ende Kruyden, yder na sijnen aert, aen te teelen, ende te onderhouden: Ten sevende verhalende de aert, krachten en werckinge der selven; Ende ten laetsten versamelende uytgelesen Geneesmiddelen tegen veelderhande gebreken des menschelijcken Lichaems dienstigh, en van ervaren Genees-meesters en Kruydt-beschrijvers versocht en krachtigh bevonden. Dit alles hebbe ick, om de Kruydt-ondersoeckende Lesers niet geen onnodige beuselingen ofte onnutte twistreden lastigh te vallen, als mede de swacke Memorie te ondersteunen, in't korte op het Pampier ontworpen. Versamelt dan hier uyt, waerde Leser, 't geene u dienstigh is; behaeght het u niet alles, misschien sal het u alles niet mishagen: want mijn voornemen is niet u schadelijck, maer veel eer voordeeligh te zijn. Ondertusschen vaert wel.

In Historiam Plantarum indigenarum, à
CL. V. PETRO NYLANDT, M. D.
adornatam.

BElga, quid ignotas frutices fœlicis Eöi,
Germina quid siccæ fuspis Arabiæ?
Dives opis Natura suæ, nec muneris illic
Largior, effatos non tulit inde sinus.
Aspice, quid Patriis passim nascatur in oris,
Quidque suo fœlix munere terra ferat
Hæc quoque planities, & aquis obnoxia rura
Non nihil, indigenas quo tueantur, habent.
Hæc tua sedulitas, hæc est tua, Docte NYLANDT,
Naturæ Batavos quæ verat esse rudes.
Vindice te, longum neglecta, Batavia mater
Agnoscit doteis ipsa, legitque suas.

J. V. BROECKHUYSEN.

*Namen der Kruydt-beschrijvers ende Genees-mee-
sters in dese Nederlantfen Herbarius of Kruyt-boeck aengetekent.*

AEtius
Amatus Lusitanus.
Andræas Cæsalpinus.
Avicenna.
Baptista Sardus.
Carolus Clusius.
Casparus Bauhinus.
Castorus Durantus.
Christophorus Acosta.
Dioscorides.
Dominicus Chabræus.
Felix Platerus.
Franciscus Ravelingius.
Galenus.
Garcias ab Horto.
Gualtherus Charleton.
Joachimus Cammerarius.
Johannes Schroderus.
Johannes Stockerus.
Johannes Fragosus.
Leonardus Fuchsius.

Matthias Lobel.
Mesue.
Mizaldus.
Nicolaus Monardus.
Otto Brunfelsus.
Paulus Ægineta.
Petrus Forestus.
Petrus Bayrus.
Petrus Crescentius.
Petrus Andræas Matthiolus.
Petrus Potterus.
Platearius.
Plinius.
Rembertus Dodonæus.
Renodæus.
Ruellius.
Scribonius.
Serapio.
S. Sethus.
Theophrastus.
Valerius Cordus.

I N H O U D T

D E S

Nederlantsen Herbarius ofte Kruyt-boecks.

- I. **D** Eel, Beschryvende de Geslachten, Gedaente, Plaetse, Tydt, Oeffeningh, Aert, Krachten, en Medicinael gebruyck van alderhande Boomen, Heesteren, en Boomachtige Gewassen, soo wel die in de Nederlanden in 't wilde aengroeyen, als die in de Hoven onderhouden worden.
- II. Deel, Beschryvende alderhande Graen, Mis-gewassen van Koorn, Hauwvruchten, Kruyden, en Planten, die in de Nederlanden op de Ackers, in drooge Beemden, en langhs de Wegen voortspruyten.
- III. Deel, Beschryvende alderhande Kruyden ende Planten, die in de Boschen, onder de Heggen, op schaduwachtige Plaetsen, en vette Gronden in de Nederlanden voort komen.
- IV. Deel, Beschryvende alderhande Kruyden ende Planten, die in de Nederlanden op magere, Steen- en Sandtachtige opene Plaetsen groeyen.
- V. Deel, Beschryvende alderhande Kruyden, die in de Nederlanden in de Revieren, Poelen, Zee, vochtige Beemden, ofte grasachtige Plaetsen, en aen der selver kanten opwassen.
- VI. Deel, Beschryvende alderhande Distelen, en Doornachtige Planten, soo wel die in de Nederlanden in 't wilde opwassen, als die in de Hoven onderhouden worden.
- VII. Deel, Beschryvende alderhande Medicinale en rare Hof-kruyden en Planten, die in de Nederlanden meest in de Hoven onderhouden worden.
- VIII. Deel, Beschryvende alderhande wel-rieckende Kruyden, die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.
- IX. Deel, Beschryvende alderhande Bol- en Bloem-kruyden, die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.
- X. Deel, Beschryvende alderhande Kruyden met krans-wijse Bloemen, die in de Hoven van Nederlandt groeyen en onderhouden worden.
- XI. Deel, Beschryvende alderhande Moes-kruyden en eetbare Wortelen, die in de Hoven van Nederlandt geoeffent en onderhouden worden.
- XII. Deel, Beschryvende veelderhande nytlandtse Boomen, Heesteren, Kruyden, en Planten, de welcke hier te Lande, nytgenomen eenige weynige, nergens gesien noch onderhouden worden; Ende wiens deelen, als Hout, Schorffe, Wortelen, Bladeren, Zaet, ofte Vruchten, misgaders der selver Sappen en Gommen, gemeenlyck in de Apothekers Winckels gebruyckt, en vreemde Droogen genaemt worden.

HET EERSTE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruidt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/Gedaente/Plaetse/ Tijdt/Oeffeninge/Aert/Brach-
ten/ ende Medicinael gebruik van alderhande Boomen/ Heesteren/
ende boomachtige Gewassen/ soo wel die in de Nederlanden in 't
wilde aen-groepen/ als die in de Hoven onderhouden worden.

Eycken-boom, in 't Latijn *Quercus*.

Gedaente.

De Eeckeldragende Boom/ by ons Eycken-boom ge-
naemt/ is in dese en andere
Landen genoeghsaem be-
kent; hy waft op tot een
hooge Boom/ doch is lang-
saem in 't opschieten/ met
seer veel dicke en groote takken sich verre en
wijd uytspredende. De Eycken-boom
noch jongh zijnde/ heeft gladde en effene
schorffen/ maer out en groot geworpen
zijnde/ is de schorffe routw/ geborsten/ ende
op veel plaetsen geklooft. Het hout is van
binnen hardt en vast/ maer het buptenste
gedeelte/ naest aen de schorffe geplactst/
't welck sich witter vertoont/ is zachter/ en
de bedervinge eerder onderworpen. De
bladeren zijn glat/ breeft/ langhwerpigh/
rondsom de kanten geschaert en diep ghe-
kerft/ en aen de bovenste zijde groender/
als aen de onderste. De vruchten/ by ons
Eeckelen genaemt/ zijn langhwerpigh/ be-
staende uyt een kerne in twee deelen onder-
schepden/ met een hardtachtige schellen be-
deekt/ ende in routwe schaelkens of dop-
kens begrepen. Daer-en-boven zijn op de
bladeren de Eycken-Appelkens te vinden/
de welke van verwe bleek-groen/ van

wesen boos en waterachtigh/ en van ge-
daente den Galnooten niet ongelijk zijn/
en in wiens midden somtijds eenigh ghe-
wormte gebonden wordt. De wortelen ver-
spreiden sich seer diep en wijd in de Aerde/
waerom oock dese Boom lange jaren/ en
naer sommigen haer meeningh/ wel drie
hondert jaren staen blijft.

Plaetse. De Eycken-boom waft op in
alderhande gront/ nochtan tiert hy best
op goet en vet Landt. Men vint van de
selve geheele Boschen/ en werden veel tot
Lanen geplant.

Tijdt. De Eycken verkrijght nieuwe
bladeren in 't laetste van April, waer van
wederom sommige in 't laetste van den
Herfst afvallen/ andere den geheelen Win-
ter doz en vaelt aen de Boom over blijven
hangen/ tot dat sy booz de nieuw-aen-
groepende bladeren afgestoten werden. De
Eeckelen werden in de Herfst rijp/ als wan-
neer sy van selfs afvallen.

Oeffeningh. De Eycken-boom wordt in
de Nederlanden van Eeckelen ofte Aeckers,
die in Deuren een halve voet diep in de
Maent Maert gheplant zijn/ vermenigh-
vuldicht: Dese 3/ 4/ ofte 5 Jaren op ge-
schooten/ besnoept/ en de Zaet-wortel on-
der afgesneden zijnde/ verplant men de
selve

selve 18 ofte 20 boet van malkander: Dese verplantingh geschiedt gevoeghlyck in January ofte February.

Aert en krachten. De bladeren / schozfen / de dopkens van de Aeckers ende de Aeckers selfs / zijn met eenige verkoelinge en seer stercke t'samen-treckinge / verbzoggende tot in de derde graet. De Eycken-Appelkens ofte Ballekens zijn de Galnooten van krachten eenigsius gelijck. Dodon.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige Maent-stonden der Vrouwen, Bloet-spouwen, Bloedt-pissen, en alle Bloedt-ganck. Neemt Eycken-bladeren twee handen vol / dopkens van de Aeckers, schellen van de Aeckers, van elcks een loot: koocht dit in Water en Goode Wijn van elcks een pint / tot dat een vierde part verkoocht is / en geeft hier tweemaal daegs van te drincken. Hier toe is mede seer krachtigh het water van de teere Eycken-bladeren gedistillcert / t welck van sommige mede gepresen wordt om het Graveel en den Steen af te setten. Oock gebruyckent hedendaeghs / seyt Lobel, de Medicijns van Italien ende Piemont, om de Leber te verkoelen ende te verstercken. Dodonæus, Lobel.

Voor Tant-pijn, bedorven Tant-vleesch en vuyle Zeeren: Neemt de versche en jonge bladeren van den Eycken-boom, soo veel van nooden is / koocht die op in Wijn. Dit afziedsel wordt tegen de Tant-pijn in de mont gehouden / en voor de andere gebreken worden de selve daer mede gewaschen. Ravelingius.

Om versche Wonden te heelen en t bloeden te stelpen: Neemt de versche bladeren van den Eycken, stoot die kleyn / daer na wascht de wonden met water daer Eycken-bladeren in gesoden zijn / t welck verhindert alle ontfekinge / supbert en heelt de wonden seer wel. Hier van verhaelt Galenus een merckwaerdigh exempel: Het is my indachtigh / seyt hy / als dat ick eens een wonde die met een byl gemaecht was / genesen hebbe / en naer dien geen ander genees-middel voor handen was / als al-

leen de bladeren van een Eycken-boom, hebbe ick de selve / kleyn gestoten zijnde / op de wonde en de naby-gelegene deelen gebonden. Galenus.

Voor verouderde en verzeerde Schorstheyt: Neemt het water / dat op de holle strupcken van oude Eycken-Boomen door den regen vergadert is / ende bet de schozfe de plaetse hier mede. Fuchsius, Matthiolus.

Boecken-boom, in 't Latijn *Fagus*.

Gedaente.

De Boecken-boom schiet met een dicke stam hoog op / en verbzept sich met veel zyde-tacken in 't ronde wijt upt. De bladeren zijn dun / effen en breechtachtigh. De bloemen zijn kleyne geelachtige katteliens. De vruchten die in rupge schellen ofte snoestersen beslooten zijn / zijn drie-liantige Noothkens / die met een gladde schelle bedeckt / en gemeenlijck Boeck-pitten genaemt werden. De schozfe van dese Boom is glat / en het hout wit en hardt. De wortelen spreiden sich wel wijdt upt / maer sincken niet diep in de Aerde.

Plaette. De Boecken-boom wast gaerne in sandtachtige / doch bochtachtige Aerde / en wordt alhier in Lanen ofte geplante Boschen gebonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen verscheelen weynigh in haer geboorte / want de selve te gelijck in 't eynde van April ofte in de May voort spruyten / maer de Noothkens ofte Boeck-pitten worden in de Hertst rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden aengeteelt van Boeck-pitten in een grep in goede Aerde gezaept zijnde / dan besnoept tot Stal-boomen / en 5 ofte 6 Jaren opgewassen zijnde / verplantmense in January, 20 ofte 25 boeten van een.

Aert en krachten. De bladeren van de Boecken-boom zijn verkoelende en eenighsius t'samen-treckende van aert. De Boeck-pitten zijn warm en bocht van aert / met een kleyne t'samen-treckinge vermengt. Dodonæus.

Me-

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen en Puyften: *Neemt de versche bladeren van den Boecken-boom, stootse en leghtse op.* Dodonæus.

Voor pijn in de Nieren en 't Graveel: *Neemt de assche van Boeck-pitten een brendeels loots / en geeft dit met eenigh nat te dincchen.* Ravelingius.

Voor schorffheyt, gebruyckt het water dat in de holle Boecken-boomen gebonden wort / gelijk wy vooren van den Eycken-boom geseyt hebben. Ravelingius.

Esschen-boom, in 't Latijn Fraxinus.

Gedaente.

De Esschen-boom wert door ouderdom een seer hoog endicke Boom / door zijn zijde-tacken in 't breede wijdt uytgespreydt zijnde / van welcke de teerste door eenige knoopen ofte ledelens onderscheyden / en van binnen hol / en met wit voos mergh gevult zijn. Het hout van de stam is witachtigh / hart en de vervottinge wederstaende. De schoffse die de stam ende de tacken bekleedt / is glat en effen. De bladeren zijn groot / langh en ronsom wat gekerft / en uytgespreydt door veel bladeren aen een ribbeken tegen malkander over / behalven het uiterste bladt / wassende. Het zaet groept in lange hantwien / de tonge van sommige Vogelen uytbeeldende / de welcke aen de teerste rancken / neffens de bladeren in een tros nederwaerts hangende uytsprijten. De wortelen verspreyden sich wijdt en diep in de Aerde.

Plaetse. De Esschen-boom wast tierigh en weeldigh op bochtige plaetsen / en is in de Nederlanden overvloedigh genoegh te vinden.

Tijdt. De bladeren en de hantwen / waer in het zaet besloten leyt / komen in de Nederlanden in de Maent April te voorschijn / ende het zaet wort in de Herfst volkomen rijp.

Oeffeningh. Dese Boom wort van het

zaet aengeteelt / en tot de dichte van twee ofte drie duymen opgetwassen zijnde / werdt in February ofte Maert 15 voeten van den anderen verplant / alwaer men die best ordineren sal: Nochtans moet men naestigh in acht nemen / dat men de opgaende toppen niet af en snijde.

Aert en krachten. De bladeren / schoffse en 't hout van den Esschen-boom zijn sterckelijck droogh-maekende van aert / met een middelmatige warmte vergeselschapt. 't Zaet is warm en droogh in de tweede graet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Vergift, en Beeten der Slangen: *Neemt het sap van Esschen-bladeren twee loot / menght dit met een roemer Wijn / en gebruyckt het; oock kan men de bladeren nuttelijck op de Beete van Dieren en Slangen op leggen. Het voorgaende kan oock met profijt gebruyckt worden / om het water / 't welck sich tusschen Del en Vleesch onthout / af te setten.* Dioscorides, P. Aegineta.

Voor overtollig Braecken: *Neemt de bladeren en schoffsen van den Esschen-boom, soo veel genoegh is / koocht dit in Wijn en Water / en leght het op de Maegh.* Dodonæus.

Voor pijn in de Zijde en Lever, uyt koude oorsaeken ontsaen, en om het Water af te setten: *Neemt het zaet van desen Boom een loot / koocht dit gekneust zijnde in Wijn / daer na door gesijgt / geeft den Wijn te dincchen.* Brunfellus, Matthiolus.

Voor verstoppinge en verhardinge van de Milt: *Neemt de schoffse van Esschen-boom een half pont / doet die in een nieuwe pot / giet daer op twee mingelen Wijn / koocht dit te samen tot dat een pint Wijn over blijft / de welcke in negen deelen afgescheyden / sult ghy daer van alle dagen een deel in nemen.* J. Stocker.

Voor Doofheyt: *Neemt het sap dat onder het branden uyt het Esschen-hout druypt / vermengt dit met sap van Wijnruyt; en doet dit met Boom-wol in de Ooren.* Matthiolus.

Voor versche Wonden: Neemt de wortel van den Esschen-boom, koocht die in Water ofte Wijn / en wascht de wonde hier mede. Ravelingius.

Voor Milt-sucht, Graveel ende Pocken: Neemt de schabelingen van het Esschen-hout 4 loot / weckit ende koocht dit in Water ofte Wijn tot een pint / ende geeft hier van tweemaal des daegs een roemertje bol te drijcken. Lobel.

Haver-esschen, Qualster-boom,
Lyfster-besien, in 't Latijn Ornus,
Sorbus Aucuparia.

Gedaente.

De Qualsterboom wert van veel krup- beschrijvers / onder de soorte van Esschen-boom aengenomen / maer hy en schiet soo hoogh niet op als de voorgaende / de bladeren spruyten wel op de selfde maniere upt / doch sy zijn sachter en wat dieper rondtom de kanten geschaert. De bloemen / die wit zijn / vertoonen sich kraus- ofte kroons- wijs te samen by een. De Besien zijn eerst groen / daer na rijp geworden zijnde root / doch onleeflijck van smaect / eenige langh- achtige zaden in sich beslytende.

Plaetse. Dese Boom wert hier te Lande meest rondtom de Boomgaerden gheplant.

Tijdt. De bladeren en bloemen spruyten in de May voort / maer de besien worden eerst in de Herft rijp.

Oeffeningh. De Qualster-boom wordt van zaedt / 't welck in de besien bestooten leyt / aengewonnen / ende 1 ofte 2 dupin dick zijnde / werden 15 boeten van een geplant.

Aert en krachten. De natuur en eygenschap van de bladeren / schoffen en besien van desen Boom / is noch van oude noch van nieuwe krupdt-beschrijvers in 't licht gebracht en aangemerckt / nochtans gissen eenige upt den siuren en wrange smaect die de besien aen sich hebben / dat de selve nut en dienstigh soude zijn om alle oberbloe-

dige bloeden te stoppen; andersins werden de selve veel ghebruyckt om de Lijsters / Sneppen ende ander Gebogelte daer mede te vangen.

Populier-boom, in 't Latijn Populus.

Geslachten.

De Populier-boomen werden in twee soorten onderschepden / te weten in swarte en witte Populieren ofte Abeel-boomen.

Gedaente. De swarte Populier-boom schiet haestelijck op / wiens top met veel tacken versien is. De schoofte van de stam is rouw / maer van de tacken effen / glat ende witachtigh van koleur. De eerste botten der bladeren hebben eenige bettighejdt en een stercke reuck by sich / de welcke daer na / wanneer de bladeren volkomen voortgebracht zijn / niet meer bespeurt worden. De bladeren zijn achter breekt / en voort spits toeloopende / ende rondtom de kanten geschaert / van verwe groen en blinkende / de welcke aen een dun lang steeltje hangen. De bloemen zijn rupge katteliens / waer na sich vertoont een smalle troffe / van veel ronde besien 't samen vergadert / de welcke rijp geworden zijnde / open gaen / en in wolachtige stuf kens verwaepen. De wortel sinckt tamelijck diep in de Aerde / waer door hy veel vaster als den Abeel-boom beklijft.

De witte Populier ofte Abeel-boom wert met dit onderschept van de swarte Populier-boom onderschepden: te weten / de bladeren van dese Boom zijn breekt / rondtom diep geschaert / den Wijngaerts-bladeren / hoe wel sy veel kleinder zijn / by na gelijk: De bovenste zijde der bladeren is effen en groen / de onderste silver-wit / sacht en wolachtigh. De bloemen zijn katteliens / eerst paersachtigh en daer na bleeker van verwe / die mede in stuf kens verdwijnen. De wortelen sincken soo diep / als die van de swarte Populier, in de Aerde niet / maer kruppen langs de Risch van de Aerde voort.

Plaetse.

des Nederlandtsen Kruyt-boecks.

5

Plaetse. Dese Boomen zijn hier te lande veel te vinden / want zy tot Lanen en bemanteling der Hoven seer bequaem zijn / en sy wassen seer tierigh op vochtige en voeck-achtige plaatsen.

Tijdt. De Populier-boomen beginnen in 't laetste van Maert ofte in den aenvangh van April upt te botten / en als dan moeten de selve van de Artzeny-berepders tot haer gebruyck gepluukt worden.

Oeffeningh. Dese Boomen worden aengequeect van oploopen ofte wortel-spruyten / dewelcke op bequame plaatsen geplant worden.

Aert en Krachten. Soo wel de botten / en bladeren / als de schozzen van beyde dese Boomen zijn van een getemperde natuur / nochtans by sich hebbende een afvagende kracht. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn der Voeten ofte Flerecijn: Neemt de bladeren van de zwarte Populier soo veel van nooden is / stoot de selve in een mortier heel kleyen / daer by doende een weynigh Wijn-azijn / en leygt het ober de plaetse daermen de pijn gevoelt. Dioscorides.

Om het Hayr te doen groeyen: Neemt de jonge botten van de Swarte Populier, koocht die op in versche boter en bestrijckt het hooft hier mede. Van desen botten wert by de Apothekers de bekende salve Unguentum Populeon bereydt / de welcke tot veel gebzecken nut en dienstigh is. Dodonæus

Om de Urijn af te setten en de droppelpisse te genesen: Neemt de schozse van den Abeel-boom twee loot / koocht die in een pint goede Wijn / en geeft hier van een roemertje vol te drincken. Dit selfde is mede goet om de Heup-gichte en 't Flerecijn te genesen. Dodonæus. R. S. Sammonicus.

Voor pijn en sweeringe der Ooren: Neemt het sap van de bladeren van Witte Populier en druypt het loutw in de Ooren. Dodonæus

Voor Schurft en de Wratten: Neemt het water / 't welk in de holle van de oude Stammen gebonden wordt / ende bestrijckt het daer mede. Joh. Schroderus.

Linden-boom, in 't Latijn Tilia.

Geslachten.

VAn dese Boom vintmen in de Nederlanden twee soozten / Linden-boom Wijkken, die meest bekend is / en Linden-boom Manneken.

Gedaente. De eerste soorte wast op tot een seer groote en dicke Boom / wiens takken sich wijdt en breekt uytspreyden. De schozse is uptwendigh effen en brynnachtigh / van binnen uyt den geelen witachtigh. Het hout is effen en wit van vertwe / maer niet seer hert. De bladeren zijn breekt / glat / vooraen een weynigh spits en ront om de kanten gekerft. De bloemen / die uyt sommige smalle witachtige bladekens spruyten / zijn seer welriekende en aen lange steelkens t'samen vergadert. De vruchten / 't welck kleyne ronde besien zijn / besluypen in sich kleyen / ront / en zwartachtigh zaet. De wortelen bevestigen sich diep / wijt en breekt in de aerde.

De Linden-boom Manneken wert van de boorgaende onderscheyden / door dien de bladeren niet soo effen noch giat / maer veel rouwer zijn / als mede door dien dese soorte seer seldom bloeyfel of vruchten voortbringt / en daerom onvruchtbaer gesoordeelt / nochtans schrijft Dodonæus, dat de vruchten van den Linden-boom Manneken plat / rondt en als de vruchten van den grooten Thalspi, t'samen in een gedzongen aen lange steelkens drupf wijs by een hangen.

Plaetse. De Linden-boom is in grooten overbloet in de Nederlanden te vinden / en wast gaern in goet en bet aertrijck / want in een dozre en drooge gront tiert hy niet seer wel.

Tijdt. De bladeren van desen Boom spruyten in April, en de bloemen in May voort.

Oeffeningh. De Linden-boomen werden van zaet en wortel spruyten aengeteelt / de welke men een ofte twee voeten van malkanderen set / en tot de gront af snijt / uytgenomen een schoote / die men om een rechte

stam te maecten best en bequaemste te zijn oordeelt: daer na 4 of 5 jaren out en 2 ofte 3 duppen dicht zijnde / kan mense verplaetsen 24 voeten van malkander.

Aerten Krachten. De bladeren en schozsen van dese Boom zijn inatelijck warm en t' samentreckende van aerdt / met eenige drooghmaeckende en de te rugh dypbende kracht begaest zijnde. De bloemen zijn warm en droogh / seer fijn van deelen / hebbende een besondere kracht om de gebreken der herffenen / uyt koude oorsake ontsaen / te genezen. Fuchsius, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor geswolle beenen: Heemt de bladeren van den Linden-boom, soo veel van nooden is / kookt die in water tot een pap / en slaet het om de gezwolle beenen. Dodonæus.

Voor Spruw en puyften in de mondt: Heemt de bladeren van Linden-boomen, kookt die in schoon regen-water / en spoelt den mont daer mede. Marthiolus.

Voor drayinghe des Hoofts, Vallende sieckte, beroertheydt, en om de geboorte te vorderen: Gebuyckhet het gedistilleerde water van Linden-bloepsel / als mede Conserf / van de selve Bloemen bereyt. C. Durantus.

Voor het uytvallen des Hayrs: Vergadert de vochtigheyt die uyt desen opgesneden Boom dzypt / en bestrijckt het Hooft daer mede. Joh. Schroderus.

Voor het bloeden uyt de Neus: Heemt het zaet van den Linden-boom, ende zijn gepulveriseert zijnde / treckt het in de Neusgaten op. Joh. Schroderus.

Om het geronnen Bloet te doen scheyden: Heemt droogh Lindenboomen hout / byant hier van koolen / de welke ghy met Wijn-azijn uyt-dooven sult / geeft van dese fijn gestooten koolen een bierendeel loots met eenigh nat te dzyinken. Joh. Schroderus.

Wilgen-boom, in 't Latijn Salix.

Geslachten.

De Wilgen-boom heeft twee verscheyden soorten / het eene wast hoog / ende

het ander blijft kleyn / welke laetste en min ghemeene soorte van Willigen wederom tweederley gebonden wordt / namentlijck leege Willigen met breede bladeren, en leege Willigen met smalle bladeren.

Gedaente. De groote Willigen-boom, indien hy door het besnoepen en het af-kappen der toppen niet onderhouden wordt / schiet somtijds seer hoog op / ende verkrijght een inatelijcken dicken stam / zijn schozse zijn effen / en buyghsaem. Het hout is wistachtigh en seer rap / en daerom onbequaem om lichtelijck gebroken te worden. De bladeren zijn smal en langh-werpigh / boven op groen / van onderen asch-berwigh / en sacht in 't handelen. De tarchens die veel in 't getal zijn / zijn meest met een brunn-roode ofte ook met een graeuwe schozse bekleet. De bloemen zijn lange moschachtige trotskens ofte kattelkens / die haestelijck vergaen ende verwaepen.

De kleyne soorte heeft een leger ende dunner stam / ende smalder ofte breeder bladeren.

Plaetse. De groote Willigen-boom wert hier te lande veel gebonden omtrent de kanten van de Grachten / alwaer hy veel weelderiger / als elders op doyre en drooge gront wast.

De leege Willigen met breede bladeren wast in Hollandt omtrent de Zee-duppen. De leege Willigen met smalle bladeren werdt gebonden in de doyre Velden en Heyden van Brabandt.

Tijdt. De bladeren en 't bloepsel van de Willigen-boomen spruyten in April ofte May voort.

Oeffeningh. De Willigen werden door 't poten ofte van steken vermenighvuldicht / andersints begeeren sy geen nautolkeurige oeffeningh.

Aert en Krachten. De bladeren en schozse van desen Boom zijn kout en droogh van aert / en eenighsints t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't bloetspouwen, bloet-braecken, bloetganck, overtollige

lige Maentstonden en andere Vrouwelijke vlooden: Neemt Willigen bladeren drie handen vol / koocht dese in anderhalf pint Wijn / tot dat een derdendeel versoden is / en geeft hier van 2 a 3 mael daeghs een roemertje vol van te dinccken. Dodonæus.

Voor Wratten en Exter-oogen: Neemt de asche van de schozse van Willigen-boomen, de welke met azijn vermengt / ende op de Wratten en Exteroogen gelept zijnde / de selven doet afvallen. Dodonæus.

Voor Colijck ofte Buyck-pijn: Neemt Willigen-bladeren een halve handt vol / heele peper N°. 6. koocht dit te samen in een half pintje Wijn tot de helft / en geeft het te dinccken. Ravelingius.

Voor pijn der Ooren. Neemt sap van Willigen-bladeren en schozse / van elchs een loot / Olie van Hoosen anderhalf loot / koocht dit te samen op in een Gynaetschelle / en druppelt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Elfen-boom, in't Latijn Alnus.

Gedaente.

De Elfen-boom niet afgekapt zijnde / schiet met een matelijck dicke struyl / en veel takken hoogh op. De schozse is onefsen / broosch ende zwartachtigh; het hout is niet seer hardt / de bladeren zijn de Haelaers-bladeren niet seer ongelijck / want sy zijn mede rondachtigh / en aen de kanten geschaert / doch worden in 't aenroeren eenighsints klebende bevonden. De bloemen zijn katteliens; de groene vrucht wort met de Moer-besien vergeliken / door dien struyl veel schelferinge ofte schubben dicht by een vergadert zijnde / bestaet. Het zaet is seer kleyn / ende bypn-ros van vertwen.

Plaetse. Dese Boom bemint waterachtige en broekachtige plaetsen / waerom de selve veel omtrent de kanten van de grachten en slooten gebonden wordt.

Tijdt. De jonge botten van desen Boom spruyten in de Maent April uyt / ende het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boom wordt in de Deenen van sijn zaet aengeteelt / de welke daer na in de Maent Maert een voet van inallanderen geplant wordt.

Aert en krachten. Dese Boom is merckelijck verzoogende van aert / nochtans tusschen hitte en koude middelmatig gestelt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen en Sweeringen: Neemt de versche bladeren van den Elfen-boom, stoots in een Mortier en leghtse op. Ravelingius.

Voor de Steen der Nieren en Blase: Voort in een Elfen-stam een gat / en vergadert de uytduppende vochtigheyt / van de welke ghy voor een reys een halve lepel vol sult ingeben. Matthiolus.

Bercken-boom, in't Latijn Betula.

Gedaente.

De schozse van de stam des Bercken-booms is witachtig / onefsen en gespleten / maer de schozse van de reerste takkens bypn-root van vertwe. De bladeren zijn voor spits toeloopende / en aen de kanten geschaert. De bloemen zijn langhwerpigc katteliens.

Plaetse. De Bercken-boomen werden veel in fantachtige en doore gronden gebonden.

Tijdt. De bladeren en katteliens vertoonen sich in Maert ofte April, of wat later.

Oeffeningh. Dese Boomen komen van het afgeballen zaet voort / van de welke men in February Bossen en Lanen plant.

Aert en krachten. De bladeren en schozse van de Bercken-boom zijn warm en droogh in den derden graet / aftagende / dun makende / ende versterkende van krachten. Platearius.

Medicinael gebruyck. Voor loopende Zee-ren: Neemt de bladeren van desen Boom / koocht die in water / en wast de Zeeren hier mede / daer na stroyt de gepulveriseerde schozse daer in. Ravelingius.

Om quade en besmettelijcke lucht te verbeteren. Neemt de schozse van Bercken, leght

legt die op 't vuur / en laet de roock het geheele hups door trecken. Dodonæus.

Voor de Steen der Nieren en der Blase. Boort in de Lente in de stam een gat / ende vergadert de uytzuijpende vochtigheyt / van dewelcke eenige tijdt een halve lepel vol ingenomen / den Steen verteert. C. Durantus.

Vlier-boom, in 't Latijn *Sambucus*.

Gedaente.

De Vlierboom is in de Nederlanden genoegsaem bekend. De dicke strupcken zijn geheel houtachtigh / en in 't midden met eenigh mergh vervult: de kleyne strupcken die in veel ledkens verdeelt zijn / hebben wepnigh honts / en veel wit en boos mergh. De schozse van de dicke strupcke is aschberwigh en oneffen / maer de kleyne strupcken werden bukten met een graeuwachtige / ende van binnen met groene schozse bekleet. De bladeren die omtrent de ledkens ofte knoopen der tacken boortspruyten / en bij door een middel-ribbe t'samen-gevoeght / by een groepen / zijn langhwerpig / en rontom de kanten saeghwijs gekartelt. Op 't eynde der tacken komen de witte en liefelijcke bloemen kroons-wijse te boorschijn / na dewelcke eerst groene en daer naer zwarte besien volgen; in dese besien lept plat en langhwerpig zaet besooten. Alen de oude stammen van de Vlier-boom bintmen een sacht en bzuyn schozsachtigh of leerachtigh aentwas / dat na de gedaente van eens menschen ooz / Judas-ooren genoemd werde.

Plaetse. De gemeene Vlier-boom wast aen de kanten en hagen van de Hoben / Velden en Weyen / doch best op vochte plaetsen.

Tijdt. De botten van de Vlier spruyten / in 't Boort-jaer uyt / de bloemen in May, ende de bzuichten ofte besien worden in September ofte October rijp.

Oeffeningh. De Vlier-boom werdt door siecken aengeteelt.

Aert en Krachten. De jonge scheuten

bladeren / en de groene schozse zijn dzoogh in den eersten / ende warm in den tweeden graet / hebbende een purgerende kracht / om de waterachtige vochtigheden van onderen en van boven af te setten. De bloemen verteeren / vernozwen / drijven het zweet ende stillen pijn; De besien verwecken het zweet / ende wederstaen de besmettinge. De Judas-ooren hebben een t'samen-trekkende en verdzoogende kracht. Fuchsius, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Om de waterachtige en de galachtige vochtigheden af te setten. Neemt van de jonge botten / ofte scheutkens van de Vlier-boom een handt vol / koockt die een reys ofte twee op / daer na bereyt hier van met olp / azijn / en zout een-salaet: ofte neemt de groene schozse van de Vlier-boom soo veel genoegh is / dymckt het sap en geeft hier van twee loot: ofte wat meer met eenigh nat te dzincken; ofte neemt het zaet van de Vlier-besien, besprenght het met een wepnigh Wijn / en perst een Olie hier uyt / van de welcke ghy op een reys / een vierendeel loots met biersult in geven: dese genees-middelen verwecken mede het bzaecken. Dodonæus.

Voor een verstopte ende verharde Mildt: Neemt Vlier-bladeren koockt die in Wijn en Olie / tot dat de Wijn versoden is / ende besmeer met dese Olie de lincker-zijde. Ravelingius.

Voor drooge en oude Hoest: Neemt Vlier-bladeren een halve handt vol / Vlierbloemen een handt vol / koockt die t'samen in anderhalf pint Wijn / en geeft hier van te dzincken.

Voor de Water-sucht: Neemt de groene schozse van de Vlier-boom: distilleer hier van een water / van 't welcke ghy by na een mutsien tweemaal daeghs twee uren boort de maeltijdt sult ingeven. J. Weckerus.

Om Hooft-pijn uyt hitte te stillen, ende de verhitte der Oogen te genesen: Hier toe gebruyckt het water van de Vlierbloemen gedistilleert.

Voor Koortsen en besmettelijcke siekten:

ten: Neemt het dick gesoden sap upt de rijpe Vlier-besien een loot / bereyde Harts-hoorn een half vierendeel loots / menght dit te samen tot een Conserf.

Voor geswellen in de Hals: Neemt een halve handt vol Judas-ooren, koocht die in vier en gorgelt hier mede. Lobel.

Cornoelien-boom, in't Latijn

Cornus.

Geslachten.

De Cornoelien-boom is in tweederley soorte / te weten in tamme / ende in wilde onderscheppen.

Gedaente. De tamme Cornoelien-boom wort somtijds een redelijke groote Boom / wiens hout seer hardt en vast is; de bladeren zijn effen / langhwerpighe / en met veel tusschen-loopende zenuwen voorzien; de bloemen zijn geelachtich; de vruchten ofte besien zijn eerst groen / daer na rijp gewordden zijnde / root / maer sarp en wraugh van smaect. De wilde verschilt van de voor- gaende / om datse niet soo hoogh op schiet / en na dien de bloemen wit / en aen de jonge rijckens kroons-wijs by een vergadert zijn.

Lobel schrijft dat in't Lant van Doornik een soorte van Cornoelien wast / met witte ofte wasch-geele vruchten.

Plaetse. De tamme Cornoelien-boom wordt in de Nederlanden in de Hoben aen heynningen onderhouden: De wilde vindtmen tusschen de heggen achter de Boud-landen / ende oock by de bosschen.

Tijdt. De bloemen van de tamme Cornoelien-boom spruyten by sacht weder in't eynde van Februarij, ofte in't begin van Maert upt / waer na de bladeren volgen / maer de vruchten werden voor Augustus niet rijp. De bloemen van de wilde komen in April te voorschijn / en de besien ofte vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boom werdt soo wel van zaet als van scheuten ofte stecken aen-gequeekt / ende daer na in October ofte November tot Hagen ende Prieelen verplant.

Aert en krachten. De vruchten van dese Boom / by ons Cornoelien genaemt / zijn verkoelende / drooghmakende ende t'samen- treckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyk. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: Neemt van de gedroogde vruchten van den Cornoelien-boom een vierendeel loots / stootse tot poeyer en geeft het met eenigh nat te gebruiken. Brun- fellsus.

Voor overtollige Maentstonden der Vrouwen: Neemt Conserf van de bloemen van dese Boom een half loot / en geeft dit nuch- teren in. Matthiolus.

Om het bloeden der Wonden te doen op- houden: Neemt de bladeren van dese Boom soo veel genoegh is / stootse en leghtse op. Dodonæus.

Ypen-boom, in't Latijn *Ulmus.*

Geslachten.

In de Nederlanden vindtmen twee soor- ten van Ypen, de eene met breede / en d'ander met smalle bladeren.

Gedaente. De Ypen-boom schiet dick- wijs tot een seer hooge en langen Boom / wiens hout seer hardt is / de bast ofte schoofse tap en bughsaem. De bladeren zijn langh- werpighe ende rondtom geschaert / aen de onderste zijde bleek-groen.

Plaetse. De Ypen werden in de Hoben tot Lanen / Hagen / ende Prieelen geplant gebonden.

Tijdt. De bladeren van dese Boorn spruyten in't laetste van April, ofte ontrent het begin van May voort.

Oeffeningh. De Ypen-boomen werden door wortel-spruyten ofte oploopen aenge- teelt / de welke daer na aen heynningen ge- set / ofte tot Lanen in February verplant worden.

Aert en krachten. De bladeren en schoof- se van dese Boom zijn matelijck warm van aert / en merckelijck afvagende van krach- ten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om versche Won- den

den te heelen: *Neemt de bladeren van dese Boom / stootse klein en legtse op.*

Voor quade Schurftheyt: *Neemt Ypen-bladeren soo veel van nooden is / stootse in een Moztier / giet'er een weynigh Wijn-azijn by / en pers het sap uyt / waer mede ghy het Schurft dickwils sult bestreicken. Ravelingius.*

Appel-boom, in 't Latijn Malus.

Geslachten.

Dese Boom is ofte tam ofte wildt / de tamme is menigerley / en wordt alleen door de verscheijdenheyt der vruchten onderscheijden / van de welke alle de soorte op te stellen / alhier te langh soude vallen.

Gedaente. De strupck ofte stam banden Appel-boom is tamelijck dick / nochtan niet seer hoogh / maer de tacken zijn in 't bzeede verre uytgespreyd; de schoofse is niet rouw in 't aentasten; de bladeren zijn rondtachtigh / bzeet ende een weynigh aen de kanten geschaert. De bloemen uyt vijf bladekens bestaende / zijn uyt den witte / lijf-verwigh root. De vruchten ofte Appelen zijn in grootte / maeksel / verwe ende smaek merckelijck na haren aert verscheijden.

Plaetse. De inge-ente Appel-boomen werden in de Hoben en Boomgaerden overal overbloedigh gebonden.

Tijdt. Dese Boom bloeyt meest in 't laatste van April, ofte in 't begin van May, en de vruchten werden in Augustus, September ende October rijp.

Oeffeningh. De Appel-boom begeert een welbereyde / vette ende wat vochtachtige gront. De manier van in-entigh deser Boomen bindt ghy nauwkeurigh in 't Vermakelijck Landt-leven, in 't eerste en tweede Deel beschreven.

Aert en Krachten. De Appelen zijn in 't gemeen kout en vochtigh van aert / doch niet dit onderscheept dat de soete Appelen minder houdt en vochtigh zijn / als de suuren. De bladeren en bloemen hebben

een t'samen-treckende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Pleuris: *Neemt een soete Appel, bzaet die onder de asche / bestrooptse met poeyer van Soethout en Supcker / en geest dit den siecken te eten.*

Voor verswooren Pleuris: *Neemt een soete Appel, voornamentlijck een pippe-lingh / holt het kilckhups met de pitten daer uyt / en built het wederom met Wierook, bzaet den Appel onder de asche / en geest de siecken hier van te eten. A. Pedemontanus.*

Voor Verbrantheyt: *Neemt verrotte ofte aengesteken Appelen, de selve gekneust zijnde / leghtse op de verbrande plaetse. Ravelingius.*

Peere-boom, in 't Latijn Pirus.

Geslachten.

De Peere-boom is eben als de Appel-boom in tamme / die mede veelderhande zijn / en in wilde verdeelt.

Gedaente. De Peere-boom schiet hooger en rechter als de Appel-boom op / de stam is mede veel dicker / wiens hout geelachtigh is. De bladeren zijn bzeedtachtigh / schoon-groen / en om de kanten een weynigh geschaert. De bloemen zijn wit / en de vruchten die beneden bzeedtachtigh en boven smal toe loopen / verschillen seer veel na haren aert van grootte / gedaente / verwe ende smaek.

Plaetse. De tamme ofte inge-ente Peere-boomen werden door bequame oeffeninge in de Hoben en Boomgaerden onderhouden.

Tijt. De Peere-boomen bloeyen in April ofte May, maer de vruchten werden in Julius, Augustus, ofte September ende oock wel later rijp.

Oeffeningh. De oeffeningh van dese Boomen bindt ghy nauwkeurigh in 't eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven beschreven.

Aert en Krachten. De Peeren zijn in 't gemeen houdt van aert / en verdoogende / en wat t'samen-treckende van krachten: hoe wel

wel hier in eenige onderschept gevonden wordt / want de wraange en suure Peeren verdoogen en stoppen meest / ende zijn seer t'samen-treckende. De soete zijn soot t'samen-treckende / stoppende / verdoogende / noch oock verkoelende niet. De bladeren hebben mede een t'samen-treckende / verdoogende en verkoelende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het Braken der galachtige vochtigheden: Neemt Peeren ziedt die murtw in water / daer na gestooten zijnde / leghtse van bukten op de Mage. Dodonæus.

Voor versche Wonden: Gebuyck de gekneusde Peere-bladeren. Galenus, Lobel.

Voor het uytfincken des Lijf-moeders: Bereyten een bat van Peere-bladeren, en laet de Vrouw daer eenige tijdt in-sitten. Fuchsius.

Quee-boom, in't Latijn *Malus*

Cotonea.

Geslachten.

VAn desen Boom werden drie soorten gebonden / de eerste noemt men manneken ofte Quee-Appel-boom, de tweede wijfsken ofte Quee-peer-boom, ende de derde wilde Quee-boom.

Gedaente. De Quee-boomen zijn hier en in andere Landen seer wel bekend: de stam is met een routh ofte schelferachtige schorsse bekleet. De bladeren van dese Boomen zijn rondachtigh / aen de opperste zijde groen / en aen de onderste wit en sacht. De bloemen zijn van verwe purperachtigh met wit vermenght; de vrucht is bukten met dun en sachte wolfe bekleedt / andersins is de schelle goutgeel van colour. De Quee-kernen ofte Zaden leggen in 't midden / gelijk van de Appelen en Peeren, in vellekens gestooten. Het manneken ofte Quee-Appel-boom heeft een veel dunder stam als het wijfsken / wiens vruchten oock meerder getimpelt / beter rieckende / drooger en geelder van verwen zijn. De vruchten van de

wilden Quee-boom, zijn veel harder als de voorgaende / nochtans hebben sy mede een seer goede reuck.

Plaetse. De Quee-boomen werden in de Nederlanden meest aen de kanten en hagen der Hoven gebonden.

Tijdt. De vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. De Boomen werden van wortel-spruyten voort geteelt / ofte oock wel op haer eygen soorte gecult / ende werden in 't wassen van de Maen in November ofte February in losse en bochte aertrijck geplant.

Aert en Krachten. De vruchten van dese Boom zijn kout in den eersten / en droog in den tweeden graet / en t'samen-treckende van krachten; de kernen ofte zaden verkoelen / en maken bochtigh. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor een swacke Mage, ende het opstijgen der dampen naer de herzenen te beletten: Hier tegen gebuyck gestoofde Queen ofte alleen het Quee-vleesch, by ons Marmelade genaemt / dit selde stopt mede alderhande bloeden / en doet het overtollig braecken ophouden. Dodonæus.

Voor de uyt-geloncken Aersdarm en Lijf-moeder: Neemt de geele schelle van de Queen soo veel van nooden is / kookt die in water / waer mede ghy die partpen stoben sult. Dioscorides.

Voor ontfekinge der Oogen, kloven in der Vrouwen Tepels, verbrantheyten en rouwigheyden der tonge, in heete brandende Koortsen: Neemt de Quee-kernen ofte zaden / giet hier op genoeghsaem koose-water / laet dit te samen weechen tot dat een slijmicheyt hier uyt getrocken wort / 't welk ghy tegen de voorsz. verhaelde gebreeken gebuycken sult. Brunfelsus.

Voor den Carbunckel en pestige Klieren: Neemt de sachte wolfe van de Queen soo veel genoegh is / zied die in Wijn en leghtse op. Plinius.

Pruymen-boom, in't Latijn*Prunum.*

Geslachten.

Dese Boomen werden alleen om de verwe / smaek / gedaente / ende groote der vruchten onderschepten / want men vint'er die roode / witte / geel / langhachtige / ronde / &c. vruchten dragen. Boven dese is'er een soort die men Pruym-perffen noemt / wiens vleesch een Pruym is / doch de schelle is groen / en de steen is die van een Persick gelijck.

Gedaente. De stam van de Pruym-boom wert redelijck dick en hoogh / de welcke veel zijde-tacken upt geeft / wiens schoorsteffen en bryn is ; de bladeren zijn langhwerpighe breedt / ende aen de kanten een wepnigh geschaert / hy draeght witte bloemen / ende de vruchten die wy geseyt hebben te verschillen / zijn meest langhwerpig / in wiens midden een steen met een kerne versien / beslooten leyt.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in de Hoben en Cupnen gebonden.

Tijdt. De Pruym-boomen bloepen in April, en de vruchten worden in de Somer, sommige vroeger / sommige later rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van pitten / die men in de Herfst plant / ofte van sijn wortel-spruyten aengeteelt / de welke men daer na ver-ent ofte oculeert / uptgenomen de Boere witte Pruymen en Kroofjens, die upt de natuur voort wassen / daer na plant men se aen Heyningen ofte in Boomgaerden in losse en vochtige Aerde.

Aert en Krachten. Alle Pruymen zijn vochtigh en hout van natuur / ende daerom de selve seer veel rauw gebruyckt zijn ongesont / om dat se seer lichtelijck in de Maegh bederven / ende alsoo aen't lichaem schaden toe voegen. Doch de gedrooghe Pruymen van Damasko, die ons upt andere Landen toegesonden worden / als mede de Catrijne-pruymen werden meest tot Medicijnen gebruyckt. De bladeren van dese

Boom zijn verkoelende en t'samen-trekkende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de Gal af te setten: Neemt het sop daer Pruymen in gesoden zijn / soo veel genoegh is / Sene-bladeren een loot / laet dit te samen een nacht weecten / des morgens een reys ofte twee opgesoden zijn / doet het door een doeck ofte teems / en laet dit gebruycken.

Voor sinckinge die op de Huygh en 't Tantvleesch vallen: Neemt Pruymen-bladeren een hant vol / koocht die in een half pintje Wijn / hier mede goggelt ofte wascht'er de mont mede. Dodonæus.

Mispel-boom, in't Latijn *Mespilus.*

Gedaente.

De Mispel-boom heeft een harde stam / ende tape kromme tacken: met langwerpige smalle bladeren betwassen; de bloemen zijn wit / ende van vijf bladeren gemaect; de vruchten zijn rondt / ende met een groote kruyne versien / vijf platte steenen / in plaetse van zaet in sich besluypende.

Plaetse. Dese Boom wordt aen de kanten van de Hoben en Boomgaerden geplant.

Tijdt. De Mispel-boom bloeyt in May, en de vruchten worden in October rijp.

Oeffeningh. Hier van besiet in het Vermaecklijck Lant-leven.

Aert en Krachten. De vruchten van de Mispel-boom hardt en versch gepluict zijnde / zijn houdt en droogh van aert / ende sterckelijck t'samen-trekkende van krachten. De bladeren komen niet de vruchten in aert en krachten eenighsins over een. Dodonæus, Brunfelsus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, ende overtolligh Braecken: Neemt Mispelen, stootse kleyen / ende legtse papwijs op de Bupk ofte Maeg. Brunfelsus.

Voor 't Graveelen de Steen: Neemt Mispelen-steenen een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / laet het met Wijn in nemen. Fuchsius.

Voor

Voor ontstekinge van de Keel: Berepdt een afziedfel van de bladeren / ende goggelt daer mede. Brunfelsus.

Voor overvloedige Maentstonden: Berepdt een badt van de bladeren / waer in de siecke eenige tijdt sitten sal. Joh. Schroderus.

Kerffen en Kriecken-boom, in 't

Latijn Cerasus.

Geflachten.

De mede-soorten van Kerffen zijn veel derhanden / als namentlijk wilde Kerffen, Kriecken, Morellen, Kars van der Nat, vroege en late Volger-kars, May-kars, &c. Onder dese soorten dzagen eenige roode / andere zwarte / andere witte ofte wasch-geele vruchten.

Gedaente. De Kerffe-boom in 't wilde opschietende / werdt een grooten en hooge Boom / maer ge-ent zijnde blijft leger. De schofften van de takken zijn effen en blym: de bladeren zijn matelijck breeet en langh / met aderkens ofte ribbekens doortogen / en aen de kanten geschaert. De bloemen die upt vijf bladeliens bestaen / zijn wit ende in 't midden met eenige draepkens van gelijckelike vertwe verciert. De vruchten ofte Kerffen, die aen lange steellens hangen / en in wiens midden het steenken met een kerne versien / verhooggen lept / zijn aengenaem van smacch.

De Kriecken-boom verschilt van de Kerffen-boom in de bladeren / de welke veel breeder / langer ende dieper gekerft zijn.

Plaetse. De wilde Kerffen schieten van selfs in de Bossen ende aen de kanten van de Aelers op sommige plaetsen voort: de andere soorten werden alleen door oeffeninge in de Hoven en de Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De Kerffen en Kriecken-boomen bloeyen in April, maer de vruchten werden vroeger en later na haren aert rijp.

Oeffeningh. De Kerffen, die men in de Hoven onderhout / werden van haer pitten ofte wortel-spruyten vermeerghvuldigt / de

welcke daer na van haer eygen soorte in Maert afgesogen worden.

Aert en Krachten. De Kerffen zijn kout en bochtigh van aert / waerom sy het ingewant merckelijck verkoelen. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de vallende Siekten en Stuypen: Neemt een goet deel zwarte Kriecken, kneustse en distilleert hier van een water / waer van ghy twee loot tseffens sult in-geven. Fuchsius, Matthiolus.

Voor alderhande Plaeken des Huydts: Neemt de gomme van de Kerffe ofte Kriecken-boom, smelt die in azijn ende bestrijckt de Huyt daer mede. Dioscorides.

Voor het Graveel: Hier toe werden de kernen van de boozsepde vruchten nuttelijck gebruyckt. J. Schroderus.

Ocker-nooten-boom, in 't Latijn

Nux Juglans.

Gedaente.

Dese Boom verkrijght een dicke / hooge en vaste stam in veel zijde-takken verspreyt / met een aschberwige schoffse bedeckt. De bladeren groeyen gemeenlijck / gelijck de Effchen-bladeren, 5 by een / door een middel-ribbe vast gehecht / doch de bladeren van desen Boom zijn dicker / langer en breeder / als de Effchen-bladeren, ende seer sterck van reuck. De bloemen zijn kattelkens / bleect-geel van vertwe / neffens de oorsprong der bladeren uitspruytende. De vruchten zijn met een groene snoester ombangen / en de kerne / de welke door een herde afscheptfel in vier deelen gescheyden is / lept in een herde houtachtige schelpse besloten.

Plaetse. Dese Boomen werden meest in ende ontrent alle de Hoven der Nederlanden gebonden.

Tijdt. De bloemen en bladeren van dese Boom spruyten in Maert upt / maer de Nooten werden in 't laetste van Augustus rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden op de volgende wijze aen-gewonnen: Men neemt

neemt de Noten / te vooren eenige tijdt in nat sant geweecht zijnde / en set de selve in Maert in goede Aerde / met het scherp eynde nederwaerts / daer na 2 of 3 jaren opgegroept zijnde / salmense verplanten in salachtige Aerde / de Zaet-wortel eerst afgesneden zijnde / eyndelijck groot ende bequaem geworden / plantmense in February alwaer men die begeert.

Aert en Krachten. De versche Noten zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet / maer de oude of drooge Noten zijn warmer en drooger / en zijn beyde zwaer om te verteeren / vertwecken hoeft / hooft-pijn / ende vermeerderen de galachtige vochtigheden / nochtans werden sy seer tegen vergift ende pestilentielle siekten gepresen. De buptensie schoffe van de Oker-noten verdroogen ende trecken sterckelijck te samen. In de bladeren en groene snoesters kan men een t'samen-treckende kracht bespeuren. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Tegen Vergift ende de Peste : Neemt 2 pitten van Oker-noten , 3 Vijgen , 20 Wijnruyts-bladeren , een korel Souts / stoot dit te samen met een weynigh Wijn in een steenen Moortier / hier van gebruyckt alle mogens de groote van een Note-muschaet. Dit is de remedie van koningh Methridates.

Voor Beten van dulle Honden: Neemt twee drooge Noten / een loot witte Wijn / Sout een half bierendeel loots / Honigh soo veel genoegh is / stoot en menght dit te samen / ende leght het op de wonde. Ravelingius.

Voor de derdendaeghe Koorts: Neemt een toemerken vol van het water van onrijpe Noten ghedistilleert / en geeft dit in booz het aenkomen van de Koorts / dit ingenomen zijnde / moet men het zweeten bezoderen. Dit selfde is seer goet om het geconne bloedt in het lichaem te doen scheyden.

Voor het Opstijgen des Lijf-moeders, Colijck, ende pijn in de Nieren: Neemt

gedroogde bloepsel ofte kattelkens van de Noten-boom een bierendeel loots / stoot die tot een fijn poeder / en geeft het met witte Wijn te drincken. Brunfelsus.

Om de blaauw-geslagen ofte gestooten Placken te verdrijven : Neemt de uytgeperste Olie van Noten / ende bestrijcht de plaetse hier mede. Dodonæus.

Voor alderhande Koortsen , en om de hitte der selven uyt te trecken : Neemt de schoffe van de wortel van desen Boom / in Wijn geweecht zijnde / bindt de selve op de Pols / laet dit soo lange daer op leggen tot dat het een water-blaer getrocken heeft / de welcke ghy sult dooz sijden. Rulandus.

Haselaer - noten - boom , in 't

Latijn *Corylus*.

Gedaente.

De Haselaren leveren uyt haer wortel veel rechte / hooge ende tamelijke dieke struycken / de welcke effen / tap en seer buyghsaem zijn. De bladeren zijn breed / aen de bovenste zijde groender als aen de onderste / ende rondtom de kanten gheschaert. De bloemen / die mede kattelkens zijn / spruyten boven de oorsprongh der bladeren uyt / waer na de vruchten in groenachtige snoesteren beslooten / de kinophkens van de Rosen by na uytbeeldende / 3 ofte 4 by een te voorschijn komen. De kernen van de Noten zijn met een dun blesken bekleet / ende met houtachtige schellen ombangen. De wortel sprept sich diop en berre in de Aerde uyt.

Plaetse. Dese Boomen wassen in de Boschen en aen afschutsels der Ackers / maer werden meest aen de kanten van de Hoven en Boomgaerden onderhouden.

Tijdt. De kattelkens ofte de bloemen komen heel vroegh te voorschijn / de welcke in 't laetste van Maert ofte in 't begin van April afvallende / van de bladeren gevolgt worden. De Noten werden in Augustus rijp zijnde vergadert.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in de Neder-

Nederlanden meest van haer wortel-spruyten aengeteelt / ende moeten in January aen sommerachtige plaetsen en in bochte Aerde verplant worden.

Aert en Krachten. De Haselaer-noten zijn middelmatig in hitte en koude / in sich behoudende eenige t'samen-treckende kracht / den Mage bezwaerlijck / nochtafs den Lever nut ende goet. De kattelkens zijn hout en droogh van aert / ende mede t'samen-treckende / waerom sy om alle Bloeden te stoppen bequaem geoordeelt worden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om alderhande Vloeden te stoppen, de Lenden-pijn te stillen, ende de snijdinge in het Water-maken te versoeten: Neemt een goet deel Haselpitten / stoot die in een Moxtier / ende trekt met Rinsche Wijn ofte Garste-Water / een melckachtigh sap hier upt / 't welck met Supcker soet gemaect zijnde / ghy 2 à 3 mael daeghs gebzupcken sult. Fuchsius.

Voorouden Hoest en verstopte Longe: Neemt Hasel-noten-pitten, uptgepelde Rosijnen, van elcks even veel / stoot die te samen in een Moxtier / ende gebzupckt hier van dickwils de groote van een Ocker-noot met Mee. Galenus.

Voor den witte Vloet der Vrouwen en Buyck-loop: Neemt van de houtachtighe schellen van dese Noten een halfloot / stoot het tot een fijn poeyer / en geeft dit met rode Wijn in: Hier toe dient oock het binnenste rog-belleken / dat aen de schelpen kleeft. Ravelingius.

Voor pijn der Lenden: Neemt de uptgeperste Olie upt de Hasel-noten, en bestrijckt de pijnlijke plaetse hier mede. C. Durantus.

Castanien-boom, in 't Latijn *Castanea*.

Gedaente.

De Castanien-boom werdt een hooge Boom / met een dicke stam versien / ende in veel ende groote zijde-tacken upt-

gebruydt. Het hout is vast ende hardt; de bladeren zijn groot / rouw ende rondom de kanten saegs-wijs geschaert. Aen 't eynde der tacken brenghet hy lange en groene kattelkens / in plaets van bloemen boozt / waer op de bzuchten ofte Castanien, in rouwe en scherpsstekende snoesteren hy een beflooten / volgen. De Castanien zijn aen de eene zijde wat plat-achtigh / en boven spits opgaende / buytenwaerts bekleedt met een bzupn-paerssche / en effene schelle / ende inwendigh met een dun belleken omwonden.

Plaetse. Hier te Lande werden dese Boomen alleen in de Hoven der Liefhebbers gebonden.

Tijdt. De bladeren en bloemen komen in April te voorschijn / maer de bzuchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Castanien-boomen werden in de Nederlanden van de bzuchten / die men in February of Maert in de aerde steekt / aengewonnen / de welcke 6 jaren out ge worden zijnde / 24 ofte 25 voet van een tot Lanen ofte Boschen in saentachtige aerde verplant kunnen werden.

Aert en Krachten. Galenus stelt de Castanien onder die dingen / die warm en droogh in den eersten graedt zijn / andere houdense booz houdt en droogh in den tweeden graet / doch haer soeten smaect bewijst / dat sy middelmatig in warmte en koude gesiet / en met een t'samen-treckende kracht begaest zijn. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen: Neemt Castanien-meel soo veel van nooden is / menght dit met gesuyberde Honingh / en laet hier van dickwils gebzupcken. Galenus.

Voor geswollen Borsten der Vrouwen: Neemt Castanien-meel, Gersten-meel, van elcks soo veel genoegh is / maeckt hier van met azijn een papken / 't welck ghy op de geswollen Bozzen leggen sult. Dodonæus.

Voor Buyck-loop en Bloet-spouwen: Neemt de bzupne schozse van de Castanien een halve handt vol / koockt die in water tot een half pintje / doorgesegeen zijnde en met

met wat Snycker soet gemaect/gebzupcht
dit in twee reysen. Matthiolus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen en al-
derhande Bloet-ganck: **Neemt** het binnenste
velleken / 't welck de kastanien bedeckt /
gebrandt **Wooz** van elcks een vierendeel
loots / stoot dit te samen tot een sijn poeper /
en geeft dit met eenigh nat in twee malen in.
Matthiolus.

Moerbefien-boom, in 't Latijn

Morus.

Gedaente.

De Moerbefienboom schiet hier te lan-
de somtijts op tot een matelijcke groo-
te en hooge Boom / de stam die veeltijds
heel dick is / verspreyt hem in veel zijde-
tacken / met een routwe en onessen schozse
bekleedt zijnde. De bladeren zijn breed /
woz spits toeloopende ende rondom de
kanten gekerft. Dese Boom heeft mede
in plaetse van bloemen groene en wolach-
tige kattetekens. De vruchten / die uyt seer
beel kleyn besliens vergadert zijn / ge-
lijcken seer wel de vruchten van de **Braem-
struick** / dese noch onrijp zijnde / hebben
een bleek-groene verwe / maer rijp ghe-
worden / zijns zwart / bjuyn en niet root
sap verbult / uytgenomen de gene die witte
vruchten voort brenghet. De wortelen ver-
breiden sich wijt / verre ende diep in de
Aerde.

Plaetse. Dese Boomen werden alhier in
de Hoven alleen gebonden.

Tijdt. Dese Boom is langhsaem in 't
voort-brenghen van sijn bladeren / 't welck
ghemeenlyck niet wooz in May geschiedt /
want hy de koude niet verdragen kan; maer
de vruchten worden in Augustus volkomen
rijp.

Oeffeningh. De bequaemste manier om
dese Boomen aen te teelen / geschiet door
sijn wortel-spruyten ofte van inleggen; hoe-
wel sy oock van zaet aengewonnen wor-
den / maer hebben als dan langer jaren
van nooden om vruchten voort te brenghen.

Hy wert geboeglijck in February ofte Maert
in vette en wel-gemiste Aerde geplant.

Aert en krachten. De bladeren zijn eens-
deels t'samen-treckende / en anderdeels sijn-
verende of afvagende van krachten. Galenus.

De onrijpe vruchten zijn verkoelende en
verdzoogende in den derden graedt / ende
daer hy seer sterckelijck t'samen-treckende.
De rijpe vruchten zijn verkoelende en eenig-
sins t'samen-treckende van aert. C. Duran-
tus.

De schozsen van de wortelen verwar-
men en verdzoogen / nochtans daer hy af-
vagende / openende en de buick weeck-ma-
kende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Tant-pijn:
Neemt de schozse van de wortel van de
Moerbefien-boom een loot. Moerbefien-
bladeren een halve handt vol / koocht dit te
samen op in **Wijn**-azijn soo veel genoegh is /
eu houdt dit warm in de mont. Dioscorides.

Voor alderhande Buyck-loop en overtol-
lige Maentstonden: **Neemt** gedzooghde
onrijpe Moerbefien een vierendeel loots /
geeft die kleyn gestooten zijnde met roode
Wijn in. Dodonæus.

Voor ontfekinge en swellinge in de Mont
en Hals: **Gebzupcht** hier tegen de **Sproop**
van Moerbefien bereyt tot lictinge ofte in-
gorgelinge. Dispens. Augustan.

Voor verstoptheyt van de Lever en Milt;
ende om de Wormen af te jagen: **Neemt**
de schozse van de wortel van de Moerbefien-
boom een loot / koocht dit in **Water** tot
een mutsen nat / en geeft dit te drincken /
dit selve maect kamer-ganck / ende alleen
in de mondt gehouden stilt **Candt**-pijn.
Dioscorides, P. de Crescentius.

Persiken-boom, in 't Latijn

Malus Persica.

Geslachten.

De Persiken-boomen zijn door de groo-
te / ghedaente ende verwe van haer
vruchten in de Nederlanden onderschepden /
waer van de beste onder haer besondere
naem

naem bekent zijn: als Bloet-perfiken, Perfiken van der Meer, dubbelde Montanien, enckelde Montanien, dubbelde en enckelde Swolse-perfiken, Merkatons, Perfiken van der Nat, late Perfiken van Rijn, &c. Onder dese geslachten der Perfiken sullen wy oock om de vergelykinge der vruchten stellen de Abricoos-boom, by de Latynisten *Malus Armeniaca* genoemd.

Gedaente. De Perfiken-boom brengt lange bladeren voort / de Wilgen-bladeren niet seer ongelijck / die aen de kanten een weynigh geschaert zijn. De bloemen zijn bleek-paersch / waer na de vruchten volgen / die ront ende aen de eene zijde met een rechte Dore versien / ende met een sachte wolachtige schil bekleeft zijn / in 't aenschoutwen somtijds wit ofte donker-roet / ofte oock wel geel van vertwe. In 't midden van de vrucht leyt een harde en rontwe steen beslooten / de welcke een kerne / een Amandel niet ongelijck omvat / doch die wat bitterachtigh van smaek is.

De Abricoos-boom verschilt van de voorgaende / dooz dien sijn bladeren niet soo langh / maer breekt en booz spits; de bloemen wit / de vruchten soo wel van binnen als buyten heel geel / ende de steen niet rontw maer effen en gladt zijn.

Plaetse. Dese Boomen werden alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Perfiken-boom bloeyt in April, waer op de bladeren te voorschijn komen: De vruchten werden in September volkomen rijp; maer de Abricoosen worden veel vroeger / ja dickwils in de Hop-maent rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden in de Nederlanden dooz oculatie ende afzuygingh vermenighvuldicht / waer van de manier in 't I ende II Deel van 't Vermaekelijck Landt-leven nauw-keurig beschreven en curieuselijck vertoont wordt.

Aert en Krachten. De vruchten zijn kout en vochtigh in den tweeden graedt / in de Mage haestelijck in een slijmige vochtigheyt bedervende / nochtan booz de mael-

tijdt gegeten kunnen eenigh voordeel by brengen: te weten: om datse als dan de buick slijmerigh maken / waer dooz de spijs te gemakelijcker nederwaerts gesonden wordt.

De binnenste kernen zijn warm en droog van aert / ende dooz haer bitterheyt openende ende af bagende van krachten. De bladeren zijn mede verwarmende / verdoogende / openende de verstopheden / ende den buick weerk makende / waer dooz sy de slijmerige en galachtige vochtigheden af setten. De aert en krachten van de Abricoosen-bladeren zijn volgens de getugenis van Dodonæus tot noch toe niet versocht geweest. De Gomme die uyt de Persicke-sirupcken vloeyt is middelmatig van naturen / ende de hoefende ende uytteerende menschen, seer nut. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor letsel aen de Spraek, als yemant van de Popelsye ghe-raeckt is: Neemt de kernen van de Perfiken twee loot / stootse in een Mortier / doet'er by Water van Poley, een mutsien / druckt hier uyt een melckachtigh sap / 't welck ghy dickwils in de mont sult nemen ende eenigen tijdt behouden / ende daer na wederom uytspoutwen. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn: Neemt kernen van Perfiken een loot / stootse in een Mortier met een half mutsien Water van Usserkruydt / druckt'er een melckachtigh sap uyt / 't welck ghy lauw met doecken op het Dooz-hooft ende slapen des Hoofts leggen sult. Hier toe dient mede de Olie uyt de kerne geperst / de welcke oock seer nut is om de pijn van de Nieren / dooz het Grauel ontsaen te versoeten / te weten de Lenden daer mede gesmeert. Fuchsius.

Voor Puckels en roode Placken des Aengesichts: Neemt kernen van Perfiken acht loot / gepelt Cauwoerden-zaet vier loot / perst hier uyt een Olie / waer mede ghy de huyt bestrijcken sult. Ravelingius.

Voor Swaermoedigheydt, opstijgen des Lijf-moeders ende Wormen: Neemt Sy-roop

roep van Perſiken-bloemen bereydt vier loot / ende geeft dit nuchteren te gebruycken. Diſpenſ. Auguſtan.

Voor Wormen der kinderen: **N**eemt Perſiken-bladeren een handt vol / ſtampſe klein ende bindt het op de Navel van de **B**uyck. Sommige geven van de gedroogde en ſijn geſtooten bladeren de zwaerte van 20 greyn met eenigh nat in. Brunſellus.

Voor het Bloet-ſpouwen: **N**eemt een half loot Gomme van de Perſiken-boom, ſmeltſe in Weegbre ofte Porcelijn-water ſoo veel genoegh is / en gebruyckt het.

Voor Hoest en Kortheydt des Adems: **N**eemt van de voornomde Gomme een half loot / ende ſmeltſe in Meede ofte aſziedſel van Hoef-bladers, en geeft dit nuchteren te dincen. Ravelingius.

Amandel-boom, in 't Latijn

Amygdalus.

Gedaente.

De Amandel-boom ſchiet veel hoger op als de Perſiken-boom / andersints de bladeren / bloemen ende de onrijpe vruchten hebben eenige gelijckenisse met malkander; doch het vleesch van dese vruchten is wiet en hardt / ende de ſteen / waer in de Amandel, die na haer ſmaeck in ſoete en bittere verdeelt zijn / beſlooten is / is veel langer als de Perſick-ſteen. De wortel van dese Boom ſinckt tamelijck diep in de aerde. Men de ſtruycken werdt mede / als in veel andere Boomen / een gomme gebonden.

Plaetſe. De Amandel-boom, die van naturre warme gewesten bemint / werdt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Amandel-boomen bloeyen ſeer vroegh / maer de vruchten werden in July ofte Auguſtus rijp / ende bequaem om te verſamelen.

Oeffeningh. Dese Boomen werden dooz 't afſuppen op Pruymen ofte Kroosjenſtammen vernienighvuldicht / 't welck gevoeghlijck in Maert geſchiet / daer na verplantmenſe in February in goede aerde. De

bequaemſte Miſt die dese Boomen begeeren / is Verckens-miſt / waer dooz oock de ſelve ſoete Amandelen voort brengen.

Aert en Krachten. De ſoete Amandelen zijn middelmatigh warm en vocht / ſeer wel voedende / ende de ſcherpigheyt der vochtigheden verſachtende: De bittere zijn warm en droogh tot in den tweeden graet / ende daer by openende / verdeelende ende afvagende van krachten / ſy ontſluyten alle verſtoptheden der Nieren / Longe / Leber / Milte en andere inghewanden: Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen en root Melizoen: **N**eemt gepelde ſoete Amandelen twee loot / ſtoot die in een ſteene Mortier / giet hier by een half pintje Gerſten water / waer in eenige reyſe gloeyent Staet in wyt-gedompt is / wzinght dit te ſamen dooz een doeck / doet by dit melckachtigh ſap een lepel vol Roosen-water, en een weynigh Supcker / geeft hier van dickwils te dincen. Brunſellus.

Voor 't Colijk, Graveel, Pleuris en Naeuen der jonge Kraem-vrouwen: **N**eemt twee ofte vier loot Olie van ſoete Amandelen / geeft dit met eenigh nat in. J. Schroderus.

Voor Buyck-pijn der jongh-gebooren Kinderen: **N**eemt Olie van ſoete Amandelen een half loot / doet er by witte Supcker ſoo veel genoegh is / en laet dit op een mael gebruycken. J. Schroderus.

Voor de koude Piſſe: **E**hebruyckt vijf ofte ſes bittere Amandelen / de ſelve nuchteren gebruyckt zijnde / werdt geloofte de dronkenſchap te kinnen verhoeden. Dodonæus.

Voor Hooft-pijn: **N**eemt bittere Amandelen ſoo veel ghenoech is / ſtoot dit met Azijn en Olie van Roſen tot een pap / de welke ghy op het Voor-hooft ende de ſla-pen des Hoofts leggen ſult. Dioſcorides.

Voor het opſtijen des Lijf-moeders: **N**eemt Olie van bittere Amandelen / ende de **B**uyck onder de Navel hier mede beſtrecken. Matthiolus.

Voor

Voor 't Graveel, koude Pisse ende pijn der Nieren: Neemt Olie van bittere Amandelen ende smeert hier mede de Lendenen ende de Nabel des Supchis. Euchsius.

Voor zuylinge der Ooren: Neemt Olie van bittere Amandelen / maectse in een lepel warm / ende doetse warm met Boomwol in de tuptende Ooren. C. Durantus.

Voor Sproeten en Placken des Aengesichts: Neemt wortelen van de Amandel-boomen een handt vol / koocht die in Water ofte Wijn soo veel genoegh is / ende wascht het aengesicht hier mede. Ravelingius.

Vijgen-boom, in 't Latijn *Ficus*.

Geslachten.

Hier te Lande zijn twee soorten van Vijgen-boomen bekent / de eerste is de gemeyne Vijgen-boom, d'ander wordt Indiaense Vijgen-boom genaemt.

Gedaente. De gemeyne Vijgen-boom wast sommijds hier te Lande redelijck hoog op / bekleedt met een rontwachtige schoofse. Het hout is wit / voos ende licht / de zijdetacken zijn van binnen met mergh gevult. De bladeren vergelijcken sich eenighsins met de Wjngaerts-bladeren / want sy hebben vijff diepe sieden / ende vijff uytstaende hoeken / maer sy zijn donckerder groen van vertwe. Men en bespeut geen boozteken van bloemen / maer de vruchten spruyten sonder de selve aen de oorsprongh der bladeren elck besonder boort / de Peeren van gedaente eenighsins gelijk / rijp gheworden zijnde wit ofte bleek-groen / ofte uyt doncker-blauw paers-achtigh van verwen / ende bebatten in sich een seer soet en lieflijck merch met veel tusschen-beyden leggende greynkens verbult.

De Indiaense Vijgen-boom, die men met recht onder de Planten stellen mochte / schiet op sonder strupcken ofte tacken; en bertoont anders niet dan een vergaderingh van lancet-werpige / breede en seer dicke bladeren / met dunne doornkens versien /

die uyt den anderen spruyten ende boven malkanderen opwassen.

Plaetse. Dese beyde geslachten der Vijgen-boomen zijn alleen in de Hoben van curieuse Lief-hebbers te vinden.

Tijdt. De gemeyne Vijgen-boom brengt sijn botten in de May te voorschijn / maer sijn vruchten worden onozdentelijck rijp / want sommige het eerste jaer / andere / indien de Winter over kunnen blijven / het nabolgende jaer om te gebruycken bequaem worden. De Indiaense Vijgen-boom blijft althijt groen / maer brengt alhier geen vruchten voort.

Oeffeningh. De Vijgen-boom werdt in de Nederlanden van wortel-spruyten ofte tacken / die men op 't eynde wat kneust in de Maent Maert ofte April aengewonnen. De Indiaense Vijgen-boom spruyt voort / indien men een van sijne bladeren in de Aerde steekt / waer in sy seer haestelijck groept / verwoztelt / ende andere bladeren wederom uytgeeft. Men moet dese gewassen hier te Lande voor de koude Winter sozghvuldigh bewaren.

Aert en Krachten. De volkomen rijpe en gedrooghe Vijgen, verwarmen in den tweeden graet / en zijn wat vochtigh van aert. Andere achtense voor warm in den ersten en vochtigh in den tweeden graet. Sy doen zweten / repnigen de Borst / vermoxwen ende maken rijp alle Gezwellen. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om de Kinderpockjens ende Matelen uyt te drijven: Hier voor werden Vijgen in Bier opgekoocht ende dickwils te drincken gegeven.

Voor het Graveel. Vijgen veel gegeten / doen veel sants ende grups met den Arijn quijt worden ende losen. Dodonæus.

Voor swaren Hoest. Neemt een goet deel kleyn gesneden Vijgen, giet daer op van de beste Brandewijn / de welke ghy uytbranden sult / ende hier van dickwils een Lepel vol gebruycken; ofte neemt Vijgen N° 12 Hyloop-bladeren twee handen vol / koocht dit in Gersten-water / tot een pint / van

't welck / met Suicker soet gemaectt zijn-
de / ghy 3 a 4 maal daeghs een Roemertje
vol ingeven sult. Lobel, J. Schroderus.

Om de Geboorte te doen vorderen wordt
in Duptslant van de Vrouwen veeltijts ge-
brade Vijgen gegeten. J. Schroderus.

Om het geronnen Bloet door vallen ofte
quettinge te doen scheyden : Kookt een
goet deel Vijgen in Water / ende door ge-
daen zijnde / geeft hier van dickwils te drinc-
ken. Dodonæus.

Om de Buyck der Water-suchtigen te
doen slencken : Neemt Vijgen een goet
deel / Gersten-meel soo veel genoegh is /
Als een twee handen vol / maect hier van
met Wijn een Pap / en leght het van buy-
ten op de Buyck. Lobel.

Voor Sweeringh ontrent de Nagels van
de Vingeren. Neemt Vijgen ten loot / Gza-
naet-schellen een vierendeel loots / stoot dit
te samen / en leght het op. Lobel.

Om alle Wratten, Exter-oogen en ander
onsuyverheden te Verdrijven : Neemt de
bladeren van de Vijgen-boom / kneusse ende
wijfse hier mede. Dodonæus.

Citroen, Limoen, ende Orangie-
boom, in 't Latijn *Malus Citria*. *Limo-*
nia, *Arantia*.

Omdat de Citroen, Limoen ende Oran-
gie-boomen, soo wel in uiterlijke ge-
daente ende krachten der vruchten / als in
haer oeffeningh / eenighsints over een ko-
men / sullen wy de selven alhier te samen by
een beschrijven.

Ghedaente. De Citroen-boom, wiens
takken met een groene schorsse bekleet zijn /
heeft langhwerpige / dicke / ende gladde
groene bladeren. De bloemen zijn wat
paers-achtigh / upt welckers midden eeni-
ge dunne draepkens voort-spruyten : De
vruchten die veel grooter als de Limoenen
zijn / werden met een bleek gout-geele
schorsse bedeckt / seer aengenaem en lief-
lijck van reuck / waer onder een hardt en
witachtigh vleesch verborogen leyt / 't welck

een klaer en doorluchtigh mergh / met aen-
genaeme suure sap verbult / ombat. Het
zaet licht in het boozmoemde mergh hier en
daer versprept / bitterachtigh van smaect
zijnde.

De Limoen-boom verschilt van de booz-
gaende in de couleur van de bloemen / de wel-
ke wit zijn / ende de vruchten zijn oock veel
kleinder / als van de Citroen-boom, doch
met overbloediger ende sunder sap versien.

De Orangie-boom heeft mede groene tac-
ken / maer de bladeren zijn somtijds wat
grooter / als de Citroen ofte Limoen-blade-
ren. De bloemen die wit zijn / zijn seer aen-
genaem van reuck ; de vruchten en zijn niet
langhwerpigh / maer bolwijs rondt / met
een hoogh gout-geele schorsse / die bitter-
achtigh van smaect is / overtoogen ; dese
behouden oock in sich overbloedigh sap /
't welck soet / suur / ofte half soet / half suur
bebonden wordet. Het zaet is kleinder als
het Citroen-zaet, andersints het selve in al-
les gelijk.

Plaetse. Dese Boomen werden hier te
Lande alleen in de Hoven van groote Lief-
hebbers gebonden.

Tijdt. Dese Boomen blijven altijd met
bladeren bekleet. De vruchten werden niet
eenparigh rijp / want men aen een Boom
rijpe / by na rijpe / ende eerst aenkomende
vruchten sien mach.

Oeffeningh. De Citroen, Limoen ende
Orangie-boomen werden in de Nederlanden
van de zaden met groote moeyten aenge-
teelt / ofte de stammen werden van Genua
ofte Lissabon herwaerts overgesonden. De
curieuse Liefhebbers konnen de verdere
oeffeningen / die tot het onderhouden deser
Boomen vereyscht worden / nautkeurigly
in 't eerste en tweede Deel van het Verma-
kelijck Lantleven beschreven vinden.

Aert en Krachten. De vruchten van de
voornoemde Boomen bestaen upt versche-
de deelen / de welcke met besonderen ende
seer veel verschillende krachten begaest zijn ;
want de uptwendige schorsse is warm in den
eersten / ende verdoogende in den tweeden
graet /

graet / wederstaet vergift ende besmettinge / ofte soo andere willen / warm en droogh in den derden graet. Het suure sap van dese vruchten is verkoelende ende drooghmakende van aert / ende daer by doordringende van krachten. Het zaet is warm en droogh in den tweeden graet. Matthiolus, C. Durantus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verkoude Maegh en stinckende Aeffem: Hier tegen gebuyckht alle morgen een vierendeel van een geconsijten Citroen ofte Orangie-schil. Dodonæus.

Voor brandende en besmettelijcke Koortsen, als mede om de galachtige vochtigheden, die in de Maegh leggen te bedwingen: Gebuyckhtmen veeltijds by de spijsse het sap van Citroenen ofte Limoenen, in plaetse van Derjups / ofte bereyt de volgende koeldranck: Neemt Garsten-water een pint / sap van Citroenen vier loot / van de witte Supcker soo veel genoegh is / menght dit te samen / ende geeft hier dickwils van te dinken. Dodonæus, Lobel.

Voor quaetaerdige Koortsen: Geeft den siecken eenige gepelde Citroen-zaden in / en bestrijckt de pols en het pucken van 't herte met olie van Citroen-schellen gedistilleert. Stockerus in Empirica, Dodonæus.

Voor Wormen der Kinderen: Bestrijckt de Navel der Kinderen met Olie van Citroenen.

Voor 't Graveel: Neemt Limoen-sap twee loot / een halve Notemuskaet / Kreeft-oogen een half vierendeel loots / witte Candysupcker een loot / Rensche-wijn een half mutsien / geeft dit op een reys in.

Voor Schurfttheyt en Sproeten in 't Aengesicht: Bestrijckt de plaetsen met Limoen-sap. Matthiolus.

Voor Colijck ofte Buyck-pijn uyt winden ontsaen: Neemt sijn gestooten Orangie-schellen een vierendeel loots / geeft dit in met warm Bier ofte Wijn. Schroderus.

Laurier-boom, in 't Latijn *Laurus*.

Geflachten.

De Laurier-boom werdt hier te Lande onderscheyden in Laurier met breede bladeren ofte Wijfken, Laurier met smalle bladeren ofte Manneken, Luyckse Laurier, ofte *Laurus Nobilis*, Bakelaer-dragende Laurier, Brughse Laurier ende wilde Laurier.

Gedaente. De breedt-bladighe Laurier schiet met veel strupcken op / die met een doncker-groene schozse bekleet zijn. De bladeren zijn langhwerpig / breekt / hardt / groen van vertwe / goet van reuck / ende bitterachtigh van smaect. De bloemen zijn grasberwigh / en de besien met een zwartachtige schozse bedekt / wiens kerne in twee deelen gekloben is.

De Smal-bladige verschilt van de voorgaende / om dat hy soo hoogh niet op en wast / de bladeren smalder en dunder / en de strupcken met bypn-roode schozse bedekt zijn.

De andere soorte vergelijcken sich met de voorgaende / alleen seyt Lobel dat de Laurier die binnen Brugge wast / met bypnder bladeren versien is.

De wilde Laurier-boom blijft leger als de tamme / de tacken zijn geknoopt ofte in veel leden verdeelt / met breede / effene ende blinckende bladeren; doch sonder reuck betwasen / uyt elcken knoop ofte lidt altijd twee tegen den anderen overstaende voortkomende. De witte bloemen / die somtijds buytewaerts wat paers-achtigh zijn / komen op het eynde der tacken kroons-wijs te voorschijn; waer op blaeuw besien / de Myrtus-besien niet ongelijck volgen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden in de Hoben geplant ende onderhouden / ende wassen tierigh omtrent de Zee-kant / want men somtijds in Zeelandt, dat andersints op andere plaetsen selden gebeurt / van de selve vruchten versamelt.

Tijdt. De Laurier-boom blijft des Winters

ters en des Somers altijd groen / in 't Voorjaer nieuwe spruyten ende jonge scheuten voort-bringende.

Oeffeningh. Alle de soorten van Laurier-boomen begeeren naerstige oeffeninge / moeten des Winters voor de koude wel bewaert worden / waerom men oock de *Laurus Nobilis* in potten ofte tobbens plant / om de selve in een stobe voor de koude te bewaren. Men teeltse door besien ende wortel-spruyten voort / alleen de *Laurus Nobilis* werdt door stecken aengequeecht.

Aert en Krachten. De Laurier-bladeren verwarmen ende verdroogen in den derden graedt / doch de besien die men Bakelaer noemt / zijn sterckelijker verwarmende ende verdroogende. *Matthiolus*.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, 't Graveel ende Watersucht: Neemt Laurier-bladeren een handt vol / koocht die in een pint Wijn / ende geeft hier van tweemaels daeghs een half mutsjen te drincken. *C. Durantus*.

Voor Dovigheyt ende het ruyschen der Ooren: Neemt Laurier-bladeren een halve handt vol / Lavendel-bloemen soo veel ghy tusschen drie vingeren vatten kunt / koocht dit te samen in Wijn / ende ontfanght den damp door een trechter in de Ooren. *Dodonæus*.

Voor Aemborstigheyt en taye Fluymen die op de Borst leggen: Neemt Bakelaer een vierendeel loots / sijn gestoten zijnde / mengt het met honingh / ende gebruyckt het morgens en savonts. *Dioscorides*.

Voor de uytghesoncken Lijf-moeder: Neemt Laurier-bladeren ofte Bakelaer een vierendeel loots / ende geeft het in met roode Wijn. *Dodonæus*.

Voor een verkoude Lijf-moeder, en de Maent-stonden te bevorderen: Neemt Laurier-bladeren twee handen vol / Bakelaer twee loot / koocht dit te samen in Wijn / ende laet de damp van onderen ontfangen. *Bruntellus*.

Voor lamme Leden ende verkoude Zenuwen: Besrijct de Leden met Olie van

Laurier-bayen, tegen een Eycken buur. *Disp. August.*

Voor 't steken van de Vespen: Neemt de ghelneusde bladeren / ende leghtse op. *J. Schroderus*.

Oleander-boom, in 't Latijn

Laurus Rosea.

Gedaente.

Dit Boom-achtigh gewas komt voort met wijdt uytgespreyde opgaende takken / seer dicht met lange / spitse / dicke ende harde bladeren bekleedt. De bloemen / die de gedaente van klepne Rooskens uytbeelden / ende van vijf bladeren te samen geset zijn / zijn schoon-root / oock heeft de selve Lobel mede wit gevonden. Het zaet dat langh en licht is / lept in wolachtige haerighejdt in lange hauwken beslooten. De wortel is houtachtigh.

Plaetse.

Plaetse. In de Nederlanden wordt dit Geboomte in de Hoben van de Kruidt-beminders gevonden.

Tijdt. De bloemen komen selden voor Augustus te voorschijn.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt hier te lande van inleggende tacken aengewonnen.

Aert en krachten. De Oleander is warm in den derden en droogh in den tweeden graet. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Inwendig wordt het niet gebruyekt / maer uytwendig heeft het kracht om alle Gezwellen te verteeren ende te doen scheidten. Galenus, Aegineta.

Genever-boom, in 't Latijn
Juniperus.

Gedaente.

De Genever-boom is een houtachtige heester / veel dunne zyde-tackshens

voortbrengende; de bladeren die dicht aan de selve groepen / zijn seer smal / en aan het eynde met scherpe puntkens versien: De vruchten zijn ronde Besien / den Peper niet ongelijck / die eerst groen ende daarnaels zwart worden.

Plaetse. Dese Boom wast in sommige gewesten van Nederlandt onder de Heyde / ende wert in Hollandt en andere plaetsen in de Hoben tot heggen geplant.

Tijdt. De bladeren blijven altijd groen; de Besien worden het tweede jaer / na dat sy voort gekomen zijn / volkomen rijp / doch de Genever-boom levert alle jaren vruchten / om dat de rijpe versamelt zijnde de onrijpe overblijven / ende in 't volgende jaer tegen de Herfst rijp worden.

Oeffeninge. De Genever-boom wordt door 't zaeyen van de rijpe Besien / als mede door het inleggen aengeteelt.

Aert en Krachten. De Genever-boom is warm ende droog tot in den derden graet; de vrucht is warm in den derden en droogh in den tweeden graet; doet zweten / wederstaet vergift / opent de verstoptheden / maakt de slijmerige vochtigheden dun / ende drijft den Urijn af. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hoest, ende om de taye slijmerige vochtigheden van de Borst te suyperen: Neemt Genever-besien een loot / koocht die op in Garsten-water tot een half pintje / door gedaen zijnde / maect het soet met Candy Suucker / ende neemt dit in drie ofte vier reysen in. Dodonæus.

Om de Sinckingen die op de Oogen vallen te beletten, ende Tandt-pijn te versoeten: Neemt Genever-besien een halve handt vol / Lavendel-bloemen soo veel ghy tusschen drie vingeren vatten kondt / koocht dit te samen in Wijn-azijn / de welke ghy lauto in de mont sult houden.

Voor 't Graveel, Buyck-pijn, gebreken des Lijt-moeders, Catharren, opstoppinge der Maent-stonden. Engborstigheyt, Hoest, draeyinge des Hoofts, Doofheyt, stinckende Aeslem, Water-sucht, Vallende Siecke, Bevin-

Bevinge, swack Gesicht, Pest ende besmettelijcke Sieckten: *Neemt een goet deel versche Genever-besien, stootse wel kleyn in een Dijfel / daer na ziedse in water / ende pers het sap daer uyt / het welcke ghy soo langh sult koocken tot dat het soo dick als Honigh wordt / hier van sult ghy een lepel vol 's morgens ende 's avonts in geven. Tot de vooz-verhaelde gebreken is oock seer goet de gedistilleerde Olie van Genever-besien, 5 ofte 6 druppelen ingesnoemen. Ravelingius.*

Voor quade Schurftheyt: *Neemt de asche van de schorste van Genever-hout, menght het met water / ende sirijclit de Schurftheyt daer mede. Dioscorides.*

Om besmettelijcke ende pestige lucht te verbeteren: *Neemt men gemeenlijck Genever-besien, die men op de koolen leyt / om het huys daer mede te roocken.*

Voor de Pest: *Neemt Genever-besien, gezegele Werde van elckis een loot / menght dit met gesmolten Honigh tot een Conserf / waer van ghy de groote van een Noote met Meede sult gebzupcken. Ravelingius.*

Savel- ofte Seven-boom, in 't

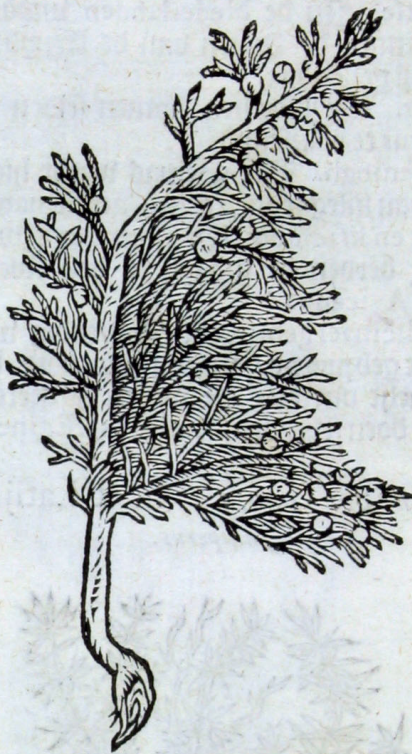
Latijn Sabina.

Geslachten.

VAn dese Boom vindt men in de Nederlanden twee soorten / de eerste is de gemeene Seven-boom, d'ander werdt oprechte Savel- ofte Seven-boom die vruchten draeght genaemt.

Gedaente. *De gemeene Savel- ofte Seven-boom wast op tot een tamelijck Boomen / sijn tacken ende zijde-tacken breekt ende wijt uyt-bzepdende. De bladeren zijn die van de Tamarisch-boom seer gelijck doch stijver ende stekende / sterck van reuck / ende scherp en heet van sinaeck; hy staet altydt groen / maer draeght geen besien.*

De tweede soorte is den gemeenen onvruchtbaren Seven-boom, van ghedaente niet ongelyck / behalven dat de bladeren soo stijf ende stekende niet en zijn. Hy bzenght

voort groen-geele bloemkens / en de vruchten zijn eerst groen / ende namaels uyt den blaetwen / zwartachtigh van berwe / van groote de Genever-besien gelijck.

Plaetse. Dese Boomen worden alleen in de Hoben der Krupdt-bemimmers gevonden.

Tijdt. De Seven-boomen zijn altydt met groene bladeren beladen: De vrucht-dragende Seven-boom bzenght sijn vruchten voort op de manier als wy van de Genever-boom gesept hebben.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van steck ofte in-leggen voort-geteelt / die men / een jaer gestaen hebbende / in de Maent Maert op boschte en schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. De bladeren van den Seven-boom zijn warm ende droogh tot in den derden graet / sijn van deelen / openende / dun makende / ende dooz-dzingende van krachten. Galenus.

Medi-

Medicinael gebruyk. Om de Nageboorte ende een doode Vrucht af te drijven: Neemt Seven-boom een handt vol / koocht dit in een half pintje Wijn / tot dat de helft versooden is / ende geeft dit op een reys in Dodonæus.

Om de Maent-stonden af te setten: Neemt sap van Seven-boom met Wijn uyt-geperst hier loot / Safferaen hier greyn / Poley-water hier loot / menght dit te samen / om in twee reysen in te nemen ; dooz dit middel zijn dickwils de opgestopte Maent-stonden afgedreven. Alexis Pedemontanus.

Voor ophoudinge des Urijns : Neemt een handt vol Seven-boom , koocht het in een pintje goede Wijn / tot dat het derden deel versoden is / ende laet hier van dickwils een roemertje in nemen / dit drijft den Urijn geweldigh af. Dioscorides.

Voor Enghborstighet: Neemt gepulveriseerde Seven-boom een vierendeel loots / vermenght het met honingh en neemt het in.

Voor seere Hoofden der Kinderen: Neemt gepulveriseerde Seven-boom soo veel van nooden is / menght het met room van melck / ende bestrijckt het Hoofd daer mede. J. Schroderus.

Voor Wratten ende knobbelachtige uytwaslinge der schamelijcke Leden: Neemt Seven-boom twee handen vol / koocht die in regen-water soo veel genoegh is / ende stoofte hier mede / daer na stropt'er gepulveriseerde Seven-boom op. Dodonæus.

Cypressen-boom, in't Latijn Cy-

pressus.

Geslachten.

Hoe wel maer eenderhande soorte van dese Boom te vinden is / nochtans wordt hy in Nederlandt onder de naem van manneken en wijfken onderscheyden ; te weten / wanneer hy hoogh op schiet ende nootkens dzaeght / wordt hy Cypres-manneken, maer indien hy kileyn ende onvruchtbaer blijft / Cypres-wijfken genaemt.

Gedaente. De Cypres-boom heeft een

lange / rechte ende spits opgaende stam. De zijde-tacken die veel in 't getal zijn / spreiden haer niet wijt uyt / maer spruyten langhs de middel-stam om hoogh / dese brengen veel dunne korte rijkskens te voorschijn / hun selven wederom in anderen kilepnder rijkskens verdeelende. De bladeren zijn langhwerpighe ront / gemaect van een geduurige vergaderinge van twee ofte vier aen een ghehechte bladekens langhs de rijkskens groepende / de bladeren van den Tamarisch-boom , ofte vruchtdragende Seven-boom hy na uytbeeldende. De Cypres-nootkens hangen van de tacken nederwaerts af / de welcke in sich kileyn / plat ende graeuw zaet bevatten ; dese nootkens rijp geworden zijnde / spijten op veel plaetsen / ende laten als dan het zaet uyt-vallen.

Plaetse. Dese Boomen werden in de Nederlanden tot vercielingh in de Lust-hoven onderhouden.

Tijdt. De bladeren en tackkens van de Cypres-boom blijven het geheele jaer dooz groen / ende de vruchten ofte Nootkens worden meestendeel in de Herfst tegen de Winter rijp.

Oeffeningh. De Cypres-boomen werden hier te Lande van zaedt / 't welck upt Vranckrijck overgesonden wordt / aenge teelt / maer noch jongh zijnde / moeten se sozghbuldigh voor de koude des Winters bewaert worden.

Aert en Krachten. Het Cypressen-hout verkoelt / verdooght ende treckt te samen. De bladeren ende vruchten zijn verdoogende tot in den derden graet / trecken geweldigh te samen / doch sonder merckelijke scherpijghedte ofte warmte. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor de Droppepisse ende alle Vloet van de Blase : Neemt gepulveriseerde Cypres-bladeren een half vierendeel loots / Myrrhe 10 greyn / Malvesye soo veel genoegh is / menght dit te samen / om op een reys in te nemen. Dioscorides.

Voor Bloedt-stempingh ende genesingh der versche Wonden : Neemt van de versche Cypressen-bladeren soo veel genoegh is / stootse ende leghtse op. Galenus.

Voor Tandt-pijn : Neemt Cypressen-bladeren ofte Nootkens ziedse op in Wijn / de welke ghy lautt in de mont sult houden. Matthiolus.

Voor pijn van de Voeten : Neemt de bladeren van Cypres-boom een deel / krupm van Witte Broodt twee deelen / maecht hier van met Wijn een pap / ende slaetse om de plaets alwaer men de pijn gevoelt. Plinius.

Voor Gescheurtheit : Neemt Cypressen-nootkens vier loot / koocht dit in een mengelen oude Wijn / tot dat een derden deel versoden is / hier van sult ghy alle dagen twee mael een half mutsien te dinccken geven / ende ondertusschen gestoten Cypres-bladeren op de Bzeuck, leggen. C. Durantus.

Voor alle Buyck-loopen ende Vloeden : Neemt Cypres-nootkens een vierendeel loots / gepulveriseert zijnde geeft het met Wijn in ; dit self de vermagh oock het Water / daer in de voornoemde Nootkens gesoden zijn. Dioscorides.

Voor het Graveel : Neemt van de ghedrooghte schozse van Cypressen-boomen een half vierendeel loots / sijn gestoten zijnde / geeft het met gedistilleert Wijnruyts-water in. Dodonæus.

Om de Mage te verstercken ende het Braken te stelpen : Neemt Cypres-nootkens, ziedse op in Olie / met de welke ghy de Maegh besrijcken sult / ofte neemt Doeyer van de selve Nootkens / ende maect hier van met Was een Maegh-plaester. Dioscorides.

Boom des Levens, in 't Latijn

Arbor Vite.

Gedaente.

De Boom des Levens, van de Diermaerde Krupdt-beschrijver Lobel, Ceder-boom van Licie genaemt / wast recht op / met een upt den rooden zwartachtige schozse. De bladeren zijn die van den Cypressen-boom niet ongelijck / behalven datse plat / ende gelijk als in een geboeght zijn. Men het eynde van de rijkskens komen geelachtige bloemkens boort / hier naer volgen schubachtige bolleken / waer in het zaet besooten is.

Plaetse. Dese Boom is eerst upt Noort-America over gebacht / ende werdt hier te Lande in de Hoben van de Lief-hebbers gevonden.

Tijdt. De Boom des Levens behoudt wel altijt sijn bladeren / maer in de Winterse Maenden worden sy vael ofte geelachtigh / nochtans in de Lente verkrijgen sy wederom haer voorgaende groenigheyt.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van afgebroken tacken die seer haest wortelen schieten / vermenighvuldigh / ende daer

na in de Maent January op schaduwachtige plaetsen verplant.

Aert en Krachten. Uyt den bitteren smaech ende stercken reuch van desen Boom kan men bespeuren / dat de selve vooz warm ende dzoogh te achten is / daer by sijn van deelen / verteerende ende afvagende van krachten. Dodonæus, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn: Neemt gedistilleerde Water van de bladeren van desen Boom/maecht'er doecken in nat/ ende slaets om de voeten/ ofte neemt de gedistilleerde Olie van de selve / ende besmeert'er de pijnelijcke plaetsen mede. Camerarius.

Boom des Doodts, ofte Iben-boom,
in 't Latijn *Taxus*.

Gedaente.

Dese Boom wast met een recht opgaende stam om hoogh / omtrent de top in

eenige zijde-tacken verdeelt / van buypen is hy met een grauwe ende rouwe schoorste bekleedt: Inwendigh is het hout selve zwartachtigh van coleur. De zijde-tacken brengen veel ranckens ofte rijckens voort / de welke met lange / smalle ende donckergroene bladeren / die veder-wijs tegen den anderen over staen / dicht begroeyt sijn. De bloemkens sijn uyt den geelen grasachtigh van vertwe / die aen het onderste gedeelte van de tackens / veel by een vergadert / nederwaerts af hangen. De vruchten sijn schoon-roode ende lauckwerpighe ronde Bessen / die van de Kraecke-bessen ofte van de Asperges van gedaente seer gelijck.

Plaetse. De Iben-boom werdt in de Hoven onderhouden / ende komt oock in Nederlandt in 't Ardennen-bosch van selfs voort.

Tijdt. Dese Boom blijft des Winters groen / doch in Maert ofte April brenghet

hy sijn bloemkens te boozschijn / ende verkrijght als dan nieuwe scheuten; de vruchten worden in de Herfst rijp

Oeffeningh. De Boom des Doodts wort hier te Lande door zaet / wortel-spruyten ende inleggen vermenighvuldicht; men plantse in Maert in sabelachtige Aerde/ ende op donckere ofte schaduwachtige plaetsen.

Aert en Krachten. Dese Boom wordt van de oude Kruydt-beschrijvers onder de schadelijcke ende vergiftige Gewassen gerekent. Maer in de Nederlanden ende in Engelandt is hy soo hinderlijck / noch sijn schaduw den menschen soo schadelijck niet. Galenus, Dioscorides, Dodonæus, Lobel.

Denne ofte Mast-boom, in't

Latijn Abies.

Gedaente.

De Denne-boom waest in de hooghte recht op / waer van de stam beneden sonder knoopen ende boven gemeenlijck knoopachtigh is. Uyt peder van dese knoopen ofte leden komen vier tacken / die tegen malkanderen over staen / ende in de hooghte schuyng opklommen / te boozschijn / waer uyt wederom kleynder tackskens / doch maer twee tegen malkanderen aengevoeght / ende nederwaerts af hangende / boort spruyten. De bladeren sijn lancwerpig / rondt / ende boort spits ofte scherp. De vruchten die aen het eynde der tacken boort komen bestaen uyt veel sachte t'samen-geboeghte schelferingen / waer in kleyne Noothkens beslooten leggen. Uyt de schozse van de jonge Denne-boomen bloeyt een murwen ende klaren Herst / die van sommigen Veneetschen Tarpentijn genaemt wordt.

Plaetse. Van dese Boomen vindt men in de Nederlanden hier en daer tot cieragie Lanen ende Bosschen geplant.

Tijdt. De Mast-boomen behouden haer Lof den geheelen Winter door / ende haer vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen werden hier

te Lande van zaet / het welck uyt Noorwegen over gesonden wordt / boort geteelt. Dit zaet in water geweekt zijnde / moet men in een Back ofte op een seer warme plaetse booght in de Lente zaeyen. De eerste Winter worden se boort koudende ende schrale winden bedeckt / ende daer na in Maert ofte April twee voeten van malkanderen in sabelachtige Aerde verplant / dese 4 ofte 5 Jaeren opgewassen zijnde / versetmen se alwaer men die begeert te hebben.

Aert en krachten. De schozse ende bladeren van de Denne-boom is verdoogende ende t'samen-treckende van aert en krachten. De murwen Herst van dese Boom uytwendigh gebruyckt / verteert / vermurt / doet scheyden / baeght af / ende geneest alle versche Quetsuren; inwendigh gebruyckt maect de Suppek weck / ende drijft den Urin af. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor den Roode Loop: Neemt gedrooghte bladeren van Denne-boomen een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geest het met roode Wijn ofte gestaelt Water in. Matthiolus.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Neemt een vierendeel loots van de genoemde bladeren / ende laet het met een versche ende weck gestaden Ep gebruycken. Dodonæus.

Voor Lever-sucht: Neemt van de bladeren een vierendeel loots / ende neemt het met oude goede Mee in. Dioscorides.

Voor Tandtpijn: Neemt Denne-bladeren soo veel genoegh is / zietse op in azijn de welcke ghy heet in de mont sulst houden. Dioscorides.

Voor Enghborstighet, Heup-gicht, Graueel ende ontvloeyinge des Zaets: Neemt Veneetsche Tarpentijn een loot / een doycer van een Ep / menght dit met Hoender ofte Vleesch-sop soo veel genoegh is / om boort een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor het uytstinken des Aersdarms: Neemt een planck van dese Boom / maect hem tegen het vuur heet / ende laet den Patient hier eenige tijdt op sitten. Fuchsius.

Voor Koortsen en Scheur-buyck: Neemt van

van de afgeschaefde bast ofte schozse twee loot / Orangie-schellen een half loot / bindt het in een sackje / ende hanght het in een mengelen wijnse-wijn / ende dymt hier nuchteren van een goeden dronck

Pimper- ofte Blaes-noten, in 't La-

tijn Nux Vesicaria.

Gedaente.

Dit Geboomte wast dickwils heester- wijs op ; het hout is wit / seer hardt ende vast. De schozse is bleek groen hier en daer / als een Slangen huyt / met zwart geplackt. De bladeren gelijcken de Vlier-bladeren seer wel / ende wassen mede vijf in 't getal aen een middel-ribbe geboeght / nochtan zijnse klepnder als de selve / ende niet soo sterck van reuck. De bloemen die wit zijn / hangen tros-wijs vier ofte vijf by een / waer na de blaesjens / waer in ghe- meenelijck twee klepne Hootkens leggen / te voorschijn komen. De Hootkens zijn met een harde rosachtige schelle bedeckt / waer in groenachtigh merg beslooren is.

Plaetse. Dese Boomen groeyen op veel plaetsen in 't wilde / ende worden in sommige Provintien van Nederlandt in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De bloemen komen in de Maent May voort / maer de Hootkens werden in Augustus ende September rijp.

Oeffeningh. Dit geboomte wordt van sijn wortel-spruyten aengequeect / ende in de Maent February verplant.

Aert en Krachten. Tot Medicijne is dit gewas nergens toe gebruyckelijck ofte ver- socht. Dodonæus.

Platanus.

Gedaente.

Dese Boom wordt seer zwaer / ende verspreyt sich door sijn menighvuldige tacken wijt ende breedt upt. De bladeren zijn seer groot / ende op verscheyde plaetsen diep gesneden. De bloemen zijn klepne ende

bleek van colour ; de vruchten zijn routwen ende rupgen-bollen / van colour de groote Kliffen gelijck / hangende aen steelkens / de een langer als de ander.

Plaetse. De Platanus wordt in Nederlant alleen in de Hoben van de Krypt-bemimmers onderhouden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de May Maent voort / ende in Augustus bevint men het zaet in rosachtige wolligheyt gewickelt volkomen rijp te zijn.

Oeffeningh. Dese Boom wordt meest door in-leggen vermenighvuldicht / ende begeert een vochtige ende warme plaets.

Aert en Krachten. De bladeren van de Platanus zijn matelijck vocht-makende ende verkoelende van natuur / maer de schozse en de vruchten zijn wat meer verdroogende. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinghe ende sinckinghe die op de Oogen vallen : neemt vande malsche ende jonge bladeren van den Platanus een ofte twee handen vol / ziedtse in Wijn ende leghtse op de Oogen. Dioscorides.

Voor Tandt-pijn : neemt de schozse van dese Boom soo veel van nooden is / kooctse in azijn / de welcke ghy dickwils in de mont sult houden. Matthiolus.

Voor Schurftheyt : neemt asche van Platanus schozse gebzandt een loot / Olie van Roosen twee loot / Wasch soo veel van nooden is / smelt ende vermenght dit te samen tot een salve. Ravelingius.

Azedarach.

Gedaente.

Azedarach wast op tot een groot Boom / bekleet met een effen graeuw- achtige schozse / alsse jongh is / maer rout ende gerimpelt / alsse ouder is ; wiens bla- deren doncker-groen van berwen zijn / van gedaente die van de Qualster-boom niet on- gelijck / maer dieper geschaert ofte gekerft. Aert de oorsprongh der bladeren komen lan- ge steelkens ; de paers-achtige welriekende

ende sterretwijs uptgespreyde bloemkens / van vijf sinalle bladkens gemaect / te boorschijn: Daer na volght de vrucht / eerst groen / daer na witachtigh van coleur / de Jijuben van gedaente niet ongelijck / doch onliesijck van sinaeck. In dese vrucht licht een harde sesshoekige steen beslooten.

Plaetse. Dese Boomen worden van de liefhebbers in de lustige Hoben ende Boomgaerden van Nederlandt geoeyent ende onderhouden.

Tijdt. In 't Boor-jaer spruyten de jonge bladeren upt; de bloemen vertoonen sich in de Somer / ende de vruchten worden laet in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Azedarach-boom wordt hier te Lande van zaet / 't geen upt de Virginjes over-gesonden wordt / aengeteelt.

Aert en Krachten. De bloemen van Azedarach is warm in den derden graet / ende droogh tot in 't laetste van den eersten; ope-

nende de verstoptheden / maer boozwamentelijck van de herffenen. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Om het Hayr te doen groeyen, ende de Luysen te dooden / neemt het gedistilleerde water van de bloemen / Wijn van elckis eben beel / ende wast het Hoofst daer mede. Avicenna.

Judas-boom, in 't Latijn Arbor

Juda.

Gedaente.

Dese seer aerdige Boom schiet somtijts hoog op / andersins blijft hy nedzigh / mach als dan met recht onder de Heesters gerekent worden. De bladeren zijn geheel ront / die van de Mans-ooren niet ongelijck / maer blecker groen / ende bol van doozlopende aderkens ofte zenuwen. De bloemen spruyten veel by een upt de dunne rijfkens / die met brupn-paerfche schoyssen overtogen zijn / schoon purper-roet ofte oock wel wit van herte / ende van de gedaente de gemeene Erwt-bloemen seer gelijck: Na dese volgen de hantwen ofte zaet-hupskens / meer dan een vinger breekt en langh / welke platte hantwen by na doozschijnende / ende van buyten brupn-roet zijn / waer in plat zaedt licht / den Linsen niet ongelijck.

Plaetse. De Judas-boom wordt hier te Lande alleen in sommige Lusthoven gebonden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in 't begin van Maert, waer na de bladeren volgen / ende de hantwen met het zaet worden in de Somer-maenden rijp.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in Nederlant dooz het zaet aengelwormen / ende moeten op een warme plaets tegen een muur ofte pets anders geplant zijn.

Aert en krachten. De krachten van dit Boomachtigh getwas is tot noch toe onbekent ende onverschot. Dodonaeus.

Viurna van de Françoysen.

Gedaente.

De streupelen van dit Heester-achtig gewas zijn seer tap / ende met een witachtige schoorste bedeckt. De bladeren die uyt peder lidt twee tegen malkander overspruyten zijn groot / breed / rontom wat geschaert / de Ellen-bladers seer wel gelijckende / maer grijs-achtigh ende sacht in 't aentasten. De witte bloemkens wassen troswijs ofte kroons-wijs by een / hler na volgen platte ende lancckwerpige Besien / de welke eerst groen / daer na root / ende eyndelijck rijp geworden zwart zijn. De wortelen sincken niet diep / maer verspreyden sich wijdt en breed langhs de Risch der Aerde.

Plaetse. Dit Gewas wordt in Nederlant in de Hoven onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyten de bladeren uyt : In de Somer brenghet het sijn bloemen voort / ende omtrent de Herfst worden de Besien rijp.

Oeffeningh. Dit Boom-gewas wordt door sijn wortel-spruyten / die in groote menichte opwassen / voort geset / ende in de Maent February ofte Maert verplant.

Aert en Krachten. De bladeren ende besien van de Viurna zijn verkoelende ende verdoogende van aert / ende daer by t'samen-treckende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge ende getwel der Amandelen ende des Keels : Neemt van de bladeren een hant vol / van de besien een halve hant vol / koocht dit in wange ofte siure Wijn / Garsten-water van elcks een half pint / tot dat een derden deel versoden is / ende gorgelt daer mede. Dodonæus.

Om het Hayr swart te maken : Neemt de bladeren ende besien van Viurna , ende koochtse in Looze ende wascht het Hayr hier mede. Dodonæus.

Om alderhande Buyck-loopen , Bloedt-

gangen ende Vloeden te stelpen : Neemt van de onrijpe ende sijn ghestooten besien een vierendeel loots / ende geest dit met roode Wijn in. Dodonæus.

Kapper-boom , in 't Latijn *Capparis*.

Geslachten.

De Kapper-boom onderscheydt den nautikeurigen Kruidt-beschrijver Lobel in twee soorten / de eene met botte en d'ander met spitse bladeren.

Gedaente. De Kapper-boom wort onder de Heesters gerekent / om dat hy hem sonder steunsel niet oprechten kan. De tacken zijn met scherpe ende kromme doornen beset. De bladeren zijn ront / breed / voort bot ofte spits toeloopende. Omtrent de oorsprongh der bladeren komen kleine knopkens / die men Kappers noemt / op lange steelkens te voorschijn / uyt de welke daer

na

na witte bloemen / die van de Que-appels , doch kleynder / niet ongelijck. Het kleyn ende rosch zaedt groeyt in lanchwerpige bzuichten ofte bollekens. De wortel is met een witachtige schozffe bedeckt.

Plaetse. In de Nederlanden siet men nergens geen Kappers groepen / dan alleen in de Hoben van curieuse Lief-hebbers.

Tijdt. Dit Boornachtigh gewas draegt sijn bloemen tot diep in de Sommer / maer de knopkens moeten / eerste open gaen / vergadert ende bewaert worden.

Oeffeningh. De Kapper-boom wordt van oploopen ofte wortel-spruyten aengewonnen / in potten geplant / ende voor de koude des Winters nauw bewaert.

Aert en Krachten. De Kappers zijn warm van aert / verwecken appetijt / dooz diense de tape slijm / die in de Maeg leght / schepden ende verteeren / openen de verstoptheden van Leber en Milt. Dodonæus.

De schozffe van de wortels / die meest van de Genees-meesters gebuyckelt wordt / verwarmt ende verdooght / doet schepden / opent / vaeght af / ende treckt een wepnigh te samen. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde ofte verstopte Milt: Neemt schozffe van Kapper-wortelen vier loot / koocht dit in genoeghsaem Water tot een pint / dooz gezegen zijnde / doet'er ses loot Sproop van Azijn by / ende geeft hier twee ofte drie mael daegs een roemerken vol van te drincken; uytwendigh besmeert de linker-zijde met Olie van Kappers. Dodonæus.

Voor Klieren ende harde geswellen aen de Hals: Neemt de groene bladeren ende schozffe van de wortelen / stoofte te samen ende leghtse op. Dioscorides.

Voor Wormen in de Oren: Neemt het sap uyt de versche bladeren geparst / ende druypt het in de Oren. Dioscorides, Galenus.

Voor Lammigheyt, ende die sich van binnen beseert hebben: Neemt gepulveriseerde schozffe van de wortelen een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn ofte Bier in. Ravelingius.

Tamarisch-boom, in 't Latijn *Tamariscus*.

Geflachten.

V An dese Boom zijn de volgende soorten: France ofte Languedockse Tamarisch, Duytse Tamarisch-boom, Hollantse Zee-Tamarisch van Clusius.

Gedaente. De France Tamarisch-boom wast op omtrent een Mans leugte in de hooghte / wiens stam niet heel dick is / met een rontwe schozffe bekleet / uyt de welke veel zijde-tackskens voort spruyten / die met een effen ende bypn-achtige schozffe omvat zijn. De bladeren zijn kleyn / asch-vertwigh / ront / die van de Cypres-boom ofte gemeene leege Heyde niet ongelijck; hy draeght kleyne / rontde ende lijf-vertwige bloemkens / waer na besikens ofte spitse huykskens volgen /

gen / in de welke volgens getuygenisse van Lobel een woynken beslooten seyt.

De Duytse Tamarisch-boom blijft veel leger als de voorgaende / wolachtige ende purper-verwige bloemen / van grooste ende gedaente die van de gemeene Lampsana gelijk / boort brengeende / die met het zaet verstuypen.

De Hollantsche Tamarisch van Clusius is anders niet dan een seer teer scrupelijken / niet veel langer als een vinger / in korte tacksken verdeelt / de gedaente van Heyde hebbende / ende aen de Schelpen van de Gesters ofte Mosselen vast groeyende.

Plaetse. De Fransche Tamarisch-boom werd't veel in de Hoven hier te Lande gebonden / maer de Duytse wil hier niet wel aerden.

Tijdt. De Tamarisch-boom bloeyt van May af de geheele Sommer door.

Oeffeningh. Dese Boomen worden van wortel-spruyten aengeteelt / en begeert in een vochtige ende grups-achtige gront geplaatst te zijn.

Aert en Krachten. De Tamarisch-boom verwarmt en verdrooght tot in den tweeden graet / opent / baeght af / maectt dun ende treckt een wepnigh te samen. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor een verherde ende verstopte Milt: Neemt bladeren ofte jonge scheutkens van dese Boom twee handlen vol / koocht die in Wijn tot een pint / en laet hier dichtwils van dzycken: andere nemen teere bladkens en de jonge scheuten een hant vol / en persen met Wijn het sap daer uyt / 't welck sy in geben. Dioscorides. Lobel betuyghet oock dat tot dien eynde in Italien kroesen ende kappen om uyt te dzycken gemaectt worden.

Voor Schurftiheyte ende de swarte aengbrande Gal te bedwingen: Neemt schozste van Tamarisch-wortelen vier loot / lange Cosijnen daer de steenen uyt gedaen zijn drie loot / koocht dit te samen in Water tot anderhalf pint / doet'er by vier loot Sproop van Fumarie ofte Eert-rook, ende laet

hier twee ofte maet des daeghs van dzycken. Schroderus

Om Luysen te dooden ende te verdrijven: Maccht een Loge van asche van Tamarisch-hout, ende wascht u daer mede. Ravelingius.

Voor 't Graveel ende den Urijn afte drijven: Neemt van de bloemen ende bladeren soo veel genoegh is / koocht het in water ende laet hier van een tijdt langh dzycken. C. Durantus.

Smack-ofte Sumach-boom in

Latijn Rus, Sumach.

Gedaente.

Dit Boom-gewas schiet op tot een tamelijck hoogh Boomken / 't welck in verschepte zijde tacksken verdeckt is. De bladeren zijn langhwerpig / breeachtigh / rontom de kanten saegh-wijs geschaert / ende staen negen ofte elf aen een rootachtige middel-ribben geboeght. De bladeren ende tacken zijn met een harige rugchte bekleet. De witte bloemkens komen tusschen de bladeren aen lange steelkens tross-wijs te voorschijn / de welke van kleene ronde besien / plat zaet in zich besluypende / gevolght worden. De wortel kruypt langhs het oppersie der aerde.

Plaetse. Hier te lande wordt het alleen in sommige Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July, maer het zaet wordt in dese koude Landen seldom rijp.

Oeffeningh. Het wort van breekt zaet in sabelachtige Herde gezaept / boort geteelt / ende moet op een wel ter Son gelegen plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. De Sumach is verkoelende in den tweeden / ende verdroogende in den derden graet / ende daerom sterckelijck t'samen-trechende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-lopen, ende Vrouwelijcke Vloeden: Bereydt een afziedsel van de bladeren ofte het zaet in Wijn ofte Water / ende laet

Hier van dzincken: ende bereydt van de selve een Badt / waer in de Sicken eenige tijdt sitten sal. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Speenen: Neemt Sumach-zaedt, Epcken Koolen van elchs eben veel / stoot het tot een fijn Poeyer / ende stropt het op. Ravelingius.

Om het Hayr swart te maken: Bereydt een afziedsel van de bladeren / ende wascht het Hooft daer mede. Dodonæus.

Voor vuyl Tandt-vleesch ende losse Tandden: Wascht de Mont met het afziedsel van de bladeren ofte het zaet bereyt. C. Durantus.

Voor de Vijt aen de Vingers: Neemt de gestooten bladeren / met Azijn ende Honigh vermenght / ende leght het daer op. Dodonæus.

Voor Bloet-spouwen: Neemt Sumach-zaet 40 greyn / Arabische Gom 20 greyn / maect hier van met Hoosen-water Pillen / om op een reys in te nemen. Ravelingius.

Sorben-boom, in 't Latijn *Sorbus*.

Gedaente.

De stam van dese Boom schiet recht ende hoogh op / is in veel tacken ghe-deelt / ende met een bryne effene schoorste bekleet. De bladeren zijn die van de Haver-effchen ofte Qualster-boom seer gelijck. De klepne witte bloemkens komen tros-oste drupf-wijs te voorschijn / ende daer na volgen bleecke / ende aen de eene zijde wat rootachtige ronde / ofte paers-wijse vruchten / die wat wrangh van sinaeck zijn.

Plaetse. Dese Boom wordt hier te Lande in de Hoben gebonden.

Tijdt. De Sorben-boom bloept in April, maer de Vruchten worden voor de Herfst niet rijp.

Oeffeningh. Hy wordt door zijn wortel-spruyten aengeteelt / ende op de selve ofte op Doornen, Que-Appel ofte Peer-boomen bereint.

Aert en Krachten. De Sorben zijn kout in den eersten / ende droogh in den derden

graet / ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Sy komen in werckinge ende gebruyck met de Mispelen eenighs over een. Bruntellus, Ravelingius.

Myrten-boom, in 't Latijn *Myrtus*.

Gefachten.

N de verscheydenheyt der bladeren wordt den eenen grooten ofte groven Myrthus, ende den anderen kleyne ofte edelen Myrthus genaemt. Lobel heeft in de Hoben van Nederlandt 10 soorten van Myrthus gepluckt / waer van de 6 specien van groote Myrthus, ende de 4 anderen van kleyne Myrthus waren.

Gedaente. De Myrthe-boom is een sterachtigh gewas / somtijds door oeffeningh als een boomken opschietende / wiens tacken bughsaem ofte tap / ende met een doncker-rootachtige bast bedeckt zijn. De bla-

Bladeren / die aen de eene soort groot ende aen d'ander kleyn voort spruyten / zijn wat breedtrachtigh ende boven spits toeloopende / effen ende blinkende / den bladeren van Maeghde-palm seer wel gelijkende. Tusschen de bladeren komen de witte bloemen / met witte draepkens van binnen verciert te voorschijn. De vruchten zijn zwarte besien / die van de Klim-op gelijk / waer in het zaet beslooten is.

Plaetse. Dese Boomen worden in de Nederlanden, als oock in andere koude gewesten alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Myrthe-boom bloeyt hier te Lande seer spade / ende sijn vruchten komen selden tot volkomen rijpicheyt.

Oeffeningh. Dese Boomen werden van afgescheurde tacken / die onder een wep-nigh gekneust / ende in tobbens in sabelachtige Nerde geplant zijn / vermenighvuldigt; hoewel se oock hier te Lande van vreemt zaet voort gekomen zijn. Sy moeten by Sommer tijdt voor de Noorden-wint / ende des Winters voor koude ende Dorst sozghvuldigh bewaert worden.

Aert en Krachten. De bladeren ende de besien van de Myrthe-boom zijn kout in den eersten ende droog in den derden graet / ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen ofte Bloet-pissen: Neemt Myrthenbesien een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geeftse met gestaelt Water in. Dioscorides.

Voor sweeringe der Nieren en Blase: Hier tegen gebuyck de besien op de selfde manier / als voor het Bloet-spoutwen ofte Bloet-pissen geseyt is. Dodonæus.

Voor sweeringe ende quade zeeren van de uytwendige Leden: Neemt Myrthenbesien ende bladeren / koochtse in Wijn ende wascht de zweeren ende zeeren hier mede. C. Durantus.

Voor de Roode Loop: Neemt Myrthenbesien ende bladeren van elck een handt vol / koochtse in gestaelt Water tot een

pint / menght hier by ses loot Syroop van Myrthen-besien, ende geeft den siecken hier van te drincken. Matthiolus.

Voor het uytfincken des Lijf-moeders: Gebuyck het water daer Myrthen-bladeren ende Besien in gesoden tot een stoving; Dioscorides.

Kuysh-boom, in 't Latijn *Agnus Castus*.

Geslachten.

Hier van vint men in de Hoven van Nederlandt drie soorten: de eerste is boomachtigh met witachtige ofte bleekpaerffe bloemen: de tweede blijft leger met buyen-paerffe bloemen / maer de bladeren zijn witter ende ruyger als de voorgaende: de derde is de leege soorte wel gelijk van groote maer heeft breedere en om de kant gesierde bladeren / die oock veel groender zijn.

Gedaente. Dit Boom-gewas heeft veel tape ende lancbwerpigc tacken / waer aen de bladeren een binger lancb zijnde / op een steelken seuen by een wassen / waer van de middelste grooter ende langer is / als de anderen. De bloemen groeyen op't opperste van de tackens in verschepte knoopen ofte bosjens verdeelt: van coseur bleek-paers ofte oock witachtigh. De zaden zijn ront / ende vergelijcken sich in groote met Coliander-zaet. De andere soorten kommen lichtelijck door de boven-verhaelde onderscheydt bekent worden.

Plaetse. De Kuysch-boom werdt in Nederlandt alleen van de Lief-hebbers in de krupdt-hoben onderhouden.

Tijdt. Dit Gewas brenghet hier te Lande niet voor Augustus sijn bloemen te voorschijn.

Oeffeningh. Dese Boomen worden in backen geplant ende aengequeect / sy moeten op een warme plaetse gestelt / des Somers veel begoten ende des Winters voor de koude wel betwaert zijn.

Aert en Krachten. Galenus stelt dese tackachtige plant warm ende droogh te zijn in den derden graet. Avicenna seyt dat dit gewas maer warm is in den eersten / ende droogh in den tweeden gaet / doet de winden scheyden / verweckt de Maent-stonden / ende opent de verstopte Milt en Leber.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte ende verherde Lever ende Milt, Waterfucht ende de winden in de Maegh, Darnen ofte Lijf-moeder beslooten te doen scheyden: Neemt Agnus Castus-zaet een bierendeel loots / ende laet dit met Wijn in nemen. Dioscorides.

Voor opgestopte Maent-stonden, ontvloeyinge des Zaets, ende om de Melck in de Vrouwen Borsten te Vermeerderen: Het zaet op de voor-verhaelde manier gebruyckt / is daer toe diensigh. Dioscorides.

Voor verstoptheydt verhertheydt, ende sweeringe van de Lijf-moeder: Neemt het zaet ende bladeren van Kuysch-boom so veel genoegh is / ende bereydt met water een

Badt daer van / waer in de patient eenige tijdt sitten moet. Dodonæus.

Voor swellinge van de Mannelijcke Leden: Neemt de bladeren van dit gewas / Wijngaerts-bladeren van elcks twee handen vol / fruytse in versche Boter / ende slaetse pap-wijs om het Gemacht. Dodonæus, Dioscorides.

Voor de koude Pisse: Neemt van de bladeren twee handen vol / koochtse in Water ende Wijn tot een pint / geeft hier van te drincken / ende slaet het krupdt warm om het Gemacht. Ravelingius.

Mont-hout, in 't Latijn Ligustrum.

Gedaente.

Dese boomachtige Heester is met lancbachtige / sachte ende doncker-groene bladeren bewassen / de bladeren van de Maeghde-palm hoelwelse langer zijn / niet ongelijck. Aen de toppen van de rijshens komen witte wel-riechende bloemen / tros-wijs als speensel van Druyven te voorschijn: hier op volgen besien die eerst groen / ende rijp geworden zwart zijn / in sich behouden: de een brynn-root ofte paersachtigh sap.

Plaetse. Dit Gewas wordt meest in de Lust-hoben van Nederlandt aen Heggen ende Prieelen geplant / gebonden.

Tijdt. De bladeren spruyten in het begin van de Tente upt / de bloemen in het laetste van May ofte begin van Juny, ende de besien worden laet in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De Ligustrum wort door sijn zaet hier te Lande vermenighvuldighet / ende in fantachtige Aerde ghezaydt / daer na twee ofte drie jaren out geworden / plant men het op een vochte gront.

Aert en Krachten. De bladeren van Mont-hout zijn kout ende droogh van aert / ende t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge, swellinge ende puyften van de Keel: Neemt van de bladeren twee handen vol / koochtse in schoon water en goggelt daer mede / dit selfde.

selfde is mede goet voor stinckend ende bez-
dozven Cant-bleesch. Fuchsius.

Voor Tant-pijn: Neemt van de bladeren
een hant vol / ziedse in een half pintje Azijn
ende spoelt de Mont daer mede. Dodonæus.

Voor Scheur-buyck Neemt van de bla-
deren drie handen vol / koochtse in Wijn
tot een pint / om twee of drie reysen daeghs
daer van te drincken. Schroderus.

Voor ontfekinge ende loopinge der Oo-
gen: Gebuyckel hier tegen het gedistilleerde
Water van de bloemen / waer mede ghy de
Oogen diekwils betten sult. J. Schroderus.

Syringa.

Geflachten.

De Syringa wordt onderscheyden in Sy-
ringa met witte / ende Syringa met
blaeuwe bloemen / welke laetste soorten

van de nieuwe Kruyt-beschryvers Lillach
genaemt wordt.

Gedaente. De witte Syringa spreyt zich
verre en wijdt uyt / wiens takken met le-
delkens onderscheyden / met een byrnach-
tige scherpe bekleedt / ende van binnen met
wit ende boos inergh verbult zijn. De bla-
deren / die uyt peder lidt altydt twee tegen
malkander ober voort spruyten / zijn breed /
aen de kanten een weynigh gesneden / ende
met zenuwen ofte ribben door loopen. De
witte bloemen / uyt vier bladelkens t'samen
geset / spruyten op de toppen van de steel-
kens vier ofte vijf by een voort. Het lanch-
werpigh zaet leydt in veel verscheyden zaet-
huyshkens by een hangende beslooten.

De blaeuwe Syringa heeft grooter / bree-
der / voor spitsen / gladder ende groender
bladeren als de witte ofte oprechte Syringa.
Doek zijn sijn licht-blaentwe wel-riekende

bloemen trog-wijs vergadert / en zijn
brym roszet is in lancwerpige hauw-
kens / die in't midden door een vlesken af-
gescheiden zijn / beslooten.

Plaetse. De Hoven in Nederlandt zijn
veeltijds met dese gewassen om haer liefse-
lijke bloemen verciert.

Tijdt. De witte Syringa bloept in't laet-
ste van May ofte in het begin van Juny :
maer de blaauwen in't laetste van April ofte
wat later : het zaet wordt in Augustus ofte
September volkomen rijp.

Oeffeningh. De Syringa wordt van zijn
op-loopen ofte wortel-spruyten aengeteelt /
en willen bequaemst op vochte plaetsen ge-
plant staen.

Aert en Krachten. De eygensenschappen
ende krachten van dit Boom-gewas is tot
noch toe onversocht gebleeven.

Bux. ofte Palm-boom, in't

Latijn *Buxus*.

Geslachten.

Hier te Lande vint men tweederley
soorten van dit Gewas / het eene is
grootte ende het andere kleyne Bux-boom
genaemt.

Gedaente. De houtachtige struick soo
wel van de grootte als kleyne Palm-boom
is seer hart / vast / ende bleek-geel van
verwe ; de kleyne tacken zijn met seer
veel dicke / breede / effene ende doncker-
groene bladeren verciert. De gras-vertwige
bloemen komen tusschen de bladeren ende
de dunne rijshens te voorschijn / maer hier
te Lande brynght dit Gewas geen zaet
voort.

Plaetse. De hedendaeghse Lust-hoven
van Nederlandt zijn overbloedigh genoegh
met de Palm-boom versien.

Tijdt. Hoewel de Bux-boom het geheele
Jaer door groen staet / nochtans soo ver-
krijght hy in April nieuwe uytspuytels
ofte botten / ende als dan is hy oock som-
tijds met bloemen beladen.

Oeffeningh. De kleyne Palm wert door

't scheuren der wortelen aengeteelt / ende in
Maert ofte April aen de kanten van de
Bedden ende Bloem-parchen geplant. De
grootte Palm wert tot een Boomtje opge-
queect / van het welke verscheide ghe-
daente door het scheuren gemaeckt konnen
werden ; oock moet men se beyde soorten eens
des Jaers ofte om het tweede Jaer met een
Palm-schaer afscheeren.

Aert en Krachten. Hoewel de Bux-boom
in Medicijne weynigh gebruyck heeft /
nochtans kan men uit de smaect bespeu-
ren / dat de selve verdroogende ende t'sa-
men-trekkende van krachten is. Lobel be-
tuyght dat de rijshens / 't hout ende bla-
deren in water gesoden / op de manier van
Pock-hout , sterckelijck doen zweeten / ende
dat door dit middel een arme Engelsche
Dienst-maeght van de Pocken genesen is
gewest. Sommige zieden de Bux-boom
in Loge om het Hout geel te maken.

Stekende Palm, in't Latijn

Ruscus, Bruscus.

Gedaente.

Dit Gewas schiet op tot de hoogte van
een halve ofte heele voet / wiens tack-
kens rondt ende met een doncker-groene
ende dicke schoorste bedeckt zijn. De blade-
ren zijn de Myrten-bladeren niet ongelijck /
maer stijver brynder groen / boven spits
ende met een scherp stekende doornken ver-
sien. Op het midden van peder bladt groeyt
een besie / de welke rijp geworden schoon
root is / in sich bevattende een seer harde
kern / waer in het zaet beslooten leyt. De
wortelen zijn wtachtigh / wijdt en zijds
sich uytspuydende.

Plaetse. De stekende Palm wert hier te
Land in de Hoven geplant.

Tijdt. Dit Veesterachtigh Gewas blijft
des Winters ende Somers groen / nochtans
in de Lente verkrijght het nieuwe uytspuyt-
els / ende de besien worden in de Herfst
rijp.

Oeffeningh. De stekende Palm wordt
door

dooz zaedt en wortel-spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel ende het zaet zijn matelijck verwarmende ende verdooogende van aert / andere houdense vooz warm in den tweeden ende dzoogh in den eersten graet / openende / den Urijn affetende / ende de tape vochtigheden schepdende van krachten; waerom de wortelen in de Apotheken onder de vijf openende wortelen bekent zijn. Dodonæus, Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Droppel-pisse: Neemt van de wortelen twee loot / van de bladeren een hant vol / van de besien een loot / koocht dit te samen in Wijn tot een pint / en geeft hier van twee mael des daeghs een roemerken vol van te drincken. Dioscorides.

Voor Bloedt-spouwen, Graveel en Geelsucht: Neemt het sap uyt de bladeren ghesparft twee loot / menght hier by soo veel Supcker als van noden is / ende geeft hier van dickwils een lepel vol in. Ravelingius.

Voor 't Colijck ofte Buyck-pijn: Neemt van de wortelen / Anijs ende Venckel-zaet van elcks een derde part van een vierendeel loots / t'samen sijn gestoten zynde / sult ghy het met warme Wijn ofte Bier in geven. Ravelingius.

Lombaertse Linsen, in't Latijn

Colutea Vesicaria.

Gedaente.

Lombaertse Linsen is een Heesterachtig Gewas met houtachtige struycken. De bladeren zijn lancetwerpig / ende van wegen de gelyckenisse diese met de oprechte Sene-bladeren hebben / werdt dit gewas van veel wilde Sene genaemt. Het draegt geele bloemen / waer na doozluchtige handwerks ofte blascshens / die wat paers-achtigh van koleur zijn / volgen; in dese leggen harde / zwarte ende platte zaden be-roeten.

Plaetse. Dit gewas werdt hier te Lande alleen in de Hoben gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in het derde Jaer na dat het gezaeyt is / van de Maent May tot diep in de Sonner / ende ondertusschen wort het zaet rijp.

Oeffeningh. De Lombaertse Linsen worden aengeteelt dooz zaet / 't welck te vooren eenige tijdt in Water / tot dat het begint te schieten / geweeckt hebbende / in wel bereyde ende met Schapen-mest gemeste Aerde gezaeyt word; maer men moet het vooz het vierde Jaer niet besnoepen.

Aert en Krachten. De bladeren en 't zaet van dit gewas / zijn warm ende dzoogh tot in het begin van den tweeden graet; de bladeren doen met geweld Bzaken en afgaen / soo dat de gene qualijck doen diese vooz Sene-bladeren gebruycken willen. Dodonæus, Brassavola.

Roosen-boom, in't Latijn Rosa.

Geslachten.

DE Rooselaer wordt hier te Lande in tannine en wilde afgedeelt; de tannine ofte Hof-roosen zijn de navolgende: witte Roosen enkelde en dubbelde; roode Provincie-roosen, de welke by sommige Liefhebbers met twee ja drie hondert bladeren gebonden worden; fluweel ofte Pat-roosen enkelde en dubbelde / Muscus-roosen enkelde en dubbelde / Caneel-roosen, geele Roosen; onder de wilde worden gerekent de Honts-roosen, Duyn-rooskens en Egelantier.

Gedaente. Alle de soorten van Roosen schieten op met houtachtige tacken ofte rancken / die met scherpe doornen / ende voornamentlijk aen de wilde Roosen, versien zijn. De bladeren zijn rondtom de kanten saeghswijs geschaert / vijf ofte seven aen een middel-steelken geheggt / ende althijt twee tegen malkander over wassende. Aen het opperste der tacken komen gras-groene knoppen te voorschijn / vijf groene ende spitse schoofse ofte baerdekens uytwerpende / waer van de twee aen de kanten rugghachtigh / en de andere twee effen ende kael zijn / de vijfde is aen de eene zijde rugghende aen d'ander kael / hier uyt spruyten de bloemen voort / die na haer groote / koleur en reuck in verscheyde soorten onderscheyden worden. In het midden van dese bloemen schuylen sommige hayz-wijse draepkens / die op haer toppen geele nopkens dragen. De bloemen afgeballen zijnde / brengen se lancghwerpige bolleken voort / die als het zaedt / t welck in wolachtigh hayz gewickelt is / rijp wordt / een schoon-roode herte vertoonen. Aen de tacken van de Rooselaers, maer voornamentlijk aen de wilde / pleeght te hangen een hayrigh / verwende ende sponsieus gewas / met vloeken / gelijck rouwe Sijde / de welke Bedeguar genoemd wordt. De wortelen spreiden sich wydt en breed uyt.

Plaets. De tannine Roosen als oock de Egelantier worden hier te Lande in de Ho-

ven geoeffent en onderhouden: De Honts-roosen groeyen op hoogh Landt aen de kanten van de Aekers ende opgetworpen Stachten / de Duyn-rooskens worden aen de Zee-kant in de Duynen gebonden.

Tijdt. De Kaneel-rooskens als oock de wilde Roosen bloeyen veel vroeger als de tannine / doch sy worden meest alle bloeyende gebonden in May ofte Juny, alleen brengen de Muscus-roosen haer bloemen in Augustus ofte September te voorschijn. Lobel verhaelt dat de Rooselaer in Engelandt somtijds sijn bladeren niet en verliest / seer vruchtbaer is / en dickwils twee mael / somtijds oock drie mael bloemen geeft.

Oeffeningh. De Roose-boomen worden van op-loopen ofte wortel-spruyten aenge-teelt / ende met de volle Maen verplant / om datse als dan overbloedige bloemen voort brengt. De Muscusroosen worden in potten ofte backen geset / om des Winters voort te houde / diese niet wel konnen verdzagen / bewaert te worden.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Roosen zijn verkoelende van aert: waer by de Provincie-roosen de gal ende galachtige vochtigheden uytwerpen: De roode Pat-roosen in tegendeel zijn van een t'samen-treckende natuur. Het binnenste geel dat stopt meer dan de Roosen selfs Dioscorides, Galenus.

Merckkens waerdigh is het geene P. Potterus in sijn Pharmacopæa Spagyrica seyt: namentlijk / dat de Roosen, die men roode noemt / tegen het gevoelen van een peder den Bupck weeck maken. Ende indien permant het selfde wil besoecken / die neme een vierendeel loodts van de selve Roosen sijn gestooten met eenigh nat in / ende hy sal bevinden / dat hy hier dooz drie ofte vier reysen ter stoel sal moeten gaen; maer dit geschiet alleen dooz dien sy de mont van de Maegh toefluyten / en daer dooz de overtolligheden uytduyben.

Medicinael Gebruyck. Voor pijn ende ontstekinge der Oogen; Neemt Roose-water ende wascht de Oogen dickwils daer mede.

Voor

Voor onmatige hitte des Ingewants ende om het Herte te verquicken: *Neemt Roosen-water met witte Supcker ghemenght / 't welck in de Apotheken Julapium Rosarum genaemt is ; dit woꝝdt onder koel-dranchen ende Hertsterckende Mixturen gebruyct. Dispens. Augustan.*

Om de slijmerige ende galachtige Vochtheden uyt te drijven, ende alle verhitte des Ingewants ende brandende Koortsen te blussen ende te verkoelen: *Neemt Tamarinde vier loot / kooct dit op in Garstewater tot een pint / doet'er by Sproop van Provencie Roosen ses loot / menght dit te samen ende laet hier dickwils van dꝝncken. Dit selfde vermach oock de Conserf van Provencie Roosen bereydt. Dodonæus.*

Voor Hert-kloppinge, alderhande Buyckloopen ende overtollige Vloeden der Vrouwen: *Hier tegen gebruyct de Conserf van Roode ofte Pat-roosen bereydt / de groote van een Rotemoskaet twee à drie repen des daegs ingenomen.*

Voor Puysten, Seeren, geswellen der Tant-vleesch ende open gaten: *Hier tegen is seer dienstig de Honingh van Roosen, de welke afvaeght / supbert ende verdooght. Dispens. Augustan.*

Voor Ontsteking ende Verbrantheydt: *Neemt een wit van een Ey / Olie van Roosen soo veel genoegh is / menght hier onder wat Roose-water, ende bestrijct de beschadighde plaetse hier mede. A. Mijnsicht.*

Voor de witte Vloet der Vrouwen, onmatige Maent-stonden, Druppel-pisse ende afgaen van 't Mannelijcke Zaet: *Neemt de onrijpe vruchten / met het zaet ghedrooght zijnde een vierendeel loots / geeft dit in met roode / strengen ende sarpen Wijn / ofte neemt de selve roode onrijpe vruchten een hant vol / kooctse in een pint Wijn / ende geeft dien Wijn te dꝝncken. Ravelingius.*

Voor Hooft-pijn uyt hitte ontstaan: *Neemt een Roosen-koeck, besprenghtse met Roosen-azijn, ende bindtse boꝝ het Boꝝ-hoofst. Ofte neemt Roosen-olie drie loot / Roosen-water twee loot / Roosen-*

azijn een loot / menght dit te samen / ende doecken hier in nat gemaect zijnde / sult gy op het Boꝝ-hoofst binden.

Geldersche Roose, in 't Latijn Sambucus Rosea.

Gedaente.

Dit heesterachtigh gewas is bekleedt met een asch-gracutwe schoꝝse / wiens strupcken door knoopachtige ledkens onderscheyden / ende met wit mergh verbult zijn. De bladeren zijn breedte ende aen de kanten diep gehoekt. De witte bloemen komen in een ronde / dicke / verhevene bol ofte tros te voꝝschijn / naer de welke geen vruchten ofte besien volgen.

Plaetse. De Geldersche Roose groeyt alleen in de Hoben.

Tijdt. Dit gewas begint in de Maeymaent sijn sierlijke bloemen te vertoonen.

Oeffening. De Geldersche Roose-boom woꝝdt als de gemeene Vlier-boom aengeteelt ende onderhouden.

Aert en krachten. De natuur ende krachten van dese Boom is tot noch toe van niemant ondersocht ofte bekend.

Jasmin, in 't Latijn Gelseminum.

Geslachten.

In de Hoben van Nederland worden de navolgende soorten van Jasmin gebonden / te weten: Witte Jasmin, Geele Jasmin, Blauwe Jasmin, ende Jasmin met groote bloemen, die van sommige Spaensche ofte Catalonische Jasmin genoemt woꝝd; wiens bloeme viermael grooter als de gemeene is / oock wijt open / wit ende aen de onrechte zijde root.

Gedaente. De Jasmin is een heesterachtigh gewas / uytwerpende lange / buyghe same ende groene getachte rijckens / die met knoopen ofte leden onderscheyden / ende met wit boog mergh verbult zijn; uyt dese knoopen ofte leden spruyten twee ober mander groeyende steelkens / waer aen vijf

vijs ofte seiven besondere lanckachtige / boozspits afgaende ende doncker groene bladeren gehecht zijn / waer van de uyterste sich aldergrootst vertoont. Op de toppen van de roepkens komen de bloemen yder op een besonder steelken / vijs ofte ses by een vergadert / te boozschijn; de welcke na haer kleur ende groote van malkanderen onderscheyden worden. De vruchten zijn zwartachtige besien met blaeuw sap verbult / waer in zaet eenige gelijckenisse met de Lupinen hebbende / beslooten is.

Plaetse. De geslachten van Jasmijn worden alleen van de krupdt-bemimmers in de Lust hoven onderhouden.

Tijdt. De Jasmijn bloeyt hier te Lande in de Maent July ende Augustus.

Oeffeningh. Dit gewas wordt door inleggen ende affnypen aengeteelt / de maniere hier van besien in het Vermakelijck Landt-leven naestigh beschreven.

Aert en krachten. De bloemen van Jasmijn zijn warm tot in het begin van den tweeden graedt / openende ende versachtende van krachten. Mesue.

Medicinael gebruyck. Voor koude Sinkende ende verlamde Leden: Neemt Olie van Jasmijn so veel van nooden is / ende bestryckt u daer mede. Mesue.

Voor Kolijck ende pijn des Lijf-moeders: Vermengt onder een Clisterp de booznoemde Olie / ende ghy sult groote verlichtenisse bevinden. Schroderus.

Om de Geboorte te bevorderen, ende pijn in de Maegh, Darmen ende Lijf-moeder te stillen: Neemt Olie van soete Amandelen, daer te vooren bloemen van Jasmijn in getweecht hebben / twee loot / geeft dit op een reys te gebruycken. Schroderus.

Sauce-boom, in 't Latijn *Berberis*.

Gedaente.

Dit Boomachtigh Gewas heeft seer harde tacken / van bryten met een asch-graewwe schoffe bedeckt / waer onder een dunne geele geplaetst is / het hout is mede geel van berwe. De tacken / daer aen kleyne / teere / rondtom de kanten geschaerde ende suurachtige bladeren groepen / zijn met seer veel scherp-stekende dooznen beset. Tusschen de bladeren komen mos-achtige geele bloemen / aen lange steelkens hangende / te boozschijn / na de welcke lanckwerpige besien / suur van smaect / ende rijp zijnde / root van berwe / volgen. In dese leghet een kleyne hardt zadeken besloten. De wortel is seer hardt ende in de langte uytgespreyt.

Plaetse. De Sauce-boom werdt van beelen hedendaeghs in de Hoven geplant ende geoeffent.

Tijdt. In April verkrijght dit Boomgewas sijn bladeren / in May sijn bloemen / maer de besien worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. De *Berberis* wordt van wortel-spruyten aen Heyningen voort gheplant.

Aert

Aert en Krachten. De bladeren ende vruchten zijn koudt ende droogh tot in den tweeden graedt / sijn van deelen / doorsnijdende ende te samen-treckende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de hitte des Ingewants, ende in brandende Koortsen te verkoelen, om de Lever, 't Herte ende een walgende Maeg te verstercken, ende alderhande vloeden te stelpen: **Neemt** Gersten-water ofte eenigh verkoelend ende matelijck astringeerent gedistilleert Water een pint / **Sproop** van Berberis ses loot / mengt dit te samen ende laet hier van dickwils dzincken.

Voor bloedend ende geswollen Tandvleesch, ende ontstekinghe van de Keel: **Neemt** van de versche ofte ghedrooghde vruchten een handt vol / kooktse in een pint water tot dat een derdendeel versoden is / doet'er by vier loot **Sproop** van Moerbelen, wascht het **Tant-vleesch** ofte gozgelt de keel daer mede.

Voortranende Oogen: **Neemt** sap van de rijpe vruchten een loot / Roose-water een half mutsje / mengt dit te samen ende bet de Oogen dickwils hier mede. Ravelingius.

Aelbesien-boom, in 't Latijn Ribesum.

Geslachten.

Van dese bindtmen hier te Lande drie derley soorten / de eerste draegt roode / d'ander witte / en de derde zwarte vruchten.

Gedaente. De strupcken ende tacken van de Aelbesien zijn met een bzuipne schozse bekleedt / waer aen breede doncker-groene bladeren / rondtom de kanten geschaert ende op sommige plaetsen diep gesneden / uytspuypen / onder de welke de zwarte Aelbesien-bladeren, noch jongh ende getweven zijnde / een lieffelijcke reuck van sich geven. De groengeele bloemen komen tusschen de bladeren / aen dunne steelkens veel by een afhangende / te voorszijn / waer na eerst

groene ende daer na roode / witte ofte zwarte besien volgen / de welke aengenaem van smaect zijn.

Plaetse. Alle dese soorten werden in Hollandt ende elders in de Hoben geplant / hoewelse in sommige Provincien in 't wilde voortkomen / voornamentlijck de zwarte / die overbloedigh langhs de Dijle tusschen Mechelen ende Loven gebonden worden.

Tijdt. De Aelbesien spruyten droegh in 't Doozjaer upt / ende lebeten haer rijpe vruchten in de Maent Juny ende July.

Oeffeningh. Dese Boom-gewassen werden van wortel-spruyten endejarige looten / in d'Werde gesteken aengeteelt / die men tot hepnningen ofte Stalboomtjens opqueecht.

Aert en Krachten. De Roode Aelbesien die meest tot Medecijne gebruyckt worden / zijn koudt ende droogh in den tweeden graet / ende wat t'samen-treckende van aert / swederstaen alle inwendige verrottinge ende ontstekinghe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh en Lever, Hertkloppinge, Walinge ende groote Brandt in heete ende galachtige Koortsen: **Neemt** een pont Roode Aelbesien van hare steelkens af-gedaen / kooktse in een mengelen schoon regen-water / daer naer doorgesegen zijnde / doet'er wat Supcher by / ende laet hier van gestadig dzincken. Ofte neemt een pint Gersten ofte Suringh-water / sinelt hier in Rob ofte Conterfvan Aelbesien vier loot / ende ghespuypet het / als het voorgaende.

Voor 't Graveel: **Neemt** Swarte Aelbesien soo veel genoegh is / gieter op van de besten Brandewijn / van de welke ghy des morgens ende des avonts drie lepelen vol ghespuypcken sult / andere nemen alleen de jonge botten / die gedroogt zijnde op Rijnse-wijn gehangen worden.

Stekel-besien, in 't Latijn Grossularia.

Geslachten.

Hier te Lande zijn twee soorten van dit Heester-gewas / d'eene brenghet geelachtige

achtiging / ende d'ander byruyn-roode Stekel-besien voort.

Gedaente. De eerste ende gemeeyne soorte heeft veel witachtige taylorkens / met scherpe Doozen beset / de welke met groene / sachte / en breechtachtige Bladeren bekleedt worden / die rontom de kanten geschaert / ende op sommige plaetsen diep gesneden / ende van gedaente / hoewel veel klepnder / den Wijngaert-bladeren niet ongelijk zijn. De gras-vertwige Bloemen komen tusschen de bladeren voort / waer na de Besien een alleen / ofte twee by malkanderen te voorschijn komen / eerst groene ende wraugh van sinaeck / maer rijp geworden / geelachtigh van verwe / ende met soet wijnachtigh; sap vervult / ende wit zaet in sich besluptende.

De bruyn-roode Stekel-besien heeft donkerder en grooter Bladeren als de voorgaende; oock zijn de tacken met een byruynpaerffe schoofse bekleedt; de Besien zijn mede in't eerste groen / maer rijp geworden / verkrijgen een byruyn-roode ofte paerffe verwe. In andere deelen zijuse de voorgaende soorte gelijk.

Plaetse. De Stekel-besien groeuen in meest alle de Hoven van Nederlandt.

Tijdt. Dit heesterachtigh gewas spruyt seer vroege in't Jaer upt / te weten in Maert, ofte oock wel in February, 't bloeyt in April, ende in't laetste van Juny worden de Besien volkomen rijp.

Oeffeningh. Sy worden meest van Wortel-spruyten aengeteelt / ende tot Stal-boomtjens opgequeecht.

Aert en Krachten. De onrijpe Buchten ofte Stekel-besien zijn hout ende droogh in den tweeden graet / ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Sy geven wepnigh boedtsel / ende rauw ende hout sap ofte gijl in't Lichaem. De rijpe zijn soot'samen-treckende van aert niet. Dodo-næus.

Braem-besien, in't Latijn *Rubus*.

Geslachten.

De Bramen zijn in wilde ende tamme / die Hinne-besien ofte Framboyten genoemd worden / afgedeckt.

Gedaente. De eerste soorte verspreyt sich wijdt ende breedt met lange buighsame rancken / die met scherpe doozen versien zijn. Men dese rancken spruyten de byruyn-groene / maer onder wat witachtige bladeren upt / de welke roudw / hart en aen de kanten diep gekerft zijn. De bloemen / die elck van vijf witte bladekens t'samen geset zijn / komen op de toppen van de rancken veel by een / ende schier aertwijs te voorschijn. De vruchten zijn van gedaente en maecksel / hoewel veel klepnder / de Moerbesien seer gelijk. De wortelen verspreyden sich wijdt langhs de Aerde / op veel plaetsen nieuwe spruyten uptwerpende.

De Hinne-besien zijn de voorgaende soorte in veel deelen gelijk / doch de rancken van dese en zijn soo scherp stekende niet / de bladeren bleeker groen van verwe / ende de vruchten rijp geworden / zijn na haer aert root ofte geelachtigh van koleur. De wortel byenght alle Jaer nieuwe scheuten voort.

Plaetse. De wilde Braem-besien groeuen in dese ende andere Landen aen de kanten van de Ackers / in de Bosschen / ende op ongebouwde plaetsen. De Hinne-besien ofte Framboyten worden in Nederlandt alleen in de Hoven gebonden.

Tijdt. Beyde dese soorten bloeyen in May ende Juny, maer de vruchten worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. De Bramen, om datse van selfs in't wilde genoegh voort komen / behoeven geen oeffeningh; maer de Framboyten worden in de Hoven door het inleggen der wortelen in de Maent February voort gelet / ende in schaduwachtige plaetsen tot heggen ofte aen schuttinge geplant; Men moet in acht nemen dat de struycken / die vruch-

bzuchten gedragen hebben / het volgende Jaer upt gesneden worden / waer dooz de jonge strupcken / die om het tweede Jaer bloemen ende bzuchten dzagen / veel bzuchbaerder worden.

Aert en Krachten. De jonge bladeren en de onrijpe bzuchten zijn kout en dzoogh van aert / naer sommiger stellinge tot in den derden graet / ende daerom sterckelijck t'samen-treckende van krachten. De Framboysen zijn soo kout / dzoogh ende t'samen-treckende niet. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heete sweeringe en swellinge van de Mont, Tonge ende Keel: Neemt jonge Braem-besien-bladeren een handt vol/onrijpe bzuchten vier loot / gekneust zijnde / koocht het op in schoon Water tot een half pint / ende dooz gesegen zijnde / doet'er by ongepijnde Honingh anderhalf loot / menght dit te samen om de Mont daer mede te gorgelen ende te spoelen. Matthiolus.

Om de bloeyende Speenen ofte Ambeyen te stoppen: Neemt jonge Braem-besien-bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyen ende leghtse op het Fondament. Dodonæus.

Voor Schurfttheyt des Hoofts, ende loopende Seeren: Neemt de jonge bladeren ende onrijpe bzuchten van elck een handt vol / koochtse in Wijn / waer mede ghy het Hooft ofte de Seeren wasschen sult. Ravelingius.

Voor 't Graveel: Galenus prijst hier tegen de wortelen van Braem-besien; Plinius de bloemen en Braem-besien selfs in Wijn gesoden ende die gedzoncken.

Prang-wortel ofte Stal-kruydt,

in 't Latijn *Ononis*, *Resa bovis*.

Geslachten.

Dit Gewas wort in Prang-wortel met dooznen / sonder dooznen / ende leggende Prang-wortel sonder dooznen onderscheiden.

Gedaente. De gemeene Prang-wortel

met dooznen wast niet hooger dan een span ofte twee / veel dunne ende tape tackskens uptwerpende / die in ledelkens verdeelt ende niet scherpe dooznen beset zijn; aen dese groepen kleyne rondtachtige donckier-groene bladekens / ende paers-achtige ofte lijfvertwige bloemkens / van gedaente de Erwte-bloemen niet ongelijck / dese zijn selden heel wit ofte geel / na de bloemkens volgen kleyne hantkens met plat zaet vervult. De wortel / die seer hart is sprekt sich lanc

upt.
Plaetse. Men vindt dit gewas in Brabant ende andere Landen van Nederlandt, op de Bontw-landen en de neffens de kanten van de selve.

Tijdt. In de Lente sprijnten de nieuwe bladeren en scheutkens upt; de bloemen komen in Juny, July ende Augustus te voorschijn.

Aert en Krachten. De wortel ende voornamentlijk de schoffe / is warm en droog in het begin van den derden graet / afvagende / dun makende / ende doozsnijvende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel ende om de Steen te breken: Neemt van de gedzooghde schoffe van de wortel een vierendeel loots / ende geeft 't met witte Wijn in. C. Bauhinus.

Voor de Ambeyen ofte Speenen: Neemt van de wortelen vier loot / koocht het in Wijn tot een pint / ende laet hier twee ofte drie mael daeghs een roemertje vol van dzincken. Dodonæus.

Voor verstoptheyt van Lever en Milt, om de Maent-stonden te bevorderen, ende den Urijn af te drijven: Neemt Water dat met Wijn van de wortelen gedestilleert is vier loot / ende geeft het in een reys te gebruiken. Fuchsius.

Voor 't Vleesich Scheursel: Matthiolus verskert dat hy een Man gekent heeft / die het poeder van dese wortel veel Maenden lanc achter een ingenomen hebbende / van het Vleesigh Scheursel genesen is geweest. Matthiolus.

*Hagedoorn, in 't Latijn Spina**acuta, Oxyacantha.*

Gedaente.

De Hagedoorn blijft meest heel leegh / ende wordt als dan onder de Heesters gerekent / somtijds schietse door naerftige oeffeningh hoogh op tot een volkomen Boom. De stam ofte dicke strupcken zijn met een asch-verwige schozse bekleedt / ende de tacken met seer scherpe doornen versien / waer aen groen blinckende ende breedtachtige bladeren / die aen de kanten diep gekeest zijn / groepen. De witte ende soet-riekende bloemen komen krans- ofte kroons-wijs te voorschijn. De vruchten zijn ronde roode besien / wit zaet in sich besluptende. De wortel sinclit diep ende vast in de Aerde.

Plaetse. De Hagedoorn is ober al wel bekent / van self in de Boscchen / aen de kanten van de Wegen en Boutu-landen voort spruytende / ofte rontom de Hoben ende Boomgaerden tot beschuttinge ofte heynningen geplant.

Tijdt. De bladeren spruyten in April voort / de bloemen in May, ende de besien worden in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. De Hagedoorn, die men tot heynningen planten sal wordt in dese ende andere Landen van zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De vruchten zijn verdroogende van aert / t'samen-treckende van krachten / ende dun van deelen ofte sijn van stoffe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loop ende overvloedige Maent-stonden: Neemt verdrooghde Hagedoorn-besien een vierendeel loots / geeft het met roode Wijn ofte gestaelt Water in. Dioscorides.

Voor 't Graveel ende de Steen: Neemt het zaet gestooten zijnde een half vierendeel loots / ende neemt het met Wijn ofte eenige Drancht in. Fuchsius.

Om Doornen, Yser ofte Angelen uyt de

Wonden te trecken: Neemt de wortel / stootse kleyen / ende leghtse plaesterwijs op. Dodonæus.

Slee-doorn ofte wilde Pruym-boom, in 't Latijn Prunum Silvestre.

Gedaente.

Dit heester-gewas heeft harde ende houtachtige tacken / op veel plaetsen met scherpe doornen beset / waer aen bladeren / den tamme Pruym-boom bladeren / hoewel kleynder / sincler ende harder / niet ongelijk / uyt spruyten. Het draegt witte Bloemen / ende kleyne ronde Pruymkens / uyt den blaetwen wat groenachtigh van verwen / ende uyt den suuren seer wrijngende van sinaeck. De wortel is seer taep / sich wijt ende breedt verspreyende.

Plaetse. De Slee-doorn wordt in veel Provincien van Nederlandt aen de kanten van de Ackers ende by de wegen by de Hagedoorn overbloedig genoeg gebonden.

Tijdt. Dit gewas draegt sijn bloemen in April, maer sijn vruchten worden eerst in de Herfst rijp / uyt de welcke men als dan het sap parst ende drooght / 't welck in de Apoteken Succus Acaciæ genoemd wordt.

Aert en Krachten. De vruchten ofte Slepuymen zijn houdt ende drooght tot in den derden graet / ende sterckelijck t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

De bloemen maecken den Bupck weeck ende supberen de Nieren / van de selve wort een Sproop op de manier als van de Hoosen bereydt. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loop uyt heete oorsaecke ontstaen: ende overvloedige Maent-stonden: Neemt het uytgedrooghde Slee-sap een vierendeel loots / en neemt het in met eenigh bequaem nat. Dodonæus.

Voor vierigheydt van de Mont, Tantvleesch ende Keel, oock voor diegene die veel quijlen en severen, na datse van de Pocken genesen zijn: Neemt Slepuymen een handt vol / koochtse in gestaelt water tot

tot een pint / doet'er by twee oncen Honing van Roosen, mengt dit te samen om daer mede de Mondt te spoelen ende te gorgelen. Brunfelsius.

Voor het Bloeden uyt de Neus: Neemt uytgedrooght sap van Snee-pruymen een loot / laet het sincken in Weeghbyesap soo veel genoegh is / ende slaet dit met doecken vooz het vooz-hoofst. Fuchsius.

Voor stekinge omtrent de Maeg, 't Hert ende de Zijden, als mede om de Wormen des Buycks te dooden: Neemt water van de bloemen gedistilleert vier oncen / ende laet het op een reys innemen. Dodonæus.

Rhijn-besien, in 't Latijn, *Spina insectoria*, *Cervi Spina*.

Gedaente.

Dit is een grootachtige Heester / wiens strupck ofte stam met een Castanie-brupne schozse bekleedt / en de tacken met eenige scherpe doornen versien zijn. De bladeren zijn groen / rondachtigh ende aen de kanten met klepne kerben geschaert; omtrent de steelkens van de selve komen de grasvertwige bloemen te voorschijn / na de welke klepne ronde / eerst groene ende ryp geworden / zwarte besien / een klepne kernken in sich beattende / volgen.

Plaetse. Dit heester-geuw wordt veel in Brabant ende andere Provincien op ongebouwde plaetsen / ende voornamentlijk aen de kanten van de Beeken en Watergrachten gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de May, ende in September worden de besien ryp.

Aert en Krachten. De vruchten ofte besien van dit geuw zijn warm ende droogh tot in den tweeden graet / ende de slijmerige en galachtige vochtigheden / sterckelijck affagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om de slijmerige endegalachtige vochtigheden te suuyveren en af te setten: Neemt van de gedrooghte besien een vierendeel loots / ofte anderhalf /

ende geeft dit met Bier ofte Vleesch-sop in. Andere tellen alleen de besien / ende gebruycken daer van op een reys van vijftien tot twintigh: maer dit genees-middel moet alleen van jonge ende stercke lieden gebruyckt worden. Dodonæus.

Voor Water-sucht, Flereijn ende Pocken: Neemt Sproop van het sap van Rhijn-besien, bereydt een ofte twee oncen / Cancel-water een half once / ende geeft dit op een reys in. Ravelingius.

Voor Gicht in Handen en Voeten, ofte andere Ledematen: Neemt het gedistilleerde water van de besien / ende leght het met doecken op de pijnlijke Leden: Maer noch krachtiger wordt de gedistilleerde Olie geacht. Ravelingius.

Hulst, in 't Latijn, *Agrifolium*.

Gedaente.

De strupcken en de tacken van de Hulst zijn met een groene schozse bedeckt / waer aen brupn-groene bladeren / die in de Winter schoonder / als in de Somer van verwe zijn / groeyen; dese zijn effen ende gladt / maer de kanten die met hoecken upstieten / met scherpe doornen beset. Na de witte ende wel-riekende bloemen volgen ronde besien / als een Erwte / van verwe roodt / maer onlieffelijck van smaect / een witte kerne in sich besluptende.

Plaetse. Dit geuw wordt in veel Provincien in 't wilde wassende gebonden; oock worden van de selve schoone Hagen ende Hepingingen gemaect.

Tijdt. De Hulst staet Somers en 's Winters groen / maer de besien worden in den Herft ryp.

Oeffeningh. De Hulst wordt dooz affsetsels ende zaet aengeteelt / ende een voert breeet van malkanderen tot Hepingingen verplant.

Aert en Krachten. De besien van Hulst zijn warm ende droogh van aert / sijn van deelen ende openende van krachten. Fuchsius.

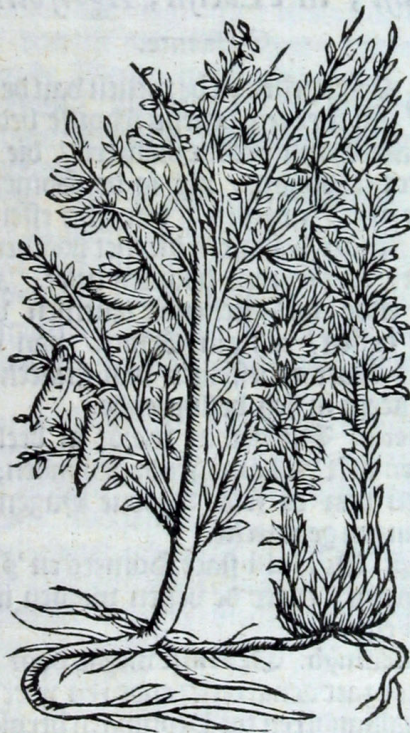
Medicinael gebruyck. Voor Colijck ende Krim-

Krimpinge in de Buyck: Neemt tien ofte twaelf van de besien / stootse ende neemse in / hier doorz werdt de Buyck los ende weech gemaect / ende veel slijmerige vochtigheden afgeset. Dodonæus.

Voor Scheurfel: Neemt de schozse van de Wortel / stootse kleyn ende leghtse plaester wijs op de Breuck. Dodonæus.

Voor Water-sucht ende de Urijn af te drijven: Neemt affche van gebrande Hult hier loot / giet 'er op een pint Wijn / laet het een nacht warm staen / daer na leckt het door een hypocras sack / doet 'er by een once Caneel-water / ende geeft hier tweemaal daeghs een roemertje vol van te drinken. Brunfelsus.

Brem, in 't Latijn Gemista.

Geslachten.

Dat Heestergetwas is in Gemeyne Brem, Spaense Brem: ende Stekende Brem onderscheiden.

Gedaente. De Gemeyne Brem verkrijgt houtachtige groene stropcken / met dunne kantige rijckens begroeyt / waer aen klepne donckler groene bladenkens uyt-spruyten. Tusschen dese bladeren komen schoone geele bloemen te voorschijn / de welke afgebalen zijnde van lange platte hauwkens ghevolght worden / die eerst groen ende daer na zwartachtigh zijn / ende plat rosachtig zaet in sich beslijpen. De wortel is seer hart / wijt ende breekt sich uyt spreijende. Men de dunne veeseling van dese Brem wordt dickwils een dick knobbelachtigh getwas / Bremrape genaemt / groepende gebonden.

De Spaense Brem verschilt weynigh van de voorgaende / als alleen datse met weyniger bladeren bewassen is / de bloemen veel grooter / die oock by groote Liefhebbers van gewassen wit gebonden worden / ende de hauwen lanckwozpiger ende zwarter zijn.

De Stekende Brem brenghet heel dunne rijckens voort / de welke noch jong zijnde / met klepne bladenkens ende teere en weechke dorenkens begroeyt zijn; maer ouder gheworden zijns bladeloos / ende de dorenkens hart ende scherpstekende. De bloemen zijn de Gemeyne Brem-bloemen gelijk / waer na mede klepne hauwkens / met rondt en roodachtigh zaet verbult / volgen.

Plaetse. De Gemeyne Brem wordt in verscheide Provincien van Nederlandt op dorre Heyde / aen de kanten van de Ackers / ende in de Bosschen gebonden. De Spaense Brem wordt alleen van de Liefhebbers van Gewassen in de Hoben naerstigh onderhouden. Brabandt brenghet de Stekende Brem overbloedigh voort.

Tijdt. De Gemeyne ende Stekende Brem draeght bloemen in 't laetste van April ofte begin van May, maer de Spaense bloeyt later ende langer als onse Gemeyne Brem.

Oeffeningh. De Gemeyne ende Stekende Brem spruyt in 't wilde van selfs genoegh voort. De Spaense wordt door zaet aengewonnen / maer moet des winters voor de koude sorghevuldigh bewaert worden. Eer dat de Gemeyne Brem-bloemen open gaen ende

ende geel worden / moet mense af-plucken / ende in pekfel bewaren / de welcke als dan Brem-kappers genaemt worden.

Aert en Krachten. De gemeyne Brem is warm ende droogh in den tweeden graet / van krachten openende / dun makende / afvagende / ende de waterachtige vochtigheden door den stoel-ganck ende Urijn affsetten-de. De stekende Brem is droogh van aert ende t'samen-treckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht: Neemt de bladeren ende topkens van de Brem twee handen vol / koochtse in een pint Wijn / tot dat een derden-deel versoden is / door gezegen zijnde / laet hier van nuchteren een roemertje vol dincen. Ofte neemt Brem-zaet, een vierendeel loots / geeft het met Wijn in. Ofte neemt affche van Brem-strupcken gebzant vier loot / maect hier van met een pint ofte anderhalf Rijnse Wijn / een klare looge / van de welcke men op een reys twee ofte drie oncen innemen sal. Dodonæus.

Voor verstoptheyt van de Lever, Milt ende Nieren: Bereydt een Salaet met Olie en Urijn van de Brem-kappers / de welcke ghy voor of in 't laetste van de Maeltijt eeten sult.

Voor koude Gicht ende Flereijn: Neemt Olie van Olijven / wieckt eenige tijdt in de selve Bloemen van Brem, met desen Olie sult ghy de pijnlijcke Leden smeerren. Fuchsius.

Voor pijn van de Nieren en Blase, Steen ende Graveel: Neemt een Brem-rape, in stucken gesneden zijnde / koochtse in een pint Rijnse Wijn / tot dat een derden-deel verzoden is / ende geeft hier van een roemertje vol nuchteren te dincen. Dodonæus.

Cytisus Maranthæ.

Gedaente.

Dit gewas heeft houtachtige getaekte strupcken / van drie voeten hoogh. De bladeren wassen altyt drie by een geboeght gelijk Blaver-bladeren / die neffens de stee-

len wat grijsachtigh zijn. Op het opperste der steelen draeght het goud-geele Bloemen die van de Brem gelijk / en worden van platte en halve Maens-wijse Zaethaui-kens gevolgt. De Wortel is in veel saselingen verspreyt.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden alleen by sonnige Liefhebbers in de Hoven gebonden.

Tijt. Het draeght sijn Bloemen in July.

Oeffeningh. Het wordt door Zaet / ofte afgescheurde tackkens / in de Lente in de aerde gesteken / aengeteelt.

Aert en Krachten. De bladeren van de Cytisus zijn verkoelende van aert / verteerende en seheydende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor eerst beginnende Geswellen: Neemt de versche ghestooten bladeren / menghtse met krumm van hoot / en leght het Pap-wijs op. Dioscorides.

Om het Melck in der Vrouwen Borsten te vermeerderen: Bereydt een af-zietel van de gedrooghte Bladeren met Water / en laet hier van met Wijn vermengt zijnde / dickwils dincen. Columella, Plinius.

Heyde, in 't Latijn Erica.

Geflachten.

Van dit gewas wort in Nederlant twee soorten gebonden / te weten / kleyne ende groote Heyde.

Gedaente. De kleyne Heyde is een heesterachtigh ghewas / niet hooger dan een spanne met veel dunne rijskens opschietende / ende met veel kleyne harde bladkens / die van de Tamarisch ofte Cypres-boom niet ongelijck / begroeyt. De kleyne bleek-roode ofte lijfvertwige Bloemkens / komen van het midden der rijskens tot aen de toppen der selber te voorschijn / de houtachtige wortel verbeeyt sich langhs het opperste der aerde.

De groote Heyde schiet anderhalf ofte twee voeten hoogh / wiens houtachtige tack-

tackkens met een byyne schozse bedeckt / ende met seer klepne bladeliens / den ghemeyne Tijm / hoewel veel klepnder / gelijk / rondtoin bewassen zijn. De lanckwerpige bleeck-paerle Bloemkens zijn binnen hol ende booz open / die aen de toppen van de tackkens nederwaerts af - hangende / vijf ofte ses by een voort-spruyten.

Plaetle. De dorre ende magere ongebouwde Bergen ende Velden van Nederlandt, ende andere Landen zijn overbloedigh met dese heesterachtige gewassen bekleet / ende werden daerom gemeenlijck Heyden genaemt.

Tijdt. De Heyde bloeyt den geheelen Sommer dooz.

Aerten Krachten. De Heyde is warm ende merckelijck droogh van aert / verteerende / schepdende ende ontdoende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de witte Vloet der Vrouwen ende vierden-daeghe Koortsen: Bereydt van de Bloemen met Supcker een Conserf / ende geeft hier van des morgens ende des avondts de groote van een Note Muscaet in. Dodonæus.

Krake-besien, in't Latijn *Vaccinium*.

Geslachten.

De Krakebesien zijn in twee soorten onderscheyden / het eene draeght uyt den blaewen zwarte Besien / in Hollandt ende andere Plaetsen Blaew-besien gemeenlijck genaemt worden / het andere brenghet roode vruchten voort.

Gedaente. De eerste ende gemeynste soorte van Krake-besien, is een klepne heesterachtigh gewas / wiens dunne tackkens met een groene schozse bekleet zijn / waer aen rontachtige doncker-groene bladeren / aen de kanten een weynigh gekerft / uyt-spruyten. Tusschen de bladeren ende langs de tackkens komen de ronde / holle / ende booz opene Bloemkens te voorschijn / naer de welcke ronde Besien volgen / die sich

eerst groen / daer na root / ende eyndelijc uyt den blaewen zwart van vertwe vertoonen. De Wortel is tap ende lanck.

De tweede soorte / ofte roode Krakebesien, heeft grooter ende harder Bladeren als de zwarte / die oock des Winters de koude wederstaen kunnen. De Bloemkens zijn lanckwerpigh / lijf-verwigh root / ende met klepne draepkens in het midden uytstekende verciert / ende aen het opperste van de tacken tros-wijs voort-spruytende. De Besien zijn van gedaente de Blaew-besien gelijk / maer root van vertwe / wzangh van smaect / ende niet heel sappigh.

Plaetle. De Swarte Krake-besien groeyen overbloedigh op dorre gronden / ende ongebouwde boschachtige plaetsen van Nederlandt, en andere Landen. De Roode Krake-besien worden in sommighe schaduwachtige Bosschen van Brabant gebonden.

Tijt. De eerste soorte verkerijghet nieuwe Bladeren in de Lente / als wanneer oock de Bloemen volgen / maer de vruchten beginnen in 't laetste van Juny rijp te worden. De tweede soorte bloeyt in May, ende draeght in Juny ende July rijpe Besien.

Aerten Krachten. De vruchten van beyde dese Gewassen zijn verkoelende ende drooghmakende tot in den tweeden graedt / ende daer byt'samen-treckende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige hitte des Ingewants, ende het Bort uyt galachtige vochtigheden ontstaan: Hier tegen kunnen de rijpe Besien gegeten ende gebruyekt worden; maer veel dienstiger soude zijn het sap met Supcker tot een Conserf ofte Rob, gelijk men van de Aelbesien bereyt / gekoocht / ende dickwils daer van ingenomen.

Veen-besien, in't Latijn *Vaccinia Palustris*.

Gedaente.

Dit gewas / 't welck een water-soorte van Krake-besien is heeft dunne rootachtig-

achtige steelkens / met klepne bladkens als die van de Quendel, beladen / op wiens toppen de Bloemkens voort-spruyten / die van Peer-wijse Besien / root van berwe / ende suurachtigh van smaect / ghevolght worden. De Wortel die tamelijck dieck is / verspreyt sich dwars in de aerde / bovenwaerts veel klepne scheuten / ende onderwaerts veel dunne saselingen uytwerpende.

Plaetse. Dit ghetwas wordt in de veenachtige gronden van Hollandt, ende andere Provintien gebonden.

Tijdt. Het brenghet sijn rijpe Besien in July ende Augustus voort.

Aert en Krachten. De Veen-besien zijn hout en droogh van aert / ende een weynigh t'samen-treckende van krachten. Dese werden oock een besondere kracht tegen den Scheur-buck toegegeschreven. Dodonæus,

Zee-Porceleyn, in 't Latijn *Por-tulaca Marina*.

Gedaente.

De Zee-Porceleyn is een heesterachtigh gewas / veel dunne houtachtige steelkens voortbrenghende / ende met veel dicke ende asch-verwige Bladeren / die meest den geheele Winter overstaen / ende onse Hof-Porceleyn seer gelijck zijn betwossen. De Bloemen komen aen de toppen van de steelkens dicht by een vergadert / als aen onse gemeyne Melde te voorschijn. Het Zaet is breet ende plat / de Wortel lanc ende houtachtigh.

Plaetse. De Zee-Porceleyn groeyt aen de Zee-dijcken ende Dypnen van Zeelant, Vlaenderen, ende somtijds oock van Hollandt.

Tijt. Dit gewas bloeyt meest in July.

Aert en Krachten. De Zee-Porceleyn is matelijck verwarmende / de appetijt verweckende / ende den Hrijn af-dryvende van krachten / wacrom oock de Bladeren in peckel bewaert / ende voor Salaet ghebruickt worden. Dodonæus.

Gagel, in 't Latijn *Myrtus Bantica*.

Gedaente.

Dit houtachtigh heester-gewas wordt selden anderhalf voet hoogh gebonden / uytbrenghende brune tackkens / die met harde breedtachtige lange bladeren / die van de Myrtus-boom niet ongelijck / betwossen zijn. De klepne geelen ende aer-wijs by een vergaderde Bloemkens spruyten voort op besondere steelkens / die tusschen de tackkens te voorschijn komen. De doornachtige Zadekens zijn bitter van smaect / met een geel Olie-achtigh sap verbult. De Wortel is hardt ende taep.

Plaetse. Gagel wordt overbloedigh op ongeboutde doch vochtiche gronden ende heide van Brabant ende Vlaenderen gebonden.

Tijt. Dit ghetwas bloeyt in May ende Juny, maer in Augustus draecht het volkomen ende rijp Zaet.

Aert en Krachten. De Gagel ende voornamentlijck het Zaet is warm ende droogh van aert; ende door een besondere eygenschap den Persenen schadelijck / ende lichelijck donckenschap verweckende. Dodonæus.

Sporcken-hout, in 't Latijn *Frangula*.

Gedaente.

Ut de wortel van Sporcken-hout ontspruyten veel rechte / dunne strupcken ofte rijfen / die 10 ofte 12 voeten lanc ende in eenige zijde-tackkens verdeelt zijn. De schoffe is uytwendigh bruin-zwart / met graeutwe plackkens besprickelt; onder dese schuplt noch een Safferaen-geel vellen ofte middel-schoffe naest aen het hout gelegen. 't Hout is wit en voos in 't midden met eenigh rosachtigh mergh gebult. De bruin-groene bladeren hebben de gedaente van de Krieken-bladeren, maer

sp zijn nochtans wat ronder : Men de oorz-
sprongh der selver spruyten de witte bloem-
kens elck op een besonder steelken voort ; na
dese siet men de vruchten / die eerst groene /
daer na roode / ende eyndelijck zwartach-
tige Besien zijn / die wel ront / nochtans in
't midden door een diepe kloof in twee dee-
len gedeelt schijnen te zijn ; dese bevatten in
sich twee kleyne kernkens. De wortel sinckt
niet diep in de Aerde.

Plaetse. In de vochtige Bosschen van
Brabant is dit gewas overbloedigh te vin-
den.

Tijdt. De bladeren en de bloemen komen
in de Lente te voorschijn / maer de Besien
worden in de herfst volkomen rijp.

Aert en Krachten. De binnenste geele
schorste van Sporcken-hout, ende voorna-
mentlijck van de wortel / doet sterckelijck
Braken ende ter Stoel gaen / afschijvende
beel waterachtige ende galachtige onsu-
verheden. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om de dicke, slij-
merige en galachtige vochtigheden te pur-
geeren : Neemt van de geele schorste een
half loot / Kaneel, Anijs-zaet, van elcks
een half vierendeel loots / weckit ende
koocht dit te samen in genoeghsaem Water /
om voor een reys te gebruycken. Dodonæus.

Voor Tandt-pijn, ende rottende Tan-
den : Neemt van de schorste een halve hant
vol / koocht die op in Azijn / ende spoelt de
Mont hier mede. Dodonæus.

Voor Schurftheydt : Neemt de schorste
soo veel genoegh is / ziedse op in Boter in
een panne ; ofte neemt de Azijn daer in de
schorste gesoden zijn / ende bestrijckt het
Schurft daer mede. Matthiolus.

Papen-hout, in't Latijn *Euonymus*.

Gedaente.

DE stam en strupcken van dit Heester-
gewas zijn met een witachtige / ende
de jonge rijckens met een groene schorste
bedeckt / de welke met hoecken uytspijlt /
soo datse vierkantigh schijnen te zijn. Het

hout is bleek-geel als Palmen-hout ;
maer niet soo hardt. De bladeren / die al-
tijdt twee tegen malkanderen over staen /
zijn lancetwerpig / breedte ende sacht. De
bloemen zijn van vier witte bladenkens ge-
maect / vier ofte vijf aen een dun steelken
kroons-wijs by een vergadert ; daer na vol-
gen de vierhoeckige vruchten / root / ofte
als Lobel getuyghet / wit van verwe / die
elck vier witte kernkens ofte grepen tus-
schen geel mergh in sich besluypen.

Plaetse. Papen-hout wordt onder de Pa-
gen / aen de kanten van de Ackers / op
dorre ende magere gronden gebonden.

Tijdt. Dit gewas draecht bloemen in
April, ende in Augustus ofte September
rijpe vruchten.

Aert en Krachten. Dit Heester-gewas is
allen gedierten schadelijck / seyt Theopha-
stus, maer het tegendeel leert de ervarent-
heyt / want de bladeren van Papen-hout
seer

seer gretigh van de Gepten sonder schade gegeten worden.

Medicinael gebruyck. Voor onreyngheden ende schelferen des Hoofts: Preemt van de rijpe vruchten een goet deel / ghekeustse zijnde / vermenghtse met versche Berckens-reusel / daer by doende wat Wijn / ziedt dit te samen op / daer na door een Stramijn gedaen zijnde / sult ghy dese Salve gebruycken. Dodonæus.

Om het Hayr blondt te maken, ende de Luysen te doen sterven: Preemt van de rijpe vruchten soo veel genoegh is / kooktse in Aogge / met de welcke ghy het Hooft wasschen sult. Dodonæus.

Schijt-besien, in 't Latijn *Rham-*

nus.

Gedaente.

Dit Gewas verbeert sich wijs en verre tackskens / die met lange scherpe doornen beset / ende met lange smalle bladeren bewassen zijn. De gras-vertwige bloemen komen veel by een te voorschijn / die van kleynne ronde besien / trogwijs by een hangende / geel van verwe / en met geel sap gevult / gevolgt worden. Dit gantsche gewas schijnt altijd met stof bestoven te zijn.

Plaetse. De Schijt-besien worden in de Duynen van Hollandt, Zeelandt ende Vlaenderen van selfs voort gebacht.

Tijdt. De Besien van dit gewas worden in de Somer rijp.

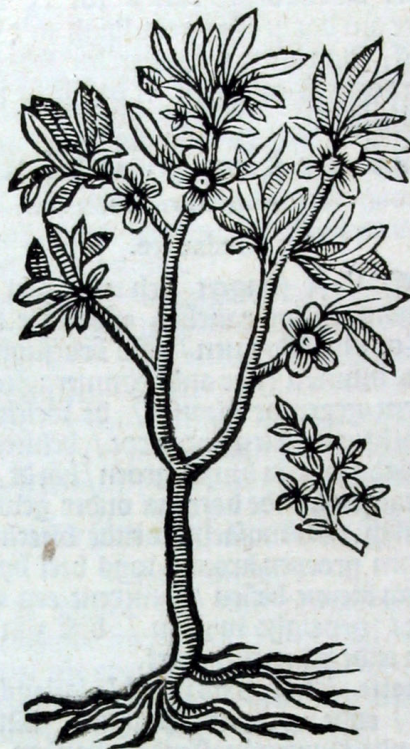
Aert en Krachten. De bladeren ende Besien zijn kout ende droogh tot in den tweeden graet / hebbende een stoppende kracht maer met eenige scherpigheyt. Dodonæus.

Duytsche Mezereon, in 't Latijn

Chamaelea Germanica, *Laureola*.

Gedaente.

Dit Heester-gewas schiet omtrent drie voeten hoogh op / ende is met lanc-terpige / breedtachtige ende bleek-groene

bladeren bewassen. De bloemkens zijn rootachtigh ofte paers van verwe / ende die van de Persick-boom eenigfins gelijck: na dese volgen ronde Besien / als Peper; die eerst groen / daer na root / ende neffens de bladeren seer heet van smaek zijn. De wortel sinckt diep in de Aerde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De bloemen vertoonen sich in de Winter ofte heel vroegh in de Lente / na dese volgen de bladeren / ende de Besien worden in de Somer rijp.

Aert en Krachten. Dit gewas is seer heet ende droogh van aert / de tape slijmerachtige ende galachtige bochtigheden door de Hamer-ganck met geweld afsagende van krachten. Het wordt verbeterd door het weecken in Azijn / Quee-sap, ofte sap van Porceleyn. De quantiteyt om van de beroyde bladeren in te neemen / is van 8 tot 15 greyn.

greyn: van de besien van 6 tot 15 greyn. Maer om dat het soo geweldigh in't wercken is / kan men met meerder sekerhepdt andere genees-middelen in des selfs plaetse gebruycken.

Veyl ofte Klim-op, in 't Latijn

Adera arborea.

Gedaente.

De Veyl sningert sich met sijn harde houtachtige rancken ende zijde tackshens om de Boomen / ofte bevesticht sich aen de muuren ende oude timmeragien / die met een gracieuwe schozse / de welke veel hapzachtige beselen uytwerpt / bekleet zijn. De bladeren zijn blywn-groen / hardt / eerst rondachtigh ende daer na ouder geworden hoekigh. De mosachtige ende bleek-geele bloemen groepen kroons-wijs veel by een / die van klepne besien / omtrent een Erwt groot / gevolgt worden / dese zijn eerst groen ende namaels zwart.

Plaetse. Dit gewas is in Nederlandt gemeen / ende werdt aen Boomen / Muuragien ende Hupsen wassende gebonden.

Tijdt. De Veyl verliest nimmermeer sijn bladeren / 't bloeyt in de Herfst / ende de besien worden in de Winter rijp.

Oeffeningh. De Klim-op werdt dooz wortel-spruyten voortgeplant.

Aert en Krachten. De Veyl ofte Klim-op is met een gemengelde natuure begaest / te weten verwarmende / verzoogende / ende noch groen zijnde verkoelende van aert / ende daerom t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor een verharde ende verstopte Milt: Neemt bladeren van Veyl, koochtse in Wijn / ende leghtse op de linker zijde. Dodonæus.

Om de Herzenen van taye ende rauwe vochtigheden te suyveren: Neemt het uytgedrukt sap van Klim-op-bladeren, ende haelt het dooz de Neus-gaten op / ende als dan sult ghy veel vochtigheden dooz het nies uytlossen. Dodonæus.

Voor oude sweringe ende smerten der

Ooren: Neemt sap van de bladeren / ofte Olie daer de bladeren in gesoden zijn / en druypt het in de Ooren. C. Bauhinus.

Om de Fontanellen te doen dragen: Neemt een Klim-op-bladt ende leght het op de Fontanel.

Voor de roode Loop: Neemt gedroogde bloemen van Veyl, soo veel als men met drie vingeren bebatten kan / ende geeft 't met Wijn te drincken. C. Durantus.

Voor't Graveel ende Waterfucht: Neemt gestooten besien van Klim-op een vierendeel loots / om met Wijn in te nemen. Fuchsius.

Om holle Tanden te doen uyt vallen: Neemt het sap uyt de besien ende doet het in de holle Tanden / maer de andere naest by gelegene Tanden moeten met Was bewaert worden. Ravelingius.

Kamperfoelie, Mannekens-kruydt

Geyten-bladt, in 't Latijn Caprifolium, Matrifilva, Periclymenum.

Geslachten.

Dit Heester-gewas werdt in twee soorten onderscheyden; het eene is Hoogduyts en't ander Italiaense Kamperfoelie genaemt.

Gedaente. De eerste soorte van Kamperfoelie heeft hoogh opklimmende houtachtige rancken / waer aen twee tegen malanderen over staende bleek-groene bladeren voort spruyten. Op de toppen van de rancken komen de wel-riekende witte ofte lijfverwige bloemen seer veel by een geboegt / te voorschijn: dese zijn lanckwerpig / ende binnen hol / waer uyt eenige draepkens ontspringen / andersins zijns de Boonenbloemen seer gelijk. De bloemen af gevallen zijnde / volgen ronde roode besien / druyf ofte tros-wijs by een vergadert / ende hardtachtigh zaet in sich besluytende. De wortel is houtachtigh / verscheide jonge scheuten uytwerpende.

De Italiaense soorte verschilt van de hooggaende / om dat de bladeren seer dicht om de steel groepen / soo dat de uiterste drie ofte vier bladeren rondt ende schotel-wijs voort spruyt.

spruyten / waer op de bloemen en vruchten / als in een schotel te voorschijn komen.

Plaetse. Bepde dese soorten worden in Nederlandt aen Bieelen ende Gaenderpen geplant gebonden.

Tijdt. De bladeren spruyten in de Lente upt / de bloemen in April, May ofte Juny, ende de besien worden in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. De Kamperfoelie wordt door scheuten ofte wortel-spruyten vernienighvuldicht.

Aert en Krachten. Kamperfoelie is heel warm ende droogh van aert / en sterckelijck doorsnijdende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstopte Milt: Neemt van het zaedt een vierendeel loots / sijn gestoten zijnde laet het met Wijn eenige dagen achter een in nemen. Dit selfde is mede goet om den Urijn sterckelijck afte drijven. Brunfelsius.

Voor swaren arbeyt der Vrouwen: Neemt zaet van Lavendel een vierendeel loots / Water van Kamperfoelie - bloemen gedistilleert twee oncen / mengt dit te samen om op een reys te gebruycken. Rondeletius.

Voor Hoest ende Engborstigheid: Neemt van het gedilleerde Water van de bloemen soo veel van nooden is / maecht het soet met Candy Supcker / ende geeft hier van drie ofte vier lepelen vol twee maal des daeghs in. Fuchsius.

Voor vuyle Sweeringe en oude Wonden: Neemt bladeren van Kamperfoelie, ziedse op in Water / waer mede ghy de Sweeringe ende Wonden wasschen sult. Dodonæus.

Voor wonden des Hoofts: Wort nuttelijck onder de Salbe gemengt het uptgeperste sap van Kamperfoelie. Schroderus.

Honts-kerffen, in't Latijn *Xylosteum*.

Geslachten.

In de Hoben van Nederlandt worden verscheide soorten van dit gewas onderhouden / als groote Honts-kerffen met roode, swarte en blauwe Vruchten, als mede kleyne Honts-kerffen.

Gedaente. De eerste soorte ofte groote Honts-kerffen met roode Vruchten, verkrijght tamelijck dicke strupcken / de welke als oock de oude tacken met een witachtige schoyffe bedeckt zijn / maer de jonge rijshens zijn rootachtigh van berwe. Het is bewossen met lanckwerpige sachte ende bleeck-groene bladeren / die onder grijs en rupgh zijn. De witte bloemen komen twee by een op teere steelkens voort / van gedaente / hoe wel veel klepnder / de bloemen van Kamperfoelie eenighsints gelijck ; na desen volgen eben soo veel roode besien als klepne kerfshens / waer van d'eene hier te Lande klepnder is dan d'andere / veel kernen inhoudende.

De Swarte Honts-kerffe is klepnder als de voozgaende soorte. De bladeren zijn lank / rontom wat geschaert / ende soo grijs niet aen de onderste zijde als die van de eerste soorte. De Bloemen zijn paers-achtigh / ende de Besien zwart van berwe.

Blau-

Blauwe Honts-kerse is met een zwartachtige routwe schorste bekleet / dzagende blaenwe bzuichten / met sarpachtigh sap verbult / andersints de eerste soorte gelijck.

Kleyne Honts-kerse blijft een lage heester / met dunne houtachtige tackskens / waer aen bladeren veel byeder en grooter / maer niet soo groen / als de Grootte Hontskerssen, uyt-spruyten. De bloemen zijn kleyn ende wit / de bzuichten ofte Besien groot ende root / van maecksel met de Grootte Honts-kerssen over een komende.

Plaetse. Dese gewassen worden hier te Lande in de Hoben van grootte Liefhebbers gebonden.

Tijdt. De Honts-kerssen bloeyen in April, May ofte Juny, ende de Besien worden ontrent de Herfst volkomen rijp.

Oeffeningh. Dese gewassen worden van zaet ende oplossen aengequeecht.

Aert en Krachten. De krachten van Hontskerssen zijn tot noch toe verborogen ende onverschot gebleven.

Wijngaert, in 't Latijn *Vitis Vinifera*.

Gedaente.

De oude struiken van den Wijngaert zijn met een routwe ende gekloben schorste omgeven; uyt dese spruyten seer veel andere ranken / die dooz knoopen ofte leden onderscheyden zijn / waer uyt dan de bladeren / klautwierkens ende dzupf-trossen boozt-spruyten. De bladeren zijn breedte ende aen de kanten diep gekerft; de klautwierkens / waer mede sich de ranken vast maken / lanc / dun en in een gekronkelt; de dzupf-trossen met Besien ofte dzupben beladen / de welke na de aert van de Wijnstock / in grootte / verwe ende smaack seer verscheyden zijn.

Plaetse. De Wijngaert is in alle Landen bekent ende overbloedigh te vinden.

Tijdt. De Wijngaert verkrijght sijn jonge boten in April, bloeyt in Junij, ende de bzuichten of dzupben worden in September en October rijp.

Oeffeningh. De Wijngaert werdt in dese ende andere Landen dooz inlegginge ende stecken vermenigvuldicht / de maniere daer van ende de verdere oeffeningh kan in het Vermaeckelijck Landleven I ende II Deel nagesien worden.

Aert en Krachten. De bladeren ende klautwierkens van de Wijngaert, zijn verkoelende van aert ende sterckelijck t'samentreckende van krachten.

De onrijpe dzupben ende der selver sap verkoelt / verdooght ende trecht te samen. De rijpe

dzupben zijn verwarmende en bochtmakende in den eersten graet / maer verwecken / te veel gegeten zijnde / Winden ende Dypckloop. Dodonæus. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt bladeren ende klautwierkens van de Wijngaert elcks een hant bol / stoot het kleyn / doet'er by Garsten-meel / soo veel van noden is / ende bint dit pap-wijs tusschen twee doeken booz het Hooft / ofte neemt de bladeren ende ziedse op in genoeghsaem water / om de voeten daer in te baden / 't welck de bzant uyt den Hooft de trecken / ende slaep verwecken sal. Dodonæus.

Voor ontsteking des Monts ende der Amandelen: Neemt van de bladeren twee handen bol / kleyn gesneden zijnde / kookse op in water / neemt hier van een half pintje / doet'er by Honing van Roosen een once / vermengt zijnde / sult gy daer mede gorgelen ofte de Mont spoelen. Fuchsius.

Voor Bloet-spouwen ende alderhande Loop des Buycks: Neemt het sap uyt de bladeren en klautwierkens geperst twee loot / ende geeft dit onder eenigh bequaem nat in. Dodonæus.

Voor roode ende donckere Oogen: Neemt het zap dat uyt de gesneden Wijngaert-ranken dzuppt / ende doet hier van eenige droppelen in de Oogen. J. Schroderus.

Voor roode Placken in 't Aengesicht: Neemt het boozgaende sap ofte water / ende wascht de Placken daer mede. J. Schroderus.

Voor Graveel ende Steen: Neemt van het water ofte sap dat uyt de gesneden ranken dzuppt een loot / oude Medede twee oncen / menght dit te samen om booz een reys te gebruyken. Dioscorid.

Voor heete Koortsen, verlooren Eetens-lust. en Buyck-loop: Vermengt onder de spijs het sap van onrijpe dzupben / 't welck men Derjups noemt / ofte men kan des selfs Sproop / die in de Apoteken bereydt wordt gebruyken. Dispenf. Augustan.

Voor Podegra: Neemt de kernen en het ander oberblijffel / daer den Wijn uyt geperst is / maect'et warm ende slaet het pap-wijs ora de beenen. J. Schroderus.

Voor Ambeyen en Speenen: Neemt de asche van Wijngaert-ranken / menghtse met Azijn tot een papken / ende bestrycht hier mede.

Voor Schurft heyt ende Schelferen des Hoofts: Neemt asche van Wijngaert-ranken gebzant / soo veel van noden is / maect hier van met schoon water een looge / om het Hooft ende het Schurft mede te wasschen. Ravelingius.

HET TWEEDE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruydt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijd / Aert / Krachten ende Medicinael gebruyck van alderhande Graen / Die gewassen van Koozn / Voutu-vruchten / Kruyden ende Planten / die in de Nederlanden op de Ackeren / in drooge Beemden / ende langhs de Wegen voort-spruyten.

Terwe, in 't Latijn Triticum.

Gedaente.

De Terwe brenghet voort ronde ende hooge halmen / in drie ofte vier Iedekens / onderscheyden / ende met drie smalle gras-achtighe bladeren betwassen; op de toppen van de welke een aere / upt veel Koozen t'samen vergadert / voort-spruyt / die somtijds met geene / somtijds met eenige korte stekelingen beset is. De Wortel is dun ende beselachtigh.

Plaetse. Op de Voutu-landen wordt de Terwe gebonden / ende van de Acker-lieden aen-gewonnen.

Tijdt. In July wordt de Terwe, soo wel die in de Herfst, als in de Lente gesaeyt is / rijp.

Aert en Krachten. De Terwe verwarmt matelijck / ende heeft een vermozvende / rijpmakende ende scheydende kracht / ende geeft het lichaem veel ende goet voetsel. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Podagra ofte Fleracij: Hier tegen salmen tot de knie toe in de hoopen van Terwe ofte in volle sacken van des zelfs Meel sitten. Plinius.

Voor de Bel-roos: Neemt Terwen-meel ende stropt het daer op.

Voor quade Schurftheyt: Neemt de Semelen van Terwe, kooktse in Azijn / ende wascht het daer mede. Dodonæus.

Rogge, in 't Latijn Secale.

Gedaente.

De Rogge verkrijght dunner ende langer halmen als de Terwe, in vier ofte vijf Iedekens af-gedeelt / ende met smalle grasachtighe bladeren betwassen. De Aere is met korte baerdeken bekleeft; het Koren lanchwerpigh ende bruyn van vertwe; ende de Wortel dun ende beselachtigh.

Plaetse. De Rogge wordt op veel Ackeren van de Nederlanden voort-geteelt.

Tijdt. Soo wel de Winter / als Sommer Rogge bloeyt in Juny, ende wordt in July ofte Augustus rijp.

Aert en Krachten. De Rogge verwarmt matelijck / nochtans minder als de Terwe, maer meerder als de Gerste, ende is vermozvende ende verteerende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Om de Geswellen rijp

rijp te maken, ende te openen: **Neemt** suur-
deegh van Rogge-meel, ende legt het pap-
wijs op. Dodonæus.

Voor oude Hooft-pijn ende vochte Hers-
senen: **Neemt** Rogge-meel, doet het in
een sackje / ende bindt het voor het Hooft:
Ofte neemt Bloem van Rogge-meel, soo
veel van nooden is / kneet het met Azijn /
doet'er by een weynigh Olie van Roosen
ende Noren Muscaet, ende bindt het voor
het hooft-hooft. Ravelingius.

Gerste, in 't Latijn *Hordeum*.

Gedaente.

GErste heeft korter halmen als de Ter-
we, in vijf ofte ses ledelkens gedeelt; de
bladeren zijn oock breeider en rouwer in 't
aentasten. De Aere is met lange / rouwe
ende stekende baerdelkens beset. De Wortel
is dun ende beselachtigh.

Plaetse. De Aekers van Nederlandt wor-
den ober al met dit gewas bezaept.

Tijdt. De Gerste wordt met het ander
Koren ofte wat vroeger rijp.

Aert en Krachten. De Gerste is kout ende
dronch in den eersten graet / af-bagende /
openende ende vermurwende van krachten.
Galenus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Om alderhande
geswellen te doen scheyden: **Neemt** Ger-
sten-meel, soo veel van nooden is / doet'er
by gesneden Wygen / ende vermenght het
met Honingh-water tot een pap. Diosco-
rides.

Voor verstuyckte Leden: **Neemt** Ger-
sten-meel Azijn ende Boter / maecht dit te
samen warm / ende slaet het pap-wijs om
de verstuyckte Leden. Ravelingius.

Voor Hooft-pijn uyt hitte ontsaen:
Neemt Gersten-meel, soo veel van nooden
is / roode Roosen kleyn gesneden / een halve
handt vol / doet dit te samen in een sackje /
besprenghe het een weynigh met Azijn / ende
bindt het voor het hooft.

Voor scherpe Sinckingen die op de oogen
vallen: **Neemt** het water van groene Ger-

sten-bladeren, in de May-maent gedilleert/
ende bet de oogen dickwils daer mede. Joh.
Schroderus.

Hirs Geers, in 't Latijn *Milium*.

Gedaente.

Dit gewas schiet op met geknoopte
halmen ende bladeren / gelijk het an-
dere koren / maer de toppen van de steelen
zijn met een uytgespreide ende nederwaerts
geboogen aere / de gedaente van de Riet-
bloemen eenighsints uytbeeldende / beladen /
waer aen kleyn ende hardt Zaet groept.
De beselachtige Wortel sinckt diep in de
Aerde.

Plaetse. Het groept gaerne op zantachtig-
ge vochte gronden.

Tijdt. Het bloept in Augustus, endedaer
na wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. De Hirs verkoelt in
den eersten / ende verdroncht in den derden
graet / ende den buyck verstoppende van
krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn:
Neemt Hirs, soo veel van nooden is / maecht
het heet in een panne / doet het in een sack-
je / en legt het op de Buyck. Dioscorides.

Om het sweeten te verwecken: **Neemt**
van het af-ziedsel van Geers, met Water
bereyt / ende laet hier van een goeden dronck
in-nemen.

Haver, in 't Latijn *Avena*.

Gedaente.

De Haver is van steelen ende bladeren
de Terwe eenighsints gelijk / maer op
de toppen van de steelen draecht het een wijt
van een gespreide aere / lancwerpighe ende
spits Zaet in sich beslytende. De Wortel
is beselachtigh.

Plaetse. Dit gewas werdt hier te Lande
veel op de Zaep-landen ghebonden / ende
bemint een vochte ofte waterachtige gront.

Tijt. In Augustus wordt de Haver / nes-
sens veel ander koren / ingesamelt.

Aert

Aert en Krachten. De Haver wordt weynigh tot Medicijne ghebruyckt / nochtans verfeiteren sommighe / dat de Haver, in een panne warm gemaecht / ende op de buyck gelepdt / de Buyck-pijn verdrijven kan. Joh. Schroderus.

Boeckweyt, in 't Latijn *Fagotriticum*.

Gedaente.

De Boeckweyt schiet op ontrent de twee voeten hoogh / met ronde roode steelen / die met breedachtige / doch booz spits toe loopende bladeren bewassen zijn. Men de toppen van de steelen ende zijde steelkens komen witte Bloemkens trog-wijs by een vergadert / te boozschijn / nalatende drie kantige ende byyne Zaden / in dunne vellekens beslooten. De Wortel is veselachtigh.

Plaetse. De zandachtighe Ackers van Nederlandt werden veeltijds met Boeckweyt bezaept.

Tijdt. De Boeckweyt bloeyt in de Sommer.

Aert en Krachten. De Boeckweyt is matelijck warm en bocht van aert / maer wert alleen tot de Keucken ghebruyckt.

Canarien-Zaet, in 't Latijn *Phalaris*.

Gedaente.

Dit ghewas brenghet voort geknoopte Halmen / ontrent anderhalven voet hoogh opschietende: De bladeren zijn die van de Terwe wel gelijk / maer kleynder. Op de toppen van de Halmen draeght het kotte / ende boven spits toeloopende aeren / int veel witte schobbekens t'samen geset / boozbrenghende witte Bloemkens / na de welke in de aere blinkent Zaet gebonden wordt.

Plaetse. Hoewel dit Zaet eerst int de Canarische Eylanden gebracht is / nochtans vint men hier te Lande gheheele Ackers met het zelfde bezaept.

Tijdt. In 't laetste van de Sommer wordt het Zaet rijp ende versamelt.

Aert en Krachten. Canarien-zaet wordt weynigh tot Medicijne ghebruyckt / hoewel sommighe het de kracht van de Hirs toeschrijven / ende het wordt meest ghebruyckt om de Canarie-vogelkens te voeden.

Speurie, in 't Latijn *Spergula*.

Gedaente.

Dit Gewas bekrijght dunne / ronde / gheknioopte steelen / ontrent een voet hoogh op wassende ; dese zijn aen peder knoop met seer dunne ende smalle bladekens sterre-wijs in 't ronde bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het kleyne witte bloemkens / die van Maur eenighsints gelijk / na de welke ronde zaet-bollekens / met kleyne zwart zaet gevult / volgen. De wortel is dun.

Plaetse. In Brabant ende andere Provincien worden met de Speurie gheheele Ackers bezaept.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt meest in May ende Juny.

Aert en Krachten. De werkinge van de Speurie zijn tot noch toe onbekent / ende wordt allen tot Woeder booz de Ossien ende koeven gezaept. Dodonæus.

Dravich.

Gedaente.

Dit kruidt is een mis gewas van de Rogge / doch kleynder van halmen ende bladeren / oock brenghet het wijdt-int gespreyde Aren voort / die van de Haver eenighsints gelijk / in sich besluypende lanckwerpighe graene Koren ofte Zaet. De wortel is dun ende veselachtigh.

Plaetse. Dit Gewas wordt op de Korenbelden onder de Roggen gebonden.

Tijdt. Het wordt rijp met het ander Graen.

Aert en Krachten. De aert van dit Gewas is onbekent ende de krachten onversocht. Dodonæus.

Ydel-haver, in 't Latijn Bromus.

Gedaente.

Dit Gewas is den Haver in alles seer gelijk / ende wordt om de ydelheyt der Aeren Ydel-haver genaemt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande neffens de Wegen ende aen de kanten van de Akkers gevonden.

Tijdt. In de Sommerse Maenden staet dit krupt in sijn fleur.

Aert en Krachten. De Ydel-haver is verdroogende van aert ende krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor quade zeeren van de Neus-gaten : Bereydt een afziedsel van dit Gewas in Water / doet 'er by Honigh / kookt het te samen tot de dichte van een Sproop / ende steekt het met doechkens in de Neus-gaten. Dodonæus.

Koren-brandt, in 't Latijn Ustilago.

Gedaente.

Dit krupt is van halmen en bladeren de Haver seer gelijk / voort brengende een zwarte Aere / met zwart stof ofte verbrande meluwachtigheyt verbult.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden tusschen de Tarwe, Rogge ofte Haver gevonden.

Aert en krachten. Dit mis-gewas wert nergens toe gebruyck / ende is het Graen seer schadelijck.

Boonen, in 't Latijn Fabæ.

Geslachten.

Van de Boonen vindt men hier te Lande drie soorten; te weten / kleyne ofte Veldt-boonen, groote ofte Roomse-boonen ende Turckse-boonen.

Gedaente. De Veldt-boonen hebben vierkante holle steelen / met breedtrachtige bladeren / aen een middel-ribbe gehecht / betwassen. Aen ende langhs de steelen ko-

men de wel-riekende bloemen voort / van berwe wit ende met zwarte placken getekent : na dese volgen de hantwen / van buyten groen ende van binnen met een witte wolachtigheyt bekleedt / waer in de Boonen schuplen. De wortel is redelijck lang / ende dooz veel beselinghe in de Aerde bevesticht.

De Roomse-boonen zijn van steelen/bladeren / bloemen en hantwen / de voozgaende gelijk / alleen dat sy in alles grooter zijn.

De Turckse-boonen brengen voort seer lange ende dunne steelen / waer mede sy sich om de bystaende staken omwinden ende vast maken. De bladeren zijn groot ende bree / gemeenlijck drie aen een steelken by een geboeght. Omtrent de oorsprongh van de bladeren / komen de witte / geele ofte roode bloemkens / die van de Erwtengelijckende / te voorschijn : na dese volgen lange platte hantwen / in sich besluptende Hier-wijse Boonkens / van berwe onder malkanderen dickwils verschillende.

Plaetse. Met de kleyne ofte Veldt-boonen worden hier te Lande geheele Akkers bezaept. De Roomse ende Turckse-boonen worden alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Veldt ende Roomse-boonen bloeyen in May, ende worden in Juny ofte July rijp. De Turckse-boonen bloeyen in Juny, ende worden in 't laetste van de Sommer rijp.

Oeffeningh. De Roomse-boonen plant men in de Maent Maert op rypen / maer de Turckse-boonen in April rondt om staken / om daer by op te klimmen.

Aert en Krachten. De Veldt ende Roomse-boonen zijn hout van aert / ende geven redelijck goet voedsel. De Turckse-boonen zijn wat warm van aert. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor sweerende Vrouwe Borsten, ende blaew gestoten ofte gevallen Placken : Neemt Boonen-meel soo veel van nooden is / maect het met Soete-melck tot een pap / ende leght het op. Matthiolus.

Voor

Voor pijn in de voeten: Zied Boonen in Water ende baedt de voeten daer in. Brunfelsus.

Om de Placken des Aengesichts te verdrijven: Neemt Boonen-bloeyfel-water ende wascht het Aengesicht daer mede.

Voor Graveel ende Water-sucht: Neemt affche van Boone-struycken een handt vol / maectt 'er met een half pintje Wijn een Looge van / 't welck ghy in twee repfen sult ingeben: ofte neemt Sout van ghebrande Boone-struycken, bereyt een half bierendeel loots / ende geeft het met Wijn ofte Boonen-bloeyfel-water in. Fuchsius, Joh. Schroderus.

Erwten, in't Latijn Pisum.

Geslachten.

De Erwten worden in witte en graeuwe Erwten, met ofte sonder schellen onderscheyden / ende wederom in Veldt ende Hof-Erwten afgedeelt.

Gedaente. De Erwten hebben lange / holle ende brossche steelen / in veel tackskens verspreydt / aen de eynden met klauwierkens versien / ende met breechtachtige bladeren / altijd twee tegen malanderen over staende / bewassen: Dese steelen konnen sich sonder behulp van rijs ofte stecken niet opheffen. De bloemen komen op besondere lange steelkens voort / van berwe wit / ende omtrent haer midden met een paerffe placke bespickelt / oock zijns wel geheel paers van kleur. De hantwen daer de Erwten in besloten leggen / zijn lancpwerpigh / rondt / ende nederwaerts afhangende.

Plaetse. De Velt-Erwten worden op de Ackers / ende de Hof-Erwten in de Hoven gezaept ende vermenighvuldicht.

Tijdt. Sy worden in de Somer rijp.

Oeffeningh. De Hof-Erwten worden in de Maent Maert ofte April een dupm diep in de Aerde geplant.

Aert en Krachten. De Erwten zijn van aert ende krachten de gemeene Boonen seer gelijk. Dodonæus.

Wicken, in't Latijn Vicea.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort dunne / bierkante / lange steelen / met veel lancpwerpige / ende voort ront-toeloopende bladeren; aen een middelribbe over malanderen geplacet / bewassen. Men het eynde van de steelkens is het niet klauwierkens versien. De bloemen zijn die van de Veldt-boonen gelijk / maer doncker-pit per van berwe; die van lancpachtighe hantwens gebolcht worden / waer in de platte bryne zadekens / by ons Wicken genaemt / besloten leggen.

Plaetse. De Wicken worden op sommige Ackers gezaept.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in May, ende in July ofte Augustus wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Wicken verwarmen matelijck / ende verbroogen in den tweden graet; sy spruyten / vagen af / ende zijn in 'e laetste wat t'samen-treckende van krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor Uyt-teeringe: Neemt Wicken-meel soo veel ghy wilt / vermenght dit met gesuyverde Honigh tot dat het als een Conserf werde / ende geeft hier van in alle dagen de groote van een Ocker-noot. C. Durantus.

Voor Beeten van dulle Honden ende ander Gedierte: Neemt Wicken-meel, vermenght het met Wijn tot een papken ende leght het op. C. Bauhinus.

Krock, in't Latijn Arachus.

Geslachten.

Dit Gewas is in twee soorten / te weten / groote ende kleyne Krock, onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte heeft seer teere kantige steelen. De bladeren zijn smal ende aen een middel-steelken tegen malanderen over geboecht / aen 't eynde van het welcke kleyne klauwierkens voort spruyten.

De bloemkens zijn kleyn ende purper van berte / na de welke kleyne ronde hauw-
kens / ronde / bypne / ende harde zaden-
kens in sich beslyptende / te voorschijn ko-
men.

De tweede soorte verschilt van de voor-
gaende in groote / wantse veel kleynder is
als de zelve: oock komen de bloemkens die
wit zijn / op lange steelkens veel by een verga-
dert te voorschijn.

Deze beyde soorten hebben groote gelij-
kenisse met de Wicken, ende worden daer-
om van sommighe Wilde Wicken ghe-
naemt.

Plaetse. De Krock wort onder het koren
ende hauwbychten gebonden / ende brenghet
groote hindernisse omtrent het opwassen
van de selve by.

Tijdt. In Juny draeght dit gewas rijp
zaet.

Aert en Krachten. De Krock wort noch-
te in spijsse noch tot Medicijne voor de Men-
schen gebesicht.

Aphace.

Gedaente.

De Aphace brenghet voort dunne / kanti-
ge / ende geknoopte lange steelen / met
bladeren / die onder breekt ende boven spits
zijn / ende aen yder knoop ofte lit twee te-
gen malkanderen ober staen / bewassen.
Men de oorsprongh der bladeren spruyten
kleyne klauwierkens ende geele Bloem-
kens: Na de Bloemkens volgen breekt-
achtige hauwken / met plat-ronde zwarte
Zaden ghevult. De Wortel is met dunne
beselingen behangen.

Plaetse. Dit gewas wordt hier te Lande
onder het ander koren gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, ende in Juny
ofte July wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. De Aphace is mate-
lijk verwarmende / ende sterckelijck ver-
droogende van aert / ende t'samen-treckende
van krachten. Galenus.

Aerdt-akers, Aerdt-nooten, in 't

Latijn Glans Terrestris.

Gedaente.

Dit gewas heeft teere en dunne steelen /
in verschepte zijde scheuten verdeelt.
De bladeren zijn lanchtwerpighe ende kleyn /
op besondere middel-steelkens / aen 't eynde
met klauwierkens versien / voort-spruyten-
de. Men het opperste van de steelen komen
paers-roode bloemen / die van de Erweten
gelijck / te voorschijn / na de welke kleyne
ende lanchtwerpige hauwken / drie ofte vier
ronde Zadenkens in sich beslyptende / volgen.
De Wortelen zijn knobbelachtig ende dick /
van buyten zwart / van binnen wit / soet
van smaect / ende dooz beselinghe aen mal-
kanderen verbonden.

Plaetse. Het wordt hier te Lande op de
koren-ackers gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen in Juny
ende July, ende na de May-tijdt worden de
wortelen uytgegraven.

Aert en Krachten. De Aert-akers zijn
matelijck verwarmende / ende verdroogende
van aert en daerom t'samentreckende van
krachten. Dodonæus.

Koren-roosen, in 't Latijn Nigella-

strum.

Gedaente.

Dit gewas verkrijght een ronde steel /
omtrent twee voeten hoogh / die nes-
sens de lange / smalle / ende spitsse bladeren /
ruggh ofte harpigh in 't aentasten is / op de
top van de steel draeght het bypne-roode
bloemen / die van de Christus oogen gelijck /
na de welke lanchtwerpige zaethuysskens /
met zwart zaet gevult / volgen. De wortel
is dun.

Plaetse. Het wort onder het koren was-
sende gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May ende Juny.

Aert en krachten. Het zaet van dit krupt
is

is warm ende droogh in den tweeden graet / openende / ende af-vagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de Geelsucht: **Neemt** van het Zaet een vierendeel loots / gestooten zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in. Octavius Horatianus.

Om de Maendt-stonden der Vrouwen te verwecken, ende de Wormen te dooden: **Neemt** van het Zaet een vierendeel loots / ende laet het op een reys gebuyken. Ravelingius.

Voor quade Schurftheydt: **Neemt** van het sijn gestooten Zaet / soo veel van nooden is / mengt het met Honingh / ende strijckt het Schurft daer mede. Fuchsius.

Koren-bloemen, in 't Latijn Cyanus.

Gedaente.

Dat Gewas brenghet voort kantige steelen / met lanckwerpige ende diep gesneden asch-vertwige bladeren betwassen / ende op de toppen met ronde ende bovenwaerts spits toeloopende geschubde knoppen beladen; apt het midden van de welke de Bloemen / van veel drapkens t'samen geset / voortsprijten; dese zijn van verscheide kleuren / te weten / blaeuw / wit / paers / root / ende lijfvertwigh. Het lanckwerpighe blinckent zaet leyt in de knoppen in wolachtige rupgte bewonden. De wortel is dun ende met veel beselingen behangen.

Plaetse. De blaeuwe Koren-bloemen groeuen op de Aekers onder het koren / die met de witte / paerse / roode ende lijfvertwige bloemen worden in de Hoven gevonden.

Tijdt. Sp bloeuen in May, Juny, en July.

Aert en Krachten. De Koren-bloemen zijn kout ende droogh tot in den tweeden graet / ende t'samen-treckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor rodigheydt ende pijn der Oogen: **Neemt** het gedistilleerde water van de bloemen / ende waschtse daer dickwils mede. Fuchsius.

Voor versche Wonden en Quetsuren:

Neemt het sap van dit kruidt / druypt het in de Wonden ende legt het gestooten kruidt daer boven op. Brunfelsus.

Om de Maeg van alle galachtige vochtigheden te suyveren: **Neemt** van het sijn gestooten zaet een halfbierendeel loots / ende geeft het met Bier ofte eenigh ander nat in. Ravelingius.

Wilde Heul, Kolle-bloemen, Klap-roosen, in 't Latijn Papaver Erraticum, Rheados.

Gedaente.

Dat gewas heeft harpige ofte rupge steelen / met lanckwerpige ende diep gesneden bladeren betwassen; op de toppen van de steelen komen de schoon roode bloemen / die van de Tamme Heul gelijk / te voorschijn: de wortel is redelijck langh.

Plaetse. Het wordt onder het koren wassende gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May ende Juny.

Aert en Krachten. De Wilde Heul is seer verkoelende van aert / slaep verwekkende ende pijn stillende van krachten. Fuchsius, C. Bauhinus,

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn: **Neemt** dit kruidt / stoot het kileen met een weynig Azijn / ende bint het voor het Hooft. Dodonæus.

Voor heete Koortsen ende inwendighe Brant: **Neemt** het gedilleert water van dese bloemen een pint / Sproop van de selve bereydt drie oncen / vermenght dit te samen ende laet hier van dickwils een roemertje vol innemen.

Voor Zijde-pijn ofte Pleuris: **Neemt** van de bloemen een handt vol / koochtse in water tot een pint / doorgesegeu zijnde / maect het soet met Suicker / en laet hier van dickwils drincken; ofte neemt van de gedrooghe de bloemen een half vierendeel loots / sout van Salpeter, bereyde Kreeft-oogen van elck tien greyn / stoot het tot een sijn poeper / ende geeft het op een reys in. Rolfinckius.

Voor sware Hoest: **Neemt** van de Sproop

roep van Klap-roosen een lepel vol/twee ofte driemaal daeghs in; ofte gebuycht van de Conserf van dese bloemen bereyt de groote van een Notemuskaet. Dispenf. Augustan.

Voor heete Sweeringe ende wilt Vuur: Neemt van dit kruyt soo veel van noden is / gestooten zijnde leght het op. Dodonæus.

Vlas, in't Latijn Linum.

Gedaente.

Het Vlas heeft dunne steelen met lanc-
werpige smalle bladeren bewassen / en
op de toppen met schoon blaeuw bloem-
kens verciert; na de welke ronde zaetbol-
kens / met blinkent zaet gevult / volgen.
De wortel is kleyn.

Plaetse. In de Nederlanden worden ver-
scherpen Ackers met dit gewas besaeyt.

Tijdt. Het bloeyt in May ende Juny.

Aert en Krachten. Het zaet / 't welck
Lijnzaet genaemt wordt / is warm in den
eersten graet / maer middelmatigh in hoch-
tigheyt ende drooghte / vermozende / ver-
teerende ende rijpmakende van krachten.
Dodonæus, Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor harde geswel-
len: Neemt Lijn-zaet-meel vermenght het
met Looge / ende leght het pap-wijs op.
Fuchsius.

Voor voort-eetende Sweeringen: Neemt
Lijnzaet, koocht het in Wijn / ende wascht
de sweeringe daer mede. Matthiolus.

Voor Hoest ende slijmigheyt op de Borst:
Neemt Lijn-zaet-meel, doet'er by gesuy-
verde Honigh tot dat het als een Sproop
wordt / ende laet hier van dickwils licken.
Dodonæus.

Voor Zijde-pijn, Buyck-pijn ende Gra-
veel: Neemt versch geslagen Lijn-olie twee
oncen / ende geeft het op een reys in. Joh.
Schröderus.

Voor Verbrantheyt: Neemt de slijmig-
heyt van het zaet gesoden / ende slaet het
met doecken om / ofte neemt Lijn-zaet-
olie / Roosen-water van elckx eben veel /
roert het onder malkanderen / ende bestrijckt

de verbrande plaetse daer mede. C. Du-
rantus.

Voor Ambeyen ende Kloven aen 't Fon-
dament: Neemt Lijn-zaet-olie / ende be-
strijcktse daer mede. Fuchsius.

Wildt Vlas, in't Latijn Linaria.

Gedaente.

Dit Ghewas brenghet voort redelijck
hooge ronde steelen / met bladeren / als
die van tam Vlas, bekleedt. De geele bloe-
men / die achter met een smal staertje upt-
puplen / komen langhs de steelen te booz-
schijn / dese worden van ronde zaet-bolle-
kens / met zwart zaet gevult / gevolght.
De wortel is wit / langh en dun.

Plaetse. Wildt Vlas groeyt hier te Lande
langhs de kanten van de Bouw-landen
ende Wegen.

Tijdt. Het dzaeght bloemen in July ende
Augustus.

Aert en Krachten. Wildt Vlas is warm en
verdzooogende van aert / bitter van smaect /
ende openende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Geelucht;
Water-sucht, verstoptheyt van Lever en
Milt, ende om den Urijn af te drijven:
Neemt van dit krupt die handen vol / zied
het op in een pint schoon Water ofte Wijn /
tot dat een derden deel versoden is / ende
laet hier van twee ofte drie mael des daeghs
driinken. Hier toe dient mede het gedistil-
leert Water van dit krupt die oncen op
een reys ingenomen. Dodonæus.

Voor inwendige Quetsuren, opgestopte
Maent-stonden, ende om de Na-geboorten
af te drijven: Bereyt een afziedsel van dit
krupt met Wijn / ende laet hier van driin-
ken. C. Durantus.

Voor Sproeten ende Placken des Aenge-
sichts: Bestrijcktse met het sap van Wildt
Vlas, soo sullen sy haest vergaen.

Voor pijn in de Lendenen, Lijf-moeder
ofte Blase: Bereydt een Badt van dit
krupt / ende laet de siecken daer eenighe
tijdt in sitten. C. Bauhinus.

Hen-

Hennep, in 't Latijn *Cannabis*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden twee soorten gebonden / te weten Hennep-manneken ende Hennep-wijfken.

Gedaente. Hennep-manneken wast door zijn ronde holle steelen seer hoogh op. De bladeren zijn doncker groen / lancitwerpigh / smal / spits / ende aen de kanten saegh-wijs gekerft / ses ofte meer by een vergadert voort spruytende. Aen de toppen ende langhs de steelen heeft het ronde zaet-hupskens / rondachtigh graenw zaet / van binnen met wit mergh gebult / in sich besluytende. De wortel is met veel beselingen behangen.

Hennep-wijfken is de voortgaende van gedaente wel gelijk / maer en brenghet geen zaet voort.

Plaetse. De Hennep wast best op vochte ofte veenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in July.

Aert en Krachten. Het Kruidt is verkoelende ende verdroogende van aert / ende het zaet wordt van eenige voor warm en droogh / van anderen voor kout en droogh geacht. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, verstoppinge van de Lever, sinckinge ende inwendige pijn: Neemt Hennep-zaet vier handen vol / stoot het kleyn in een Mortier / Conserf van Roosen een once / koocht het op in een pint soete Melck / giet 'er by een weynigh Rijnse-wijn tot dat het begint te stremmen / door gedaen zijnde / laet hier van twee ofte drie mael des daeghs een roemertje vol drincken.

Voor ontvloeyinge des Zaets ende Zijdepijn: Neemt Hennep-zaet een half viendeel / stoot het kleyn in een Mortier / ende trekt 'er met een half pintje Garste-water een melckje upt / 't welck met Supcher soet gemaect zijnde / in twee reysen sal in gegeven worden. Brunfelsus.

Voor harde Geswellen: Strijckte met de

Olle upt Hennep-zaet geparst. Dodonæus.

Voor pijn in de Ooren: Druyp een weynigh van het sap / upt het groene Kruidt geparst / in de Ooren. Dioscorides, Galenus.

Wouwe, in 't Latijn *Lutum*.

Gedaente.

De Woude brenghet eerst voort lancitwerpige / smalle / gladde bladeren / tuschen de welke hooge steelen / met soodanige / maer kleynere bladeren bekleedt / voort spruyten. Aen het opperste van de steelen draegt het kleyne bleek-geele bloemkens / die van kleyne knopkens / met zwart zaet gebult / gevolght worden. De wortel is langh ende wit.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden op sommige Ackers gezaeyt / ende groeyt elders van het gevallen zaet voort.

Tijdt. Het bloeyt in May ofte Juny, ende daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruidt wordt tot geen Medicijne ghebruyckt / maer alleen van de Dierwers / om daer mede te Dierwen / begeert.

Taback, in 't Latijn, *Nicotiana*.*Petum, Tabacum.*

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer hooge steelen / met breede / lancitwerpige / ende spits toeloopende bladeren bewassen. De bleek-paerlse bloemen / die op het opperste van de steelen te voorschijn komen / zijn lancitwerpigh / van binnen hol / ende in 't ronde vijf-hoekigh. De zaet-hupskens zijn met kleyn geelachtigh zaet op gebult. De wortel is dick / ende in verschepte scheuten verheydt.

Plaetse. De Taback is hier van bzeemt zaet aengeteelt / ende werd omtrent Amersfoort overloedigh op de Ackers aengewonnen.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Augustus, ende daer na wordt het zaet rijp.

H

Oeffe-

Oeffeningh. Dit Gewas wordt met groote naerftigheyt geoeffent; men zaeyt het in de Vente in backen / daer toe eygentlijck bereydt / daer na wordt het op de Ackers op verheven Beddekens geplant / gewiedt / aengehooght / afgetoeyt / ende eyndelijck de beste bladeren met helder weder versamelt / ende in de Schuuren om te droogen op gehangen.

Aert en Krachten. De Taback is verwarmende ende verdroogende van aert / afvagende / doorsnijdende / verdoobende ende purgeerende van krachten. N. Monardis.

Medicinael gebruyck. Voor overtollige vochtigheden der herffen ende Tant-pijn: Neemt het sijn gestooten poeyer van dit krupdt / ende haelt'er een weynigh van in de Neus-gaten op: ofte de roock door een pijp in de Mont gesogen / ende daer na wederom uyt geblasen / t welck men Taback drincken noemt / werdt van vele gepresen.

Voor Koortlen: Neemt twee oncen van het gedistilleert Water van Taback, ende geeft het voer het aenkomen van de Koorts in. Platerus.

Voor Wormen: Neemt van de Sproop van het sap met Supcher bereydt / een lepel vol / ende laet het in-nemen / ondertusschen leght een blad van de Nabel van de Supch. Dodonæus.

Voor Verbranthey: Neemt versche Taback-bladeren, ende leghtse op de verbrande plaetse. Joh. Schroderus.

Voor Water-sucht: Neemt van het uytgedrukke sap van groene Taback een lepel vol / ende geeft dit niet eenigh bequaem nat in; dit purgeert van onderen ende van boven / ende hier door is een seler Lantman volkomen van de Water-sucht genesen geweest. Dodonæus.

Voor versche ende oude Wonden ofte Zeeren: Druypt het sap in de quetsuren / ende leght'er een gestooten groen blad boven op. N. Monardis.

Voor Kort-amicheydt ende een fluymige Borst: Hier tegen gebruyckt een lepel vol van de Sproop van Taback. J. Schroderus.

Voor een verharde Milt: Legt de gestooten bladeren op de linker zijde. Clusius.

Voor pijn van de Buyck ende Lijf-moeder: Neemt de gestooten bladeren en legtse warm op de Navel. C. Bauhinus.

Hoef-bladeren, in't Latijn Tusilago.

Gedaente.

Dit krupdt brengh in de Vente sijn geele bloemen / van veel bladekens by een vergadert / op korte steelkens voort daer na verkright het sijn bladeren / de welke breedt / hoer'igh / op de bovenste zijde groen / ende aen de onderste met witte wolachtigheyt bekleedt sijn. De wortel is wit / dun ende langh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande op bochte Ackers ende Velden gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in't laetste

laetste van Maert, ende kox daer na spruy-
ten de bladeren upt.

Aert en Krachten. De groene Hoef-bladeren zijn matelijck verkoelende ende ver-
dzoogende van aert / ende hebben een be-
sondere kracht om de Longe te verstercken /
maer de gedzooghde zijn sp wat verwarmen-
de. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest ende
Enghborstigheyt: Neemt Hoef-bladeren
drie handen vol / ziedse op in Water tot een
pint / maect het soet met Sproop van
Hoef-bladeren, ende laet hier van dickwils
drincken. Dodonæus.

Voor ontsteking van het Ingewant, ende
heete Koortsen: Neemt Water van Hoef-
bladeren gedistilleert / ende geeft'er twee
ofte vier oncen reffens van in. Fuchsius.

Voor Hooft-pijn ende ontsteking der
schamelijcke Leden: Neemt het gedistilleert
Water ende leght het met doecken op.

Voor Verbrantheyt: Besrijcht de plaetse
met het sap upt de bladeren geparst / ende
leght de groene bladeren daer boven op.
Brunfelsius.

Vaccaria.

Gedaente.

Dit krunpdt heeft ronde / gladde ende
ghelappte steelen / die omtrent een
voet hoogh opschieten: aen peder lidt ofte
knoop spruyten twee langhachtige spitse
bleeck-groene bladeren / die tegen malkan-
deren ober staen / ende onder seer dicht by
een geboeght zijn. Op de toppen van de
steelen komen klepne roode bloemkens upt
een ront knopken te voorschijn. Het zaet is
kleyn ende zwart / ende leyt in het voor-
verhaelde knopken beslooten. De wortel
is in verscheyde beselingen gedeelt.

Plaetse. Het wordt op de vette Ackers
ende Velden gebonden.

Tijdt. Het bloeyt de geheele Somer door.

Aert en Krachten. De Vaccaria heeft
gene ofte tot noch toe van niemant beschre-
vene krachteen.

Byvoet, in 't Latijn *Arthemisia*.

Gedaente.

Dit krunpdt brenghet voor hooghe / ronde
ende gestreepte roodachtige steelen / in
veel zijde-scheuten gedeelt / ende met diep
gesneden bladeren / die boven groen ende
onder witachtigh zijn / bewassen. De bloe-
men zijn seer kleyn / die van Alsem gelijk.
De wortel is door veel beselingen in de Aer-
de bevesticht.

Plaetse. Het groeyt langhs de Wegen /
ende aen de kanten van de Velden ende Ac-
kers / doch best op dzooge ende steenachtige
gront.

Tijt. Upt de overgeblevene wortel-spruy-
ten inde Lente nieuwe scheuten voort / ende
in de Somerse Maenden staet het in sijn
volle fleur.

Aert en Krachten. De Byvoet is warm
in

in den eersten / ende droogh in den tweeden graet / openende ende verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendtstonden ende de Na-geboorte af te drijven: Neemt Byvoet twee handen vol / zied het op in Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol van dzincken / ende bereydt een badt ofte stovinge van het selfde krupt. Dioscorides.

Voor Graveel ende opstoppinge van den Urijn: Bereydt van dit krupt met Wijn ende Water een afziedsel / en laet'er van dzincken. Dioscorides.

Voor bevinge der Leden: Neemt sap van Byvoet, Olie van Roosen van elcks eben veel / menght het te samen / ende bestrijckt de Leden daer mede. Dodonæus.

Voor het opstijgen des Lijf-moeders: Neemt Byvoet, naept het in een sackje / ende leght het van onder de Nabel tot de Liesche toe. Fuchsius.

Voor pijn in de Maegh: Neemt Byvoet, stoot het kleyn / doet'er by Olie van bittere Amandelen, ende leght het pap-wijs op de Maegh. C. Durantus.

Voor de Na-ween der Kraem-vrouwen: Neemt sap van Byvoet, Dopren van Eyren, Verckens-reusel, gestooten Comijnzaet, van elcks soo veel van noden is / vermengt dit te samen tot een Plaster / ende leght het onder de Nabel van de Buick. Ravelingius.

Witte Andoren, Malrove, in't Latijn Marrubium, Prassium.

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkante ruyge stelen / omtrent een voet hoogh op schietende. De rontachtige / gerimpelde en ront om de kanten geschaerde grijse bladeren spruyten altydt twee tegen malkanderen over staende voort; aen de oorsprongh van de welcke de witachtige bloemkens uyt scherpe huyshkens rondtom de steel kroons-wijs voort komen. Het zaet is rontachtigh

ende routh; de wortel zwart / ende met veel beselingen behangen. Dit geheele krupt heeft een goede reuck.

Plaetse. Het wast langhs de Wegen / en aen de kanten van de geboutwde ende ongeboutwde Landerven.

Tijdt. Uyt de overgebleven wortel-spruyten in de Lente nieuwe scheuten voort / en het draeght sijn bloemen in July ende Augustus.

Aert enkrachten. De Malrove is warm in den tweeden / ende droogh in den derden graet / bitter van sinaeck / openende / afbagende ende dun makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor hoest ende Enghborstighet: Neemt van de bladeren van dit krupt drie handen vol / koocht het op in schoon Water tot een pint / door gesegen zijnde / maect'et soet van Honingh ende laet hier van dzincken. Dodonæus.

Om de Maentstonden te verweken ende de Na-geboorten af te drijven: Neemt van de bladeren twee handen vol / ziedse op in een pint Wijn tot dat een derden deel versoden is / ende laet hier van een roemertje vol dzincken. Galenus.

Voor de Geel-sucht: Hier tegen wordt seer gepresen het sap uyt de bladeren geparst / ende drie lepelen vol in genomen. Ravelingius.

Om de Longe van taye ende fluymige vochtigheden te suyveren; Neemt het gedistilleert Water van Malrove een pint / Sproop van Malrove drie oncen / vermengt dit te samen / ende laet hier van dickwils dzincken: Ofte bereydt een afziedsel met Vijgen, ende laet daer van dzincken: ofte neemt van het sap van Malrove tien oncen / gesupverde Honingh drie oncen / koocht dit te samen tot dat het dick wordt / roert'er onder soo veel poeper van Soet-hout als van nooden is / ende gebuyckt hier dickwils van. P. Crescentius.

Voor Krop-klieren: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse kleyn / doet'er by wat Hoender-bet / ende legt het pap-wijs daer op. Ravelingius.

Voor

Voor vuyle Zeeren ende Sweeringen:
Neemt het sap uyt de bladeren geparst twee
deelen / gesupberde Honingh een deel / ver-
mengt dit te samen / ende legt het met
wiecken in de Zeeren ofte Sweeringe.
Fuchsius.

Voor verouderde pijn van de Ooren:
Neemt van het sap / Olie van Roosen van
elcks even veel / ende druypt het in de Oo-
ren. Dioscorides.

Voor Geel-sucht: Neemt van dit kruidt
twee handen vol / kleyne Santorie een hant
vol / Steenruyte een halve hant vol. Koocht
dit in een kanne Wijn / tot dat een derden
deel versoden is / maect het soet met Sup-
ker / en laet hier van drincken. Joh. Stocker.

Voor Steen ende Graveel: Bereydt een
afziedsel van dit kruidt met Wijn / ende
laet hier van gebuycken. Joh. Stocker.

Om de beslooten Winden van de Lijf-
moeder, ende de Na-geboorte af te drijven:
Neemt van het sap twee lepelen vol / Wijn
een half mutsien / geeft dit op een reys in.
Joh. Stocker.

Scabiose, in 't Latijn *Scabiosa*:

Geslachte.

Dit Gewas wordt in gemeene ende
vreemde Scabiose onderschepden: van
de vreemde Scabiose sullen wy onder de
Bloem-kruiden in het Negende Deel han-
delen.

Gedaente. De gemeene Scabiose heeft
lanckwerpighe ende diep gesneden bladeren /
die van Rakette eenighsing ghelijck; tus-
schen de welke ruygachtige steelen ontrent
een voet hoogh voort spruyten / die met de
voorz-verhaelde bladeren ook bewassen zijn /
ende op wiens toppen bleek-blacutwe bloe-
men / in 't ronde by een geboeght te voor-
schijn komen. De wortel bevesticht sich diep
in de Aerde.

Plaetse. De Scabiose wast hier te Lande
aen de kanten van de Aekers ende Velden.

Tijdt. Dit kruidt vertoont sijn bloemen
in Augustus.

Aert en Krachten. De Scabiose is warm
ende droogh in den tweeden graet / af-va-
gende / doosnijdende / verdeplende / zweet-
drijvende / ende de besmettinge wederstaen-
de van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Eng-
borstigheid ende pijn in de Zijde. Neemt
Scabiose-bladeren vier handen vol / koocht-
se in Gersten-water tot een pint / maect het
soet met Supker / ende laet hier van dick-
wils drincken. Dodonæus.

Voor Pest ende besmettelijcke siekten:
Neemt sap / uyt de bladeren geparst / twee-
oncen / Veneerse Theriakel een vierendeel
loots / vermengt dit te samen om in een
reys in te nemen / hier op moet men warm
toe-gedeckt zijnde zweeten. C. Bauhinus.

Voor Ambeyen. Koocht dit kruidt in
Wijn / ende ontfanght den roock aen het
fondament. P. Celsentius.

Voor quaet seer van het Hooft: Bereydt

een af-ziedtsel van de bladeren met looge/ ende wascht het hooft hier mede. Dodonæus.

Voor Schurftheyt: Neemt poeper van de gedroogghde Wortel een vierendeel loots/ ende geeft dit alle dagen met Septen-wey in / ende neemt het sap uyt het Kruydt geperst / koocht het met Azijn / ende bestrijcht het schurft daer mede. P. Crescentius.

Duyvels-beet, in 't Latijn *Morsus*

Diaboli, Succisa.

Gedaente.

Duyvels-beet heeft jonge steelen / omtrent twee voeten hoogh op-schietende / met lange breedachtige bladeren / die rontom de kanten wat gekerft zijn / bewassen: Op de toppe brenghet het voort witte ofte bruin-purpere Bloemen / van maeksel die van de Scabiose gelijk. De wortel is zwart / rozt / dick ende met veel beefelingen behangen.

Plaetse. Het wast aen de kanten van de Akkers / Velden en op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in July, Augustus ende September.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is warm ende droogh in den tweede graedt / bitter van smaect / af-bagende ende zweet-drijvende van krachten / ende komst in werckinge met de Scabiose over een. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hals-gheswel: Neemt van dit Kruydt drie handen vol / koocht het op in schoon water tot een pint / doet'er by twee oncen Honingh van Roosen / ende gozelt daer mede. Dodonæus.

Voor Pestige Geswellen: Neemt dit geheele Kruydt / stoot het kleyn / ende leght het pap wijs op. Fuchsius.

Voor geronnen bloedt in 't Lichaem, pijn ende opstijgen van de Lijsmoeder: Neemt van dit Kruyde vier handen vol / ziedt het op in Wijn tot een pint / ende geeft hier van tweemaal des daeghs een roemertje vol te gebruycken. C. Durandus.

Voor Pest ende besmettelijcke sieckte: Hier tegen gebruyckt nuchteren de Wijn / daer dit Kruydt in gesoden is; Ofte neemt alle morgen twee oncen van het gedistilleert Water van dit Kruydt in. Ravelingius.

Wit Wolle-Kruydt, in 't Latijn

Verbascum.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft breede / sachte ende grijsachtige bladeren / tusschen de welcken een hooge steel op-schiet / met soodanige bladeren bewassen / maer die na de top kleyn der worden. Dese steel is van het midden tot de top met geele vijf-bladige Bloemkens verciert / na de welcke ronde zaat-huyshens / met kleyn zaet gebult / volgen. De wortel is omtrent een vinger dick.

Plaetse. Het wast neffens de kanten van de

de Aekers / Wegen / op ongebouwde ende zantachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Wit Wolle-kruydt is verdoogende ende matelijck verwarmende van aert / vermozwende / verteerende ende pijn-stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Speenen ofte Ambeyen : Bereydt een afziedsel van dit Kruydt tot een stovinge / ende bestrijckse met Olie van de Bloemen bereyt. Dodonæus. Matthiolus.

Voor het uyt-vallen van den Aers-darm : Neemt de gedroogde toppe van dit Kruyt / Kamillen-bloemen , Mastick , van elck even veel / stoot dit tot een grof poeper / ende leght hier van op heete koolen / om het fondament daer mede te beroocken. Ravelingius.

Voor Buyck-loop ende Sinckingen Neemt van de Wortel een once / ziedse in een half pintje roode Wijn / tot dat een derde deel verzoden is / ende geeft dit in twee repfen in. Fuchsius.

Voor alle koude gebreecken van de Zenuen : Bereydt een badt van dit Kruydt / met Salvie , Majoleyn ende Kamillen-bloemen.

Voor Bloet-sweeren ende Klap-ooren : Stoot dit Kruydt kleyen / maect het warm in een panne / ende leght het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor het Podegra. Hier toe werdt seer gepresen het gedistilleert Water van Wolle-kruydt / drie oncen t'effens in-genomen. Ravelingius.

Gemeyne Kamille, in't Latijn.

Chamomilla.

Gedaente.

De gemeyne Kamille heeft dunne steelkens ende zijde taelkens / met seer kleyne ende gesaippelde bladeliens bewasfen / ende omtrent een voet ofte meer hoog / op-schietende. Op de top van de steellien komen Bloem-knoppen te voorschijn / die

sich openende in't midden een geel hoofden / rontom met smalle witte bladeliens beset / vertoonen. De Wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dit Kruydt werdt op de Aekers by het Kooren gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Aert en Krachten. De Kamille , voornamelijck sijn Bloemen / is verwarmende en verdoogende in de eerste graet / ontdoende / verteerende / vermozwende ende pijn-stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, ende om de Maent-stonden te verwecken : Neemt Kamillen-bloemen drie handen vol / koocht het in Bier ofte Wijn / tot een pint / ende laet hier van dickwils dinken. Dodonæus.

Voor langh-duurende Koortsen , ende Geelsucht : Neemt van dit geheele Kruydt een hant vol / stoot het kleyen in een Mortier / doet er

doet'er by een half matsjen Wijn / perst
het sap daer uyt / ende geeft het in. C. Cu-
rantus.

Voor Graveel, ende pijn in de Blase:
Neemt Kamillen-bloemen, soo veel van
nooden is / benaeyt het in een sackje / koocht
het op in water / ende legt het warm van
bupten op.

Voor Swellingen, ende pijn in de Leden.
Neemt Olie van Kamille, ende bestrijckse
daer mede. Dispens. Augustan.

Voor Buyckpijn der kleyne Kinderen:
Neemt het Net / warm uyt een Schaep ge-
trocken / bestrijckt het met Olie van Ka-
mille, ende legt het op de buyck.

Vooroude Hooft-pijn: koocht Kamil-
len-bloemen in looge / ende wascht het
hooft daer mede. P. Bayrus.

Koedille, stinckende Kamille, in
't Latijn Cotula, Fetida.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijgt hooger ende die-
ker steelen / als de gemeyne Kamille:
Oock zijn de bladeren grooter ende don-
kerder groen van berwe: de Bloemen zijn
van maeksel / hoewel grooter: die van de
Kamille-bloemen gelijk. Dit geheele krupt
heeft een zware ende onlieffelijke reuck.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande nes-
sens de Wegen ende aen de kanten van de
Ackers.

Tijdt. Het dyaeght sijn Bloemen in Juny
ende July.

Aert en Krachten. De Koedille is wat
warm ende droogh van aert / Rondeletius
ende andere hebben dit krupt in de dzanc-
ken ofte af-zietfels gedaen / dienende om
de dunne / waterachtige / verbrande / sou-
te / ende melancolijcke bochtigheden dooz-
den stoel-ganch af te jagen. Lobel.

Vokelaer, geele Ganse-blomen, in
't Latijn Chrysanthemum.

Gedaente.

Dit krupt heeft ronde steelen met
lanckwerpig gesneden bladeren be-

hangen. De geheel geel Bloemen zijn /
die van de Kamille, maer grooter / seer
gelijk. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Men vint het op de Ackers en-
de Boudw-landen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July ende Au-
gustus.

Aert en Krachten. De Vokelaer is warm
ende droogh van aert / ende schijnt van
krachten de Kamille niet seer ongelijk te
zijn. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-lucht:
Neemt van de Bloemen met het zaet een
bierendeel-loots / ende geeft het met Wijn
in. Dodonæus.

Paerts-bloemen, in 't Latijn Tri-
ticum Vaccinum.

Gedaente.

Dit Gewas brengh voort een recht op-
staende steel / wat meerder als een voet
hoogh / in eenighe zijde tacrkens onder-
scheyden / ende met lange / smalle / spitse
bladeren bewassen: Boven aen de steelen
komen tusschen de bladeren de paerse Bloe-
men te voorschijn / die te samen een Doffe-
staert uyt-beelden. Na de Bloemen volgen
brede hautkens ofte blaeskens / twee zwar-
te zaden in sich besluytende. De wortel is
kleyn ende houtachtigh.

Plaetse. Het wort op de Ackers gebonden.

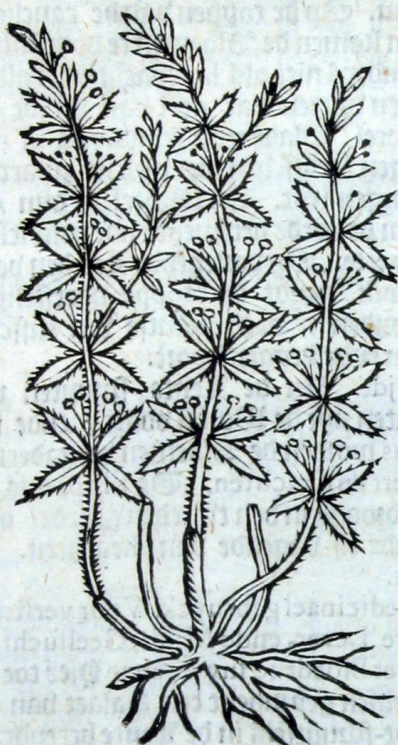
Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Dit krupt is ver-
warmende / ende dampigh van aert: daer-
om het zaet in-genomen / beroert de herffe-
nen / en verweckt hooft-pijn ende droncken-
schap. Lobel.

Mee, Krappe, in 't Latijn Rubia
Tinctorum.

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkante / routwe / ge-
knoopte steelkens / met zwarte ende
lanckwerpig routwe bladeren / omtrent
peder knoop sterrewijs in 't ronde bewas-
sen:

fen: Op de toppen van de steekliens komen klepne bleeck-geele Bloemkens voort / na de welke zwart zaet volghet. De wortel is seer langh in 't midden met een dunne ze-
nauwe versien / ende van bukten met een
voode schozse bekleet.

Plaetse. Het wortel in de Nederlanden op
veel Ackers / voornamentlijk op die van
de Zeeuwse Eylanden, onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maen-
den.

Aert en Krachten. De Mee is warm in
den tweeden ende dzoog in den derden graet /
openende / schepdende / ende een weynigh
t'samentreckende van krachten. C. Bauhi-
nus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt
van de Lever, Milt, Nieren ende Lijfmoe-
der: Neemt van de Wortel twee loot / zied
het op in Wijn ende Water van elck een half
pint / tot dat een derdendeel verzoden is /

doorgezegen zijnde / laet hier van een roe-
mertje vol tweemaal daegs in-nemen. Do-
donæus.

Voor die sich van binnen gequetst hebben:
Neemt van de sijn gestooten Wortel een
bierendeel loots / ende geeft het met Wijn
ofte Azijn in. Lobel.

Voor Gicht ende lammigheyt der Leden:
Neemt van de Wortel een bierendeel loots /
ende laet het met Honingh-water ofte Mee
in-nemen. Ravelingius.

Kleef-kruyt in 't Latijn Aparina.

Gedaente.

K Leet kruyd heeft lange dunne vierkan-
te steelen / die neffens de lange smalle
bladeren / de welke de steelen sterre-wijs
ombatten / rouw zijn / waer mede het aen
de kleederen vast blijft behangen. Op de
toppen van de steelen draegt het klepne wit-
bloemkens / die van twee by een wassende
zaden gevolght worden. De wortel is dun
ende beselachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wast aen de kanten
van de Ackers / Wegen / ende Hagen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Aert en Krachten. Dit gewas is warm
ende dzoogh van aert / ende afvagende van
krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn van de
Ooren: Neemt het sap van dit krupdt ende
druypt het warm in de Ooren. Galenus.

Voor Klieren ende Kropfweeren: Neemt
van dit krupdt soo veel van noden is / stoot
het kleyn / doet'er by een weynigh Ver-
kens reusel / ende legt het papwijs op. Do-
donæus.

Voor Steken ofte Beeten van vergiftige
Gedierten: Neemt van het sap een bieren-
deel loots / ende geeft het met Wijn in. Diof-
corides.

Voor Pleuris, Geelsucht, ende alderhande
Vloet ofte Bloet-loop: Hier tegen gebruyckt
dziemaal des daeghs / twee oncen van het
gedistilleert water van Kleef-kruydt. Rave-
lingius.

H

Voor

Voor het Bloeden van versche Wonden: *Neemt van dit krupt/ stoot het kleyn/ ende legt het op de Wonden. Plinius.*

Mollugo.

Gedaente.

Dit gewas is het Kleef-kruydt van gedaente seer gelijck / behalven dat het glat ende niet rouw in't aentasten is.

Plaetse. Het wort op de selve plaetse / daer het Kleef-kruydt wast / gebonden.

Tijt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. De werckinge van dit krupt zijn tot noch toe niet ondersocht.

Wal-stroo, in 't Latijn Gallium.

Gedaente.

Dit krupt is de Mollugo seer gelijck / maer veel kleynder van steelen ende bladeren. De Bloemkens zijn geel ofte wit van verwe.

Plaetse. Het groeyt neffens de kanten van de Velden en Goutw-landen op vrucht-baren grondt.

Tijt. Het brenghet sijn Bloemen in July ende Augustus voort.

Aert en Krachten. De Wal-stroo is matelijck verwarmende ende verdzoogende van aert. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor het Bloeden uyt de Neus: *Neemt de gestooten Bladeren / ende steectse in de Neus-gaten. Dioscorides.*

Voor Flereciyn: *Neemt van de bladeren / soo veel genoegh is / laetse in de Sonne staen weycken in Olie van Hoosen / met dese Olie sult ghy de pijnelijcke leden strijcken. Dioscorides.*

Voor Schurftheyt: *Bereydt een af-ziedsel van dit krupt / ende wascht het schoyft daer mede. Castor Durantus.*

Hoppe, in 't Latijn Lupulus.

Gedaente.

De Hoppe brenghet voort seer lange rouwe rancken / met breedachtige / gesne-

den / ende geschacde rouwe bladeren bewassen. Op de toppen van de rancken ofte steelen komen de Bloemen te voorszijn; dese zijn anders niet als lancachtige bollekens / uyt den witten wat geel van verwe / ende van veel Bladekens schubbijs in een gedzongen / tusschen de welke zwart Zaet verborzen leyt. De Wortel is dun / ende diep in de aerde verspreyt ende gesoncken.

Plaetse. Op verscheyde Landen van Nederlandt wort de Hoppe naerstelijck onderhouden; oock konitse wel tusschen de hagen ende heggen voort.

Tijt. In de Lente spruyten nieuwe scheuten uyt de Wortel voort / ende in Augustus worden de Bloemen vergadert.

Aert en Krachten. De Hoppe is warm ende droogh in den tweeden graedt / openende ende af-bagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, ende Mildt, Geelsucht, ende om het Bloedt te suyveren: *Hier toe wort nuttelijck gebryckt een Salaet van de jonge uyt-spruytels in de Lente bereydt: Oste neemt de jonge Bladeren ende Hop-bloemen, soo veel van nooden is / ende bereyter met Wey een af-ziedsel van / om twee ofte driemaal daeghs daer van te dinccken. Fuchsius.*

Voor ruydigheyt, verstoptheyt des ingewants, ende ontsteking des Bloets: *Neemt sap van Hoppe-kruydt, van Suuringh, van Duyve-kervel, van elcks een veel / bereyter hier van met Supker een Sproop / van de welke ghy twee oncen met Cichory-water in geven sult. Brunfelsus.*

Voor Watersucht ende opgestopte Maentstonden. *Neemt Hoppe ende bereydt daer van met Wijn een afziedsel / ende laet hier van twee ofte driemaal daeghs een roemertje bol dinccken. Fuchsius, P. Crescentius.*

Voor langh-duurende Koortsen: *Neemt Hoppe-kruydt, Herts-tonge. Duyve-kervel, van elcks een handt vol / Sene-bladeren anderhalf loot / Anijs-zaet een vienden deel / koocht dit te samen in een pint schoon water /*

water / tot dat een derdendeel verzoeden is / door-gedaen zijnde / maect het soet met Supcker / ende laet hier van een roemertje vol om te purgeeren in-nemen. Ravelingius.

Voor pijn in de lincker Zijde: Neemt Hoppe-bloemen, benaeytse in een sackje / koocht het op in Wijn / ende leght het warm op de lincker zijde. Joh. Stocker.

Slangen-hoofst, Wilde Osse-tonge,
in 't Latijn *Echium*, *Buglossum Silvestre*.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort lange ende smalle routwe ofte harpige Bladeren / tusschen dese schiet een ronde steel op / die met eben soodanige Bladeren bekleet / ende aen het opperste met omghebooghte tackkens versien is. Aen dese tackkens komen neffens seer klepne ende smalle bladekens over beyde zijden / holle Bloemkens voort / na boven waert gapende / ende van verwe / die van de Hof Osse-tonge gelijk / somtijts root ofte wit. Na de Bloemkens volghet zwart / kantigh ende spits Zaet. De Wortel is langh ende matelijck dick.

Plaetse. Het groeyt neffens de wegen / ende aen de kanten van de Bouwlanden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden / ende ondertusschen wort het zaedt rijp.

Aert en Krachten. Slangen-hoofst is matelijck verkwarmende / ende verdoogende van aert / ende door een besondere kracht het vergift der Slangen wederstaende. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Beeten ofte Steken der Slangen: Neemt van de wortelen twee oncen / van de bladeren twee handenvol / koocht dit te samen op in Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol drincken. Dioscorides, Nicander.

Voor Swaermoedigheydt, ende om het Bloet te sayveren: Bereydt een Sproop van het sap van dit kruidt met Supcker / ende geeft hier van twee oncen met water / van dit kruidt gedistilleert / in. Matthiolus.

Kruys-kruidt, in 't Latijn *Senecio*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft ronde gestreepte steelen / met lanckwerpige ende gesneeden ofte gekerfde bladeren. De steelen ende bladeren zijn somtijts als met een dunne harpachtigheyt bekleedt / op de toppen van de steelen draeght het geel bloemen / die daer na in de winter verstuyben. De wortel is met veel verselingen behangen.

Plaetse. Het wast langhs de wegen ende onbebouwde Landen / ende het kooimt oock onder het onkruidt in de Hoven voort.

Tijdt. Het begint in de Lente te bloeyen.

Aert en Krachten. Kruys-kruidt is wat verkoelende / ende daer by matelijck scheydende ofte verdeplende van aert / ende te samen heelende van krachten. P. Eginera.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen van het Fondament, ende schamelijcke Leden: Neemt Kruys-kruidt so veel van nooden is / stoot het kleyn in een Mortier / doet 'er by een weynigh Wierroocks ende wat Wijn / ende leght het pap-wijs op. Dioscorides, Plinius.

Om de Wonden te heelen: Neemt Kruys-kruidt, ende Wierroock, stoot het ander mal handeren / ende leght het plaester-wijs op / ofte neemt het ghestooten kruidt / doet 'er by Verckens-sincer / ende leght het op. Dioscorides, Apulejus.

Voor Graveel ende Steen: Bereydt een soobinghe van dit kruidt / ende ghy sult groote bate daer by bevinden. Dodonæus.

Om de Maendt-stonden te verwecken, ende voor Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van dit kruidt / ende laet hier van dickwils drincken: ofte geeft van het sap twee oncen teffens in. Ravelingius.

Voor loopende Oogen: Neemt de witte blocken van de bloemen met wat Saffraen; vermengt het met Roose-water, ende leght het op de Oogen. Ravelingius.

Voor pijn der Mage: Neemt de bloemen van Kruys-kruidt, ziedse op in Water ende

leghtse Plaester-wijs op de Maegh. Matthiolus.

Voor pijn in de Lenden: Neemt het sap van Kruys-kruyd twee oncen / ende laet het nuchteren gebruycken. P. Bayrus.

Voor Podagra: Neemt van dit krupt soo veel van nooden is / doet'er by een weynigh Souts / ende leght het Plaester-wijs op. C. Durantus.

Sint Jacobs Kruyd, in 't Latijn

Herba Jacoea.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort hooge steelen / die byeen-root van vertwe / ende met lancitwerpige / diep gesneden donckergroene bladeren / van gedaente die van het Kruys-kruyd eenighsins gelijck / bewassen zijn. Op de toppen van de steelen komen rondtom een middel-kruipne geele bloemen sterre-wijs te voorschijn / de welke neffens het zaet in wolachtigheyt verstuppen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Landen aen de kanten van de Ackers ende op ongebouwde plaetsen gebonden.

Tijdt. In de Somerse Maenden draeght het sijn bloemen.

Aert en Krachten. Dit krupt is warm ende droogh in den tweeden graet / ende afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle Zee-ren ende Wonden: Neemt sap van Sint Jacobs Kruyd met Honingh vermenght / ende leght het op de Zeeren ofte Wonden. Dodonæus.

Voor swellinge ende sweeringe van de Keel: Vereydt een afziedsel van dit krupt / ende gorgelt daer mede. Dodonæus.

Herick, in 't Latijn Rapistrum.

Gedaente.

Dit krupt verkrijght lancitwerpige bzeede bladeren / tusschen de welke dunne hupachtige steelkens / omtrent an-

derhalf voet hoogh opschieten / die met geele bloemkens beladen zijn / na de welke lancitwerpige hantwien / met scherp ende bitter zaet gebult / volgen. De wortel is met weynigh beselingen behangen.

Plaetse. Het groeyt op de Ackers die bzaeck leggen / aen de kanten van de Wegen / ende op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in April, May ende Juny.

Aert en Krachten. De Herick is warm ende droogh in den derden graet / in krachten met het Mostert-zaet over een komende.

Lampsana.

Gedaente.

Dit krupt schiet met sijn dunne steelkens omtrent anderhalven voet hoog op: dese zijn met bladeren / als die van onse gemeene Rapen, maer kleynder ende sachtter bewassen / ende op de toppen met geele bloemkens / van veel bladkens by een vergadert / beladen / de welke in stuyfskens verwaepen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Men vint dit krupt hier te Lande aen de kanten van de Ackers ende Wegen.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De Lampsana is verdooogende van aert / afvagende ende verteerende van krachten. Dodonæus.

Caucalis.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort een ronde steel / omtrent anderhalven voet hoogh / in verscheide zijde-steelkens verdeelt / ende met kleyn gesnippelde bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het witte bloemkens / kroons-wijs by een vergadert / die van lancitwerpigheit roien zaet gevolgt worden.

Plaetse. Men vint dit krupt op de Ackers niet verre van Maastricht.

Tijdt.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny.
Aert en Krachten. *Caucalis* verwarmt
verdoocht / opent / baeght af / verdeelt
ende maectt dun. *Dodonæus*.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel,
Steen, verstoppe van de Lever, Milt,
ende Lijf-moeder: Neemt van het zaet een
vierendeel loots / ende geeft het met Wijn
in. *Dodonæus*.

Voor lanckduurende Koortlen Schurft-
heyt ende Pocken: Bereydt een afziedsel
van dit Kruydt / hier van gedroncken zijn-
de / moet men het zweeten verwecke.
Fuchsius.

Naelde-kervel, in't Latijn *Scandix*.

Gedaente.

Naelde-kervel heeft bypn-groene ghe-
snippelde bladeren / ende ronde steelen /
die van de gemeene Kervel eenighsins ge-
lijck. De bloemkens zijn wit / kroons-wijs
te voorschijn komende / de na welcke langh
ende spits zaet / een Pack-naekte uptbeel-
dende / volght. De wortel is kleyn / ende
met eenige beselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruydt wordt op de Boutw-
landen / tusschen het koren wassende ghe-
bonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, ende Juny.

Aert en Krachten. De Naelde-kervel is
warm ende doogh in den tweeden graet /
openende / ende schepdende van krachten.
Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt
van de Lever, Nieren ende Blase: Bereydt
een afziedsel van dit Kruydt in Water ofte
Wijn / ende laet hier van twee ofte drie
mael des daegs een roemertje vol van dzinc-
ken.

Voor opstoppe van den Urijn: Neemt
van dit Kruydt twee deelen / Pietercelie
een deel / hacht het kleyn / roost het in een
Panne met Boter ende Wijn / ende leght
het pap-wijs op het Gemaght. *Ravelin-
gius*.

Vissel-kruydt, in't Latijn *Thlaspi*.

Gedaente.

Dit Kruydt brengh voort upt een dunne
wortel ronde harde steelen / omtrent
een voet hoogh opschietende / ende met
langh ende breedachtige bladeren / die een
wepnigh aen de kanten gesneden zijn / be-
wassen. Aen de toppen van de steelen ver-
krijgh het witte bloemkens / na de welcke
platte hantkens / boven met een klooflien
versien / volgen / kleyn / rondt / bypn /
ende seer scherp zaet in sich beslypende.

Plaetse. Het wast aen de kanten van de
Boutw-landen ende Wegen / doch meest op
sabelachtige grondt.

Tijdt. Het bloeyt in May, ende daer na
wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Vissel-kruydt is warm
ende doogh in den derden graet / afvagen-
de ende verterende van krachten. *Galenus*.

Medicinael gebruyck. Voor inwendige
Gefwellen, ende om de Maent-stonden der
Vrouwen te verwecken: Neemt van het zaet
een vierendeel loots / ende geeft het met
eenigh bequaem nat in. *Dioscorides*.

Reynvaern, in't Latijn *Tanacetum*.

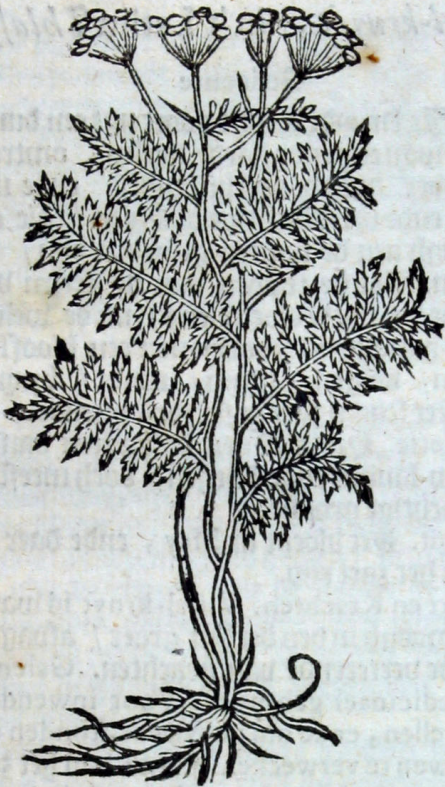
Gedaente.

Dit Gewas heeft gestreepte ende recht
opstaende steelen / die met lanckwer-
pige ende saegh-wijs gekersde bladeren / ge-
lijck als van beele aen een middel-ribbe by
een bergadert / betwassen zijn. Op de top-
pen van de steelen brengh het geele bloemen /
als knoppen / kroons-wijs te voorschijn.
De wortel is hardt / met beselingen behan-
gen / ende wijdt uptgespreyt. Dit geheele
Kruydt is bitter van smaect.

Plaetse. Het wordt hier te Lande aen de
kanten van de Ackers / Beemden ende
Dijken op sandachtige gront gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Junius
ende July.

Aert en Krachten. De Reynvaern is

warm ende droog tot in den tweeden graet / openende / dun makende ende afvagende van krachten. Dodonæus. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor de Wormen, Buyck-pijn, Graveel, opgestopte Maentstonden ende Water-sucht: Neemt van de Reynvaern drie handen vol / zied het in Water ofte Wijn / ende laet hier van drincken. Ofte neemt van het sap upt de bladeren geparst een loot / Wijn twee oncen / vermengt zijnde laet het op een reys in nemen. Oock kan men van de jonge bladeren / kleyn gehackt zijnde / met Speren hoeckliks backen / ende nuchteren op eeten. Dodonæus. C. Bauhinus. C. Durantus.

Voor het uytlincken des Aersdarms: Neemt Wierooch ende Harst soo veel van nooden is / ende beroocht hier eerst mede / daer na neemt Reynvaern soo veel genoegh is / zied het in roode Wijn / ende legt het warm op. Ravelingius.

Voor treckinge ende spanninge der Zenuwen: Neemt sap van Reynvaern, Olie van Kamille van elcks even veel / ende bestrycht hier mede de Zenuwen. Dodonæus.

Vogel-voet, in't Latijn *Ornithopodium*.

Gedaente.

Dit krupdt heeft veel kleyne / teere / ende langhs de aerde kruppende steelkens / de welcke met veel kleyne ronde bladerkens / van gedaente als die van de Linsen, bewassen zijn. De geele bloemkens staen trog-wijs by een / die van vier ofte vijf by een gevoeghde / lancitwerpige / dunne / lit-wijse / ende aen het eynde omgekromde hauwkens gevolgt worden: dese beiden aerdigh upt een Vogels-voet, ende behouden in sich kleyne ronde zadekens. De wortel is dun.

Plaetse. Het groeyt op de Nooren-belden langhs de wegen / ende op ongebouwde woeste plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July ende Augustus, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Vogel-voet soo veel bekend is / wordt tot geen Medicijne gebuyckt.

Dulle-kervel, *Scheerlinck*, in't Latijn *Cituta*.

Gedaente.

Dit krupdt schiet somtijds met een holle ende geknoopte steel seer hoogh op. De bladeren zijn / als die van de gemeene Hof-kervel, maer grooter / seer gehertelt en diep gesneden. Op de toppen van de steel draeght het witte bloemkens / kranz- ofte kroons-wijs by een gevoeght / die van zaet / als dat van Anijs, gevolgt worden. De wortel is wit / ende heeft nefsens het geheele krupdt een onlieffelijken swaren reuck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande overbleo-

bloedigh langhs de Dijken / ende aen de kanten van de Velden ende Bontw-landen gebonden.

Tijdt. Het bloept in Juny en July.

Aert en Krachten. De Scheerlinck is hout tot in den vierden graed/ ende daerom inwendigh ghebruyckt is het doodelijck; waer mede oock / volgens de getuygenisse van Plato, de Werelt-wijse Socrates van het leven berooft is geweest. Galenus. Dioscorides.

Uytwendigh wordt het sap / met Gom Ammoniacum tot een Plaester gekoocht / op een gezwolle ende onsteken Wilt gelept. Joh. Schroderus.

Netelen, in 't Latijn *Urtica*.

Geslachten.

Dit Kruidt wordt in Brandende ende Doove Netelen onderscheyden; waer van de eerste soorte tweederley is; te weten Groote ende Kleyne brandende Netelen. Onder de Brandende Netelen wordt mede gerekent de Roomse Netelen. De Doove Netelen zijn in gemeyne ende stinckende Doove Netelen af-gedeelt.

Gedaente. De groote Brandende Netelen verkrijgen ronde / holle ende hooge steelen / met breechtachtige / vooz spits toe-loopende / ende rontom de kanten saegh-wijs gekerfde bladeren betwassen; Dese zijn beyde met een brandende ofte stekende harigheyt beset. Omtrent de oorspronck der bladeren komt het zaet aen lancitwerpig / dunne troskens voort. De Wortel is seer beselachtigh / verre ende wijt in de aerde verspreyt.

De kleyne soorte verschilt alleen van de voorgaende in grootte.

De Roomse Netelen zijn van steelen ende bladeren de groote Brandende Netelen wel gelijk; maer het blinkende Zaet groept in ronde routwe boskens / de welke grooter als onse gemeyne Erwten zijn.

De gemeyne Doove Netelen zijn van bladeren de Brandende Netelen seer gelijk /

maer niet brandende ofte stekende: De Bloemen wassen rontom de steelen tusschen de bladeren / van verwe witte ofte purperachtigh / de gedaente van opene helmkens uytbeeldende.

De stinckende Doove Netelen heeft rondtachtige bladeren / ende roodtachtighe bloemen. Dit kruidt heeft een onlieffelijcke reuck.

Plaetse. De Brandende ende Doove Netelen wassen aen de kanten van de Ackers / langhs de Wegen / onder de Hagen / ende onder het onkruidt in de Hoben. De Roomse Netelen worden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Brandende Netelen dragen in July ende Augustus rijp zaet. De Doove Netelen bloeyen in de Sommerse Maenden.

Aert en Krachten. De Netelen zijn matelijck warm van aert / ende droogh in den tweeden graed / openende / af-bagende ende vermozwende van krachten. Dodonæus. Fuchsius, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel: Bereydt een afziedsel van de Netelen bladeren, ende drinck't er van: Ofte neemt van het zaet, voornamentlijk van de Roomsche Netelen, een vierendeel loots / Schapen-melck drie oncen / Candy-Supcher een loot / vermenght dit te samen om op een reys in te nemen. Ravelingius.

Voor het Bloeden uyt de Neus: Neemt Netelen-bladeren, stootse kleyn / ende steectse in de neus-gaten / ende bintse vooz het voozhoofd. Dodonæus.

Voor het Flerecijn: Neemt Netelen-bladeren een handt vol / Hadick-bladeren twee handen vol / stoot het kleyn / ende leght het op het pijnlijck lit. Plinius.

Voor Engborstigheyt, hoest, sweeringe der Longe, ende verswooren Pleuris: Neemt tyn ghestooten Netelen-zaet, soo veel van nooden is / vermenght het onder gesupberde Honingh / endelaet hier van dickwils licken. Rondeletius.

Om de Maent-stonden te verwecken: Neemt Netelen-bladeren, stootse kleyn / doet'er by een weynigh Myrthen, ende bint

het

het op de Nabel van de Bupck / ende geeft een half vierendeel loots van het Zaet met Wijn in. Fuchsius.

Voor Bloet-sweeren ende beeten van dolen Honden : Neemt Netelen-bladeren, stootse met een wepnigh Zout in een Moztier / ende legt het plaester-wijs op. C. Durantus.

Voor heete Koortsen : Neemt sap upt de bladeren gepast / vermenght het onder Populeoen-zalf, ende bestrijct de Pols daer mede. Dodonæus.

Voor harde Geswellen, Kropklieren, ende Bloet-sweeren : Neemt bladeren van Doove-netelen, ziedse murw in water / ende legt het pap-wijs op. Fuchsius.

Voor de witte Vloet der Vrouwen : Bereydt een Conserf van de witte Bloemen van Doove-netelen, ende laet hier van alle moghen de grootte van een Note Muscaet in-nemen. C. Durantus.

Voor uytdrooging ende lammigheydt van eenigh Lidt : Neemt sap van Netelen, ende bestrijct het Lidt daer mede. Joh. Stocker.

Kliffen, in 't Latijn *Lappa*, *Bar-dana*, *Personata*.

Geflachten.

Dit Gewas is in groote ende kleyne Kliffen onderscheyden.

Gedaente. De groote Kliffen verkrijgen groote / breede rouwe Bladeren die aen de bovenste zijde doncker-groen / ende aen de onderste witachtigh van verwe zijn : tusschen dese Bladeren spruyt een dicke kantighe steel / in verscheide zijde-scheuten ghe-deylt / ende met diergelijck / doch kleynder Bladeren bewassen : Men de steelen was-sen rouwe bollen / met kromme stekelingen beset / upt wiens midden purper roode bloemen / van veel draepkens t' samen geset / te voorschijn komen. Het Zaet leyt in wol-achtige ruyghte bewonden. De Wortel is dick / van buyten zwart / ende van binnen wit

Kleyne Kliffen kruydt hee ft kleynder bladeren als de voorgaende soorten / die aen de kanten gekerft zijn. De steel wordt omtrent anderhalven voet hoogh / ende is mede kantigh / ende met zwarte stippelen getekent. Men het opperste van de steel / ende zijde scheuten / als mede aen de oorsprongh der bladeren komen kleyne Bloemkens voort / die van steekelige Kliffen, een langhwerpig Zaet in sich besluytende / gevolgt werden. De Wortel is roodachtigh / ende dooz veel beselingen in de Aerde bevesticht.

Plaetse. De eerste soorte vint men langhs de wegen / ende op ongebouwde Plaetsen. De tweede soorte wast meest in uptgedroogde Grachten ende Poelen.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dese kruyden zijn matelijck verwarmende ende verdroogende van aert / zweet-drijvende ende den Arijn verwekkende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt, Gicht, Bloet- ende Etter spouwen : Neemt van de Wortel / soo veel van nooden is / bereydt hier van met water een af-zied-sel / maect het soet met Supckier / ende laet hier van dincen : Ofte neemt Kliffen-sap twee Oncen / Wijn een half Mutsen / ende geeft het op een reys in. Dioscorides, C. Durantus, Dodonæus.

Voor 't Graveel ende Steen: Laet van het afziedsel van de Wortel dincen / ende geeft een vierendeel loots van het Zaet met oude Mee in. C. Durantus.

Voor oude Wonden ende verstuyccte Leden: Neemt Kliffen-bladeren, stootse kleyne ende leghtse op. Joh. Schroderus.

Voor Verbrantheyt : Neemt de groen gestooten Bladeren / met wit van Eperen gemenght / ende leghtse op. Ravelingius.

Voor Klieren ende harde Geswellen: Neemt kleyne Kliffen-kruydt, stoot het kleyne / ende legt het pap-wijs op. Matthiolus.

Beemt,

Beemt, ofte gemeyne Klaveren,
in 't Latijn *Trifolium pratense.*

Gedaente.

De Klaveren zijn hier te Lande wel bekent / dragendende op een steel drie by een geboeghe Bladeren / in 't midden diekwijls met een witte placke bebleekt. De Bloemen / die root / paers ofte wit zijn / komen op de toppen van de steelkens / dicht by een vergadert / te voorschijn. Het Zaet is rondt / ende leyt in kleine blaeskens beslooten. De Wortel is houtachtigh / ende diep in de aerde sinckende.

Plaetse. In de vochte Beemden, zijns grooter / maer in de drooghe klepnder van blad t.

Tijdt. De Beemd-klaveren bloeyen in May ende Juuy.

Aert en Krachten. De Beemd-klaveren zijn hout ende droogh van aert. Dodonæus.

Medicinael ghebruyck. Voor sweeringe van de Longe, ende de witte Vloet der Vrouwen: Bereydt een af-ziedsel van de Klaveren in water / ende laet hier van dzinken. Lobel.

Voor Koliick: Neemt van dese Klaveren, met de Bloemen / soo veel van nooden is / ziedt het in Wijn ofte Honingh-water / ende dzinckt'er van / ofte bereydt'er een af-ziedsel van met Water / ende spuyt het in de Darmen. Dodonæus.

Welrieckende Klaveren, Melilote,
in 't Latijn *Melilotus.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort een steel / die ontrent drie voeten hoogh op-schiet / ende in verscheyde zijde-tacxkens gedeelt is. De Bladeren zijn spits / aen de kanten gekertelt / ende altydt drie by een geboeght. De geele bloemen komen op besondere steelkens aerwijs te voorschijn / nalatende breedachtighe bropne hantkens / met bleek geel zaet gevult. De Wortel sinckt diep in de Aerde.

Plaetse. De Melilote wast aen de kanten van de beemden / wegen / ende op routwe sabelachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Melilote is warm ende droogh in den eersten graedt / vermogwende verteerende / ende pijn-sillende van krachten. Galenus.

Medicinael ghebruyck. Voor alderhande Geswellen: Neemt Meliloten-bloemen, ziedtse in Wijn / ofte vermenghtse onder andere Genees-middelen / ende leghtse papwijs op. Galenus.

Voor pijn in de Maeg: Kookt Meliloten in Wijn ende leght het warm op de Maegh. Dioscorides.

Voor Graveel ende Buyck-pijn: Dzinckt van het afziedsel der Bloemen met Wijn bereydt / ende leght een Meliloten plaester op de Lenden ofte Buyck. A. Thonnerus.

M

Steen-

Steen-klaveren, behoorende Klaveren, in't Latijn, Trifolium Corniculatum.

Gedaente.

D It Kruidt byenght voort dunne ende meest langs de aerde kruppende steelen / met aich-verwige bladeren / die van de gemeene Klaveren gelijck / maer kleynder / bewassen. Op de toppen van de steelkens komen kleyne geel Bloemkens / veel by een vergadert / ende van maechsel de Erwtten-bloemen gelijck / te voorschijn: Na dese volgen lanckwerpige / smalle ende ronde hantwien. De wortel is houtachtigh.

Plaetse. Het wordt aen de kanten van de Bouw-landen ende Wegen gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de Sommerse Maenden.

Aert en Krachten. De gehoorende Klaveren zijn verkoelende ende verdzoogende van aert / ende t' samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn uyt hitte ontsaen: Bestrijckt de Buyck met Olie / daer de Bloemen van dit Kruidt in geweekt hebben. Lobel.

Voor verstoptheyt van de Nieren ende Blase: Koocht het zaet in Wijn / ende laet hier van dinccken. Ravelingius.

Kleyne Steen-klaveren, in't Latijn Trifolium Agrarium.

Gedaente.

D It Gewas heeft teere ronde steelkens / met gekertelde bladekens / van groote de voorgaende gelijck / pdel bewassen. De Bloemkens zijn kleyne / geel / ende in korte apziken by een geboeght / na-latende ronde bolleken / van byyn ende krom-zaet vergadert. De wortel is dun ende beselachtigh.

Plaetse. Het groeyt aen de kanten ende oock in de Koren-velden selve.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Kleyne Steen-klaveren

komen in aert en krachten met de gehoorende Klaveren oer een.

Hase-poten, in't Latijn Lagopus.

Geslachte.

V An dit Gewas vintmen in de Nederlanden twee soorten / het eene wordt kleyne ende het ander groote Hase-poten genaemt.

Gedaente. De eerste soorte heeft ronde ende recht op-schietende steelkens / op sommige plaetsen met kleyne / smalle bladeren / die by een geboeght / beset. Op de top van de steelkens draeght het geel ende wolachtige aerwisse Bloemkens / de gedaente van kleyne Hase-pootkens upt-beeldende. De wortel is kleyne ende hart.

De tweede soorte heeft veel grooter / breeder / ende lanckwerpige bladeren. De Bloemen zijn paers ofte roodachtig van berwe.

Plaetse. Beyde dese geslachte van Hase-pooten groepen op en langs de Boulanden.

Tijdt. Sy bloeyen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Hase-poten zijn matelijck hout van aert / dzoogh tot in den derden graedt / ende samen-treckende van krachten. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, ende overtollige Maentstonden der Vrouwen: Neemt van dit Kruidt drie handen vol / koocht het in een pint roode Wijn tot dat een derdendeel verzoeden is / ende laet hier van een roemertje vol dinccken. Dioscorides.

Penseen, in't Latijn Viola Tricolor, Herba Trinitatis.

Gedaente.

D It Kruidt heeft dunne / kantige / geknoopte steelkens / met lanckwerpige / ronde en rondom de kanten gesneden bladeren. De bloemen komen op besondere steelkens voort / van maechsel de Violen-bloemen gelijck / maer met dzyederley berwe aerdig dooz getrocken. De wortel is beselachtig.

Plaet-

Plaetse. Het wordt in de Koren-velden en de Zap-landen gevonden.

Tijdt. Het bloept tot heel diep in 't Jaer.

Aert en Krachten. Dit Gewas is matelijck houdt ende vocht van aert/ versachten-
de ofte weeck-makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de Stuypen der jonge Kinderen: Bereydt een af-ziedsel van de Bloemen met water/ maect het soet met Suicker/ ende laet hier van dickwils twee lepelen vol gebzuipen. Fuchsius, C. Bauhinus.

Voor Engborstigheid. Koortsen ende ontsteking van 't Ingewant: Hier toe laet van het af-ziedsel van dit Kruidt dickwils dinc-
ken. Brunfelsus, Matthiolus.

Voor Schurftigheid: Wonden ende Zee-
ren: Wascht de plaetse met het af-ziedsel ofte sap van dit Kruidt. Dodonæus.

Voor verouderde Pocken: Neemt gedistilleert Water van dit Kruidt drie oncen/ ende geeft dit 's morgens ende 's avonts eenige dagen achter een in/ 't welck in-gemen sijnde/ het zweeten bevoordert moet worden. Ravelingius.

Gerwe, in 't Latijn *Mille-folium*.

Gedaente.

Gerwe, 't welke ook wel Duyfent-blad genoemt wordt/ verkrijgt ronde ende hardtachtige steelen. De bladeren zijn lanc-
werpigh/ ende aen de zijde diep gesneden/ soo dat peder bladt een vergaderinge van veel klepne bladkens aen een middel-ribbe schijnt te zijn. Op de toppen van de steelen dyaecht het kroonswijse witte ofte purper-
bertwige bloemkens. De wortel is met veel beselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruidt wast aen de kanten van de Ackers/ Velden ende Wegen.

Tijdt. Het bloept in May tot diep in de de Somer.

Aert en Krachten. De Gerwe is verdor-
gende ende matelijck verkoelende van aert/ ende t' samentreckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor bloedige ende versche Wonden: Neemt het gestoten Kruidt ende leght het op. Dodonæus.

Voor alderhande Buyk-loopen ende Bloet-
ganck: Bereydt een af-ziedsel van dit Kruidt in gestaelt water/ ende laet hier van dinc-
ken. Brunfelsus.

Voor Scheursel: Neemt het gestoten Kruidt ende leght het op. C. Bauhinus.

Voor verrottinge van het Tant-vleesch: Wascht het selvig met het gedistilleert Water van Gerwe. Joh. Schroderus.

Hane-kammekens, in 't Latijn

Crista Galli.

Gedaente.

Dit Kruidt brenghet voort een rechte
dunne steel/ met lancwerpige/ smalle
ende gekerfde bladeren bewassen. De geele
bloe-

Bloemen groeyen langhs het opperste van de zijde steelkens / ende zijn die van de Doo-ve Netelen eenighsints gelijck. Het zaet is breedte ende leyt in korte blaeskens beslooten. De wortel is kleyn ende dun.

Plaetse. Het wast veel aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aerten Krachten. De aert en krachten van de Hane-kammek ens zijn tot noch toe onbekent.

Nacht-schade in 't Latijn Solanum.

Solanum.

Gedaente.

De steel van dit kruyt is in verscheide zijde tacckens verdeelt / ende met breedtachtige doncker groene bladeren beswassen. De bloemen zijn wit / vier ofte vijf

aen een besonder steelken by een geboeght / die daer na van ronde Besien geboeght worden. De wortel is dun ende met veel vespelingen behangen.

Plaetse. Het wast neffens de de Wegen / Ackers / onder de Hagen / ende oock wel in de Hoben.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in de Somer voort.

Aert en Krachten. De Nacht-schade is verkoelende in den tweeden graet / ende t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn in heete Koortlen : Neemt het gestooten kruydt / ende bint het voer het hooft ende onder de voeten. Fuchsius.

Voor de Roos : Neemt sap van Nacht-schade twee deelen / Mijst een deel / ende legt het met doekken op. Brunfelsius.

Voor Wilt-vuur ende voort-etende Sweringe : Neemt sap van Nacht-schade een once. Olie van Roosen een half once / Ceruys, Silver-schuym van elck een half loot / wijst dit te samen in een loode Mortier / tot dat het als een Salf wordt / ende gebruyckit het. Dodonæus.

Havicks-kruyt in 't Latijn Hieracium.

Geslachten.

Dit kruydt is in groot ende kleyn Havicks-kruydt onderscheyden.

Gedaente. Groot Havicks-kruyt schiet met wecke steelen omtrent anderhalf voet hoogh op ; dese zijn met lancitwerpige / een vinger breedte / en aen de kanten een wepnigh gekerfde groene bladeren behangen / ende op de toppen met geele bloemen tusschen lancachtige bolleliens voortspruytende / versien / de welcke daer na door de windt verstuypen. De wortel is vespelachtigh.

Van dese soorte bintmen noch een andere / met dieper gekerfde bladeren / en rontom de kanten met stijve hayskens beset.

Kleyn

Kleyn Havicks-kruydt brengh voort lan-
ge bladeren met rondt uyt-geſneden kanten/
als de Rakette ; Dese leggen als de blade-
ren van Texkens-kruyt langhs de aerde
uyt-geſpreydt. Tuſſchen de bladeren ſpruy-
ten eenige dunne / gladde bzuyme ſteelen /
met veel zijde tacrkens / voort-brenghende
geele bloemen / die van de Maerde-bloe-
men gelijck / maer kleynder. De wortel
is langh ende wit.

Van dese ſoorte vintmen noch een ande-
re / wiens bladeren zijn ſmalder ende meer-
der gekerft ofte getant : De bloemkens
zijn oock kleynder / ende de wortel ſchijnt af-
gebeeten te zijn / ende is met veel beſelingen
behangen.

Dese krupden gequetſt ofte gekneust
zijnde / geven van ſich een melckachtig ſap.

Plaetſe. Meest alle de ſoorten van Ha-
vicks-kruydt worden hier te Lande aen de
kanten van dzooge Beemden / Ackers /
en op ongebouwde plaetſen gevonden.

Tijdt. Dese krupden bloeyen in de So-
merſe Maenden.

Aert en Krachten. Havicks-kruydt is
koud ende verdroogende van aert / ſupberen-
de en eenighſints t' ſamen-treckende van
krachten. Dioscorides, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een heete
ende ontfteken Maegh : Neemt het geſto-
ten krupdt ende leght het plaetſer ofte pay-
wijs op. Dioscorides.

Voor duyſter geſicht : Neemt het ſap van
dit krupdt / ende dzypt het in de oogen.
Dodonæus.

Om inwendige hitte te verkoelen, pijn
te ſtillen, en ſlaep te vewecken : Neemt
van het gedistilleert Water van Havicks-
kruydt, drie oncen / Sproop van Klap-
rooſen een once / vermenght zijnde / geeft
het op een reys in. Ravelingius.

Voor Tant-pijn : De wortel van kleyn
Havicks-kruydt in de tant geſtolien / ver-
ſoet de pijn. Lobel.

Eynde van 't Tweede Deel.

H E T D E R D E D E E L

Des

Nederlandtsen Kruidt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijd/ Aert/ Krachten ende Medicinael gebuyck van alderhande Kruiden / ende Planten die in de Bosschen / onder de Heggen / en op schaduwachtige Plaetsen ende vette Gronden in de Nederlanden voort komen.

Wilde Fenegriek, in 't Latijn *Fœnum Græcum silvestre*,
Glycyrrhiza silvestris, *Polygon.*

Gedaente.

De Wilde Fenegriek brengt voort dunne / houtachtige ende buigsame tackskens / die omtrent drie voeten hoogh zijn / upt dese steelen spruyten klepne rijskens / aen beyde zijde geschickelijck met gelijvige / breedtachtige / ende voor spits toeloopende bladekens bewassen / die welcke aen de onderste zijde bleek van verwe zijn. Men de oorsprong van de klepne rijskens waer aen de bladeren vast zijn / spruyten de witachtige ofte oock wel purper bloemen / die van de Galega gelijck / op een besonder steelken voort; na dese volgen lancwerpighe ende wat kromme hantkens / met hoechigh zaet verbult. De wortel is seer langh / sich diep ende wijdt in de Aerde uptbreydende.

Plaetse. Dit Gewas vintmen in de Nederlanden; op boschachtige ende donckere woeste plaetsen.

Tijd. Dit Kruidt spruyt in de Lente upt sijn wortelen voort / ende in July ofte Augustus draeght het sijn bloemen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe niet ondersocht. Dodonæus.

Koeckoecks-broot, *Sure Klaveren*,
in 't Latijn *Trifolium acetosum*, *Oxys*
Pliniana, *Acetosella*.

Geslachten.

Van dit Kruidt vint men twee soorten / het eene draeght witte / ende 't ander geele bloemen.

Gedaente. Upt de beselachtige wortel van Koeckoecks-broot met witte bloemen spruyten dunne steelkens / wiens toppen elck met drie bleek-groene bladekens / peder de gedaente van een herte uptbeeldende / beladen zijn. Dese bladeren sluyten sich des abonts / ende als 't regenen sal in een. Tusschen de voorgaende steelkens komen bijbladige / witte ende met purpere aderkens vercierde bloemkens / sterre-wijs uptgespreyt / op besondere korter steelkens te voorschijn / die van bij-hoechigh zaet-hupskens met klepne ende geel zaet op ghebult / ghevolgt worden.

De

De tweede soorte is de voorgaende van wortelen ende bladeren seer gelijk / ende verschilt alleen van de selve / om dat de bloemen geel/ende de ronde lancachtige hantwienks met rosachtigh zaet gevult zijn.

Plaetse. De eerste soorte groeyt hier te Lande in boschachtige / donckere en vochte plaetsen / ende van daer in de Hoben ghebracht / werdt het overbloedigh aengelwonnen. De tweede soorte soude men in de Nederlanden elders te vergeefs dan in de Hoben soecken.

Tijdt. De bloemen komen in't laetste van April ofte begin van May voort.

Oeffeningh. Koeckoeks-broot met geele bloemen moet alle Jaren in de Maert op een lommerachtige plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit Gewas is hout ende droogh van aert / ende in krachten niet onsen gemeene Saringh over een komende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle sweeringe van de Mont: Neemt het sap ofte bereydt een afziedsel van dit kruidt met Water / ende wascht de Mont daer mede. Dodonæus.

Voor Flauwhertigheyt, verhitte des Levers, ende heete Koortlen: Neemt van het gedistilleert Water van dit kruidt een pint / Sproop van het sap bereyt drie oncen / vermengt dit te samen / ende laet hier van dickwils drincken. Joh. Schroderus.

Guychelheyl, in't Latijn *Anagallis*.

Geslachten.

De soorten van Guychel-heyl worden alleen dooz de verwe der bloemen onderscheyden: want men vint het met roode/ blaetwe ende geele bloemen.

Gedaente. Guychel-heyl heeft teere/ bierkaente ende ter aerde uptgespreyde steelen. De bladeren/die altijd twee tegen malkanderen over staen / zijn van gedaente die van groot Muur niet ongelijk / ende aen de ondere ste zijde met zwarte spickels getekent. Aen de oorsprongh der bladeren komen de vijfbladige roode/ blaetwe ofte geele bloemkens op dunne steelkens voort. Na de bloemkens volgen kleine ronde bolleken ofte zaet-huyshen / met seer klein zaet gevult. De wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. Guychel-heyl met roode ende blaetwe bloemen groeyt hier te Lande op lommerachtige Ackers ende Hoben. De geele soorte vintmen in de Bosschen ende schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. Dit kruidt bloeyt in de Maenden Juny, July ende Augustus.

Aert en Krachten. Guychel-heyl is warm ende droogh van aert / superende ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Tandt-pijn ende om de Herzenen te suyveren: Neemt het sap van dit kruidt / ende treckt het dooz de Neus-gaten op. Dioscorides.

Voor Wonden ende vuyle Sweeringe: Neemt

Neemt het sap ende waseht de Quetsuren daer mede. P. Potterus.

Voor beten van Slangen ende dulle Honden: Neemt van het sap een vierendeel loots/ vermenght het met Wijn / ende geeft het in/ onder tusschen verbindt de Wonde met het gestoten Kruidt. Plinius.

Voor het Graveel ende verstoptheit des Levers: Neemt een vierendeel loots van het gedrooghte Kruidt / stoot het tot een fijn poepet / 't welck ghy met Wijn in geven sult. Fuchsius.

Voor Schurffe Handen: Bereydt een afziedsel van dit Kruidt met Sout en Water/ ende waseht daer mede dickwils de Handen. Dodonæus.

Muur in 't Latijn *Alsine*.

Geslachten.

Dit Kruidt is in groote, kleyne, alderkleyne ende Zee-muur onderscheiden; De drie eerste soorten sullen wy alhier beschrijven: van de Zee-muur-besie in het Vijfde Deel.

Gedaente. Uyt de beselachtige wortel van groot Muur spruyten lange / ronde ende geknoopte steelen. Uyt peder knoop ofte lidt brenghet het voozt twee ober malkanderen staende / breeft- ende lanckachtige bladeren / bleek-groen van verwe. De witte bloemen zijn die van Oogen-troost gras van gedaente gelijk / ende komen op de toppen van de steelen te voorschijn. Na de bloemen volgen lanckachtige zaet-knopkens.

Kleyne Muur is de voorgaende soorte gelijk / ende verschilt van de selve alleen in de groote.

De alderkleyne Muur is noch veel kleynder als de tweede soorte / andersins den selve in alles gelijk.

Plaetse. De groote Muur vindt men onder de Heggen ende op donkere vochte plaetsen. De twee volgende soorten bevinnen sommerachtige vochte plaetsen / ende groeyen veeltyds in de Hoben onder de Moeskrupden.

Tijdt. Dese Krupden blijven den geheelen Winter dooz groen / ende bloeyen in de Lente.

Aert en Krachten. De Muur is kout ende vochtigh van aert / ende daerom sonder enige t'samen-treckinge verhoelende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge der Oogen: Neemt het sap van Muur ende dzypt het in de Oogen. Dioscorides.

Voor pijn der Ooren uyt hitte ontsaen: Neemt het selfde sap ende dzypt het in de Ooren. Dodonæus.

Voor ontstekinge van de Lever: Neemt het sap ende leght het met doecken daer in nat gemaecht zijnde / op de rechter zijde. Dodonæus.

Voor Speenen ofte Ambeyen, ende ontstekinge van de schamelijcke Leden: Neemt van het Kruidt soo veel van nooden is / stoot het kleyen in een Moztier / ende leght het pap-wijs op. Fuchsius.

Hoender-bete, in 't Latijn *Morjus Gallinae*.

Geslachten.

Van dit Gewas sullen wy de volgende soorte beschrijven / te weten / gemeene Hoender-bete, Hoender-bete met bladeren van Onderhave, met bladeren van Ruyte, ende met bladeren van Gamander.

Gedaente. Gemeene Hoenderbete heeft dunne ende teere steelkens / die langhs de aerde uytgesprent leggen / ende met breeftachtige ende dooz twee sneden ghehoekte bladeren bewassen zijn. De bloemkens / die omtrent de oorsprongh der bladeren op een besonder steelken voozt spruyten / zijn uyt den blaetwen purper van verwe. De wortel is dun / lanck ende met veel beselingen behangen.

Hoender-bete met bladeren van Onderhave is rondtom de steelen met ronde ende ghekerfde bladeren bewassen. De bloemkens die kroons-wijs met tusschen spacie sich vertoonen / zijn rootachtigh van verwe / ende

ende die van stinckende Doove-netelen gelijk.

Hoender-bete met bladeren van Ruyte, heeft diep gesneden bladeren / soo dat het bladerkens van Ruyte schijnen te zijn. Booven aen de steelkens brengt het vier-bladige blaauwe blomkens voort / die van dubbelde zaet-huyfakens / als die van Mercuriael Manneken, gevolgt worden.

Hoender-bete met bladeren van Gamander, heeft witte bloemkens / de bladeren zijn die van Gamander ofte Chamedrijs gelijk / ende de wortel is dun / besel- ende geelachtigh.

Plaerte Hoender-bete werdt op soodanige plaatsse als daer de Muur wast / gebonden. Hoender-bete met bladeren van Onderhaven groept hier te Lande in de Moes-hoven. Hoender-bete met bladeren van Ruyte wast omtrent Doornick ende elders op de Koren-velden. Hoender-bete met bladeren van Gamander wordt op de Zaep-landen van Brabandt, Zeelandt ende Vlaenderen voortgebracht.

Tijdt. Dese soorten van Hoender-bete bloeyen in Juny ende July.

Aert en Krachten. Hoender-bete werdt niet tot Medicijne ghebruyckt / nochtans schijnt het mede houdt ende vocht te zijn / als de oprechte Muur. Dodonæus.

Serratula.

Gedaente.

Dit kruidt brengt voort veel getackte donker-groene steelen / ende tweederhande bladeren / waer van de onderste / die eerst uyt de Aerde spruyten / lancachtigh breekt / ende aen de kanten saeghlwijs ghekerft zijn / maer die langs de steelen wassen zijn dieper gesneden / gelijk die van de Scabiosa. Op de toppen van de steelen komen schubachtige bollekens / purpere ofte roode Bloemen voort-brengende / te voorschijn. De Wortel is beselachtig ende lank levende.

Plaerte. *Serratula* groept in de Bosschen / donckere plaetsen ende vochte Beemden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, ende daerna wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit kruidt is warm ende droogh van aert / heylende ende scheydende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyk. Voor die sich door vallen ofte stooten van binnen beseert hebben: Neemt van de gedrooghte ende gepulveriseerde bladeren een vierendeel loots ende geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Om de Zeeren te suyveren, ende vleesch in de Wonden te doen groeyen: Wascht de selve dickwils met Wijn daer de bladeren van dit kruidt in gezoden zijn. Fuchsius.

Voor een Breucke ofte gescheurtheydt: Neemt de versche Bladeren met de Wortelen / gestooten zijnde / leghtse papwijs op de Breuck. Fuchsius.

Voor Speenen ofte Ambeyen: Neemt de Bladeren / ziedse in Wijn / ende stooft de Speenen daer mede. Dodonæus.

D

Herts-

Herts-hoy, in 't Latijn Ascyrum.

Gedaente.

Dit Gewas is den Hypericum in 't eerste aensien seer gelijk / maer het verkrijgt harder Wortel / hooger steelen / en grooter witter bladeren. In de bloemen ende Zaet-huyshens vintmen geen onderschept.

Plaetse. Herts-hoy wast hier te Lande in de Bosschen en op sommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July, ofte Augustus.

Aert en Krachten. De bladeren van dit krupdt zijn warm en droogh van aert / afvagende van krachten. Het Zaet heeft daer - en - boven een supber - makende ofte purgerende kracht. Galenus.

Medicinael gebruyk. Om alle Galachtige vochtigheden door den Stoel-gangh af te setten: Neemt van het Zaet een half loot / ende geeft het met Mee ofte Honing-water in. Dioscorides.

Voor Heup-gichte: Neemt Herts-hoy drie handen vol / zied het op in Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol dzycken / ende laet ondertusschen het Zaet op de vooz-verhaelde wijze dickwils gebzuycken. Dodonæus.

Om Wonden te heelen: Berepdt een afziedsel van de bladeren met wijn / ende waseht de Wonden dickwils daer mede. Dodonæus.

Tormentille, in 't Latijn Tormen-
tilla.

Gedaente.

Dit krupdt brenghet voozt dunne / ende ter aerde leggende steelen / die omtrent peder lit met seben gekierfde bladeren / die van Vijf-vinger-krupdt eenigsints gelijk / bewassen zijn. De Bloemkens / die op lancachtige steelkens voozt-komen / zijn geel / ende de knobbelachtige wortel van buyten zwartachtigh / ende van binnen root.

Plaetse. Het groeyt weeldzigh in de Bosschen en op donckere sommerachtige plaetsen / ende zandachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt de geheele Somer door.

Aert en Krachten. Tormentille is verdoogende tot in den derden graedt / sonder eenige merckelijke hitte / t'samentrecken- de / zweet-dryvende / ende het vergift ofte besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor besmettelijcke Sieckte, overtollige Maent-stonden, Buyck-loopen, Bloedt-spouwen, Bloet-pissen, ende voor die van binnen gequetst zijn: Neemt van het poeyer van de ghe-drooghte Wortel een vierendeel loots / ende geeft het met gedistilleert Water van dit krupdt / Wijn ofte gestact Water in. Matthiolus.

Voor quade zweeringe des Mondts: Berent

reepdt een af-ziedfel van de Wortel in Water / ende wafcht de mondt hier mede. Dodonæus.

Voor loopende gaten, ende voort-eetende Zeeren: Neemt het poeyer van de Wortel ende stropt het daer in. Dodonæus.

Voor het mis-vallen van't Kinde: Neemt poeyer van Bistorta-wortel een vierendeel loots / Water van Tormentilla twee oncen / ende laet het in-nemen: Onder tusschen neemt de versche Wortelen ende krupt van Tormentille soo veel van noeden is / stoot het klein / ende leght het pap ofte plaester wijs op de Lendenen. Ravelingius.

Caryophyllate, in't Latijn *Caryophyllata*, *Herba Benedicta*, *Sanaminda*.

Gedaente.

Caryophyllate heeft zwart-groene / ruygachtige / ende rondom de kanten saegh-

wijs gekerfde bladeren / die aen lancachtige steelkens drie ofte vijf te samen voortkomen / waer van de onderste de kleinste zijn. Tusschen dese bladeren spruyten andere steelen / omtrent twee voeten hoogh / ende in verscheide zijde scheuten gedeelt zijn: Op wiens toppen geale bloemkens te voorschijn komen / na-latende ronde ende rouwe Zaet-bollekens. De Wortel is van veel roodachtige vefelingen gemaect / die niet onaengenaem van reuck zijn.

Plaetse. Dit krupt wast gaerne in donkere lommerachtige plaetsen.

Tijdt. Het bzencht sijn Bloemen in May ende Juny voort.

Aert en Krachten. Caryophyllate is verwarmende ende verdoogende in den tweeden graadt / versterkende ende een weynigh t'samentreckende van krachten / ende het wort onder de Wondt-kruyden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, Maegh-pijn, swackheyt van de Herzenen, Herte ende Lever, ende om het geronnen Bloedt in het Lichaem te doen scheiden: Neemt van de wortelen vier loot / van de bladeren twee handen vol / koocht dit te samen in Water ofte Wijn tot een pint / ende laet hier van twee ofte driemaal des daegs dinccken. Dodonæus.

Voor versche ende oude Wonden: Berepdt van de wortelen ende bladeren met Wijn een af-ziedfel / waer mede ghy de wonden wasschen sult. Dodonæus.

Kalfs-voet, *Arons-baert*, *Papekullekens*, in't Latijn *Arum*.

Gedaente.

Kalfs-voet heeft grootte / effene ende blinckende breede bladeren / die met eenige zwartachtige placken bedleekt zijn / achter met twee ende voort met een punt spits toe-loopende / ende peder op een besondere steel voort-komende. Tusschen dese bladeren spruyt een steel omtrent een spanne hoogh / voort-bzengende een lanchtwerpig

pigh omkwentfel / als een scheede / de gedaente van een Hase - ooz by na uyt-beeldende : Apt 't midden van de welcke een lancachtigh doddeken / purper-blaeuw van verwe / te voorszijn komt ; waer na sich eerst een groen / ende namaels een root Onwachtigh gewas vertoont / dat van veel Besien / hardachtigh zaet in sich beslyptende / t'samen geset is. De knobbelachtige wortel is hier ende daer met beselingen behangen.

Plaetse. Dit Gewas komt hier te Lande voort in de Bosschen / onder de Hagen ende op donckere schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. De bladeren spruyten vroegh in de Lente uyt / de Bloem vertoont sich in Juny, ende de Besien neffens het zaet wortel in July ofte Augustus rijp.

Aerten Krachten. Kalis-voet is warm ende droogh in den derden graedt / openende / dun makende / den Arijn drijvende /

ende verdepfende van krachten. Fuchsius, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Podegra ende Heup-gichte : Neemt van de versche wortelen soo veel van nooden is / stoofse kleyen / doet'er by Roe-mist / vermenght het te samen / ende leght het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor alderhande Vergift : Neemt poeper van de Wortel een vierendeel loots / Theriakel een half vierendeel loots / vermenght dit te samen / ende geeft het met Wijn in. Ofte neemt sap van de bladeren / een lepel vol / Wijn-azijn twee lepels vol / vermengt zijnde / laet het op een reys gebzupcken. Matthiolus.

Voor Engborstigheyt ende Hoest, uyt sluymige vochtigheden ontsaen : Neemt van dese Wortel een vierendeel loots / Candijp Supcker een half loot / vermenght dit te samen / ende laet het in twee reysen gebzupcken. Dodonæus.

Om de Maent-stonden der Vrouwen te verweken : Neemt een half loot van het poeper van de Wortelen / ende geeft het met Wijn in. C. Durantus.

Voor Water-sucht, lang-durende Koortsen, ende verstoptheydt des Ingewants : Neemt van de Wortel een half vierendeel loots / zout van Alsem / van Wijn-steen van elckis tien greyn / menght dit te samen / ende geeft het op een reys in. Dodonæus.

Voor vlacken des Aengesichts : Stoot de gedrooghde Wortel kleyen / doet'er by Roosen-water, laet het wederom in de Son droogen / wederhaelt dit dziemaels / daer na wrijft de vlacken met dit poeper / ofte vermenght het met Roosen-water, ende beslijckelste daer mede. P. Crescentius.

Harts-tonge, in 't Latijn *Bistorta*.

Gedaente.

Uyt de lancachtige ende dicke wortel / de welcke met veel beselingen behanghen is / spruyten op lancachtighe steelkens / lancwerpige / ende met veel

veel zenuwen door-lopene bladeren / die aen de bovenste zijde groen / ende aen de onderste grauw van vertwe zijn. Tusschen dese bladeren komen andere ronde steelen voort / omtrent een voet hoogh op-schietende / oock met diergelijke / doch veel kleiner bladers bewassen. De Lijf-vertwijge Bloemen komen acrwijls op de toppen der steelen te voorschijn / die van drie-kantigh ende blinkent zaet gevolgt worden.

Plaetse. Dit Gewas vintmen in schaduwwachtige Bosschen / op vochte ende vette gronden. In de Hoven geplant / wast het weeldzigh genoegh.

Tijdt. Het brengt sijn Bloemen in May ende Juny voort / ende daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Kruidt ende voortnammentlijk de wortel is kout ende droogh tot in den derden graedt / sterckelijck t'samen-treckende / zweet-drijvende ende de

besmettinge wederstaende van Krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyk. Voor overvloedige Maent-stonden, Buyck-loopen, Brakingen, ende om het Mis-vallen van Kinde te beletten: Neemt poeper van de gedrooghte wortel een vierendeel loots / ende geeft het met roode Wijn / Weegbre-sap, ofte met geslaet Water in. Ofte bereydt een afziedsel van de wortel met Wijn ofte Water / ende laet'er dickwils afdzincken. Matthiolus.

Voor bloedigh Tant-vleesch ende losse Tanden: Neemt het sap uit de wortel ende bladeren geparst / ende wascht de Mont daer mede. Fuchsius.

Voor Pest ende besmettelijcke siekten: Neemt poeper van de wortel een vierendeel loots / ende geeft het met bequaem nat in / om het zweeten te bevorderen. C. Durantus.

Om het Bloeden te stelpen: Neemt het poeper van de wortel ende stropt het in de wonden. Brunfelius.

Verckens-broot, in 't Latijn *Cyclamen*, *Cyclaminus*, *Panis Porcinus*, *Arthenita*.

Geslachten.

Dier worden verschepde soorten van dit Gewas in de Hoven der Kruidt-bemimmers onderhouden: wy sullen alleen hier twee geslachten van Verckens-broodt beschrijven / die in Nederlandt in 't wilde voort komen: te weten / Verckens-broodt met bladeren van Veyl, ende Verckens-broodt met ronde bladeren.

Gedaente. De eerste soorte verkrijght breedte / gehoechte / ende aen de kanten een wepnigh geschaerde bladeren / die van de Klim-op ofte Veyl eenighsints gelijck / op lancachtige steelkens rustende / wiens bovenste zijde doncker-groen / ende met witachtige placken besprenght / maer de onderste purperachtigh van vertwe is. Tusschen de bladeren spruyten besondere teere steelkens voort / wiens toppen met purperachtige ofte bleek-roode bloemen beladen zijn / die wel nederwaerts afhangen / maer

de bladeren zijn bobentwaerts om gebogen. Dese bloemen vergaen zijnde / kringelien sich de steellien om / voort-bringende klepne zaet-bollekens. De wortel is platachtig rondt / op sommige plaetsen eenige beseltingen uytwerpende / van buyten zwart / ende van binnen wit.

De tweede soorte verschilt van de voorgaende / door dien de bladeren niet gehoekt / nochte merckelijck met placken besprengelt en zijn / oock is de wortel veel klepnder als van de eerste soorte.

Plaetse. Dese Gewassen worden in sommige Bosschen van Walsch Nederlandt gebonden / ende van daer in de Hoben ghebracht.

Tijdt. Dese soorten van Verckens-broot bloeyen in September, ende daer na verkrijgen sy nieuwe bladeren / die den geheelen Winter overblijven.

Aert en Krachten. Verckens-broodt is

verwarmende ende verdroogende in den derden graet / afvagende / openende / doorszijde ende verdrijvende van krachten. Galenus, Mesue.

Medicinael ghebruyck. Voor Klieren, Krop-sweeren ende andere harde Geswellen: Neemt de wortel / vermenghtse onder andere genees-middelen hier toe dienende / ende leghtse pap-wijs op. Galenus.

Voor schellen op de Oogen: Neemt het sap met Honingh vermenght / ende druypt het in de Oogen. Dodonæus

Om de Herzenen te suyveren: Neemt het sap van de wortelen / ende haelt het door de Neus-gaten op. Dioscorides.

Voor Kaekhielen, Podagra ende verstuyckte Leden: Neemt de wortelen soo veel genoegh is ziedse in Water om de Leden ende Voeten daer in te baden. Dodonæus.

Voor de Geel-sucht ende om de Maentstonden te bevorderen: Neemt een viereindeel loot van de fijn gestooten wortel / ende geeft het met Wijn in / hier op moet men het zweten bevoederen. Matthioli, Galenus.

Voor Water-sucht: Neemt het uytgeparste sap uyt de wortel / koocht het soo langh dat 't de dichte van Honing verkrijgt / ende geeft hier van een schupel zwaer met eenigh nat in / om het zweten te bevoederen.

Voor doofheydt ende tuyten der Ooren: Neemt van de versche wortel een loot / snijstse klep en doet'er by Olie van Kamillen, van Roosen, van bittere Amandelen, Wijn van elcks een once / zied dit te samen een repst ofte twee op / door gezegen zijnde / steekt hier van eenige druppelen met Booni-wol in de Ooren. Ofte neemt van dese wortel een loot / kiernen van Persen, bittere Amandelen van elcks een half loot / stoot het te samen in een Mortier / en laet het in een mutsen Brandewijn weechen / daer na uyt-geparst zijnde / druypt hier van eenige druppelen in de Ooren. Ravelingius.

Salomons-zegel, in't Latijn *Polygonatum*, *Sigillum Salomonis*.

Gedaente.

Ut de lancſwerpige/ witte geknoopte wortel/ die met veel beſelingen behaagen iſ/ ſpruyten lange effene ſteelen / ſonder enige zijde-ſcheuten / de welke met lancſwerpige/ breede ende geribde bladeren betwaſſen zijn. Apt den oorsprongh van ieder blad komen twee ofte drie nederwaerts ahangende / lancſwerpige / holle witte bloemen / die van eerſt groene ende daer na zwarte Beſien ghevolgt worden. Hier te Lande viint men mede een ſoorte de voorgeende in alles gelijck / behalven dat de bloemen wel-riekend zijn.

Plaetle. Salomons-zegel waſt in de Boſſchen ende aen de kanten van de geboutde Landen / op donckere ende ſchaduwach-

tige plaetſen/ ende werdt daer van daen in de Hoben gebracht.

Tijd. Dit Kruidt bloeyt in May ende Juny, ende de Beſien worden in Auguſtus rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas iſ van gemengelde eygenſchap / ofte als ſommige ſchrijven / warm ende droogh van aert/ afbagende ende een wepnigh t'ſamen-trecken: de van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten en Placken des Aengeſichts: Neemt de verſche wortelen van Salomons-zegel, ſtootſe kleyn ende ſtrijckt het op het Aengeſicht. Andere diſtilleren een Water van de wortel / om het Aengeſicht daer mede te waſſchen. Matthiolus.

Om de Wonden te heelen: Neemt de verſche wortelen / ſtootſe kleyn ende leghtſe pap-wijs op. Dioſcorides.

Om de taye en waterachtige vochtigheden des Lichaems te ſuyveren : Hier toe gebruycken ſommige 12/ 13/ 14 ofte 15 Beſien van dit Gewas / de welke van onderen ende van boven purgeeren / de ſelbe kracht wordt het afziedſel van de bladeren ofte een vierendeel loots van het poeper ingenomen/ toe-geſchreven. Joh. Schroderus.

Voor't Graveel geronne Bloedt, ende opgeſtopte Maent-ſtonden : Neemt van het gediftilleert Water van de wortel twee oncen / ende neemt het in een reys in. Ravelingius.

Varen, in't Latijn *Filix*.

Geflachten.

De Varen, die onder de Latijns naem Filix bekendt zijn / worden in drie gheſlachten onderſcheyden: te weten / Varen-manneken, Varen-wijſken, ende groot, wildt ofte Water-varen.

Gedaente. Varen-manneken brengh voort dunne middel-ſteelen; die met bleek-groene hardtachtige / doch broſſe bladeren / vleugel-wijs uytgeſpreyt / betwaſſen zijn. Ieder blad iſ rondom de kanten ſaegh-

saegh-wijs gekerft / ende van achteren met
buple stippelen besprenght / die ten onrechte
van sommige voor het zaet aengesien wor-
den; want dit Gewas geen bloemen nochte
zaet voort brenghet. De wortel is van veel
tuyten ofte gevefelde blocken ofte klauwen
vergadert / dicht ende blym.

Varen-wijtken brenghet een enkelde / ge-
screpte ofte kantige steel voort / met kleyn-
der bladeren / als die van Varen-manne-
ken bewassen. De wortel is lancwerpigh /
zwart en ontrent een vinger dick.

Groot Varen verkrijghet veel ende hooge
steelen / die met veel bladeren bleugel-wijs
bewassen zijn: dese zijn die van Varen-wijf-
ken eenighsins gelijck / maer aen de kan-
ten niet gekerft. Ontrent de toppen van
de steelen komt een lancwerpigh schepfel
een vergaderingh van toekomende zaedt
uytbeeldende / te voorschijn / hoewel dit
geslacht van Varen mede onbzytbaar is.
De wortel is dick ende groot / met veel
dicke zwarte saselingen bewassen.

Plaetse. De eerste ende tweede soorte
groept onder de Hagen / Heggen / ende in
de Boffchen op doore schaduwachtige plaet-
sen. Groot Varen wast op vochte ende
donckere lommerachtige gewesten.

Tijdt. Uyt de wortel van dese krun-
den spruyten in de Lente nieuwe scheuten uyt /
die den geheelen Sommer groen en groepen-
de blijven.

Aert en Krachten. De wortelen van Va-
ren zijn warm ende droogh van aert / ope-
nende ende een wepnigh t'samen-treckende
van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt
van de Mildt ende Lijf-moeder: Neemt van
de wortel vier loot / kincustse / snijtsse kleyn
ende koochtsse in Wijn tot een pint / ende
laet hier van tweemaal des daeghs dinc-
ken. Dodonæus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt
de wortel / koochtsse in Water / maect het
soet met Honingh / ende laet hier van dinc-
ken. Dioscorides.

Voor Verbranttheyt: Neemt Varen-man-

neken-wortel soo veel van nooden is / stoot-
se kleyn in een Mortier met wat Roosen-
water, drucht het sap daer uyt / waer mede
ghy de huyt sult besinceren. Fuchsius.

Boom-varen, in't Latijn *Poly-*

podium.

Gedaente.

De Boom-varen is van bladeren / die
van Varen-manneken eenighsins ge-
lijck / behalven datse niet gekerfelt ofte ge-
kerft zijn. De wortel is lanc / ende dwars
voort krunpende.

Plaetse. Dit Gewas vintmen aen de
struycken van oude ende verincluide Boo-
men / ende meest aen de Wilgen-boomen,
maer die aen de oude Eycken-struycken
groepen / worden voor de beste gehouden.
Het wast oock aen de kanten van de Bouw-
landen onder de Boomen ende Hagen.

Tijdt. Het is het gantsche Jaer door
groen / ende in de Lente brenghet het nieuwe
scheuten voort.

Aert en Krachten. De Boom-varen is
verdoogende van aert / openende / den
Buyck sachtelijck weeck makende / ende
galachtige ende slijmerige vochtigheden af-
settende van krachten. Galenus, Dio'corides.

Medicinael gebruyck. Voor een slijmige
Borst, langh-duurende Koorts en ver-
stoppinge des Ingewants: Neemt van de
wortel vier loot / lange Rosijnen gepelt zijn-
de een half vierendeel / zied dit te samen in
genoeghsaem Carsten-water tot een pint /
ende laet hier van twee mael des daeghs
dinccken. Dodonæus.

Bingel-kruyd, in't Latijn *Mercuriales.*

Geslachten.

Van dit krun-
den worden twee soorten ge-
vonden: Te weten / tam ende wildt
Bingel-kruyd; De tamme soorte is we-
derom in Bingel-kruydts Manneken ende
Wijtken onderscheyden.

Ge

Gedaente. Bingel-kruydt Manneken verkrijgt matelijcke hooge steelen / door eenige ledelken onderscheyden / in sommige zijde scheuten verdeelt / ende met lanclichachtige breedte ende voor spits toe-loopende bladeren / die aen de kanten saegh-wijs ghekerst zijn / bewassen. Omtrent de oorsprongh der bladeren spruyten klepne / ronde ende routwe bolleken / twee op een steel aen malkanderen geboeght / waer van peder een klep rondt zadelen in sich beslupt. De Wortel is teer ende beselachtigh.

Bingel-kruydt Wijcken is den boogaende soorte van steelen / bladeren ende wortel wel gelijck / maer verschilt nochtans van de selve / door dien de mosachtige bloemen hier ofte Drupf-wijs te voorschijn komen.

Wildt Bingel-kruydt heeft teere vierkantte gheknootte steelen omtrent een spanne hoogh / sonder eenige zijde scheuten opschietende. Hyt peder lidt van dese steelen

spruyten twee over malkanderen staende bleeck-groene bladeren / grooter als die van tam Bingel-kruydt. De zaet-bolleken zijn die van Bingel-kruydt Manneken gelijck. Het heeft lange ende verre int-gespreyde beselachtige Wortelen. Dit Gewas is onliefsijck van reuck.

Plaetse. Tam Bingel-kruydt vintmen in de Moes-hoven / ende op sommerachtige ofte donkere plaetsen. Wildt Bingel-kruydt groeyt hier te Lande in de Bosschen ende schaduwachtige Gewesten.

Tijdt. Dese Kruyden staen op haer beste in Juny.

Aert en Krachten. De Bingel-kruyden zijn warm ende droog in den eersten graet / af-bagende ende verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Galachtige ende Waterachtige vochtigheden af te setten : Bereydt een af-ziedsel van dit Kruyt / ende geeft hier van te dincen. Dioscorides.

Om den harden Buyck week te maecken : Wordt dit Kruydt onder de Klessterien vermengt. Ofte neemt de murtw gezoden bladeren / ende leghtse pap-wijs op den buyck. Dodonæus.

Voor pijn in de Blase ende de Urijn af te drijven : Neemt de bladeren murtw gezoden zijnde / ende leghtse warm op het Gemacht. Fuchsius.

Voor lopende Oogen : Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stootse klep met oude witte Wijn / ende leghtse op de oogen. Dodonæus.

Voor Schurfttheyt ende wilt Vuur : Neemt sap van de bladeren / ende Azijn / vermengt het te samen / ende bestrijckt het daer mede. Galenus.

Voor alle Geswellen : Neemt de groene bladeren / stootse in een Mortier / doet er by Werckens-reusel / ende leght het pap-wijs op. Fuchsius.

Om de Maendt-stonden te verwecken : Neemt van het sap een once / sijn gestooten Nardus-zaet een half vierendeel loots / Wijn soo

soo veel genoegh is / vermenght zijnde / laet het op een repē in nemen. Joh. Stocker.

Stinckende Gouwe, in 't Latijn

Chelidonia Major.

Geslachten.

De kruyt-beschrijvers hebben de Gouwe in twee soorten af-gedeelt / die beyde in gedaente seer veel verskillen; Te weten groote ofte stinckende Gouwe, ende kleyne Gouwe; van de laetste Besien in 't vijfde Deel.

Gedaente. Groote ofte stinckende Gouwe schiet met teere / ronde ende getackte steelen omtrent anderhalven voet hoogh op. De bleek-groene ende gekersde bladeren zijn aen een middel-ribbe t'samen gevoeght. De geel bloemkens komen op de toppen van de steelen te voorschijn / die van

smalle hantkens / niet geelachtigh kleyn zaet gebult / gebolgh worden. De Wortel is geel van vertwe. Dit kruydt gesneden ofte geopenit zijnde / geeft van sich een scherp / bitter ende geel sap.

Plaetse. Dit kruydt groeyt weeldich in schaduwachtige plaetsen / neffens de wegen / onder de hagen / ende by oude timmeragie.

Tijdt. Het bloeyt van April tot diep in de Somer / ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verwarmende ende verdoogende in den derden graedt / ende geweldigh af-bagende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor duyfter ghesicht ende schille op de Oogen: Neemt van het sap twee oncen / Honingh een loot / ziedt dit te samen een repē ofte twee op / de schuym wel af-nemende / ende druypt dit dickwils in de Oogen. Dioscorides, Galenus.

Voor Buyck-pijn ende pijn des Lijf-moeders: Neemt dit geheele kruydt soo veel van nooden is / stoot ofte hackt het kleyn / ende maect het met Olie van Kamillenbloemen in een panne heet / ende leght het pap-wijs op de Nabel van de Bupci. Dodonæus.

Voor de Geelsucht ende verstoptheyt des Ingewants: Neemt de bladeren / hacktse kleyn / ende bereydt met Eperen een sirop hier van / 't welck ghy de Siecken dickwils sult laten eten. Ofte bereydt een afziedsel van de wortel / om daer dickwils van te drincken. Matthiolus.

Voor versche Wonden: Neemt het sap ende druypt het in de Wonden. Clusius.

Voor Ambeyen: Neemt het gestooten kruydt / ende leght het op het fondament Joh. Stocker.

Om de Wratten te verdrijven: Bestrijchtse dickwils met het sap van dit kruydt / soo vergaen sy seer haest. P. Bayrus.

Aerdt-mosch, in 't Latijn *Muscus*.*Terrestis.*

Geslachten.

Hetwel'er veel soorten van Aert-mosch zijn / nochtan zijn de volgende meest bekent; Als gemeyne Aert-mosch, groot Aert-mosch, twee soorten van kleyn Aert-mosch, Heyde-mosch, ende Mosch daer men de kleder besemkens van maect.

Gedaente. Gemeyne Aert-mosch, 't welck van sonnige oock Water-mosch genaemt wordt / verspreyt sich verre ende wijt op der aerde / hayrigh van gedaente / ende witachtigh van verwe.

Groot Aerdt-mosch heeft lange / getackte / ende upt den geelen groenachtige rankkens / met dickachtige haykens bekleedt / ende met veel upt-spruytende beselingen aen de aerde bevesticht: Behalven dese rankkens komen noch andere te voorschijn / die in drie ofte vier aert-wijse topkens / het bloeyfel van de Hasel-noten gelijk / gedeelt zijn.

Kleyn Aert-mosch verschilt seer veel in groote van de voorgeaende soorte.

Heyde-mosch heeft veel witte bladenkens ende roode bloemkens / van gedaente de klepne Heyde eenighsints gelijk.

Mosch daer men de kleder besemkens van maect brenghet voort veel tackkens / omtrent drie palmen lanck / upt den geelen purper van verwe / met veel hayz-wijse bladenkens dicht betwassen / ende op elck tackken staen ronde bollekens als op 't Was.

Plaetse. De eerste soorte vint men in bochte ende woeste Bosschen: Groot ende kleyn Aert-mosch groeyt in doyre ende steenachtige Bosschen. Heyde-mosch wordt te vergeefts dan in de Heyde gesocht. De laetste soorte wordt in de Bosschen van Nederland versamelt.

Tijdt. In de Maent Juny worden de soorte van Mosch op haer beste gebonden.

Aert en Krachten. De Aerdt-mosch is verkoelende van aert ende stoppende van

krachten. Van de Wolfs-klaeuwen of groote Aert-mosch is seer goet tegen het Graeuel ende zweeringe der nieren. Hieronimus Tragus.

Medicinael gebruyck. Voor het Flerecijn der Voeten: Neemt Aert-mosch soo veel van nooden / stoot het met Wijn in een Moztier / ende leght het pap ofte plaester-wijs op de voeten. Dodonæus.

Longen-mosch, in 't Latijn *Muscus**Pulmonarius.*

Gedaente.

Dit Gewas is een mede-soorte van Mosch, dick / tap / schub ofte schelferachtigh / gerimpelt ende wijt uptgespreyt / boven groen / onder witachtigh / ende dooz seer klepne beselingen aen de aerde bevesticht.

Plaetse. Dit kruydt vintmen op de oude Boomen / steenachtige gronden / ende schaduwachtige Gewesten.

Aert en Krachten. Longen-kruydt is seer verdroogende ende matelijck verkoelende van aert / ende een wepnigh t'samentreckende van krachten. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen, rooden loop, ende onmatige Maentstonden: Neemt van dit gedrooght Mosch, sijn gestooten zijnde / een vierendeel loots / ende geeft het met gesaelt water in. Dodonæus.

Voor versche Wonden ende Zeeren van de Schamelheyt: Neemt het poep van dit Gewas / ende stropt het op. Dodonæus.

Voor Geelsucht: Bereydt een afziedsel hier van in water / in het welcke ghy vooz een reys een half loot Rhabarber sult laten weecken / ende neemt het nuchteren in. P. Crescentius.

Gulden Weder-doot, *Gulden-hayr*,in 't Latijn *Muscus Capillaris Aureus*.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort klepne steelkens / met korte / upt den groenen bleek-

bleeck-geele hanz-wijse bladenkens bewas-
sen / uyt de welke wederom andere kale
ende zwartachtige steelkens boort-spruyten/
wiens toppen met klepne af-hangende kro-
ren-wijse schepselen beladen zijn. De Wo-
zel is seer dun ende klepne.

Plaetse. Men vint het op oude Boomen/
bochte plaetsen / ende sienachtige gron-
den.

Aert en Krachten. Gulden Weder-doot
is verdoogende van aert / tusschen hitte en-
de koude matelijck gestelt. Dodonæus.

Boom-mosch, in't Latijn *Muscus*
Arboreus, *Usnea*.

Gedaente.

Boom-mosch is anders niet als hanz-
wijse vergaderinge / aen de tacken en-
de struycken der Boomen nederwaerts af-
hangende / dickwils seer onder malkande-
ren verschillende: want het eene is korter /
langer ende dunner als het ander / doch al-
temael gemeenlijck witachtigh van verwe.

Plaetse. Dit wert nergens dan aen de
Boomen ende Struycken gevonden.

Aert en Krachten. Boom-mosch is ver-
koelende ende verdoogende van aert / en-
de t'samen-treckende van krachten. Dodo-
næus.

Medicinael gebruyck. Voor roode Loop,
Bloet-spuwen ende onmatige Maent-
stonden: Neemt de Mosch van de Eycken-
boomen een bierendeel loots / ende geeft het
met roode Wijn in. Dodonæus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Neemt
Boom-mosch soo veel van nooden is / be-
reidt hier van met water een badt / waer
in de siecke eenige tijdt des daeghs sitten sal.
Dioscorides.

Voor het bloeden uyt de Neuse en Won-
den te stelpen: Neemt Mosch van Eycken
ofte Wilde Pruyme-boomen, steecht het in
de Neus-gaten / ofte gestooten zijnde / siropt
het op de Wonden. Dodonæus.

Kampernoellie, Duyvels-broot,
Padde-stoelen, in't Latijn *Fungus*.

Geslachten.

VAn de Kampernoellien worden hier te
Lande meest de volgende soorte gevon-
den: te weten / vroege Kampernoellie, spade
Kampernoellie, vergiftige Kampernoellie,
ronde Kampernoellie ofte Wolfs-veest,
half ronde swarte Kampernoellie, Zee-
Kampernoellie ende Boom-Kampernoel-
lien. De krupdt-bevinde Leser kan meer
soorten van dese gewassen by de vermaerde
krupdt-beschrijvers C. Clusius ende Lo-
bel beschrijven vinden.

Ghedaente. De vroege Kampernoellie
ofte Padde-stoelen van de Lente zijn lanc-
werpigh rondt van maechsel / de groote van
een middelbare Henne-ey berepckende / van
binnen / gelijk oock de steel / hol ende brynn
van verwe / van buyten gherimpelt ende
brynn-geel van verwe.

De spade Kampernoellie ofte Padde-stoe-
len van de Herfst zijn platachtigh rondt /
bobotwaerts verheben ende onder uptghe-
holt door veel dunne bellekens / van de steel
tot het midden uptloopende / af-geschey-
den; onder roodachtigh ende boven op bleek
ofte witachtigh van verwe. Van dese zijn
sommige groot / ende andere kleyneder.

Vergiftige Kampernoellie zijn ofte lanc-
werpigh rondt ende van binnen hol / gelijk
hooge hoedekens / ofte schotel-wijs plat
van gedaente / brynn-geel / ofte witachtigh
van verwe / met graeuwe ofte zwarte plac-
ken besprenckelt.

Ronde Kampernoellie ofte Wolfs-veest,
beelt uyt de gedaente van een groote ronde
Bal / sonder eenige steel aen de aerde gebe-
sticht / witachtigh van verwe / ende van
binnen met boos mergh verbult / dese ghe-
dooght zijnde geeft van sich een seer fijn
stof.

De half ronde swarte Kampernoellie beelt
uyt een niet seer diepe kelck / van buyten
brynn / ende van binnen zwarter van ver-
we:

we: dese oock gedrooght zijnde geeft sijn stof van sich.

De Zee-Kampernoellie is eerst gelijck als een groote/ronde witte Bol ofte Ajuyn, met een dubbelde schozse bekleedt / in sich besluptende een zware / tape / ende konde bochtigheyt; in stede van wortelen is het met een ofte twee zenitwen onder versien / Dese Bol wordt daer na paersachtig / ende open gaende brenghet een rechte / ronde vose steel voort / omtrent een palme hoog / met sommige placken besprenghet: op de top van de steel komt een gerimpelt topken te voorschijn.

Boom-Kampernoellie is een krom / half rondt een hardt getwas / sich seer vast aen de strupcken der Boomen bevestigende. By dese soude oock kunnen gestelt worden de Judas-ooren, die aen de Vlier-strupcken groepen / maer van dese hebben wy by de Vlier-boom in 't Eerste Deel gehandelt.

Plaetse. De drie eerste soorte wassen in bochte Beemden / Boschen ende upt verrotte strupcken van de Boomen. Wolfsveest bemindt openluchtige / sandige ende bochte plaetsen. De half ronde Kampernoellien groepen in doore woeste plaetsen ende drooge Boschen. Zee Kampernoellien vint men in de Zee-duppen: De Boom-Kampernoellien soude men te vergeefs dan aen de oude Boomen soeken.

Tijdt. De eerste soorte spruyt in April upt de Werde; de tweede ende derde soorte in Augustus ofte September, na dat het geregent heeft / soo oock de ronde, half ronde ende Zee-Kampernoellien.

Aert en Krachten. De Kampernoellien zijn seer hout ende bocht van aert / ende daerom de schadelijcke gewassen aldernaest by komende: in 't kort / de beste Kampernoellien brenghen geen voordeel aen de ghesontheit. Galenus.

Wolfsveest ghedrooght zijnde is sonder eenige scherpigheyt verdroogende van aert / ende wordt nuttelijck gebruyct om het bloeden der wonden te stelpen. Plinius.

Winde, in't Latijn *Convulvulis*.

Geslachten.

Dit kruidt is in groote ende kleyne Winde onderscheppen.

Gedaente. De groote Winde heeft seer lange steelen / waer mede het sich aen de bystaende Kruiden / Heesteren ofte Heggen bevesticht. De bladeren zijn lancitwerpighe ende wat breedachtigh van maektsel / die van de Klim-op pers gelijckende. Tusschen de bladeren brenghet het voort witte klok-wijse bloemen / na de welcke kanticgh byn zaet / in dunne zaet-huysskens beslooten / volghet. De wortelen zijn seer langh / op verscheyde plaetsen nieuwe scheuten uptwerpende.

De kleyne Winde is de voorgeande gelijck / maer in alles kleynder / ende de witte bloemen zijn met bleek-purper roode strepen geblackt.

Plaetse. De eerste soorte vindt men omtrent de Hagen / Heggen / ende oock wel aen de water-kant onder het Riet. De tweede soorte groeyt aen de kanten van de Koren-velden.

Tijdt. By bloeyen beyde in de Sommer Maenden.

Aert en Krachten. Winde is warm ende droogh van aert / verteerende ende ontdoende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor het Graueel: Bereydt een Badt van de bladeren van Winde, ende laet de siecken daer eenige tijdt in sitten. Ravelingius.

Agrimonia.

Gedaente.

Dit kruidt heeft lancitwerpighe ende met eenige harsachtige rupghite bekleede bladeren / die aen beyde zijde tot aen de middel-ribbe in veel deelen gescheppen / ende rondtom de kanten gekerft zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een dunne hooge steel / die oock rupgh is / ende wiens toppen met

klepne geele bloemkens by na aertwys beladen zijn / na de welcke rouw ende langh achtigh zaet volghet. De wortel is zwartachtigh ende redelijck langh.

Plaetse. Het groept omtrent de Heggen / ende aen de kanten van de Wegen op schaduwachtige plaetsen.

Tijdt. Het bloept in Juny, July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Agrimonie is warm ende droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt ende swackigheyt van de Lever, Geel-sucht, langhduurende Koortsen ende Bloet pissen: Neemt van de bladeren drie handen vol / ziedse op in schoon Water tot een pint / doorgesezen zijnde maect het soet met Supper / ende laet hier van twee ofte drie mael des daeghs drincken. Dioscorides.

Om het Graveel af te drijven: Hier toe is seer dienstigh bevonden het gedistilleert Water van Agrimonie, drie oncen teffens in genomen: Oock kan men in des selfs gebrueck het afziedsel van 't krupt gebruecken. Petrus Bembus, Joh. Stocker.

Voor de Koude-pisse: Bereydt een afziedsel van dit krupt in Wijn / ende laet hier van ses oncen op een reys in nemen. Dodonæus.

Voor heete Koortlen: Neemt van de bladeren een handt vol / ziedtse in een half pintje Hoosen-azijn / tot dat een derden deel verzoden is / ende laet hier van een lepel vol dickwils gebruecken. Ravelingius.

Voor verstuyckte Leden: Neemt van de bladeren ende semelen soo veel van nooden is / koocht het met Wijn tot een pap / ende legt het warm op. Ravelingius.

Brionia.

Gedaente.

De Brionie heeft seer lange steelen ofte rancken / met opwassende klautwierkens als aen de Wijngaert, behangen / ende met breedachtige / diep gesneden / vijfhoekige bladeren beladen. De klepne witte bloemkens komen als een trosken by een vergadert te voorschijn / na de welcke ronden Besien / die eerst groen / ende namaels root zijn / volgen. De wortel is langh dick / wit en seer bitter.

Plaetse. Dit Gewas vint men op schaduwachtige plaetsen / aen de Heggen ende Hagen / op sandige gronden. Het wordt oock wel om de Prieelen tot beschuttinge voor de Son geplant.

Tijdt. Het bloept in May, ende de Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. De Brionie is warm ende droogh in den tweeden graedt / van krachten de galachtige / slijmerige ende waterachtige vochtigheden sterckelijck van onderen ende van boven affsettende. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht: Neemt

Neemt van de Brionie-wortel een loot / bereydt'er met schoon Water een af-ziedsel van om op een reys in te nemen : Ofte neemt sap uyt de wortel geparst een once / Olie van Koper-root ofte Swavel een vierendeel loots / vermengt dit te samen ende geeft hier van met Wijn een vierendeel loots in. Dioscorides, S. Clossæus.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder, ende om de Maent-stonden te verweken : Neemt Sæculæ Brionæ 20 greyn / ende geeft het met bequaem nat in / oock is een Badt van de wortel bereydt hier toe seer dienstigh. Joh. Schroderus.

Voor een verharde Milt: Neemt omtrent een half vierendeel loots van de wortel met Azijn / ende legt de gestooten wortel met Vijgen op de linker zijde. Ravelingius.

Voor placken van de Huyt: Bestrijckt de plaetse met sap uyt de wortel gheparst. Dioscorides.

Voor Blauw geslagen ofte gestooten placken, ende om het geronnen bloedt te doen scheiden : Stoot Brionie-wortel met Wijn ende legt het pap-wijs op. Dioscorides.

Lijnen, in 't Latijn *Viorna, vitis nigra Fuchsi*.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer lange / gekruopte / gestrepte / en wat rootachtige rancken / waer mede het sich aen het bystaende geboomte bevesticht. De bladeren zijn breedachtigh / rondom met vier ofte vijf klepne kerbvinge gesneden / ende komen gemeenlijck vijf by een / aen een middel-steel gevoeght / voort. De welriekende witte bloemkens komen tros-wijs te voorschijn / de welke gepluckt zijnde krijgen een witte wolachtige ofte pluymachtige haprichthet : Daer na brenghet het plat ronde / en blynn-roode Besien voort. De wortel is met veel safelingen behangen.

Plaetse. Het wast tusschen de Vagen en Heggen / alwaer het sich aen oprecht ende omwindt.

Tijdt. Het bloeyt in May, Juny ofte July. Aert en Krachten. Dit Kruidt is seer heet van aert / scherp van smaect / ende bijtende ofte blaren treckende van krachten / maer het wordt selden tot eenige ghebrueken ghebruyckt. Ravelingius.

Wolfs-besien, in 't Latijn *Uva lupina*, *Herba paris*.

Gedaente.

De Wolfs-besie brenghet voort een dunne ronde steel / omtrent een spanne hoogh opschietende / waer aen alleen vier bypne bladeren / kruys-wijs ober malkander staende / voortkomen : Dese zijn lancbwerpigh rondt / ende met Alderkens dooz loopen. Op de top van de steel draeght het een grasberwige gesternde Bloem / die gevolght wordt van een Besie / als die van Dul-makende Nalchaye, ende is met kleyn witachtigh zaet op-gebult. De Wortel is langh / liddt-wijs onderscheyden / langhs de aerde uyt-gespreyt / en op sommige plaetsen nieuwe scheuten voort-brenghende.

Plaetse. Dit Gewas wort in de Nederlanden in sommige donkere bosschen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in April, ende de Besie wordt in de May rijp.

Aert en Krachten. De Besie ende de bladeren van dit Kruidt zijn kout en droogh van aert / ende dooz een besondere kracht wederstaende het vergift ende pestige siekten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor krancksinigheyt : Hier tegen wordt gepresen een half lepelken vol van dit Kruidt / met eenigh bequaem nat / twintigh dagen achter een nuchteren ingenomen. B. Sardus.

Voor vergift, voornamentlijck van Arsenicum ofte Rotte-kruidt, Pest ende besmettelijcke Siekten : Neemt van het zaet ofte Kruidt een half vierendeel loots op een reys in. Fuchsius, Lobel.

Voor Pest-buylen ende heete Geswellen: Neemt het gestooten Wolfs-besie-kruidt ende legt het op. Matthiolus.

Onder-

Onder-haven, Aert-veyl, in 't Latijn Hedera Terrestris.

Gedaente.

Dit kruyt brenghet voort lancbachtige / kantige / dunne steelkens / neffens de aerde upt-gekrupdt ; dese zijn met rondachtigh / bzeede / gerimpelde ende gekerfde bladeren / twee tegen malkander overstaende / bewassen. De bloemkens / die omtrent de oorspronck van de bladeren voort-komen / zijn purper van verwe / opene helmkens upt-beeldende. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wast overbloedigh op donckere schaduwachtige plaetsen / neffens de Hagen ende Wegen.

Tijdt. Het draeght sijn Bloemen van April tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Onder-have is heet en de droogh van aert / bitter van smaect / openende ende af-bagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht ende Heup-gichte: Neemt van de gedroogde bladeren een half vierendeel loots / ende geeft dit eenige dagen achter een met bequaem nat in. Dioscorides.

Voor doovigheyt ende ruyten der Ooren: Neemt sap van Onder-have ende steekt het / warm gemaect zijnde / met wol in de Ooren. Dodonæus.

Voor verkouthet van de Herzenen: Neemt het sap van dit kruydt / ende treckt het door de Neus-gaten op / dit lost veel bochtigheden upt de herzenen.

Voor't Graveel, verstoptheyt van de Lever, Milt ende Lijfmoeder: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met Water ofte Wijn / ende laet hier van drincken: Ofte gebruyckt het gedistileert Water van Onder-have ofte de Conserf van de Bloemen bereydt: Sommige neemen van de Bloemen van Onder-have soo veel van nooden is / ende gieten'er Brandewijn op / ende geven hier van een lepel ofte twee vol nuchteren in. Brunfelsius, Fuchsius.

Voor vuyle Zeeren van de Keel: Neemt het afziedtsel in Water ofte Wijn bereydt / ende gorgelt daer mede.

Voor inwendige Wonden ende Quetsuren: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met water / maect het soet met Honingh van Roosen, ende laet hier van vier oncen teffens gebruycken. Ravelingius.

Voor pijn ende Swellinge van de Milt: Kookt de bladeren in Wijn / ende leghtse warm op de linker zijde. Dodonæus.

Vijf-vinger kruyt, in't Latijn

Quinquesolium.

Geslachten.

Dit kruydt is hier te Lande onder drie soorten bekent / te weten gemeyn, kruypende ende water Vijf-vinger-kruydt: welke laetste soorte wy in het vijsde deel beschrijven sullen. De meerder soorten van dit kruydt

Kruidt begeert te ondersoecken / besie de vermaerde Kruidt-beschrijvers Clusius ende Lobel.

Gedaente. Gemeyn Vijf-vinger-kruidt heeft recht opstaende ronde steelen. De bladeren zijn lancachtigh / rondom de kanten gekerft / aen de onderste zijde witachtigh / ende altijd bijt by een vergadert. De bloemkens / die op het opperste van de steelen hoort-spruyten / zijn geel van verwe. De wortel is langh / van bukten zwart / ende van binnen roodachtigh.

Kruijpende Vijf-vinger-kruidt heeft dunne ende ter aerde kruijpende steelkens / die met gladde groene bladeren / de voorgaende soorte eenighsins gelijk / bewassen zijn. De Bloemkens zijn kleyn ende geel. De Wortel is langh ende dun / ende daeren-boven spruyten upt de steelen op veel plaetsen dunne beselingen / waer mede het sijn aen de aerde bebesicht.

Plaetle. De eerste soorte vintmen hier te Lande onder andere Kruiden by de Hagen ende Heggen / ende langhs de Wegen. De tweede soorte wast op de Bouw-landen.

Tijdt. Dese Kruiden bloeyen in May ende Juny.

Aert en Krachten. Vijf-vinger-kruidt verdooght in den derden graedt / ende is matelijck gestelt in hitte ende koude / ende

begaeft met een t'samentreckende kracht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle Zeeren van de Mont: Bereydt een afziedtsel van dit Kruidt / ende spoelt de Mondt daer mede. Dodonæus.

Voor Teeringh, Bloet-spuwen, Bloet-pissen ende Sinckinge: Neemt van de gedrooghte Wortel een vierendeel loots / stoot het sijn ende geeft het met bequaem nat in. Matthiolus, Brunfelsus.

Voor alderhande Buyck-loopen: Kookt de Wortel in Soete-melck / ende laet hier van dickwils drincken. Plinius.

Voor Scheursel: Neemt het ghestooten Kruidt / ende leght het op.

Om het Bloeden te stempen: Hier toe wordt seer gepresen het gestooten Vijf-vinger-kruidt.

Voor Buyck-pijn: Neemt van het sap twee lepelen vol / ende geeft het in. Ravellingius.

Voor de Kancker: Neemt bladeren van Vijf-vinger-kruidt, stootse kleyn in een houte Mortier met een houte stamper / doet'er by Verckens-reutel ende wat Wijn / ende leght dit te samen pap-wijs op. Apulejus.

Voor ontfekinge der Oogen: Druypt het sap van Vijf-vinger-kruidt in de Oogen. Job. Schroderus.

Eynde van't Derde Deel.

P

H E T

Nederlandtsen Kruydt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijd/ Aert/ Krachten ende Medicinael gebruyck van alderhande Kruyden/ ende Planten die in de Nederlanden op magere/ steen- ende sandtachtige-opene Plaetsen groeuen.

Honts-tonge, in't Latijn *Cynoglossum*, *Lingua canis*.

Gedaente.

De Honts-tonge heeft lancetwerpighe/ breede/ ende met sachte wolachtighepdt bedeckte bladeren/ tusschen de welke een grijsachtige ronde steel/ in verscheyde zijde-tackskens

verdeelt/ omtrent anderhalve voet hoog op schiet. Op dese steelen komen purper-roode bloemen te voorschijn. Het zaet is kleyn/ in rouwe schildkens/ vier by een geboeght/ besooten; tusschen de welke een stekelingh priemken voort-spruyt. De wortel is dick/ diep in de Aerde sinckende/ van buyten bruyn/ ende van binnen wit ende met lij- migh sap verbult.

Plaetse. Dit Kruydt wast in de Nederlanden op sandtachtige ende ongebouwde plaetsen/ neffens de Wegen ende Paden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ofte July, het tweede ofte derde Jaer na dat het voort-gelcomen is.

Aert en Krachten. De Honts-tonge verkoelt ende verdooght in den tweeden graet/ en is dikmakende/ pijn stillende en een wepnig vernurwende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Verbrant- heyt: Neemt het sap van dit geheele Kruyt/ vermengt het met gesmolten Warchens- reusel ende bestrijkt het daer mede. Dioscorides.

Voor inwendige Spenen: Neemt de wortel/ die onder de asche gebraden is/ snijdt hier van de gedaente van een set-pil/ ende steektse in't Fondament. Dodonæus, Camerarius.

Voor sweerende Wonden ende seere Beenen: Neemt dit Kruydt gestooten zijnde/ ende legt het op. C. Durantus.

Om

Om slaep te verwecken; ende de dunne scherpe sinckinge te beletten: *Neemt van de Pillen in de Apotheken van dese wortel bereydt 10 greyn / ofte een half schrupel / ende geestse twee uren na het avontmael in. Dispens. Augustan.*

Reur-kruidt, in't Latijn Filago.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden twee soorten gebonden: te weten / groot en kleyn Reur-kruidt.

Gedaente. Groot Reur-kruidt brenghet voort omtrent anderhalve span hooge steelen / met lancwerpige / smalle grijse bladens bewassen / ende op de toppen met bleek - geele bloemkens versien / die daer na door de windt verwagen. Dit geheele kruidt is met een sachte wolachtigheyt bedekt. De wortel is seer beselachtigh.

Kleyn Reur-kruidt is van steelen ende bladens de voorgeaende soorte wel gelijk / maer de bloemkens komen niet op de toppen maer langhs de steelen omtrent de oorsprongh der bladeren te voorschijn.

Plaetse. Reur-kruidt wast hier te Lande op sandachtige woeste plaetsen / ende omtrent de uytgedroogde grachten.

Tijdt. Het bloeyt van May af tot in Augustus.

Aert en Krachten. Dit kruidt is verdroogende van aert / ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyk. Voor blauw geslagen ofte gestoten placken: *fruyt dit kruidt in de Olie ende leght het Plaester-wijs op. Lobel.*

Voor alderhande Buyck-loopen ende onmatige Maent - stonden: *Neemt van dit kruidt drie handen vol / zied dit op in een pint roode Wijn tot dat een derden deel ver-soden is / ende laet hier van dickwils een wepnigh drincken. Dodonæus.*

Voor de Kancker: *Neemt gedistilleert Water van dit kruidt / maecht hier in doechen nat / ende leghtse dickwils op. Dodonæus.*

Herts-gespan, in't Latijn Cardiaea.

Gedaente.

Herts-gespan heeft doncker-roode / herte-kante steelen / twee voeten ofte hoger op-schietende / ende met breedachtige / diep gesneden / zwart - groene bladeren bewassen. Omtrent de oorsprongh der bladeren komen in't ronde purper-verwige bloemen uyt scherpe huyshens voort / van gedaente die van de Doove-netelen gelijk. De wortel is met veel beselingen behangen.

Plaetse. Dit kruidt groeyt op sant-ende steenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt van Juny tot diep in de Herfst / ende in de Lente spruyten uyt de obergeblevene wortel nieuwe steelen ende bladeren voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm in den tweeden / ende droogh in den derden graedt / afvagende / een wepnigh t'samen-treckende / ende den Urijn af-dryvende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyk. Voor verstoptheyt des Ingewants, swaren arbeydt der Vrouwen, ende om den Urijn ende Maent-stonden te verwecken: *Neemt van de gedroogde bladeren / sijn ghestooten / een vierendeel loots / ende geest het met Wijn in. Dodonæus.*

Voorgekrompen ofte getrocken Leden: Bereydt een Badt van dit kruidt om de Leden daer in te baden. Dodonæus.

Voor Buyck-pijn ende pijn des Lijfmoeders: *Neemt van dit kruidt soo veel van nooden is / fruyt het in de Worer / ende leght het pap-wijs op de Buyck. C. Durantus.*

Voor de Wormen des Buycks: *Neemat bladeren van Herts-gespan een handt vol / ziedse in Olie van Alsen / ende bindt het op de Navel. Fuchsius.*

Om Wonden te genesen, ende het Bloeden te stelpen: *Neemt de bladeren / stoortse kleyn ende leghtse op. Dodonæus.*

Glas-kruydt, in't Latijn Parietaria.

Gedaente.

Dit Kruydt brengt voort ronde / doorschijnende / blyp ofte groen-roode steelen / met breedachtige ende spits toeloo-pende huprige bladeren begroept. De seer klepne bloemkens zijn tusschen de bladeren aen de steelen geheggt / nalatende klepne zwart zaet / in rouwe hupskens beslooten.

Plaetse. Het groeyt op steenachtige gront / by de Muuren ende oude verballen Hup-sen.

Tijdt. Ayt de overgebleven wortel spruyten in May nieuwe scheuten. De bloemkens ende t'zaet komen in July ende Augustus voort.

Aert en Krachten. Glas-kruydt is mate-lijck verkoelende ende vocht-makende van aert / afvagende / vermurwende / ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor ontstekinge ende pijn in de Keel: Bereydt een afziedsel van de bladeren in Water / waer mede ghy dickwils gozgelen sult. Dioscorides.

Voor de Roose, Verbrantheyt, ende smertende Puysten: Neemt van het sap een half pintje / Ceruys een loot / menght dit te samen / ende leght het met doecken op. Dioscorides.

Voor pijn in de Ooren, Neemt van het sap / Olie van Roosen van elcks even veel / ende druypt het in de Ooren. Dodonæus.

Om den opgestopten Urijn af te drijven: Neemt van de bladeren vier handen vol / ziedse in Water heel murw: doet'er by Olie van witte Lelien twee oncen / van Scorpionen een once / en leght dit pap-wijs op het Gemacht. August Thonerus.

Voor ouden Hoest, Graveel ende Dropbel-pisse: Neemt Glas-kruydt vier handen vol / ziedse in Water ofte Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol drinc-ken. Fuchsius.

Herts-hoorn, Gravinne-kruydt,
in't Latijn *Herba stella, Coronopus.*

Geslachten.

Van dit Gewas worden in de Nederlanden twee soorten gebonden / te weten gemeen ende kruypende Herts-hoorn.

Gedaente. De eerste soorte brengt voort veelr outwe / ende ghelijck als met hup begroepde bladeren / langhs de Aerde sterrewijs uytgespreydt / van maelsel lanchwerpigh ende sinal / doch op sommige plaetsen dooy uytstekende afhanghsels een Herts-hoorn uytbeeldende. Tusschen dese bladeren spruyten ronde steelkens / wiens toppen eerst met bloemkens ende daer na met zaedt / ghelijck aen de Weegbre, beladen zijn. De wortel is langh / wit / ende met vefelingen behangen.

Kruypende Herts-hoorn verkrijgt stralsh uyt de wortel dunne ende lange steelkens / die neffens de aerde uyt gespreydt leggen / ende met klepne lanchwerpige / gesneden / maer

maer kale bladerkens bewassen zijn; aen de oorsprongh van de welke kleyne witte bloemkens te voorschijn komen / na-latende kleyne zaet / in rouwe hupskens besloten.

Plaetse. Dese kruiden groeyen op drooge / zandachtige woeste plaetsen / ende langhs de Wegen ende Dijken van Brabant, Vlaenderen ende andere Provintien.

Tijdt. Het draegt zijn bloemen en zaet op de selve tijdt als de Weegbre.

Aert en Krachten. Herts-hoorn is kout ende droogh van aert / ende t'samen-treckende van krachten / ende in werkinge met de Weegbre over een komende. Dodonæus.

Onder andere krachten die het met de Weegbre gemeen heeft / wordt het seer gepresen om de kooztsen te verdrijven / te weten gestooten zijnde ende op de Pols gebonden. Lobel.

Paronychia.

Gedaente.

Dit kruidken brenghet voort uyt sijn dunne beselachtige wortel wat breedachtige kleyne bladerkens / gelijk dit van Muur; tusschen de welke dunne steelkens omtrent drie ofte vier duymen hoogh op schieten / die met witte ofte graeuwachtige bloemkens beladen zijn: na dese volgen platte hauwken / waer in seer kleyne zaet besloten leyt.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande op steenachtige grondt / vervalle muragien / ende neffens de kanten van sandige wegen ende Ackers.

Tijdt. Het bloeyt van April tot diep in de Somer.

Aert en Krachten. Dit kruidt is tot Medicijne weynigh ondersocht / ende wert geloofd seer goet te zijn om de Nijn-nagels te genesen.

Duyfent-koren, in't Latijn Her-

niaria.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne / teere ende geknootte steelkens / op de aerde ver-

spreydt leggende / roodachtigh van verwe / ende met kleyne bladerkens / als die van Tijm, bewassen. Men de oorsprongh van de bladerkens komen veel kleyne geel ofte witachtige bloemkens voort / na-latende seer kleyne zaet / Drijf-wijs by een vergadert. De wortel sincht diep in de aerde.

Plaetse. Men vint dit kruidt op zandachtige ende openluchtige plaetsen.

Tijdt. Het is met zaet in July ende Augustus beladen.

Aert en Krachten. Duyfent-koren is verkoelende ende merckelijck verdroogende van aert / heelende ofte de wonden toeslupende / ende de Nijn af-drijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyk. Voor Darm-breucken ofte Scheursel: Neemt van het gedroogde ende gepulveriseerde kruidt een vierendeel loots / ende laet dit eenige dagen achter een in-nemen. Ofte neemt het versche kruidt / stoot het kleyne / ende legt het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor het Graveel, ende om de Steen te breken: Neemt van het poeyer van dit kruidt een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn in. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Donder-baert, in't Latijn Sem-

pervivum, Sedum, Aizon.

Gelachten.

Donder-baert is hier te Lande in drie soorten onderscheyden: Te weten gemeyn ofte groote Donder-baert; Kleyne Donder-baert ofte Bladeloose ende Muur-peper.

Gedaente. Gemeyn Donder-baert heeft dicke / sappige / voorspits toeslopende / ende in't ronde vergaderde bladeren / op verscheyde plaetsen door de wortel sich verheydende in andere soodanige ronde vergaderinge van bladeren: In't midden van dese springt somtijds een hooge steel / van eben soodanige bladeren t'samen geset: ofte met de selve bewassen / boven aen de top eenige zijde tackliens uyt-werpende / die met

doncker - purpere Bloemen beladen zijn. De wortel is seer beselachtigh.

Kleyne Donder-baert ofte Bladeloose brengt voort veel teere ende dunne steelkens / omtrent een palme hoogh opschietende / de welcke met kleyne / lancetwerpigge / smalle / voor botte / gelijvige ende vol sappige bladkens bewassen zijn. Op de toppen van de steelen komen kleyne witte bloemkens te voorschijn. Dese steelen ende bladkens zijn gemeenlijk wat roodachtigh van verwe. De wortel verspreydt sich langhs de aerde / ende is aen de selve door kleyne beselingen gebesticht.

Muur-peper heeft korter ende dunder steelkens als de voorgaende soorte / ende oock met veel kleynder bladeren / die scherp van smaek zijn / dicht bewassen ; Op de toppen van de steelkens brengt het kleyne geele bloemkens voort. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Dese krupden vintmen aen de oude Muuragien ende Daken der Huysen : Bladeloose komt oock wel voort omtrent de Dijken / op openluchtige Gewesten.

Tijdt. Alle de soorten van Donder-baert zijn het geheelen jaer door groen / ende brengen haer bloemen in de Sommerse Maenden voort.

Aert en Krachten. Groot ende kleyne Donder-baert zijn verkoelende in den verdenden graedt / dick-makende ende een wegnicht t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Muur-peper is seer scherp ende geweldigh verwarmende ende verdroogende van aert / van buypen maekt het de huyt root ende vol bladeren. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor roode loopende Oogen, ontstekinge ende vuurige Puyften : Neemt het sap van gemeyn Donder-baert, ende bet de Oogen hier dickwils mede / ofte legt het met doecken op. Galenus, Dioscorides, Plinius.

Voor Flereijn uyt hitte ontsaen: Neemt van de bladeren van groot Donder-baert

soo veel van nooden is / stootse kleyne / doet'er by Gersten-meel, ende legt het pap-wijs op. Dodonæus.

Voor heete Koortsen: Neemt van het sap van groot Donder-baert een once / Carduus Benedictus-water twee oncen / witte Suycker een half loot / vermenght dit te samen / ende laet hier van dickwils een lepel vol gebuycken.

Voor groote Hoofst-pijn in de Koortsen: Neemt van het sap van groot Donder-baert twee oncen / Olie van Roosen een once / Rooten-azijn een half once / vermenght dit te samen ende legt het met doecken op het Doof-hoofst.

Voor Krop-zweren: Neemt Muur-peper soo veel van nooden is / stoot het kleyne / doet'er by Verckens-reusel ende legt het op. Dioscorides.

Voor ontstekinge van Lever: Neemt sap van Donder-baert met Azijn, ende legt het met doecken op. P. Crescentius.

Voor verbrantheydt: Bereydt een salf van het sap van dit krupdt / Olie van Roosen ende Walch, ende bestrijckt het daer mede. P. Crescentius.

Voor het bloeden uyt de Neus: Neemt van het sap soo veel van nooden is / ende bint het met doecken voor het voor-hoofst / op de slapen ende neck. P. Crescentius.

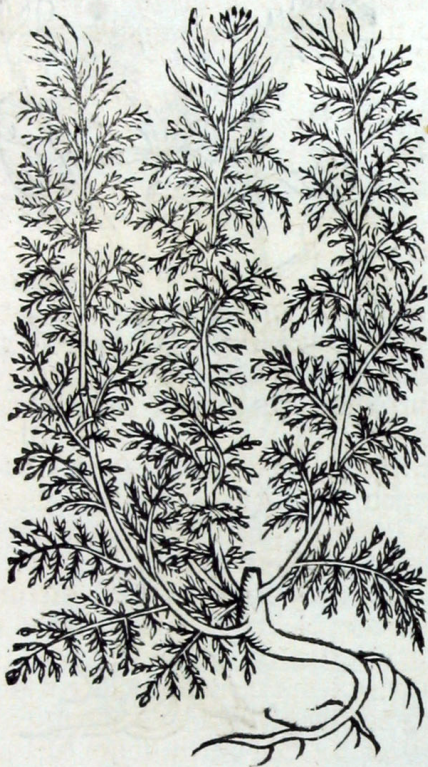
Om de Slijmerige ende Galachtige vochtigheden door het braecken te luyveren: Neemt sap van Muur-peper een half loot / ende geeft het met eenigh bequaem nat in. Ravelingius.

Voor de Scheur-buyck: Neemt Muur-peper een handt vol / koocht dit in een pint Soete-melck tot dat een derdendeel verzoeden is / ende laet hier van nuchteren een roemertje vol d'yncken. Fuchsius.

Fie-kruydt, in't Latijn Sophia.

Gedaente.

DAt Gewas schiet op met ronde harde steelen / omtrent anderhalven voet hoogh / de welcke met seer smalle wirachtige

tige bladeliens / als snippelinghe / bewassen
sijn. Omtrent het bovenste tot de top van
de tackliens komen klepne bleeck - geel
bloemliens ordentlijk te voorschijn / die van
lanckwerpige hauwliens / met roodtach-
tigh klepne zaet gevult / gebolght worden.
De wortel is hardt / wit / diep in de aerde
sinckende / ende ter zijde eenige beselingen
upt-werpande.

Plaetse. Het wast op steen ende zandach-
tige grondt ende op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt van Juny tot in den
Herfst / ende ondertusschen wordt het zaet
rijp.

Aert en Krachten. Dit krupdt is met
eenige verkoelinghe / verdroogende van aert/
ende t'samentreckende van krachten. Do-
donæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande
Buyck-loopen ende Bloedt-gangh: Neemt
van het zaet een vierendeel loots / stoot het

fijn / ende geeft het met roode Wijn ofte
gestaelt water in. Dodonæus.

Voor gheronnen Bloet in 't Lichaem:
Neemt een vierendeel loots van 't zaet / ende
laet het met Wijn in-nemen. Dodonæus.

Voor Wonden ende Been-breucke:
Neemt dit krupdt / stoot het klepne / ende
leght het pap ofte plaester - wijs op. Dodo-
næus.

Sene-groen, In-groen, in't Latijn
Bugula.

Gedaente.

Dit krupdt brenghet voort breed ende
lanckachtige groene bladeren / die aen
de kanten een weynigh gesneden / ende aen
de onderste zijde somtijds wat doncker root
van verwe zijn: tusschen dese spruyten vier-
kante holle steelen / met twee over malkan-
deren staende bladeren bewassen. Omtrent
de

de oorspronck der bladeren / aen de steelen
komen blaetwe bloemen te voorschijn. De
wortel is seer beselachtigh.

Plaetse. Het groeyt op steenachtige / doch
wat vochte ende openluchtige gronden : In
de Hoven geplant / aert het seer wel.

Tijdt. Het dyaeght sijn bloemen in May.

Aert en Krachten. De Sene-groen is met
eenige warmte seer verdroogende van aert /
ende t'samentreckende van krachten. Do-
donæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en-
de Quetsuren : Bereydt een afziedsel van dit
krupdt om daer van te drincken / en leght
het gestoten krupdt van buyten op. Fuchsius.

Voor verstoptheyt des Ingewants , Geel-
sucht ende lang-duurende Koortsen : Neemt
van de bladeren vier handen vol / ziedse in
water tot een pint / maect het soet met
Suicker / ende laet hier van dickwils drinc-
ken. C. Bauhinus.

Voor Zeeren ende Sweeringe der scha-
melijske Leden : Neemt het sap / ende
wascht ofte betse hier mede. Dodonæus.

Bruynelle, in 't Latijn *Prunella*,

Consolida Minor.

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkante gehapde
ofte ruyge steelen / met breedte ende
lanckachtige bladeren / die van wilde Mun-
te gelijk / doch mede wat ruygh / bewas-
sen. Op de toppen van de steelen komen
bruyen-blaetwe ofte doncker-purpere bloe-
men aer-wijs te voorschijn. De wortel is
uyt veel beselingen te samen geset.

Plaetse. Het wast hier te Lande op zandt
ende steenachtige gronden / in sommige
Beemden ende Bosschen.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommerse Maen-
den.

Aert en Krachten. Bruynelle is verwar-
mende ende verdroogende van aert / af-
bagende ende t'samen-heelende van krach-
ten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor in ende uyt-

wendige Wonden, verzeringe van de Lon-
ge , ende om het geronnen Bloedt te schey-
den : Neemt dit geheele krupdt / ende be-
reydt'er met Wijn een afziedsel van / ende
laet hier van drincken : ofte gebruyckel twee
oncen t'effens van het gedistilleert Water
van Bruynelle. Dodonæus.

Voor Voorts-eetende sweeringe van de
Mondt ende schamelijcke Leden : Neemt
het sap van dit krupdt ende waschtse hier
mede. Dodonæus.

Winter-groen, in't Latijn *Pyrola*.

Gedaente.

Winter-groen brenghet voort uyt sijn
dunne beselachtige wortel 5/6 ofte 7
lanckachtige steelkens / die peder met een
breedt / glat ende hardtachtigh blat beladen
zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een
hooger steel voort / de welke met witte
bloem-

bloemkens / in 't midden veel draepkens
uyt-werpende / verciert is. Na de bloem-
kens volgen vijf- hoekige zaet- bollekens /
met seer kleyn zaet gebult.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lan-
de in de Zandt-dynen van Hollandt,
Zeelandt ende Vlaenderen gebonden: als
oock in Vosachtige gewesten.

Tijdt. Het blijft des Winters ende So-
mers altydt groen / ende draeght sijn cier-
lijke Bloemkens in Juny ende July.

Aert en Krachten. Winter-groen is mer-
kelijk verdrogende ende een weynigh ver-
hoelende van aert / t'samentreckende ende
heclende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck Voor in- ende uyt-
wendige Quetsuren: Bereydt een afziedsel
van dit kruydt alleen met Wijn ofte andere
Wondt-krupden daer by gedaen / ende
laet'er van twee ofte driemaal daeghs een
roemertje vol in-nemen. Fuchsius.

Voor Verbrantheyt: Neemt de groene
Bladeren / gestooten zijnde / legtse plaester-
wijs op. Dodonæus.

Voor Bloet-spouwen, overtollige Maent-
stonden ende alderhande Bloet - ganck:
Neemt van de Bladeren vier handen vol /
snijdtse kleyn / ende koochtse in gestaelt wa-
ter / tot dat'er een pint overblijft / door-
gezegeu zijnde / doet'er by Sproop van
Myrten-besien, twee oncen / van Queen een
once / vermenght dit te samen / ende laet
hier van tweemaal daeghs drincken. Rave-
lingius.

Nagel-kruydt, Muyzen-oor, in't
Latijn *Pilosella*.

Geslachten.

Dit Gewas is in groot ende kleyn Na-
gel-kruydt onderscheyden.

Gedaente. Groot Nagel-kruydt verkrijgt
dunne

Q

dimme / harpige / ende neffens de aerde kruypende steelen / op sommige plaetsen beselachtighe Wortelkens uytwerpende. De bladeren zijn lancetwerpig / breedachtig / ende gelijk de steelen / met harp beset / aen de bovenste zijde groen ende onder witachtig van verwe. De geele Bloemen komen eerder op een besonder steelken voort / van gedaente hoewel kleinder / die van Havicks-kruyd gelijk ; die daer na neffens het zaet in stuyfken herwopen. De Wortel is met veel beselingen behangen.

Kleyn Nagel-kruyd is van Bladeren de groote soorte wel gelijk / maer witter van verwe / ende sachter in 't aentasten : Oock brenghet het maer een steel voort wiens top met vier ofte vijf by een vergaderde bloemkens uyt witte ofte purperachtige draepkens gemaect beladen is.

Plaetse. Dese kruyden groeuen hier te Lande op drooge ende sandtachtige heuvelen ende dijcken.

Tijdt. Sy bloeyen meest in de Maenden Juny ende July.

Aert en Krachten. Nagel-kruyd is warm ende droogh in den tweeden graedt / t' samen-treckende ende af-bagende van krachten. Matthiolus, Brunfelfus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen: Neemt drie handen vol van dit kruyd / koochte in een pint gestact water / tot dat een derdendeel verzoden is / ende laet hier van drincken. Matthiolus.

Voor d'Arm-breucken ofte Scheursels: Bereydt een afziedsel van dit kruyd in water / ende laet hier van eenige dagen achter een drincken. Fuchsius.

Voor Wonden ende Quetsuren: Bereydt een afziedsel met Wijn / om daer van twee ofte driemaal des daeghs een roemertje vol van te gebruycken / ende stropt het poeper van de bladeren in de Wonden. Dodonæus.

Voor Zeeren ofte sweeringen aen de Beenen: Neemt gedistilleert water van dit kruyd een pont / Roosen Honingh, Lytagirium, Myrrhen van elcks twee oncen /

laet dit te samen drie daghen in de Sonne staen / daer na door gedaen zijnde / leght het niet doechen op de seere Beenen. Baptista Sardus.

Voor vuyle seeren van 't Tant-vleesch: Neemt water daer dit kruyd in gezoden is / ende wascht ofte spoelt de mondt daer mede. Joh. Schroderus.

Swart Bilsen-kruyd, in 't Latijn

Hyoisycamus Niger.

Gedaente.

De steelen van dit Gewas zijn redelijk dick ende hoogh / in zijde tacken verdeelt / met groote / lange / breede / witachtige / ende aen de kanten diep gesneden sachte bladeren bewassen / ende met seer veel bloemen ordentelijk beladen. Dese Bloemen beelden uyt de gedaente van kleyn opene kooftkens / ende sy zijn aen de kanten geelachtig / met eenige paerse aderkens dootogen / in 't midden uyt den blaetw paerssen zwartachtig van verwe. Na dese volgen lancetwerpighe-ronde Zaet-knoppen / boven met Doozen gewapent / ende met kleyn bruyt Zaet gebult. De witachtige Wortel is dick ende langh.

Plaetse. Het groeyt hier te Lande op sandtachtige ongeboutode plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommerse Maenden / ende ondertusschen wordt het Zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit kruyd is kout in den vierden graedt / slaep makende ende pijn-stillende van krachten : maer wordt nimmermeer inwendigh gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Geswellen: Neemt Bilsen-kruyd, kleyn gesneden ofte gestooten zijnde / Schapen dyck van elck soo veel van noden is / vermengt het met Wijn / ende leght het papwys op. Ravelingius.

Voor pijn der voeten: Neemt de Wortel ofte Bladeren van dit kruyd / ghestooten zijnde / bint het op de voeten. C. Durantus.

Voor

Voor pijn in de Ooren : *Neemt Bilsen-*
sap, een deel / *Olie van Roosen twee deelen /*
ende druppelt het in de Ooren. *Dodonæus.*

Steen-varen, Mildt-kruydt, in 't
Latijn Asplenium, Ceterach.

Gedaente.

Dit Kruydt brengt alleen voort lanc-
achtige Bladeren die tot aen de mid-
del-ribbe ordentelijck ghekerft / aen de bo-
venste zijde glat ende groen / ende aen de on-
derste met wolachtige ruyghe bekleet zijn.
De Wortel is van veel dunne ende zwarte
veselingen t'samen geset.

Plaetse. Het wast hier te Lande op steen-
achtige grondt / ende schaduwachtige Ge-
westen.

Tijdt. Dit gewas blijft wel het gant'sche
Jaer door groen / maer in de Somer brengt
het nieuwe Bladeren voort.

Aert en Krachten. Steen-varen is middel-
matigh gestelt in warmte ende drooghte /
sijn van deelen / opencende ende af-bagende
van krachten. *Dodonæus.*

Medicinael gebruyck. Voor een geswolle
Milt: *Neemt Steen-varen, ende ziedse in*
Wijn / ende laet hier van twee oncen 40 da-
gen achter een nuchteren in-nemen ; onder-
tusschen neemt de bladeren / scootse met
Wijn / ende leghte op de linker zijde. Dios-
corides.

Voor Geel-sucht ende langduurige Koort-
sen : *Neemt van de bladeren vier handen*
vol / ziedse in Wijn ende Water van elck
even veel tot een pint nat / door-gedaen zijn-
de / geeft hier van in alle dagen drie ofte vier
oncen. J. Schroderus.

Voor druypinge ofte ontvloeyinge des
Zaets: *Neemt het stof / dat van de gedroog-*
de Bladeren of-balt een vierendeel loots /
ende geeft het met Weegbre-water in. Ra-
velingius.

Steen-ruyte, in 't Latijn Ruta Mu-
varia, Capillus veneris communis.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde tere steelliens /
met klepne gekerfde Bladerkens / die
van Wijnruydt eenighsins gelijck / bewas-
sen ; dese zijn aen de bovenste zijde glat ende
groen / maer aen de onderste bleek / ende
met stippelliens beset. De Wortel is uyt
zwarte veselingen gemaccht.

Plaetse. Men vindt dit Kruydt hier te
Lande aen oude ende verballen Muragien.

Tijdt. Het blijft het gheheele Jaer door
in 't leven.

Aert en Krachten. Steen-ruyte is mid-
delmatig gestelt in hitte ende koude / noch-
tans verdroogende van aert / ende de dicke
tape spijnerigheden van de Wortel dun ofte
rijp makende van krachten. Het wordt in
de Apoteken voor oprecht *Capillus veneris*
gebruyckt. *Dodonæus.*

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, ver-
stoptheydt des Ingewants, ende het Graveel:

Neemt van de bladeren vier handen vol / ziedse op in anderhalf pint Wijn / tot dat een derden deel versoden is / doorgezegen zijnde / doet'er by drie oncen Sproop van Capillus veneris, ende laet hier van twee-mael daeghs een roemertje vol drincken.

Voor quade ende vochte Schurfttheyt des Hoofts: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / ziedse op in Looge / ende wascht het Hoofst daer mede. Dodonæus.

Weder-doodt, in't Latijn *Poly-trickon*, *Trichomanes*.

Gedaente.

Weder-doot verkrijght dunne / ronde / ende doncker-bruyne steelkens / met klepne ronde bladelkens oydentelijck betwafsen; de welcke aen de kanten eenighsints gekerft / ende aen de onderste zijde met rouwe stippelkens beset zijn. De Wortel is uyt bruyne veselingen te samen geset.

Plaetse. Dit krupt groeyt op steenachtige / doch vochtige grondt / ende oock wel aen oude vervallen Muragien.

Tijdt. Het vergaet des Winters niet / maer blijft langh in't leven.

Aert en Krachten. Weder-doot is de Steen-ruyte ofte Capillus veneris in aert ende krachten ghelijck. Galenus, Dioscorides. Boben dien schrijft Tabernamontanus, dat het gedistilleert water van dit Gewas besonderlijck dienstigh is voer die gene / wiens Leber begint te verotten.

Sondaurw, in't Latijn *Ros Solis*.

Rorella.

Gedaente.

Dit krupt heeft klepne / rondtachtige / ende Lepel-wijse bladelkens / peder op een besonder steelken rustende. Dese zijn roodtachtigh van vertwe/ende met een hantachtige

achtige Wolle beset. Men de rughten van de Bladeren vint men in het heetste van de Sommer eenige vochtigheyt als droppelen waters. Tusschen dese bladen spruyten andere kale steelkens voort / met witte Bloemkens beladen. De Wortel is upt dunne beselingen gemaect.

Plaetse. Het wast op sandtachtige / open-suchtige / doch vochte plaetsen: Men vint het oock oberbloedigh op de veenachtige gronden van Hollandt.

Tijdt. Het draeghe zijn Bloemen in May ende Juny.

Aert en Krachten. Dit Kruidt is seer heet ende droogh van aert / ende naer het voordeel van Dodonæus, tot in den vierden graedt / verdelende / dun makende / ende af-bagende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor flauwhertigheyt: Neemt een handt vol van dit gedroogt Kruidt / giet'er op een half pintje van de beste Brandewijn / ende laet het te samen staen weechen; geeft van dese Brandewijn een lepel vol ofte twee op een reys in. Joh. Schroderus.

Voor de Teeringh, Pest ende Vallende-siecke: Geeft van het gedistilleert Water van Sondauw twee oncen in. Andere prijsen noch meer de vochtigheyt die men des Somers van de bladeren vergadert. C. Bauhinus.

Erysimum.

Geslachten.

Dit Gewas brenghet voort dunne ende tape steelen / die met lanliachtige / ende diep gesneden bladeren bewassen zijn. Ontrent / ende op de toppen van de steelen ende zijde-tackliens komen veel geele bloemkens te voorschijn / die van klepne ende lanckwerpige dunne hauwliens / met klepne ende scherpe zaet gebult / gevolgt worden. De wortel is langh ende met beselingen behangen.

Plaetse. Het groeyt in de Nederlanden

op woeste / steenachtige ende vochte plaetsen / ende langhs de wegen.

Tijdt. Het bloeyt in July ende Augustus, ende ondertusschen wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. Erysimum is warm ende droogh in den derden graet / dun makende / openende / ende de Worst suverende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hefigheyt: Hier tegen wordt als een besonder gences-middel gepresen de Sproop van Erysimum. Lobel.

Voor verouderde Hoes, Kortamigheyt, taye fluymen op de Borst, Geel-sucht ende Buyck-pijn: Neemt van het zaet / sijn gestooten zijnde / soo veel van nooden is / ende doet'er by gesuiverde Honingh / tot dat het wordt als een Sproop / ende laet hier van dickwils licken / ofte geeft hier van een lepel vol teffens in. Dodonæus.

Teskens- ofte Borsekens-kruidt,

in't Latijn *Bursa Pastoris.*

Gedaente.

Teskens-kruidt verkrijgt lanckwerpige ende aen de kanten diep gesneden bladeren / langhs de Aerde uytgespreyt / die van Rakette eenighsins gelijk: Tusschen dese spruyten recht opstaende steelen / die in zijde-tackliens verdelte / met klepnder bladeren bewassen / ende langhs de toppen met witte bloemkens ordentelick bewassen zijn. Na de bloemen volgen platte ende lanctige zaet-hauwliens / een tacken uytbeddende. De wortel is langh ende met eenige beselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruidt wordt hier te Lande oberbloedigh gebonden langhs de wegen op sandt- ende steenachtige gronden.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommerse Maenden / ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verhoelende ende verdroogende van aert / ende t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-pissen,

Roodde-loop ende alderhande Bloet-ganck: **N**eeemt van dit krupt een hant bol / Weegbre-bladeren een halve handt bol: zied dit te samen in een half pint Regen-water tot de helft / dooz gedaen zijnde / doet er by roode Bolus een vierendeel loots / ende laet het de twee repfen in nemen. Brunfelsius.

Voor bloeden uyt de Neus: **N**eeemt van de bladeren / gekneust zijnde / soo veel van nooden is / steectse in de Neus-gaten ende bindtse onder de Oeschelen ende op in Necht. Fuchsius.

Voor het bloeden der Wonden: **N**eeemt de bladeren ende kleyn ghestooten zijnde / legtse pap ofte plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor Geel-sucht: **N**eeemt de ghestooten bladeren ende bindtse onder de palin van de Voeten. Ravelingius.

Voor Koortfen: **N**eeemt de ghestooten bladeren ende bindtse op de Pols. C. Durantus.

Steen-breeke, in't Latijn *Saxifraga*.

Geslachten.

Onder de naem van Steen-breecke zijn hier te Lande drie soorten bekend; te weten / groote, kleyne ende Gulden Steen-breecke.

Gedaente. Groote Steen-breecke byengt voort een hooge steel / die hoechigh ende met diepe streepen dooz regen is; aen dese spruyten zijde steelkens / met bruyen-groene ende rondtom de kanten gekerfde bladeren / die altijd twee over malkanderen staen / bewassen. Op de toppen van de steel komen witte bloemkens / krans-wijs by een vergadert / te woorschijn. Het zaet is dat van de Eppe gelijck. De wortel is langhwerpigh / wit ende scherp van sinaeck.

Kleyne Steen-breecke is de voorgaende soorte van wortelen ende onderste bladeren / hoewel sy kleynder zijn seer gelijck; maer de bladeren die aen de steelen voort komen / zijn lancswerpigh / smal / ende geensins gekerft. In de bloemkens ende zaden vint men wepnigh onderschept.

Gulden Steen-breecke heeft rondachtige bladeren / die aen de kanten een wepnigh gesneden zijn. De steelkens schieten omtrent een palme hoogh op / wiens toppen met goud-geele bloemkens beladen zijn / nalatende kleyne ronde zaet-bollekens / met rootachtigh zaet gevult. De wortel is beselachtigh / ende sprejdt sich diep in de Aerde upt.

Plaetse. De twee eerste soorte vint men hier te Lande op openluchtige / sandachtige Lants-douwen. De derde soorte groeyt in Brabandt, ende elders op sandachtige magere grondt / doch die somtijds met water over loopen wordt.

Tijdt. De groote ende kleyne Steen-breecke bloeyen meest in July ende Augustus. De gulde Steen-breecke draecht haer bloemen in April ende May.

Aert en Krachten. De wortelen en't zaet van groote ende kleyne Steen-breecke is verwarmende ende verdroogende in den derden graedt openende ende den Vrijn af-drijvende van krachten. De werkinge van de gulden Steen-breecke is tot noch toe onversocht. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, de Steen, Buyck-pijn, Geel-ende Watersucht: **N**eeemt van de wortel ofte 't zaet een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Om de Maent-stonden te verwecken, ende de Na-geboorte afte drijven: **N**eeemt van de gedrooghde wortelen drie loot / van 't zaet een loot / koocht dit te samen in een pint Wijn tot dat een derden deel versoden is / dooz gedaen zijnde / laet het in drie repfen gebuycken. Dodonæus.

Voor langhduurende Koortfen: **N**eeemt van de wortel ende 't zaet van elck een half vierendeel loots / sijn ghestooten zijnde / geeft het met bequaem nat vooz het aenkommen van de Koortzen in. Fuchsius.

Voor Sproeten ende Placken des Aengesichts: **N**eeemt het sap upt de bladeren geparst / ende bestrijckt het Aengesicht daer mede. Dodonæus.

Voor

Voor vuyle Wonden: *Neemt* het sap
uyt de bladeren geparst / wascht de Wonden
daer mede / ende legt de gestooten bla-
deren daer op. *Brusellus.*

Alsem, in't Latijn *Absinthium*.

Geslachten.

Drie soorten van dit Gewas worden hier
te Lande ghevonden: te weten / ge-
meene ofte breed-bladige, Roomse, ofte
smal-bladige ende Zeealstem: van de Room-
te *Alsem* besie in het *Sevende Deel* / van de
laetste soorte in het volgende *Vijsde Deel*.

Gedaente. De gemeene *Alsem* brengt
voort een hooge ende houtachtige steel / in
verscheide zijde-takelskens verdeelt / ende
met diep gesneden ofte gekerfde bladeren
bewassen / de welke aen de onderste zijde
wat geijsachtigh van vertwe zijn. De bloe-
men zijn geel kinophens / langhs de top-

pen van de steelen voort suysptende. De
wortel is houtachtigh ende wijdt uyt-ge-
spreydt.

Plaetse. De gemeene *Alsem* vindt men
op sant / steen- en Bergachtige ongebouw-
de plaetsen. En wordt oock in de Hoven
onderhouden.

Tijdt. De gemeene *Alsem* bloeyt in
July ende Augustus.

Aert en Krachten. De gemeene *Alsem*
is verwarmende in den tweeden / ende ver-
dzoogende in den derden graedt / bitter van
smack / openende / doorsnydende / afva-
gende ende wat te samen-treckende van
krachten.

Medicinael gebruyck. Voor een swacke
Mage, die met Galachtige vochtigheden
overladen is, verstoppinge van de Lever,
ende langh-duurende Koortsen: *Neemt* al-
le morgen een hockje van de Conserf van
Alsem in / ofte neemt gemeene *Alsem* twee
handen vol / ziedt het in schoon water tot
een pint / doet'er by drie oncen Sproop van
Alsem, ende laet hier van tweemaal
s daeghs een roemertje vol in-nemen: hier
toe dient mede de *Alsem*-wijn. Ondertus-
schen bestrijckt de buick met Olie van *Al-*
sem. *Dodonæus.*

Voor Buyck-pijn ende Wormen: *Neemt*
van de Bloemen van *Alsem* een handt vol /
Comijn-zaet een half loot / ziedt dit te sa-
men in Wijn tot een pint / ende laet hier
van drincken / ende bestrijckt de Mabel van
de Buick met Olie / van *Alsem* bereydt.
C. Durantus.

Voor Geelsucht: Bereydt een afziedsel
van dit kruidt met water / ende laet hier
van drincken. *Diocorides.*

Voor blauw-geslagen ofte gestoten Plac-
ken: *Neemt* de gestoten bladeren met Ho-
ningh vermenght ende legt het op. *Fuch-*
sus.

Voor pijn der Ooren: Kookt de gemeey-
ne *Alsem* in water / en ontfanght de damp
in de Ooren. *Dodonæus.*

Voor pijn des Lijf-moeders: *Neemt*
gemeene *Alsem* twee handen vol / ziedt het
in

in een pint Wijn tot dat een derdendeel verzoden is / ende laet hier van een roemertje vol tseffens gebruycken. Fuchsius.

Quendel, in 't Latijn Serpillum,

Gedaente.

De Quendel heeft dunne / harde steelkens / met kleine groene bladkens / als die van de Tijm, dicht bewassen. Op de toppen van de steelkens komen purper-roode bloemkens te voorschijn. De Wortel is dun ende vefelachtigh.

Plaetse. Dit kruidt groeyt op zant-ende fabelachtige gront / op ongebouwde plaetsen / ende aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De Quendel is warm ende droogh tot in den derden graedt / fijn van deelen / openende ende dooz - fnydende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, Graveel, opgestopte Maent-ftonden, ende om de Herzenen te verstercken: Neemt Quendel twee handen vol / koocht het in Wijn tot een pint / ende laet hier van een roemertje vol drincken: Ofte neemt het gedistileert water van het selve kruidt / ende geeft er drie oncen tseffens van in. Dioscorides, Fuchsius, C. Bauhinus.

Voor drayinge ende pijn des Hoofts: Neemt Quendel-water een half mutsje / Roosen-azijn een once / ende bint dit met doeken voor het booz-hoofst. Dodonæus.

Om de Maent-ftonden ende de Urijn af te drijven: Bereydt een badt van Quendel, ende laet de sieken daer eenige tijdt in sitten. Dodonæus.

Al-goede, Lammerkens-ooren, in 't

Latijn Tota Bona.

Gedaente.

Dit kruidt heeft veel dicke steelen. De bladeren zijn van ghedaente die van halss-boet gelijk / wit ofte grijsachtigh

van vertwe. Aen de toppen draeght het gras-groene ende Druyf-wijs by een vergaderde bloemen / gelijk aen de Melde te voorschijn komt. De Wortel is langh / dick / wijt uyt-geheydt / ende van binnen geel.

Plaetse. Het wast op fabelachtige ongebouwde plaetsen / langhs de wegen ende aen de kanten van de Ackers.

Tijdt. Het bloeyt in July.

Aert en Krachten. Dit Gewas is matelijck verdroogende ende verwarmende van aert / af-vagende / ende daer dooz den stoel-gancht verweckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor versche ende oude Wonden ende Zeeren: Neemt van de groene bladeren soo veel van nooden is / stootse klein ende leghtse op. Dodonæus.

Deur-was, in 't Latijn Perfoliata.

Gedaente.

Dit kruidt heeft een dunne / ronde steel in verscheyde zijde-tackkens gedeelt: Dese steelen worden soo nauw van de bladeren omvangen / datse het midden van de bladeren schijnen te dooz-booren. De bladeren zijn breet / geribt / ende bleek-groen van vertwe. Op de toppen van de steelen komen geelachtige bloemkens / krans ofte kroons-wijs by een vergadert / te voorschijn / die van zwartachtigh zaet gebolgh worden. De Wortel is dun ende met weynigh vefelingen behangen.

Plaetse. Het groeyt op fabelachtige gront / aen de kanten van sommige Ackers / ende wort hier te Lande veel omtrent de Maeslant gebonden / ende om sijn aerdigheyt in de Hoben gezaeyt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Deur-was is warm ende droogh van aert / bitter van smaek / en t'samen-treckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Om Wonden te heelen: Neemt de bladeren van Deur-was stootse klein ende leghtse op; ende laet onder

dertuffchen van het afziedfel van dit Kruidt
dzincken. C. Bauhinus.

Voor Scheursels ende uytpruyende Na-
vels van de jonge Kinderen: Neemt van
de bladeren soo veel van nooden is / stootse
kleyn met Wijn / doet'er by wat meels /
tot dat het als een pap wordt / ende bint het
daer op. Dodonæus.

Kleyn Santorie, in 't Latijn Cen-

taurium Minus.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft dunne kantige steel-
kens / omtrent een spanne hoogh op-
schietende / ende met bladeren / als die van
St. Jans-kruidt, bewassen zijnde. De bloem-
kens / die op het opperste van de steelkens
groepen / zijn roodachtigh van verwe: Na
dese brenghet het voort kleyn lanckwerpig
zaet-huyshens / met seer kleyn zaet gebult.
De Wortel is dun ende hardt.

Plaetse. Het wordt hier te lande heel op
drooge ende zandachtige velden omtrent de
Zee-duynen gebonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemkens in
July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit Kruidt is warm
ende droogh in den tweeden graedt / ope-
nende / af-vagende ende de dicke vochtig-
heden dun-makende van krachten. Dodo-
næus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt
van de Lever, Milt ende Gal-blaes, Geel-
sucht, Scheurbuyck, Gicht, opgestopte
Maent-stonden, langh-duurende Koortsen,
ende wormen des Buycks: Neemt van dit
Kruidt soo veel van nooden is / bereydt
hier van met Water ofte Wijn een afzied-
fel / ende laet hier van tweemaal des daeghs
een roemertje vol dzincken: Hier toe is
mede dienstigh het gedistilleert Water van
dit Kruidt een once teffens in-genomen.
Galenus, Dioscorides, Joh. Schroderus.

Voor Wonden ende Quetsuren: Neemt
het gestoten Kruidt / ende legt het op.
Mesue.

Voor Water-sucht: Neemt van het ge-
drooghde Kruidt een vierendeel loots /
Carui ende Anijs-zaet van elcks tien greyn /
stoot dit tot een fijn poeyer / en geeft dit met
Wijn ofte eenigh ander nat in. Matthiolus.

Voor Sproeten ende Placken van de
Huyt: Wascht deselve dickwils met het af-
ziedfel van dit Kruidt. Dodonæus.

Voor duyster gesicht: Neemt sap van
kleyne Santorie, gesupverde Honingh van
elcks even veel / ende drupp hier van een
wepnigh in de oogen. Fuchsius.

Voor Fenijn: Het sap met Azijn ingeno-
men / doet het ingenomen fenijn schepden.
Ravelingius.

Twee-bladt met Ajuynachtige Wor-
tel, in 't Latijn Bifolium Bulbosum.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet alleen twee breede
ende geribde bladeren / over malke-
deren

deren staende / ende die van gemeene Wegh-
bree gelijck. De steel is ront / een spanne
hoogh / ende van het midden tot aen de top
ordentlijck niet kleyne groen geelen ofte upt
den groenen witachtige bloemkens beladen.
De Wortel is als een kleyne Ajuyn,
onder veel beselingen voort-brengende.

Plaetse. Dit Krupdt wordt in de Dalen

van de Zee-duppen gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May
ende Juny.

Aert en Krachten. Soo veel van de
krachten van dit Krupdt bekend is / wordt
het van sommige geprezen om alle wonden
ende quetsuren haestelijck te genesen ende
toe te heelen. Dodonæus.

HET VYFDE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruydt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijd / Aert / Krachten en Me-
dicinael gebruik van alderhande Krupden / die in de Nederlanden in de
Rebieren / Poelen / Zee / bochtige Beemden / ofte Graszachtige
Plaetsen / ende aen der selver kanten op-wassen.

Fonteyn-kruydt, in 't Latijn *Fontinalis*, *Potamogeton*.

Geslachten.

An dit Water-kruydt wor-
den drie soorten gebonden:
Te weten / gemeyn, groot
ende kleyn Fonteyn-kruydt.
Gedaente. Upt de Wor-
tel van het gemeyn Fon-
teyn-kruydt, dewelcke aen de gront van
't water door veel salsingen bevestight is /
sijnuten dunne / lange ende geknoopte stee-
len / waer aen lanckwerpige bladeren op
dunne steelkens / ende boven op het water
dijbbende te voorschijn komen. De lijf-ver-
twige ofte bleek-roode bloemkens komen
hoort op dunne steelkens / boven het water
upt-steliende / aerwijs / gelijck de bloemen
van de Herts-tonge by een vergadert zijn-
de / de welcke van kleyne ronde knopkens /

daer hart zaet in besloten is / gevolght wor-
den.

De tweede soorte heeft langer witter ge-
knoopte wortelen ende steelen als de vooz-
gaende; oock zijn de steelen met langer en-
de smolder bladeren bewassen / de welcke
met een harde middel-ribbe versien / nim-
mermeer boven het water te voorschijn ko-
men. De bloemen die roodachtigh ende in
dicke aere vergadert zijn / steken alleen bo-
ven het water upt.

De derde soorte ofte kleyn Fonteyn-
kruydt verkrijght veel dunne ende in ver-
schepde zijde-tackskens afgedeylde steelen /
met breede ende lanckwerpige bladeren /
doch kleynder dan die van de eerste soorte /
bewassen: omtrent de oorspronck van dese
zijde tackkens brengt het op eenige steel-
kens

kens eerst witte ende moschachtige bloemkens / ende daer na platte zaden voort. Dit kruidt is mede / behalven de toppen van de steelen en eenige bladeren / met het water bedekt.

Plaetse. Het eerste ende tweede Fonteynkruidt wordt overbloedigh in stil-staende wateren gebonden. Het derde wast in bracke ofte zoute ondiepe wateren / omtrent Dordrecht in Hollandt.

Tijdt. Groot Fonteynkruidt bloeyt in Juny ende July : maer het gemeyn ende kleyn Fonteynkruidt in Augustus ofte September.

Aert en Krachten. Fonteynkruidt is verkoelende ende t'samen-treckende van aert ende krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen : neemt Fonteynkruidt twee handen vol / kookt dit op in een pint roode Wijn / tot dat een derdendeel verzoeden is : ende laet hier van een kleyn roemerken twee ofte driemaal daeghs drincken. Plinius.

Voor het Flereijn. neemt van de bladeren soo veel van nooden is / fruytse in Olie / Wijn ende Soete-melck / ende leghtse koud op de pijnelijke leden. Dodonæus.

Voor heete ende voort-settende vervuilde Zeeren ende Sweeringen : neemt het sap van de bladeren met Honingh ende Wijn vermengt / ende doecken hier in nat gemaect / sult ghy over de zeeren ende zwerringe op-leggen. Dioscorides, Plinius.

Voor heete opdrachtigheden des Aengesichts : neemt van de bladeren soo veel genoegh is / stootse kleyn / ende leghtse papwys op het aengesicht. Dodonæus.

Plompen, in 't Latijn *Nymphaea*.

Geslachten.

De Plompen zijn in groote ende kleyne onderscheypden : De groote draecht ofte witte ofte geele bloemen ; onder de kleynen / die geele bloemen voort-bringt sullen wy tot een mede-soorte stellen het kruidt

't welck hier te Lande Vorscheen-beet genaemt wordt.

Gedaente. Ht de seer dicke ende knobbelachtige wortel van de witte Plompen, die aen de gront dooz veel savelingen gehecht is / spruyten lange / ronde / gladde ende boose steelen / waer op groote en breede bladeren / die meestendeel boven op het water drijven / te voorschijn komen. De witte bloemen / die van veel lancdwerpige bladeren gemaect / ende in 't midden met veel beseligen verciert zijn / komen mede op soodanige steelen elck besonder voort ; dese vergaen zijnde / wordt der selven plaetse dooz groene ronde bollekens / waer in zwartachtigh blinkent zaet besooten is / verbult.

De Geele Plompen verschillen van de voorgaende soorte / dooz dien de bladeren lancdwerpiger / ende de steelen niet rondt maer kantigh zijn. Oock zijn haer geele bloemen alleen van vijf rondachtige blade-

ren t'samen gefet / in 't midden van de welcke een bolleken / boven spits toe-loopende / boort-fpruut / waer in de zaden / die oock grooter als van de witte Plompen zijn / beflooten leggen.

De kleyne Plompen spruuten op de selve maniere als de groote boort / maer de bladeren zijn veel kleynder / de groote van een palme van een handt bereykende. De geele bloemen vertoonen sich sterre-wijs / van gedaente die van Speen-kruydt niet ongelijck. Het zaedt word mede in bollekens / als die van de groote geele Plompen be-waert.

Vorschen - beet heeft korte ronde bladeren / de welcke gemeynlijk niet grooter en zijn / dan de nagel van een duym / andersints de gedaente van Plompen - bladeren seer wel upt - dzyckende. De bloemen bestaen uit drie bladeren / die meestendeel wit ende in 't midden wat geelachtigh van verwe zijn / boven de bladeren op lange steelkens upt-stekende.

Plaetse. De Groote Plompen groeuen in de Doelen / Grachten ende traegh - loopende rivieren. De kleyne geele Plompen ende Vorschen-beet wert hier te Lande in stilstaende Wateren gebonden.

Tijdt. Alle de soorten van Plompen brengen haer bloemen in May ofte Juny boort; Alleen Vorschen-beet bloeyt in July ofte Augustus.

Aert en Krachten. De wortel ende het zaet van de Plompen zijn verkoelende ende verdroogende sonder eenige scherpijghed tot in den derden graedt. De bloemen ende bladeren zijn verkoelende ende vocht-makende van aert en krachten. De smaack van de kleyne geele Plompen bewijst ghenoeghsaem dat sy enige warmte by haer hebben. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontvloeyinge des Zaets, onmatige Maent-stonden ende Buyck-loopen: Neemt van het zaet ofte wortel van Plompen een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn Cint op een reys in. Andere gebruycken de Conserf van de

bloemen bereydt. Galenus, Dioscorides.

Om het bloeden te stelpen: Neemt versche Plompen-bladeren, stootse kleyen / ende legtse plaester-wijs op de wonden. Theophrastus.

Voor heete Koortsen, droogen Hoest, ende ontsteking des Ingewants: Neemt ghedistilleert Water van witte Plompen-bloemen: een pint / Sproop van de selven twee oncen / menght dit te samen ende laet hier van dickwils dzycken.

Voor pijn van de Milt: Neemt Wortelen van de Plompen twee loot / ziedtse op in een half pint witte Wijn / om boort twee reysen te gebruycken. Plinius.

Voor Hooft-pijn ende ontsteking van de Lever, Mildt ofte Nieren: Neemt het ghedistilleert Water van witte Plompen-bloemen soo veel van nooden is / doecken hier in nat gemaect zijnde / sulc ghy boort het boort-hooft binden / ofte op de rechter ofte sincker zijde ofte op de lenden leggen: Dodonæus.

Water-linsen ofte Enden-krooft, in 't

Latijn *Lens Palustris*.

Gedaente.

DE Water-linsen zijn anders niet als kleyne bladkens / in groote menigheden des Somers op 't water dzyvende / de welcke upt het midden in plaetse van steelen ofte wortelen eenige dunne witte saselingen upt-werpen.

Plaetsen. Dit kruydt werdt overbloedigh in Doelen ende stil - staende Grachten gebonden.

Tijdt. Het komt in de Somerse Maenden boven op het water dzyvende te boort-schijn.

Aert en Krachten. Enden-krooft is vocht-makende ende verkoelende by na tot in den tweeden graedt. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn, opdrachtinge des aengesichts, ende heete Gelwellen: Neemt Water-linsen soo veel

ge-

genoegh is / ende leghtse van buyten op / de selve dickwils vernieuwende.

Voor hitte ende roodigheydt der Oogen , als mede ontstekinge des Levers: *Neemt* 't gedistilleert Water van Water-linsen , ende wascht de oogen dickwils daer mede / ofte leght het met doecken op de rechter zijde. *Ravelingius.*

Voor 't Flerecijn: *Neemt* een goet deel Water-linsen , maechtse warm in een aerde ofte pferre pot / ende slaetse met een linnen doeck pap-wijs om de Voeten. *Ick hebbe een Man gekent die dooz dit middel van het Podagra / waer mede hy dickmaels gequelt was / volkomen genesen is gheweest.*

Water-nooten ofte Minck-yfers , in't
Latijn *Tribulus Aquaticus.*

Gedaente.

De Wortel van dit Gewas zijn met veel hayz-wijse beselingen aen de grondt gevestight / lange steelen / op veel plaetsen met de selfde rugchte bewassen / voortbrengende. Op het opperste van dese steelen / die aldaer dicker / als onder het water zijn / komen de breedte ende aen de kanten wat geschaerde bladeren / elck op een besonder steelken groepende / te voorschijn. Tusschen ende onder dese wassen de bloemkens / die van Nootkens / wat grooter als Hasel-nooten / ende met vier scherpe kromme Dooznkens beset / gevolght worden; Dese besluypen in sich een witte kerne / niet onliefsijck van smaect.

Plaetten. In Brabant ende sommige andere Gewesten van Nederlandt vintmen dit Gewas in de Dyvers ende stil-staende klare Wateren.

Tijdt. Dit Krupdt bloeyt in de Maent Juny , ende sijn vruchten worden in Augustus volkomen ende rijp.

Aert en Krachten. De Water-nooten zijn verkoelende van aert / ende eenighsints t'samen-trechende van krachten. *Galenus.*

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-pif-

sen , 't Graveel ende alderhande Buyckloopen: *Neemt* gedrooghte Water-nooten een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / laet het met Wijn in-nemen. Om de Steen ofte Gzabeel af te setten / gebruycken sommige de selve alsse noch versch zijn / waers om oock de ervaren Genees-meester *Leonardus Fuchsius* de versche Water-nooten in sijn gedistilleert Water tegen de Steen ende Gzabeel voorsz-schrijft.

Water-duysent-bladt , in't Latijn

Millefolium Aquaticum.

Geslachten.

VAn dit Krupdt verhaelt *Dodonæus* maer een soorte / *Lobel* voegt'er de volgende / die mede in Nederlandt gevonden worden / noch by: tweede Water-duysent-bladt , derde Water-duysent-bladt , ende Water-duysent-bladt met geele Gehelme Bloemkens.

Gedaente. De eerste soorte van Water-duysent-bladt brenght voort upt een enckelde ende slechte wortel een lange dunne steel / die met veel bladeren bewassen is. Dese bladeren zijn veder ofte pluym-gewijs aen een middel-ribbe t'samen-geboeght / de Venckel-bladeren , hoewel veel meer gesnippelt / niet ongelyck / ende onder en boven het water voort-spruytende. De bloemen komen boven op de steel kroons-wijs / gelijk aen de Aert-duysent-bladt , te voorschijn.

De tweede soorte van *Lobel* aangemerkt / heeft seer lange steelen / die hier en daer gebogen zijn. De bladeren gelijken die van de Verkens-venckel seer wel. De klepne moschachtige bloemkens komen aen dunne steelkens aer-wijs voort.

De derde soorte is de voorgaende seer gelijck / maer de bloemen ende zaet-huysskens komen met die van de Water-hanen-voer over een.

Water-duysent-bladt met geele Gehelme Bloemkens heeft seer dunne steelkens ende bladakens / waer van de steelkens rood-

achtigh / ende een boet ofte anderhalf
hoogh zijn / langhs de welcke geele bloemen
groepen / gelijk beslooten helmliens / die
onder een upt-stekende hoorenken heb-
ben.

Plaetse. De eerste ende tweede soorten
van Water-duysent-bladt wordt in Neder-
landt in de Poelen ende stil-staende Grach-
ten gebonden. De derde soorte wast veel in
Zeelandt ende Vlaenderen. De vierde soor-
te groept overbloedigh in de Grachten van
Vlaenderen, tusschen Gent ende Antwer-
pen.

Tijdt. Water-duysent-bladt bloeyt in
May ende Juny.

Aert en Krachten. Dit Gewas is ver-
droogende ende wat t'samen-treckende /
hebbende alle de krachten van geele Gerwe
ofte Aert-duysent-bladt. Dodonæus.

Water-violieren, in't Latijn Viola

Palustris.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne ende rechte
steelen / upt dunne / lange ende zwar-
te saselingen voort-spruytende. De blade-
ren gelijken die van de Gerwe ofte Aerdt-
duysent-bladt, hoewel sy grooter ende wij-
der upt-gespreyt zijn / dese ombatten in groo-
te menighe het onderste van de steelen.
Men de toppen van de steelen krijght het
witte bloemen / die in't midden geel / soet
van reuck ende van vijf bladckens t'samen
geset zijn / de welcke althijt vier ofte vijf
tegen malkanderen over staen.

Plaetse. Water-violieren vintmen hier te
Lande in de Poelen / Grachten ende stil-
staende Wateren.

Tijdt. Dit Water-kruydt brenghet sijn
bloemen in May ende Juny voort.

Aert en Krachten. De Water-violieren
verkoelen ende verdroogen / maer sy zijn
tot noch toe van geen Kruydt-bechrij-
vers vooz eenige gebreeken vooz-geschre-
ven.

Biesen, in't Latijn Juncus.

Geslachten.

De soorte van Biesen, die hier te Lande
gebonden worden / zijn de navolgen-
de: Matten Biesen, sachte Biesen, scherpe
biesen, kleyne Biesen, kleyne Water-bie-
sen met tacxkens van Paerde-staert, ende
wel-rieckende Water-biesen.

Gedaente. De Matte Biesen is de alder-
grootste van allen / in plaetse van bladen /
rechte / ronde / lange ende spits-opgaende
steelen / met wit ende voos mergh gebult /
voort-brenghende / waer aen een wepnigh
beneden de top aen een zijde korte kleyne
steellkens voort-komen / met kleyne zaet als
kleyne aen een hangende Druyskens bel-
den. De Woxrel is met veel beselingen be-
set.

De sachte Biesen zijn de voozgaende van
gedaente seer gelijk / alleen verschillen sy
in de groote / want dese zijn kleynder / kor-
ter ende dunner.

De derde soorte ofte scherpe Biesen is de
voozgaende van groote wel gelijk / maer
de steelen ende spruyten allegader niet upt de
wortel / want sommige upt de zijden ende
schooten van de andere voort-komen / ge-
lijk men in Lisch-ende Denckelachtige ge-
wassen geschieden siet.

De kleyne Biesen, in't Latijn Juncellus
genaemt / is de kleyenste van alle / nauw-
lijchs anderhalve palme langh / met een
kleyne korte wortel / teere apckens / met
bloemkens van een staende / ende boben
sonder spits.

Kleyne Water-biesen met tacckens van
Paerde-staert, heeft een wortel met veel be-
selingen begroeyt / ende naeckte halmen /
die de gemeyne Biesen gelijk zijn / maer
met Druysachtige knoppen scherp op-gaen-
de / ende elck beneden hebbende eenen
knoop.

Wel-rieckende Water-biesen heeft effene
ronde steelen / die in leden hier ende daer
afgescheyden zijn; aen welckers oorspronck
ande-

andere dunne steelkens / eenige klepne smalle bladenkens voort-brengende / uyt - spruyten. De bloemkens zijn wit / kroons-wijs te voorschijn komende / de welke van witachtigh zaet / 't welck boven wat platter ofte breeder dan onder is / gevolght worden. De Wortelen zijn heel dunne zwarte beselingen.

Plaetse. De drie eerste soorten van Biesen worden op vochtige ende dickwils met water bebloeyde plaatsen gebonden. De kleine Biesen groeyen op dorre ende zandachtige Heyden. De kleine Water-biesen met tackliens van Paerde-staert wassen overbloedigh in stil-staende ende sacht-loopende Wateren omtrent Ooster-weel buyten Antwerpen. De Wel-riekende Water-biesen worden in veel beeksteden / als mede in sommige kruidt-hoven groeyende gebonden.

Tijdt. De Wel-riekende Water-biesen bloeyen in Juny ende July, maer het zaet wordt in Augustus rijp.

Aert en Krachten. De Biesen zijn van een gemengelde aert ende gestaltenisse / te weten / eensdeels gemaect van aerdrachtige houde / ende eensdeel van waterachtige tamelijke warme stoffen. De Wel-riekende Water-biese is warm ende droogh van aert / ende de Water-eppe van krachten gelijck. Dodonæus

Medicinael gebruyck. Om slaep te verwecken wordt het zaet voornamentlijk van Matten Biesen in gegeben. Galenus.

Voor Buyck-loop ende overvloedige Maent-stonden: Neemt zaet van Biesen, drooght het in een panne over het vuur / ende geeft hier van een vierendeel loots met Wijn in. Lobel.

Voor Bloet-spuwen, pijn van de Maegh, Longh, Lever en Nieren, Water-sucht en Struypen: Neemt van de Wortel van Wel-riekende Water-biese een vierendeel loots / stoot het tot een fijn poep / doet'er by 10 greyn gestooten witte Peper / te samen vermengt zijnde / geeft het met eenigh bequaem nat in. De selve wortel van Wel-

riekende Water-biese wordt mede onder de Preservativen vermengt. Ravelingius.

Water-kerse, in 't Latijn *Nasturcium Aquaticum*.

Gedaente.

De Water-kerse heeft een dicke ende holle steel / die veel zijde scheuten / met lange rpen van lancitwerpigh ronde bladeren aen een middel-scheute bewossen / voortbrenght. De bladeren zijn van smacclide Hof-kerse seer gelijck. De klepne witte bloemen spruyten aen 't oppersie ende langs de steelen en de zijde scheuten aer-wijs de een d'ander volgende voort; dese af-geballen zijnde / komen dunne / ronde ende lancachtige hauwkens / geel klepne zaet in sich besluytende / te voorschijn. Onder aen de steel / soo verre hy met water bedeckt is / fiet men veel witte beselingen uyt-spruyten. Plaetse.

Plaerſe. Dit krupt wordt in de Nederlanden oberbloedigh in klare Grachten ende Beekſtrenten gebonden.

Tijdt. De Water-kerſſe brengt ſijn bloemen in de Somerſe Maenden voort / ende ondertuſſchen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Water-kerſſe is warm ende droogh in den tweeden graet / dun-makende ende openende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de Scheurbuyck: Neemt Water-kerſſe drie handen vol / ſnijtſe kleyen / ende koochtſe in Melck ofte Wijn tot een pint / ende laet hier van eenige dagen achter een dinken. Dodonæus.

Voor 't Graveel, verſtoptheyt van Lever ende Milt, ende om de Maent-ſtonden te verwecken: Neemt Water-kerſſe ende koocht het in Wijn op de voorgehende wiſſe / waer van men alle morgen een roemertje vol dinken ſal. Andere bereyden tot de voorgehaelde gebreken van de bladeren een Salact met Olie / Azijn ende Sout. C. Durantus.

Voor Sproeten ende Placken des Huyts: Neemt Water-kerſſe-kruydt ſoo veel van nooden is / ſtoot het kleyen / ende leght het des nachts op de Sproeten ofte Placken / ende waſcht de huyt wederom af met Olier ofte Boonen-bloeyſel-water. Matthiolus.

Winter-kerſſe, in 't Latijn Nasturtium Hyemale.

Gedaente.

De bladeren van de VVinter-kerſſe zijn van gedaente die van de gemeene Rappen gelijck / maer glat ende doncker-groen. De geſtreepde ſteel ſchiet omtrent anderhalve voet hoogh op / ende is aen ſijn toppen met geele bloemkens beladen / na de welke lanckwerpige zaet-hauwkens volgen. De Wortel is matelijck dick ende langh.

Plaerſe. Het groeyt op vochte plaetſen /

langhs de Wegen ende in de Moes-hoben.

Tijdt. Het bloeyt in May ende Juny.

Aert en Krachten. De VVinter-kerſſe komt in aert / krachten ende gebuyck met de Hof ende VVater-kerſſe over een. Dodonæus.

Boelkens-kruydt, in 't Latijn Eupatorium.

Geflachten.

VAn dit krupt wort in de Nederlanden twee ſoorten gebonden / het eerſte is Boelkens-kruydts-manneken, ende het ander VVater-boelkens-kruyt, ofte VVijfken, genaemt.

Gedaente. De eerſte ſoorte van Boelkens-kruydt waſt met ronde roodachtige ſteelen / drie ofte meer voeten hoogh / dewelcke met lanckwerpige ende rondom de kanten gekerfde bladeren / vijf ofte ſes aen een ſteelken

ken gevoeght / behangen zijn. Op het opperste der steelen komen moschachtige / lijf-verbijge ende in ronde sachte kroonkens vergaderde bloemkens te voorschijn. De wortel is seer veselachtigh.

VVater-boelkens-kruyd heeft een bzuyn-roode steel / in veel zijde-scheuten verdept / ende omtrent drie voeten hoogh op-schietende. De bladeren zijn die van de voorgaende soorte seer wel gelijkende / maer nochtans wat breeder. Men de toppen van de steelen spruyten vier ofte vijf klepne bla-dkens / rondom de steel sterre-wijs t'samen ghevoeght / tusschen de welke een knop / een klepne geele met zwart-vermengde bloemen voort-brengende / te voorschijn komt. De bloemen zijn van gedaente de Ganse-bloemen niet ongelijk / na desen volghet plat / lancwerpig / boven rouw ende stekent zaedt.

Plaetse. De eerste soorte wordt meest gevonden omtrent de Grachten ende kanten van Beeckskens / Gebieren ende andere vochte plaetsen. De tweede soorte wast veel in Grachten / stil-staende Wateren / ende altydt onder water leggende plaetsen.

Tijdt. De steelen ende bladeren van Boelkens-kruyd spruyten alle jaren in de Lentte upt de selfde wortel voort / ende in Julius ende Augustus draeght het sijn bloemen. VVater-boelkens-kruyd bloeyt den geheelen Sommer door.

Aert en Krachten. Bepde de geslachten van Boelkens-kruyd zijn warm ende droog in den tweeden graedt / bitter van smacck ende openende / doorsnijdende / een wepnigh t'samentreckende / ende het bloet-suyverende van krachten / ende sy worden onder de Wondt-kruyden gerekent. Gesnerus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheydt van de Lever, Milt ende Gal-blase: Neemt van de bladeren drie handen vol / kooctse in een pint water / tot dat een derdendeel verzoden is / doorgezegen zijnde / maect het soet met Suicker / waer van men tweemaal daeghs een roemertje vol van drincken sal. Dodonæus.

Voor de VVormen des Buycks: Neemt het uptgeperste sap van de bladeren een loot / oude Mee een once / menght dit te samen om op een reys te gebuycken. Dodonæus.

Voor derdendaeghe Koortlen ende opstoppinge der Maent-stonden: Neemt Boelkens-kruyd twee handen vol / kooct het in seftien oncen Wijn / tot dat ses oncen daer van verzoden zijn / hier van sult ghy de helft voort het aen komen des Koozts / ofte des abonts om de Maent-stonden af te drijven / in-geven. C. Durantus.

Voor Wonden ende Queeluren: Drink twee ofte driemaal's daeghs van het afziedsel van Water-boelkens-kruyd, met Water ofte Wijn bereydt. Fuchsius.

Water-Andoren ofte Malrove, in't

Latijn Marrubium Palustre.

Gedaente.

De Water-malrove heeft vierkante hoge steelen / met zwart-groene lange gerimpelde ende rondom de kanten gekerfde / doch geensints haysachtige bladeren betwafsen. De witte bloemkens komen rondom de steelen aen de oorsprongh der bladeren upt veel routwe bloem-knopkens te voorschijn. De Wortel is seer veselachtigh.

Plaetse. Dit kruyt groeyt hier te Lande aen de kanten van de Water-grachten.

Tijdt. Water-andoren bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit kruyd is verkoelende van aert / ende sterckelijck t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Geel-lisch, in't Latijn Pseudo-

Iris.

Gedaente.

Geel-lisch brengt voort lange bladeren / aen bepde zijden met een hooghachtige rugh upt-puylende; tusschen de welke steelen spruyten / die / als van het ander Lisch, effen / rondt ende binnen hol zijn. Op

Op dese steelen komen veel geele bloemen / eenige gelijkenisse niet de andere soorten van Lisch hebbende / te voorschijn / desen haer plaetse wordt daer na verbult dooz lancbwerpigc ende drie - hoeckige zaet - hupskens / in de welke seer veel breekt ende plat zaet beslooten leydt. De Wortel is bleeck-rooytachtigh van verwe / lancb ende gelinoopt / als mede in verscheyde af-setsels verdeelt.

Plaetse. Dit krupdt wordt hier te Lande in vochte ende hoeckachtige Beemden / ende aen de kanten van de staende Wateren wassende gebonden.

Tijdt. Geel-lisch draeght sijn bloemen in May ende Juny.

Aert en Krachten. Dit Gewas is kout ende droog tot in den tweeden graet / en t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, overvloedige Maent-stonden, Bloedt-spouwen ende pissen: Neemt van de wortel twee oncen / kooktse in een pint roode Wijn ofte gestaelt Water / tot dat een derdendeel verjoden is / ende laet hier van tweemaal des daeghs dincben. Sommige gelooven / dat / indien men de wortel by hem draeght / de vooz - verhaelde gebreken daer dooz genesen worden. Dodonæus. Lobel.

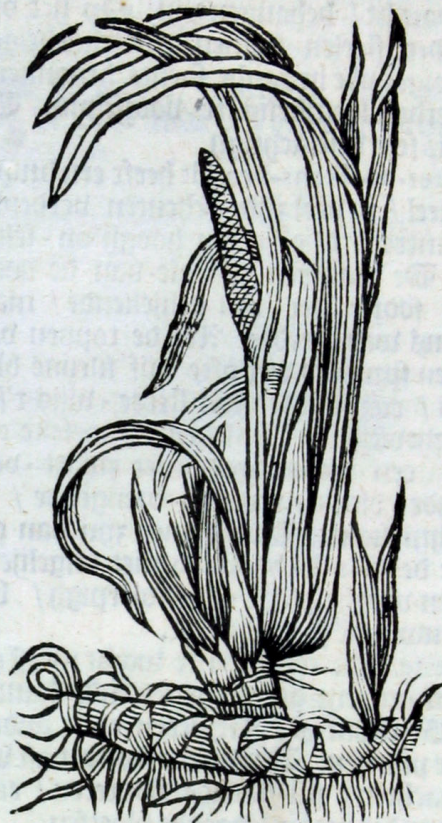
Kalmus, in 't Latijn *Acorus*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft lange bladeren / die van Geel-lisch eenighsints ghelijck / maer smalder. De wortel is mede langh / geknoot / van binnen wit / wat bitter ende scherp van smaeck / ende niet onleeflijk van reuck.

Plaetse. Het groept aen de kanten van de Water-grachten.

Aert en Krachten. De Kalmus-wortel is warm ende droogh in het begin van den derden graet / sijn van deelen / openende / dun-makende / ende de Vrijn drijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, verslijmde Maegh, geswollen Milt, Koudepisse, Scheur-buyk, lamme ofte gekrompen Leden, ende om de Maent-stonden te verweken: Bereydt een afziedsel van de wortel in Water ofte Wijn / ende laet hier van dincben: ofte weecht de gesneden wortel in Brande-wijn / ende neemt hier van alle morgen een weynigh in. Ofte stoot de gedrooghde wortel tot poeper / ende laet hier van een vierendeel loots met bequaem nat in - nemen. Dioscorides, Matthiolus, C. Bauhinus.

Voor koude ende dicke Slymigheden van de Borst: Neemt van het poeper van de wortel soo veel van nooden is / vermenght het onder gesupverde Honigh / ende laet hier van dickwils licken. Dodonæus.

Voor Pest ende besmettelijcke Lucht: Eet alle morgen nuchteren een stukje van de Gekonfijte Kalmus-wortel. Dit is oock goet

gort om een flappe maegh te verstercken.
Ravelingius.

Wederick, in 't Latijn *Lisima-*
chium, *Salicaria*.

Geslachten.

De Wederick is onder drie-mede soorten in de Nederlanden bekent: Als oprecht Wederick, Bastaert Wederick, ende Water Wederick.

Gedaente. Oprecht Wederick wast met geknoopte / ende een wepnigh gekante steelen / omtrent drie voeten hoogh / recht op; Dese zijn aen peder knoop ofte lidt met drie ofte vier geschicktelijck ober malkanderen staende / lange / smalle bladeren bewassen. De geelle bloemen komen op de toppen der steelen te voorschijn / wiens plaetse daer na van rondt zaet verbult wordt. De wortel is dun / wijdt ende breekt uyt-gespreydt / op heele plaetsen nieuwe scheuten voort-brenghende.

Bastaert Wederick met purpere bloemen is tweederley: waer van de eerste heeft hooge ronde steelen / met smalle bladeren / die aen de kanten geschaert / ende die van de Willigen-boom niet ongelijck zijn. De bloemkens zijn van vier bladekens ghemaeckt / ende purper-roodt van verwen / op het eynde der steelen voort-spruytende; Dese af-geballen zijnde / worden van smalle hautkens met kleyn zaet gebult / 't welck in eenige wolachtrigheyt gewiekt is / gebolghet. De Wortel is van seer veel dunne beselingen t'samen geset.

Van dit geslachte vintmen noch een ander soorte / de boorgaende van gedaente wel gelijck / maer in groote seer veel vershillende.

De tweede Bastaert Wederick met purpere bloemen / wordt gemeenlijck Pertijcke genaemt / ende verkrijght vierkante / geknoopte / ende recht op-wassende steelen / de welke omtrent peder knoop met twee ober malkanderen staende bladeren / die van oprecht Wederick seer gelijck / beset zijn. De purper-roode bloemkens komen

als aen de Lavender, aen het eynde der steelen te voorschijn. Na desen volghet het zaedt in klepne zaedt-huyshens beslooten. De wortel is dick / hardt ende van buyten zwart.

Water Wederick heeft een rechte / ende by de twee voeten hooge steel / door eenige ledelkens onderscheyden; van het midden tot de top van dese steel spruytende uyt peder lit twee ober-malkanderen staende lanchtwerpige bladeren / die van oprecht Wederick seer wel gelijckende. Omtrent de oorsprong der bladeren komen op korte steelkens vijf ofte ses rupge hoofdelkens voort / klepne moschachtige bloemkens vertoonende. De wortel sincht diep in de aerde / uyt sijn ledelkens veel beselingen uyt-werpende.

Plaetse. Oprecht ende Bastaert Wederick verciere de bochte kanten van de velden / Water-grachten ende Dijcken deser Landen. De Water Wederick wast in Slooten ende grachten van Hollandt ende andere Provintien.

Tijdt. Dese Kruiden dragen haer bloemen in de Sommerse Maenden.

Aert en Krachten. Wederick, ende voornamentlijck de oprechte soorte / is hout ende doogh van aert / ende sterckelijck t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor bloet-spouwen, Roode-loop ende onmatige Maentstonden de Vrouwen: Neemt van het afziedtsel der bladeren met water bereydt een pint / Sproop van Mijrten-besien drie oncen / menght dit te samen / ende laet hier twee ofte drie mael des daegs van drincken: Ofte neemt van het sap der bladeren een once / roode Wijn twee oncen / vermenght het om in een reys in te nemen. Dioscorides.

Voor bloeden uyt de Neus: Neemt bladeren van Wederick, stootse ende streektse in de Neus-gaten. Dodonæus.

Voor pijn van de Maegh: Neemt van de wortelen vier loot / giet'er op een pint goede Wijn / laet dit eenige tijdt staen weechen / ende daer na gebuycht'er 's morgens een roemertje vol van. Fuchsius.

Voor Ulceratien ende gaten in de Keel: **N**eeimt sap van de bladeren twee oncen / Honingh van Roosen een once / t'samen vermenght zijnde / sal men hier van dickwils een lepel vol dooz sicken / ende petz onder een Gorgel-water doen. Ravelingius.

Voor de Wormen der Kinderen: **N**eeimt de bladeren van Wederick soo veel van nooden is / ziedtse op in oude Mee, ende geeft hier van twee ofte drie lepelen vol seffens in. Matthiolus.

Voor Hooft-pijn: **N**eeimt de bloemen en weechtse in goede Wijn-azijn / laet het eenige tijdt staen; daer na neemt doecken in desen Azijn nat gemaect / ende bintse booz het Hooft. Dodonæus.

Krabbe-klaeuw, in 't Latijn *Straites Aquatilis*.

Gedaente.

Dit Krupdt heeft lange / smalle / spitse bladeren / upt een kort hoofdekien voort-spruytende / die aen de kanten met scherp stekende doornkens gewapent zijn. De bloemen die tusschen de bladeren op besondere steelkens voort komen / zijn wit / upt drie bladekens t'samen geset / in 't midden met geele draepkens versien. De wortelen zijn lange / ronde / witte draepkens / als Besen ofte Wormen / die oock van de Landt-loopers ende Quacksalvers daer booz in haer flesschen aen het onkundigh volck dickwils getoont worden.

Plaerse. Dit Krupdt wordt in de Waterkuylen / Slooten ende Grachten van verscheyde Provintien van Nederlandt wassende gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny July ende Augustus.

Aert en Krachten. Krabbe-klauw is droog ende hout van aert. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Bloedt-pisfen ende sweeringe der Nieren: **N**eeimt Krabbe-klauw, zied het in Water of wangen Wijn / ende laet hier van tweemaal 's daeghs een roemertjen vol drincken. Dioscorides.

Voor verhitte ende sweeringe van versche Wonden: **N**eeimt van dit Krupdt soo veel genoegh is / stoot het kleyn ende leght het op de Wonden. Dodonæus.

Serpents-tonge, in 't Latijn *Sagittalis*, *Serpentaria aquatica*.

Geslachten.

Van dit Waterkruyt bintmen twee soorten / niet in gedaente / maer alleen in groote verschillende / te weten groote ende kleyne Serpents-tongen.

Gedaente. Dit Krupdt verkrijght drie-kantige effene lange steelen / voort-brengende op peder van de selve een drie-kantigh blad / de spits van een Pijl upt-beeldende. Tusschen desen spruyt een andere ronde borse steel / hier en daer met drie by een staende bloemen beladen / desen zijn van drie bladekens gemaect / wit van vertwe / ende in 't midden met roodachtige draepkens verciert. De bloemen vergaen zijnde / komen groene / rouwe ende ronde bollekens te voorschijn. De Wortel is wit ende veselachtigh.

Plaerse. Serpents-tongen-kruydt groeyt hier te Lande overbloedigh in stil-staende Wateren ende sacht-loopende Beeken.

Tijdt. Het bloeyt in May, ende het zaedt wordt in July rijp.

Aert en Krachten. Sommige stellen dit Krupdt hout van aert te zijn / ende in krachten met de water Weg-bree over een komende. De smaect is droogh ende t'samen-treckende.

Adders-tonge ofte Speer-kruyt, in 't Latijn *Ophioglossum*.

Gedaente.

Dit Krupdt brenght voort upt veselachtige wortelen niet meer dan een blad / 't welck gemeynlijck een vinger langh / breedachtigh ende booz spits toe-loopende is / sonder eenige ribbe / andersints de bladeren van Water Weg-bree seer wel gelijkende.

kende. Uyt den steel van het bladt komt een recht-opstaende priemken / geelachtigh van verwe / ende saegh - wijs gekertelt / te voorschijn. Lobel heeft dit kruydt in Engelandt met drie / vier ofte ses tonghskens gesien. In plaetse van zaedt valt uyt de scheuren van het priemken ofte tonghskien / als dat rijp is / een meelachtigh poepet.

Plaetse. Dit kruydt groeyt hier te Lande in vochte poelachtige Beemden ende Weyen.

Tijdt. Speer-kruydt spruyt uyt omtrent May, in July sietmen sijn tonghskien / endedaer na vergaet het geheel.

Aert en Krachten. Dit kruydt is mate-lijck kout ende droogh in den tweeden / ofte soo andere willen / in den derden graet / het wort onder de voornaemste Wondt-kruyden gerekent. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ghequetste Darmen, Bloedt-spouwen ende Bloedt-brakingen: Neemt gedrooghte ende sijn gestooten Adders-tonge-bladeren een viereendeel loots / Water van Paerde-staert-kruyt twee oncen / neemt dit te samen op een reys in. Dodonæus.

Voor heete Koortsen, ontstekinghe van de Lever ende alle inwendige hitte: Neemt bladeren van dit kruydt vier handen vol / kookte in Garsten - water tot een pint / doet'er by Sproop van Vioelen ofte Linneenen drie oncen / vermenght zijnde / laet hier van dickwils drincken. C. Bauhinus.

Voor onmarige Vloeden der Vrouwen: Neemt poepet van de bladeren een viereendeel loots / geeft het in met Water van Epcken bladeren gedistilleert. C. Durantus.

Voor versche Wonden, Kloten ende quade Sweeringe: Neemt bladeren van Speer-kruydt soo veel van nooden is / steltse eenige tijdt in Olie van Olyben te wecken / doet'er by een weynigh Olie van Tarpentijn, ende gebzuyckt desen Olie tot de verhaelde gebzecken. Ravelingius.

Voor tranende ende loopende Oogen: Neemt bande bladeren een handt vol / ziedse op in een half pintje Wijn / ende wascht

de Oogen daer mede. Dodonæus.

Water Slangen-kruydt, in't Latijn

Dracunculus palustris, Arum palustre.

Gedaente.

Water Slangen-kruydt heeft een lange / kruypende / ende in veel ledelkens verdeelde wortel / door veel beseligen in de gront gevesticht. Uyt dese wortel spruyten lancachtige breede bladeren / die van Kalfs-voet ofte Arum, hoewel kleyn / eenig- sijn gelijck: aen de oorsprongh van dese bladeren spruyten anderen op korte / ronde ende voose steellkens staende / wederom uyt. De bloemen / dat kleyn witte / oock wel roode draepkens sijn / komen op de top van de steelen / ende uyt een van de kleynste bladeren te voorschijn / die daer na van Besien druyf-wijs t'samen ghevoeght / eerst groen / ende rijp gelworden root van verwe / gebolgt worden. In dese Besien leyt kleyn lanchtwerpigh zwart zaet beslooten.

Plaetse. Dit kruydt wast in bzeckige ofte poelachtige plaetsen.

Tijdt. De Besien worden in de Herfst rijp.

Aert en Krachten. Dit kruydt komt in aert en krachten met Aron ofte Kalfs-voet over een / hoewel het wat slapper in sijn werkinghe is. Dodonæus.

Water-klaveren, in't Latijn Tri-

folium palustre.

Gedaente.

Ut de witte / voose ende geknoopte wortel van dit Water-kruydt spruyten groene / gladde ende voose steelen / omtrent anderhalve voet hoogh opschietende / wiens toppen met drie breede ende dicke bladeren / die van de Boonen seer gelijck / beladen sijn. De witte ende somtijts lijf-vertwige bloem- lens / met veder-wijse witte ofte lijf-vertwige draepkens verciert / staen van't midden tot den top van de steel geschicktelijck tegen mallianderen over gevoeght. Dese af-
gebal-

gevallen zijnde / komen ronde blaesliens ofte zaedt-huysliens / geel ofte roschachtig zaedt in sich besluitende / te voorschijn.

Plaetse. Dit kruidt groeyt hier te Lande overbloedigh in bloeckige natte ende schrale Beemden.

Tijdt. De Water-klaveren bloeyen in de Maent Juny.

Aert en Krachten. Dit kruidt is warm ende droogh van aert / ende afvagende / dooz-snijdende / ende de dicke vochtigheden dun makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyk. Voor Scheur-buyk: Neemt van de bladeren van dit kruidt vier handen vol / kooctse / kleyn gesneden zijnde / in een mengelen sorte melck ofte Wijn / tot dat een derdendeel versoden is / ende laet van dit afziedsel alle morgen een roemertje vol drincken. Dodonæus.

Gemeen ofte Deck-riet, in't Latijn

Arondo.

Gedaente.

Ut de lange / ge'moopte / ende wijt imt-gebruyde wortelen van gemeen Riet, spruyten veel halmen / die in ettelijke ledeliens afgedeelt / van binnen hol / ende met een dun vliesken bekleedt zijn / voort-bruygende omtrent de ledeliens ofte knoopen lange routwe bladeren. Op de toppen van dese halmen komen in plaetse van blaemen / sachte ende wijdt-verbruyde Aeren / van sommige Riet-pluymen genaemt / te voorschijn.

Plaetse. Gemeen Deck-riet wast in Nederlandt overbloedigh aen de kanten van stil-staende Wateren ende wijde Rebieren.

Tijdt. Het de wortel spruyten in 't Dooz-jaer nieuwe halmen / ende de Riet-pluymen vertoonen sich in het laetste van de Somer.

Aert en Krachten. Het gemeen Riet is middelmatigh verkoelende van aert / afvagende ofte suyperende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyk. Voor verstuyckte

Leden: Neemt van de wortel van Deck-riet soo veel van nooden is / stootse kleyn met Azijn / ende leght het pap-wijs op de verstuyckte Leden / dit beneemt de pijn van de selve. Ravelingius.

Voor 't Graveel: Neemt ghedrooghde Riet-wortelen een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geeft het met Wijn ofte Bier in. Ofte distilleert van de wortelen van Riet met de wortelen ende struycken van Boonen een Water / waer van men vier oncen op een repst in geben sal.

Voor Schurfttheyt des Hoofts ende't uytvallen des Hayrs: Neemt asche van Riet gebrant / mengt'et met Azijn / ende bestrijkt het Hooft daer mede. P. Bayrus.

Lisch Dodde, in't Latijn

Typha palustris.

Gedaente.

Ut de knoopachtige witte wortelen van dit Gewas spruyten lange / smalle / drie-kantige ende spitse bladeren / tusschen de welke een rechte / hooge / vaste ende gladde steel voort komt / de welke aen het opperste met een aere van mosachtige bloemen beladen is. Dese af-gevallen zijnde / vertoont sich een dicke ende lange vergaderinge van wolachtighepdt / die men een Dodde noemt / bruyt-paers van verwe / die oock eyndelijck dooz de windt verstoffen wordt.

Plaetse. Lisch Dodde vind men hier te Lande in ondiepe stil-staende Wateren / als mede aen de kanten van seer wijde Rebieren.

Tijdt. Het geen wy Dodde noemen / vertoont sich in July ende Augustus.

Aert en Krachten. De krachten van dit Gewas zijn weynigh bekend / nochtans stellen het sommige middelmatigh tusschen verwarmende ende verkoelende / ende daer by matelijck verdroogende van aerdt. Dodonæus.

Riet-gras, in 't Latijn *Platanaria*,*Gramen arundinaceum.*

Gedaente.

Riet-gras brenght voort lange / smalle / rouwe ende drie-kantige snijden de bladeren / tusschen de welke een effene steel opschiet / dragende omtrent de top ende langs de steel bol-wijs ronde bloemen / d'een boven d'ander staende / ende doncker-groen van vertwe. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Dit gewas wordt in Hollandt, Brabandt ende andere Provincien op voeckige bochte plaetsen gevonden.

Tijdt. Riet-gras draeght sijn ronde bloemen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit krupdt is hout ende droogh van aert / maer het wordt tot geen Medicijne gebzupect. Dodonæus.

Beecke-boom ofte Waterpungen, in 'tLatijn *Becabunga*.

Gedaente.

Beecke-boom verkrijgt ronde ende dichte steelkens / de welke in enige zijde-scheuten gedeelt / ende met dicke / ront-achtige / bruin-groene bladeren bewassen zijn. De schoon-blaeuwe bloemkens / van vier bladkens gemaect / komen omtrent de top van de steelen / zijde-scheuten / ende oorsprongh der bladeren te voorschijn. Het zaed is in hupskens ofte blaeskens / als dat van Guychel-heyl beslooten. De wortel is wit / sich wijdt ende breekt verspreyende / ende door veel dunne veselingen in de grondt bevestigende.

Plaetse. Dit krupdt groeyt hier te Lande oberbloedigh omtrent de kanten van stilstaende ende lopende Wateren.

Tijdt. Dit krupdt bloeyt in Juny, July ende Augustus, ende ondertusschen wordt het zaed rijp.

Aert en Krachten. Beecke-boom is warm ende droogh in den tweeden graet / openende ende supberende van krachten. Fuchsius, Dodonæus.

Medicinael gbruyck. Voor 't Graveel ende schortheit van de Blaes: Neemt Beecke-boom drie handen vol / Aspergies-wortelen drie loot / koocht dit te samen in Wijn / soo veel van nooden is / tot dat 'er een pint over blijft / hier van sult ghy twee mael daeghs een roemertje vol gebzuicken. Ravelingius.

Voor Scheur-buyck. Bereydt van de bladeren van dit krupdt een afziedsel / gelijk van Water-kerffen ende Water-klaveren voorgeschreven is / om op de selfde maniere te gebzuicken. Andere bereyden tot dien eynde van de bladeren met Olie ende Azijn een Salaet.

Voor verstopte Maent-stonden: Bereydt van dit krupdt met Wijn een afziedsel / ende laet 'er alle dagen twee repfen een roemertje vol van dzincken. C. Bauhinus.

Lepel-bladen, in't Latijn
Cochlearia.

Gedaente.

Dit kruydt brengh voort uyt sijn dunne / witte / ende beselachtige wortel / veel blinkende / dicke / rondachtige ende somtijds wat gekante bladeren / op lancachtige steelkens rustende / tusschen de welke andere steelen voortspuyten / die onder met kleine bladkens / ende tot aen de top met witte bloemkens bewassen zijn. De bloemkens afgeballen zijnde / komt het zaet / dat van de Kersten niet ongelijck / in kleine zaet-huyshkens voort.

Plaetse. Lepel-bladen-kruydt waest overbloedigh in Hollandt, Vrieslandt, Zeelant ende andere Provincien van Nederlandt, aen de Zee-kant / ende des selfs Dijken.

Tijdt. Het draecht bloemen in April ende May, het zaet wordt in Juny rijp.

Aert en Krachten. Dit kruydt is warm ende droogh in den tweeden graedt / opent / wederstaet de verrottinge / ende maect de tape ende rauwe vochtigheden bluchtigh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Scheurbuyck: Neemt het uytgeparsie sap van de bladeren / Ginfé Wijn van elcks een half pint / ende dzinckt hier van alle morgen een roemertje vol. Hier tegen dient oock de Conserf-Sp-roop / Geerst / ende Water van Lepel-bladen bereydt.

Voor een verstopte ende geswollen Milt: Neemt Lepel-bladen drie handen vol / koocht het op in een pint Wijn / tot dat een derden deel versoden is / ende geeft hier van twee mael des daeghs te dzincken. Dodonæus.

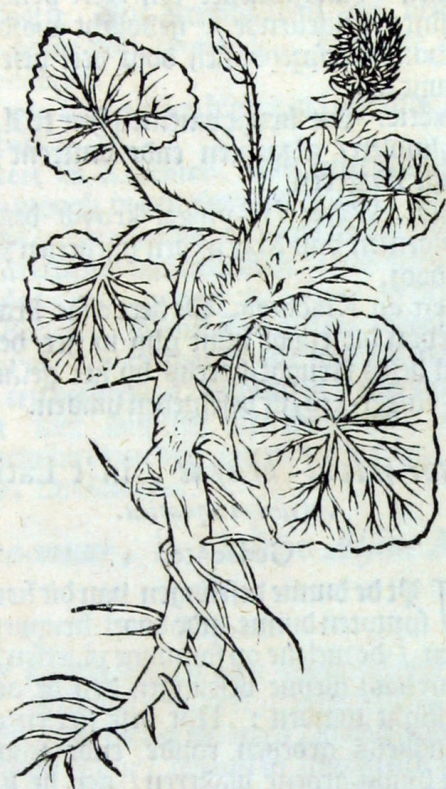
Voor vuyl ende bedorven Tant-vleesch: Neemt gedistilleert water ofte sap van Lepel-bladeren een mutsen / Sout van Salpeter een half vierendeel loots / Honingh van Roosen een once / menght dit te samen om het Tant-vleesch daer mede te wasschen.

Docke-bladeren ofte Pestilentie-
wortel, in't Latijn *Petasites*.

Gedaente.

Het eerste / 't welck van dit kruydt te voorszijn komt zijn de Wosch-ende roodachtigh ofte lijf-verwige bloemen / op een boose ende holle steel / in een dicke aere vergadert / voort-spuytende. Dese vergaen zijnde / volgen de bladeren / elck op een besondere dicke / ende omtrent anderhalven voet hoogen steel rustende. De eerste uyt-komende bladeren zijn de Hoef-bladers van gedaente seer gelijk / maer onder ge worden / zijn het seer groote ende breede bladeren / aen beyde zijden wat witachtigh / maer meest aen de onderste. De wortel is dick ende lanc / van buyten zwartachtigh / maer van binnen wit.

Plaetse. Docke-bladeren vintmen hier te Lan-

Hande aen de kanten van de Poelen / Grachten ende Rivieren / als mede langhs de Dijkken ende in vochte Weyen.

Tijdt. De bloemen van dit kruidt siemen in het laetste van Maert, daer na springen de bladeren voort die tot in de Winter staen blijven.

Aert en Krachten. De wortel van Docke bladeren, die meest gebruycht wordt / is warm ende droogh in den tweeden graet / opent en drijft het zweet. Galenus, C. Bauhinus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Pest ende besmettelijcke siekten: Neemt van de schoffte der wortelen van Dockebladeren vier loot / giet hier op een half pint goede Wijn-azijn / laet dit eenige tijdt te samen staen weechen / daer na neemt van desen Azijn een once / Wijn-ruyte sap een half once / van de beste Theriakel een vierendeel loots / menght dit te samen om voer een reys te gebruycken. Ravelingius.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder en pijn in de Buyck: Neemt van de gedroogde wortel / Zever-zaet, wortel van Angelica van elcks 20 greyn / stoot dit tot een fijn poeder / ende vermenght het met Wijn soo veel van nooden is om op een reys in te nemen. Idem.

Voor opgestopte Maent-stonden: Neemt gedroogde Pestilentie-wortel, Seven-boom, van elcks een half vierendeel loots / geef dit met Poley-water in. J. Stocker.

Voor quade Ulcerationen: Neemt het poeder van dese wortel ende strop het in de Ulcerationen ofte Sweeringe. Dioscorides.

Persen-kruidt, in 't Latijn *Persicaria*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft tamelijcke hooge / ronde ende geknoopte steelen / met lange / breede ende bruy - groene bladeren bewassen / die van de Persie ofte Wilgen - boom niet ongelijck / behalven dat dese / op het midden van ieder bladt / met zwart-bruyne placken getekent zijn. De bloemen die op de toppen van de steelen te voorschijn kommen / zijn wit ofte meest purperachtigh az-wijs by een vergadert / die van bruyne breedte zaedt gevolght worden. De wortel is geel ende beselachtigh.

Lobel voeght hier noch een ander soorte by / die hy kleyn kruppendt Persick-kruidt, in 't Latijn *Persicaria pusilla repens* noemt / 't welck vier mael kleynder is / ende langhs de aerde kruppende / andersints de voorgaende seer gelijck.

Plaetse. Persen-kruidt groeyt in vochtige kuylen ende Grachten / ofte aen der selver kanten.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit kruidt is verkoelende ende een wepnigh verdroogende van aert / belettende alle verhittinge omtrent de wonden ende sweeringe / dan buypen ongelept. Dodonæus.

C

Dotter-

Dotter-bloemen, in 't Latijn *Caltha Palustris*.

Gedaente.

De schoon-groene bladeren van dit gewas zijn breedte / rondachtigh / ende rondom de kanten een wepnigh geschaert; tusschen de welke ronde steelen / in verscheyde zijde-scheuten verdeelt / voort-komen / die met blinkende goud-geele bloemen beladen zijn / de welke af-geballen zijnde / wordt der selven plaets door drie ofte vier klepne hantkens / ghelyck aen Akeleyen-kruydt, verbult / kleyn geel zaet in sich behoudende. De Wortel is seer beselachtigh.

Plaetse. Dit kruydt wast hier te Lande oberbloedig op vochtige ende vochte Beemden ofte Weyen.

Tijdt. Dit kruydt is het geheele Jaer door meest groen / in de Lente ofte wat later sijn bloemen voort-brengende.

Aert en Krachten. De Dotter-bloemen schijnen een wepnigh warm van aerdt te zijn / ende Lobel getuyghet / dat / die dit kruydt gesmaect hebben / lichtelijck gelooben sullen / dat het selve in-genomen de pijn van de Nieren ende Lendenen versoeten kan / soo verre als die verbult ende verbult zijn met groobe ende windachtige slijmigheden. Lobel.

Water Vijf-vinger-kruydt, in 't Latijn *Quinquefolium aquaticum*.

Gedaente.

Water Vijf-vinger-kruydt heeft kale steelen / niet hantachtig / als het gemeen Vijf-vinger-kruydt. De bladeren / die altydt op een steelken vijf by een staen / zijn lancachtigh / aen de kanten gekerft / ende aen de bovenste zijde groen / maer aen de onderste aschberwig. De krumroode bloemen komen op het opperste der steelen ghemeenlijck twee by een te voorschijn / die van een doncker-root ende hart

bolleken / van gedaente een Aert-besie eenighsints gelijckende / gevolght worden. De wortel verspreydt sich door veel beseligen wijt upt.

Plaetse. Dit kruydt vintmen hier te Lande in kuylen / Grachten ende omtrent staende Wateren.

Tijdt. Water Vijf-vinger-kruydt draegt sijn bloemen van May af den gheheelen Sommer door.

Aert en Krachten. De aert ende krachten van dit kruydt kunt ghy in het derde Deel deses Kruydt-boecks by het gemeen Vijf-vinger-kruydt beschreven vinden.

Water-navel-kruydt, in 't Latijn *Cotyledon aquatica*.

Gedaente.

Ut de dunne beselingen van dit kruydt spruyten dunne ende voort-kruypende steelen / de welke op sommige plaetsen wederom door klepne beselingen aen de aerde gevesticht worden: Apt dese steelen ofte ranchskens groepen ronde ende schotelwijse krum-groene bladeren / aen de kanten hier en daer wat gesneden / ende in het midden op een kleyn steelken rustende. Onder dese bladeren schuylen seer klepne witachtige bloemkens.

Plaetse. Water-navel-kruydt wast hier te Lande op vochte ende poelachtige gronden.

Tijdt. Dit kruydt brenghet sijn bloemen in July voort.

Aert en Krachten. De krachten van Water-navel-kruydt zijn tot noch toe onbekent / ende wordt te onrecht voor oprecht Navel-kruydt van sommige geuyt.

Zee-alfsem, in 't Latijn *Asynthium Marinum*.

Gedaente.

De Zee-alfsem is van bladeren / bloemen ende zaet den Roomse Alfsem niet ongelijck. De wortel van dit kruydt is hardt ende houtachtigh.

Plaet-

Plaetse. Dit Krupdt wast veel aen de Zee-oever van Hollandt, Zeelandt ende Vlaenderen.

Tijdt. Zee-alfsem bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit gewas is heet ende droogh in den tweeden graedt / af-vagende / supberende / ende een wepnigh t'samentreckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wormen des Buycks: Neemt Zee-alfsem twee handen vol / kookt het in een pint Water tot dat een derdendeel verzoden is / maect het zoet met Supcher ofte Honingh / ende dincit hier van drie oncen nuchteren. Plinius, Dioscorides.

Zee-muur, in 't Latijn *Alfina Marina*.

Gedaente.

Zee-muur heeft rode knoopachtige kotte steelen / in veel zijde tackelkens verdeylt / met dicker bladeren / als die van ons gemeen Muur, hoewel in ghedaente wepnigh verschillende / bewassen. Op de toppen van de steelen ende zijde scheuten komen de witte bloemkens te voorschijn / na de welke wat breechtachtige ende kantige zaedt-hupskens / met drie ofte vier zaden gevult / voort-spruyten.

Plaetse. Dit Krupdt wordt aen de Zee-kanten ende Dijcken gebonden.

Tijdt. Het verliest nimmermeer sijn bladeren / maer in de Lente verkrijght het nieuwe scheuten / ende draeght als dan sijn bloemkens.

Aert en Krachten. De Zee-muur wordt nopt tot eenigh genees-middel ghebruyckt / hoewel dat sommige voor Schurfsheyt befigen willen.

Zee-winde ofte Sautenelle, in 't Latijn *Soldanella*, *Brassica Marina*.

Gedaente.

De Zee-winde kruppt met sijn dunne ende roodtachtige steelen ofte ranchs-

kens langhs de aerde / die met klepne / breeide / wat rondtachtige ende blinkende bladeren van gedaente de Klim - op bladeren niet ongelijck / beladen zijn. Dese zijn bitter ende zoutachtigh van smaech. De bloemen zijn bleeck - purper ofte licht lijfverwige klokshens / na de welke ronde ende met zwart zaet op-gebulde zaet-hupskens volgen.

Plaetse. Dit Krupdt groeyt aen de Zee-oever ende siltige gronden van Hollandt, Zeelandt ende Vlaenderen.

Tijdt. In de Somerse Maenden draeght dit Krupdt sijn bloemen.

Aert en Krachten. Zee-winde is warm ende droogh in den derden graedt / het water door den stoel-ganck geweldigh af - drijvende. Dodonæus. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Watersucht, Lever-sucht ende Scheur-buyck: Neemt van de bladeren van Zee-winden

drie bierendel loots / Kabarber anderhalf-
bierendel loots / Kaneel / Gember van elcks
tien greyn / laet die te samen een nacht in
schoon water weechen / daer na ziedt het een
of tweemaal op / door gezegen zijnde / doet'er
een loot witte Suicker by / ende geeft het
op een reys in. Dit drijft in stercke men-
schen het geel Water uyt den lijve. Ofte
neemt poeper van de bladeren een bieren-
deel loots / Conserf van Roosmarijn ofte
Salie een half loot / menght het te samen om
op een reys in te nemen. Dodonæus., Bra-
favola, Weierus.

Wier, in 't Latijn *Fucus Marinus*.

Gedaente.

Dit Zee-kruyd brengt voort seer lan-
ge / vliesachtige / platte ende omtrent
een halve vinger breedte steelen groen van
verwe / ende sijnigh in 't aentasten / die in
eenige zijde-scheuten verdeelt zijn / maer
geen bladeren / nochte eenige gelijkemisse
van de selven worden aen dit Ghewas be-
speurt.

Plaetse. Omtrent het Eylandt Wierin-
gen, in de Zuyder Zee gelegen / wordt dit
Ghewas veel gebonden / waer van oock
dat Eylandt schijnt sijn naem gekregen te
hebben.

Tijdt. In de Sommer ende Herfst wordt
dit kruyd van de Zee aen strand op ghe-
worpen.

Aert en Krachten. De eygenschappen
van dit kruyd zijn tot noch toe onbekent /
maer het wort veeltijts op sommige plaetsen
tot bevestinge der Zee-dijken gebruycht.

Eppe ofte Juffrouw-merck, in 't

Latijn *Apium*.

Gedaente.

VAn dit Ghewas worden in de Neder-
landen twee soorten gebonden / het eene
wordt Eppe ofte Juffrouwmerck, ende het
ander wilde Eppe genaemt.

Gedaente. De eerste soorte verkrijght ta-

melijck hooge / ronde / gestreepte / holle /
ende geknoopte steelen / met veel zijde scheu-
ten versien ende blinkende groene blade-
ren / die rontom de kanten gekerft zijn / be-
woffen. Op de toppen van de steelen komen
de witte bloemkens / kraans- ofte kroong-
wijs voort / seer kleyn zaet / dat van Pieter-
celie niet ongelijck / nalatende. De wortel
is met veel beselingen behangen.

Wilde Eppe verschilt van de boozgaende
soorte / om dat de steelen omtrent de gront
bruyn-roet de bladeren kleynder / het zaedt
plat rondt / als dat van Dille, ende de wor-
telen in meerder lange wortelen gedeelt zijn;
oock is dit kruyd met een melck wit sap
verbult / 't welck daer uyt bloeyt / wanneer
het gesneden ofte gequetst wordt.

Plaetse. Bepde de soorte van Eppe wor-
den in Hollandt, Brabandt ende elders in
vochtige plaetsen / neffens de Meeren en
stil-staende Wateren gebonden.

Tijdt.

Tijdt. De bloemen van dese Kruiden komen in Juny te voorschijn / ende het zaedt wort in July ofte Augustus rijp.

Aert en Krachten. Het zaet ende de wortel van Juffrouw-merck is warm en droogh by na in den derden graet / dooz- sijndende sijnverende ende openende van krachten / waerom oock de wortel onder de vijf openende wortelen gerekent wordt. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit van de Milt ende Lever, Geel-ucht ende langhduurende Koortsen: Neemt wortelen van Eppe vier loot / bladeren twee handen vol / zaet een loot / koocht dit te samen in genoeghsaem Garsten-water tot een pint / dooz ghezegen zijnde / doet'er by Syrupus Byzantinus, in de Apotheken aldus ghe-naemt / twee oncen / ende ghebruyckt hier van twee mael daeghs een roemertje vol. Dodonæus.

Om de Maendt-stonden te verwecken: Bereydt het voorgeaende afziedsel / ende doet'er Syroop van Byvoet by / ende gebruyckt het op de dooz-berhaelde maniere. Fuchsius.

Voor sweeringe van de Mont, Amandelen ende Keele: Neemt Garsten-water een mitsje / sap van Eppe drie loot / Honingh van Roosen twee loot / menght dit te samen om hier mede de Mont te wasschen of te gorgelen.

Voor derdendaeghs Koortsen: Neemt sap van Eppe, Salie, goede Wijn-azijn van elck een once / ende neemt dit eenige tijdt dooz het aen komen van de koozts in. Ravelingius.

Voor het Graveel ende den Urijn af te drijven: Neemt zaet van Eppe, Daucus, Pietercelie van Macedonien van elck een derdendeel van een vierendeel loots / stoot het tot een sijn poep / 't welck ghy met oude Wae ofte Rijnse Wijn in geven sult. J. Stocker.

Voor vuyle Zeeren en Sweeringe: Hier toe wordt gemeenlijck van de Wondt-heelders de Salf van Eppe bereydt gebruyckt. Diipens. August.

Voor Buyck-pijn ende weedom van de Lijf-moeder: Neemt wilde Eppe-bladeren, Byvoet van elck even veel / maechtse heet in een pot ofte panne / besproeytse met Goode Wijn ende leghtse op de Buyck. Dodonæus.

Voor Na-ween der Kraem-vrouwen: Neemt wilde Eppe-bladeren twee handen vol / Byvoet, Kamille-bloemen van elck een handt vol / kleyn gesneden zijnde / doet'er by vier Copers van Eyren / Olie van Lelien soo veel van nooden is / maecht dit te samen heet in een panne / ende leght het pap-wijs op den Buyck ende Nabel. Ravelingius.

Voor opstoppinge van den Urijn: Neemt wilde Eppe-bladeren drie handen vol / Glas-kruidt twee handen vol / koochtse mit Wijn / daer by doende Olie van Scorpionen twee oncen / leght het pap-wijs op de Schamelheyt. Taberna Montanus.

Water-eppe, in 't Latijn *Sium*,

Apium aquatile.

Geslachten.

De Water-eppe is hier te Lande twee-derley / te weten groote ende kleyne Water-eppe.

Gedaente. De eerste ofte groote Water-eppe schiet met lange / dicke / gestreepte / kantige ende holle steelen / die in leden onderschepden zijn / wel vier ofte vijf voet hoogh; dese steelen werpen na boven eenige zijde-scheuten uyt. De bladeren zijn lancetwerpigh / sterck van reuck ende aen de kanten saegh-wijs geschaert / veel by een / ende altydt twee tegen malkander ober / aen een middel-stel groepende. De witte bloemkens komen op het opperste der steelen kroons ofte krans-wijs te voorschijn / waer na het zaedt voort komt. De wortelen zijn zwarte hanz-wijse beseligen.

De kleyne Water-eppe is de voorgeaende van reuck ende gedaente wel gelijk / maer schiet soo hoogh niet op / de bladeren zijn teerder ende meerder gesneden / ende de bloemen

men zijn upt den geelen groen van verwe.

Plaetse. De groote Water-eppe groeyt in dese Landen in loopende Wateren ende Beecken / oock wel doch seer seldom in stilstaende Wateren. De klepne soorte is van Lobel in de vochte Grachten / Moerasschen ende staende Wateren / niet verre van Antwerpen, omtrent de Schelde wassende / gebonden.

Tijdt. Water-eppe bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Water-eppe is seer verwarmende van aert / openende en dooysnijdende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maent-stonden te verwecken, den Arbeyt der Barenden Vrouwen te verlichten, en de Nageboorte en doode Vrucht af te drijven: Neemt van de bladeren een handt vol / kookt het in witte Wijn tot een mutsje nat / ende geeft het op een reys in. P. Aegineta.

Voor het Graveel: Neemt Water-eppe-bladeren twee handen vol / kooktse in een pint oude Mee tot dat een derdendeel versoden is / ghebruyckt hier van twee mael daeghs een roemertje vol. C. Bauhinus.

Voor verstoptheyt van de Milt, Geel ende Water-sucht: Neemt van de bladeren vier handen vol / kooktse in Garsten-water soo veel van nooden is tot een pint / van't welken men / met Suicker soet gemaectt zijnde / een goeden teug twee mael des daegs dinccken sal. Theophrastus.

Phellandrium.

Gedaente.

Dit Gewas heeft een dicken / hollen / geknoopten groene steel / drie voeten ofte hooger boven het water op-schietende / ende aldaer in verscheide zijde-scheuten verdeelt / aen de welke teerder ende meer gesneden bladeren / als aen de Pietercelie voort-spruyten. Op de toppen van de steelen komen klepne witte bloemkens krans ofte kroons-wijs te voorschijn / waer na welriekende ende bruynachtigh zaet volghet.

De wortelen zijn zwarte beselingen aen het onderste van de steel upt de ledckens voortkomende.

Plaetse. Dit krupt wort onder de Water-eppe wassende gebonden.

Tijdt. Phellandrium bloeyt in Juny ende July, ende het zaet wort in Augustus rijp.

Aert en Krachten. Dit krupt is warm ende droogh van aert / ende van krachten. De Water-eppe in alles gelijk. Dodonaeus.

Penninck-kruydt, in't Latijn

Nummularia.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne en lange steelen / die langhs de aerde sich verspreyden / ende met breede ronde bladeren / die van de Maeghe-palm by na gelijk / bezaden: dese staen altydt twee tegen malander over / ende aen de oorspronck der selve komen de geele bloemen / van vijf bladdkens gemaect / op besondere steelkens te voorschijn. Het zaet dat seer kleyn is / wort in klepne ronde zaet-huysskens bevaert.

Plaetse. Penninck-kruydt groeyt neffens de Water-grachten ende kuylen / ende in de vochte Weyen en Boffchen.

Tijdt. Het draecht sijn bloemen van May af den geheelen Sommer door.

Aert en Krachten. Dit krupt is verkoelende ende verdroogende van aert / ende een wepnigh t'samen-treckende van krachten. 't Wort onder de Wout-kruyden gerekent. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden ende Quetsuren: Neemt Penninck-kruydt vier handen vol / kookt het in water ende Wijn soo veel van nooden is / dooysgezegen zijnde / laet hier van twee ofte driemaal daeghs een goeden dronck van dinccken: ondertusschen leght het gestooten krupt op de Wonden. Fuchsius.

Voor Gelcheurtheyt, alderhande Buyckloopen ende onmatige Vrouwlijcke Vloeden: Neemt gedrooght Penninck-kruydt een

een vierendeel loots / en geeft dit / sijn gestoten zijnde / met Wijn ofte gestael Water in. Dodonæus.

Voor droogen Hoest ende Quetsinge der Longe: Neemt van de bladeren drie ofte vier handen vol / kooktse op in Garstewater soo veel van nooden is / neemt van dit afziedtzel een pint / maect het soet met gesupverde Honingh / ende geeft hier van tweemaal daeghs een roemertje vol te drinken. Matthiols.

Voor Ontstekingende Swellinge van de Keel: Neemt van de bladeren twee handen vol / Geyten-melck een pint / kookt dit te samen tot dat een derden deel verjoden is / ende laet hier mede gorgelen. Dodonæus.

Speen-kruidt ofte kleyne Gourwe,
in 't Latijn *Chelidonium Minus*, *Scrophularia minor*.

Gedaente.

Dit kruidt brenghet voort blinkende groene ende rontachtige bladeren. De gele bloemkens ende zaet-huyshens zijn die van Hane-boet ofte Boter-bloemen gelijk / maer kleynder. De wortel is vefelachtigh / die met eenige knobbelkens ofte bollekens behangen zijn.

Plaetse. Speen-kruidt groeyt seer veel op vochte ende waterachtige plaetsen / aen de kanten van Water-grachten ende kuylen.

Tijdt. Dit kruidt spruyt in Maert upt / in April draecht het bloemen / ende in May vergaet het wederom / ende vertoont sieh van dat Jaer niet meer.

Aert en Krachten. Dodonæus stelt dit kruidt heet ende droogh van aert te zijn: anderen hout ende vochtigh; Sacht-makende ende verdelende van krachten. Dodonæus, Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Speenen ofte Ambeyen: Neemt de knobbelige wortelkens van Speen-kruidt, betwintse in Wollekruidt-bladeren, leghtse onder de heete asse / stootse daer na kleyen / daer by doende Olie van Eperen / Lijn-olie van elchs soo

veel van nooden is / ende besmeer de Speenen hier mede: Andere nemen het sap van dit kruidt / met Wijn vermenght / ende wasschen de Speenen dickwils hier mede. De knobbelachtige wortelkens worden ook wel alleen in de sack gedragen / om de Speenen te doen vergaen. Dodonæus.

Voor koude Geswellen en Krop-klieren: Neemt Speen-kruidt soo veel van nooden is / stoot het in een Moztier ende leght het op. Dodonæus.

Groot Speen-kruidt, in't Latijn
Scrophularia major.

Gedaente.

Groot Speenkruidt schiet op met mate-lijke hooge recht op-staende ende vierkantige holle steel / doncker purper van verwe / ende boven in eenige zijde-scheuten verdeelt. Men desen steel spruyten de breedte spits

spits toe-loopende ende rontom de kanten gekerfde bladeren / altijd twee tegen mal-landeren over staende. Op de top van de steel ende zijde-scheuten vertoonen sich veel klepne doncker - purpere ende helm - wijse bloemkens / na latende kantige zaet-hups-kenz / met seer kleyn zaedt verbult. De Wortel is witachtigh ende met veel knobbe-
len behangen.

Plaetse. Dit Gewas bindtmen hier te Lande aen de kanten van de Beemden ende op schaduwachtige Plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dit krupt komt in aert ende krachten met het voorgaende Speen-kruyd ofte kleyn Gouwe over een.

Beek-schuym, St. Anteonis-kruyt,

Water Betonie, in 't Latijn Betonica

Aquatilis.

Gedaente.

Beek-schuym heeft vierkantige steelen / met lancachtige / brede ende gekerfde bladeren betwossen. De bloemen ende zaet-bolletkens komen in gedaente met die van groot Speen-kruyd over een. De wortelen zijn seer veel dunne beselingen.

Plaetse. Dit krupt wast in de Nederlanden op vochte plaetsen / aen de kanten van de Water-grachten / kuylen / Beeken ende Rivieren.

Tijdt. Het draeght bloemen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Beek-schuym is warm ende droogh van aert / ende afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor oude, quade ende stinckende Zeeren ende Sweeringe: neemt het sap van dit krupt met Honing ghesoden / ende doet het in de Zeeren ofte Sweeringe. Dodonæus.

Conyza.

Geslachten.

Van dit krupt worden in de Nederlanden twee soorten gebonden / d'een stinckende ende 't ander Honing-rieckende Conyza genaemt.

Gedaente. De steelen van stinckende Conyza zijn rondt / ende omtrent twee voeten hoogh : De bladeren / die elck besonder dicht om de steel bevesticht / zijn lancwerpigh ende een vinger breedt. De bloemen / die op de toppen van de steelen voort komen / geel / ende van gedaente de Kamille-bloemen niet ongelijck : De wortel werpt veel beselingen uyt. Dit geheel krupt is met een witte wolachtigheyt bedeckt / ende bijs stinckend van reuck.

Honingh rieckende Conyza krijgt dicke ghescrepte ende holle steelen / die met veel lange

lange ende diep gesneden bladeren begroeyt zijn. De blaemen zijn mede / als die van de voozgaende soorte / geel van verwe / ende een weynigh na den Honing-riekende. De wortelen zijn zwarte beselingen.

Plaetse. De eerste soorte bindt men in vochte Weyen / ende aen de kanten van loopende ende stil-staende Wateren. De tweede soorte groeyt veel op soodanige plaetsen in Hollandt.

Tijdt. Dese Krupden dragen haer bloemen in de Sommerse Maenden.

Aert en Krachten. Dese Krupden zijn warm ende droogh van aert / maer worden eygentlyck tot geenderhande gebreken gebruyckt.

Geyten-baert, Reynette, in 't Latijn

Reginaprati, Ulmaria.

Gedaente.

GEyten-baert heeft hooge kantige ende purperachtige holle steelen. De bladeren aen een middel-ribbe geboeght / zijn matelijck groot / hardt / rondom de kanten geschaert / aen de onderste zijde wicachtigh ende aen de bovenste gerimpelt. De sneeu-witte bloemkens komen op de toppen van de steelen / tros-wijs by een vergadert / te voorszijn. Het zaet is kleyn ende kromachtigh. De wortel die sich wijt verspreyt / is van buyten zwart / van binnen bruynt-roet ende sterck van reuck.

Plaetse. Dit Krupt wascht hier te Lande aen de kanten van vochte ende sommerachtige Weyen / Water-grachten / Kuylen ende Rebieren.

Tijdt. Het draeght bloemen in Juny, July, ofte oock wel in Augustus.

Aert en Krachten. Reynette is verhoelende ende verdoogende van aert / t'samenreuckende ende zweet-drijvende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, onmatige Maent-stonden ende Bloet-spuwen: Neemt de gedroogde wortel van Reynette een vierendeel loots /

geeft dit met roode Wijn ofte gestaelt Water in. Oock kan men van het Krupt selve een afziedsel bereyden / ende daer van laten dinccken / Dodonæus.

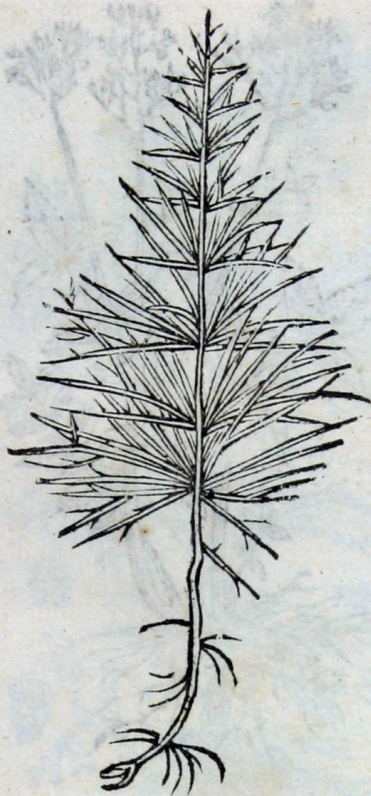
Voor heete Koortsen: Neemt Water van de bladeren ende bloemen gedistilleert een pint / Syroop van Limoenen drie oncen / vermenght dit te samen / ende laet hier van dickwils dinccken. Ondertusschen neemt het Krupt/stoot ofte hackt het klein / ende bindt het op de Pols. P. Potterus.

Voor versche Wonden, ende het Bloeden te stelpen: Neemt de versche wortelen soo veel van nooden is / stootse heel kleyn in een Moztier / ende leghtse papwijs op. Schröderus.

Paerdestaert, in't latijn Equisetum.

Geslachten.

Hier te Lande is dit Krupt in twee soorten onderscheiden; het eene wort groote,

groote, ende 't ander kleyne Paerde-
staert genaemt.

Gedaente. De groote Paerde-staert schiet op met een ronde holle steel / met veel knopen lit-gewijs in malkanderen besluptende / versien : aen de knopen komen in 't ronde dunne biesachtige en in ledelkens onderschepden / harde bladerkens ofte steelkens voort. In plaetse van bloemen heeft het dzyf-wijse uytspuytsels / op een besondere steel rustende. De wortel is wit / wijdt uytghe-spreydt / ende in veel knopen gedeelt.

De kleyne Paerdestaert is de voorgeaende van gedaente eenighsints gelijk / maer het blijft veel leger / oock zijn de steelen omtrent de ledelkens ofte knopen / met meerder ende drander bladerkens ofte steelkens bewossen. De bloemkens zijn wit ende de wortel zwartachtigh / lanck ende in veel knopen ofte leden onderschepden.

Plaetle. Dese krupden groepen in bochte

Weyen / Water-grachten ende Kuylen ; nochtans wordt de kleyne soorte op sandt-achtige bochte plaetsen meest gebonden.

Tijdt. Beyde de soorten van Paerdestaert spruyten in 't laetste van April ofte in 't begin van May uyt.

Aert en Krachten. Paerde-staert is hout ende droogh in den tweeden graedt / en 't samen-treckende van krachten. C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor wonden ende sweeringe van de Nieren, Blase ende Darmen : Neemt Paerde-staert drie handen vol / Wijn een pint / Garsten-water een half pint / koocht dit te samen tot dat een derden deel versoden is / ende laet hier van twee ofte drie mael daeghs dincen. Ofte neemt het sap van Paerde-staert, ende geeft hier van vier mael daeghs drie lepelen vol in. Dodonæus.

Voor Bloetspouwen, Bloetpissen, Buycloopen, onmatige Maent-stonden, ouden Hoest ende Engh-borstigheyt : Neemt gedrooghe Paerde-staert, stoot het heel fijn / ende gebruyckt hier van een bierendeele loots met Wijn ofte Water van dit selfde krupdt gedistilleert. Ofte neemt het uytgeparste sap drie oncen / roode Wijn twee oncen / vermengt het / ende geeft hier van dickwils twee lepelen vol in. Dioscorides.

Voor bloeden uyt de Neus : Neemt dit ghestooten krupdt ende steekt het in de Neus-gaten ; ende bindt het voor het Voorthoofst. Dodonæus.

Voor de Roose ende roode Puyften aen de schamelijcke Leden : Neemt gedistilleert Water van Paerde-staert vier oncen / Roosen-azijn een once / ende doecken hier in nat gemaect zijnde / sult ghy daer dickwils op leggen. Ravelingius.

Water-peper, in 't Latijn *Hydropiper*, *Piper aquaticum*.

Gedaente.

Dit krupdt schiet omtrent anderhalf voet hoogh op / voort brengende ronde steelen / die in verschepte zijde-scheuten ver-

verdeelt / in veel leden onderscheyden / ende met lancbwerpige bladeren / die van de Persen-boom niet ongelijck / betwassen zijn; Hyt de oorsprongh der bladeren ende aen de toppen van de strupcken / komen op lancbachtige steelkens purperachtigh of lijfberwige bloemkens / aer ofte druys - wijs by een vergadert te voorschijn / die van byetachtigh ende byyn zaet gevolgt worden. De wortel is seer gebeselt.

Plaetse. Water-peper groeyt in de Nederlanden op natte ende vochte plaatsen / in de kuylen ende aen de kanten van Water-grachten ende Doelen.

Tijdt. Dit kruidt brenghet sijn bloemen in July ende Augustus voort / ende daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Water-peper is warm ende droogh tot in den derden graedt / verterende ende scheydende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyk. Voor placken des Huyts: Neemt het sap van dit kruidt / ende strijckt dat op de placken 's morgens ende 's abonts / soo sullen sy in korten tijdt vergaen. Dioscorides.

Voor de Fijt aen de Vingeren: Neemt Water Peper-kruyd, vellekens die tusschen de Eperen ende Schalen leggen van elcks even veel / t'samen gestooten zijnde / leght het daer op. Dodonæus.

Voor kalkachtigh Flereijn ende koude Geswellen: Bereydt de navolgende Olie van Water-peper om daer mede te sineeren; Neemt sap van Water-peper, Lavas, Telkens-kruyd van elcks soo veel genoegh is / vijf Hoofden van zwarte Hamels / vijftien groene Wickbozschien / laet dit te samen met vier pont Olie in Balneo sieden / tot dat de beenders van een gaen; de Olie daer na dooz een doech gedaen zijnde / bewaert tot het gebruyck. Lobel.

Voor Weegh-luysen: Neemt Water Peper-kruyd ende legt het in de Bedt - steden. Dodonæus.

Water-munte, in 't Latijn *Sisymbrium*.

Gedaente.

WAter-munte is dooz sijn kantige byyn-roode steelen ende bladeren de Hof-munte seer gelijk / doch zwaerder van reuck. De wortel verspreydt sich mede wijt ende verre upt.

Plaetse. Dit kruidt groeyt hier te Lande oberbloedigh in ende aen de kanten van vochte Weyen.

Tijdt. In de Lente spruyten nieuwe steelen ende bladeren upt / ende de bloemen komen in de Sommerse Maenden voort.

Aert en Krachten. Watermunte is warm ende droogh van aert / ende in krachten met onsen Hot-munte seer wel ober een komende. Dodonæus.

Kali.

Geslachten.

VAN dit kruidt zijn twee soorten in de Nederlanden te vinden; 't eene wordt Kali, ende het ander Witte Kali genaemt.

Gedaente. De eerste soorte schiet een voet hoogh ofte wat meerder op / verspreyt in kromme / dicke ende dicke tachtelkens / met vollijbige ende smalle bladeren betwassen / de strupcken ende bladeren zijn met veel steekelingen ofte doornachtige priemkens gewapent. Tusschen de bladeren komen ronde ende geel-groene bloemkens te voorschijn / ende na de selve plat zaet. De Wortel is houtachtigh / langhs de ricsch van der aerden voort-kruppemde.

Witte Kali heeft veel dunne bleek-groene steelkens / met seer veel dunne en smalle bladkens begroeyt / maer niet geen steekelingen beset. De Wortel is met veel beselingen behangen. Beyde dese soorten van kruiden zijn niet scherp ende siltigh sap bevult.

Plaetse. Kali wordt in de Nederlanden omtrent de Zee wassende gebonden.

Tijde. *Sp* bloeyen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. *Kali*, ende voornamentlijk des selfs *Asche* / is heet ende droogh in den vierden graet / ende brandende van krachten. *Dodonæus*.

Medicinael gebruyck. Om de *Urijn*, Maentstonden en alle Waterachtige vochtheden door den Stoel-gangh af te drijven: Hier toe geven sommige een kleyen weynigh van dit kruit met eenigh nat in: maer het moet met groote voorzichtigheyt gebruyckt worden / want het andersints onverbeterlijke schaden verwecken soude. *Dodonæus*.

Voor overvloedigh ende uyt-wassent vleesch van de quade Zeeren ofte Zweeken: Neemt een weynig van de *Asche* van *Kali*, ende stroopt het'er op. *Avicenna*.

Glid-kruidt, in't Latijn *Herba Judaica*.

Gedaente.

Glit-kruidt heeft kintige en geknoopte steelkens / die sonijtids wat rootachtigh zijn. Uyt peder lidt ofte knoopen spruyten breedte / lange / spits toe-loopende ende uyt den groene witachtige bladeren / de welcke altydt twee tegen malkanderen ober staen: aen de oorspronck van dese komen twee blaetwe bloemkens / dicht by een gevoeght / ende van gedaente die van *Doo-ven* Netelen gelijk / te voorschijn.

Plaetse. Dit kruit groeyt in Hollandt ende andere Provincien omtrent de Watergrachten.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. *Glid-kruidt* is verdroogende van aert / ende met eenige afbaginge wat t'samentreckende van krachten. *Dodonæus*.

Medicinael gebruyck. Voor versche Wonden ende Scheursel: Neemt van dit kruit soo veel van nooden is / stoot het kleyen / ende legt het pap ofte plaester-wijs op. *Dodonæus*.

Voor de Roos aen de Beenen: Neemt van de versche bladeren soo veel van nooden is / kooktse in schoon water / ende baeyt de voeten daer in. *Clusius*.

Zee-sterre-kruidt, in't Latijn *Tri-polium*.

Gedaente.

Zee-sterre-kruidt verkrijgt eerst lanc- wêrpige / breedte / dickachtige / gladde groene bladeren; daer na brenghet het voort een rechten ronde steel / een span ofte twee hoogh / met kleynder bladeren als de voorgeaende betwassent / ende in verschepte zijdescheuten verspreydt: op de toppen van dese komen de bloemen te voorschijn / wiens middel-krupne geel ende met Hemels blaetwen bladkens sterre-wijs beset is. Men

vint

bint dit Kruidt oock met heel geel bloemen / als mede witte / ende dan is de middelkrupne groen. De Wortel is wit ende houtachtigh.

Plaetse. Dit Kruidt wast hier te Lande aen de Maes en Zee-kant van de Zeeuwle Eplanden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. Zee-sterre-kruidt is warm van aert / den Kamer-ganck ende den Urijn verwekkende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Om de Waterachtige vochtigheden der Watersuchtigen door de Stoel-ganck ende den Urijn af te drijven: Neemt van de Wortel ofte des selfs schozse een half loot / ende geeft het met Wijn op een reys in. Dioscorides.

Voor alderhande Wonden: Neemt het sap van de bladeren / druypt het in de wonden / ende leght'er de gekneusde bladeren boven op. Dodonæus.

Alfs-rancken, in 't Latijn *Dulcamara*.

Gedaente.

Alfs-rancke heeft dunne / harde ende houtachtige rancken / in verschepte zijde-tackrkens gescheppen / waer mede het sich om de boomen / heesteren ende diergelijke steunfelen bevesticht. De schozse van de jonge scheuten is groen / maer van de oude steelen blyten aschverwigh / ende inwendigh groen. Dese rancken zijn met hoos mergh gevult. De bladeren zijn lankwerpig / effene ende hoos spits toe-loopende / ende veeltijds dicht aen het steelken / daer op sy boozt-komen / met klepne afhanghsels versien. De violette ofte paerse bloemen hangen troswijs by een / met een geel upt-staende priemken verciert: na dese volgen eerst groene ende daer na schoon roode Besien. De wortel is lanch / ende met veel beselingen behangen.

Plaetse. Dit Kruidt groeyt hier te Lan-

de oberbloedigh op bochte plaetsen / omtrent de staende Water-grachten / Kuylen ende Rebieren.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ofte July, ende in Augustus worden de Besien rijp.

Aert en Krachten. Alfs-rancken is mateelijck warm ende droogh van aert / openende / af-vagende ende verteerende van krachten. Dodonæus.

Andere schrijben het de aert ende krachten van Nacht-schade ende Kriecken van over Zee toe. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit van de Lever, Water ende Geel-sucht: Bereydt een af-zichtsels van de bladeren met Wijn ofte Water / ende laet hier twee mael daeghs een roemertje vol van drinken. Andere nemen de kleyn gesneden rancken ofte wortelen: ofte neemt van de bladeren twee handen vol / Rhabarber een loot / gedrooghe Citroen-schillen een half loot / gesneden zijnde / doet het in een linnen sackje / ende hanght het op een mingelen goeden Wijn / ende laet hier alle morgen een roemertje vol van drincken. Dodonæus. H. Tragus.

Voor die sich door vallen ofte stooten van binnen beseert hebben: Neemt het upt-gedrukte sap van Alfs-rancke een once / ende geeft het met wat Wijn op een reys in. C. Bauhinus.

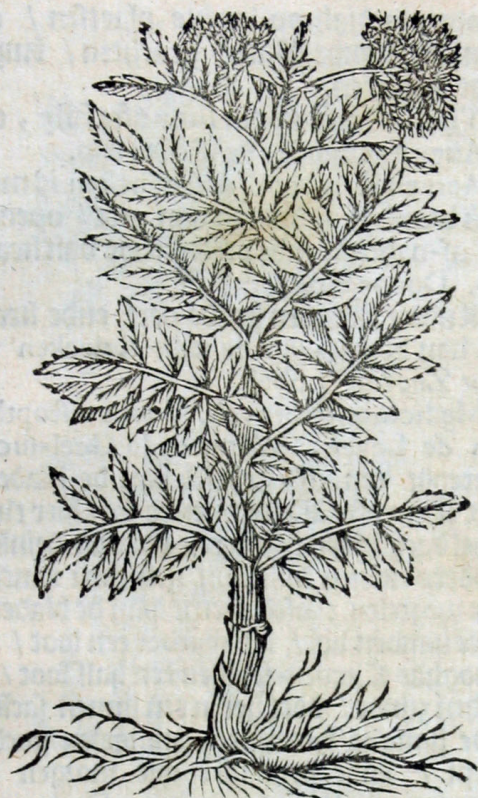
Hadich, in 't Latijn *Ebulus*.

Gedaente.

Hadich is van gedaente onsen gemeene Vlier-boom soo seer gelijk / dat het de naem van Wilde Vlier van sommige verkregen heeft; Alleen hier in verschillende / dat dit kruidt veel leger blyft / de steelen alle jaer vergaen / ende de wortel niet houtachtigh / maer seer lanch / ende omtrent een vinger dick is.

Plaetse. Dit Kruidt wast op bette ende waterachtige gronden aen de kanten van de Velden ende Wegen.

Tijdt. Het draeght bloemen in de Sommer /

mer / maer de Besien worden in de Herfst
rijp.

Aert en Krachten. De Hadich is van
aert / krachten ende gebuyck den Vlier-
boom seer gelijk. Dodonæus.

Thaliolum.

Geslachten.

Dit Kruyt is hier te Lande in twee
soorten : te weten groot en kleyn Tha-
liolum onderscheppen.

Gedaente. De eerste soorte schiet met een
getackte / gestreepte / geknooyte / gras-
berwige ofte roodachtige holle steel / om-
trent twee voeten hoogh op / de welcke met
veel breechtachtige / ende aen het eynde meest
met twee sieden gekerfde / boven doncker
ende onder bleek - groene bladeren bewas-
sen is. Op de top van de steel komen de
klepne bloemkens / van moschachtige bleec-

ke draepkens gemaeckt / te voorschijn / na
de welcke drie - kantige hauwken / met
klepne ront zaet gebult / volgen. De wortel
is geel ende seer vette ende breekt in de aer de
verspreyt.

De klepne soorte is de voorgaende van
gedaente gelijk / maer veel klepnder van
maecksel / oock zijn de bloemkens van bleek
geele draepkens t'samen geset / ende de wortel
dun / hardt ende zwartachtig van berwe.

Plaetse. Groot Thaliolum wordt in de
Nederlanden aen de kanten van de bochte
Velden / Water - grachten ende Beeck-
kens ghebonden. De klepne soorte groeyt
hier te Lande in de Velden aen de Zee ghe-
legen.

Tijdt. In het Voor-jaer spruyten de bla-
deren ende steelen van dese Kruyden upt de
obergeblevene wortel wederom voort / ende
de bloemen vertoonen sich in July ende Au-
gustus.

Aert en Krachten. Dese Kruyden zijn
matelijck verwarmende ende verdoogende
van aert / ende daer by met een besondere
eygenschap begaeft / om den Bupck los en
weeck te maeken. Galenus. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en
Quetsuren : Neemt het sap van de bladeren
ende druypt het in de Wonden / ende legt
de gekneufde bladeren daer op. Dioscorides.

Om Stoel-ganck te verwecken : Neemt
de bladeren van dit Kruyt ende vermengtse
onder andere Moes-kruyden / ende laet de
selve met malkanderen gekoocht zijnde / ge-
bruycken : andere nemen het afziedsel van
de wortel met water bereydt / ende bebin-
den het selve krachtiger te zijn. Dodonæus.

Weegh-bree, in't Latijn *Plantago*.

Geslachten.

De Weeghbree sullen wy in Lant ende
Water Weeghbree verdeelen : de Lant-
Weeghbree heeft de navolgende mede-soor-
ten ; groote Weeghbree, kleyne Weegh-
bree ofte Honts - ribbe, Zee - Weeghbree
ende Roofachtige Weeghbree. De Water-
Weegh-

Weeghbree is in groote ende kleyne onderscheyden.

Gedaente. Groot VVeeghbree heeft groote bzeede bladeren / met seben ribbekens / aen de onderste zijde uytstekende / versien / tusschen de welke ronde steelen op schieten / die van het midden tot aen de top met gras-groene ende aer-wijse bloemkens bewassen zijn. Het zaet is kleyne ende bzyen; de wortel wit / omtrent een vinger dick / ende met veel vefelingen behangen.

Kleyne VVeeghbree heeft seer smalle ende niet boven anderhalve vinger bzeede bladeren / die oock dooz minder ribbekens vredeelt zijn. De steelen zijn kantigh / ende de bloemen wit.

Zee-VVeeghbree heeft veel smaller / nochtans dicker bladeren als de voorgeaende kleyne VVeeghbree. De steelen ende bloemen als mede het zaet komt met de groote VVeeghbree over een.

Roofachtige Weeghbree is van bladeren den grooten Weeghbree seer gelijck / maer in 't midden schiet op een korte steel / met veel kleyne bladeren bewassen / de gedaente van een hoose uyt-drukkende.

Uyt de vefelachtige wortel van groot Water Weeghbree spruyten op lange ende dicke steelen / bzeede ende vooz spits toe-loopende bladeren / maer minder gezeuwt ofte met ribbekens versien / als de groote Landt Weeghbree. Tusschen dese bladeren wassen drie-kantige hoose steelen / omtrent het uiterste in veel zijde scheuten verdeelt / de welke met witte bloemkens / uyt drie bladeren gemaect / beladen zijn; na desen volgen drie-kantige groene zaet-knopkens.

Kleyne Water Weeghbree heeft veel smaller bladeren / dunder ende kleynder steelen als de voorgeaende soorte. Oock zijn de bloemen niet wit / maer incarnaet van verwe. De scherpe zaet-huyshens zijn die van Hanevoet ofte Botter-bloemen gelijck.

Plaete. De groote ende kleyne Weeghbree wassen in de Velden ende aen de kanten van de Wegen. Zee Weeghbree wordt overbloedigh in Zeelandt ende Vrieslant op bzecke ofte fittige gronden ghebonden. De Roofachtige Weeghbree wordt van de Lief-hebbers in de Hoven gheoeffent ende onderhouden. Water Weeghbree groeyt in ende neffens de kanten van de staende Wateren.

Tijdt. Alle de soorten van Weeghbree spruyten in het Dooz-jaer uyt / ende bloeyen in Juny, July ende Augustus.

Aert en Krachten. Weeghbree verkoelt ende verzooght in den tweeden graedt / vaecht af ende trecht te samen. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen, Bloet-spouwen ende pissen, onmatige Maent-stonden ende Sweeringe van de Nieren ende Blase: Neemt de bladeren met de wortelen vier handen vol / koocht het in schoon Garsten-water ende Wijn tot een pint / ende een weynigh met Supker soet gemascht zijnde / laet'er twee ofte drie mae l

mael daeghs van drinken. Ofte neemt Weeghbree-zaet een viereindeel loots / gestoten zijnde / geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor Flerecijn uyt hitte ontstaan: Neemt Weeghbree-bladeren soo veel van nooden is / kneusise in een Mortier / ende slaetse pap-wijs om het pijnelijke Lidt. Fuchsius.

Voor ontstekinghe der Oogen: Neemt het sap ofte gedistilleert Water van dit Kruidt / ende druppelt het dickwils in de Oogen.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt Weeghbree-sap een lepel vol / geeft het met oude Mee in / ende legt de gekneusde bladeren op de Nabel. Ravelingius.

Voor bloedigh Tant-vleesch: Neemt Weeghbree met de Wortelen een handt vol / koocht het in een half pintje roode Wijn tot dat de helft verzoden is / doet'er by sap van Weeghbree een once / Sout van Salpeter een half viereindeel loots / menght dit te samen / ende wasch'er het Tant-vleesch mede. C. Durantus.

Voor Steen in de Nieren: Neemt Water Weeghbree drie handen vol / maect'er met schoon water een afziedsel van 't welck ghy twee ofte drie mael daeghs gebruikken sult: Dit genees-middel is by gebal hier toe krachtig bevonden van den vermaerden Lobel.

Motten-kruyd, in 't Latijn Blat-taria.

Gedaente.

Motten-kruyt heeft matelijcke hooge steelen die met lanchtwerpige / aen de kanten gekerfde / doncker-groene / gladde ende geaderde bladeren bewassen / ende boven in verschepte zijde-tackkens verdeelt zijn. Men de toppen van de steelen ende zijde-scheuten komen meestendeel geele bloemkens / van vijf bladkens t'samen geset / ende met eenige purpere draepkens in 't midden verciert / te verschijn. Hoe wel men dooz oeffeningh in de hoven een merckelijck onderschept / soo wel in de ver-

we als maecksel der bloemen beviert. Het zwart ende kleyn zaet leyt in hardachtige zaet-bolletkens beslooten. De wortel is met veel aenhangende beselingen begroeft.

Plaetse. Dit Kruidt wordt hier te Lande aen de kanten van de Water-grachten / kuylen / Dijken ende loopende Wateren gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommerse Maenden.

Aert en Krachten. Motten-kruyt is heet en droogh van aert / bitter van smaect / ende de verstopte kleyne aderkens des Angewants openende van krachten. Lobel.

Hanen-voet ofte Booter-bloemen, in 't Latijn Ranunculus.

Geslachten.

Dit Kruidt wort hier te Lande in Wilde ende vreemde Hanen-voet onderscheyden. De Wilde Hanen-voet heeft de navolgende mede-soorten: Gemeyne Hanen-voet, Water Hanen-voet, Acker Hanen-voet ende Egel-koolen. Van de vreemde soorte besie onder de Hof-Bloem-kruiden.

Gedaente. Gemeyne Hanen-voet, in 't Latijn Ranunculus Pratenfis genaemt / is wederom in kruppende Hanen-voet, ende Hanen-voet met recht op - staende steelen verdeelt.

Kruppende Hanen-voet heeft doncker-groene / ende met eenige witte placken / bespangelde / diep gekerfde bladeren / soo dat peder uyt drie ofte oock wel uyt vijf bladeren gemaect schijnt te zijn. De steelen zijn rondt ende harpigh / waer van sommige nederwaerts gebogen / ende dooz eenige uyt - wassende beselingen aen de aerde bevestight zijn. De gont-geele blinkende bloemen / van vijf bladkens aen een rondt hoofdekken t'samen geboeght / ende met kleyne draepkens verciert / spruyten op de toppen van de steelen voozt / na-latende veel kleyn zaet in een ronde bolleken beslooten. De Wortel is dun / wit ende seer verselachtigh.

Ge.

Gemeyn Hanenvoet met recht opſtaende ſteelen, verſchilt alleen van de voorſtaende ſoort / door dien de ſteelen niet gebogen nochte met eenige rugghete ofte huyſachtighepde beſet zijn.

Water Hanenvoet heeft breede / gladde / bleeckgroene / ende aen de kanten op ſommige plaetſen diep geſneden bladeren / tuſſchen de welke ronde / gelijbige / holle ſteelen voort komen / die aen de toppen met geel ſchinnende bloemen / maer kleynder als aen de gemeyne Hanenvoet, beladen zijn. De zaethuyſkens zijn ronde hoofdelkens / ende de wortel wit ende beſelachtigh.

Acker Hanenvoet heeft ſeer kleyne geſneden bleeck-groene bladeren. De recht opſtaende ſteelen zijn rondt; de bloemen kleyner ende bleeck geel; de zaethuyſkens / waer in plat zaet beſtooten is / met korte doornkens beſet; ende de wortel van witte huyſwijſe beſelingen gemaect.

Egelkoolen, in 't Latijn *Ranunculus Flammula* genaemt / waſt ontrent ander halven voet hoogh op / voortbrengende recht opſtaende rootachtige ende op ſommige plaetſen geknoopte ſteelen / die met lange bladeren / ſomtijds gekerft / ſomtijds ongekerft / bewaſſen zijn. De bloemen / zaethuyſkens / ende wortel / zijn weynigh van ons gemeyn Hanenvoet verſchillende.

Plaetſe. Gemeyn Hanenvoet groeyt veel in de Beemden ofte Weyen van deſe Landen; Water Hanenvoet op vochte ende moerachtige plaetſen; Acker Hanenvoet in de Zaylanden op natten grondt; Egelkoolen in de vochte Weyen van Hollandt ende andere Provincien.

Tijdt. Alle deſe ſoorten van Hanenvoet dragen haer bloemen in May ende Juny, ende daer na wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. Alle deſe ſoorten van Hanenvoet zijn heet ende droogh in den derden graedt / ende de huyt openende ofte brandende van krachten; waerom het oock inwendigh niet gebuyſcht wort. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Wratten ende verharde Klieren: Neemt Hanenvoet ſoo

veel van nooden is / geſtooten zijnde leght get op. Plinius.

Om de Herſſenen door 't nieſen te ſuyveren: Neemt de gedrooghde wortel / ſtootſe fijn / ende haelt hier van een weynigh in de Neus-gaten op.

Voor Tancpijn: Neemt de wortel ende ſteektſe in de pijnelijke tant / maer ſij doet de ſelue vermoyſelen. Dioscorides.

Kees-kruidt, Gemeyn Maluwe, in't Latijn Malva.

Gedaente.

De Maluwe brengt voort verſcheyde ronde ſteelen die met breede / rondtachtige ende rontom de kanten een weynigh geſchaerde bladeren bewaſſen / ende met bleeck purpere ofte lijf-verwige bloemen / van vijf bladen t'samen geſet / verciert zijn. Na de bloemen komen platte en ronde zaet-

zaet-bollekens te voorschijn. De wortel is wit / ende lancik.

Plaetse. Dit kruyt groeyt hier te Lande op vochte en vette gronden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden / ende ondertusschen wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Maluwe is matelijck getempert in hitte ende vochtigheyt / verdeplende / versachtende ende vermurwende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, heefsigheyt ende uyt-teeringe: Neemt de wortel van Maluwe twee loot / van de bladeren twee handen vol / van 't zaet een half loot / koocht dit te samen op in Soete-melck tot dat'er een pint van overigh blijft / van dese Melck sult ghy twee ofte driemael daeghs een goeden djonck laten djoncken. Fuchsius.

Voor steken van Spinnen, VVespen, Byen ende ander ongediert: Neemt de bladeren / stootse kleyen ende leghtse op. Dodonæus.

Voor pijn in de Ooren: Neemt het uytgedruchte sap van de bladeren / ende druppelt het warm in de Ooren. C. Durantus.

Voor pijn in de Darmen, Blase ende Nieren: Neemt Maluwe-bladeren twee handen vol / Kamille-bloemen een handt vol / koocht dit op in een pint Bier / ende laet hier van djoncken. Ravelingius.

Om harde geswellen te vermurwen: neemt van de bladeren soo veel van nooden is / koochtse in schoon water tot datse murw zijn / ende leghtse papwijs op. Galenus.

Heemst-wortel, witte Maluwe,
in 't Latijn *Althea*.

Gedaente.

H Eemst-wortel krijgt hooge ronde steelen / met breeide / rondachtige / doch voor wat spits toeloopende sachte bladeren; dese zijn een weynigh aen de kanten geschaert. De witte ofte bleecke bloemen ende de zaet-bollekens / zijn die van de gemeene Maluwe van maecsel seer gelijk. De wortel is lancik / tap / van binnen wit ende met een lijnigh sap verpult.

Plaetse. Dit kruyt vindt men op vochte ende vette gronden / ende het groeyt overbloedigh aen de kanten van 't Y, omtrent Amsterdam.

Tijdt. Uyt de overgeblevene wortel van dit kruydt spruyten in 't Voorjaer nieuwe steelen ende bladeren voort; de bloemen vertoonen sich in July ende Augustus, ende daer na wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De witte Maluwe is middelmatigh warm / maer wat drooger als de gemeene Maluwe, vermurwende / schepdende / pijn stillende / ende de scherpe vochtigheden versachtende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel: Neemt van de bladeren twee handen vol / ofte van de wortel vier loot / koocht het op in een pint Wijn tot dat de helft versoden is / ende laet dit in twee repfen gebruycken. Fuchsius.

Voor

Voor Sinckinge ende dunne Catharren die op de Borst vallen: Neemt Althea-suycker, ende laet hier van een stucke dickwils in de Mont smelten; 't welck men soetjens dooz slicken sal. Matthiolus.

Voor swaren Hoest: Neemt van de wortel drie loot / koocht het op in soete Melck tot een pint / waer van gy twee mael daegs een roemertje vol van in nemen sult. Dodonæus.

Voor alderhande harde koude Geswellen: Neemt van de wortel soo veel van nooden is / koochtse murw in Wijn / daer na stootse in een Mortier heel kleyn / doet'er by wat Berckens-reusel / ende leght het pap-wijs op. Galenus.

Sigmaerts-kruidt, in 't Latijn *Alcea vulgaris*.

Gedaente.

Dat kruidt heeft ronde steelen / omtrent drie voer hoogh opschietende. De bladeren zijn eenighsins die van Kees-kruidt gelijk / maer in vijf deelen gesneden. De bloemen ende het zaet komen seer wel met het voornoemde kruidt ober een. De wortel is lijnigh / matelijck dick / en van binnen wit.

Plaetse. Het groeyt aen de kanten van de Velden / Dagen en Grachten.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Sigmaerts-kruidt vergelijckt sich in aert en krachten met de gemeene Malva en Heemst-wortel. Dioscorides, Dodonæus.

Water-patich, in 't Latijn *Lapathum Aquaticum*.

Gedaente.

Dat Gewas heeft ronde / bryne holle steelen / met seer lange breedachtige bladeren versien: op de eynde der steelen ende zijde-scheuten komen de bleek-geele bloemkens in groote menighden voort / die van drie-kantigh bryne zaet / in dunne vel-

lekens beslooten zijnde / gebolghet worden. De wortel is van bryten zwart ende van binnen root van vertwe.

Plaetse. VVater-patigh groeyt in ende aen de kanten van de Water-grachten ende kuylen.

Tijdt. Het bloeyt in July ende Augustus, ende ondertusschen wordet het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dit kruidt is matelijck verkoelende ende merckelijck verdoo-gende van aert / ende daerom meerder t'samen-trekkende van krachten als de Tamme Patich ofte Patientie. Het wordet voornamentlijck tegen Schurfsheyt soo wel uytwendigh als inwendigh gebuyckht.

Swarte Jacea, in 't Latijn *Jacea Nigra*, *Matrefillon*.

Gedaente.

Dat kruidt brenghet voort lanchtwerpige ende aen beyde zijde gesneden huyrige bladeren / tusschen de welke ronde ende harde steelen voort spruyten / met diergelijcke bladeren betwassen / ende op de toppen met ronde geschubde bollekens beladen / uyt wiens midden in plaetse van bloemen purper-roode draepkens / veel by een vergadert / te voorschijn komen. De wortel is hardt ende met beselingen behangen.

Plaetse. Het wordet in de Weyen / ende op grasachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. De Swarte Jacea is warm ende droogh van aert / ende komt in krachten met de Duyvels-beet ober een. Dodonæus.

Sint Jans Kruidt, in 't Latijn *Hypericum*.

Gedaente.

Dat Gewas brenghet voort veel steelen / omtrent een voer hoog opschietende / ende met veel breedachtige bladen betwas-sen / die tegen de Sonne gehouden / vol gaetjes schijnen te zijn. De geele bloemen

sprijten op de toppen van de steelen voort / ende zijn van vijf bladeren gemaect / ende in 't midden met eenige draepkens verciert. Da de bloemen volgen lanckwerpige zaedknopkens / met seer klein zaet gebult. De wortel is hardt ende houtachtigh.

Plaetse. Het groept hier te Lande aen de kanten van de Beemden / ende op grasachtige ende vochte Landts-douwen. Het wort oock veel omtrent de Sandt-duppen van Hollandt gebonden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in Juny ofte July voort.

Aert en Krachten. De Hypericum is warm ende droogh van aert / sijn van deelen / ende wordt onder de Wondt-kruyden gestelt. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Wonden te heelen: Neemt het sap van dit kruidt / ende druypt het'er warm in / maer veel

krachtiger is de Olie van de Bloemen bereydt. Fuchsius.

Voor langh-duurende Koortsen: Neemt een vierendeel loots van het ghedrooght St. Jans-kruidt, ende geeft het met Wijn voor het aenkomen van de koozts in. Dioscorides.

Voor Graveel, Bloetspouwen en Sciatica: Neemt van het zaet een vierendeel loots / ende laet het met Wijn ofte eenigh bequaem nat in nemen. Plinius.

Voor die sich van binnen gequetst hebben: Neemt een handt vol van de Bloemen / koocht het in een half pintje goet Bier / tot dat een derdendeel versooden is / doorgezegen zijnde / doet'er by een stuck Water / ende laet dit warm indrincken. Ravelingius.

Voor Geelsucht: Neemt de bladeren en de Bloemen van St. Jans-kruidt, koochtse in Wijn ofte Water / ende laet hier van alle moogen een roemertje vol drincken. Joh. Stocker.

Papen-kruidt, Paerde-bloemen,
in 't Latijn *Taraxacum.*

Gedaente.

Dit Kruidt heeft lanckwerpige / ende aen beyde zijde diep gesnede bladeren / die van Cichorey eenighzints gelijk / tusschen dese bladeren sprijten holle ende brose steellens / yder boven met een geel bloem / van veel bladkens / dicht by een gheboeght / beladen / die daer na in wolachtige bollekens veranderen / ende door de wint met het zaet verwapen. De wortel is langh / ende met melckachtigh sap gebult.

Plaette. Het groept veel op grasachtige plaatsen.

Tijdt. Het bloept in April ende May.

Aert en Krachten. Dit Kruidt verkoelt ende verdrooght in den tweeden graet / het is bitter van smaek / openende ende afvagende van krachten. C. Bauhinus, Fuchsius, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Koortsen ende om het Bloed te suiveren: Neemt van dit

dit Kruidt drie handen vol / ziedt het in een pint wey / tot dat een derden deel verſoden is / ende laet hier van dickwils drinken : ofte neemt van het ſap uyt de bladeren gepreſt twee oncen / Syroop van Limoenen een once / vermenght zijnde geeft het op een reys in. Dodonæus.

Voor de Vlecken van de Oogen : Neemt het melckachtigh ſap van dit Kruidt / ende druppelt het driemaal des daeghs in de oogen. Ravelingius, Joh. Schroderus.

Voor verſche Wonden : Waſcht deſelbe met het afziedſel van Papen-kruidt. Dodonæus.

Ganſerick, in 't Latijn *Argentina*.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft dunne ranchſkens / die langhs de aerde kruppen. De bladeren zijn die van de Agrimonie eenighſints gelijck / aen de bovenſte zijde groen / ende aen de onderſte aſch-verwigh ofte Silberwit van verwe. De gele bloemkens komen op beſondere dunne ſteelkens voort. De wortel is beſelachtigh.

Plaetſe Het groeyt hier te Lande op grasachtige plaetſen / ende aen de kanten van de Water-grachten.

Tijdt. Het draeght ſijn bloemen in Juny ende July.

Aert en Krachten. Ganſerick is matelijck verkoelende / maer verdroogende in den tweeden graedt / ende wat t'ſamen-trecken- de van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spouwen, overtollige Maent-ſtonden ende roode Loop : Bereydt een afziedſel van dit Kruidt in geſtaelt Water ofte roode Wijn / ende laet hier van drinken. Brunſellus.

Om het bloeden der Wonden te ſtelpen : Stroopt 'er het gedrooght / ende ſijn geſtooten Kruidt in. Dodonæus.

Voor bloedigh Tandt-vleefch, ende loſſe Tandten : Waſcht het Tandt-vleefch met het afziedſel van Ganſerick met geſtaelt Water ofte roode Wijn bereydt. Ravelingius.

Voor roode loopende Oogen : Waſcht de Oogen met het water daer dit Kruidt in geſoden is. Matthiolus.

Voor heete Koortſen : Neemt dit Kruidt / ſtoot het klein met Sout ende Azijn / ende legt het onder de Voeten / ende op de pots van de Handen. Joh. Schroderus.

Wael-wortel, in 't Latijn *Symphytum*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft hooge / dicke / kantige en holle ſteelen / die met lange / breede en ſpits toelopende rouwe bladeren betwaſſen zijn. De Bloemen zijn lancetwerpig / van binnen hol / ende bleek-roet ofte wit van verwe / die van zwart zaet ghevolght worden. De wortel is dick ende langh / van buyten zwart ende van binnen wit / een lijnigh ſap in ſich behoudende

Plaetse. Het groeyt aen de kanten van de water-grachten / ende vochtige plaetsen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. De Wael-wortel is matelijck houdt van aert / ende droogh in den tweeden graedt / dick makende / ende de scherpighejdt der vochtigheden versachtende van krachten. Fuchsius, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-spuwen, overtollige Maent-stonden, sweringe van de Longh ende Nieren: Neemt van de wortel twee oncen / kleyn gesneden zijnde / koocht het in schoon Water ofte soetemelck tot een pint / door gezegen zijnde / doet'er by twee oncen Syroop van Wael-wortel, ende laet hier van twee ofte drie-mael des daeghs drincken. Dodonæus.

Voor scheurfels der jonge Kinderen: Vermengt het poeper van de gedrooghte wortel onder de pap / ende leght de gestooten wortel met Boonen-meel vermengt pap wijs van buyten op. Fuchsius

Voor pijn van 't Flerecijn: Neemt versche Wael-wortel, kleyn geraspt zijnde / leght het plaester-wijs op de pijnlijke Lesten. Ravelingius.

Gras, in 't Latijn Gramen.

Geslachten.

De geslachten van Gras zijn by na ontelbaer / maer wy sullen hier de meest bekende soorten die in 't wilde wassen / beschrijven; te weten / Beemt-gras, Lidt-gras, Bies-gras, Oogentroost-gras, Gras met veel Bloemen, Gras van Parnaso ende Kreupel-gras. De curieuse Kruydt-onderzoekers konnen van meerder soorte van Gras haer genoeg vinden by de vermaerde Kruydt-beschrijvers Dodonæus ende Lobel.

Gedaente. Hoewel daer veel soorten van Beemt-gras zijn / nochtans hebben sy alle gader smalle bladeren ende teere halmen / alleen in de bloemen verschillende. De wortelen zijn dun ende beselacht gh.

Plaetse. Beemt-gras wort in de Beemden ofte Weyen overbloedigh gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Het wort tot geen Medicijnen / maer alleen tot boedtsel voor de Beesten gebruyckt.

Lidt-gras, in 't Latijn Gramen

Medicatum.

Gedaente.

Lidt-gras heeft ronde halmen / die om trent anderhalve voet hoogh / in vier ofte vijf leden verdeelt / ende met smalle spitse bladeren / kleyn der als die van ghemeen Viedt / bewassen zijn: op de top van de halmen draeght het in plaetse van Bloemen kleyne Viedt-pluymen. De wortel is wit / seer langh / geknoopt / ende op verscheyde plaetsen nieuwe scheuten voortbringende.

Plaetse. Het groeyt op de Aekers ende aen der selver kanten.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Aert en Krachten. De wortelen van Lidt-gras zijn matelijck houdt ende droogh van aert / openende ende een wepnigh t'samentreckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit ende quetsuren van de Nieren ende Blase, ende om het Graveel af te drijven: Neemt een goede deel van de wortelen / ziedtse in Wijn ofte Water ende laet hier van drincken. Galenus, Dioscorides.

Voor de Wormen des Buycks. Hier tegen wordt van veel gepresen het afziedsel van de wortelen met water bereydt ende gedroncken. Dodonæus.

Voor versche Wonden: Neemt Lidt-gras, stoot het kleyn ende leght het plaester-wijs op. Galenus, Dioscorides.

Bies-gras, in 't Latijn Gramen

men Funceum.

Gedaente.

Dese soorten van Gras bringt voort seer dunne bies-achtige bladeren / tusschen de welc-

de welke dunne geknoopte halmkens voort
spruyten / dragende een sachte Rietpluym.
De wortel is vefelachtigh.

Plaetle. Het wast op drooge ende mage-
ren grondt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Dit kruidt wort tot
geen Medecijne gebreyck.

Oogentrooft-gras, in't Latijn
Euphrasia.

Gedaente.

Oogentrooft-gras verschilt veel van de
voorgaende soorte / want het heeft veel
teere / ronde ende geknoopte stekkens / om-
trent peder lidt met twee ober mallander en
staende / lancitwerpige smalle bladeren beset
ende op de toppen met kleine witte bloem-
kens verciert / nalatende langwerpige zaet-
huyshkens. De wortel is dun en geknoopt.

Plaetse. Men vindt het aen de kanten
van de Velden ende Water-grachten.

Tijdt. Het draecht sijn bloemen in Juny
ende July.

Aert en Krachten. Oogentrooft-gras is
warm ende droogh in den tweeden graedt /
en t'samen-treckende van krachten. C. Bau-
hinus.

Medicinael gebruyck. Voor swacke Her-
zenen ende Memorie: Bereydt een Con-
serf van dit geheele kruidt met Supcker /
ende neemt hier van alle morgen de groots
van een Notemuskaet in: ofte drinckt van
de Wijn daer dit kruidt in geweecht heeft.
C. Bauhinus, Fuchsius.

Voor duytere Oogen: Gebreyck van
de voorgehaelde Conserf ofte Wijn / ende
wascht de Oogen dickwils met het Water
van het kruidt gedistilleert. C. Bauhinus.

Gras met veel Bloemen, in 't Latijn
Gramen Polyanthemum.

Gedaente.

Dit Gras brengt voort veel dunder ende
korterbladeren / als het gemeen Beemt-
gras, tusschen de welke kale stekkens / om-
trent een spanne hoogh opschieten / wiens
toppen met bleek - paerffe bloemkens /
wroons-wijs by een geborcht / beladen zijn.
De wortel is dun / langh / ende met vefelin-
gen behangen.

Plaetse. Het wort veel op de Velden om-
trent de Zee gelegen gevonden / ende om
sijn aerdigheyt in de Hoben geplant.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July ende Au-
gustus.

Aert en Krachten. De werkinge van dit
Gras zijn tot noch toe onbekent.

Gras van Parnaso, in't Latijn
Gramen Parnasum.

Gedaente.

Dese soorte van Gras heeft rontachtige
breede / spitse bladeren / bleek groen
van verwe / tusschen de welke veel dunne /
kante

hantige steelkens voortsprijten: Dese zijn peder in't midden met een blad bewassen / ende op het opperste een witte wel-riekende bloemken van vijf bladerkens gemaect / beladen / nalatende ronde ende spitse zaatbollekens. De wortel is zwart ende met veel beselingen behangen.

Plaetse. Dit Gras groept op mager ende bochte Breenen / ende wordt niet verre van de Zee-dynnen in Hollandt gebonden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemkens in July voort.

Aert en Krachten. Gras van Parnalo is verdroogende van aert / t'samen treckende / ende de Krijn af drijvende van krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel ende Steen: Neemt van 't zaet een loot / gelineust zijnde koocht het in Wijn ofte Water tot een half pint / ende geeft hier van vier oncen teffens in. Plinius.

Voor duystere Oogen: Neemt het sap upt de bladeren geperst / Vinse-wijn van elcks even veel / ende druypt hier van dickwils in de Oogen.

Om het bloeden der Wonden te stelpen, ende de selve te genesen: Neemt de groen gestooten bladeren van dit Gras, ende legte plaesterwijs op. Ravelingius.

Kreupel-gras, Verkens-gras, in
't Latijn Polygonum, Centummedia.

Gedaente.

Kreupel-gras heeft dunne / lange / geknoopte / en ter aerde kruppende steelkens / met veel kleine sinalle bladeren beset: tusschen de bladeren draeght het witte ofte lijf-berwige bloemkens / naelatende drielantigh bruyn zaet. De wortel is dun ende langh.

Plaetse. Het groept langhs de wegen / op bochtige plaetsen / ende wordt veel op de Kerck-hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Aert en Krachten. Dit Gras is verdroogende in den tweeden graede / verdroogende

ende t'samen treckende van krachten. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loopen, Bloet-spouwen, ende onmatige Maentstonden der vrouwen: Neemt van het sap twee oncen / ende greeft het in / ofte bereydt een afziedtsel van dit kruidt in Wijn / ende laet 'er van dincien. Dioscorides, Brasavola.

Voor de Kooris: Neemt sap van Kreupel-gras twee oncen / ende geeft het een ure voor het aenkomen van de kooris in / ende binde het gestooten kruidt op de Pols. Dodonæus.

Voor pijn ende sweeringe van de Ooren: Druypt het sap in de Ooren. P. Egineta.

Voor versche Wonden: Bindt het gestooten kruidt op de Wonden. Dodonæus.

Voor Zijde-pijn: Neemt sap van Kreupel-gras, Olie van Roosen van elcks even veel / ende bestrijkt de pijnelijke plaetse daer mede. Apulejus.

Voor pijn ende swellinge van de Borsten: Neemt van dit kruidt soo veel van nooden is / hacht het kleyen / fruyt het in de Boter / ende leght het op. Brunfelsus.

Voor 't Graveel: Bereydt een afziedtsel van dit kruidt / ende laet hier van dincien. Ravelingius.

Maeghdelieven, in 't Latijn
Bellis.

Geslachten.

De Maeghdelieven worden in wilde ofte Velt Maeghdelieven, ende ramme ofte Hof-Maeghdelieven onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte verkright veel lanchtwerpigh / ronde / gelijkvige gladde bladeren / tusschen de welke kale steelkens voort sprijten / wiens top peder met een bloem / van maechsel die van Kamille gelijk / beladen is. Het binnenste hoofden van dese Bloem is geel / ende rondom met witte / ofte eenighsints roodachtige blaadkens beset. De wortel is veselachtigh.

De tweede soorte is de voorgaende gelijk /

lijck / alleen zijn de bloemen grooter ende met soo veel klepne bladkens beset / dat men het binnenste hoofden niet sien kan : si zijn van verwe somtijds roodt / somtijds wit / ende somtijds gespickelt uyt beyde verwe bestaende.

Plaetse. De VVilde Maegdelieven groejen in de wepen ende op de bochte plaetsen : De Tamme worden alleen in de Hoben ghebonden.

Tijdt. De Kruiden bloeyen in April, May ende Juny.

Oeffeningh. Op dat de tamme Maegdelieven dubbelt soude blijven / moet men se om het ander Jaer in October ofte Maert van een scheuren ende verplanten.

Aert en Krachten. De Maegdelieven zijn matelijck hout ende droogh van aert / ende worden onder de Wondt-kruiden gerekent : Dodonæus schrijft dat se een verhoelende ende bochtmakende kracht hebben.

Medicinael gebruyck. Voor Koortsen en verhitte des Ingewants : Druyck dicht wilts van het afziedsel van dit kruidt bereydt. Fuchsius.

Voor inwendige quetsuren : Hier toe gebuyckhet het sap / afziedsels ofte gedistilleert water van Maegdelieven ; oock wordt het sap nuttelijck onder de Salven ende Plaesters vermenght. Rondeletius. Lobel.

Voor versche Wonden : Druypt het sap in de Wonden / ende legt het ghestooten kruidt daer boven op.

Voor het Flereijn uyt hitte ontsaen : Preemt het gestooten kruidt vermenght het met ongezouten boter / ende slaet het pap-wijs om de pijnelijcke plaetse. Dodonæus.

Duytse Beeren-klaauw, in't Latijn *Spondylium Pseudacanthus*.

Gedaente.

Dit kruidt brenghet voort een hooge / geknoopte / holle steel. De bladeren zijn in vyf ofte ses deelen gesneden / ende

rondtom de kanten gekerft. De steel en de bladeren zijn met een hartzachtige rupghete beset. Op het opperste van de steel ende zijde-scheuten / draeght het kraus-wijse witte bloemkens / na de welke volghet plat zaet / dubbelt op malkanderen geboeght. De wortel is wit ende langh.

Plaetse. Het groeyt op bochte ende poelachtige plaetsen / als aen de kanten van de Velden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny, en in July ofte Augustus wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. De Spondylium is warm ende droogh van aert / openende en verdeplende van krachten.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheidt, Vallende Siekten, Geelsucht, Watersucht, ende opstijginge van de Lijfmoeder : Preemt van het zaet van dit kruidt een vierendeel loots / stoot het sijn ende geeft het met eenigh bequaem nat in. Dioscorides, Galenus.

Voor de Slaep-siecke : Leght een weynigh van het zaet op koolen / ende laet de siecken de roock ontfangen. Dodonæus.

Om de Eeltachtige kanten der Fistels te verdrijven : Preemt de wortel schaytse schoon en steekt se in de Fistels. Dodonæus.

Roode Ratelen, in't Latijn *Fistularia*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft korte steelen met klepne / gekerfde ende gekronkelde bladeren betwassen. De bloemen zijn van gedaente de Hane-kammekens gelijk / root ofte witachtigh van verwe / na dese volgen breede zaet-huyshens / met plat ende bruyn zaet gebult. De wortel is dun ende beselachtigh.

Plaetse. Het wast in de bochte Weyen ofte Velden.

Tijdt. Het bloeyt in May ofte Juny.

Aert en Krachten. Dit kruidt is koudt ende droogh van aert / ende t'samen-trekkende van krachten. Dodonæus.

¶

Bocks-

Bocks-baert, in 't Latijn *Barba-**hirsi, Coma.*

Gedaente.

Dit krupdt heeft een ronde steel / in eenige zijdescheuten gedeelt / met lange smalle / spitse bladeren bewassen / ende op de toppen met een geele ofte purper - blaetwe Bloem / de Paerde-bloemen van gedaente gelijck / versien. Dese Bloem doet sich niet het opgaen van de Son wijt open / ende des namiddaghs sluytse sich wederom toe / ende eyndelijck wordse neffens het langhwerpigh zwart zaet in stuyfkenz booz de windt verwaept. De wortel is wit ende lang. Dit geheele krupdt gequettst zijnde geeft een melckachtigh sap van sich.

Plaetse. Dit krupdt word op ongeboutwde ende bochte plaetsen / als Beemden ende Weyen gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. De Bocks-baert is verkoelende van aert / ende word van sommige de krachten van Scorzonera toe geschreven.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge van de Lever en Nieren, Zijde-pijn, ende besmettelijcke Siekten: Bereydt een afzietfel van de wortel van Bocks-baert met water / ende laet hier van drincken / ofte geeft van het ghedistilleert water van het selfde krupdt drie oncen t'sessens in. Ravelingius.

Om VVonden en Quetsuren te suyveren en te genelen: Neemt het sap van dit geheele krupdt / maectt'er doechkens in nat / ende leght het op de Wonden. Ravelingius.

Gansen-voet, in 't Latijn *Pes An-**serinus.*

Gedaente.

Dit krupdt schiet omtrent twee voeten hoogh op. De bladeren zijn die van de Melde eenighsints gelijck / ende met sijn kerbinge en hoecken een voet van een Gans uytbeeldende. De rootachtige bloemkens komen Drupf-wijs by een vergadert te

voorschijn / die van kleyn zaet gebolgt worden. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wast op bochte plaetsen / by de Mest-purten / en langhs de Weyen.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in Juny en July voort.

Aert en Krachten. Gansen-voet is kout en bocht van aert / en mach tot alle gebzeken uytwendigh gebzuycht worden / daer de gemeene Nachtscae toe goet is. Fuchsius.

Loock sonder Loock, in 't Latijn*Alliaria.*

Gedaente.

Dit krupdt verkrijght eerst breeide / rontachtige / spits toeloopende / en rontom de kanten saegh-wijs ghekerfde bladeren ; tusschen de welcke dunne steelen / met diergelijke maer wat langer en smalder bladeren bewassen / omtrent twee voeten hoogh opschietende. De bloemen die aen het opperste van de steelen voort komen / zijn kleyn en wit / nalatende lanchtwerpige dunne hautkens / met kleyn zwart zaet gebult. De wortel is wit / lanchtachtigh en hart.

Plaetse. Het wort aen de kanten van de Beemden / bochte Velden / en langhs de Weyen gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in April en May.

Aert en Krachten. Loock sonder Loock is warm en droogh tot in het begin van den derden graedt / openende / verteerende / doorsnijddende / dun makende / en de verrottinge ofte verderbinge wederstaende van krachten. Dodonæus, Ravelingius.

Lobel schrijft het de krachten van Erysimum en Rakette toe.

Medicinael gebruyck. Voor't Graveel en Buyck-pijn: Koocht dit krupdt in het afziedtsel / 't welck men in klisterien tot de verhaelde gebzeken gebzuycht. Dodonæus.

Voor wonden van de Beenen en Schenken: Neemt de bladeren van dit krupdt / stootse kleyn ende leghtse plaester - wijs op. Ravelingius.

H E T S E S T E D E E L

Des

Nederlandtsen Kruydt - Boecks,

B E S C H R Y V E N D E

De Geslachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijd/ Aert / Krachten en Medicinael gebuyck van alderhande Distelen ende Doornachtige planten / soo wel die in de Nederlanden in 't wilde opwassen / als die in de Hoven onderhouden worden.

Beemt-distel, in't Latijn *Carduus Pratenfis*.

Geslachten.

Van de Beemt-distel wordt hier te Lande twee soorten gebonden.

Gedaente. De eerste soort schiet met ronde steelen omtrent drie ofte vier voeten hoogh op / ende is met lanckwerpigh breeide / gesneden / ende rondtom met scherpe doornen getwappende bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen draegt het lanckwerpigh - ronde / routwe Distelbollekens / upt het midden van de welke purpere bloemen te voorschijn komen. Het lanckwerpigh zaet lept in harsachtige wollichheidt beslooten. De wortel is zwart ende langh.

De tweede soorte is de voorgeaende eenigfins gelijck / maer de bladeren zijn smalder / dieper gesneeden ende met scherper doornen beset: het zaet is kleyn ende wit / ende de wortel met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dese twee soorten van Beemtdistel wordt in de Beemden ende op grasachtige plaetsen gebonden.

Tijdt. Sy bloeyen in July ende Augustus.

Aert en Krachten. De Beemtd-distelen worden als onnut tot Medicijne / in geen gebreeken gebuyck.

Gemeyne Wegh-distel, in't Latijn *Carduus Silvestris*.

Gedaente.

Dese Distel brenghet voort veel ronde steelen ende zijde-scheuten / met veel lange / breeide / ende diep gesneden buygh - groene bladeren bewassen: de steelen ende de bladeren zijn met scherp - stekende doornen beset; upt de ronde ende steekende Distelbollen spruyten schoone purpere bloemen. Het zaet is dat van de eerste soorte van Beemtdistel gelijck. De wortel is kort ende met veel veselingen behangen.

Plaetse. Dese Distel groeyt hier te Lande overbloedigh aen de kanten van de Wegen ende Velden.

Tijdt. Gemeyne Wegh-distel draegt zijn bloemen in July ofte Augustus.

Aert en Krachten. Dese Distel is warm van aert / maer wordt tot geen gebreken gebuyck.

Witte Wegh-distel, in 't Latijn*Spina alba Silvestris.*

Geslachten.

Van de Witte Wegh-distel vindt men hier te Lande twee soorten / d'een met breede / ende d'ander met smalle bladeren.

Gedaente. De eerste soorte verkrijgt lange / breede / diep gesnede bladeren / de welke aen de kanten met scherpe doornen beset / ende voorts met een sachte ende witte wolachtigheyt bekleet zijn. Tusschen dese bladeren spruyt een hooge steel voort / die met eenige hoeckachtige vellekens behangen / ende met scherpe doornen ghewapent is. Op de top van de steel ende zijde-scheuten / komen routwe ofte doornachtige bollen te voorschijn / voort-bzengende paerffe bloemen / die van veel draepkens te samen geset zijn. Dese vergaen zijnde / bevatten de bollen in sich langhwerpighe zaet / in wolachtigh dons bewonden. De wortel is wit/hardt ende diep in de aerde sinckende.

De tweede soorte is de voorgegaende gheschick / alleen in groote van de selve verschillende.

Plaetse. De kanten van de Wegen / Akkers ende ongebouwde santachtige gronden zijn met dese Wegh-distelen beset.

Tijdt. Sy bloeyen in Juny, July ende Augustus, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Dese krupden zijn warm van aert / ende worden weynigh tot Medecijne gebruykt. Galenus.

Dry-distel, in 't Latijn *Carlina**Silvestris.*

Gedaente.

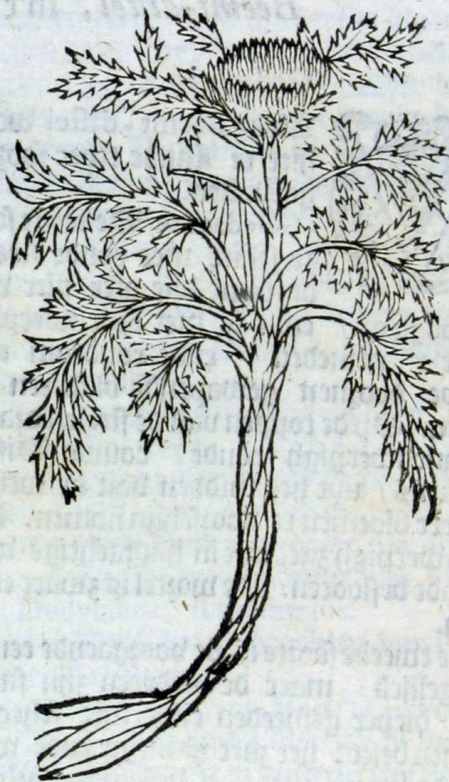
Ut de dunne wortel van dese Distel spruyt een recht opstaende ronde steel / die met lange / smalle / diep gesnede en rontom de kanten met scherpe doornen besette bladeren bewassen is. Op de toppen van de steelen heeft het rouwe ofte doornachtige

knoppen ofte bollen / voort bzengende een hant-wijse krupne / de welke rondom met bleek-geele bladen beset is.

Plaetse. De Dry-distel vindt men hier te Lande by de Wegen ende op ongebouwde plaatsen.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in July ende Augustus.

Aert en Krachten. Dry-distel is warm van aert / maer sijn besondere krachten ende werkinge zijn noch onbekent. Dodonæus.

Ever-wortel, in 't Latijn *Carlina**Chamaleon Albus.*

Geslachten.

Dit Gewas wort in groote ende kleyne Ever-wortel onderscheiden.

Gedaente. De groote Ever-wortel verkrijgt lange ende smalle bladeren / die aen beyde

beide zijden diep gesneden / aen de hoecken met scherpe doornen gewapent / ende in 't midden met een root ribbeken versien zijn. Tusschen dese bladeren brenghet het een steel voort / een spanne ofte meer hoogh / met gelijcke bladeren bewassen. Op de top van de steel spijnt eerst een routw ende scherpstekent plat bolleken voort / 't welck sich openende een breede bloeme vertoont / die in 't midden van veel kleyne draepkens gemaeckt / ende rondtom met langhwerpigewitachtige bladkens beset is. Na dese volghet grauw ende dun zaet / in havyachtige wolligheyt besooten. De wortel is redelijck langh / voos ende gespleten / van bertwe brynn / van reuck sterck ende van smaect wat bitterachtigh.

Kleyne Ever-wortel, van Lobel in 't Latijn *Carduus acaulus Septentrionalium* genaemt / is de voorgaende van gedaente ende bladers gelijck; maer de kerwen zijn minder ende botter: de bloemen purper / ende de bollekens / die van de gemeene Distel gelijck / veeltijds sonder steel ende altemets met steelkens.

Plaetse. De groote *Carlina* werdt hier te Lande in de Hoven van de Liefhebbers der Krupden onderhouden: Maer de kleyne soorte groeyt aen de kanten van de Ackers van Walsch-Nederlandt.

Tijdt. Beide de soorten bloeyen in July ende Augustus.

Oeffeningh. De groote Ever-wortel wort in de Hoven op savelachtige grondt door het zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De wortel van *Carlina* is warm ende droogh in den derden graedt / openende / de Urijn ende 't zweetdrijvende / ende het senijn ende besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, Zijdepijn, spanninge der Zenuwen, verstoptheyt van de Lever, Mildt ende Maent-stonden, ende de Steen der Blaie: Neemt van de gedroogde wortel een vierendeel loots / sijn gesooten zijnde / geeft het met Wijn ofte eenigh ander nat in. Ofte neemt van de

wortel een loot / ziedtse op in een half pintje Water ofte Wijn tot dat de helft versoden is / ende laet het op een reys gebuycken. Matthiolus, Brunfelsius.

Voor Koortsen uyt verstoptheden ontstaan: Neemt van het sap van dit gewas een loot / ende geeft het met Wijn ofte Water te dinccken. Apuleius.

Voor Water-sucht: Neemt Ever-wortel, Maeghde-palm, Gamanderlin, ende Velt-cypres van elckis eben veel / maect hier van een poeper / van 't welcke ghy met gewaterde Wijn een half loot ingeben sult. Ravelingius.

Voor Tandt-pijn: Neemt Ever-wortel, knautse ende houtse in de mont. Dodonaeus.

Kruys-distel, in 't Latijn *Eryngium*.

Geslachten.

V An dit Gewas bindtmen in de Nederlanden twee soorten; het eene is Zee-
3 eryn-

eryngium, ende het ander **Velt-eryngium** genaemt

Gedaente. De eerste soorte ofte **Zee-eryngium** brenghet voort breedachtige / gelijbige / ende uyt den graeuwen witachtige bladeren / die rondom de kanten gehoecht / ende op sommige plaetsen met scherpe doornen beset / ende aromatisch van smaeck zijn. Op de dicke / ronde / ende omtrent een voet hooge steelen komen ronde ende rontve ofte scherp stekende bollekens te voorschijn / van anderen met ses stekende ende sterre-wijs staende bladekens beset / die neffens de knoppen ofte bollekens schoon blaauw van verwe zijn. Uyt het midden van dese bollekens spruyten blaetwe bloemkens / met witte uphangende draepkens verciert. De wortel is seer langh / geknoopt ende witachtigh van verwe.

Velt-eryngium heeft oock breede / diep gekerfde ende met scherpe doornen gewapende bladeren. De steel brenghet veel zijdescheuten voort. De scherpe bollekens ende bloemen zijn de booggaende soorte gelijk / maer kleinder. De wortel is mede langh / maer niet geknoopt / van buyten buyn ende van binnen wit.

Plaetse. Zee-eryngium groeyt op de Duynen van Zeelandt, Vlaenderen ende Hollandt, ende aen de kanten van de Zee. **Velt-eryngium** wordt gebonden in de Heyde / ende neffens de sandachtige Ackers ende Wegen.

Tijdt. Heyde dese Distelen bloeyen hier te Lande in Juny ende July.

Aert en Krachten. De wortel van **Kruysdistel** is getempert in warmte ende matelijck verdoogende van aert / openende ende den Arjn drijvende van krachten. **Galenus.**

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, Geel- ende Water-sucht: Neemt van de wortel vier loot / kooktse op in Wijn ofte Water tot een pint / ende laet hier van dickwils gebruycken. **Fuchs.**

Voor 't Graveel: Neemt de gedrooghe wortel / **Daucus**-zaet van elck een half bierendeel loots / sijn gestooten zijnde laet het

met Wijn ofte oude Mee in nemen. **Joh. Stocker.**

Voor verstoptheyt ende verkoutheyt van de Lijf-moeder: Neemt van de wortel een bierendeel loots / **Nardus**-zaet een half bierendeel loots / stoot dit te samen tot een sijn poeper / om met Dolep-water in te geven. **Dodonæus.**

Voor pijn voor 't Hert: Neemt van de gedrooghe wortel een bierendeel loots / ende laet het met gedistillert water van **Bornagie** ende **Confilie** de **Greyn** in nemen. **Matthioli.**

Bastaert Kruys-distel, in 't Latijn

Eryngium Spurium quartum Dodonæi.

Eryngium Montanum recentiorum Lobelii.

Gedaente.

Dit Gewas verschilt veel van de onrechte **Eryngium**, en brenghet voort aen sijn geknoopten en getackten steelen drie ofte vijf by een geboeghe langhwerpige / smalle / en saegh wijs gekerfde bladeren. Op de toppen van de steelen draeght het krans-wijs by een vergaderde klepne witte bloemkens / die van langhwerpigh / welrieckent / en scherp zaet gevolght worden. De wortel is langh en witachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wordt in Vlaenderen in sabelachtige gront / en buyten **Brugge** omtrent **Blanckenberge** veel gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Dese **Bastaert Eryngium** is warm en droogh van aert / openende / verteerende en matelijck dooz-snijdende van krachten. **Matthioli.**

Sterre-distel, in 't Latijn **Carduus**

Stellatus.

Gedaente.

De **Sterre-distel** brenghet eerstelijck voort langh-werpige / diep gesneden ende met sachte wolachtighepde bedeckte bladeren; tusschen de welcke de steelen voort spruyten / die

die omtrent anderhalven voet hoogh opschieten / ende in verschepde zijde-scheuten gedeelt zijn. De bladeren ofte steelen zijn met geen doornen beset / maer de langhwerpighe bollekens / die sich op de toppen van de steelen vertoonen / zijn met de selve gewapent / upt het midden van de welcken paerste ofte oock wel witte bloemen voort komen / ende daer na rondachtigh plat zaet.

Plaetse. Dese soorten van Distel vintmen in Brabant ende in Zeelant op ongebouwde plaetsen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny, July ende Augustus, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Sterre-distel is warm van aert / ende den Urijn sterckelijck drijvende van krachten. Van sommige wordt het alle de werckinge van Kruys-distel ofte Eryngium toegeschreven. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het Graveel en om den Urijn af te drijven: neemt van het zaet een half vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in. Ofte neemt van de wortel twee handen vol / snijstse kleyn / ende kooktse op in genoeghaem water tot een pint / dooz-gezeggen zijnde / maect het zoet met Honigh / ende laet hier van dinccken. Dodonæus.

Voor verstophtheydt des Levers, onsfuyverheydt des Bloets, langhduurende Koortsen, ende de Pocken. Hier tegen gebruyckt het gedistilleerde water van dit geheele kruidt / die oncen t'effens ingenomen. Baptista Sardus.

Gulden-distel, in't Latijn Car-

duus Chrysanthemus.

Gedaente.

De Gulden Distel verkrijgt veel recht opstaende / ronde ende in verschepde zijde-scheuten verbeelde steelen / die met langhwerpighe / diep gesneden / ende met scherpe doornen gewapende doncker-groene bladeren behangen zijn. Upt de oorsprongh

der bladeren komen geschubde bollekens te voorschijn / voort brengende goudt-geele bloemen / die van de Cichorei seer wel gelijkende; na desen volghet breecht ende plat zaet / maer in geen wolachtigheyt betwonden. De wortel is langh / omtrent een duym dick ende soet van sinack. Dit gewas is met een melck-achtigh sap vervult.

Plaetse. Dit kruidt wordt hier te Lande alleen by de Kruydt-bevinders in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt van Juny tot in den Herfst.

Oeffeningh. De Gulden-distel wort hier te Lande van zaet / in vette ende wel bereyde aerde gezaeyt zijnde / aengeteelt.

Aert en Krachten. Dit Gewas werdt selden tot Medecijne gebruyckt / nochtans werdt het selve een kracht / om den Urijn af te drijven / toe-geschreven. Plinius.

Roomsche-distel, in't Latijn Car-

duus Sphaerocephalus.

Geslachten.

Van dit Gewas worden hier te Lande meest twee soorten gebonden: te weten Niet-stekende ende scherpe Roomsche distelen.

Gedaente. De eerste soorte brengt voort seer hooge steelen / met lange / breeide / diep gesneden ende sterck-riekende bladeren beladen / die aen de bovenste zijde groen / ende aen de onderste afst. h. verwich zijn. Op de toppen van de steelen komen ronde rouwe bollen voort / upt de welke kleyn witte bloemkens / in't midden met blaetwe draepkens verciert / voort-spruyten. Het zaet is lanchtwerpighe ende rupghachtigh. De wortel is dick ende in veel zijde-wortelen gedeelt.

De tweede soorte heeft kleyn der steelen ende bladeren / maer die niet seer scherpstekende doornen beset zijn / ende tusschen de bloemkens komen noch eenige harde stelinge te voorschijn.

Plaetse. De Roomsche-distel wordt hier te

te Lande alleen in de Hoben onderhouden / en is aldaer van hzeemt zaet voortgebracht.

Tijdt. Dese Distelen dragen haer bloemen in Juny ende July, een Jaer na datse gezaept zijn.

Oeffenigh. Dit Gewas wil in sabelachtige aerde gezaept zijn.

Aert en Krachten. Roomsche - Distel is warm ende droogh van aert / maer zijn verdere krachten zijn tot noch toe onversocht gebleven. Dodonæus.

Distel met wolachtige Bloemknoppen, Monicks-kruyne, in't Latijn *Carduus Eriocephalus*.

Gedaente.

Dese Distel heeft seer hooge dicke steelen / met groote ofte lange diep-gesneden / ende met doornen gewapende bladeren bewassen / die aen de onderste zijde grijs / dan aen de bovenste zijn. De dicke bloem-bollen zijn met veel doornen ghewapent / doch met soo veel wolachtigheyt bedekt / dat de selve maer een wepnigh uytsteken: boven op dese knoppen sich de paerse bloemen / van veel draepkens t'samen geset / vertoonen. Het lancbwerpigb zaet leyt in wolachtigh hanz betwonden. De brypne wortel is langh ende matelijck dick.

Plaetse. Dit Gewas is in de Nederlanden van hzeemt zaet in de Hoben aengegroept.

Tijdt. Het bloept in Juny ende July.

Oeffeningh. Dese Distel, om datse des winters vergaet / moet alle Jaren in Maert ofte April in sabelachtige aerde gezaept worden.

Aert en Krachten. De wortel van dese Distel drijft mede den Urjn af. Lobel.

Wilde Carthamus, Wilde Bastaert
Saffraen, in't Latijn *Carthamus Silvestris*, *Attractilis*.

Gedaente.

Ut de matelijcke dicke wortel van de wilde Carthamus spruyt een rechte en

boben - waerts in sommige zijde - scheuten verdeelde steel / de welcke met lancbwerpigb / ghekerfde ende scherpe bladeren versien is. Op de toppen van de steelkens liemen bolleken / met smalle ende scherpstekende bladerkens beset / te boorschijn / ende daer uyt spruyten bleeck - geele ofte purpere bloemen / uyt veel klepne draepkens t'samen geset. Het zaet is bryp / bitter van smaech / ende dat van oprechte Carthamus van gedaente gelijck.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen in kruydt-liefhebbers Hoben gevonden.

Tijdt. Het bloept in July, ende het zaet wordt in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in de Lente in wel bereyde Aerde gezaept worden.

Aert en Krachten. Wilde Carthamus is verdroogende van aert / ende een wepnigh verdeplende ofte teerende van krachten. Galenus.

Carduus Benedictus.

Gedaente.

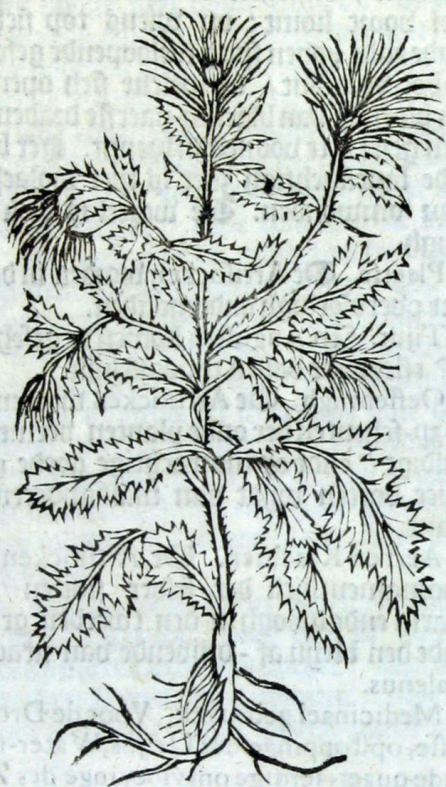
Dit kruydt heeft ronde ende meest langs de Aerde kruypende steelen / met lange / diep gesneden ende met sachte doornkens gewapende bladeren bewassen: soo wel de bladeren als steelen zijn met een dunne wolachtigheyt bedekt. Op de toppen van de steelen spruyten ronde bolleken / met lange stekende bladerkens ende doornen beset / voort bryngende geele bloemen. Daer na volghet grautw lancbachtigh zaet / aen het bovenste eynde met klepne doornkens versien. De wortel is wit ende met veel beselingen behangen.

Plaetse. De Carduus Benedictus groeyt hier te Lande alleen in de Hoben.

Tijdt. Dit gewas draeyt zijn bloemen in July ende Augustus, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Men zaeyt dit kruydt alle Jaer in Maert in't wassen van de Maen.

Aert

Aert en Krachten. De Carduus Benedictus is warm ende droogh in den tweeden graedt / openende / verdeplende / zweet-drijvende / de verrottinge ende besmettinge wederstaende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstophen van de Lever, Mildt ende Lijf-moeder, vervuylde Maegh ende Wormen des Buycks: Neemt Carduus Benedictus twee handen vol / koocht dit in soo veel Wijn tot dat'er een pint overigh blijft / van 't welke men alle morgen een kleyen roemertje vol van drijcken sal. Brunellus, Fuchsius.

Voor langhduurende Koortsen, besmettelijcke Siekten ende de Pest: Neemt het poep van de bladeren een vierendeel loots / ende geeft het met gedistilleert Carduus Benedictus water te gebuycken / om warm toe-gedeckt zijnde / daer op te zweeten. Ofte neemt zout van Carduus Benedictus twint-

tigh greyn / Sproop van het sap bereydt een once / gedistilleert water een half muts: jen / vermengt dit te samen om op een reys in te nemen.

Voor een benauwde ende fluymige Borst: Neemt Carduus Benedictus poep een vierendeel loots / ende geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Voor Watersucht, Geelsucht ende flauwhertigheyt: Bereydt een afziedsel van de bladeren in schoon water / ende laet hier van twee ofte driemaal daeghs drijcken. C. Durantus.

Voor Pleuris ofte Zijde-pijn: Neemt van het zaet een vierendeel loots / stoot het fijn ende geeft het met gedistilleert water van 't selfde kuydt in. Dodonæus.

Voor holle Zeeren ende loopende Gaten: Neemt van de groene bladeren twee handen vol / kneusise in een Moztier / doet'er by een vierendeel Verckens-reusel / laet het te samen op een sacht vuur opzieden / daerna drucht het door een doeck / ende vermengt'er soo veel Carwen-meel onder als van noden sal zijn. Arnoldus de Villa Nova.

Voor Wonden: Indien men dit kuydt in het begin van Juny versamelt / heeft het groote kracht om versche Wonden te genesen / maer op anderen tijden niet. Joh. Schroderus.

Onser Vrouwen Distel, Melckdistel, in 't Latijn Carduus Mariæ.

Gedaente.

Dese Distel heeft gladde / seer breede ende met scherpe doornen gewapende bladeren / bleek-groen van verwe / maer met veel Melck-witte strepen ende placken doozloopen: tusschen dese bladeren brenghet het een hooge steel voort / wiens toppen met ronde ende scherp-stekende bollen beladen zijn upt de welke de paersse bloemen voort spruyten. Het platte ende bleek-paers zaet lept in wolachtigh hay besooten. De wortel is langh / dick ende wit.

Z

Plaetse.

Plaetse. Dit Gewas werdt dickwils in de Moes ende andere Hoven wassende gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Melck-distel is warm ende droogh in den tweeden graedt / openende / ende de Urijn drijvende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Pleuris of Zijde-pijn, Graveel ende Geel-sucht: Neemt van het zaet een bierendceel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met Carduus Benedictus, Pietercelie-water ofte Wijn in. Andere bereyden van het selve een melckje / ende laten daer van dickwils gebzupcken. Joh. Schroderus.

Artisocken, in 't Latijn Cinara.

Gedaente.

Dit Gewas heeft breedte / lankwerpighe / ende diep gesneden aschverwige

bladeren; tusschen de welcke een hooge steel voort komt: op wiens top sich een ronde ende boven spits toeloopende geschubde bol vertoont / de welcke sich openende een bloem / van blaew-paerffe draden t'samen geset / te voorszijn bzingt. Het bzupn ende lankachtigh zaet is met wolachtigh hay omwonden. De wortel is dick ende langh.

Plaetse. De Artisocken worden in de Hoven overbloedigh onderhouden.

Tijdt. In Augustus komen de geschubde ende estekende bollen te voorszijn.

Oeffeningh. De Artisocken worden dooz de zp-scheuten der oude planten vermenichvuldigt / ende op moerachtige goede gront twee voeten wijdt van malkanderen verplant.

Aert en Krachten. De Artisocken ende booznamentlijck der selver stoelen / zijn warm ende droogh in den tweeden graedt / ende den Urijn af-drijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor de Droppel-pisse, opstoppinge des Urijns, Water-sucht, ende quaet-aerdige ontvloeyinge des Zaets: Neemt van de Wortel van dit gewas vier loot / waschse schoon / snijse in kleyne schijven / ende koochte in een pint wijns / tot dat de helft versoden is / ende laet die wijn in twee repfen gebzupcken. Dit jaeght af dooz de Urijn alle vuyligheyt des bloets / soo dat de Urijn daer geweldigh af stinckt. Dodonæus.

Kaerden, in 't Latijn Dipsacus,

Labrum Veneris.

Geslachten.

Dit Gewas is in Tamme ende Wilde Kaerden onderscheyden; waer van de Wilde wederom tweederley zijn / te weten Groote ende Kleyne Kaerden.

Gedaente. Tamme-kaerde bzingt voort lange / breedte / vooz spits toeloopende / ende rondtom de kanten saegh-wijs geschaerde bleek-groene bladeren; tusschen dewelcke een

een seer hooge steel voort spruyt / in verschepte zijde-scheuten verdeelt / dese zijn met scherpe doornen gewapent / ende met eenige leden ofte knoopen versien / upt de welcke altijd twee tegen malkanderen overstaende bladeren voort komen; dese bladeren zijn met haer eene eynde seer dicht aen de steel gevestight / ende rondtom de knanten / als oock aen de middel-ribbe / niet scherp-stekende doornkens versien. Op de toppen van de steelen komen langhwerpighe ende steekende bollekens / die eygentlijck Kaerden genoemt worden / te voorszijn; tusschen de omgebogen stekelinghe van dese bollekens / vertoonen sich witte bloemkens / een Vpen-hupsken niet ongelijck / waer in daer na bitterachtigh ende plat zaet ghebonden wordt. De wortel is wit ende matelijck langh.

De groote wilde soorte verschilt alleen van de voozgaende / dooz dien de routwe bollekens van de selve met langer / slapper / ende rechter doornkens gewapent / ende de bloemen niet wit / maer bleeck-paers van verwe zijn.

De kleyne wilde Kaerde is de groote soorte van bladeren wel gelijck / maer de steel schiet veel hooger op / ende de bollekens ofte Kaerden zijn veel kleynder ende ronder.

Plaetle. De tamme Kaerden vintmen in de Hoven ofte op Bouwlanden. De wilde soorten groeyen van selfs op waterachtighe bochte gronden.

Tijdt. Dese ~~Kruyden~~ bloeyen in Juny ende July, ende in de Herfst vergadert men de Kaerden, te weten van de taimme soorten tot het gebuyck.

Aert en Krachten. De Kaerden zijn kout ende droogh in den tweeden graedt / t'samen-treckende ende wat afvagende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor overvloedige Maent-stonden ende Buyck-loopen: Neemt van de bladeren een goet deel / ziedtse op in Azijn tot datse murtw zijn / ende leghtse pap-wijs op de Buyck. Dodonæus.

Voor bloedende Speenen ende Wratten

van de selve: Neemt van de bladeren sooveel van nooden is / kooktse murtw in Wijn / ende leghtse op het Fondament. Fuchsius.

Voor Fistelen ende loopende gaten van den Aersdarm: Neemt van de verse wortels kooktse tot datse murtw zijn in Wijn / stootse in een Moztier tot een salsken. Marthiolus.

Voor roode ende schemerende Oogen, Placken ende Sproeten des Aengesichts, Vergadert het water / t welck tusschen twee Kaerden-bladeren behouden wordt / ende wascht u daer mede dickwils. Ravelingius.

Voor Ydelhoofdigheydt: Neemt het gestooten kruidt / ende bindt het op het haetgeschoren Hoofst. P. Crescentius.

Cirsium.

Gedaente.

Cirsium brenghet voort recht opstaende hooge steelen / die in verschepte zijde-

tacken gedeelt / ende met breede / langhwerpighe / voor spits toeloopende / ende met klepne doornen gewapende bladeren bewaſſen zijn. Op de toppen van deſe ſteelen ſiet men een vergaderingh van klepne geſnippelde bladekens / uyt de welke een rouw diſtel - bolleken voort komt / voort-zyngende een purper-roode Bloem / van klepne draepkens t'samen vergadert. De Bloem vergaen zijnde / buyght ſich het diſtel-bolleken nederwaerts. Het zaet is blinkende / dat van andere Diſtelen gelijck. De wortel verſpreydt ſich door veel beſelingen / ende blijft lange in 't leven.

Plaetſe. Dit krupdt bindt men aen de Zee-kant van Zeelandt, Vlaenderen ende Hollandt.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerſe Maenden.

Aert en Krachten. De werckinge van dit gewas is tot noch toe verborren ende niet onderſocht geweest. Dodonæus.

Dauw-diſtel, Gansen-diſtel, Haſen-diſtel, in 't Latijn *Sonchus*.

Geflachten.

Dit Gewas wort in ſachten, ſtekende ende Zee-Sonchus onderſchenden.

Gedaente. De eerſte ſoorte heeft een kantige holle ende ſomtijds wat roodachtige ſteel / met groene / breede / ende aen de kanten diep geſneden bladeren bewaſſen. Op de toppen van de ſteelen brynght het geele bloemen / van veel bladekens by een vergadert / voort. Het plat / klepittende langwerpighe zaet leyt in wolachtige bollekens beſlooten. De wortel is met veel beſelingen behaagen. De ſteelen ende bladeren behouden in ſich een melckachtighe ſap / 't welck wanneer de ſelbe gebroken worden te voorſchijn komt.

De tweede ſoorte verſchilt van de eerſte / door dien ſijn bladeren ſoo diep niet geſneden / maer rondom de kanten met ſcherpſtekende doornkens beſet zijn.

De Zee-Sonchus is de tweede ſoorte ſeer gelijck / maer ſijn rootachtige ſteelen ende bladeren zijn met rouwer ende ſcherper doornen gewapent.

Plaetſe. De eerſte ende de tweede ſoorte bindtmen hier te Lande in de Akkers ende Moes-hoben. De derde ſoorte ofte Zee-Sonchus groeyt op de Akkers in Zeelandt ende Vlaenderen, de welke niet verre van de Zee gelegen zijn.

Tijdt. De Dauw-diſtel bloeyt in Juny ende July.

Aert en Krachten. Deſe krupden zijn hout ende droogh van aert / ende een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Flerecijn uyt hitte ontfiaen: Neemt de verſche bladeren / ſtootſe klep in een Moztier ende leghtſe pap-wijs op. Dodonæus.

Voor pijn der Ooren: Neemt het melckachtighe ſap / maecht het warm ende drypht het in de Ooren. Fuchſius.

Voor ontſtekinge van 't Fondament ende Schamelheyt: Neemt het uyt-gedruchte ſap van de bladeren / ende leght het met Katoen op. Dioſcorides.

Voor Graveel ende Geel-ſucht: Neemt van het uyt-geparſte ſap twee oncen / vermenght het met Wijn ende laet het innemen. Brunſellus.

Voor ſwaren Arbeydt der Vrouwen: Neemt van het ſap / Wijn van elckſ anderhalf once / ſoete Mandelen-olie een once / maecht dit te ſamen lauw / ende geeft het op een reys in. Ravelingius.

Om het Melck in de Vrouwen Borſten te vermeerderen ende te verbeteren: Neemt van het ſap twee oncen / vermenght het met Bier ende laet dit alle dagen gebrycken.

Doorn-appel, in 't Latijn *Stramonium*.

Gedaente.

Dit Gewas bryngt voort een ſeer hoge ende dicke ſteel / die in eenige zijdeſcheit

scheuten verdeelt is. De bladeren zijn groot / breed / voor spits toelopen ende aen de

kanten op sommige plaatsen ghehoecht ; omtrent de oorsprongh van de welcke langwerpig / getande knopkens voort-spruyten / voort brengende groote / ende kloekwijse witte bloemen. Na de bloemen volgen ronde vruchten die met korte doornen versien zijn / in sich beslypende sleyn plat-achtigh zaet.

Plaete. De Doorn-appel wordt hier te Lande alleen in de Hoven gebonden ende onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende July.

Oeffeningh. Men zaeyt dit gewas alle Jaer in 't laetste van Maert, ofte in 't begin van April in sabelachtige aerde.

Aert en Krachten. Doorn-appel is hout in den vierden graedt / verdoobende / 't geboelen benemende / ende slaep verweckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om pijn te stillen, en slaep te verwecken : Neemt van het zaet van Doorn-appel een once / kneust het een wepnigh / giet'er een half pintje Brandewijn op / laet het t'samen staen weecken / daer na uyt-geparst zijnde / koocht het tot dat de helft van de Brandewijn versoden is / en geeft hier van op een reys een lepel vol in. P. Potterus.

Eynde van het Seste Deel.

HET SEVEND E DEEL

Des

Nederlandtsen Kruidt-Boecks,

BESCHRYVENDE

De Gestachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijt/ Aert/ Krachten ende Medicinael gebruyck van alderhande Medicinale ende rare Hof-kruiden ende Planten/ die in de Nederlanden meest in de Hoven onderhouden worden.

Bruyne Betonie, in 't Latijn *Betonica*.

Gedaente.

It kruyt brengt voort lange ende breedtachrige bladeren / die rondsom de kanten gekerft zijn: Tusschen dese spruyten vierkante stee-

len / wiens toppen aer-wijs met roode ofte bleeck - purpere bloemkens beset zijn / na de welke lancetwerpigh ende kantigh zaet volgt. De wortel is met veel veeselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in veel Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draecht zijn bloemen in Juny ende July.

Oeffeningh. Het wordt dooz af-scheuren in April aengetwonnen / ende op een vochte ende wat sommerachtige plaetse geplant.

Aert en Krachten. De Betonie is warm ende droogh in den tweeden graedt / openende / dooz-snijdende / dun makende ende afbagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken van de Herzenen, verstoptheit van de Lever, Mildt ende Lijf-moeder, Geelsucht ende Graveel: Bereydt een afziedsel van Betonie met ~~water~~ ^{maten} ~~alle~~ ^{alle} wijn / maect het soet met Supcher ofte Sproop van Betonie, ende laet hier van twee ofte driemaal des daeghs een roemertje vol innemen. Hier toe dient mede Wijn van Betonie, des selfs gedistilleert water / ende de Conserf van de bloemen bereypt. Dodonæus, Mathiolus, Brunfelsus.

Voor Hooft-wonde: Neemt de gestoten bladeren ende leghtse op. Fuchsius.

Voor holle Sweeringe: Neemt de versche bla-

bladeren / stootse kleyen met een wepnigh zouts / ende leghtse op.

Om de taye Vochtigheden door het braeken uyt te drijven : Reemt van de gedroogde Betonie wortel een half loot / ende geeft het met Honingh-water in. Dodonæus.

Roomse Alfem, in't latijn Absinthium Romanum.

Gedaente.

Ut de menigvuldige wortelen van dit Gewas spruyten veel teere steelkens voort / met kleyne ende gesnippelde grijsse bladekens dicht bewassen. De bloem-knopkens komen als aen de gemeene Alfem te voorschijn.

Plaetse. Dit krupt wort in de Apothekers Hoben onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyt het uyt de

obergebleven wortel wederom voort / ende in de Herfst draeght het zijn bloem-knoppen.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet / maer meest dooz het scheuren der wortelen aenge-teelt.

Aert en Krachten. De Roomse-Alfem is warm in den eersten ende droogh in den tweeden graedt / minder bitter als de gemeene Alfem, t'samen-treckende ende dun makende van krachten. De verdere krachten ende het medicinael gebuyck / besie in het vierde deel by de gemeene Alfem.

Ambrosia.

Gedaente.

Dit gewas brenghet voort een steel / die niet hoogh op en schiet / maer in verschepte tackskens gedeelt / ende met seer doozseden witachtige bladeren / als die van de Byvoet, bewassen is. De geele ende moschachtige bloemen spruyten langhs de toppen van de tackkens geschicktelijc voort. Het rondt zaet leydt in bysondere steckelinge knopkens / die leger als de bloemen te voorschijn komen / ende nimmermeer bloeyen / beslooten. De wortel is dun ende omtrent een palme langh.

Plaetse. Het wort van de Krupt-beminders in de Hoben geoeffent.

Tijdt. In't laetste van de Somer brenghet het sijn bloemen ende rijp zaet voort.

Oeffeningh. Het moet vroegh in de Lente gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit krupt heeft een t'samen-treckende ende te rugh drijvende kracht. Galenus.

Synnauw, Onser vrouwen Mantel, in't Latijn Alchimilla.

Gedaente

De Alchimilla heeft breede / rondachtige / doch niet sommige hoecken uytstekende ende rondom de kanten saeghtwijs gekersde bladeren : dese zijn in't eerste te samen

samen gebouwen ofte in verschepte ploegen geschickt. De steelen zijn rondt / teer ende wat rupghachtigh. Op de toppen van de steelkens komen veel by een vergaderde gras-verwige bloemkens te voorschijn / die van veel kleyn zaet / in kleyn zaet-huiskens beslooten gevolght worden. De wortel is blypn ende met veel beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Apothekers Hoben geplant.

Tijt. Dit krupst blijft lange tijt groen / en brengh sij bloemen in May ende Juny voort.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet ende het scheuren der wortelen vermenighvuldicht / ende op vochte plaetsen geplant.

Aert en Krachten. De Synnauw is matelijck in hitte ende koude gestelt / maer verdrooght sterckelijck / ende heeft daerom een t'samen-treckende ende heelende kracht: Het werdt onder de voornaemste Wondt-krupden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor in- ende uytwendige Quersuren ende Wonden: Bereypt een afziedsel van dit krupst alleen / ofte met andere Wondt-krupden vermenght / ende laet hier van dickwils dzycken / ende dzypt het in de Wonden. Brunfelsus.

Voor Bloet-spouwen, roode Loop, ende onmatige Vloeden der Vrouwen: Ziedt dit krupst in Water ofte Wijn / ende laet hier van dzycken. C. Durantus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Hier tegen wordt gepresen het gedistilleert water van Synnauw, dzye oncen t'effens ingenomen. Dodonæus.

Sanikel, in 't Latijn *Sanicula*.

Gedaente.

Dit krupst heeft bzyede / blypn-groene gladde bladeren / rondtom de kanten geschaert /

gefchaert / ende in vijf deelen gefneden :
tuffchen defe fpruyten rechte fteelkens om-
trent een voet hoogh / die onder wat root-
achtigh van vertwe zijn. Men 't opperfte van
de fteelkens draeght het veel mofchachtige
klepne knopkens / witte bloemkens voort
brengende. Het zaet is rondt ende ront.
De wortel is onder in veel dunne befelingen
verfpreet.

Plaetfe. De Sanikel wast weeldrygh in de
Hoben / ende wordt oock in de Boffchen
ende op fchaduwachtige plaetsen gevonden.

Tijdt. Dit krupt kan feer wel tegen de
koude / in May ende Juny draeght het fijn
bloemen / ende daer na wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wort dooz 't zaeyen ende
verplanten onderhouden.

Aert en Krachten. De Sanikel is warm
ende droogh in den tweeden graedt / t'sa-
men-treckende ende heelende van krachten.
Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Wonden en
fweerende Nieren: Neemt van 't fap een
once ende geeft het in / ofte neemt van de
gedrooghte bladeren een vierendeel loots /
ende laet het met eenig nat in nemen. Brun-
felsus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor Scheurfel: Ziedt de bladeren in
Wijn ofte Water / laet hier van dzincken
ende leght de gefoden bladeren van buften
warm op. Fuchsius.

Voor Bloet-fpouwen ende roode Loop:
Bereydt een afziedfel van dit krupt / ende
laet hier van dickwils dzincken. Dodonæus.

Voor fweeringe van de Keel: Neemt van
het afziedfel van dit krupt soo veel van
nooden is / doet er by wat Honinghs ende
gozgelt daer mede. Matthiolus.

Onfer Vrouwen Melck-kruydt, Lon-

ger-kruydt, in 't Latijn *Pulmonaria*,
Symphitum Maculosum.

Gedaente.

De bladeren van dit Gewas zijn breed-
achtigh / voort fpijs toeloopende / haps-
rich / ende met witachtige placken befprenc-

helt. De fteelen zijn kort ende mede ruogh.
De bloemen zijn eerst root / ende daer na
uyt den blaetwen purperachtigh van ver-
we / oock wordt het met witte bloemen /
volgens getuygenis van Lobel gevonden.
Het zaet is zwart / als dat van Bornagie. De
wortelen zijn bruyn ende met befelingen be-
hangen.

Plaetfe. Dit krupt wordt van veel in
de Hoben geplant ende onderhouden.

Tijdt. Het bloept in May.

Oeffeningh. Het wordt in April van een
gefcheurt / ende op een lommerachtige plaet-
fe verplant.

Aert en Krachten. Dit krupt is ver-
koelende ende verdroogende van aert / t'sa-
men heelende ofte genesende van krachten.
C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-fpou-
wen ende Teeringh: Neemt het uytgeperst
ende gefupbert fap van dit krupt drie pont /
wa

witte

witte Supcker twee pont; ziedt dit te samen tot dat het een bequame Sproop werde; van de welke ghy op een reys een once met een half mutsje gedistilleert water van 't selfde krimpdt in geven sult. Ravelingius.

Heydensch Wondt-kruyd, in 't Latijn *Solidago Sarracenica*.

Gedaente.

Heydensch Wondt-kruyt brengt voort seer hooge / rechte / ronde / holle ende bruyn-roode steelen / met langhwerpige / breedachtige / spitse / ende rondtom ghekerfde bladeren begroeyt / ende wiens toppen met geele bloemen verciert zijn / die uyt het midden eenige draepkens uytwerpen / ende daer na dooz de windt in lichte stuyf-kens verwaepen. De wortel is in veel sasingen gedeelt.

Plaetse. Dit krimpdt wordt in de Hoben

geplant / andersints bemindt het boschachtige ende bochte getwesten.

Tijdt. Het bloeyt in July ofte Augustus.

Oeffeningh. Het wort hier te Lande dooz 't zaepen ende verplanten aengelwonnen.

Aert en Krachten. Heydensch Wondt-kruyd is warm ende droogh van aert / bitterachtigh van sinaeck / openende ende te samen treckende van krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor versche ende oude Wonden ende Fistelen: Druypt het sap ofte stropt het Poeder van dit krimpdt in de quetsuren ofte loopende gaten: Tot dien eynde wordt dit krimpdt oock in de Wondt-drancken gebruyckt. Dodonæus.

Voor verstophet van de Lever en Milt, Geel-ende Water-sucht: Bereyt een afziedsel van dit krimpdt / maect het zoet met Supcker / ende laet hier van twee mael des daeghs een roemertje vol in nemen. Dodonæus.

Voor vuyle sweeringe des Tandt-vleesch, ende van de Keel: Neemt van het afziedsel van Heydensch Wondt-kruyd een half pint / Honingh van Hoosen anderhalf once / vermengt dit te samen / ende laet hier mede gozgelen. Dodonæus.

Gulden-roede, in 't Latijn *Virga aurea*.

Geslachten.

VAn dit krimpdt vint men twee soorten / het eene met ongekerfde / ende het ander met saegh-wijse gekerfde bladeren.

Gedaente. De eerste soorte van Gulden-roede heeft langhwerpige ende breedachtige bladeren. De steelen schieten ontrent twee voeten hoogh op / ende sy zijn rondt / roodachtigh / ende in verschepe zijde-tackkens gedeelt. De bloemen die aen 't opperste van de steelen ordentelijck voort komen / zijn goud geel van verwe. De wortel is bruyn ende niet beseligen behangen.

De tweede soorte verschilt alleen van de boozgaende / om dat de bladeren rondtom de kanten saeg-wijs gekerft ofte geschaert zijn. Plaetse.

Plaetse. Dit kruydt wordt in de Apothekers Hoven geplant / andersints bemint het bosch- ende berghachtige gewesten ende een vette grondt.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in July ofte Augustus.

Oeffeningh. Het wordt in de Hoven als het Heydensch Wondt-kruydt aengeteelt.

Aert en Krachten. De Gulden-roede is warm en droogh van aert / supberende / t'samen-treckende ende den Urin af drijvende van krachten. Dodonæus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden ende quersuren: Tot dien eynde werdt het onder de Wondt-drancken vermenght. Dodonæus.

Voor't Graveel ende Steen: Bereydt een afziedsel van dit kruydt in wijn / ende laet hier van drincken. C. Durantus.

Voor losse Tanden ende bedorven Tante-vleesch: Bereydt een afziedsel van dit

kruydt in gestaelt water ofte roode wijn / ende wascht ofte spoelt de mont daer mede. Joh. Schroderus.

Wilt Wolle-kruydt, in't Latijn

Verbascum Silvestre.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort geknoopte houtachtige steelen ofte rijstkens / met witachtige rupghete bekleedt. Apt peder lit spruyten altydt twee ober malkanderen staende / rupge ofte harpige bladeren / die van onse gemeyne Salie eenighsints gelijk / maer grooter. Men't opperste van de steelen draeght het geele bloemen / van gedaente de Doove Neetelen bloemen niet ongelijk. De wortel sinckt diep in de Aerde / ende is met veel sselingen behangen.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande van de Lief-hebbers der kruyden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May ende Juny, en het zaet wordt in July rijp.

Oeffeningh. Het wordt door zaet in de Hoven aengewonnen.

Aert en Krachten. Dit Gewas komt in aert en krachten niet ons gemeen wit Wolle-kruydt ober een. Dodonæus, Matthioli.

Scorzonera.

Gedaente.

De Scorzonera brenghet voort langwerpige / spitse / ende aen de kanten een wepnigh ghesneden grijsachtige bladeren. De steelen zijn rondt / een voet ofte anderhalf hoogh opschietende / ende op de toppen met een groote geele bloem / die van Papen-kruydt ofte de Paerde-bloemen gelijk / betel langh / van buyten zwartachtigh / van binnen wit / de welcke gequert zijnde een melckachtigh sap van sich geeft.

Plaetse. Dit kruydt wordt hier te Lande in Apothekers Hoven gecoeffent ende onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in May ende Juny.

Oeffeningh. Het wordet door 't zaet aengewonnen / 't welck men in 't begin van April in de aerde werpt.

Aert en Krachten. De Scorzoner is warm ende vocht in den eersten graedt / daer by besittende een besondere kracht tegen pest / besmettinge / ende alderhande vergift. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, pestige Koortsen, ende diergelijcke besmettelijcke Sieckte: Neemt van 't krupt met de wortel drie handen vol / snijdt het klein / ziedt het in een pint goede Wijn-azijn tot dat de helft versoden is / hier van geeft een ofte twee oncen t'effens in om het zweeten te bevorderen: Oock is seer dienstigh tot bezydingh van de voorverhaelde sieckten / alle morgen nuchteren een lepel vol van de selfde azijn ingenomen. Ravelingius.

Voor langh-duurende Koortsen, Swaermoedigheyt, vallende Sieckten, drayinge des Hoofts, Beten ofte Steken van venijnigh Gedierte, ende opstijginge van de Lijfmoeder: Laet van het afziedfel van Scorzonerawortel dickwils drincken / ofte een once van des selfs sap in nemen. Cardanus, Matthiolus, C. Durantus, Joh. Schroderus.

Voor duyster Gesicht: Neemt het melckachtigh sap van de wortel / ende druypt het in de Oogen. Dodonæus.

Vloy-kruyd, in 't Latijn *Psyllium*.

Gedaente.

Dit krupt brenghet voort seer veel teere steelkens / die met veel langhwerpighe smalle / harpige ofte rupge bladeren betwafsen zijn. Men de toppen van de steelkens draecht het schelferachtige knopkens / waer int seer kleine wolachtige witte bloemkens voort spruyten. Het zaet is bruyn en blinkende. De wortel is wit ende met sommige dunne vefelingen behangen.

Plaetse. Het wort in sommige Hoben gezaeyt / andersints komt het weeldigh in vette grondt / voornamentlijck aen de Zee-kant voort.

Tijdt. Het bloeyt in July ofte Augustus, ende in October wordet het zaet rijp.

Aert en Krachten. Het zaet van Vloykruyd, 't welck alleen tot Medicijne gebruyckt wordet / verkoelt in den tweeden graedt / maer is middelmatigh gestelt in vocht-maken ende verdzoogen. Daer-en-boven heeft het een besondere kracht om de geele Gal af te drijven / ende des selfs scherpigheyt te versachten / maer het moet met voorzichtigheyt / volgens het getuygenis van Serapion ende Avicenna, inwendigh gebruyckt worden / want te veel ofte dickwils ingenomen zijnde / verweckt bangigheyt ende bezwijnenisse aen het herte. Galenus, Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om de geele Gal in Buyck-loopen, Buyck-pijn, ende heete Koortsen af te setten: Neemt van drie tot

se

ses vierendeel loots van het zaet / weecht het in genoegsaem water tot dat het slijmerachtigh wordt / door getwongen zijnde doet'er by Sproop van Violen ofte van Roosen een once / ende laet dit op een reys in nemen. Joh. Schroderus.

Voor Flereijn: Neemt van de slijmerigheyt met water upt het zaet getrocken / Olie van Roosen soo veel van nooden is / menght dit te samen tot een salfken / ende bestrijckt 'er de pijnelijke plaetse mede Dodonæus.

Voor wildt Vuur, ende witte Schurft des Aengesichts: Trecht upt het zaet met azijn een slijmerachtigheyt / ende bestrijckt het daer mede. Ravelingius.

Voor drooghte van de Tongh ende rouwigheyt van de Keel: Neemt van de slijmerachtigheyt van 't zaet met Weeghbree-water upt-getrocken / Sproop van Violen, van Porceleyn, van elckis een once / te samen vermenght zijnde / laet hier van dickwils licken.

Voor roode ofte ontfteken Oogen: Bet de Oogen dickwils met de slijmerachtigheyt van 't zaet met Roosen-water upt-getrocken zijnde. Fuchsius.

Steen-zaet, Peerlen-kruidt, in't

Latijn *Litospermum*, *Milium Solis*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft ronde ende hardtachtige steelen / in verscheide zijde-tackshens gedeelt. De bladeren zijn lancetwerpig / spits toeloopende / ront / ende donker-groen van verwe. Aen de oorsprong der bladeren spijnt witachtige bloemhens / die van wit / gladt ende hardt zaet gevolgt worden. De wortel is dick / ende sinckt diep in de aerde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt van May tot diep in de Somer.

Oeffeningh. Het wordt gezaeyt in't laetste

van Maert ofte begin van April, in drooge ende sabelachtige aerde.

Aert en Krachten. Peerlen-kruidt ende voornamentlijk het zaet is warm en droogh in den tweeden graedt / ende den Urijn afzijvende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor't Graveel ende de Steen: Neemt van het zaet een ofte anderhalf vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met wijn in. Dioscorides.

Voor swaren Arbeydt der Vrouwen: Neemt van het sijn gepoepert zaet een half loot / ende laet het met Vrouwen soch innemen. Matthiolus.

Voor alle daeghs Koortlen: Neemt een vierendeel loots ofte anderhalf / ende geeft het met eenigh bequaem nat vooz het aenkomen van de koozts in. Joh. Schroderus.

Mans-bloet, in 't Latijn *Androsæmon*.

Geslachten.

Wij sullen hier twee soorten van dit kruidt beschrijven / waer van het eerste van Dodonæus, ende het ander van Lobel onder de naem van Androsæmon is aengetekent.

Gedaente. De Androsæmon van Dodonæus heeft recht opstaende / ronde / ghescrepte harde steelkens / met bladeren drie ofte viermael grooter dan die van St. Jans kruidt bewassen; dese zijn eerst groen / ende in 't laetste van de Somer doncker-root van verwe / upt de welcke / gewzeven ofte geperst zijnde / een roodt sap te voorschijn komt. De bloemen zijn geel / ende worden van ronde bollekens / die eerst groen / daer na root / ende eyndelijck zwartachtigh van verwe zijn / ende brynn zaet in sich beslypten / gevolght. De wortel is houtachtigh.

Lobel druckt sijn Androsæmon upt met de Schilderpe die Dodonæus de wilde Ruyte met gedaente van Hypericum toegevoeght heeft / ende schryft dat dit kruidt te waerachtiger Androsæmon geheeten wordt / om dat niet alleen de bloemen / maer oock de bladeren geperst ofte gewzeven zijnde / een brynn-roodt sap geven. 't Gele ghewas is grooter en langer / hebbende minder / maer soo veel te grooter bladers dan St. Jans kruidt, den welcken dat van bloemen ende zaet is gelijckende. De steelen zijn rootachtigh / dun / rondt / ende twee Cubitus hoogh.

Plaetse. De Androsæmon wordt by de Lief-hebbers van kruiden in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Dit kruidt bloeyt in July ende Augustus.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet aengewonnen / ende voort gekomenzijnde blijft langh in 't leven.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm ende droogh van aert / af vagende ende de

galachtige bochtigheden af-jagende van krachten: soo dat het in aert / krachten / ende medicinael gebuyck met het Herts-hoy ofte Ascyrum in alles over een komt. Dioscorides, Dodonæus.

Scorpioen-kruidt, in 't Latijn *Scorpioides*,

Gedaente.

Dit kruidt brenghet voort / sommige teer ende ter aerde leggende steelkens / met sommige langhwerpighe ende wat breedachtige bladeren bewassen. De geele bloemen zijn van gedaente die van Lathyrus ende Vitsen gelijck: na desen volgen rouwe / kromme ende ongeboogen hautwen / van lidt wijs aen een hangende zaden gemaect / ende de staert van een Scorpioen uptbeeldende. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May ofte Juny.

Oeffeningh. Het wort alle Jaer in de Maent April gezaeyt.

Aert en Krachten. Soo veel de krachten van dit kruidt bekend is / soo dient het tot een haestigh genees-middel boozde steken van de Scorpioenen, te weten het gestooten kruidt daer op gelepdt. Dioscorides.

Velt-cypres, in 't Latijn *Iva arthetica*, Chamepitii.

Gedaente.

Dit kruidt heeft veel dunne ende langs de aerde kruppende geknoopte steelkens / die met lange / smalle / wat hantachtige / ende in drie deelen gesneden bladeren bewassen zijn. De klepne geele / ofte oock wel witte bloemkens komen omtrent de oorspronck der bladeren te voorschijn. Het zaet is kleyn ende de wortel dun. Dit gehele kruidt heeft een harstachtige reuck.

Plaetse. Het wordt in de Apothekers Hoven onderhouden.

Tijdt.

Tijdt. Het bloept in July ende Augustus, ende daer na wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in de Maent April in goede sabelachtige aerde gezaept worden.

Aert en Krachten. De Velt-cypres is warm in den tweeden ende dzoogh in den derden graet / openende / dun makende ende den Urijn dypbende van krachten. Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, verstoptheyt van de Lever, 't Graveel, ende opgestopte Maent-stonden: Neemt van dit krupdt twee handen vol / ziedt het op in een pint Wijn / tot dat een derdendeel verfooden is / ende laet hier van twee ofte drie-mael des daeghs een roemertje vol van drijven. Dodonæus, Matthiolus, Fuchsius.

Om de dooden Vrucht af te drijven: Neemt Velt-cypres een handt vol / ziedt het in een half pint Wijn-azijn tot de helft /

ende laet dit in twee repfen innemen. Ravelingius.

Voor Flerecijn ofte Heup-gichte: Neemt van het gedzooghde ende sijn ghestooten krupdt een vierendeel loots / ende geest het met eenigh nat ettelijke dagen achter een in. Joh. Stocker.

Voor koude gebreken van de Herzenen ende Zenuwen: Bereyt een afziedsel van dit krupdt met water / doet'er by wat Supker / ende laet hier van tweemaal des daegs een goeden dronck innemen. Fuchsius.

Eeren-prijs Manneken, in 't Latijn *Veronica Mas*.

Geslachten.

Van dit Gewas worden hier te Lande meest twee soorten gebonden; te weten groote ofte kruypende ende kleyne ofte Velt Eeren-prijs Manneken.

Gedaente.

Gedaente. Kruypende Eeren-prijs Manneken brengt voort teere ende langhs de aerde kruypende steelkens / een spanne ofte hooger opschietende / ende met breedachtige / rondtom de kanten saegh-wijs ghekerfelde ende met klepne wolachtigheyt bedekte bladeren bewassen. De blaetwen bloemkens komen langhs het opperste der steelkens ordentelyk voort / nalatende platte hauwken / met rondt ende zwartachtighe klepnen zaet gebult. De wortel is beselachtig.

Veldt Eeren-prijs Manneken is de voornoemde soorte van ghedaente seer gelijck / maer in alles klepnder / nochte de bladeren met eenige hazzachtige rughte beset.

Plaetse. De eerste soorte wordt van de Apothekers in de Hoben onderhouden / anderfins groeyt het op sabelachtige ende santachtige gronden. De tweede soorte wordt in de vochte Beemden ofte Velden gevonden.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in Juny ende July.

Oeffeningh. Kruypende Eeren-prijs Manneken wil geplant ofte gezaeyt zijn op drooge ende openluchtige plaetsen.

Aert en Krachten. Kruypende Eerenprijs Manneken is warm ende droogh van aert / t'samen-treckende / den Urin ende 't zweetdijvende van krachten / ende wordt onder de Wondt-kruypden gerekent. Fuchsius.

Veldt Eeren-prijs Manneken wordt tot geen Medicijne gebuykt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoppinge van de Lever ofte Milt, Graveel, Schurftheyt ende Wonden: Bereydt een afziedtsel van dit krukdt / ende laet hier van drincken / ofte neemt van het sap twee oncen / witte Wijn een once / ende laet dit op een reys in nemen. Dodonæus.

Voor besmettelijcke Koortsen: Neemt ghedrooght ende sijn ghestooten Eeren-prijs Manneken, van de beste Theriakel van elcks een vierendeel loots / vermenght het met water van dit krukdt gedistilleert / ende neemt het in om het zweeten te verweken. Matthiolus.

Voor Bloet-spouwen en Teering: Neemt van het gedistilleert water van dit krukdt drie oncen / maect het zoet met Supcher ende laet het gebuycken. Dodonæus.

Voor vuyle Wonden ende Sweeren: Druypt'er het sap van dit krukdt in / ende leght het gestooten krukdt daer boven op. Fuchsius.

Eeren-prijs Wijfken, in't Latijn

Veronica Femina, Elatine.

Gedaente.

Dit krukdt heeft teere ende langhs de aerde kruypende steelkens / met bladeren / die van Penninck-kruydt seer wel gelijckende bewassen / maer met een dunne wolachtigheyt bekleedt. Langhs de bladeren heeft het geele bloemkens met een achter afhangende horeken / als die van wilt Vlas versien / ende ronde zaet-boilekens met zwart zaet gebult / nalatende. De wortel is beselachtig.

Plaetse. Het wordt gevonden in de Koren-velden / maer in de Hoben geset komt het frayer voort.

Tijdt. Het bloeyt in May ofte Juny.

Aert en Krachten. Dit krukdt heeft een verdroogende en t'samen-treckende kracht. Dioscorides, Plinius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, Quetsuren, Kancker, quade Sweeringen, en voorts-eetende Zeeren: Neemt het sap van dit krukdt / druyp het daer in / en leght het met doecken daer op. Lobel.

Voor Melaetsheyt: Neemt van dit sap een once / ofte van het gedistilleert water drie oncen ende geeft het in. Ravelingius.

Voor sinckinge die op de Oogen vallen: Neemt het gestooten krukdt / ende bint het vooz't Hoofst. Dioscorides.

Voor de roode Loop: Bereydt een afziedtsel van dit krukdt / ende laet hier van drincken / oock wordt het nuttelyck onder de klisterien vermenght. Plinius.

Voor scheurfel, uyt sinckinge van de Lijfmoeder,

moeder; ende onmatige Maent - stonden :
 Neemt drie oncen van het gedistilleert wa-
 ter van dit kruidt / en geeft het op een reys
 in. Ravelingius.

Voor vuyle sweeringe van de Mondt, en
 Keele: Neemt het gesepde water ende goz-
 gelt daer mede. Ravelingius.

Druyven-kruydt, in't Latijn

Botrys.

Gedaente.

Druyven-kruydt heeft een ronde steel /
 in veel zijde-tacxkens verdeelt / en met
 veel langhwerpige en diep gesneden blade-
 ren / die van Rakette niet ongelijck / betwas-
 sen. Reffens en boven de bladeren wassen
 veel bleek-geele bloemkens / van gedaen-
 te gelijk een eerst bloepende Drupbe. De
 wortel is met verwarde saseligen wijt upt-
 gespreydt.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden al-
 leen in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Het moet alle Jaren in April
 in sabelachtige aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Druyven - kruydt is
 warm en droogh in den derden graet / ope-
 nende / doorsnijdende en dun makende van
 krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Amborstig-
 heyd en Etter - spouwen: Neemt van dit
 kruidt vier handen vol / ziedt het in een
 pint wijn / tot dat een derdendeel versoden
 is / en geeft hier van een roemertje vol te
 drincken. Dioscorides, Egineta.

Om den Urijn en de Maent-stonden der
 Vrouwen te verweken: Hier toe gebruykt
 het booz-verhaelde afziedsel in Wijn bereyt.
 Lobel.

Voor pijn van de Lijf-moeder: Neemt
 Druyven-kruydt vier handen vol / Byvoet,
 Kamille-bloemen van elcks een hant vol /
 ziedt dit te samen in wijn tot een pap / doet
 daer by Olie van Lelien twee oncen / ende
 legt het warm op de buick. Ravelingius.

Yser-kruydt, in't Latijn *Verbena*.

Geslachten.

Dit Gewas is in recht opstaende / en
 leggende ofte kruppende Yser-kruydt
 onderscheyden.

Gedaente. Het gemeyn en recht opstaen-
 de Yser-kruydt brenghet voort een kantige
 steel / in verschepte zijde-tacxkens ver-
 deelt / en met langhwerpige en diep gesne-
 den bladeren betwassen. Langhs het opper-
 ste der steelen groepen blauwachtige bloem-
 kens. De wortel is langh en beselachtigh.

Leggende ofte kruppende Yser-kruydt is
 klepnder / teerder / ende de bladeren zijn die-
 per gekerft ofte geschaert als aen de booz-
 gaende soorte.

Plaetse. Beyde dese soorten worden in de
 Hoben onderhouden / hoewel de eerste oock
 in 't wilde by de wegen / hagen en water-
 grachten gevonden wordt.

Bb

Tijdt.

Tijdt. Yfer-kruydt bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Dese kruyden worden van zaedt ende af-scheuren der planten aengewonnen.

Aert en Krachten. Yfer-kruydt is warm en droogh van aert / bitter van smaack / en een wepnigh t'samen treckende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht: Neemt van dit gedrooght kruydt een vierendeel loots / Wierooch een half vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met oude wijn in. Dioscorides.

Voor Hooft-pijn: Neemt Yfer-kruydt soo veel van nooden is / stoot het kleyn / doet'er by wat Olie van Roosen en Azijn / en bint het vooz't hooft. Dodonæus.

Voor Tant-pijn, losse Tanden en sweeringe van de Mont: Spoelt ofte wascht de Mondt met het afziedtsel van dit kruydt

in water ofte wijn bereydt. Dioscorides.

Voor't Graveel, vallende Sieckte, verstoptheyt van de Lever en Milt, en Melaetfheyt: Geest van't uyt-gedruckte sap een once in / ofte laet van het afziedtsel met wijn bereydt dincien. Aëtius.

Voor Teeringe: Neemt een vierendeel loots poep van Yfer-kruydt, ende geeft het met eenigh bequaem nat in. Ravelingius.

Voor pijn van de Lever: Hier tegen gebruyckt een vierendeel loots van de bladeren / sijn gestooten zijnde / met wijn. Apulejus.

Voor versche en oude Wonden: Neemt het gestooten kruydt met Water vermengt / ende leght het placster-wijs op. Apulejus.

Edel Lever-kruydt, in't Latijn

Hepatica, Hepaticum trifolium.

Gedaente.

Dit kruydt heeft breedtachtige bladeren / in drie deelen gesneden / peder op een bysonder steelken voort komende. De bloemkens zijn van ses ofte seven / sterrewijs rondtom een kleyn bolleken staende / bladerkens gemaect; dese komen dickwils in January ofte February op teere / runghen wat rootachtige steelkens te voorschijn. In de berwe van de bloemen bevindt men een groot onderscheydt / want men siet het met bleeck ofte Hemels-blaeuwe / violette / witte / lijfverwige / purperroode / en dubbelde bruyen-blaeuwe bloemen. Het zaet is kleyn en wit / de wortel dun / zwart en seer gebeselt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De bladeren kunnen seer wel tegen de koude van de Winter / ende de bloemen komen heel vroegh te voorschijn.

Oeffeningh. Het wort in April verplant.

Aert en Krachten. Edel Lever-kruydt is kout en droogh van aert / en een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Lobel, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge, clappig-

sappigheyt, en verstoptheyt van de Lever: Beroydt een afziedtsel van dit Kruidt met Water ofte Wijn / en laet hier van dynken: ofte gebruyckt des selfs gedistilleert water. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Scheursels: Neemt van het ghe- drooght ende gepoepert Kruidt een halve le- pel vol / ende laet het eenige dagen achter een met wangen Wijn in nemen. Baptista. Sardus.

Voor in en uytwendige Wonden: Drinkt dickwils van 't afziedtsel van Edel Lever- kruidt, ende legt het gestooten kruidt van binnen op. Ravelingius.

Epimedium.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort dunne ronde steekens / aen de welke breedte / vooz spitse / hardtachtige / rondtom saegh-wijs gekertelde / bleek-groene bladeren afhan- gen / die gemeenlijk drie aen een steekken gevoeght / en aen de kanten met eenighe doornachtige tandkens gewapent zijn. De bloemkens zijn upt vier bladekens ghe- maect / gespickelt met tusschen-loopende witte strepen / van de welke de upterste kanten ende aberrechtse zijde root zijn / maer binnen zijn die geel / ende de dyaephens die in 't midden staen zijn groen. De wortel ver- spreidt sich wijd ende verre / op sommige plaetsen nieuwe upt-spruytselen vooztbrin- gende / ende is onder met veel beselingen be- hangen.

Plaetse. Dit Kruidt groeyt hier te Lande alleen in de Hoben.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. Het wordt dooz het af-scheu- ren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel van dit Epimedium is wat droogende / en t'samen- treckende van smaect / maer de bladeren zijn seer bitter / ende by na van smaect den Chamelæa gelijk. Lobel.

Speer - wortel, in 't Latijn Serpen- taria.

Gedaente.

Speer-wortel verkrijgt een recht opstaen- de steel / omtrent twee ofte drie voeten hoogh / dick / rondt / en met veel spickelen als een Slangen-huydt verciert. De bla- deren zijn langhtwerpigh / groot ses ofte seven geschicktelijck by een gevoeght. Upt de top van de steel komt voozt een langht- werpige scheede / van buyten grasberwoigh / van binnen upt den blaetwen ende rooden / en in 't midden met een zwartachtigh spits stamperken versien / 't welck daer na open gaende / plaetse geeft aen een druyfachtig trog / welcker Besien eerst groen en daer na root ende vol sappigh zijn ; dese behouden in sich hardtachtigh zaet. De wortel is knob- belachtigh en dick.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Neder- landen in de Hoben geoeffent.

Tijdt. Het bloeyt in Juny ende de Besien worden in Augustusrijp.

Oeffeningh. Het wort van bollekens ofte klifsters van de wortel vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. De Speerwortel komt in aert / krachten en medicinael gebruyckt met de Kalfs-voet, in 't derde Deel deses Boecks beschreven / seer wel over een. Ga- lenus.

Alant-wortel, in 't Latijn Hele- nium, Enula campana.

Gedaente.

Alant-wortel heeft seer groote / lange / breede / spitse bladeren / met een wol- achtige rupghete bedeckt / aen de kanten een weynigh geschaert / upt den groenen witachtigh van verwe / maer aen de onder- ste zijde witter / als aen de bovenste. De steel schiet omtrent vier ofte vijf voeten hoog op / en is aen de toppen met brede / ron- de / geele bloemen versien. Het zaet is langht-

langhwerpig / dun en smal. De wortel is dick en bitterachtigh van sinaeck.

Plaerte. Dit kruidt wordt veeltijts om zijn wortel in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloept in Juny en July.

Oeffeningh. De Alant-wortel plantmen in February in goede en wel gemeste aerde drie voeten van een / en wil gaerne wassen op een sommerachtige plaerte.

Aert en Krachten. De wortel van dit Gewas is warm en droogh in den tweeden graedt. Fernelius houdtse voor warm in den derden / en droogh in den eersten graet. Van Krachten isse openende / afvagende / het zweet drijvende / en het vergift of besmettinge wederstaende. Brunfelsas, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Amborstigheyt, verlijmde Borst, slappe Maegh, besmettelijcke Sieckte, en verstoptheyt van het Ingewant : Hier tegen gebruyckt alle

morgen een stukje geconsijte Alant-wortel, ofte neemt van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. De Alant-wijn kan tot de selve gebreucken oock nuttelijck gebruyckt worden. Dioscorides, Dodonæus, C. Durantus.

Voor Heup-gichte ofte Sciatica: Neemt de bladeren soo veel van nooden is / ziedtse murw in Wijn / ende leghtse van buypen op. Dioscorides.

Voor de Wormen: Laet van 't afziedsel van de wortel drincken. Plinius.

Voor 't Graveel ende opgestopte Maentstonden: Bereydt een afziedsel van de wortel met Water ofte Wijn bereydt / en laet hier van een roemertje vol drincken. Dioscorides.

Voor oude Zeeren en vuyle Sweeringen: Koocht de wortel heel murw / stootse kleyen / doet'er by Honingh / ende leght het op de Zeeren ofte Sweeringen. Dodonæus.

Voor Schurftheyt: Neemt de kleyen gestoten versche wortelen / vermengtse met Derskens-reusel / ende bestrijckt'er het Schurftmede. Ravelingius.

Bertram, in 't Latijn *Pyrethrum*.

Gedaente.

Dit kruidt brenghet voort dickachtige steelkens / die omtrent een spanne hoogh opschietende / en met seer kleyen ghesnippelde bladeren / als die van Kamille, ofte *Daucus* bekleedt zijn. Op de toppen van de steelen draeght het een byede bloem / wiens kruip geelachtigh / en de rondom staende / langhwerpige / smalle bladeliens aen de bovenste zijde witachtigh en aen de onderste wat purperachtigh van verwe zijn. Het zaet is dun en langhwerpig. De wortel is matelijck dick en langh / seer scherp ofte heet van sinaeck.

Plaerte. Het wort in de Nederlanden nergens dan in de Hoben gevonden.

Tijdt. Het bloept in de Somer.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en door de afgebroken wortelen aengeteelt.

Aert en Krachten. De *Bertram* is heet en droogh

dzoogh by na in den vierden graede / dunmakende / door-snijdende / en het zweet geweldig drijvende van krachten. Brunfelsus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Tandt-pijn: Neemt een stukje van de wortel / en steekt het in de holle Tandt / ofte ziedt de wortel in azijn / de welke ghy in de mondt silt houden. Dioscorides, Galenus.

Voor langhduurende huyveringe in sommige Koortsen: Neemt olie daer de wortel in gesooden is / ende bestrijckt'er de ruygraede / ende onder de voeten daer mede. Dioscorides.

Voor verkoude ende lamme Leden: Bestrijcktse met de voorszeyde olie. Dioscorides.

Voor verouderde Hoofdpijn en Lammigheyt: Knaut een wepnigh van de wortel in de mondt / ende spout het quijl ghesadigh upt. Brunfelsus.

Wilde Bertram, wilde Dragon,

in 't Latijn *Parmica*, *Pyrethrum Sylvestre*, *Draco Silvestris*.

Gedaente.

Dit Gewas brengh voort dunne ronde steelkens van een voet ofte anderhalf hoogh / in eenige zijde tackskens gescheiden / en met lange / smalle / rondtom de kanten saegh-wijs gekertelde bladeren bewassen. De bloemen groeyen aen't opperste van de tackskens / en zijn in 't midden en rondtom met witte bladerkens beset / de gedaente / hoewelste kleynder zijn / van de stinckende Kamillen upebeeldende. De wortel is beselachtigh / en wijt voort kruypende.

Plaetse. Het wort in sommige Hoben geplant / andersints wordt het genoegh in sommige Weemden van Brabant gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, Juny en July.

Aert en Krachten. De *Parmica* is warm en dzoogh tot in den derden graede / openende / verteerende / dun makende / en doorsnijdende van krachten. Fuchsius, Matthiols.

Medicinael gebruyck. Voor blaew gellagen ofte gestooten Placken: Neemt de versche bladeren en bloemen / gestooten zijnde leghtse op. Dioscorides.

Om te doen Niesen: Neemt het poep van het gedzooghe kruydt ofte Bloemen / ende haelt het in de Neus-gaten op. Dioscorides.

Voor Tandt-pijn, Sinckingen, vallende Sieckte en Lammigheyt: De wortel gheknaut zijnde / trekt veel vochtigheden upt / waer door de genoemde gebreken genesen worden. Ravelingius.

Roosen-wortel, in't Latijn Radix

Rhodia.

Gedaente.

Ut de wortel van dit Gewas spruyten veel ronde steelkens / een spanne ofte wat hooger opschietende: Dese zijn met veel langhwerpig / breedachtige / spitse / gelijvige / gladde / en rondtom de kanten saegh-wijs gekertelde bladeren beset. De blecke ofte groen-geele bloemkens komen / kroons- ofte krans-wijs by een gevoeght / te voorschijn. De wortel is dick ende knobelachtigh / de welke geknaut oft gewreven zijnde geheel de reuck heeft van een Roos.

Plaette. Het wordt hier te Lande in de Hoben van de kruydt-beemmers onderhouden.

Tijdt. In de Lente spruyten de steelen voort / en in de Somer draeght het somtijds zijn bloemen.

Oeffeningh. Het wordt door de wortelen aengeteelt / en wil wel in sant- ofte savelachtige aerde / ende op een lommerachtige plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. Roosen-wortel is van getemperde natuure. Galenus en Aegineta houdense voor warm in den tweeden graet / en verteerende van krachten. Fuchsius schrijft dat het is warm ende dzoogh in den tweeden graede. Dodonæus schrijft het een verkoelende aert en kracht toe.

Medicinael gebruyck. Voor Hoot-pijn: *Neemt van de bladeren van dit krupt sooveel van nooden is / stoot het kleyen / doet'er by wat Olie van Hoosen / en bindt het op 't Dooz-hoof en slapen des Hoofst. Dioscorides.*

Smeer-wortel, in't Latijn Telephium, Crassula.

Geslachten.

VAn dit krupt bindmen de volgende soorten: te weten / gemeene Smeer-wortel, Spaense Smeer-wortel, en kleyne Smeer-wortel, die altydt groen blijft.

Gedaente. *De gemeene Smeer-wortel verkrijght recht opstaende / ronde / dicke / gladde steelen / die met dicke bladeren / die van de Hof-porceleyn eenighsints gelijk / dicht bewassen zijn. De bleek-geele bloemkens staen kroons - wijs by een geboeght. De wortel is wit en knobbelachtigh.*

Spaense Smeer-wortel heeft wepniger / doch groter en gelijkviger bladeren / die altydt twee ober malkanderen staen / en aen de kanten somtijds een wepnigh gesneden zijn. De bloemen zijn de voorgaende soorte gelijk / ende de wortel is mede knobbelachtigh.

De kleyne en altyds groene Smeer-wortel brenghet voort dunne / teere / ende ter aerde huckende steelkens / met kleynder en ronder bladeren als van de gemeene Smeer-wortel begroept. De bloemkens zijn root ofte purperachtigh. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Dese soorte van Smeer-wortel worden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Sy dzagen haer bloemen in July ende Augustus.

Oeffeningh. Sy worden dooz 't planten ende afscheuren der wortelen aengeteelt / en moeten op schaduwachtige plaetsen / en in sabelachtige aerde geplactst zijn.

Aert en Krachten. Voor witte Zeerigheyt ofte Scheltinge: Leght de gestooten bladeren ses uren daer op / maer daer na

moet het met Gersten-meel gestreken worden. Lobel.

Voor onsuivere en ontsteken Wonden: Druyt het sap daer in / ende leght het ghekneust krupt daer boven op. Ravelingius.

Voor inwendige Wonden, Sweeringen en Scheursels: Laet van het afziedtsel van dit krupt dickwils eenige tijdt langh drincken. Chabræus.

Cyperus.

Geslachten.

VAn dit Gewas bindt men in de Hoben van Nederlandt twee soorten / het eene met ronde / en het ander met lange wortelen.

Gedaente. *De Cyperus met ronde wortelen brenghet voort een drie-hoekige gladde steel / en langwerpige smalle bladeren / met een uytspulende rugge versien. Op de top van de steel staet een trots Niet - pluymen / daer kleyen zaet in beslooten is. De wortel is knobbelachtigh / dooz sommige saselingen aen een verbonden / lieffelyck van reuck / bitterachtigh van smaek / van buyten bruin en van binnen witachtigh.*

De Cyperus met lange wortelen is de voorgaende in alles gelijk / maer grooter. De wortelen zijn seer langh en geknoopt.

Plaetse. Bepde dese soorten worden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. In Juny, July en Augustus staen dese krupten in haer fleur.

Oeffeningh. Sy worden dooz haer wortelen aengeteelt / en op bochte plaetsen geplant / maer de Cyperus met lange wortelen moet alle Jaer eens verplant worden / oft anders sal hy vergaen.

Aert en Krachten. De Cyperus is warm en droogh in den tweeden graedt / sonder scherpigheyt openende / ende eenighsints samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, Water-sucht, opgestopte Maent-stonden, verkouthet van Lijf-moeder en Buyck-pijn: Neemt van de gedrooghde en fijn gestooten wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn

Wijn in : Oock kan men het afziedsel van de wortel tot een stobinge voor de genoemde gebreken gebuycken. Galenus, Aegineta.

Voor verouderde ende voort-eetende Zeren : Stopt'er het poeper van de wortel in / ofte vermengt het met **Wijn** en strijckt het daer op. Aegineta.

Soet-hout, in 't Latijn *Glycyrrhiza*,
Liquiritia.

Gedaente.

Soet-hout brenghet voort hooge en getackte steelen / waer aen klepne middel-steelkens voort-spruyten / die aen weder-zijden met veel langhwerpige / spitse / en donkergroene bladren beset zijn / ende altydt / uptgenomen het uiterste blad / twee ober malkanderen staen. De bleek-blaetwe bloemen komen veel en aer-wijs by een geboeght / als de bloemen van de Vitsen, op korte steelkens te voorschijn / de welcke van klepne zaedt-huyfken ghevolght worden. De wortelen zijn seer langh / van buiten bruyn / van binnen geel / en seer soet van smaect.

Plaetse. Dit Gewas groeyt hier te Lande in de Hoben.

Tijdt. Het draeght hier selden bloemen / en is daarom van sommige / maer te onrecht onbreytbaer geoordeelt.

Oeffeningh. Het wort door de wortel vermenighvuldicht / en wil gaerne in sabelachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortelen van Soet-hout zijn matelijck gestelt tusschen verwarmen ende verkoelen / daer en hoben hebben se een bocht-makende en versachtende kracht. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Heefheyt en Engborstigheyt : Hier tegen ghebruyckt het uptgedrooghe sap van de wortelen / 't welck gemeenlijck drop van Soet-hout genaemt wordt : Ofte Sproop van Soet-hout dickwils een weynigh door ghesicht / is hier toe seer dienstigh. Dodonæus.

Voor sweeringe van de Nieren en Blaes,

en koude Pisse : Bereydt een afziedsel van Soet-hout, en laet daer van alleen ofte met **Wijn** vermengt / drincken. Joh. Stocker.

Gentiaen, in 't Latijn *Gentiana*.

Gedaente.

Dit Kruydt verkright lange / breeke en geribde bladeren / die van de witte Nieswortel seer gelijck : tusschen dese bladeren brenghet het voort recht / holle en geknoopte steelen / en upt peder knoop ofte lidt twee ober malkanderen staende bladeren / die na de top toe klepnder worden. De bloemen zijn bleek-geel / wit ofte met zwarte stippen besprenckelt / van gedaente een stralende Sterre uptbeeldende / ende komen aen en rondom het opperste van de steel in verschepde rypen te voorschijn. Het dun / plat / en bruyn zaet leyt in langhwerpige huyfken / daer de bloemen upt zijn voortgekomen / beslooten. De wortel is dick / lang / van verwe geel en seer bitter van smaect.

Plaetse. Het soude hier te Lande elders te vergeefs / als in de Hoben gesocht worden.

Tijdt. De bloemen komen in de Sommer Maenden te voorschijn / en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het wordt in April in goede aerde en op een schaduwachtige plaetse ghezact.

Aert en Krachten. De Gentiaen, en voornamentlijck de wortel / is warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / opomende / dun-makende / afvagende / en de verderbinge wederstaende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Vergift, en beten van verwoet Gedierte : Neemt Gentiaen-wortel een half vierendeel loots / Wijnruyt twintigh greyn / Peper tien greyn / geest dit te samen sijn gestooten zijnde met **Wijn** in. Dioscorides.

Voor verstoppinge van het Ingewandt, slappe Maegh, Wormen, Graveel, en opgestopte Maent-stonden der Vrouwen : Bereydt een afziedsel met **Water** ofte **Wijn** van

van de wortel / en laet hier van tweemaal des daeghs een roemertje vol van dwincken. Dioscorides, Galenus, Fuchsius.

Voor alderhande Koortsen: Neemt een vierendeel loots poeper van de wortel / en geeft het met eenigh bequaem nat in.

Voor Zijde-pijn, en die van binnen gequetst zijn: Neemt van het sap ofte van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en laet het innemen. Dioscorides.

Voor placken van de Huyt: Bestrijcktse met het sap / ofte waschtse met het afziedsel van de wortel. Dodonæus.

Speer-kruydt, in 't Latijn *Valeriana*, *Pbu.*

Gedaente.

D At krupt brenghet eerst voort langhwerpighe breedte en ongekierfde bladeren / tusschen de welcke een hooge / gladde /

holle en geknoopte steel voortspruyt / aen peder knoop ofte lidt twee andere langer / en diep gesneeden bladeren die van de Pastinaken eenighsints gelijk / voortbrenghende. Op de top van de steel draeght het lijfberwige bloemkens / in verscheyde kranssen by een vergadert. De wortel is een duurdick / meest bloot leggende / ende door veel beselingen aen de aerde bevesticht.

Plaetse. Het wortel alleen in de Hoben gevonden.

Tijt. Het draeght sijn bloemen in May, Juny ende July.

Oeffeningh. Het moet in bochte plaetse geplant zijn / en by droog weder dichtwils begoten worden.

Aert en Krachten. De Valeriana is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / zweet- en de Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, Joh Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Zijdepijn, en om de Maentstonden en Urin te verwecken: Bereydt een afziedsel van de wortel / en laet daer van dwincken. Dioscorides, Galenus.

Voor Engh-borstigheyt: Neemt van de wortel twee oncen / Soethout een half once / uytgepelde lange Rosijnen ses loot / koocht dit in genoegsaem water tot een pint / en laet hier van tweemaal daeghs een roemertje vol innemen. Ravelingius.

Voor verstoptheyt van Lever en Mildt, besmettelijcke Sieckten, Geelsucht en swakheyt van 't Gesicht: Laet van het afziedsel van de wortel dwincken; ofte geeft van de gedrooghde en sijn gestooten wortel een vierendeel loots met eenigh bequaem nat in. Galenus, Brunfelsus, Fuchsius.

Voor oude Zeeren: Druypt'er het sap in / ende legt het gestooten krupt daer boven op. Matthiolus.

Vreemde ofte Griekse Valeriana, in 't Latijn *Valeriana Græca*.

Gedaente.

D At krupt heeft rechte / dunne / holle steelen / omtrent anderhalven voet hoogh

hoogh opschietende. De bladeren komen seer veel aen een middel-ribbe pluym-wijs vergadert / en tegen malkanderen overstaende / als de Virlen bladeren / te voorschijn / waer van peder is langhtwerpigh / in 't midden breedachtigh / voer spits / en achter met een rugge een weynigh uytspulende. Op de top van de steel draecht het bleek-blaeutwe bloemen / van vijf blaadkens gemaect / en in 't midden met eenige witte draepkens verciert / die aen het eynde met geelachtige nopkens beset zijn. Het zwart zaet leyt in klepne bossekens beslooten. De wortel is geheel beselachtigh.

Plaetse. Dit kruidt wordt veel in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Het wordt in April in wel gemeste aerde gezaeyt.

Aert en Krachten. De hreemde Valeriana wordt voer geen gebreken gebuykt.

Mans-ooren, Hasel-wortel, in't
Latijn *Asarum*.

Gedaente.

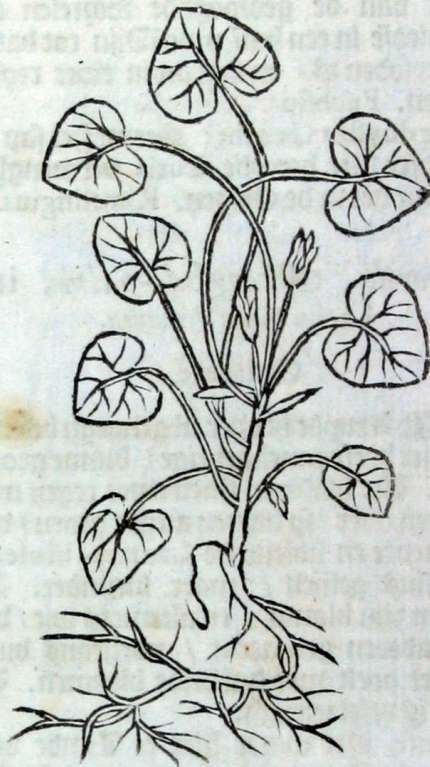
Dit kruidt heeft ronde / breede en blinde bladeren; onder dese schuylen op korte steelkens / die nochtans aen de steel van de bladeren gehecht zijn / bynnpurpere bloemen / van gedaente de zaedhupskens van Billen-kruidt gelijk / in de welke daer na klepne en kantigh zaet gebonden wordt. De wortelen zijn teer en wijdt uytgespreydt.

Plaetse. Het wordt veeltijds in de Apothekers Hoven gevonden.

Tijdt. Het verkrijgt in de Lente nieuwe bladeren en bloemen.

Oeffeningh. Het wordt door het afscheuren der wortelen aengeteelt / en op lommetachtige plaetsen geplant.

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen van Hasel-wortel zijn warm en droog in den derden graet / openende / den Urijn afdijvende / en de slijmachtige en galach-

tige vochtigheden van boven en van onderen af-jagende van krachten. Brunfelsus, Dodonæus, Mesue.

Medicinael gebruyk. Voor langdurende Koortsen, Flerecijn, Water- en Geel-sucht: Neemt van de gedrooghe en sijn gestooten wortelen een vierendeel loots / en geeft het met bequaem nat in: Ofte neemt van de selbe wortel van een tot drie vierendeel loots / weecht het in Wijn / Wey / ofte Honinghwater soo veel genoegh is / gekookt en door gezegen zijnde / laet het op een reys innemen: Ofte neemt van ses tot tien versche bladeren / stootse in een Mortier klepne / doet'er by wat Spaense Wijn / drukt het sap daer uyt / 't welck ghy in een reys sult in geven. Dodonæus.

Om het Sogh in de Vrouwen Borsten op te droogen: Neemt de bladeren / stootse klepne met Wijn / en leghtse pap-wijs op de Borsten. Ravelingius.

Voor Enghborstigheid en Droppel-pisse: *Neemt* van de gedrooghde wortelen een loot / ziedse in een half pint *Wijn* tot dat de helft versoden is / en laet dit in twee repfen innemen. *Fuchsius*.

Voor duyfter Gesicht: *Neemt* het sap alleen / ofte met bereyde *Tutia* vermengt / en druypt het in de Oogen. *Ravelingius*.

Vincoorde, Maeghde-palm, in't
Latijn *Vinca Peruvina*.

Gedaente.

Dit Krupdt is ober al genoegh bekend / het heeft ranchachtige / dunne groene steelen. De bladeren staen twee tegen malhanderen ober / sy blijven altijd groen / van de gedaente en koleur de Laurier-bladeren eenighsins gelijk / maer klepnder. De bloemen zijn blauw / en altemets wit / van vijf bladeren gemaect / nochtans vindt men het oock met dubbelde bloemen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veel tijds in de Hoven onderhouden / andersins komt het in de Boffchen / en onder de Nagen voort.

Tijt. Het blaeyt in Maert, April en May.

Oeffeningh. Het wil op vochte en lommerachtige plaetsen geplant zijn / en het wordt dooz't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De *Vincoorde* is matelijck warm / maer meerder verzoogende van aert / afvagende / en daer na t'samentreckende van krachten. Het wordt onder de voozmaemste Wondt - krupden gerekent.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen en Vloeden: *Neemt* dit Krupdt / en bereydt'er met *Wijn* een afziedsel bair / om daer van te drincken. *Dioscorides*, *Galenus*.

Voor beten ofte steken van fenijnigh Gedierte: *Neemt* het gestooten Krupdt / en leght het daer op. *Galenus*, *Aegineta*.

Voor de witte vloet der vrouwen: *Neemt*

Vincoorde drie handen vol / ziedt het op in een pint *Wijn* ofte gestaelt *Water* / tot dat een derden deel versoden is / en laet hier van een roemertje vol innemen. *Rondeletius*.

Voor pijn der Ooren: *Neemt* het sap van dit Krupdt / en druypt het lauw in de Ooren. *Ravelingius*.

Fraxinella, Dictamnus Albus
Officinarum.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght ronde steelen / die omtrent anderhalven voet hoog op schieten. De bladeren zijn langhtwerpigh / hardt en spits / veel aen een middel-steelken ofte ribbeken / als die van Soet-hour, gevoeght. De bloemen zijn bleek-purper van berwe / die *Clusius* oock sneeuw wit ghebonden heeft / en van vijf gestreepte blaekens ghemaect / upt het midden van de welcke eenige kromme hant-wijse draekens af hangen. Dese bloemen zijn onlievelijck en bockachtigh van reuck. Na peder bloem volgen vijf by een gevoeghde / rouwe en rootachtige hantwens / zwart en blinckend rondt zaet in sich besluypende. De wortelen zijn wit / omtrent een klepne vinger dick / en in veel deelen gescheypden.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in Juny voort.

Oeffeningh. Het moet op een vette gront en openluchtige plaetse gezaeyt of geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortel van dit gewas is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / verteerende / dun makende en het zweet-drijvende van krachten. *Dodonæus*.

Medicinael gebruyck. Om de Maendstonden te verweken, de Geboorte te bevorderen, de Na-geboorte en het Graveel af te drijven: *Neemt* van de gedrooghde wortel een vierendeel loots / en geeft het met *Wijn* in. *Dodonæus*.

Voor

Voor Vallende sieckte: Neemt van het zaet een vierendeel loots / stoot het sijn / en laet het met eenigh bequaem nat innemen. Ravelingius.

Voor Stuypen en Wormen der Kinderen: Neemt van de gedrooghde en gepoeperde wortel 20 greyn / en geeft het in.

Voor Flerecijn: Bestrijckt de pijnelijcke Leden met Olie daer de bloemen in getweekt en gekoocht zijn. Ravelingius.

Alysson Galeni en Clusii.

Gedaente.

Dit Kruydt is den Andooren ofte Malroove seer gelijk / maer de bladeren zijn meer gerimpelt / en grijs / sonder enige reuck. De bloemkens zijn purper blaew / upt stekende hupskens voort komende. De wortel is hardt en houtachtigh.

Plaetse. Het is van Spaens zaet in de Hoven van Nederlandt aengeteelt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Aert en Krachten. Dit Kruydt is matelijck verdroogende van aert / verterende / ende een wepnigh af bagende van krachten. Galenus.

Godts-gratie, in't Latijn Gratiola.

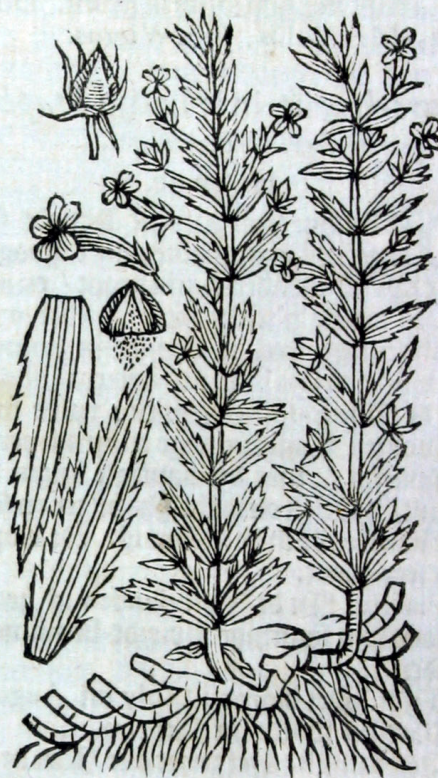
Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort veel vierkantte steelkens / met seer veel langhwerpige smalle bladeren / als die van de Yloop, dicht bewassen. De witachtige ofte lijfverwige langhwerpige bloemkens komen omtrent de oorsprongh der bladeren op besondere steelkens te voorschijn; na de welke klepne ronde zaet-bollekens / met klepne zaet gebult / volgen. De wortel kruipt wijt voort / is in leden onderscheyden / en met veel beseligen behangen.

Plaetse. De Gratiola wordt hier te Lande alleen in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door afscheuren

der wortelen aengeteelt / en op bochte plaatsen in April geplant.

Aert en en Krachten. De Gratiola is verwarmende ende verdroogende van aert / bitter van smaack / de water- en galachtige bochtigheden van onderen en van boven geweldig upt drijvende van krachten. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyk. Voor verstoptheyt van de Lever en Mildt, Flerecijn, langhduurende Koortsen, Wormen, quade Schurftheyt, Water- en Geelsucht: Hier tegen geeft van de gedrooghde en sijn gestooten bladeren een half vierendeel loots in: ofte neemt van de bladeren een half loot / laet het een nacht weecken in Wijn / op gekoocht en doorgesegen zijnde / geeft het nuchteren in: ofte neemt een half once bladeren van Gratiola, Sodonella een vierendeel loots / Anijs-zaet een half loot / gesupverde Rosijnen een half once / ziedt dit te samen in

Wijn tot dat'er maer vijf oncen af ober blijven / en dit sult ghy lantw in geben. Dodonæus, Matthiolus, Joh. Wierus.

Luys-kruydt, in 't Latijn *Staphisagria*, *Pedicularis*.

Gedaente.

De byzuyne steel van dit Kruydt schiet meer als anderhalven voet hoogh en recht op. De bladeren zijn groot / en in vijf ofte ses deelen ghescheyden / peder op een langhachtige steel te voorschijn komende. De bloemen zijn blaewt en sterre-wijs / die van de Ridder-sporen gelijck: na de welcke dat volgen langhwerpige en gras-berwige hauwkens / met driekantigh byzuy zaedt gebult / 't welck olieachtigh / bitter en scherp ofte brandende in de Mont is. De wortel is niet seer groot.

Plaetse. In de Nederlanden is het in de Hoben van sommige Kruydt-bemimmers te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus, en daer na wort het zaet rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in April op een sommerachtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Luys-kruydt, maer voornamentlijck des selfs zaet / is heet en droogh in den vierden graedt / en daer-en-hoben heeft het een besonderen kracht / de taeye sluymen dooz 't braken af te jagen: maer het wort om het perijckel van versticken weynigh ofte nimmermeer inwendigh gebuyckit. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Tant-pijn: Neemt van het zaet soo veel van nooden is / stoot het kileyn / bindt het in een doeckje / leght het in Azijn een weynigh te weecken / ende houdt het aen de pijnelijke Candt: hier dooz sult ghy veel vochtigheden quijt worden. Dioscorides.

Voor Luyfen en Netten: Neemt het gestooten zaet / weeckt het in Azijn / en daer mede het Hoofst ofte de lupsachtige klederen bestreecken / doodet alle Luyfen en Netten. Lobel.

Wonder-boom, in 't Latijn *Ricinus*, *Palma Christi*.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met een dicke holle steel / die boven in verschepte zijde-taelken verdeelt is / seer hoogh op: Dese steel is doncker purper van verwe / indien men het meelachtigh stof / waer mede het dickwils besprenght is / afvaeght. De bladeren zijn groot / breedt / sacht / in seven of negen deelen ghescheyden / en rondtom de kanten saegh-wijs gekerft / peder op een besouder steelken voort komende. Men 't opperste van de steelen / en omtrent de oorsprong der bladeren draegt het moschachtige geelle bloemen / drupf-wijs by een geboecht / die van drie-kantige hauwkens / met sachte stekeling beset zijnde / gebolgt worden. Dese besluyten peder in sich drie langhwerpige ronde zaden / van buyten blaewt ende ghespickelt / en van binnen met wit en olieachtigh mergh gebult. De wortel bestaet uyt veel by een vergaderde saselingen.

Plaetse. Het wort alleen hier te Lande in de Hoben gebonden.

Tijdt. De bloemen vallen haest af / maer het zaet wort in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dit Gewas vergaet in dese koude Landen alle Jaeren / en moet daerom in April, op een wel ter Sonne gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Wonder-boom is droogh en warm in den tweeden / ofte in het beginsel van den derden graedt / afvagende en verteerende van krachten / en daer-en-hoben heeft het zaet een besonderen kracht om alle slijmachtige en galachtige vochtigheden met geweld af te jagen / maer het wort seldom inwendigh gebesicht. Matthiolus, Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de slijmige, Water- en Galachtige vochtigheden te purgeren: Neemt van de zaden van ses tot vijftien / roostse een weynigh / ghestooten zijnde / doet'er by wat Caneel ofte Gember /

ber / geeft het met Wey ofte Septen-
melck in. Mesue.

Voor hardigheyt der Vrouwen Borsten :
Neemt de bladeren / stootse kleyn / doet'er
by Gersten-meel / en legt het pap-wijs op
de Borsten. Dioscorides.

Voor Schurftheyt en Zeeren des Hoofds :
Neemt de Olie uyt de zaden geparst / en
bestrijckt het Hoofd hier mede. Ravelingius.

*Wolfs-melck, in 't Latijn Tithy-
malus.*

Geslachten.

VAn dit Gewas worden veel soorten in
de Nederlanden gevonden / die meest
van de Lief-hebbers in de Hoven onderhou-
den worden : Als 1. Wolfs-melck Manne-
ken, in 't Latijn Tithymalus Characias of
Amygdaloides : 2. Wolfs-melck Wijken,
in 't Latijn Tithymalus Myrthifolius : 3. Zee
Wolfs-melck, in 't Latijn Tithymalus Pa-
ralius : 4. Sonne-wendende Wolfs-melck of
Kroonkens-kruidt, in 't Latijn Tithyma-
lus Helioscopius of Solissequius : 5. Springh-
kruidt, in 't Latijn Cataputia Minor : 6. Duy-
vels-melck, in 't Latijn Peplus : 7. Esula.

Gedaente. Wolfs-melck Manneken heeft
ronde roode steelen / omtrent anderhalven
voet hoogh opschietende / en met langhtwer-
pige smalle bladeren bewassen : de middelste
van dese steelen draecht op de top een gebla-
de en wijdt uytgespreyde kroon / en als dan
wordt die steel van sijn onderste bladeren
verooft / soo datse niet als eenige tekenen /
alwaer de selve gestaen hebben / behoudt.
De bladeliens die aen de kroon te voor-
schijn komen sijn kleyn / rondt en schotel-
wijs van gedaente / uyt de welcke geelach-
tige bloemkens voort spruyten / die van drie-
kantige bolleliens / waer in het zaet besloo-
ten leydt / gevolgt worden. De wortel is
hardt en met veel veselingen behangen.
Dit kruidt / gelijk oock mede alle de soor-
ten van Wolfs-melck, gequetst ofte afge-
boken zynde / geeft een bitter en bytend
melckachtigh sap van sich.

Wolfs-melck Wijken brenghet voort seer
veel steelkens / van een voet hoogh / die meest
aen een zijde neder hucken. De bladeren
sijn witachtigh / van gedaente die van de
Myrten-boom eenighsins gelijk / en voort
met een scherp-stekend doorniken gewapent.
De bloemen spruyten op de top van de stee-
len kruys-wijs voort / die met het zaet de
voortgaende soorte seer wel gelijken.

Zee Wolfs-melck heeft bleek-roode steel-
kens / anderhalven voet hoogh opschieten-
de / en met veel kleyne / smalle / witte
bladeliens dicht bekleedt. De bloemen en
zaden komen als in de voortgaende soorte te
voorschijn. Maer als dit Gewas in de Ho-
ven verplant ofte gezaeyt wordt / zoo sijn
de steelen en bladeren langer / doch niet soo
dicht bewassen. De wortel sinckt diep in de
aerde.

Sonne-wendende Wolfs-melck verkrijgt
eenige ronde / teere en wat rootachtige
steelkens / op de top met een wijde geblade
kroone verciert. De bladeren sijn breechtach-
tigh / rondtom een wepnigh gekerft. De
bloemen en zaden sijn kleyn en van gedaen-
te de voortgaende soorten gelijk. De wortel
is seer dun.

Springh-kruidt schiet met een ronde steel
omtrent twee voeten hoogh op : dese is van
binnen hol / en van boven in verschepde
zijde-tackliens gedeelt / onder met lange
smalle bladeren bewassen / maer die aen de
zijde-tackliens voort komen sijn korter en
breeker. De bloemen en zaet-huysskens sijn
die van de andere soorten gelijk. De wortel
is met eenige veselingen behangen.

Duyvels-melck heeft veel rootachtige
teere steelkens / van een spanne hoogh / met
langhtwerpigh ronde kleyne bladeliens / die
van de Muur by na gelijk bewassen. De
bloemen en zaet-huysskens vergelijken sich
wel met die van de voortgaende soorte van
Wolfs-melck, maer het zaet is kleyn en
wit / als die van de Heul.

Esula, 't welck P. Potterus Tithymalus
Cyparyssias noemt / heeft seer veel ronde /
en omtrent anderhalven voet recht op schie-
tende

tende steelen / met langhtwerpige smalle bladeren / klepnder als die van Wolfs-melk Manneken betwassen. De kranskens/ bloemen en zaden zijn die van de andere soorten van Tithymalus gelijk. De wortel is grof/ getackt / en met een dicke schozse bekleedt. Van dese soorte vindt men noch een andere / de selve in alles wel gelijk / maer klepnder.

Plaetse. De 1 / 2 / 5 / en 7 soorten worden van de Lief-hebbers in de Hoben onderhouden. De 3 soorten vint men op de Zee-duy-nen van Hollant. De 4 en 5 soorten groeyen van selfs in de Moes-hoben.

Tijdt. Alle dese soorten van Wolfs-melk dragen haer bloemen en rijp zaet in de Sommerse Maenden.

Oeffeningh. Wolts-melck wort van zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. Alle de geslachten van Wolfs-melck van ons beschreven / zijn warm en droog in den derden graedt / scherp bijtende van smaect / de huyt verteerende van aert / en hebben daer- en-boven een besondere kracht om alle water-slijm- en galachtige vochtigheden door den afganck en braken sterckelijck af te jagen / en moeten daerom met voorzichtigheyt intwendigh gebruyckt worden. Oodonæus, Fuchsius, Brunfelsus, Mathiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om van boven en van onderen te purgeeren : Neemt van ses tot twaelf zaden van Springh-kruydt , gestooten zijnde / geeft het met Bier ofte Garsten-water in. Ofte neemt van de schozse van de Esula-wortel , die eerst in Hoosen-azijn geweeckt / ende daer na wederom gedrooght is / van een halve tot een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met eenig bequaem nat in.

Voor Wratten : Neemt het sap van dese Kruyden alleen / ofte met sap van Hanenvoet gemenght / en bestrijcktse hier mede. Apulejus

Voor quaetaerdige Schurfttheyt en Zeeren : Neemt het sap boornamentlick van Duyvels-melck , en leght het met doecken daer op. Dioscorides.

Om het Hayr te doen uyt vallen : Bestrijckt de plaetse / daer ghy begeert het Hayr te doen uytballen / met het sap van dese Kruyden. Galenus.

Indiaense Kersse, in 't Latijn *Nasturceum Indicum*.

Gedaente

Dit Gewas brengt voort een teere / Ronde / lange / en in verscheide zijden tacxkens gedeelde steel / waer mede het sich aen eenigh bystaende steunsel oprecht. De bladeren zijn rondt / en yder aen een besonder steeltken gehecht. De bloemen zijn schoon geel van verwe / en van gedaente die van de Ridder-sporen gelijk / maer grooter. Het zaet is het Beere zaet niet ongelijk / en wast gemeenlijck drie by een geboeght. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het is hier te Lande nergens als in de

in de Hoven by de Kruydt - bemimmers te binden.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommer.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in April op een wel ter Sonne gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Indiaense Kerffe, om dat sy de smaect van Kerffen heeft / daerom wordt sy oock geloofst / de selve van krachten wat gelijk te wesen. Ravelingius

Æthiopis.

Gedaente.

De bladeren van dit Gewas zijn breed / sacht / en met witte wolachtigheyt bekleet / als die van Wolle-kruydt, maer grijs en aen de kanten saeg-wijs ghelieft; Tusschen dese bladeren spruyt een vierkante / ruppe steel / in verscheide zijde-tackens gescheiden / en met soodanige bladeren bewassen. De witte bloemkens groeyen aen 't opperste van de steel / in verscheide rypen ordentelyck gedeelt / en zijn van gedaente die van de Scarleye ofte Dove-Netelen eenighzints gelijk. Het zaet komt met dat van Horminum over een. De wortelen zijn langh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gezien.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in de Sommer / en brenghet voor het tweede Jaer geen zaet voort.

Oeffeningh. Het moet in wel bereyde Aerde / in het laetste van April ghezaeyt worden.

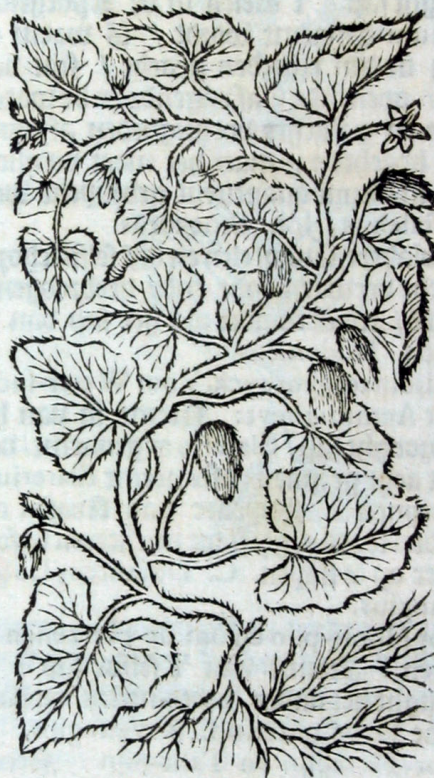
Aert en Krachten. De Æthiopis is middelmatigh warm en droogh van aert en krachten. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor Heupgichte of Sciatica, Pleuris, en Etter-spouwen: Bereydt een afziedsel van de wortel / en laet hier van drincken. Dioscorides, *Ægineia*.

Voor Wonden en Quetsuren: Koocht dit Kruydt in Wijn / en laet hier van dick-

wils een roemertje vol drincken / en wascht de wondt uytwendigh met de selve Wijn. Plinius.

Wilde ofte Esels-konkommeren, in 't Latijn *Cucumer Asininus*.

Gedaente.

Dit Gewas is van steelen en bladeren de Konkommers ofte de Meloenen seer gelijk / maer harder en routwer in 't aantasten. De bloemen zijn bleek-geel / na de welke aen klepne steelkens klepne / routwe en asch-grautwe Konkommerkens te voorschijn komen / de welke rijp geworden / en maer soetelyck aengeroert / brypne zaden en bitter sap van sich geven. De wortel is dick en een wepnigh safelachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Nederlanden nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt.

Tijdt. De Konkommers van dit Gheswas / worden omtrent de Herfst rijp.

Oeffeningh. Dit Krupdt begeert weynigh oeffeningh / en alwaer het eens ghesaep is / komt het daer na van het afgeballen zaet gewilligh genoegh voort.

Aert en Krachten. De wilde Konkommers, ende voornamentlijk des selfs uptgedzooght sap / 't welck in de Apotheken Elaterium genaemt wordt / is warm en droogh in den tweeden graedt / sijn van deelen / openende / afvagende en de waterachtige en galachte vochtigheden afsjagende van krachten; maer het moet voorzichtig en in kleine quantiteyt gebruyckt worden. Galenus, Joh. Stockerus.

De bladeren / wortelen en des selfs schozse zijn mede verwarmende ende verdzoogende van aert / maer minder als het sap van de vruchten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Water-sucht en kort Aemmigheyt: Neemt in van het uptgedzooght sap / Elaterium genaemt / van vier tot acht greppen; ofte neemt Elaterium drie greppen / Supcker van Roosen een vierendeel loots / geeft dit nuchteren in sonder daer op te slapen. C. Durantus, Lobel, Ravelingius.

Voor Hoofst-pijn en om de Herzenen te suyveren: Neemt van 't selfde sap / en vermengt het onder Soete-melck / en haelt het in de Neus-gaten op. Ravelingius.

Voor Flerecijn en Tant-pijn: Neemt de wortel van dit Gewas / kooctse murw in azijn / stootse klein / en leghtse plaester-wijs op het pijnelijcke en gezwollen lidt; voer Tant-pijn houdt de azijn in de Mondt. Brunfelsius.

Voor pijn van de Ooren: Neemt het sap upt de bladeren geperst / en druypt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Herts-tonge, in 't Latijn *Lingua cervina*, *Phyllitis*, *Scolopendria officinarum*.

Gedaente.

Dese plante brengt alleen voort upt sijn seer beselachtige zwarte wortel ses / acht

ofte tien dickachtige / stijbe / langhtwerpige / spitse bladeren / gelijck een langhachtige Tonge / die op de binnenste zijde glat / en op de onderste niet veel brupne / dwersse aenhangende streeptkens van onderen tot boven beset zijn; van smaect een weynigh t'samen-treckende. Met langheyt van tijden / als Dodonæus schrijft / en als dit Krupdt wat ouder is / dan zijn de bladeren van 't selve soo seer gesneden en gedeelt / dat upt het eene blad veel anderen schijnen te spruyten en voort te komen.

Plaetse. Dit Gewas wordt van de Apothekers en Lief-hebbers der Krupden in de Hoven onderhouden / andersins wordt het op steenachtige / vochte en schaduwachtige plaatsen gebonden.

Tijdt. Het blijft het gheele Jaer door groen / maer in April verkrijgt het nieuwe bladeren.

Oeffe-

Oeffeningh. Het wordt door het afscheu-
ren der planten in de Hoben aengeteelt.

Aert en Krachten. De Herts-tongen is
warm in den eersten en droogh in den twee-
den graedt / andere houden 't voor hout en
droogh van aert / openende / dun makende /
en een weynigh t'samen-treckende van
krachten. Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor een geswol-
len en verharde Mildt, en langhduurende
Koortlen: Neemt van dese bladeren twee
handen vol / ziedse in een pint Wijn tot dat
een derdendeel versoden is / en laet hier van
tweemaal des daeghs een roemertje vol in-
nemen. Brunfelsus

Voor alderhande Buyck-loopen en Bloet-
spouwen: Bereydt een afziedsel van dit
krupdt met gestaelt water / macckt het soet
met Suicker / en laet hier van dyncken.
Matthiolus, C. Durantius, Dioscorides.

Witte Nies-wortel, in't Latijn

Elleborus Albus.

Gedaente.

De witte Nieswortel verkrijgt groote /
breyde geribde bladeren die van groote
Weegh-bree ofte Gentiane gelijk / in de
lenghte diepe vooren als bouten hebbende :
Dese bladeren leggen eensdeels ter aerden /
en eensdeels ombangen sy een holle steel
van twee voeten hoogh / op 't middel van
de welke tot boven toe / op beyde zijden
aen steelkens de bloemen wassen / d'een bo-
ven d'ander aertwijs geboeght / in ses smalle
gestreepte bladeliens gedeelt / en witach-
tigh van vertwe. Dese afgeballen zijnde vol-
gen silepne smalle hantuliens / met breedt
en witachtigh zaet gevult. De wortel is
wit / niet seer langh / en niet veel beselingen
bewassen.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de
krupdt-liefhebbers Hoben geplant en ou-
derhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maen-
den.

Aert en Krachten. Witte Nies-wortel is

warm en droogh in den derden graedt / en
doet met geweld braken en overgeven ver-
schepde vochtigheden : maer het moet met
groote voorzichtigheyt in gegeven worden.
Galenus, Dioscorides, Aegineta.

Medicinael gebruyck. Om de overtollige
vochtigheden van onderen of van boven uyt
te drijven : Neemt van de grof gestooten
witte Nies-wortel een loot / weecht het in
twaelf oncen Spaense Wijn / om het braec-
ken te verwecken / geeft hier van een lepel
vol / maer om van onderen te purgeeren
een halve lepel vol / met andere laxerende
middelen vermenght. Heurnius

Om de Heffenen van taye en slijmerige
vochtigheden te suyveren : Neemt een wey-
nigh van de fijn gestooten wortel alleen ofte
met andere krupden vermenght / en haelt
het in de Neus-gaten op. Dodonæus.

Voor Tandt-pijn : Nies-wortel in Azijn
gesa-

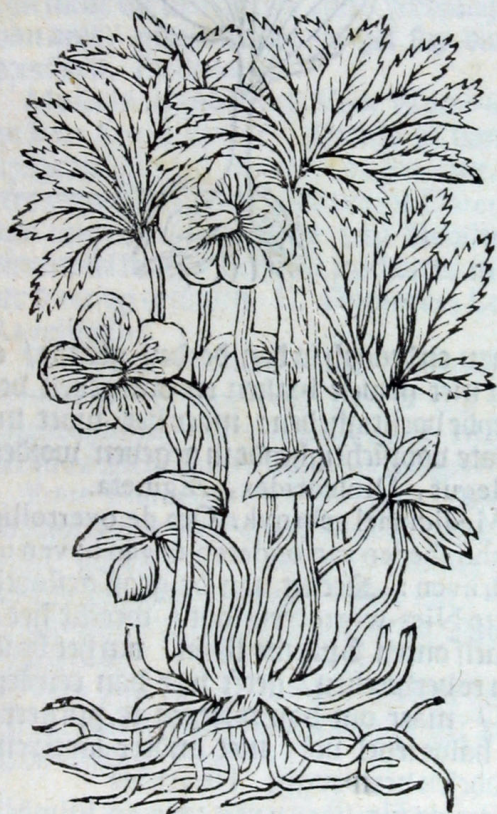
Gesoden / en de Mondt daer mede gespoelt / versoet de Cant-pijn. *Agineta*.

Voor quade Schurftheyt, witte Zeerigheyt en Melaetsheyt: Het poeper van de wortel met Olie ofte Salve gemenght en opgestreeken. *Agineta*.

Voor de Luyle - sieckte: De wortel in Azijn gekookt / en daer mede gewassen. *Plinius*.

Voor het Podagra: Neemt Nies-wortel ziedse in Peter-olie, en bestrijckt de pijnlijke plaetse daer mede. *Ravelingius*.

Swarte Nies - wortel, in 't Latijn
Elleborus Niger.

Gedaente.

Dit kruipt heeft langhwerpigh breede hartachtige doncker-groene bladeren / die aen beyde zijden van het midden tot boven toe saegh-wijs gekertelt / en op de top

van lancachtige steelen veel by een vergadert zijn. De bloemen komen op korter steelkens te voorschijn / en zijn eerst witachtigh / in 't midden met geelachtige dyaemants versien / en daer na licht-paers / eindelijk bzencht het voort in 't midden van de bloemen vier ofte vyf by een geboeghde groene hauwken / die van de Akeleyen eenighsins gelijk / waer in het zaet beslooten leyt. De wortelen zijn veel dicke zwarte beselingen / aen een kinophien t'samen vast gemaeckt / ende in 't midden met een dunne zenutwe verzien.

Plaerte. Het wordt van de Lief-hebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het begint voort na de Dofst te bloeyen.

Oeffeningh. Het wordt door planten en van zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. De swarte Nies-wortel is warm en droogh in den derden graedt / openende / supberende / en de tape en melancolijcke vochtigheden af-jagende van krachten. *Galenus*, *Mesue*.

Medicinael gebruyk. Voor Krankfinnigheyt, Melaetsheyt, langhduurende Koortsen, Beroertheyt, Lammigheydt, Flereijn en alderhande sieckten die uyt melancolijck en slijmerige vochtigheden haer oorsprongh hebben: Neemt van de wortelen van een tot drie vierendeel loots / weecht het in eenigh bequaem nat / en geeft het nuchteren in: Ofte neemt swarte Nies-wortel, Caneel, Venckel-zaet, Anijs-zaet, Mastick van elcks even veel / stoot het tot een fijn poeper / en geeft hier van een scrupel tot een vierendeel loots / met eenigh nat in. Andere nemen de bladeren in de schadutwe ghezoocht / stootse fijn / daer by doende even soo veel witte Supcker / en hier van geven sy nuchteren soo veel als op twee spitsen van een mes leggen kan / in: die verweecht drie ofte vier sachte Stoel-gangen. *Dioscorides*, *Dodonæus*, *Lobel*.

Om de eeltachtige kanten van de Fistelen wechte nemen: Het poeper daer in ghestroopt / ofte de wortelen daer in gesteken / neemt

neemt de eeltachtige kanten in drie dagen wech. Galenus.

Vier-kruydt, in 't Latijn *Helleborastrum*.

Geslachten.

VAn dit Gewas sijn men twee soorten / het een gemeen / en het ander groot Vier-kruydt genaemt.

Gedaente. Gemeen Vier-kruydt is de swarte Nies-wortel eenighsins gelijk / maer de bladeren zijn smalder / en geheel saegh-wijs gekerft: Oock brenghet dit Gewas een steel voort van een voet hoogh / en aen het opperste in verscheyde tackskens gedeelt / van de welcke de gras-berwoige bloemkens / met haer zaedt-hautkens / die van swart Nies-kruydt wel gelijk / maer klepnder / afhangen. Het zaet is zwart en rondt. De wortelen bestaen upt veel zwarte beseligen.

Groot Vier-kruydt heeft langer / hooger en dicker steelen / als de voorgaende soorte / ter zijde veel zijde-tackskens voort brenghende. De bladeren zijn oock smalder / en seven vinger-wijs by een geboeght. De bloemen zijn die van gemeen Vier-kruydt, en de hautkens die van swart Nies-kruydt gelijk. Het zaet is langhwerpig / rondt en zwart. De wortel is bruyn / saselachtigh en hardt.

Plaetse. Bepde dese soorten van Vier-kruydt worden in de Hoven gesien / hoewel de eerste soorte in sommige Bosschen van Brabant gebonden wordt.

Tijdt. Sy bloeyen in January ofte February, en het zaedt wordt in Maert rijp.

Aert en Krachten. Vier-kruydt komt in aert en krachten met de swarte Nies-wortel over een / maer het purgeert niet meerder kracht en gewelt. De Apothekers plachten het eerrijds dooz onkunde in plaetse van swarte Nies-wortel te gebruiken.

Flammula vulgi.

Gedaente.

Dit Gewas heeft lange tape / groene / rankachtige steelen en zijde-tackskens /

met veel bladeren / klepnder als die van Lijnen, bewassen / en sich selven om de nabstaende steunselen vast makende. De bloemen zijn sterre-wijs uptgebrejdt / wit en in 't midden met klepne draepkens versien. Het zaet is geelachtigh bruyn / rondt / en platachtigh met puntkens. De wortel is saselachtigh / gelijk die van de Nies-wortel.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in sommige Hoven alleen gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus, en daer na wort het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wort in April gezaeyt / en opgeschooten dooz eenigh steunsel / ofte aen de Prielen opgerecht / en daer spruyten alle Jaren de steelen van selfs wederom voort.

Aert en Krachten. De Flammula is seer scherp en heet ofte brandende van aert en krachten / dooz welke scherpe en brandende kracht / sy de quade zeerigheden het vel af trecken mach. Lobel.

Clematis peregrina.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort veel lange / dunne / geknoopte / roodachtige ranken / waer mede het aen de Boomen / Prielen / en andere steunselen op klimt. De bladeren zijn die van de Flammula wel gelijk / maer grooter en breeder. De bloemen zijn van hier bladeren gemaect / voortwaerts breedt / van binnen met eenige draepkens verciert / somtijds blaew / en somtijds purper van verwe. De zaden zijn plat / breet en rondt. De wortelen zijn langh en beselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier in sommige Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny, en 't zaet wort in Augustus rijp.

Oeffeningh. Het begeert de selve oefeningh als de Flammula.

Aert en Krachten. Dit Gewas komt in aert en krachten met de Flammula over een.

Swaluwe-wortel, in 't Latijn *Hirundinaria*, *Vincetoxicum*, *Asclepias*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft ronde / tape steelkens van meer als twee voeten hoogh / met doncker-groene / langhwerpige / breede / spitse bladeren / de smalste Veyl-bladeren van gedaente gelijk / betwassen. De witte bloemkens zijn zwaer van reuck / op korte steelkens tusschen de bladeren voort komende / na de welke dat langhwerpigh ronde spitse hantkens te voorschijn komen. Het zaet is rosachtigh of gout-geel / plat-achtigh / langhwerpigh / en leyt in witte wolachthgeyt bewonden. De wortel is beselachtigh en menighbuldigh.

Plaetse. Dit Gewas is in de Nederlanden nergens als in sommige Hoven te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, en het zaet wordt in Augustusrijp.

Oeffeningh. Men teelt het van zaet / op een openluchtige en sabelachtige grondt gezaept zijnde / voort.

Aert en Krachten. De wortelen van dit Gewas zijn warm en droogh in den eersten graedt / openende / dun makende / en zweet drijvende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Colijck en om de Maent-stonden der Vrouwen te verwecken: Neemt van het poeper van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dioscorides, Fuchsius.

Voor steken en beten van vergiftigh en rasent gedierte: Gehuyckhet het poeper van de wortel met Wijn eenige dagen achter een. Dioscorides.

Voor Pest en besmettelijcke Sieckten: Neemt van de sijn gestooten wortelen anderhalf vierendeel loots / en laet het met Carduus Benedictus, Suringh ofte Buglossen-water innemen / en warm toe gedecht zijnde daer op zweeten. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Water- en Geel-sucht: Leght de wortelen in Wijn te weecken / ofte koochtse in de selve op / en laet hier van tweemaal daeghs een roemertje vol van drincken. Brunfelsus.

Voor Wormen: Geeft van het poeper van de wortelen voort een lint twintigh greyn / en voort een out mensch een vierendeel loots met water van Gras gedistilleert in. Ravelingius.

Om geronnen Bloet binnen het Lichaem te doen scheiden: Neemt Swaluwe-wortel een vierendeel loots / en laet het met Azijn innemen.

Voor de vallende Sieckte: Neemt van de wortel twee derden van een vierendeel loots / Pioenienzaet een derde deel van een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geeft het met bequaem nat in. Joh. Stocker.

Voor vuyle Zeeren: Neemt de gestooten wortel / en stropstse daer in. Lobel.

Cerin-

Cerinthe.

Gedaente.

De Cerinthe heeft langwerpige, breede en met witte placken besprenkelde bladeren / die nederwaerts omgebogen aen ronde getackte steelen afhangen. De bloemen / die aen de top van de steelen voortkomen / zijn rondt / langhwerpig / hol / geel / purper-geel ofte bruin-root van vertwe. Het zaet is kantigh en zwart. De wortel is matelijck langh en dick.

Plaetse. Dit Gewas soude men hier te Lande vergeefs elders dan in de Hoben soecken.

Tijdt. Het bloeyt in May, Juny, en July.

Oeffeningh. Het wordt door het zaet / in goede en wel bereyde Aerde gezaeyt zijnde / aengewonnen.

Aert en Krachten. De Cerinthe is verkoelende en een weynigh t'samen-treckende van aert en krachten. Dodonæus.

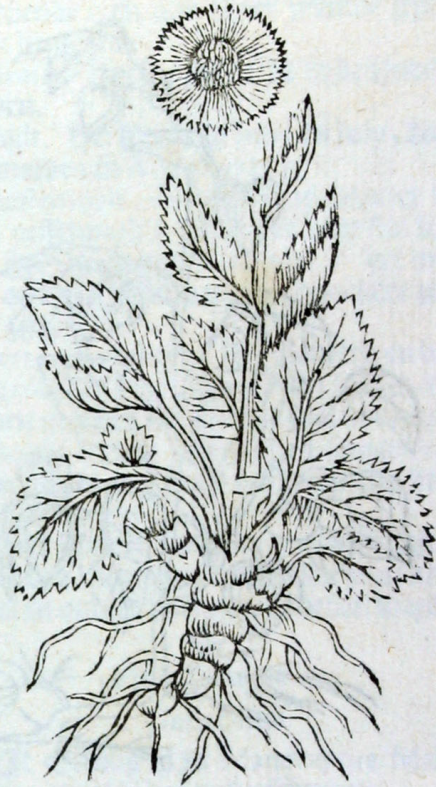
Doronicum.

Gedaente.

Dit krupdt brenghet voort rontachtige breede / bleek-groene en wat rupghachtige bladeren / de Konkommer bladeren eenighzints gelijck / maer kleynder en sachter. De steel is gestreept / rupghachtigh in weynigh zijde-tackskens gedeelt / en op de toppen met geele bloemen / als die van Vokelaer verzien / de welcke daer na door de windt verstoppen. Het zaet is kleyen en zwartachtigh. De wortelen zijn niet seer groot / in leden gedeelt / somtijds schier knobbelachtigh / en niet beselingen behangen.

Plaetse. In de Hoben van Nederlandt geplant zijnde / wast aldaer weeldigh genoegh voort.

Tijdt. Het draeyt zijn bloemen in May. Oeffeningh. Het wordt hier te Lande door de nieuwe wortelen en spruyten aenge-

wonnen / en in wel bereyde sabelachtig aerde geplant.

Aert en Krachten. De wortelen van Doronicum zijn warm en droogh van aert / en het vergift wederstaende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Pestige Siekte, drayinge des Hoofts, Hert-kloppinge, en winden des Lijf-moeders: Neemt van dese wortel gedrooght zijnde een ofte anderhalf vierendeel loots / stoot het kleyen / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Joh. Schroderus, Gesnerus.

Krieken van over Zee, in 't Latijn Halicacabum, Alkekengi.

Gedaente.

Dit gewas heeft ronde bruin roode / in ledckens en sommige zijde-tackskens geschepte steelen / omtrent een kleyne vinger dick / en anderhalven voethoogh: dese zijn

zijn met bladeren als die van de Nachtschade, maer grooter en routwer bewassen. Men de oorsprong der bladeren spruyten nederwaerts afhangende bleek-witte bloemkens / die van dicke blaeskens gebolgh worden / in de welcke eerst een groene en daer na roode besie / als een kars / met klepn / plat / en geelachtigh zaet gebult / befloten leyt. De witachtige dunne wortelen verspreyden sich wijt en breecht / op verscheide plaetsen nieuwe scheuten voort brengende.

Plaetse. De Alkekengi wordt in de Hoben geplant / anders is het oock in sommige Bosschen van Nederlandt te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in July, en de besien worden in de Hertst rijp.

Oeffeningh. Het begeert weynigh oeffeningh / en alwaer het eens geplant is geweest / kan men het qualijck wederom uytropen.

Aert en Krachten. De besien neffens het zaet van Kriecken van over Zee, zijn verkoelende en verdoogende in den tweeden graedt / openende en den Urijn af drijvende van krachten. C. Durantus, Fuchsius, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Geelsucht, en Graveel; neemt tien vruchten van de Alkekengi, kneustse en kooktse in een pint Garstewater door gesegen zijnde doet er wat Supper hier by / en laet hier van drincken. Mattho- lus, Brunfelsus, Dioscorides.

Vreemde of swarte Kriecken van
over Zee, in 't Latijn *Halicacabum*
Peregrinum.

Gedaente.

Dit vreemde Gewas heeft dunne / gestreepte / ranchachtige steelen / die gelijk de Turckle-boonen, met haer klauwierkens aan de bystaende steunselen opklommen en sich vast maken. De bladeren zijn langhwerpig / rondom de kanten gekerft / en in sommige deelen diep gesneden. De klepne witte bloemkens komen op lange steelkens voort / die van blaeskens / in drie deelen gescheyden / en pder deel een harde zwarte vrucht ofte besie in zich behoudende / gebolgh worden. Het middelste van de vrucht is wit / en de gedaente van een herte uytbeeldende. De wortel is matelijck dick / en met dunne beselingen behangen.

Plaetse. Het is hier te Lande in de Hoben by sommige liefhebbers te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in July, Augustus en September.

Oeffeningh. Het wordt van zaet in April gezaeyt / en opgekomen zijnde / moet het niet eenigh steunsel ondersteunt worden.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn noch onbekent / maer om dat het de gedaente van een herte uytbeelt / soo meenen sommige dat het tot de gebreken van 't herte nut soude zijn. Chabræus.

Slaep-

Slaep-makende Nacht-schaye, in 'tLatijn *Solanum Sonniferum*.

Gedaente.

De Slaep-makende Nacht-schaye heeft dicke/ronde/hardtachtige steelen/van omtrent drie voeten hoogh / die met langhwerpighe breedte sachte bladeren bewassen zijn. De bloemkens / de welke aen de oorsprongh der bladeren rondom de steel voort komen / zijn bleek-geel van verwe / van vijf bladkens gemaect / en in 't midden met eenige kleyn draepkens verciert: Na dese volgen de vruchten ofte Saffraen-geele Besien met kleyn zaet gebult / die in rupge blaeskens / de gedaente van salf-buskens uwebeeldende / beslooten zijn. De wortel is langh en houtachtigh.

Plaetse. Het is van vreemt zaet in sommige Hoben aengewonnen.

Tijdt. Het bloeyt laet in de Somer / maer de Besien worden hier te Lande selden rijp.

Aert en Krachten. Dese Nacht-schaye is merckelijck / ofte in den derden graet verhoelende van aert / pijn-stillende en slaep-verwekkende van krachten: Maer te veel van dese Besien / of meer dan twaelf ingenomen / maken rasernye en ydelheyt van hoofde. Dioscorides, Galenus.

Dulle-besien, groote Nacht-schaye,in 't Latijn *Solanum lethale*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft ronde / bypne getachte steelen / van drie ofte vier voeten hoogh en omtrent een kleyn vinger dick / met bypn-groene en wat harpachtige bladeren / grooter en breeder als van de gemeene Nacht-schaye bewassen. De bloemen / die aen de oorsprongh der bladeren op korte steelkens voort komen / zijn langhwerpig / hol / en droeve ofte verstorven van verwe: Na dese volgen groote / zwarte en blinkende Besien / naer de ghedaente van een Wijn-druybe / met kleyn bypn zaet gebult. De wortel is langh / witachtigh / voort-

kruppende / en alle Jaer nieuwe scheuten voort brengende.

Plaetse. Het wordt mede in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July, de Besien worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. Dit Gewas begeert wepnigh oeffeningh / want het dooz sijn wortel sich seer vermenighvuldicht / het wil alleen op een schaduwachtige donckere plaets geset zijn.

Aert en Krachten. De bladeren en besien van groote Nacht-schaye zijn houdt in den vierden graet: de schofse van de wortelen zijn houdt in den tweeden en droogh in den derden graet / en slaep-makende van krachten. Galenus.

Maer hoe schadelijck / ja somtijds doodelijck den menschen de Besien zijn / kan by Lobel en andere Schrijvers besien worden.

Mandragora.

Gellachten.

Dit Gewas is in Mandragora Manneken en Wijfken onderscheyden.

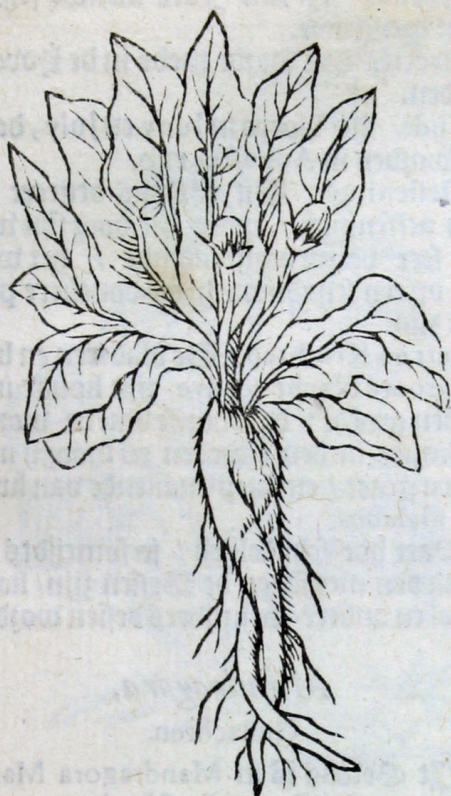
Gedaente. De eerste soorte heeft lange / breede / bleek-groene / en ter aerde omgeboogte en verspreyde bladeren / die van de Beere gelijk. De witte bloemkens spruyten pedder op een besonder steelken tusschen de bladeren voort / die van goud-geele Appelwys ronde Besien / platte en upt-geholde zaden in sich behoudende / gebolgt worden. De wortel is witachtigh / langh / dick / en in twee of drie gedeelt. De bladeren van dit Gewas zijn sterck / en de Besien soet van reuck.

De tweede soorte ofte Mandragora Wijfken heeft sinelder / kleynder en bypnder bladeren / maer Peer-wijse en bleeker Besien.

Plaetse. De Mandragora wordt hier te Lande alleen in de Hoben van de Kruidt-bemimmers gebonden.

Tijdt. De Besien van dit Kruidt worden in July ofte Augustus rijp.

Oeffe-

Oeffeningh. Het moet op een sommer-achtige plaetse gezaeyt of geplant zijn.

Aert en Krachten. De Mandragora, en voornamentlijk de schozse van de wortelen / is verkoelende in den derden en verdoovende in den eersten graedt / vermozwende en pijn-stillende / of verdoovende van krachten. Inwendigh gebruyckt / verwecktse kramerganch ende het Szaken / gelijk de swarte Nies-wortel, maer het en kan soo bep'igh niet als de selve ingenomen worden. Matthiolus, Fuchsius, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor ontsteken en pijnelijke Oogen: Bereydt een afziedtsel van de wortel in water / en wascht de Oogen daer mede : ofte vermenght het uytgedroogde sap van de wortelen onder de Daggh-wateren. Dioscorides.

Voor Tandt-pijn: Koocht de schozse van de wortel in Azijn / en houdt het in de Mondt.

Voor heete en harde Geswellen: Neemt de gestooten bladeren / doet'er by wat Garsten-meel / en leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Voor een verharde Milt: Neemt de gestooten bladeren / doet'er by wat Haselwortelen Saffraen, en leght het Placster-wijs op de linker-zijde. Rondeletius

Gulden Appel, Appel der Liefde,
in 't Latijn *Pomum Amoris.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde / hooge / zwacke en wat ruwe steelen / met veel bleek-groene / diep gekerfde ofte gesnede bladeren behangen. De geele bloemen groepen op korte steelkens vijf of ses by een / en worden van ronde / roode / sappige / somtijds gestreepen en somtijds ongestrepte ofte gladde vruchten gevolgt. Het zaet is plat en geelachtigh. De wortelen zijn langh en gebeselt. Dit geheel Gewas heeft een zware en sterck-riekende reuck.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus, de Besien worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het begeert op een wel ter Son gelegen plaets in de Lente gezaeyt te zijn / en op gekomen zijnde moet het met eenigh steunsel ondersteut worden.

Aert en Krachten. Dit kruydt / neffens de Appelen of Vruchten / is verkoelende en verdoovende van aert / maer niet soo seer als de Mandragora. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Schurftheyt: Neemt de Vruchten van dit Gewas en koochtse in Olie / waer mede gy de schurft de plaetse bestrijcken sult.

Appelen van Ethiopien, in 't Latijn Mala Ethiopica.

Gedaente.

Dit vrcemt Gewas heeft een rechte en matelijck dicke steel / van omtrent anderhalve

derhalve voet hoogh / in twee ofte drie zijde-
steelten ghescheyden / en hier en daer met
korte doornkens beset. De bladeren zijn
breedt / aen de kanten hoeckigh gesneden /
hardtachtigh en bleeck-geel van verwe: de
middel-ribbe is oock met korte doornkens
gewapent. De bloemen zijn wit / van ses
bladekens t'samen geset / en in't midden met
geele draepkens verciert. De vruchten zijn
rondt / gestreept / schoon root / maer kleyn-
der en harder als de Appelen der Liefde.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in som-
mige Hoben / maer seer selden gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer / en in de
Herfst worden de vruchten rijp.

Oeffeningh. Het moet in April op een
warme en wel ter Son gelegen plaetse ge-
zaeyt worden.

Aert en Krachten. Dit Kruydt noch des
sels Vruchten worden tot geen gebreken ge-
bruykt.

*Varangenes, Dol-appel, in't La-
tijn Melansana, Mala insana.*

Gedaente.

Dit is een leegh Gewas / hebbende een
kort steeltken / in weynigh zijde-tack-
kens gescheyden / maer met groote / breede /
harprige en aen de kanten een weynigh ge-
snede bladeren / gelijk die van de klepne
Kliffen ofte slaep-makende Nacht-schaye
bewassen. De bloemen zijn wit ofte paers /
sterre-wijs upt-gespreyt / en in't midden
met geele draepkens verciert. De groote en
langhwerpige paers-blaeuwe vruchten han-
gen in kloek-wijse knoppen aen langhach-
tige steelkens nederwaerts af. Het zaet is
kleyn / bruyn of geelachtigh van verwe.
De wortel is saselachtigh.

Plaetse. Het wort hier te Lande nergens
dan in de Hoben gesien.

Tijdt. De vruchten worden in de Herfst
rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in de
Lente in wel bereyde aerde gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Appelen of Vruch-

ten van dit Gewas zijn hout en bochtigh
van aert / gelijk de Kauwoerden, en wor-
den tot geen gebreken gebesicht / maer tot
spijse gebruykt / gelijk men in sommige
Landen gewoon is / verwecken tot bpsla-
pen / nochtans geven sy een ongesont voeds-
sel. Ravelingius, Lobel.

*Wit- en Geel Bilsen-kruydt, in't
Latijn Hyosciamus albus & luteus.*

Gedaente.

Wit Bilsen-kruydt en schiet soo hoogh
niet op als het gemeen of swart Bil-
sen-kruydt: oock zijn de bladeren witter /
breeder en sachter. Aen't opperste van de
steelten en oorsprongh der bladeren / draeght
het bleeck-witte bloemen / na de welcke het
witachtigh zaet voort komt in zaet-hups-
kens die effen en niet stekeligh en zijn. De
wortel is matelijck groot en met saselingen
behangen.

Geel Bilsen-kruydt heeft ongesneden bla-
deren / gelijk de groote Nacht-schaye,
maer sachter en witter. De geele bloem-
kens / die aen de toppen van de steel te voor-
schijn komen / zijn kleynder als die van
swart Bilsen-kruydt: oock zijn de zaet-hups-
kens kleynder en effen / en het zaet geelach-
tigh. De wortel is teer en dun.

Plaetse. Beyde dese soorten van Bilsen-
kruydt worden in de Nederlanden in de Ho-
ben onderhouden / en nergens in't wilde
gebonden.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in de Somer / en
ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Soo wel wit als geel Bilsen-
kruydt moet alle Jaer in de Lente gezaeyt
worden.

Aert en Krachten. Wit Bilsen-kruydt, en
voornamentlijck des sels zaet / is hout in
den derden en dzoogh in den eersten graedt /
slaep verwekkende / en pijn stillende of ver-
doovende van krachten. Matthiolus, C.
Durantus.

De geele Bilsen en wordt nergens toe ge-
bruykt. Lobel.

C c

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, scherpe Sinckinge, Bloet-spouwen en overvloedige Maent-stonden: Neemt het zaet van witte Bilsen-kruydt een half scrupel / stoot het kleyen / en geeft het met Meede in. Lobel.

Voor geswollen Mannelijckheyt en Borsten der Vrouwen: Neemt het zaet van wit Bilsen-kruydt, stoot het kleyen met Wijn / en legt het Plaester-wijs op. Dioscorides.

Besiet verder in 't Vierde Deel by swart Bilsen-kruydt.

Stinckende Melde, in't Latijn

Atriplex fetida, Hircina.

Gedaente.

Dit kruydt heeft teere / en langhs de aerde krippende steelkens / met kleyne witte bladkens / van gedaente de Melde gelijk / betwassen. De bloemkens en 't zaet zijn zeer kleyen / dicht by een gedrongen te voorschijn komende. De wortel is dun / en met hartz-wijse beselingen behangen. Dit geheele kruydt heeft een vuple en bockachtige reuck.

Plaetse. Het wort in sommige Hoben gebonden.

Tijdt. In de Somer draeght het bloemen en zaet.

Oeffeningh. Wanneer het eens gezaeyt is / spruyt het alle Jaer van selfs wederom voort.

Aert en Krachten. Stinckende Melde is verdroogende en af-bagende van aert en krachten.

Medicinael gebruyck. Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt de gekneusde bladeren / en laet de Vrouwen daer aen rieken. Dodonæus.

Voor Schurftheyt, vuyle Wonden en Zeeren: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt / waer mede ghy het Schurft / de Wonden en Zeeren dickwils wasschen sult. Ravelingius.

Veneetse Alcea, in't Latijn

Alcea Veneta.

Gedaente.

Dit kruydt schiet met ronde / hartzige getackte buyghsame steelen / omtrent anderhalve voet hoogh op. De bladeren zijn in veel deelen geschepten / aen de kanten gekerft en doncker-groen van verwe. De bloemen / die op besondere steelkens voortkomen / zijn van 5 bladeren gemaekt / aen het uiterste wit / en in 't midden purper-root / daer een gout-geel daddeken uyt wast: dese vertoonen sich een ure ofte twee voor de middagh / daer na sluytense sich toe en vergaen / gevolgt wordende van wijde blaeskens / in sich besluytende een langhwerpighe rondt hartzigh bolleken / met kleyen zwart zaet als van Nigelle gebult. De wortel is met lange beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt by de kruydt-beminders in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Dit kruydt moet alle Jaer in Maert ofte April wederom gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Veneetse Alcea is warm en vochtigh in den tweeden graedt / en deelachtigh van eenige versachtende en vermurwende kracht: maer het wordt weynigh tot Medicijne gebruyckt. Lobel, Dodonæus.

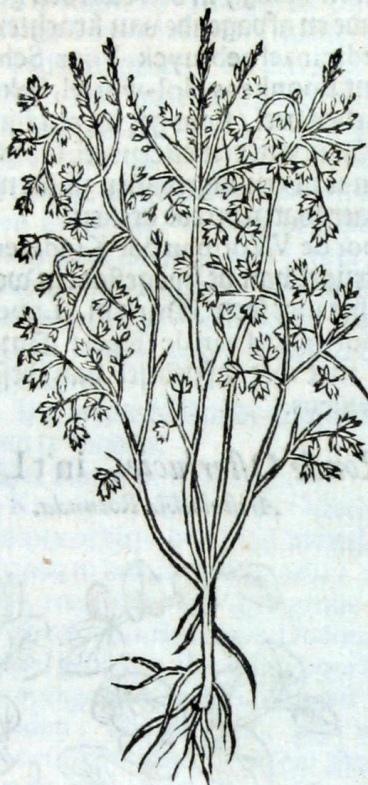
Aertroock, Duyve-kervel, in't

Latijn *Fumaria.*

Gedaente.

De Duyve-kervel heeft teere kantige en seer getackte steelkens / met asch-berwigh groene en kleyen gesneede bladerkens / gelijk die van de Coriander, betwassen. De purper-roode bloemkens komen aen de toppen der steelkens aer-wijs by een gevoeght te voorschijn. Het zaet is rondt en doncker-groen van verwe. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt in de Apothekers en

en Moes-hoven ghebonden / anderzints groept het oock wel in de Krooren-belden.

Tijdt. Het bloeyt van May, tot diep in de Sommer.

Aert en Krachten. Du ve-kervel is verkoelende en een weynigh verdzoogende van aert / bitter van smaect / openende / afbagende / en 't bloet sachtelijck van water / en galachtige bochtigheden supberende van krachten. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van 't Ingewant, Geel-sucht, Scheurbuyck, langhduurende Koortsen en Schurtheydt: Neemt van dit Kruydt vier handen vol / koocht het in een mengelen wey / tot dat een derdendel versoden is / en laet hier van eenige dagen achter een dincien. Galenus, Ægineta, Brunfelsus.

Voor duyfter Gesicht: Neemt het sap van dit Kruydt en druypt het in de Oogen. Dioscorides.

Geel Aertroock, in 't Latijn *Fumaria lutea Montana*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort veel steelen / omtrent een voet hoogh opschietende / die met asch-graewte bladeren / de stinkende-Gouwe eenighsints ghelijckende maer kleinder / bewassen zijn. De geele en langachtige bloemen / komen aen het opperste der steelen ordentelijck te voorschijn. Het zaet is plat rondt / zwart ende in langhwerpigh ronde hauken beslooten. De wortel is breedt uytgespreyt en saselachtigh.

Plaetse. Het wordt van de Lief-hebbers in de Hoven seer begeert / om dat het weynigh gebonden wordt.

Tijdt. Het daeght zijn bloemen in July en Augustus.

Oeffeningh. Het moet in April op een open-luchtige plaets gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Het is mede bitter van smaect / en het komt in aert en krachten met de gemeene Duyve-kervel over een / maer 't schijnt krachtiger te zijn om de grove bochtigheden subtiel te maecten / ende dooz de Uryn af te jagen. Lobel.

Valsch Hol-wortel, in 't Latijn

Fumaria Bulbosa, *Radix Cava*
Herbariorum.

Gedaente.

Dit Kruydt heeft dunne ronde steelen van een palme langh. De bladeren zijn bleek-groen / diep gesneeden / die van de Aertroock eenighsints ghelijck / maer grooter. Aen 't opperste van de steelen draeght het uyt den roode bleek-purpere / langhwerpige bloemen / die achter met uytstekende horenkens / ghelijck de bloemen van wildt Vlas, versien zijn. Het zaet leydt in kleyne breedtrachtige haukens beslooten. De wortel is knobbelachtigh / met dunne beselingen behangen / en van onderen breedt en hol.

Ge 2

Plaetse.

Plaetse. Het wordt veel in de Hoben van Nederlandt gebonden.

Tijdt. De bladeren springen heel vroegh in 't Boor-jaer uit / de bloemen vertoonen sich in Maert en April ; maer in de May vergaet het krupt wederom / en de wortel blijft alcentot het volgende Jaer in 't leven.

Oeffeningh. Dit Gewas begeert wepnigh oeffeningh / want eens gezaept ofte geplant zijnde / blijft lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De wortel van dit Gewas is warm in den tweeden en droogh in den derden graedt / openende / afvagende / en wepnigh t'samen-trekkende / het vergift wederstaende / ende 't zweet en den Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden te verwecken, en de doode Vrucht afte drijven : Neemt een vierendeel loots van dese gedrooghe en sijn gestooten wortel / en geeft het met Wijn in. C. Durantus.

Voor Geel-sucht en Schurft : Neemt een vierendeel loots van het poep van de wortel en geeft het met eenigh nat in / ingenomen zijnde moet het zweeten verweckt worden. Brunfelsus.

Voor vuyle Wonden en Fistelen : Neemt het poep van dese wortel ende stropt het daer in. Joh. Schroderus.

Boonkens Hol-wortel, in 't Latijn

Aristolochia Fabacea.

Gedaente.

Dese Plante is van steeltkens/bladeren / bloemen en haulwen / de voorgaende Valsch Hol-wortel gelijck / maer in alles klepnder. De wortel is klep / rondt / en onder veel beselingen uptwerpende.

Plaetse. Het wordt in de Hoben geplant / andersins wordt het in sommige Provincien van Nederlandt aen Hagen en kanten van drooge Beeinden en Ackers overbloedigh gebonden.

Aert en Krachten. Boonkens Holwortel is

warm en droogh in den tweeden graet / verbeterende en afvagende van krachten. Lobel.

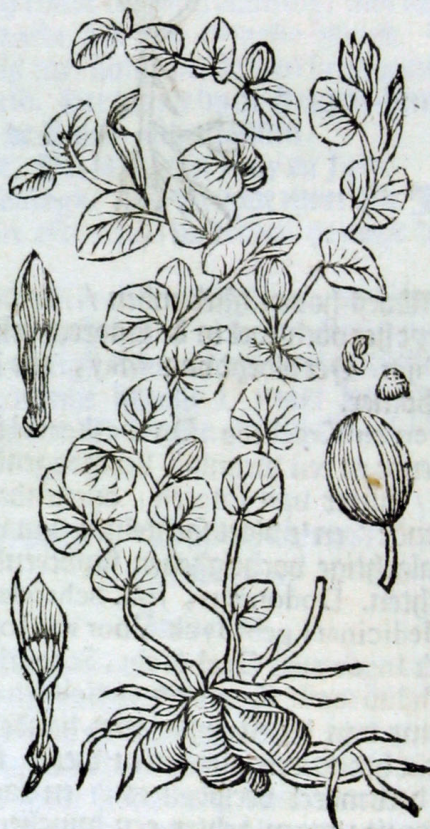
Medicinael gebruyck. Voor Schurftheit. Neemt Boonkens Hol-wortel, Bakelaer van elcks even veel / stoot het tot een sijn poep / hier van neemt een vierendeel loots met eenigh nat in / en ingenomen zijnde moet men sich daer warm op toe decken.

Voor de VVormen der Kinderen: Neemt een scrupel van de sijn gestooten wortel / en geeft het met soete Meick in. Lobel.

Voor gelwel van de Keel : Gorgelt dickwils met het afziedsel van dese wortel. Dodonæus.

Ronde Osterlucie, in 't Latijn

Aristolochia Rotunda.

Gedaente.

Dit Gewas heeft veel vierkante stelen / van anderhalven voet hoog / bewassen met

met ettelijcke bladeren / van groote tuffchen de Maluwe en Veyl-bladeren, facht / aderachtigh / doncker-groen / op een hozt steelken rustende: daer op leggen langhtwerpige bloemen / hol en uyt den paerffen zwart van bertwe: daer na volght een ronde en gestreepte bzucht / de gedaente van een kleyn Meloenken hebbende / in sich besluptende veel breecht en zwartachtigh zaet / met sommige bellekens afgescheyden. De wortel is groot / knobbelachtigh / gerimpelt / buyten graenw / van binnen geel / met een dicke schoofse behangen.

Plaetse. Het is hier te Lande nergens dan in de Hoben te vinden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny.

Aert en Krachten. De ronde Osterlucie ende voornamentlijck des selfs wortel / is warm en droog in den derden graedt / openende / dun makende / en afvagende van krachten. Matthiolus, Bauhinus, Dodonæus.

Medicinael gebruyk. Voor Enghborstigheid, verstoppinge van de Mildt, opgestopte Maent-stonden, Buyck-pijn, pijn voor 't Herte, en besmettelijcke Siekten: Neemt poeper van de gedrooghte wortel een viendeel loots / en geeft het met Wijn in: ofte bereydt een afziedsel met Wijn van de wortel / en laet daer van drincken. Dioscorides, Galenus, Matthiolus, Dodonæus.

Voor vuyle Wonden en holle Zeeren: Neemt poeper van de wortel / ghestooten Irias-wortel van elcks eben veel / vermengt het met Honingh en leght het op: ende wascht de Wonden en Zeeren dickwils met Wijn / daer de wortel ingesoden is geweest. Dioscorides.

Voor vuyl en bedorven Tandt-vleesch: Neemt het poeper van de wortel / ende wijft 'er het Cant-vleesch mede. Dioscorides.

Voor het uytfincken des Aersdarms: Bereydt een afziedsel van de wortel met Wijn / en stooft 'er het ffontament mede. Ravelingius.

Lange Osterlucie, in 't Latijn

Aristolochia Longa.

Gedaente.

De lange Osterlucie is de ronde seer gelijk in uiterlijcke gedaente / maer de steelen zijn soo langh niet / de bladeren blecker van bertwe / en de bzuchten Peertwijser. De wortel is dick en langh. Clusius heeft de selve somtijds een arm dick ende een voet langh gebonden.

Plaetse. Sy wordt mede in de Hoben geplant.

Tijdt. De bloemen en bzuchten komen met die van de ronde Osterlucie op een tijdt voort.

Aert en Krachten. De lange Osterlucie verschilt in aert / krachten en medicinael gebruyck wepnigh van de ronde.

*Aristolochia Clematit is van dese**Landen.*

Gedaente.

DEse soorte van Osterlucie is de lange van gedaente gelijk / maer de bloem is geelachtigh / en de wortelen zijn van veel dunne saselingen te samen geset.

Plaetse. Het wordt mede in sommige Hoven onderhouden / en op de Aekers van eenige Provincien van Nederlandt gevonden.

Tijdt. De bloemen en vruchten komen met de andere soorten van Osterlucie te voorschijn.

Aert en Krachten. De wortel komt in aert en krachten met de andere wel over een / maer en is soo krachtigh niet in werkingen. Lobel.

Pistolochia.

Gedaente.

DE Pistolochia is de lange en ronde Aristolochia van steeltkens en bladeren gelijk / maer in alles teeder. De bloemkens zijn mede langhwerpig en hol / aen haer bovenste en uiterste zwartachtigh. De vrucht is rondachtigh. De wortelen zijn geveselt / dicke gelijvige Biesen gelijckende / ende geel van verwe.

Plaetse. Hier te Lande is het nergens als in de Hoven te vinden.

Tijdt. Dit Gewas draeght zijn bloemen en vruchten met de andere soorte van Aristolochia.

Aert en Krachten. Dese Pistolochia schijnt van aert en krachten de andere soorten van Aristolochia niet ongelijck te zijn. Dodonæus.

Kruydeken en roert my niet, in

't Latijn Noli me tangere.

Gedaente.

DIt kruydt heeft ronde / geknoopte / en getackte steelen / van anderhalven

voet hoogh / en is met bleek - groene bladeren / die van Bingel - kruydt seer gelijk / bewassen. De bloemen zijn geel / vooz breed en hol / achter met een ongekromt hoornken versien : na dese volgen lange en ronde hauwhens / met klep en ronde zaet gebult / van gedaente die van stinckende Gouwe seer gelijk : de welcke eens lichtelijck aengeroot / sich open doen en in kronckelen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Hier te Lande vindt men het alleen in de Hoven.

Tijdt. Het brenghet zijn bloemen en zaet in de Sommerse maenden te voorschijn.

Oeffeningh. Dit kruydt eens in den Hof gezaept zijnde / spruyt van het afgevallen zaet seer overbloedigh voort.

Aert en Krachten. Kruydeken en roert my niet, 't welck oock Springh - kruydt genaemt is / wordt vooz een schadelijck en vergiftigh gewas gehouden. Dodonæus, Lobel.

Sommige prijsen het gedistilleert water van dit kruydt vooz de Gicht ofte alderhande Flerezijn, met doeken van bukten op gelept. Ravelingius.

*Peper-kruydt, in't Latijn Pepe-**ritis, Lepidium.*

Gedaente.

DIt kruydt brenghet voort ronde en bughsaine getackte steelen / van ontrent twee voeten hoogh / met breedachtige en geschaerde bleek - groene bladeren / de Hof - ballem gelijk / bewassen. Op de toppen van de steelen draeght moschachtige witte klepne bloemkens : die van seer klep zaet gevolgt worden. De wortel is wit / langh en op veel plaetsen nieuwscheuten voortbrenghende.

Plaetse. Het komt in de Hoven voort / anderzins wordt het / maer seldom aen de dellingen van water - kanten gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Dit kruydt eens in den Hof gezaept of geplant zijnde / op een lommerach-

merachtige en bochte plaetse / spruyt alle Jaeren gewilligh voort.

Aert en Krachten. Peper-kruydt is warm en droogh in den derden graet. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Voor Heup-gichte of Sciatica: Neemt Peper-kruydt en Alant-wortel, stoot het te samen / doet'er by wat Verckens-reusel en legt het op. Dioscorides.

Voor vallende Sieckte, Water-sucht, Geel-sucht, Graveel, koude Pisse, opgestopte Maent-stonden en om de Geboorte te bevorderen: Bereydt een afziedsel van dit Kruydt met water / ende laet hier van drincken. Het gedistilleert water van dit Kruydt dyle oncen teffens ingenomen / is hier toe mede seer dienstigh. Ravelingius, Lobel.

Voor langduurende derdendaegse Koortsen: Neemt dit gestooten Kruydt / ende bindt het eenige tijdt op de Pols.

Voor vuyle Zeeren en Wonden: Neemt affche van de wortel gebrandt / en stroopte daer in. Ravelingius.

Brasilie Peper, in 't Latijn Capsicum.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort een vierkan-
te / brypne / getachte steel / van an-
derhalven voet ofte meer hoogh / die met
langhwerpig / breedtachtige en spitse don-
ker-groene bladeren / die van onse gemeen-
ne Nacht-schaye eenighsins gelijck bewas-
sen is. De bloemkens / die op korte dicke
steellkens / tusschen de bladeren van de zijde-
tackkens te voorschijn komen / zijn wit /
in 't midden met een kleyn groen stercken
verciert / ende de bloemen van Nacht-scha-
de ofte Maeghde palm van maechsel ge-
lijck: na dese volgen de hantwens / met
breedt / plat en bleek-geel zaet gebult / de
welcke eerst groen ende daer na schoon ofte
purper-roet van verwe zijn. Dese hant-
wens zijn langhwerpigh en recht / of langh
en krom omgebogen / ofte kort en breed-

achtigh / ofte bolwijs rondt. De wortel is
safelachtigh.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Neder-
landen nergens als in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt ster laet in de Somer /
ende de hantwen worden in 't laetste van de
Herfst rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer op een
wel ter Somme gelegen plaets in April ge-
zaept worden.

Aert en Krachten. Brasilie Peper is warm
en droogh in den vierden graet / de Maegh
versterkende / en de Winden scheydende
van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Lever- en
Water-sucht: Bereydt een afziedsel van
de hantwen met water / en geeft dit te drin-
cken / 't welck veel waters uyt den Lijve
drijft. Ravelingius.

Voor Heupgichte of Sciatica: Neemt de
versehe

versche en gestooten hantwen soo veel ghe-
noegh is / ende leghtse op de heupe; dit
treckt blasen / waar door veel quade voch-
tigheden outlast worden.

Voor Kropklieren en Plaacken des Aenge-
sicht ofte van de Huydt: Neemt de gestoo-
ten hantwen / vermenghtse met Honingh
en strijkt het daer op. Lobel.

Om de Tandten vast te maken: Neemt
assche van de bladeren / Paerle-moer van
elckis even veel / wascht dit te samen tot dat
het tot een wit poeper werde / waer mede
ghy de Tandten wrijven sult. Ravelingius.

Valsch Brasilie Peper, in 't Latijn

Strynodendron, *Pseudo-capsicum*, *Solanum*
Arborescens van de Nederlanders.

Gedaente.

Dit Gewas is een heesterachtige plante /
hooger als het oprecht Brasilie Peper
opschietende / en met langhtwerpige onge-
kerfde bladeren / van gedaente die van den
Amandel-boom niet seer ongelijck bewassen
zijnde. De bloemen zijn wit / als van de
Nacht-schaye. De vrucht is rondt ende
root / gelijk de Kriecken van over Zee,
plat zaet in sich behoudende. De wortelen
zijn matelijck langh en grof.

Plaetie. Het is alleen in de Hoben te vin-
den.

Tijdt. Het bloeyt in 't laetst van de So-
mer ofte begin van de Herfst / en daer na
worden de besien ofte vruchten rijp.

Oeffeningh. Het wort in baken ofte tob-
bens in 't Door-jaer gezaeyt / en opgekomen
zijnde / moet het by Winter-tijdt op een
warne plaetse ofte in een kachel gezet zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verhoel-
ende van aert / maer des zelfs krachten zijn
tot noch toe onbekent. Dodonæus.

Peper van Guynæe, in 't Latijn

Solanum Pomiferum Herbariorum.

Gedaente.

Dit Gewas schiet matelijck hoogh op /
ende heeft bladeren / die van geel Bil-

sen-kruydt gelijck. De bloemkens zijn als
die van de Nacht-schaye. De vrucht is ront
en root / by na gelijck de gulden Appel, ofte
Appel der Liefde. De wortel is met veel
beselingen behangen.

Plaetse. Het wortt by sommige Liefheb-
bers der krukden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt en draecht sijn vruchten
in de Sommer.

Oeffeningh. Het moet alle Jaer in de
Lente gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De aert en krachten
van dit krukdt is tot noch toe onbekent.

Beeren-klauw, in 't Latijn *Acan-*

thus, *Branca Ursina*.

Gedaente.

Dit krukdt heeft groote / breede / bruin-
groene bladeren / die aen beyde zijden
diep gesneden zijn: tusschen de welke een
steel

steel voort spruyt / de welcke van het midden tot aen de top met veel langhwerpige / witte / twee-bladige bloemen beset zijn. Na de bloemen volgen breedte hautkens / in sich besluypende plat en breedte zaet. De wortelen zijn van buypen buypen / van binnen wit en lijmachtigh.

Plaetse. Het wortel in de Apothekers Hoven beeltijds gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer / ende het zaet wortel in de Herfst rijp / en spruyt alle Jaeren wederom uyt.

Oeffeningh. Dit Gewas wortel van zaet ofte uyt spruytels aengewonnen.

Aert en Krachten. De Beeren-klauw is matelijck gestelt tusschen koude en hitte / ende doer by wat vochtigh van aert / vermurwende / versachtende en verteerende van krachten. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verwronge Leden, treckinge der Zenuwen, ende Verbrantheydt: Neemt van de wortelen ofte bladeren / gestooten zijnde / soo veel genoeg is / en leghtse op. Dioscorides.

Voor Gicht ofte Flereijn: Neemt de gestooten bladeren en wortelen / ende leghtse op de pijnlijcke plaets. Plinius.

Voor een verstopte en verharde Milt: Neemt van de bladeren van Beeren-klauw een hant vol / Ceterach een halve hant vol / schoffe van de Tamarisch-boom een loot / t'samen gesneden ende grof gestooten zijnde / weecht het in Olie van Kappers soo veel genoeg is / daer na op gesoden / en door geworpen zijnde / doet'er by soo veel Was / tot dat'et als een Salsje wortel / ende bestrijckt daer mede de lincker-zijde. Ravelingius.

Sint Jobs Tranen, in 't Latijn Lachryma Jobi, Arundo Lithospermus.

Gedaente.

Dit Gewas heeft lange / breedte en rietachtige bladeren. De steelen zijn matelijck dicht en in ledkens gedeelt: uyt de hovenste knoopen ofte ledkens spruyten

hirsachtige aeren / uyt glat / wit ende hart zaet voort komende / 't welck aen de eene zijde rondachtigh / aen d'andere platachtigh / en soo groot als een Cicer is. De wortel is safelachtigh.

Plaetse. Dit breekt Gewas wortel alleen in de Nederlanden in de Hoven gezaeyt.

Tijdt. Het bloeyt ofte brenghet sijn aeren voort in de Somer / ende het zaet wortel in Augustus ofte September rijp.

Oeffeningh. Het moet in April op een openluchtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Soo veel van de krachten van dit Gewas bekend is / soo wortel het zaet tegen de Steen en Gabeel seer gepresen. Lobel.

Indiaens Panick-kooren, in 't Latijn Panicum Indicum.

Gedaente.

Indiaens Panick-kooren heeft seer hooge / dicke / geknoopte halmen / ende uyt peder lidt spruyt een langh / spits en hardt bladt / gelijk dat van gemeen Deck-riet. De aeren zijn dick en rupghachtigh / op de toppen van de halmen / en onttrent de oorsprongh van de bladeren voort komende. Het zaet is langhwerpigh / en leyt in rouwe bolsters verwart. De wortel is seer gebeselt.

Plaetse. Dit breekt Kooren-gewas wortel nergens als in de Hoven van de Kruidt-bemimmers gebonden.

Tijdt. Het zaet wortel in 't laetste van de Somer rijp.

Oeffeningh. Het begeert de selve oeffeningh als de Sint Jobs Tranen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent / maer naer gissinge soude het in krachten met het gemeen Panick-kooren over een komen.

Sorgh-zaet, in 't Latijn Melica,

Sorgum.

Gedaente.

Dit breekt Kooren-gewas brenghet voort dicke / rechte / seer hooge / geknoopte buypen

f f

bzupne halmen / met lange en breedachtige bladeren / gelijk Riet, bewassen. De aeren zijn een spanne langh / ende staen recht op. Het bloesfel is geel / 't welck afgebalen zijnde / van langhwerpighe rondt / en rootachtigh of bzupn zaet / in dubbelde belkens beslooten / gevolght wordt. De wortel is seer beselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande niet dan in de Krupdt- Lief-hebbers Hoben gevonden.

Tijdt. Het wordt in de Lente gezaept / en 't zaet is in 't eynde van de Somer rijp.

Aert en Krachten. Dit Kooren-gewas is hout en dzoogh van aert / en t'samen-treckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loop en Vloeden: Neemt van het zaet / sijn gestooten zijnde / anderhalf vierendeel loots / en geest het met Septenmelck of roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Voor overtollige Maent-stonden, ende witte Vloet der Vrouwen: Neemt van het bloesfel een vierendeel loots / en geest het met roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Turcks-kooren, in 't Latijn Fru- mentum Turcicum.

Gedaente.

Dat Gewas heeft dicke / geknoopte halmen. De bladeren zijn langh / spits / breedachtigh en met aderen doorloopen: op het opperste van de halmen draeght het veel sachte aeren / als Riet-pluyden, maer op dese plaetse brenghet het sijn zaet of vruchten niet voort / maer de selve groepen / aer-wijs geschicktelijck by een geboeght / omtrent de knoopen van de steelen / ofte oorsprongh der bladeren / met breedachtige omwindselen bewonden / aen het opperste veel lange upstekende hantkens dragende: Deze zaden ofte koozen zijn omtrent een Erwte groot / onder hoeckigh / maer booz rondt /

wit / geel / bzupn of root van berwe. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De zaden of vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het moet in Maert of April in goede aerde / en op een openluchtige plaetse gezaept zijn.

Aert en Krachten. De zaden zijn moepelijck om te verteeren / maer warmer en dzooger als onse gemeene Terwe. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om sweeren te doen rijpen: Knauwt het zaet / ende met speeksel vermenght zijnde / leght het pap-wijs op. Lobel.

Voor heete puyften en vuurigheden: Neemt het sap upt de bladeren geparst / ende leght het met doecken daer op. Ravelingius.

Bylkens-kruydt, in 't Latijn Hedy- sarum, Securidaca.

Gedaente.

Bylkens-kruydt heeft veel ronde steelen / van anderhalve voet langh. De bladeren zijn langhwerpighe en booz rondt / seer veel / gelijk de Linsen-bladeren aen een middel-steelken geboeght. De geele bloemen wassen trog-wijs by een / die van lange / platte ende gekromde hantkens gevolght worden. Het zaet is rosachtigh / op beyde zijden plat / en aen de kanten scherp gelijk een Bysken. De wortel is kleyn ende met wepnigh beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt van de Lief-hebbers der Krupden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May en Juny.

Oeffeningh. Het moet in de Lente ghezaept zijn.

Aert en Krachten. Dit Krupdt is warm en dzoogh van aert / bitter van smaect / afbagende van krachten / ende de Lupinen in alle werckinge seer gelijk. Ravelingius.

Krock met breede bladeren, in 't Latijn *Arachus Latifolius*.

Gedaente.

DE steelen van dit Gewas zijn diechtachtigh / ter aerde-waerts huckende / omtrent een voet langh / ende met langhwerpige / breedtachtige / spitse bladeren / gemeenlijck vijf aen een middel-steelken gehecht / bewassen. Omtrent de oorsprongh van dese middel-steelkens / draeght het veel witte of bleek-paerste bloemen / die van de Erwtten gelijk / maer kleiner: Ma dese volgen lange / sinalle / en platte zaet-hauwkens. De wortel is met faselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in de Hoben van Nederlandt gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July, het zaet wordt in de Herfst rijp / maer de wortel blijft lange in 't leven / in de Lente nieuwe scheuten voort-bringende.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent.

Galega.

Gedaente.

DE Galega heeft rechte opwassende ronde steelen / met bladeren als die van de Linsen, maer langer / bewassen. De bloemen komen veel by een geboeght te voorschijn / wit of uyt den purperen blaetwachtigh van verwe / en worden van langhwerpige / ronde en sinalle hauwkens / met kleyn zaet gebult / gevolght. De wortel is hardt en gebeselt.

Plaetse. Dit Gewas groeyt in de Hoben van Nederlandt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July, maer het zaet wordt in de Herfst rijp. De wortel blijft lange tijdt in 't leven / en spruyt alle Jaeren wederom uyt.

Aert en Krachten. De Galega is matelijck warm en droogh van aert / het zweert drijvende / ende de besmettinge wederstaende van krachten. Galenus, Baptista Sardus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest, besmettelijcke Sieckten en vallende Sieckte: Neemt van het sap een half once / ende laet het innemen: hier toe dient mede het Water van het Kruydt gedistilleert. Galenus.

Voor Stuypen en Wormen der Kinderen: Neemt van het sap een lepel vol / en geest het op een reys in. Dodonæus, Galenus.

Voor Buyck-pijn: Neemt het gestooten Kruydt / maect het warm in een panne / ende leght het op de Buyck. Ravelingius.

Onobrychis.

Gedaente.

DIT Gewas heeft teere ende ter aerden huckende steelkens / van anderhalve voet langh / en met sinalle spitse bladerkens / die van Galega gelijk / doch aen de onderste zijde wat witachtigh / bewassen. De licht-roode bloemen / van maeksel de Erwtten-bloemen gelijk / maer kleiner / komen op lange steelkens / veel by een vergaderd / te voorschijn / de welcke van platronde / rupge of stekelige vruchten ofte hauwkens gevolght worden. De wortel is kleyn en faselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen by de Kruydt-bemimmers in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wordt van het zaet aengewonnen / en alle Jaer in de Lente / gelijk de andere Hauw-vruchten geplant.

Aert en Krachten. De Onobrychia is warm en droogh van aert / dun makende / en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor harde Geswellen: Neemt de gestooten bladeren van dit Kruydt / en leghtse pap- of plaesterwijs op. Galenus, Dioscorides.

Voor de Droppel-pisse: Neemt van de gedroogde bladeren een vierendeel loots / sijn gepoepert zijnde geest het met Wijn in. Galenus, Dioscorides.

Onobrychis altera Dodonæi. Hedy-
sarum Clypiatum Lobelii.

Gedaente.

Dit krupdt heeft oock ter aerde huckende steelen / van anderhalve voet langh / met bladeren gelijk de Linsen-bladeren, maer veel grooter en breeder bewassen. De schoon-roode bloemen zijn de Brem-bloemen van maecksel seer gelijk / maer kleyn-der / op het opperste der steelen aerwijs by een geboeght voort komende: Da dese volgen plat-ronde / routwe of scherp-stekende hautwien / kleyn zaet in sich besluptende. De wortel is matelijck groot / en met weynigh saselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt in de Hoben gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de Somer/ende in de Herfst wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt dooz het zaet aengeteelt / ende begeert op een openluchtige plaetse geset te zijn.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebuyck.

Lathyris.

Geslachten.

De Lathyris is in hof of tamme en wilde Lathyris onderscheyden.

Gedaente. De tamme Lathyris brengh voort seer veel kantige ende platte steelen / die wijdt en verre langhs de Aerde verspreyt leggen. De bladeren / die upt de knoppen van de steelen spruyten / en altydt twee by een geboeght staen / ende tusschen de welcke een krom klauwierken te voorszijn komt / zijn langh / smal en spits. De bloemen zijn wit / en de hautwien plat / kleyn-der als die van de velt-Erwten, en met kantigh zaet gevult. De wortel is veselachtigh.

De wilde Lathyris is van steelen en bladeren de Tamme wel gelijk / maer grooter. De bloemen zijn upt den rooden paers van verwe; de hautwien kleyn / langhwerpigh / smal / en de zaden ront en hart. De wortel is dick en houtachtigh.

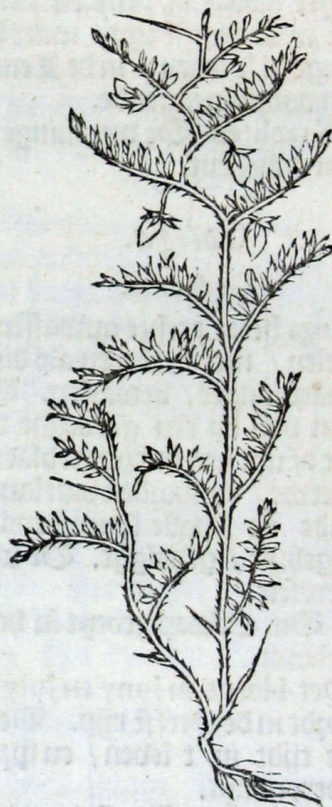
Plaetse. De eerste soorte wordt alleen in de Hoben onderhouden / de tweede wast genoegh aen de kanten van de Ackers / en neffens de hagen.

Tijdt. Sy bloeyen en dragen rijp zaet met de andere hautw-vruchten.

Oeffeningh. De Tamme Lathyris wordt gelijk de andere hautw-vruchten in de Hoben geplant.

Aert en Krachten. De vruchten of zaden van de Lathyris zijn de gemeene Boonen en Erwten van aert en krachten gelijk / maer sy zijn grober van stoffe / en daerom boedense meer. Galenus.

Ciceren, in't Latijn Cicer Ru-
brum.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne / harde en getackte / huckende steelen / met veel kleyn

klepne / breede / en rondtom de kanten geschaerde bladeren / aen een mid del-ribbe by een geboeght / betwassen. De purper-roode bloemkens worden van klepne korte hauwkens / twee ofte drie zaden in sich besluptende / gevolgt. De wortel is dun en langh.

Plaetse. Hier te Lande wordt het nergens als in de Hoben gesien.

Tijdt. Het bloeyt / en de zaden worden met de andere hauw-vruchten rijp.

Oeffeningh. De Ciceren weecht men eerst een dagh of twee in water / daer na wordense gelijk de Erwtten geplant.

Aert en Krachten. De Ciceren zijn warm en droogh in den eersten graedt / openende / afvagende / en de Urijn drijvende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever en Mildt, Graveel, en om de Maent-stonden te verwecken: Bereydt een afziedsel van de Ciceren met water / maecht het wat soet met Supcker / ende laet'er af dinccken. Galenus, Dioscorides.

Voor Water- en Geel-sucht: Neemt van de Ciceren een handt vol / Roosmarijn een halve handt vol / koocht dit te samen in een mengelen waters tot dat de helft versoden is / en laet hier van dinccken. Dioscorides.

Voor beten van Slangen: Neemt Meel van Ciceren soo veel van nooden is / menght het met afziedsel van Sint Jans-kruidt tot een pap / en leght het op. Ravelingius.

Voor Kancker en voorts-eetende Sweeringe: Neemt Meel van Ciceren met Honigh vermenght / ende leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Wilde Erven, in 't Latijn *Ervum*

Sylvestre.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort ronde ende getachte steelkens / van een voet lang / die met dunne / smalle / en omtrent twee duym lange grasachtige bladeren betwassen zijn. De bloemkens / die op dunne steelkens

omtreut de oorsprongh der bladeren voort komen / zijn de Erwtten-bloemen eenighsing gelijk / zijn geelachtigh / de welcke van langhwerpige / ronde / en smalle hauwkens / met rondt / hardt / en zwart zaet gevult / gevolgt worden. De wortel is teer en dun.

Plaetse. Het wordt van de Kruidt-beminders in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Het wordt gelijk de andere hauw-vruchten gezaeyt.

Aert en Krachten. De wilde Erven worden tot geen Medecijne gebruyckt.

Erven, in 't Latijn *Orobis Herbariorum.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft lang uptgespreyde en getakte steelen / met veel klepne smalle bladkens / aen een middel steelken geboeght / gelijk die van de Linsen betwassen. De bloemkens zijn witachtigh / nalatende langhwerpige / ronde en uptpijlende hauwkens / met drie ofte vier witachtige zaden voorszien. De wortel is dun.

Plaetse. Hier te Lande wort het alleen in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt en brenghet sijn vruchten met de andere hauw-vruchten voort.

Oeffeningh. Het wordt gelijk de Erwtten alle Jaer geplant.

Aert en Krachten. De Erven zijn warm in den eersten ende droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende en verdelende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verharde Borsen der Vrouwen, quade Zeeren, en placken des Huyts: Neemt Ervenmeel, vermenght het met Honigh tot een pap / ende leght of strijckt het daer op. Dioscorides.

Voor beten van Slangen en dulle Honden: Neemt van het Meel met Wijn vermenght / en leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Voor Uyt-teeringh: Neemt Erven-meel, vermenght het met Honigh / en geeft hier

van de groote van een Noote in. Dioscorides.

Voor Kack-hielen: Bereydt een afziedsel van de zaden / en baedt de voeten daer in. Dioscorides.

Linsen, in 't Latijn *Lens*.

Gedaente.

De Linsen verkrijgen dunne steeltkens / de kleyne smalle bladeren komen seer veel aen een middel-ribbe tegen makkaenderen over staende voort. De bloemkens zijn purperachtigh; de hauwliens kleyn en bree; de zaden plat ront / ende de wortel seer teer.

Plaetse. De Linsen worden hier te Lande in de krupt-Lief-hebbers Hoben gesien.

Tijdt. Sy bloeyen en brengen haer zaden met de andere Houtw-buchten voort.

Oeffeningh. Sy begaeren de selve oeffeningh als de andere Houtw-buchten.

Aert en Krachten. De Linsen zijn middelmatigh gestelt in warmte en koude / maer droogh in den tweeden graedt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Flereijn: Neemt Linsen-meel, Garsten-meel, soo veel van nooden is / menght het met water tot een pap. Dioscorides.

Om vleesch in vuyle sweeringen te doen groeyen: Neemt Linsen-meel met Honigh vermenght / ende legt het in de zweeringe. Dioscorides.

Voor Krop-klieren en harde Geswellen: Ziedt Linsen in Azijn / ende stooft'er de Geswellen mede. Dioscorides.

Kappers met hauwen, in 't Latijn

Capparis Fabago.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde / gladde / gestachte / blym-groene steelen / met gelijbige / langhwerpighe ronde / donckergroene bladeren / twee ypt een hoort en dickachtigh steelken voort spruytende / die van de Velt-boonen eenighsins gelijck betwassen. De bloemen zijn witachtigh / in 't midden

met eenige geele draepkens verciert: daerna volght het zaet in hauwliens beslooten. De wortel is dun / langh ende wijt uytgespreydt.

Plaetse. Men vindt het in sommige Hoben van Nederlandt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Het wort door scheuten aengewonnen / en moet des Winters voor de koude bewaert zijn.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe onbekent.

Hemels-dauw, in 't Latijn *Gramen Mannæ*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort geknoopte steelen of halmen van omtrent twee voeten hoogh. De bladeren zijn riedachtigh / en rupgh soo verre sy de steelen omvatten

batten. Op de top van de halmen draeght het brypne riedt-pluym-wijse aeren. Het zaet is wit / kleynder als de Geers, hebbende de smaect van Rijs. De wortel is seer beselachtigh.

Plaetse. In de Nederlanden is het nergens als in de Hoben te vinden.

Tijdt. Het brenghet zijn zaet in 't laetste van de Somer voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas wordt tot geen Medecijne / maer wel in sommige Landen tot spijsse gebruyckt. Dodonæus.

Lieflyck Gras, in 't Latijn Gramen

Paniculosum Phalarioides

Gedaente.

Dit aerdygh Gras brenghet voort Halmen van een voet hoogh. De bladeren zijn gelyck het Beemdt-gras. Op de toppen van de steelen draeght het veel gehapde / wijde Aeren / de welke rijp zijnde wit worden. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Men vindt dit Gewas veel in de krupt- beminners Hoben / anderzints wordt het oock wel in Arthoys in 't wilde gebonden.

Tijdt. Het draeght zijn aerdyge Aeren in de Somer.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Wit gestreept Gras, in 't Latijn

Gramen Sulcatum Album.

Gedaente.

Dese soorte van Gras verkrijght hooge halmen / met stijbe scherpe bladeren die met veel witte aderkens ofte strepen in de lenghte doorloopen zijn / bewassen. De aeren zijn dicht. De wortel is wit en beselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoben geoeffent.

Aert en Krachten. Het wordt tot geen Medecijne gebesicht. Lobel.

Indiaense Klaveren, in 't Latijn

Trifolium Americanum.

Gedaente.

DE Indiaense Klaveren brengen voort ronde / getackte / ende ter aerde huckende steelen / met brym-groene / rontachtige / en aen de kanten een wepnigh gheschaerde bladeren / altydt drie by een geboeght / bewassen. De witachtige of paersachtige bloemkens zijn aerwijs by een vergadert / en worden van platachtigh zaet gevolght. De wortel is in veel dunne fasselingen geschepten.

Plaetse. Dese bzeemde Klaveren worden by de Liefhebbers van krupten en Planten in de Hoben gebonden.

Tijdt. Dit Gewas draeght zijn bloemen in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt van zaet aengewonnen / ende blijft in dese Landen selden langer als twee Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De Indiaense Klaveren worden tot geen Medecijne gebruyckt. Dodonæus.

Stekende Klaveren van Candien,

in 't Latijn *Trifolium Spinosum Creticum.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft vierkante / geknoopte / ende ter aerde leggende steelkens. De bladeren zijn dickachtigh / spits / op langhachtige steelkens drie by een geboeght : omtrent peder knoopken van de steelen is het met vier scherpe doornkens gewapert. De bloemkens die aen de oorsprongh der zijde-steelkens te voorschijn komen / zijn violet purper / van vijf bladenkens gemaect / en in 't midden met eenige draepkens / geelenopkens dragende / verciert. Het zaet is plat en zwart / peder in een vijf hoeckigh bolleken beslooten. De wortel is matelijck groot.

Plaetse. Het wordt alleen hier te Lande in de Hoben geoeffent.

Tijdt.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in 't begin van July voort.

Oeffeningh. Het wordt van zaet aengeteelt / ende in April op een openluchtige plaetse gezaept.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn onbekent.

Heeslerachtige Klaveren, in 't Latijn *Trifolium Fruticans*.

Gedaente.

Dit Gewas bekrijghet teere / getackte rijshens van omtrent drie voeten lang / met drie by een geboeghde bladeren smalder en kleynder / als die van de gemeene Klaveren bewassen. Men de toppen van de tackshens draeght het geele bloemkens / peder op een besonder steelken geplacet / van gedaente onder als een smal pijpken / ende boven in kleyne bladkens / gelijk de Buglosse bloemkens verspreet. Het zaet is plat en breedt / in ronde zaet-huyshens beslooten. De wortel is wit / langh / ende op verscheyde plaetsen nieuwe upt-spruytselen voort brenghende.

Plaetse. Het wordt van sommige Liefhebbers in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommer / ende het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het wordt van de Wortelspruyten in April geplant en aengewonnen.

Aert en Krachten. Dese soorte van Klaveren hebben geen gebuyck in de Medecijne. Dodonæus.

Klaveren met gekronckelde Hauw-
kens, in 't Latijn *Trifolium Cochlearium*

Geslachten.

Van dese Klaveren worden in de Hoben van Nederlandt twee soorten gevonden / het eene heeft hauwkens als slacken-huyshens / ende het ander als een t'samen-gerolde kuyse.

Gedaente. De eerste brenghet voort ronde teere steelkens / met kleyne / drie by een

geboeghde / en rondtoir de kanten gekerfelde bladeren bewassen. Men de toppen van de steelkens draeght het bleek-geele bloemkens / die van gekronckelde hauwkens / de Slacken-huyskens niet ongelijck / gevolght worden. Het zaet is wit en wat kromachtigh. De wortel is dun.

De tweede soorte is de boozgaende van steelkens gelijk / maer de bladeren en zijn niet gekerft / ende de gekronckelde hauwkens met scherpe doornkens beset / de gedaente van een kuyse uptbeeldende.

Plaetse. Sepde dese soorten van dese Klaveren groepen alleen in de Hoben van de Liefhebbers der kuyden.

Tijdt. Sp brenghen haer bloemen en zaet in de Sommer voort.

Oeffeningh. Sp moeten alle Jaren in April gezaept worden.

Aert en Krachten. De aert en werckinge van dese gewassen zijn onbekent en onverschot. Dodonæus.

Foenegriek, in 't Latijn *Fœnum*
Græcum.

Gedaente.

De Foenegriek heeft een dunne hooge steel / in veel zijde-tackshens gescheyden / en met bladeren als van de Beemtklaveren, maer wat ronder bewassen / de welcke aen de bovenste zijde groen / en onder aschverwigh zijn. De bloemkens zijn kleyne en wit / ende worden van dunne / lange / smalle / spitse / en hooznwijs kromme hauwkens / met langhwerpig / hoeckigh en geelachtigh zaet gebult / gevolght. De wortel is wit en teer.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoben gesien.

Tijdt. Dit kuydt draeght sijn bloemen in July, ende rijp zaet in Augustus

Oeffeningh. Het moet alle Jaren in goede en vette aerde in April gezaept zijn.

Aert en Krachten. Het zaet van Foenegriek is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / vermozwende / ver-
teerende /

teerende / rijp makende en pijn stillende van krachten. C. Bauhinus, Matthioli, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Geswellen: Neemt Foenegriek-meel soo veel van nooden is / menght het met Honigh-water tot een pap / en legt het op. Dioscorides.

Voor een verharde Mildt: Neemt Foenegriek-meel soo veel van nooden is / Salpeter een loot mengt het met azijn tot een pap / en legt het op de linker-zijde. Dioscorides.

Voor snijdingh in de Darmen: Hier toe wordt het zaet in de afziedselen / de welken men tot de blisterien gebruyckt / gesonden / want het de sekerpe vochtigheden versacht.

Voor sweeringe en hardigheyt van de Lijfmoeder: Kookt een goet deel van het zaet in water / en laet'er de Vrouw eenige tijdt in sitten ; daer na neemt de slijmicheyt van

het zaet getrocken / en Gansen-smout soo veel genoegh is: hier in sult ghy een Pessus nat maken / en van onderen tot aen de Lijfmoeder brengen. Dioscorides.

Om alderhande Sweeren te doen rijpen: Neemt bladeren van Foenegriek, werckte in Wijn en Olie vijftien dagen langh / kookt het tot dat de Wijn versoden is / daer na uytgeperst zijnde doet'er by Foenegriek-meel, en Wasch soo veel van nooden is / en tot een salbe worde / de welcke gy gebruycken sult. Ravelingius.

Nardus-zaet, in 't Latijn *Nigella Melanthium*.

Gedaente.

Dit Kruidt schiet met teere getachte steelkens op; de bladeren zijn langhwerpig / ende in verschepte deelen / gelijk die van de Coriander gesneden. Op de top

van de steelkens draeght het witte of bleek-
blaeuwe bloemen / van vijf bladeren ghe-
maecht / en in 't midden met veel draepkens
verciert : wordt oock met dubbelde bloemen
gebonden : Na dese volght zwart of geel-
achtigh / kantigh en wel-rieckent zaet / in
besondere zaet-huyfken / die van de Ake-
leyen eenighsins gelijk besloten. De wortel
is dun en met weynigh beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt in de
Hoven gesien.

Tijdt. Het bloept in Juny en in July, of
Augustus draeght het rijp zaet.

Oeffeningh. Het wordt in April in goede
aerde gezaept.

Aert en Krachten. Het zaet van dit Ge-
was is warm en droog in den derden graet /
openende / afvagende en dunnakende van
krachten. Dodonæus, Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor sinckinge en
vochte Herffenen : Neemt van het zaet soo
veel van nooden is / roost het in een panne /
bindt het in een doekje / en laet hier dickwils
aen riecken : of neemt het sijn gestooten zaet /
en haelt het in de Neusgaten op. Dodonæus.

Voor beslooten Winden, opgestopte
Maendt-stonden, Engh-borstigheyt, ende
om het geronne Bloet in 't Lichaem te doen
scheyden : Neemt van het sijn gestooten
zaet een vierendeel loots / en geeft het met
Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Do-
donæus, C. Durantus, Matthiolus.

Voor swaren arbeyt der Vrouwen : Neemt
Olief up het zaet geperst en lepellen vol /
en laet het met Wijn innemen. Lobel.

Voor een verstopte en verharde Mildt :
Hier toe dient de Olief ingenomen / ende van
bupten daer mede gestreecken. Ravelingius.

Voor het bloeden uyt de Neus : Maect
de wortel van dit Krupdt in de Mondt / en
steekt het in de Neus-gaten. J. Schroderus.

Vreemde witte Heemst-wortel, in
't Latijn Althea peregrina.

Gedaente.

Dit Krupdt heeft dicke ronde steelen /
van drie voeten hoogh. De bladeren

zijn langhwerpig / en met klepnder / ge-
kerfde kanten / als de gemeyne Heemst-
wortel of Althea bewassen. De bloemen die
aen 't opperste van de steelen te voorschijn
komen / zijn van vijf bladeren gemaecht /
roodt van vertwe / en in 't midden met
draepkens verciert : na desen volgen ronde /
en in 't aenzien vijf-hoekige brupne zaet-
bolleken / met veel klepnen zaet gebult. De
wortel is die van de Winter-roos gelijk.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens
als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloem in July en
Augustus, en het zaet wordt in October rijp.

Oeffeningh. Het wort dooz zaet / op een
vogtige plaetse gezaept zijnde aengewonnen.

Aert en Krachten. De werckinge van
dit Gewas zijn tot noch toe onversocht.

Abutilon, Althea floribus luteis.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met een ronde / hart-
achtige / getackte steel omtrent drie
ofte vier voeten hoogh op. De bladeren
zijn breedt / rondachtigh / spits / sacht /
rondom de kanten geschaert / ende pder
op een langhachtigh steelken gevestight.
Aen de oorsprongh der bladeren en tace-
kens draeght het geele bloemken / die van
Ganserick gelijk : daer na verkrijghet het
rouwe / zwarte en veel by een gevoegde
klepne zaet-huyfken / met brupn zaet ge-
bult / de welke rijp geworden zijnde / sich
srael-wijs openen. De wortel is met eeni-
ge dunne saselingen behangen.

Plaetse. Dit breedt gewas groeyt in de
Hoven.

Tijdt. Het bloept in Juny en July, en in
Augustus en September wort het zaet rijp.

Oeffeningh. Het begeert op een vochte
doch openluchtige plaetse gezaept ofte ge-
plant te zijn.

Aert en Krachten. De Abutilon is mate-
lijk warm en droogh van aert en krachten.

Medicinael gebruyck. Voor versche Won-
den en Quetsuren : Neemt het gestooten
Krupdt / en leght het op. Avicenna.

Voor

Voor het Graveel: Neemt van het zaet
anderhalf vierendeel loots / en geeft het met
Wijn in. Ravelingius.

Bernagie, in 't Latijn *Borrage*.

Geslachten.

Dit kruidt is tweederley: het eene
vergaet des winters / en het ander
blijft altijd groen.

Gedaente. De eerste soorte heeft breede /
rondachtige / routwe bladeren. De stelen
zijn mede routw / en van binnen hol / dra-
gende hemels-blaeuwe of witte gestarde
bloemkens / in 't midden met een zwart
puntken versien: daer na volgen zwarte
kooznkens / twee of drie by een gevoegt. De
wortel is wit / en met dunne vefelingen in de
aerde gevesligt. De tweede soorte is van bla-
deren en stelen de voorgaende gelijk / maer
kleynder. De kleyne blaetwe bloemkens
zijn die van de Buglosse van gedaente gelijk.

Plaette. De Bernagie wordt veel in de
Apothekers Hoben gebonden.

Tijdt. De eerste soorte bloept in de So-
mer / maer vergaet des winters. De twee-
de soorte blijft altijd groen.

Aert en Krachten. De Bernagie is mer-
kelijk vocht en matelijk verkoelende van
aert / versterckende / ende de zwarte of
aengebrande gal temperende van krachten.
Matthiolum, Fuchsius, Brunfelsus.

Medicinael gebruyk. Voor Swaermoedig-
heyt, Hert-kloppinge, Geel-sucht en heere
Koortsen: Hier tegen gebruyckt het afzied-
sel / Sproop / Conserf / of gedistilleert water
van dit kruidt. Dioscorides, Matthiolum.

Voor hoeft en rouwigheyt van de Keel: Be-
repdt een afziedsel van de bladeren met Ho-
ningh-water, en laet'er afdzinken. Galenus.

Ossen-tonge, in 't Latijn *Buglossa*.

Gedaente.

De Buglossa heeft langtwerpige routwe bladeren / en op de steelen blaetwe bloemkens / die in 't eerste upt den rooden paersachtigh zijn. Het zaet is graeuw en langhachtigh. De wortel is langh / matelijck dick en lange Aeren overblijvende.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de Apothekiers Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloept diep in de Somer.

Aert en Krachten. De Buglossa komt in werkinge met de Bernagie seer wel over een / en wordt oock in foodanige gebzeken veel gebzupct.

Balsam-appel Manneken, in 't Latijn *Balsamina Mas*, *Momordica*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft dunne ranchachtige steelen / met klauwierkens versien / waer mede het sich aen de bystaende steunselen bevesticht. De bladeren zijn bzeedt / sacht / gesneden / die van de Wijngaert gelijck / maer klepnder. De bloemkens zijn bleeck-geel / van vijf bladekens gemaect: na dese volgen langhwerpigh ronde / boven spitse / op beyde zijden scherpe / en in 't midden bupckachtige bym-roode vruchten / die men Balsam-appelen noemt; dese zijn niet uptstekende doorn-wijse priekelen beset. Het zaet is zwart / dat van de Citrullen gelijck / maer klepnder. De wortel versprent sich wijt upt.

Plaetse. Het wort by de Liefhebbers der Krupden in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in July en Augustus, en daer na de vruchten.

Oeffeningh. Het moet in welbereyde aerde en op een openluchtige plaetse alle Jaer omtrent een Driemel of ander steunsel gezaept / en by seer droogh weder dickwils begoten zijn.

Aert en Krachten. Balsam-appel Manneken is matelijck gestelt tusschen koude en hitte / maer verdroogende van aert / ende daerom t'samen-treckende en de wonden heelende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor versche Wonden en quade Sweeren: Neemt de gestooten bladeren en leghtse op: ofte neemt de Olie / daer de vruchten ingeweekt en gekookt zijn / en legt het met wicken op. Dodonæus, Lobel.

Voor Buyck-pijn: Bereydt een afziedsel van de bladeren met Wijn / en laet hier van dzincken. Chabræus.

Voor sweerende Borsten, Ambeyen en Verbrantheyt: Neemt de Olie van de vruchten bereydt / en bestrijct hier mede. Fuchsius.

Voor swaren arbeydt der Vrouwen: Besmeer de Bupck met de gesepde Olie. Lobel.

Voor Breuken of Scheursels: Neemt de sijn gestooten bladeren een vierendeel loots / ofte voor een kind een half vierendeel loots / geeft het met Wijn in / en bestrijct van buyten met de olie / van de vruchten bereydt. Dodonæus.

Balsam-appel Wyfken, in 't Latijn *Balsamina Fœmina*.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft dicke / rechte / gladde en sappige steelen / die onderwaerts dickwils wat rootachtigh zijn / en hooger als een voet opschieten. De bladeren zijn langh / sinel / spits / en rontom gekerft. De lijfvertwige of bleeck-paerffe bloemkens / van gedaente die van Kruidtje roert my niet gelijck / komen omtrent de oorsprongh der bladeren te voorschijn / en worden van ronde routwe vruchten / die eerst groen / en namaels bleeck-geel van vertwe zijn / gebolgh. Het zaet is de Linsen niet ongelijck. De wortel is getackit en geveselt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als by de Liefhebbers der Krupden in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloept in July, en de vruchten worden in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het wordt door het zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. Dit Gewas wort alle de krachten van Balsam-appel Manneken, van andere die van Persick-kruidt toe geschreven.

HET ACHTSTE DEEL Des Nederlandtsen Kruidt-Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/Gedaente/Plaetse/Tijt/Oeffening/Aert/Brachten
en Medicinael gebruik van alderhande wel-riekende Kruiden/
die in de Hoben van Nederlandt onderhouden worden.

Marioleyne, in 't Latijn *Majorana Sampfucus*.

Geslachten.

An die Kruidt worden in de Hoben van Nederlandt de volgende soorten gebonden: te weten/ sijne, grove en Engelse Marioleyne.

Gedaente. De sijne Marioleyne ver-

krijght dunne / rijsachtige / getackte steelkens / van een voet hoogh / en met kleyne / byna ronde / grijsachtige bladenkens bewassen. Op de top van de steelkens draeght het seer kleyne / en aerwijs by een vergaderde witte bloemkens. Het zaedt is kleyne en bypn. De wortelen zijn dunne beseligen.

Grove Marioleyne heeft teere ronde steelkens / en rondachtige bladeren / grooter en ruyger als die van de Poley. Op de top van de steelen brenghet het bleek-roode of witachtige bloemkens / kroons-wijs by een geboeght / te voorschijn. Het zaet is kleyne en rootachtigh. De wortel is langh en houtachtigh.

De Engelse Marioleyne is van gedaente de grove Marioleyne eenighsins ghelijck / maer de bladeren zijn kleynder / bypn-groen van vertwe / ende niet ruyghachtigh. De bloemkens zijn purperachtigh root / ende de wortel hardt en beselachtigh.

Plaette. Alle dese soorte van Marioleyne worden hier te Lande in de Hoben onderhouden.

Tijdt. In de Somer-maenden staet de Marioleyne in sijn fleur.

Oeffeningh. De Marioleyne wordt door zaet en 't scheuren der planten aengewonnen / en moet op een schaduwachtige plaetse / in wel-bereyde sabelachtige aerde geset zijn: men moetse oock by heete Somer diechtwils bebochtigen.

Aert en Krachten. **De** Marioleyne is warm en droogh in den derden graet / doozdingende / dun makende / en de herten versterckende van krachten. Fuchsius, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor beroertheit, draeyinge des Hoofts, en alderhande koude gebreken der Herffenen: Hier tegen gebruyckt alle morgen een brockje van Conserf van Marioleyne, of bereydt een afziedsel van dit krupdt / en dinct daer van. C. Durantus.

Om de Maent-stonden der Vrouwen te verweken, en den Urijn af te drijven: Neemt twee handen vol Marioleyne, zied het op in een pint Wijn / en laet hier van een roemertje vol innemen. Dioscorides, Matthiolus.

Voor Buyck-pijn en koude Pisse: Laet van het voorgaende afziedsel met Wijn bereydt dincten. Dioscorides.

Voor verstoptheit des Hoofts, en om de vochtigheden uyt de Herffenen te trecken: Neemt sap van Marioleyne, en haelt het in de Neus-gaten op. Tot de selve eynde wordt het gedrooght krupdt onder de Niespoepers vermenght. Dodonæus.

Voor koude Geswellen, en verwronge Leden: Bereydt een Plaester van Marioleyne met Olie en Wasch / en leghtse op. Dioscorides.

Om den arbeyt der Vrouwen te bevorderen: Neemt gedistilleerde Olie van Marioleyne, met Hase-rinsel vermenght / daer by doende een weynigh Muscus, dit wordt vooreen sonderlingh secrete om den arbeyt van Baren te vorderen en te spoeden gehouden. Ravelingius.

Marum.

Gedaente.

Dit krupdt heeft getackte harde seelen of rijstkens / van anderhalven voet of twee spannen hoogh. De bladeren zijn kleyen / wat grooter als die van de Quendel. Op de top van de seelen wassen seer kleyne

witte bloemkens / tros-wijs by een gevoegt. De wortelen zijn dun en houtachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als by de Liefhebbers der Krupden in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Het wordt dooz steek aengesteelt / ende het moet des Winters voore de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. **De** Marum is warm en droogh in den derden graet / ende heeft de selfde krachten die de Munte toegeschreven worden. Dodonæus, Lobel.

Lavendel, in 't Latijn *Lavendula*,

Spica.

Gedaente.

Dit wel-riekent krupdt brenghet voort / dunne / vierkante / geknoopte seelkens / omtrent

omtrent peder lidt of knoop met twee langwerpige / smalle / dickachtige / en afsch-vertwige bladeren / breeder en langer als die van de Roosmarijn bewassen. Aan het opperste van de steelen draeght het blaetwe bloemkens / aertwijs by een vergaderd. De wortel is hardt en in eenige saselingen gedeelt.

Plaetse. Het is overvloedigh in de Hoben van Nederlandt te vinden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny en July.

Oeffeningh. De Lavendel wordt door het scheuren der planten in 't laetste van Maert, ofte begin van April aengeteelt: ende sy begeert op een openlichtige plaetse in een sabelachtige gronde geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Lavendel is warm en droogh in den derden graedt / sijn van stoffe / ende de herffenen en zenuwen aengenaem. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheyt, Lammigheyt, Slaep-sucht, vallende Sieckte, ende B swijmenisse: Neemt van de Conserf van Lavendel-bloemen bereydt / de groote van een Boon / en geeft het nuchteren in: of laet twee lepelen vol van het gedistilleert water innemen: oock konnen de gerackten of verkrampden Leden met een badt van Lavendel-bloemen bereydt gestooft worden. Dodonæus, Lobel, Matthiolus.

Voor opstijgingh van de Lijf-moeder, en swaren arbeydt der Vrouwen: Neemt Lavendel-bloemen een vierendeel loots / stoot het tot een sijn poepet / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Oudertusschen bestrijckt de navel van de Bupck met de gedistilleerde Olie / die gemeenlyck Spieck-olie in de Apotheken genaemt wordt. Ravelingius, J. Schroderus.

Voor koude Pisse, Buyck-pijn en opgestopte Maent-stonden: Bereydt een afziedsel van Lavendel-bloemen met Wijn/en laet hier van drincken. Fuchsius, Matthiolus, C. Durantus.

Voor sinckinge en verkrompen Leden: Neemt Spieck-olie soo veel van nooden is /

bestrijckt er het Gugg-graedt / en de Leden daer mede. Ravelingius.

Stichas-kruidt, in 't Latijn *Stachas*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft korte / hardachtige / vierkante steelkens / met langhwerpig smalle / witachtige bladeren / kleynder als die van Lavendel bewassen. Aan de toppen van de steelen draeght het dicht in een ghezongen / dicke hoofdekens of aerkens / met purper-vertwige of bruyn-blaetwe bloemkens verciert. Het zaet is zwart en de wortel hardachtigh.

Plaetse. Het is hier te Lande van vreemt zaet voort gekomen / en wordt by sommige Liefhebbers in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny.

Oeffeningh. Het moet des Winters boort de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. De *Stachas* is warm en droogh in den tweeden graedt / afvagende / verteerende en openende van krachten. Matthiolus, Fuchsius, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken des Hoofts, verstoptheyt van de Longh, Lever, Mildt en Lijf-moeder: Neemt van het afziedsel der bloemen een pint / Syroop van de bloemen bereydt drie oncen / vermenght dit te samen / en laet hier van tweemaal des daegs een roemertje vol innemen. Dioscorides, P. Aegineta, Galenus.

Voor pijn van de Leden en Zenuwen: Kroocht de bloemen in water / en stooft de Leden daer mede. Matthiolus.

Thym, in 't Latijn *Thymus*.

Gedaente.

Dit welbekent Kruidt heeft seer dunne steelkens / met seer veel kleyne bladkens rondom bewassen. De bloemkens spruyten tusschen de bladkens voort. De wortel is beselachtigh.

Plaetse van

Plaetse. De Thijm is in alle Hoben van Nederlandt gemeen genoegh.

Tijdt. Dit krupdt bloeyt in July.

Oeffeningh. Het wordt dooz het af-scheuren der planten in 't laetste van Maert aengeteelt / en wil op een openluchtige plaetse in sabelachtige aerde geplant / en in dzooge Somers somtijts met water besproeyt zijn.

Aert en Krachten. De Thijm is warm en dzoogh in den derden graet / openende / dooz-snijdende en dun makende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voer Engborstigheid en Kinck-hoest: Bereydt een afziedsel van dit krupdt met Water / maecht het soet met Honigh / en laet hier van dincien: Of neemt poeper van dit krupdt soo veel van nooden is / vermenghet het onder ghesupverde Honigh / en laet hier van een Boon groot innemen. Dioscorides.

Om den Urijn en Maent-stonden te verwecken, en om de Wormen des Buys af te jagen: Bereydt een afziedsel van dit krupdt met Wijn / en laet hier van dincien. Dioscorides, Galenus.

Voor koude Geswellen: Zied dit krupdt met Azijn / en leght het Plaester-wijs op.

Voor Flerecijn: Neemt van dit krupdt soo veel van nooden is / stoot het kleyen / doet'er by Garsten-meel en Wijn / vermenght dit te samen tot een pap / en leght het van bukten op: en geeft ondertussen sijn gestooten Thijm een half loot met Honigh-azijn in. Galenus, Aetius.

Basilicum, Ocimum.

Geslachten.

In de Hoben van Nederlandt zijn meest twee soorten van dit krupdt bekent: te weten / grove of groote / en edele of kleyne Basilicum.

Gedaente. De groote of grove Basilicum heeft ronde getackte strupcken / omtrent een voet hoogh opschietende / met byetachtige bladeren / die aen de kanten een wipnigh gekerft / en de bladeren die van Bingel-

kruydt eenighsins gelijck zijn / beladen. De bloemkens zijn wit of lijf-verwigh. De wortel is hardt en met saselingen behangen.

De edele of kleyne Basilicum is de voozgaende van gedaente gelijck / maer in alles kleynder.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Beyde de soorte van Basilicum bloeyen in Juny en July.

Oeffeningh. De Basilicum moet alle Jaeren in April op een wel ter Son gelegene plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. De Basilicum verwarmt in den tweeden graet / en is nut om te verteeren ende te verdeelen. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor lopende Oogen en duyster Gesicht: Druypt het sap van dit krupdt dickwils in de Oogen. Dioscorides.

Voor Engborstigheidt: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Wee innemen. Plinius.

Om den Urijn en Maent-stonden te verwecken: Bereydt een afziedsel van dit krupdt in Wijn / en laet hier van dincien. C. Durantus.

Poleye, in 't Latijn Pulegium.

Gedaente.

Dit krupdt heeft veel teere ronde steelen / die ter aerde kruppen / en op sommige plaetsen met beselingen aen de selve sich bevestigen. De rondachtige en bruyngroene bladeren staen altoos twee tegen malikanderen over. De witachtige of blaauwe bloemkens / groepen werfel-wijs ront om de steelen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt veel in de Apothekers Hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt dooz het scheuren der planten vermenighvuldigh / die in het begin van April op een matelijck bochte plaetse verplant worden.

Aert en Krachten. De Poleye is warm en dzoogh in den derden graet / sijn van stoffe /

stoffe / dun makende / doorsnijdende en openende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Maendstonden te verwecken, het Baren te bevorderen, en de Na-geboorten uyt te drijven: Bereydt een afziedsel van dit krupt met Wijn / en laet'er af dinccken: ofte geeft van het gedistilleert water drie oncen tsefens in. Dioscorides, Galenus.

Voor quaet Tandt-vleesch: Brandt de Poley tot asche / en wijst'er het Tandt-vleesch mede.

Voor Mildt-sucht: Laet van het afziedsel met Wijn bereydt dinccken / en leght het gestooten krupt met een wepnigh zout vermengt plaester wijs van bukten op. C. Durantus, Dioscorides

Voor het Flereijn: Neemt het gestooten krupt / leght het op de pijnelijcke plaetse tot dat de selve root wordt. Dioscorides.

Voor 't Graveel: Koocht Poley in Wijn /

en laet van het selve een roemertje bol innemen. Marthiolus, Fuchsius.

Voor swellinge en hardigheyt van de Lijfmoeder: Bereydt een badt van dit krupt / waer in de Voutwe eenige tijdt sitten sal. Dioscorides.

Voor blaeuw gestooten of gevallen Placken: Neemt het gestooten krupt en leght het plaester wijs op. Dodonaeus.

Bergh-polium, in 't Latijn *Polium Montanum*.

Gedaente.

Dit Getwas heeft dunne / hardachtige / ronde steelen / omtrent een palme hoogh opschietende / met veel kleyne langhtwerpige / smalle bladerkens bewassen. De steelen en bladeren zijn met een grijs wolachtigheyt bekleedt. Op de toppen van de steelen dzaeght het witachtige bloemkens / die van

van de Quendel niet ongelijck / en in sommige hoofdelkens by een vergadert. Het zaet is zwartachtigh / kleyn en langhwerpigh rondt. De wortel is teer / en met sommige dunne beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande by sommige Liefhebbers der Krupden in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het draecht sijn bloemen in Nederlandt in April ofte May.

Oeffeningh. Dit krupdt wordt in Maert gezaept / of men plant het van tachtshens / die men op een sommerachtige plaetse in de aerde steekt.

Aert en Krachten. De Bergh-polium is verwarmende in den derden / en verdroogende in den tweeden graedt / bitter van smaect / openende / en het vergift wederstaende van kracheen. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van het Ingewant, Water-Geel- en Mildtsucht, en om de Maent-stonden te verweken: Neemt van het poeyer van dit krupdt een half bierendeel loots / en geeft het met Wijn in: of bereydt er een afziedsel van met Wijn / en laet daer van drincken. Dioscorides, Galenus.

Voor sinckingen die op de Oogen vallen: Neemt het groen gestooten krupdt / en bindt het hoor het Dooz-hoofst. Ravelingius.

Hysop, in 't Latijn *Hysopus*.

Gedaente.

De steelen van de Hysop zijn hardt / getacht / een spanne hoogh opschietende / en rondtom met langhwerpige / smalle / doncker-groene bladeren bewassen. Van het midden der steelen tot aen de top spruyten de blaetwe / witte of roode bloemkens meest aen een zijde upt befondere hupshens voort: dese bloemkens zijn in 't midden met purperachtige draepkens verciert. De wortel is houtachtigh / en blijft lange Jaren in 't leven.

Daer-en-hoben vindtmen in de Hoben van Nederlandt een andere soorte / die witte

Engelse Hysop genaemt wordt / wiens halbe bladeren sonder eenige wolachtigheyt sneeuwit zijn / blijvende d'ander helft geheel groen.

Plaetse. De Hysop is in de Hoben genoegh bekent.

Tijdt. Dit krupdt brenghet sijn bloemen in July en Augustus voort.

Oeffeningh. De Hysop wordt door zaet en scheuren der planten aengeteelt / en in 't laetste van Maert op een openluchtige plaetse verplant.

Aert en Krachten. De Hysop is warm en droogh in den derden graedt / sijn van deelen / openende en afvagende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt, verouderde Hoest, verstoptheyt des Ingewants, vallende Sieckte, koude Pisse, en opgestopte Maent-stonden: Neemt van het afziedsel van dit krupdt een pint / doet er by

by drie oncen Sproop van Hyfop, vermengt zijnde laet'er twee-mael des daeghs van drincken: Hier toe is mede dienstigh de Wijn daer gedrooghde Hyfop in geweeckt heeft. Mesue, Fuchsius, Brunfelsius.

Voor Tant-pijn: Zied dit krupt in azijn/ en houdt het warm in de Mondt. Joh. Stocker.

Om het geronnen Bloet te doen scheiden: Koocht dit krupt in water / en legt het pap-wijs op. Fuchsius.

Voor Schurftheyt en seere Hoofden: Bereydt een afziedsel van dit krupt / en wascht daer mede. Ravelingius.

Salie, in 't Latijn *Salvia*.

Geflachten.

Dat krupt wordt in groote of groove en kleyne of edele Salie onderscheyden: daer-en-hoben vindt men Salie met witte bloemen / en Salie met bonte of geelachtige bladeren.

Gedaente. De groove Salie heeft houtachtige getackte steelen / met langhwerpigh byede / grijsachtige / rouwe bladeren begroept. De bloemen komen op het opperste der tacken te voorschijn / en zijn upt den blaetwe purperachtigh van verwe / van gedaente die van de Doove-netelen of Scharley niet ongelijck. Het zaet is zwartachtigh. De wortel is hardt en met veel saselingen behangen.

De edele Salie is de boozgaende van gedaente wel gelijck / maer in alles klepnder / en heeft onder aen sijn bladeren noch twee klepne bladerkens / gelijck tongskens of oorshens.

Het verschil van de andere soorten bestaat alleen in de verwe van de bloemen en bladeren.

Plaetse. De Salie wordt ober al overbloedigh in de Hoben gebonden.

Tijdt. Dese krupten bloeyen in July en Augustus.

Oeffeningh. De Salie wordt van afscheuren der wortel-spruyten / of tackkens

die onder omgewezongen zijn / in Maert op een sommerachtige plaetse verplant / sielende tusschen de selve Wijnruyt, op dat de Padden / Agedissen en ander ongedierte van de selve getweert werden / die sich andersints veeltijts onder de Salie plegen te verschuylen.

Aert en Krachten. De Salie is warm en droogh tot in den derden of in het laetste van den tweeden graedt / en een weynigh t'samen treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreecken der Hersenen en Zenuwen: Neemt van de Conserf van Salie bloemen bereydt een boon groot / en geeft het nuchteren met Salie-water in: of bereydt een afziedsel met Wijn / en laet'er afdzincken. Dodonæus, Matthiolus.

Voor Wonden en vuyle Zeeren: Neemt de gestooten bladeren en legtse plaester-wijs op. Dioscorides, Plinius.

Voor onsfuyver Tandt-vlees: Koocht Salie bladeren in Wijn / en wascht de Mont daer mede. Fuchsius.

Voor Vergift: Eet nuchteren drie Salie bladeren met een weynigh zout.

Voor het Graveel: Bereydt een afziedsel van de bladeren met Wijn / en geeft hier van een roemertje vol in. Ravelingius.

Voor Geswellen achter de Ooren: Neemt bladeren van Salie, van Neetelen van elcks even veel / stoot het klep en legt het pap-wijs op. Ravelingius.

Om het mis-vallen van Kinde te beletten: Hier toe wordt nuttelijck van de zwangere Vrouwen eenige Salie bladeren nuchteren gegeten. Aërius.

Scharleye, in 't Latijn *Scarlea*,

Gallitricum.

Gedaente.

De Scharleye verkrijght hierkante hoge steelen. De bladeren zijn seer groot / rouw / asch-vertwigh en wat rupghachtigh. Men het opperste van de steelen draecht het

blaetwachtige witte bloemen / van gedaente die van Salie of Doove Neetelen gelijk. Het zwart zaet lept in langhtwerpige getande hupskens beslooten. De wortel is hardt en geelachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wordt in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July, het tweede Jaer na dat het is gezaept geweest.

Oeffeningh. Het moet in April op een sommerachtige plaetse gezaept zijn.

Aert en Krachten. De Scarleye is warm en droogh tot in den derden graedt / openende en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om stof of andere dingen, in de Oogen gevallen, uyt te drijven: Neemt een Zaden van Scharleye, en steekt het tusschen de ooghschellen. Mizaldus.

Voor de witte Vloet der Vrouwen: Neemt van de bladeren soo veel van nooden is / stoot se kilepn / laet se staen rotten in Boter / daer na koocht het een reys op / wringht het dooz / en besmeer de Vrouw hier mede van de Navel naer het Gemacht. Joh. Stocker.

Om het Baren te vorderen: Neemt Scharleye, stampt het kilepn in een steene Moztier / en bindt het op de Navel.

Om de Maendt-stonden te verwecken: Bereydt een afziedsel van dit krupdt / en laet'er af drincken: ofte gebruyckt Scharleye in de spijs. Dodonæus.

Voor Klap-ooren, Bloet-sweeren en knobelachtige Geswellen: Neemt Scharleye soo veel van nooden is / stoot het kilepn met azijn / doet'er by een weynigh Honinghs / en leght het pap-wijs op. Ravelingius.

Voor duyster Gesicht: Neemt sap van dit krupdt met Honingh vermenght / en druypt het in de Oogen. Ravelingius.

Keule, in 't Latijn *Satureja*.

Gedaente.

De Keule heeft een dunne getachte steel / met smalle bladeren gelijk de Hysop

bekleedt. De bloemkens zijn witachtigh of bleeck-purper / aen de oorsprongh der bladeren booztkomende. Het zaet is brypn en kilepn. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wordt veel in de Moes-hoben gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. Men zaept dit krupdt alle Jaren in de Lente / want het des winters vergaet.

Aert en Krachten. De Keule is warm en droogh in den derden graedt / maectt dun en doet de Winden schepden. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor het opstijgen des Lijf-moeders: Neemt het kilepn gestooten krupdt / maectt het warm in een panne / en leght het op de Bupck. Dodonæus.

Voor Engh-borstigheyt, Buyck-pijn en opgestopte Maendt-stonden: Neemt het poeper van gedrooghte Keule een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Brunfellus.

Voor pijn en tuyten der Ooren: Neemt het sap van dit krupdt / Olie van Roofen van elcks eben veel / en druypt het warm in de Ooren. Fuchsius.

Voor Heup-gichte: Neemt van het krupdt soo veel van nooden is / stoot het kilepn / doet'er by Terwen-meel en leght het pap-wijs op. Ravelingius.

Balsen, in 't Latijn *Costus Hortensis*.

Geslachten.

Dit Gewas wordt hier te Lande in groote en kleyne Balsen onderschepden.

Gedaente. De groote Balsen schiet met ronde harde steelen omtrent anderhalve voet hoogh op. De bladeren zijn langhtwerpigh bzeedt / aen de kanten geschaert en bleeck-groen van berwe. De gout-geele bloemkens / van veel dzaepkens t'samen geset / komen krans- of kroons-wijs te voorschijn. De wortel is hardt en met veel beselingen behangen.

De kleyne heeft wel eenige gelijkennisse met de boozgaende soorte / maer de bladeren

ren zijn veel kleynder / smalder / langhwerpigter en dieper gekerft.

Plaetse. De Balsen wordt hier te Lande alleen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Dese krukden dragen haer bloemen in Juny en July.

Oeffeningh. De Balsen wordt in Maert dooz het scheuren der planten aengeteelt / en spruyt alle Jaren weder uyt.

Aert en Krachten De Balsen is warm en droogh in den tweeden graedt / fijn van deelen / dun makende / supberende ende de verrottinge wederstaende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hooft-pijn, Sinckingen, Watersucht en uytteeringh: Neemt alle morgen een boon groot van de Conserf van dit krukdt in. Dodonæus.

Voor opstijgen van de Lijf-moeder, opgestopte Maendt-stonden en Buyck-pijn: Siedt dit krukdt in Wijn / en laet'er af dinccken; ondertusschen kan van het selvig een stovinge of badt bereypt worden. Matthiolus.

Voor 't Graveel en om de Urijn af te drijven: Laet van het afziedsel van dit krukdt dinccken / en leght de bladeren in Wijn gesooden pap-wijs op het Ghemacht. C. Durantus.

Om een slappe en walgende Maegh te verstercken: Neemt het sap van dit krukdt / en bestrijckt'er de Maegh mede. Ravelingius.

Wijnruyt, in 't Latijn Ruta.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met sijn houtachtige tacken somtijds drie voeten hoogh op. De bladeren zijn kleyen / uyt den blaetwen groenachtigh van berte / en veel aen een middelsteelken gehecht. Op de top van de steelen draecht het groen-geele bloemkens / van vier uytgeholve bladeliens gemaect / in wiens midden een vierhoeckigh bolleken / met eenige geele draepkens verciert / te

voorschijn komt. Het zaet is kleyen en zwart. De wortel is hardt / en met sommige vespelingen behaagen.

Plaetse Dit krukdt is in de Hoben van Nederlandt gemeen genoegh.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt dooz scheuren der planten en zaet aengeteelt / en op een openluchtige plaetse in de Lente verplant.

Aert en Krachten De Wijnruyt is warm en droogh in den derden graedt / fijn van deelen / dooz-snijdende / dun makende / en de besmettinge wederstaende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus

Medicinael gebruyck. Om de Maendt-stonden te verwecken, ende Na-geboorte af te drijven: Bereydt een afziedsel van Wijnruyt, en laet'er af dinccken: of geest des selfs sap met Wijn vermenght in. Dioscorides, Galenus.

Voor Vergift: Neemt van het zaet een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde geest het met eenigh bequaem nat in. Dioscorides.

Voor besmettelijcke en pestilentielle Sieckten: Om sich dooz dese qualen te bevrijden / wordt het volgende seer geprezen; neemt twee Ocker-nooten, twee Vijgen, twintigh Wijnruyts-bladeren, en een weynigh zout / stamp dit te samen tot een Conserf / van het welcke ghy alle morgen de groote van een boon gebuycken sult. Plinius.

Voor quaetaerdige Koortsen: Neemt Wijnruyt soo veel van nooden is / doet'er by een weynigh zout en azijn / stoot het te samen kleyen / en bindt het op de Pols. Ravelingius

Voor Water-sucht: Neemt van dit krukdt twee handen vol / koocht het in een pint Wijn tot dat de helft versoden is / en laet het in vier repfen innemen. Dioscorides.

Voor duyfter Gesicht: Druypt het sap van Wijnruyt alleen / of met Venckel-sap vermenght in de Oogen. Dioscorides.

Voor Doofheyt, pijn en tuyten der Ooren: Druypt het sap ofte Olie van Wijnruyt in de Ooren. C. Durantus.

Voor hardigheyt en swellinge van de Milt: B h 3. Bestrijckt:

Bestrijkt de linker-zijde met Olie van Wijnruyt. Dispen. Augustan.

Voor Slaep-sieckte, Struypen en Popelsye: Geeft van het sap een lepel vol in / en houdt het selve sap met Wijn vermenght booz de Neus. Joh. Stocker.

Voor ontvloeyinge des Zaets: Neemt van het zaet een vierendeel loots / sijn ge-
poepert zijnde / geeft het met eenigh nat in Ravelingius.

Voor beten van dulle Honden: Geeft van het sap twee oncen met Wijn in / en legt de gestooten bladeren / met Sout en Honigh vermenght / van buypen op de Wonden. Ravelingius.

Sevengetijden-kruyd, in 't Latijn
Trifolium oderatum, *Lotus hortorum odora*.

Gedaente.

Dit krupt heeft recht opwassende holle steelen / in verscheyde zijde-tackskens gedeelt. De bladeren groepen gelijk de Klaver- of Meliloten-bladeren drie by een / maer sy zijn langer en een wepnigh om de kanten geschaert. De bleecke bloemkens / komen op dunne steelkens / dicht by een vergadert / te voorschijn: na de welke routwe ronde zaet-huyshkens volgen. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in Juny, July en Augustus boozt.

Oeffeningh. Dit Gewas begeert wepnigh oeffeninge / want eens gezaept zijnde / komt het lichtelyck van sijn afgeballen zaet wederom boozt.

Aerten Krachten. Sevengetijden-kruyd is middelmatigh warm van aert / verteerende / afvagende ende versachtende van krachten. Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, harde Geswellen, en Breuken der jonge Kinderen: Neemt Olie van Sevengetijden-kruyd, druypt het in de Wonden / ofte besmeert'er de Geswellen of Breuken mede. Dodonæus, C. Durantus, Lobel.

Voor verwrongen ofte verstuyckte Leden: Bestrijkt de selve met Olie van Sevengetijden-kruyd. Ravelingius.

Voor snijdingh in 't Water maken, opstijgingh van de Lijt-moeder, verstopte Maent-stonden, Water-sucht en langhduurende Koortsen: Bereydt een afziedsel van de bladeren en bloemen / met Water ofte Wijn / en laet hier van diekwijs dincen. Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.

Voor Zijde-pijn of Pleuris: Bereydt een afziedsel van dit krupt met Honigh-water of Meel / en geeft hier van een roemertje vol in. Ravelingius.

Moeder-kruyd, in 't Latijn *Matricaria*.

Gedaente.

Dit krupt brenghet boozt ronde steelen / met gesneden / bleeck-groene bladeren / die

die van Byvoet eenighsins gelijk betwaffen. Op de toppen van de steelen draeght het bloemen / gelijk de Kamillen, in 't midden met een geel bolleken versien / en rondtom met witte bladekens beset. Sontijds wort het oock met dubbelde bloemen gebonden. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wortt veel in de Apothekiers Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Dit Gewas wortt door het scheuren der planten vermeenighvuldicht / en in April verplant.

Aert en Krachten. Moeder-kruydt is verwarmende in den derden / en verdoogende in den tweeden graet / openende ende afvaggende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Graveel, opstijginge en winden van de Lijf-moeder, verstopte Maendt-stonden, en om de Na-geboorte af te drijven: Neemt Moeder-kruydt drie handen vol / kleyn gesneden zijnde / koocht het in Wijn tot een pint / en laet hier van een roemertje vol innemen: Oock kan hier toe van het Kruydt een stobinge bereydt worden. Dioscorides, Matthrolus.

Voor Hooft-pijn door koude veroorsaecht: Neemt het groen gestooten Kruydt / en legt het op de Kruyn van 't Hooft. Ravelingius.

Voor harde Geswellen der Vrouwen Borsten: Neemt het gestooten Kruydt / en legt het pap-wijs op. Fuchsius.

Orega, in 't Latijn *Origanum*.

Gedaente.

Dese plant schiet hier te Lande met ronde getackte steelkens een voet hoogh op. De bladeren zijn langhwerpigier als die van de grobe Marioleyne, maer kleynder en witachtiger. Op de top van de steelkens brenghet het aer-wijse geschubde hoofdekens voort / waer upt kleyne witte bloemkens voort komen. Het zaedt is kleyn / dat van Marioleyne niet ongelijck. De wortel is dun / hardt en beselachtigh.

Plaetse. Men soude het hier te Lande elders te vergeefs als in de Hoven soecken.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Het begeert de selve oeffeningh als de Marioleyne.

Aert en Krachten. De Orega is warm en droogh in den derden graet / openende / dooz-snijvende en dun makende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor verstopte Maent-stonden, Water-sucht, pijn van de Maegh en om de Hick te doen ophouden: Bereydt een afziedsel van Orega met Water of Wijn / maecht het soet met Suicker / en laet 'er af drincken: Men kan oock de Orega onder de spijsse gebruycken. Dioscorides, Brunfelsus.

Voor Engborshtigheyt: Neemt van het gedistilleert Water van groene Orega drie oncen / en geeft het 's morgens en 's avonts in. Ravelingius.

Bock-orega, in't Latijn *Tragori-**ganum.*

Gedaente.

Dit welrieckent krupdt brengt voort dunne / houtachtige / blyne steelkens / met huprige bladeren / wat klepnder als die van de Marioleyne, bewassen. De paerffe bloemkens groepen werbel-wijs om de steelkens. De wortel is klep en hardt.

Plaetse. Het wast hier te Lande in de Heuven van de krupdt-bevimmers / en wordt aldaer met naerstigheyt onderhouden.

Tijdt. Het bloept in July en Augustus, en het kan de koude des Winters wel verdagen.

Aert en Krachten. Dit Gewas verschilt wepnig in aert en krachten met de gemeene Orega.

Confilie de Greyn, in't Latijn*Melissa.*

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght vierkante steelen / met breedtachtige / gerimpelde doncker-groene bladeren / de welke na een Citroen riecken / bewassen. De witte bloemkens staen werbel-wijs om de steelen / upt haer hupskens voort-spruytende. Het zaet is klep en de wortel veselachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wordt veeltijds in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in July.

Oeffeningh. Het wort door zaet en scheuren der planten aengeteelt / en begeert op een sommerachtige plaetse en in wel-bereyde aerde geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Confilie de Greyn is warm en droogh in den tweeden graedt / en versterckende van krachten. Avicenna.

Medicinael gebruyck. Voor een vochte en koude Maegh, bangigheyt en kloppinge des Herten, verstoptheyt der Hersenen en Buikpijn: Bereydt een afziedsel van dit krupdt met Wijn / en laet daer af dinccken: Of geeft een Boon groot van de Conserf met

gedistilleert Water van dit krupdt in. Dodonæus, Serapio, Sethus.

Voor Engborstigheyt: Bereydt een Sproop van het sap met Supcher / en laet daer van dickwils licken. Dioscorides.

Voor alderhande Wonden: Doet'er een wepnigh van het sap in. Dodonæus.

Voor verstopte Maendt-stonden, opstijginge en pijn des Lijf moeders: Laet van het afziedsel met Wijn bereydt dinccken; en neemt Confilie de greyn, Kamille bloemen van elcks soo veel van noden is / benaeyt het in een sackje / ziedt het in water en leght het warm op de Bupck. Dioscorides, Ravelingius.

Munte, Bruyn-heylige, in't Latijn*Mentha.*

Geslachten.

Dit krupdt wort in gemeene Hof-munte of Bruyn-heylige, Kruyse-munte, Roomse

Roomse Munte en wilde Munte, in 't Latijn *Menthastrum* genaemt / onderscheppen.

Gedaente. De ghemeene Hof-munte brengt voort vierkante / bym-roode / en wat rugge steelen / met rondachtige / geschaerde / doncker-groene bladeren betwassen. De roode bloemkens komen rondtom de steelen werbel wijs te voorschijn. De wortel is dun / langh / met vefelingen behangen / en op veel plaetsen nieuwe uytspuytsels uytwerpende.

De Kruid-munte is de voorgeaende reynighsing gelijck / maer de bloemen wassen aen het opperste der steelen gelijck een klepne aere by een vergadert.

De Roomse Munte heeft langhwerpig / geschaerde / hartzachtige bladeren / maer de bloemen komen als die van de Kruid-munte voort.

De wilde Munte heeft vierkante harpige steelen. De bladeren zijn dicker als die van de eerste soorte / met een dichte witte wolachtigheyt bekleedt. De bloemen staen aerwijs / gelijck die van de Kruid-munte by een geboeght.

Plaetse. Dese kruiden worden alleen in de Hoben gebonden.

Tijdt. Sp bloeyen in July.

Oeffeningh. De Munte groeyt weeldig van de afgescheurde planten voort / en wort half Maert op een bochtige plaetse verplant.

Aert en Krachten. De Munte is warm en droogh in den derden graedt / sijn van deelen / en een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor de witte Vloet der Vrouwen: Geest tweemaal des daeghs een boon groot van de Conserf van Munte met des selfs gedistilleert water in. Dodonæus.

Voor verouderde Hooft-pijn: Neemt het gestooten kruidt en bindt het voor het voorthoof / en op de slapen des hoofts. Plinius.

Voor quade Zeeren der jonge kinderen Hoofden: Bestrijkt het hooft met sap

uyt het versche kruidt geparst. Dodonæus.

Voor Wormen: Neemt van het sap een loot / sijn twee loot / vermenght het te samen / en laet het op een reys innemen. Dioscorides.

Voor walginge van de Maegh, verstoptheyt van de Leyer, Milt en Nieren: Neemt van het gedistilleert water vijs oncen / Sroop van Munte anderhalf once / vermenght zijnde / laet hier van dickwils twee levelen vol innemen; of bereydt een afziedsel van dit kruidt met Wijn / en laet'er af drincken; ondertusschen kan men sich uytwendigh met de olie van Munte bestrijken. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor Buyck-pijn voornamentlijk der jonge Kinderen: Hier tegen gebruyckt het gedistilleert water van Munte. Joh. Schroderus.

Om het Sogh op te droogen: Neemt het gestooten kruidt / en legt het pap-wijs op de Borsten. Dioscorides.

Voor pijn van de Ooren: Neemt Munte-sap, Honigh-water van elcks eben veel / en druypt het warm in de Ooren. Dioscorides.

Bergh-calament, in 't Latijn *Calamintha Montana*.

Gedaente.

Dit kruidt brengt voort vierkante steelen / met rondachtige / geschaerde en een weynigh harpige bladeren behangen. De bloemkens zijn purperachtigh / die van Nipte niet ongelijck / en het zaet zwartachtigh. De wortel is saselachtigh.

Plaetse. In de Hoben der kruidt-be-minners siet men dit Gewas hier te Lande voortkomen.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in Juny en July.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aenge-teelt / en blijft lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. De Bergh-calament is warm en droogh in den derden graedt / sijn van deelen / openende / dun ma-
A i kende /

kende / scheydende en verteereude van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstopte Maent-stonden, Geel-sucht, Buyck-pijn, Engborstigheid, verstoptheyt van de Lever, en die sich van binnen beseert hebben: Laet van het afziedsel van dit Kruidt met water of Wijn bereydt drincken / 't welck ingenomen zynde / het zweeten verweckt moet worden. Galenus, Matthiolus.

Voor blaeuw geslagen of gestooten Placken: Neemt het gestooten Kruidt en legt het op. Galenus.

Voor Melaetsheyt: Dit Kruidt gesooden of rauw gegeten / en daer op Wey van soete Melck ghedroncken / wordt seer geprezen. Galenus, Dioscorides, Apulejus.

Scordium.

Gedaente.

De Scordium verkrijght vierkantige / geknoopte en ter aerde huckende stee-
len / omtrent peder knoop met twee over-
malkander staende / geschaerde / gerimpel-
de / en witachtige bladeren / grooter als die
van de Chamedrys bewassen. Aan de oors-
prongh der bladeren brenghet het rootach-
tige bloemkens / die van de Chamedrys ge-
lijck / te voorschijn. Het zaet is seer kleyn /
en de wortel veselachtigh / langhs de risch
der aerde uytgespreyt. Het geheele Gewas
heeft een loochachtige reuck.

Plaetse. Dit Kruidt wordt veel van de
Apothekers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloept in Juny ende July.

Oeffeningh. Dit Kruidt wort in April ge-
scheurt en op een lomcrachtige bochte
plaetse verplant.

Aent

Aert en Krachten. De Scordium is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende / dimm makende / zweet drijvende / de bederbinge en besmettinge wederstaende van krachten. Galenus, Matthiolus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit des Ingewants, opgestopte Maent-stonden, Etter-spouwen, Zijde-pijn, Graveel, koude Pisse en Vergift. Bereydt een afziedsel van dit kruidt met Wijn en laet hier af drinken: of geeft van het poeyer van Scordium met Honigh vermenicht een vierendeel loots op een reys in. Dioscorides, Egineta, Galenus.

Voor langhduurende en pestige Koortsen: Laet van het afziedsel met water bereydt drinken / en geeft van de Conserf / in de Apotheken Electuarius Diascordium genaemt / een vierendeel loots of anderhalf met eenigh bequaem nat in. Matthiolus, Fracastorius.

Om versche Wonden te genesen: Neemt het gestooten kruidt en legt het plaesterwys op. Dioscorides.

Roomse Kamille, in 't Latijn Cha-

monilla Romana

Gedaente.

Dit gewas heeft ronde en ter aerde verspreyt leggende steelen / met veel gesnippelde bladeren / die van de gemeene Kamille gelijk / maer groender bewassen. De witte bloemen komen op de top der steelen voort. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoven geplant en aengeteelt.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in July en Augustus te voorschijn.

Oeffeningh. Het begeert wepnigh oefeningh / want hoe men het meerder betreet en afsnijdt / hoe het veeldriger voortspruyt / en wordt daerom veeltijds op groene sielplaetsen geplant.

Aert en Krachten. De Roomse Kamille bergelijkt sich in aert en krachten met de gemeene soorte / maer is nochtans krach-

tiger in 't ontdoen en schepden / doch onbequamer om muerw te maken en pijn te stillen. Dodonæus.

Averone, in 't Latijn *Abrotanum*.

Gedaente.

Dit kruidt heeft dunne houtachtige rijskens of steelen / en seer kleyn gesneden bladeren / die van de Venckel niet ongelijk / maer wat breeder. De bloemen zijn geel. De wortel is met veel beselingen behangen.

Plaetse. Het wort hier te Lande alleen in de Hoven geoeffent.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus.

Oeffeningh. Het wordt dooz afgescheurde tacken of wortel-spruyten in April voort geplant.

Aert en Krachten. De Averone is heet en droogh in den derden graedt / openende /

verteerende en dun makende van krachten
Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheid, opgestopte Maent-stonden, Wormen en 't Graveel: Neemt van het gedrooghte Krupdt een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / met Wijn in: of bereydt een afziedsel met Wijn om daer van te dinccken. Dioscorides, Fuchsius.

Voor Geel-sucht: Kookt de Averone in water / en laet'er dickwils van dinccken. Brunfelsus.

Voor het uytvallen des Hayrs, en om het Hayr te doen groeyen. Neemt de asche van dit Krupdt / vermengt het met Raepolie / en besmeert het Hoofst daer mede. Dodonæus.

Voor sweeringe van de Mannelickheyt: Stroopt'er de asche van dit Krupdt gebzant op. Galenus.

Zeewer-zaet, in 't Latijn Semen

Sanctum, Semen zedoariae Sementina.

Gedaente.

Dit Gewas schiet op gelijk een tachtachtigh kleyn Boonken / met kleyn bladeliens bewassen / en ober al vol zaet beladen. De wortel is in veel saselingen gedeelt.

Plaetse. Dit Krupdt wordt by sommige Liefhebbers van zaet aengeteelt / en in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het zaet wordt in 't laetste van de Somer rijp.

Aert en Krachten. Zeewer-zaet is warm en droogh van aert / bitter van smaeck / en wordt seer geprezen om de Wormen des Bupcks te dooden en uyt te drijven. Dodonæus.

Katten-kruydt, Nipte, in 't Latijn

Nepeta.

Gedaente.

Dit Krupdt heeft kantige getackte steelen / met langhwerpige breede / en

rondom de kanten geschaerde sachte bladeren bewassen. De bloemkens zijn bleek van berwe / rondom de steelen en op de top der selve voorszkomende. De wortel is verselachtigh.

Plaetse. De Moes-hoben van Nederlandt zijn veeltijds met dit Gewas versien.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en 't scheuren der planten vermenighbuidicht.

Aert en Krachten. De Nipte is warm en droogh in den derden graedt / sijn van deelen / openende en dun makende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden te verwecken, en de Vrouwen vruchtbaer te maken: Geeft van het gedistilleert water drie oncen op een reys in / en bereydt een Badt van dit Krupdt / waer in de Drouwe eenige tijdt sitten sal. Lobel, Dodonæus.

Voor die sich van binnen beseert hebben: Neemt sap van Katten-kruydt een once / en geeft het met Wijn in. Dodonæus.

Pimpinelle, in 't Latijn Pimpi-

nella.

Gedaente.

Dit Krupdt heeft rondachtige gekerfelde bladeren / veel aen een middelsteelken by een vergadert: tusschen dese spruyt een ronde steel / wiens toppen met ronde moschachtige knophens / purpere bloemkens voorszengende / beladen zijn. Het zaet is kleyn en kantigh. De wortel is langh.

Plaetse. De Hoben van Nederlandt zijn overbloedigh met dit Gewas versien.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Dit Krupdt wil in Maert of April in welbereyde sandachtige Aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. De Pimpinelle is warm en droogh in den tweeden graedt / openen

openende / afbagede en een wepnigh t'samen-treckende van krachten. Renodæus.

Medicinael gebruyck. Voor Hert-kloppinge, Graveel en walginge van de Maegh: Neemt de groene bladeren / leghtse in wijn / van de welke ghy somtijts een roemertje vol dzincken sult: hier toe dient mede het gedistilleert water van dit Kruidt onder de Wijn vermenght. Marthiolus.

Om alderhande Wonden te genesen, en het bloeden te stelpen: Bereydt een afziedsel van dit Kruidt alleen of met andere Wondt-kruiden vermenght / en laet daer af dzincken; ondertusschen leght het gestoten Kruidt op de Wonden. Dodonæus, Ravelingius.

Voor pestilentielle Sieckten en Koortsen: Neemt sap uyt de Pimpinel geperst een once en geeft het in. Lobel.

Walt-meester, in 't Latijn *Asperula*
aut *Asperula odorata*.

Gedaente.

Dit Kruidt schiet met vierkante / geknoopte steelen een voet hoogh op / en is aen yder knoop met seven of acht sterrewijs staende bladeren bewassen / de welke

die van Kleef-kruidt wel gelijk zijn / maet breeker en groender / en niet soo rouw in 't aantasten. De bloemkens die op het oppersie der steelen te voorschijn komen zijn wit / en worden van kleyn rondt zaet gevolght. De wortel is dun / veselachtigh / en kruipt wijdt en verre voort. Dese Plante heeft een soete reuck als van de May-bloemkens.

Plaetse. Het wordt in de Hoben geplant / en wordt oock veel op de boschachtige Heuvels van Artois gevonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in May en Juny.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt doozzaet en 't scheuren der planten aengeteelt / en moet op een lommerrachtige plaetse geset zijn.

Aert en Krachten. Walt-meester is matelijck warm en dzoogh van aert en krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Om het Herte en de Lever te versterken: Werpt dit Kruidt in de Wijn / en laet daer af dzincken. Dodonæus.

Voor Pestilentielle Sieckten: Neemt van het gedistilleert water van dit Kruidt drie oncen / en geeft het op een reys in. Ravelingius.

Eynde van het Achtste Deel.

HET NEGENDE DEEL

Des

Nederlandtsen Kruidt - Boecks,

BESCHRYVENDE

De Geslachten/ Gedaente/ Plaetse/ Tijdt/ Oeffening/ Aert/ Krachten/ en Medicinael gebruik van alderhande Bol- en Bloem kruiden/ die in de Hoven van Nederlandt onderhouden worden.

Vreemde of Hof-Hanen-voet, in't Latijn Ranunculus Hortensis.

Geslachten.

Dit Gewas is in veelderley sooyten onderscheyden / waer van wy alleen de voornaemste en meest behiende sullen beschrijven: als knobbelachtige Hanen-voet, Hanen-voet met

witte bloemen / Bosch-Hanenvoet, Hanenvoet met gras-achtige bladeren, Hanenvoet van Slavonien, van Portugael en van Constantinopolen.

Gedaente. Knobbelachtige Hanenvoet schiet niet seer hoogh op. De bladeren zijn gelijk die van de Botter-bloemen, breedachtigh en diep gesneden. De bloemen zijn goud-geel van verwe / en somtijts van veel bladeren t'samen geset. Het zaet leyt in ronde rouwe hoofdelkens beslooten. De wortel is bolachtigh.

Hanenvoet met witte bloemen wast ontrent twee voeten hoogh op. De bladeren zijn groot / diep gesneden en rondtom de kanten geschaert. De bloemen / die op de toppen van de steelen te voorschijn komen / zijn wit / grooter als die van de gemeene Hanenvoet, die oock somtijds dubbelt gebonden worden. De wortel is veselachtigh.

Bosch-Hanenvoet heeft steelen van een palme hoogh. De bladeren zijn diep gesneden en gekerst / niet meer als een op peder steelken rustende. De bloemkens zijn geel of wit / sterrewijs open staende. De wortel is die van de Boom-varen by na gelijk.

Hanenvoet met grasachtige bladeren heeft korte steelkens / bleek-groene grasachtige bladeren / geele bloemen / en een veselachtige wortel.

Hanenvoet van Slavonien brenghet voort dunne

dunne ronde steelen / met langhwerpige / diep gekloben / witachtige bladeren bewas-
sen. De bloemen zijn bleek-geel / en de
Botter-bloemen gelijk. De wortelen zijn
met veel kleine knobbelkens of klisterkens
by een geboeght.

Hanenvoet van Portugael heeft breede /
ronde / stijve en rondtom gekerfde blade-
ren; tusschen de welke een steelken van een
palme hoogh opschiet / wiens top met een
geele bloem / die van druysachtigh zaet ge-
volght wordt / beladen is. De wortelen
zijn die van de Slavonise Hanenvoet gelijk /
maer dicker.

Hanenvoet van Constantinopelen ver-
krijght een steel van een voet hoogh / in
twee of meer takkens gedeelt / op de welke
aen 't uiterste seer lustige schoon-roode dub-
belde bloemen staen. Onder heeft het vijf
of ses bleek-groene gesnede bladeren. De
wortel is van veel klisters / gelijk de Sla-
vonise of Portugaelse Hanenvoet, t'samen
geboeght.

Plaetse. Alle de soorten van de vzeemde
Hanenvoet worden by de Liefhebbers van
Kruyden en Planten in de Hoven gesien.

Tijdt. Alle dese soorten van Hanen-voet
bloeien in April en May, uytgenomen de
Portugaelse Hanen-voet, die in de Winterse
Maenden sijn bloemen voort brengh.

Oeffeningh. Sommige van dese kruy-
den worden door zaet / andere door de woz-
tel-spruyten of affsetsels aengeteelt.

Aert en Krachten. Dese vzeemde soorten
van Hanenvoet zijn de gemeene van aert en
krachten gelijk.

Keucken-schelle, in 't Latijn *Pul-*
satilla.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght seer kleine gesne-
den haysachtige bladeren / die van de
Coriander van gedaente gelijk; tusschen
dese spruyten dunne / ronde / haysige steelen
van een voet hoogh / en met een kleynder
bladt bewassen. Op de top van de steelen

draeght het doncker-paerffe / witte / geel
of roode bloemen / van ses langhwerpige
bladelkens gemaect / in 't midden met geele
draepkens verciert / en van gedaente die van
de Anemone eenighsins gelijk: na 't ver-
gaen van de welke een rondt zaet-bolleken/
met veel hayswijse gekrulde saselingen of
bloeken behangen / te voorschijn komt. De
wortel is langh en redelijck dikt.

Plaetse. Het wort hier te Lande nergens
als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in de
Lente.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aenge-
teelt.

Aert en Krachten. De Keucken-schelle
is heet en droogh in den derden graet / door-
snydende / dun makende / verteerende /
supber-makende / ja verscerende of door-
zetende van krachten: en daerom salmen
deselve binne lijfs niet gebruiken. Ra-
velingius.

Anemone.

Gelachten.

De soorten van de Anemone zijn by na
ontallijck en worden in breed- en smal-
bladige Anemone onderscheyden / daer by
voegende de veranderinge van de vertoe der
bloemen: als breed-bladige Anemone met
bleek-paerffe / bleek-roode / byyn pur-
per-roode / bleek purper-roode / byyn-
paerffe / violette / doncker-violette / lijf-ver-
wige / incarnate / Orangie-scharlaken-roo-
de / en byyn-roode bloemen: smal-bladige
Anemone met blaetwe / violette / purper-
roode / scharlaken roode / bloet-roode, don-
cker-roode / en root-paerffe bloemen.

Gedaente. Alle de soorten van Anemone
hebben in bladeren groote gelijckheyt met
de Hof-Hanen-voet; van de welke d'een
groot / breed en diep gesneden / en d'ander
kleynder en meerder gesnippelt zijn. Op de
top van peder steel draeght het maer een
bloem / die van veel of weynigh bladelkens
gemaect / en in verwe / gelijk boven ver-
melt.

melt / van den anderen verschillende is. De wortelen zijn knobbel- ofte veselachtigh.

Plaetse. Om de aerdigheyt van de bloemen worden dese gewassen in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Meest alle de soorten van Anemone bloeyen in de Hoben van dese Landen in April.

Oeffeningh. De Anemone worden van zaet / maer meest van wortel-spruyten / of kilisters van de wortel aengeteelt / en in welbereyde aerde op een wel ter Son gelegen plaetse geplant. Besiet verder in 't Vermaekelyck Landt-leven in 't eerste en tweede Deel.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Anemone zijn seer heet en droogh van aert / upt-treckende / suyperende en de Monden van de Aderen openende van krachten: maer om haer groote scherpigheyt worden se

meest uptwendigh gebruyckt. Dioscorides, Galenus.)

Medicinael gebruyck. Voor vuyle Zeeren en Sweeren: Waschtse dickwils met water van Anemone gedistilleert. Ravelingius.

Voor Kancker en geswellen aen de Nagels: Neemt de groene gestooten bladeren en leghtse op. Ravelingius.

Voor Tandt-pijn en losse Tanden: Sied het geheele krupdt in azijn / en spoelt'er de Mondt mede. Matthiolus.

Wolfs-wortel, in 't Latijn *Napellus*.

Geslachten.

Dit Gewas is in Wolfs-wortel met geele en Wolfs-wortel met blaetwe bloemen onderschepden.

Gedaente. Wolfs-wortel met geele bloemen heeft groote / diep gesneden / en gekerfde

kerfde bypnachtige bladeren / die van de groote Geranium gelijck. De steel is rondt / een weynigh krom of deynfende / en twee of drie voeten hoogh opschietende: aen het opperste der steelen staen de bleeck-geele klap-wijse bloemen ordentelijck d'een boven d'ander gheboeght / na de welcke kleyne hauwkens of hoorenkens die van de Akeleyen gelijck / volgen / zwart en gehoekt zaet in sich besluypende. De wortel is van veel kromme zwarte beselingen t'samen geset

Wolfs-wortel met blaetwe bloemen is de boozgaende soorte van gedaente renighsing gelijck / maer heeft dieper gesneden bladeren en blaetwe bloemen. De zaet-huyckens komen niet de selve ober en. De wortel is langh / dick / van buyten zwart / en van binnen witachtigh.

Plaetse. Byde dese soorten van Wolfs-wortel worden in dese Landen alleen in de Hoben gebonden: andersing wordense van selfs op de Alpes-bergen wassende ghebonden.

Tijdt. Sy bloeyen in May of Juny, en het zaet wordt in Augustus rijp.

Oeffeningh. De Wolfs-wortel wort dooz zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. De Wolfs-wortel wort booz warm en droogh gehouden tot in den vierden graedt / en is den menschen en veel vierboetige ghedierten schadelijck en doodelijck.

Anthora.

Gedaente.

De Anthora is van gedaente de Wolfs-wortel met blaetwe bloemen gelijck / maer veel kleynder / oock zijn de bloemen niet blaetwe maer bleeck-geel van verwe / en de wortel gelijck die van Standel-kruydt, in twee of meer bollekens / die van buyten wat geelachtigh en van binnen wit zijn / gescheppen.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen in de Hoben gebonden / andersing komt het in de Alpes van selven boort.

Tijdt. Het bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en wortel-spruyten vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. De Anthora en booz namentlijck des selfs wortel is warm en droogh van aert / openende / afvagende / versterckende / den buyck weeck makende / en het vergift wederstaende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijcke Sieckten of Koortsen: Neemt poeper van de wortel een half ofte een geheel vierendeel loots met Carduus Benedictus-water in. Guanerus, Lobel.

Om Doornen, Splinters en Yser uyt de Wonden te trekken: Neemt het gestooten krupt met de Bloemen / en leght het op. Ravelingius.

Voor Buyck-pijn en smerte van de Lijfmoeder, en Wormen des Buycks: Neemt een vierendeel loots van de sijn gestooten wortel / en geeft het met Wijn in. C. Durantus, Lobel.

Tamme Heul of Maen-kop, in't

Latijn Papaver Hortense.

Geslachten.

Dit Gewas wordt in tamme Heul met enckelde of dubbelde bloemen onderscheppen / en berde bindtmense met witte / roode / paersse / en gespikkelde of verscheppen verwige bloemen.

Gedaente. De tamme Heul met enckelde bloemen heeft lange / breede / witachtige / en rondtom de kanten gekerfde of gesneden bladeren. De steel schiet hoogh op / op wiens top een vierbladige bloem / wit / roode / of paersch van verwe te boozschijn komt / in wiens midden een hooftelien met veel dazekens beset / geplacet is; 't welck / na dat de bloem afgevallen is / veel grooter wordt / boven met een krimpne versien / van binnen dooz bellekens afgescheyden / en overbloedigh veel kleyne zaet in sich behoudende. De wortel sinckt diep in de aerde.

Tamme Heul met dubbelde bloemen is
k k van

van bladeren / steel / zaet-knopskens en wortel gelijck / alleen van de selve verschillende / dooz dien de bloem van veel bladeren t'samen geset is / die dickwils dun gesneden of gekerft zijn.

Plaetie. De tamme Heul wort overbloedigh in de Hoben van Nederlandt gevonden.

Tijdt. Dese krupden bloeyen in Juny.

Oeffeningh. De tamme Heul moet alle Jaer in de Lente gezaeyt worden / ofte het spruyt van zelfs dooz het afgeballen zaet doort.

Aert en Krachten. De tamme Heul is verkoelende en vocht-makende in den derden graedt / pijn-stillende en slaep-berwekkende van krachten. Dioscorides, Brunfelsus.

Medicinaelgebruyck. Voor scherpe Sinkinge, Hoest, Teeringh en Buyck-loop: Neemt twee of drie bollen van Heul of Maen-koppen sonder zaet / snijtsse kleyn, en ziedse in genoeghsaem water tot een pint / doozgesegen zijnde doet'er by twee oncen Sproop Diacodium genaemt / en laet hier van een roemertje t'seffens innemen. Dioscorides, Brunfelsus, C. Durantus.

Om Slaep te verwecken: Laet van het voozgaende afziedsel drincken / en baeyt de Voeten in water daer de bollen of bladeren van Heul in gesoden zijn / ondertusschen bescrijckt de slapen des Hoofsts met de Olie up het zaet geperst. Fuchsius, Dioscorides.

Gehoornde Heul, in 't Latijn *Papaver Corniculatum*.

Geslachten.

VAn dit Gewas worden in de Hoben van Nederlandt twee soorten gevonden / het eene met geele / en het ander met roode bloemen.

Gedaente. De geele gehoornde Heul heeft aen de zijde diep gesnede / geschaerde / asch-vertwige / harpige bladeren / en ronde getackte steelen. De bloemen zijn geel / van vier bladeren gemaect; de welcke afgeballen zijnde / van een langhwerpighe / dun /

krom hoorenken of hantoken / met zwart zaet gebult / gebolght worden. De wortel is langh en dick.

Roode gehoornde Heul is in alles kleyneder en teerder als de voozgaende soorte. De bloemen zijn hoogh / roodt van verwe / die mede van een hoorn-wijs hantoken / wiens eynde met een breecht hoofden beset is / gebolght worden.

Plaetse. Beyde de geslachten van gehoornde Heul worden hier te Lande alleen in de Hoben gevonden.

Tijdt. De geele gehoornde Heul bloeyt in May en Juny, ende de roode gehoornde Heul in Augustus en September, het tweede Jaer na dat het gezaeyt is.

Oeffeningh. Dese krupden worden dooz zaet / in de Lente gezaeyt zijnde / vermenighbuidicht.

Aert en Krachten. De gehoornde Heul is warm en droogh in den derden graedt / dooz-snijdende en sterckelijck afsogende van krachten. Galenus, Clusius.

Medicinaelgebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, en den geene die eenige dicke of sandtachtige materie met de Urijn quijt worden: Neemt van de wortel twee oncen / kookt het in een pint water tot dat de helft versoden is / en laet hier van een roemertje vol innemen. Dioscorides.

Voor vuyle en quade Schorfttheyt: Neemt het gestooten krupde en legt het op.

Doornachtige Heul, in 't Latijn *Papaver Spinosum*.

Gedaente.

De getackte steel van dit Gewas schiet omtrent anderhalven voet hoogh op / zijnde een vinger dick / onder witachtigh / en met doornen beset. De bladeren zijn langh / gesneden / onder grijs / boven groen / doch met witte streepen doozloopen / en aen de randen met bleek-vertwige doornen gewapent. Op de toppen van de tackkens draegt het drie-hoekige scherpe knoppen / die ses-bladige geele bloemen voortbren-

brengen / in 't midden met een vijf-hoekigh doornachtigh hoofdekken met veel draepkens beset / inhoudende rondt en zwart zaet. De wortel is hardt en houtachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen van July tot diep in de Herfst voort.

Oeffeningh. Het wortt gelijck de gehoorn-de Heul aengeteelt en geoeffent.

Aert en Krachten. Doornachtige Heul wordt tot geen Medecijne gebruyckt.

Violen, in 't Latijn Viola Martia.

Gedaente.

Dit Kruidt brengt voort rondt- en breedachtige bypn-groene bladeren / die rontom de kanten een wepnigh geschaert zijn. Tusschen dese bladeren spruyten dunne steelkens / die peder een wel-riekende bypn-

paerffe of witte vijf-bladige bloem / achter met een tuiptken uytstekende / dragen / de welke oock in sommige Hoben dubbelt gesien worden: na de bloemen volgen kleyne zaet-huytliens / met kleyen / rondt en wit zaet gebult. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Het wordt in de Hoben geplant en onderhouden.

Tijdt. De wel-riekende bloemen komen in 't laetste van Maert of in het begin van April te voorschijn.

Oeffeningh. De Violen worden van zaet en 't scheuren der planten aengeteelt / en in wel-bereyde aerde op een sommerachtige plaetse geset.

Aert en Krachten. De Violen soo wel de bloemen als het kruidt zijn verkoelende en vocht-makende van aert / versachtende en versterkende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Zijde-pijn, heete Koortsen, Heesigheyt, onttekinge van de Longe, Lever en Nieren, en om het Hert te verstercken: Geeft twee of drie le-pelen vol van de Sproop van de bloemen bereydt in: of bereydt een afziedsel van het kruidt / maect het soet met de genoemde Sproop / en laet'er af dickwils dzincken: of neemt Garsten-water een pint / Sproop van Violen-bloemen drie oncen / doet'er by eenige druppelen Geest van Vitriol, voor die de surigheyt kunnen verdragen / en laet van dese Julep dzincken. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor onttekinge van de Keel: Neemt Violen bladeren drie handen vol / koocht het in een pint water tot dat een derdendeel versoden is / doorgezegen zijnde doet'er by twee oncen Sproop van Violen bladeren bereydt / en laet hier mede dickwils gorgelen.

Voor Hooft-pijn: Bestrijckt het voorsz. hooft en de slapen des Hoofses met Olie van Violen. Dodonæus.

Voor 't Graveel: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en geeft het met water of Wijn in: of neemt van het zaet een loot / en treckt'er met eenigh bequaam na-

een melckachtigh sap upt / om in een reys in te geven. Ravelingius, Joh. Schroderus.

Steen-violieren, in 't Latijn *Leucojum*, *flos Keyri*.

Gedaente.

Dit Gewas heeft houtachtige getachte steelen / met langhwerpige / smalle / groene bladeren bewassen. De vierbladige geele / witte of paersche bloemen zijn lieffelijck van reuck / de welcken van langhwerpige dunne hauwken / met plat zaet gebult / gevolght worden. De wortel is hart en saslachtigh. Van dit Gewas bindtmen een soorte met dubbelde bloemen.

Plaetse. De Steen-violieren worden in de Hoben geplant / andersins groepen zij weeldzigh aen de oude muuren en op steenachtige plaetsen.

Tijdt. Dit Gewas vertoont sijn bloemen in April en May.

Oeffeningh. De Steen-violieren worden in September gezaeyt / en daer na verplant men se in de Lente / of men teelt se aen van stecken / in April in de Aerde gestoken.

Aert en Krachten. De Steen-violieren zijn verwarmende en verdoogende in den tweeden graedt / sijn van deelen / verdoogende en afvagende van krachten. Galenus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor verharde Apostumatie of swellinge van de Lijf-moeder: Hier tegen bereydt een badt of stovinge van het krupdt en bloemen. Dioscorides.

Voor verstoptheyt van Lever en Nieren: Bereydt een afziedsel van de bloemen / en laet'er tweemaal des daeghs af dincchen. Ravelingius.

Voor donckerheyt en vlacken van de Oogen, vuyle Wonden en Zeeren: Neemt het sap upt de bladeren geperst / en druypt het in de Oogen / Wonden of Zeeren. Fuchsius.

Om de Maendt-stonden te verwecken en de Na-geboorten af te drijven: Neemt van het zaet een vierendeel loots / stoot het

kleyen en geeft het met Wijn in. Dioscorides, Aegineta.

Voor een verharde Mildt: Stoot de wortelen met Azijn in een Moztier / en legt het pap- of placster-wijs op de lincker zijde. Aegineta.

Damaft-bloemen, in 't Latijn *Viola Damascena*, *viola Matronalis*.

Gedaente.

Dit krupdt schiet seer hoogh op. De steelen zijn met lange / breedachtige en aen de kanten geschaerde brynn-groene bladeren bewassen / en dragen op het opperste der zijde-steelkens witte / lijfvertwige of roodachtige bloemkens / van gedaente de enckelde Steen-violieren eenighsins gelijk: na de bloemen volgen langhwerpige ronde haukens / die van den Mostaert gelijk / in de welcke kleyen / langhachtigh / brynn zaet beslooten leydt. De wortel is saslachtigh.

Plaetse. Dit Gewas wordt meest in alle de Hoben van Nederlandt gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, Juny en July, een Jaer na dat het gezaeyt is.

Oeffeningh. Het wordt van zaet en wortel spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. De Damaft-bloemen zijn heet en droogh van aert / doorsnijdende / afvagende/en't Sweet en dekrijn drijvende van krachten. Brunfelsus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Engborstigheyt, Hoest, en de kramp of treckinge der Zenuwen: Bereydt een afziedsel van de bloemen in water / en laet daer af dincchen: of geeft des selfs gedistilleert water drie oncen tseffens in. Lobel.

Om de Maentstonden der Vrouwen te verwecken: kookt de wortelen in Wijn en geeft hier van een roemertje vol in. C. Durantus.

Voor Melankoly of Swaermoedigheyt: Neemt Wijn twee deelen / gedistilleert water van Damaft-bloemen een deel / en laet hier van twee of driemaal des daeghs dincchen, Ravelingius.

*Mariette, in't Latijn Viola**Mariana.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort lange/brede/rouwe en rugghachtige doncker-groene bladeren / tusschen dewelcke een ronde / getachte / harpige steel voortspuyt. Op het opperste der steelen komen langhwerpige / ronde / holle / purperachtige of witte bloemen te voorschijn / die in 't midden met twee of drie witte draepkens verciert / en aen 't eynde met vijf kertelen gesneden: Na de bloemen volgen vijf - hoeckige zaet-bolkens. Het zaet is kleyn / drielantigh en bypn. De wortelen zijn wit en langh.

Plaetse. Hier te Lande wort het nergens als in de Hoben gevonden.

Tijdt. Het draecht sijn bloemen het tweede Jaer na dat het gezaeyt is / den geheelen Sommer door / en ondertusschen wort het zaet ryp.

Oeffeningh. Het wort gezaeyt in Maert in wel-bereyde en gemeste aerde.

Aert en Krachten. De Mariette is verkoelende van aert / en t'samen-treckende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor heere geswellen en sweeringen van de Mondt: Bereydt een afziedsel van de bloemen met water / en gozgelt of spoelt de Mondt dickwils daer mede. Ravelingius.

*Penninck-bloemen, in't Latijn**Bulbonac, Lunaria.*

Gedaente.

Dit Kruidt heeft breede / voort spits toeloopende / en rondtoin de kanten wat gekerfde bladeren; tusschen de welcke een ronde getachte steel / met weynigh soodanige / doch kleyn der bladeren bewassen / voort spuyt. De purpere of bleek-paerffe bloemen zijn de enckelde Steen-violieren van gedaente gelijk / en worden van platte ronde doozluchtige hauwkens / die van drie vellekens t'samen geboeght zijn / gevolgt:

Deze beslypten in sich vier of vijf platte / en by na halve Maens-wijse zaden. De wortel is knobbelachtigh als die van de geele Asphodillen, maer niet soo dick.

Plaetse. Dit Gewas wort hier te Lande alleen in de Hoben gesien.

Tijdt. Het bloeyt in April of wat later / een Jaer na dat het gezaeyt is geweest.

Oeffeningh. Het moet in Maert op een openluchtige plaetse gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas/en voornaemlijck des selfs zaet / is warm en droogh van aert/heet en scherp van smaect/openende en afvagende van krachten. Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Om de Maentstonden en de Urijn te verwecken: Neemt van het zaet een vierendeel loots / sijn gestooten zijnde/geeft het met eenigh bequaem nat in. Brunfelsus.

Klockskens of Belvedere, in't Latijn Campanula.

Geslachten.

Dit Gewas is in groote / middelbare / en kleyne Klockskens onderscheyden.

Gedaente. De groote soorte van Klockskens heeft onder breedachtige doncker-groene bladeren / die van de Violen eenighs ins gelijckende / maer grooter / maer de bladeren die aen de steelen hangen zijn langwerpiger. De steelen zijn dun / maer schieten hoogh op / langhs de welcke schoon-blaeuwe bloemen / de gedaente van kleyne Klockskens uytsbeeldende / in 't midden met witte draepkens verciert / te voorschijn komen. De wortel is saselachtigh.

De tweede soorte brengt voort seer hoog gestreepte steelen. De bladeren zijn langwerpigh / smal / en doncker-groen van verwe. De blaeuwe of witte bloemen vergelijcken sich met die van de voorgaende soorte. De wortel is meerder beselachtigh.

De derde soorte / die oock wilde Klockskens genaemt wort / verlijcht eerst breed- en rontachtige bladeren / die van de Violen of gemeene Winden wel gelijck doch kleyn-der / maer die aen de steelen wassen zijn lang

en smal. De bloemen zijn blaetw / purper of wit. De wortel is dun en beselachtigh.

Plaetse. De twee eerste soorten van de Klockskens worden in de Hoben geplant; de derde bindtmen aen de kanten van de Velden en Boute-landen.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. De Klockskens worden van zaet / maer meest van Wortel-spruyten aengeteelt.

Aert en Krachten. Dese Gewassen zijn noch ter tijdt geensins ergens toe nut gebonden. Lobel.

Vingerhoet-kruydt, in 't Latijn

Digitalis.

Gedaente.

Vingerhoet-kruydt heeft langhachtige / vyeede / geschaerde / bleech-groene bla-

den / die van wit Wolle-kruydt eenighsins gelijck / maer nochtans klepender als de selbe / nochte oock niet soo wolachtigh. Tusschen dese bladeren spruyt een hooge ronde steel / van het midden tot boven toe met seer veel langhtwerpige / holle / Vingerhoets-wijse / en aen een zijde afhangende bloemen beladen / de welke purper van twee zijn. De bloemen worden van ronde zaet-bollekens / met kleyn zaet opgebult / gevolght. De wortel is beselachtigh.

Men bindt oock van dit Gewas andere soorten die witte / lijfberwige / geele of bale bloemen dragen / maer als van zijn de steelen met langer en smadder bladeren begroeyt.

Plaetse. Dit Gewas wordt veeltijts in de Bloem-hoben gebonden.

Tijdt. Het brenght sijn bloemen in July en Augustus voort.

Oeffeningh. Vingerhoet-kruydt wordt gezaept in April, maer het en draght geen bloemen voor het tweede Jaer.

Aert en Krachten. Dit Gewas is heet en droogh van aert / openende / afvagende en purgeerende van krachten / en wordt van sommige onder de Wndt-kruyden geselt. Dodonaeus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Om de Gal- en Waterachtige Vochtigheden af te setten: neemt van het kruydt twee handen vol / snijdt het kleyn / kookt het in een half pint Water of Wijn tot dat de helft versoden is / en geeft het op een reys in. Lobel.

Voor taye fluymen van de Borst: Bereydt een afziedtsel van dit kruydt met Wijn / Water of Honigh-water / en laet hier van nuchteren een roemertje bol innemen. Ravelingius.

Christus-oogen, in 't Latijn *Lych-nis Coronaria.*

Gedaente.

Dit Gewas heeft lange / omtrent een duymbreede / dickachtige / doch slappe wolachtige bladeren. De ronde / getachte /

tachte / ruyge of wolachtige steelen schieten omtrent anderhalven voet hoogh / op de toppen van de welcke / uyt langhachtige geribde huyshens seer schoon-roode / maer selden witte / en bleek-roode vijf of ses bladige bloemen / in 't midden met scherpe puntkens verciert / te voorschijn komen. De wortel is langh en saselachtigh. Door naestige oeffeningh verkrijght dit Gewas dubbelde bloemen.

Plaetse. Dit Bloem-gewas wordt in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door zaet / in de Aente in de aerde geworpen / en door stecken of 't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. Christus-oogen zijn heet en droogh in den tweeden graedt / en een half loot van het zaet ingenomen / jaeght alle galachtige vochtigheden uyt het Lijf. Galenus, Dioscorides.

Angelieren, Ginofflen, in 't Latijn
Caryophyllus Hortensis, Tunica.

Gedaente.

De Angelieren zijn hier te Lande van een peder wel bekend / voortbrengende blaauw-groene bladeren / staende twee en twee te samen / uyt de knoppen van de ronde en dunne biegh-achtige steelen voortsprijtende. De bloemen die uyt lange / ronde / getanz huyshens voortkomen / zijn enkelst of dubbelt / in 't midden met twee witte draeykens versien / en seer verscheyden van verwe; waer door si oock by de Liefhebbers onder haer eygen naem onderscheyden worden. Het zaet is kleyn en swart / en leyt in langhachtige zaet-bollekens beslooten. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. Daer is nautwijcks een Hof in Nederlandt die niet met dese Bloemen versien is.

Tijdt. Si bloeyen van Juny tot diep in de Somer.

Oeffeningh. Het voort-teelen van dese

Bloemen is nautwijckigh in 't eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Landt-leven beschreven.

Aert en Krachten. De Angelieren zijn matelijck verwarmende en verdroogende van aert / en het herte versterckende van krachten. Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyk. Voor Pest en besmettelijcke Siekten. Neemt alle morgen nuchteren een Boon groot van de Conserf van de Bloemen bereyt in. Andere geven een lepel vol van de azijn / die op de Bloemen gestaan heeft / en maken een spongie in de selve nat / waer aen si dichtwils riecken: het sap uyt het geheele kruidt gepaest / en vier oncen daer van op een reys ingenomen / wordt voor een krachtigh genees-middel tegen de Pest gehouden. Fuchsius.

Voor Hert-kloppinge, draeyinge des Hoofts, vallende Siekte en Stuypen. Hier tegen gebruyckt de Conserf of de Sproop van de Bloemen / op de maniere als de Violen Sproop bereyt: of neemt van de gedroogde Bloemen een vierendeel loots / en geeft het met Betonie of Marioleyne-water in. Matthiolus.

Voor swaren arbeydt der swangere Vrouwen: Bereydt een afziedsel van de Bloemen / en laet 'er af dyncken. C. Durantus.

Voor vuyle Sweeringhe en Zeeren: Waschtse eerst met het sap uyt het kruidt gepaest / en strop 't daer na poept van de gedroogde bloemen in. Ravelingius.

Voor Hooft-pijn: Neemt van de azijn / die op de bloemen gestaan heeft / een deel / kroosen-water twee deelen / bindt dit met doechen voor het Doorhooft.

Keykens, in 't Latijn Flos armerius.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde / geknootte steelkens / met langhwerpighe smalle groene bladeren / breeder als die van de Angelieren bewassen: dragende elck steelken seer veel by een geboegde bloemkens / meest

meest root van verwe / of oock wel gespiekelt / maer dan zijn de bladeren breeder. De wortel is dun en met beselingen behangen.

Plaetse. Het wordt tot cieraet in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May.

Oeffeningh. Het wordt gelijk de Angeliere vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. Dit Bloem-gewas wordt de krachten en werckinge van de Angeliere toe geschreben.

Bloeme van Constantinopolen of

Chalcedonien, in 't Latijn *Flos Constantinopolitanus*, *Lychnus Constantinopolitana*, sive *Chalcedonica*.

Gedaente.

Dit Gewas schiet met ronde / holle geknoopte / en harpige steelen omtrent drie voeten hoogh op / uyt peder knoop of sidt twee langhwerpige / wat breedachtige / voor spits toeloopende bladeren / die mede wat harpigh zijn / voortbrengende. Op het opperste der steelen draeght het veel schoon- of Orangie-roode bloemen. Het roschachtigh zaet is in langhwerpige en spitse zaet-huyshens geslooten. De wortel is saselachtigh.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door 't scheuren der planten aengewonnen / en in 't laetste van Maert, of het begin van April geplant / maer gezaeyt zijnde draeght het voor het tweede Jaer geen bloemen.

Aert en Krachten. Bloem van Constantinopolen wort tot geen Medecijne gebruykt.

Akeley, in 't Latijn *Aquilega*.

Gedaente.

De Akeley is van bladeren de stinckende Gouwe seer gelijk / maer uyt den

groenen blaetwachtigh van verwe. De dunne / ronde en rootachtige steel schiet anderhalven voet hoogh op / die aen het opperste der tachtshens met bloemen behangen is : peder bloem is van vijf afhangende holle hooznkens / tusschen de welke vijf bladenkens geboeght zijn / gemaect : in 't midden met eenige draepkens / die met nopkens beset zijn / verciert : en blaetw / paersch / wit / lijfverwigh / incarnaet of gespickelt van verwe : Na de bloemen volgen vijf hoozn-wijse hauwliens met zwart blinckent zaet gebult. De wortel is matelijck dickt en saselachtigh.

Behalven de enckelde Akeley bindtmen die twee / drie of vier dubbelde bloemen draegen.

Plaetse. Dese Plante wordt veel in de Hoven van Nederlandt onderhouden.

Tijdt. Dit Gewas bloeyt in Juny en July.

Oeffe-

Oeffeningh. Het wordt in de Lente gezaept / of door 't scheuren der planten aengeteelt / en het begeert een vette gront en openluchtige plaetse.

Aert en Krachten. De Akeley's mate-lijck warm en droogh in den eersten graedt / openende en verteerende van krachten. Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoppinge van de Lever en Geel-sucht: Neemt van het fijn gestooten zaet een vierendeel loots / Saffraen tien greyn / en geeft dit met Wijn in: hier op moet het zweeten verweckt worden. Hieronymus Tragus.

Voor Pest, Maselen en Kinder Pockkens, Geeft de jonge kinderen twintigh greyn / en de ouden een vierendeel loots van het zaet in. Joh. Schroderus.

Voor 't Graveel: Knautwt alle morgen nuchteren een stukje van de wortel en slikt het door. Ravelingius.

Voor swaren arbeydt der (wangere Vrouwen: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Wijn inreimen. Franciscus Rapardus.

Voor Engborstigheyt, watersucht, scheursel en gekrompen Leden: Neemt van de wortel twee oncen / kookt het in een pint Wijn tot dat een derdendeel versoden is / en laet hier van een roemertje vol dincen. Ravelingius.

Om Wonden te genesen: Druypt'er het uytgeperste sap van dit kruidt in. C. Durantus.

Voor Schurttheydt: Wascht of bedt de schurfde plaetse met sap van Akeley, of Wijn daer de wortel in gesoden is. Fuchsius.

Voor Scheurbuyck des Monts, en sweeringe der Neus-gaten: Wascht de Mondt met het sap / ofte haelt het in de Neus-gaten op. Joh. Schroderus.

Leeuwen-becken, Kalfs-snuyte of
Orant, in 't Latijn *Anthirrhinum*.

Gellachten.

Van dit Gewas sullen wy drie soorten beschrijven / te weten / groot, kleyn, en alderkleynste Orant.

Gedaente. Groot Orant heeft ronde / bloose steelen / en langhwerpige smalle spitse bladeren / die van de Steen-violieren niet ongelijck. Boven langhs de steelen staen ordentelijck geboeght / langhwerpige / witte / bleeck-purpere of geele bloemen / eerst een Dorschen mondt / en daer na een gapende Leeuwen-muyl uytbeeldende. Na dese volgen zaet-huyckens / 't Hoofst / Neus-gaten / Oogen en open Muyl van een Kalf gelijckende. Het zaet is kleyn en blypn. De wortel is met beselingen behangen.

Kleyn Orant is van steelen en bladeren de voorgaende soorte wel gelijck / maer veel kleynder / en wat rupgh in 't aentasten. De purpere bloemen komen tusschen de bladeren te voorschijn / nalatende ronde zaet-bollekens / eens Menschen Doots-hoofst eenighsins gelijckende.

Boven dese soorten van Orant bindtmen een ander / 't welck veel kleynder is als de tweede soorte / en meestendeel ter aerde leggende.

Plaetse. De eerste soorte wordt alleen in de Hoben gezaept; de tweede en derde wort ook aen de kanten van de Velden en Bouwlanden gebonden.

Tijdt. Orant in de Lente gezaept zijnde / bloeyt in 't laetste van de Somer / maer indien het de Winter overgebleven is / draeght het sijn bloemen van May af tot diep in de Somer.

Oeffeningh. Orant in het Door-jaer gezaept zijnde / wordt des Winters van de Liefhebbers der Kruiden in een warme plaetse gestelt / om het volgende Jaer droegh bloemen te dragen.

Aert en Krachten. Orant is warm en droogh van aert / maer wordt tot geen inwendige gebreken des Lichaems gebruyckt.

Kroon Imperiael, in 't Latijn *Corona Imperialis*.

Gedaente.

De Kroon Imperiael verkrijgt een ronde hooge steel / met langhwerpige bladeren /

deren gelijk die van de Lelien betwaffen / en op de top een vergaderingh van veel bladeren voortbrengende / waer uyt bloemen / van ses bladeren gemaeckt / en nederwaerts in 't ronde afhangende, voortspruyten. Dese bloemen zijn Orangie-roof of geel van verwet / met purpere aderkens doorloopen / en in 't midden met ses witachtige draepkens / om een dick middel-priemken geboeght / versien. De wortel is bolachtigh / en eenighsingh naden Looch rieckende. Dit Gewas wordt somtijds met dubbelde kroonen van bloemen gesien.

Plaetse. Het wordt naerstelijck van de Liefhebbers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Dit Bloem-gewas begint vroege in 't Jaer te bloeyen.

Oeffeningh. De Kroon Imperiael wordt van klusters ofte affsetsels der bollen aengeteelt / en in September geplant.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe onbekent.

Witte Lelien, in 't Latijn Lilium album.

Gedaente.

Ut de klisterachtige groote wortel van de witte Lelien spruyten langwerpigh breede / gelijbige / gras-groene / blinkende bladeren; tusschen de welcke een hooge steel opschiet / met soodanige bladeren bewaffen / die na de top kleynder worden. Men het opperste van de steel komen witte / wel-riekende ses-bladige bloemen voort / die van buyten gestreept / en in 't midden met eenige draepkens en geele nopkens / om een recht en boven driekantigh priemken geboeght / verciert zijn.

Plaetse. De Lelien worden overbloedigh in de Hoven van Nederlandt gebonden.

Tijdt. Sy bloeyen meest in Juny.

Oeffeningh. De Lelien worden van klusters voortgeteelt / en in santachtige aerde in September, Maert of April geplant.

Aert en Krachten. De bloemen zijn matelijck verwarmende en bochtemakende van aert / pijn stillende / verteerende en vermozwende van krachten.

De wortelen en bladeren zijn verdroogende van aert / afvagende / verteerende / vermozwende en rijp makende van krachten. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor swaren arbeidt der barende Vrouwen: Neemt water van de bloemen gedistilleert drie oncen / Safferaen, Caneel van elcks twintigh greyn / geeft dit te samen op een reys in / en bestrijckt de onderste Bupck en Drouwelijckheyt met Olie van witte Lelien. Fuchsius, C. Durantus.

Voor Hoest en Engborstighet: Neemt witte Lelien-water soo veel van nooden is / maeckt het soet met Candy-succker / en laet hier van dickwils twee lepelen vol innemen. Joh. Schroderus.

Voor Verbrantheit: Neemt de gestooten bladen

bladeren / en legtse daer op : of neemt Lelien-wortel onder de asche gebraden / stootse met Olie van Roosen kleyn / en legtse pap-wijs op. Dioscorides.

Voor oude Zeeren en Wonden : Neemt sap van Lelien, Honing en Azijn / koocht dit te samen in een koperen pot / tot dat het dick worde / ende gebruyckt het op de Zeeren ofte in de Wonden / of koocht de Lelien-bladeren in wangen Wijn en leghtse op. Dioscorides, Matthiolus.

Om harde Gheswellen te doen rijpen : Neemt de gebraden of gesooden wortel / stootse kleyn / doet'er by Olie van Roosen of Kamillen, en leght het pap-wijs op. Dioscorides.

Voor verstuyckte Leden : Neemt de gestooten bladeren en leghtse daer op / ende bestrijckt de Leden met Olie van Lelien. Apulejus.

Om het Aengesicht klaer en schoon te maken : Wascht het selfde dickwils met het water van de bloemen gedistilleert. Rave-lingius.

Martagons, in 't Latijn Lilium

Purpureum.

Gedaente.

Dat Gewas heeft een seer hooge steel / met veel bladeren / snalder en bruynder groen als die van de witte Lelien bewas- sen / en met Orangie-roode / of bloet-roode bloemen die met sommige strepen getekent / en de witte Lelien van gedaente gelijk zijn / behangen. De wortel is van klisteren / ge- lijk die van de witte Lelien t'samen geset.

Lobel heeft een soorte van dit Gewas met bleek-orangie bloemen / kleyn korter bladeren en sonder klisters in sijn Hof onderhouden.

Plaetse. De Martagons worden tot cieraet in de Hoven geplant.

Tijdt. Dese bloemen komen eerder als de witte Lelien te voorschijn.

Oeffeningh. Sy worden gelijk de witte Lelien vermenighbuidicht.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Bloem-gewas is onbekent / en het wordt onder geen genees-middelen vermenght.

Lelie van Calvarien, in 't Latijn

Lilium Montanum, Hemerocallis.

Gedaente.

Dat Gewas heeft een ronde lange steel / met lange / breede / spitse bladeren op onderscheyden plaetsen sterre-wijs bewas- sen. De bladeren van de bloemen zijn by na ringhs-wijs achter om geboogen / bleek of verstorven purper / of schoon root van berte / met purpere blacken gespickelt / en in 't midden met sommige draepkens ver- ciert. De wortel is van gout-geele klisters / die met beselingen behangen zijn / t'samen gevoeght.

Plaetse. Het wort hier te Lande in de Ho- ven onderhouden.

Tijdt. Het draegt sijn bloemen wat vroe- ger als de witte Lelien.

Oeffeningh. Het wordt gelijk de andere Lelien geoeffent en aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortelen / bladeren of bloemen van dit Gewas hebben geen ge- bruyck in de Medicijne.

Lelie van Constantinopolen, in 't

Latijn Lilium Rubrum Byzantinum, He- merocallis Chalcedonica.

Gedaente.

Lelie van Constantinopolen schiet met een ronde of oock wel platte steel en ontrent twee voeten hoogh op / de welke dicht met bladeren / gelijk die van de witte Le- lien, maer bruynder / korter / en vooz bot- ter als de selve / beset is. De bloemen zijn omgekrukt / gelijk de Lelien van Calvarien, schoon-root van berte / en liefelijck van reuck. Het graenw zaet lept in langhwer- pige zaet-bollen beslooten. De wortel is klisterachtigh.

Plaetse. Hier te Lande wordt dit Bloem- gewas nergens als in de Hoven gesien.

Al 2

Tijdt.

Tijdt. Het bloeyt in Juny met de witte Lelien.

Oeffeningh. Het wordt door zijn klifsters aengeteelt / maer gezaeyt zijnde draeght het voer 't vyfde of fefte Jaer geen bloemen.

Aert en Krachten. De werckinge van dit Gewas zijn tot noch toe niet onderfocht.

Lelie sonder Klifsters, of Lelie van eenen Dagb, in 't Latijn Liliun non Bulbosum, Liliafpodelus.

Geflachten.

Van dit Gewas worden twee foorten gevonden / het eene draeght geele en 't ander bleeck-roode of Orangie-roode bloemen.

Gedaente. Lelie sonder Klifsters met geele bloemen heeft lange smalle bladeren / die van de Pareye gelijk / tuffchen de welke voortfpruyt een ronde kale steel / die boven gedeelt / en met geele bloemen / de witte Lelien van gedaente gelijk / beladen is: Na de bloemen komen dicke drie-kantige hantwen / met zwart blinkent zaet gebult / te voorszijn. De wortel is knobbelachtigh / door fafelingen aen een verbonden / gelijk de geele Affodillen.

Lelie sonder Klifsters met bleeck of Orangie-roode bloemen / is van bladeren / steel / hantwen / zaet en wortel de voorgeaende foorte gelijk / maer in alles grooter. De bloemen zijn bleeck of Orangie-root van vertwe / en eenen dagh over blijvende.

Plaetse. In Nederlandt worden dese Gewassen in de Hoben gevonden.

Tijdt. Sy dzagen haer bloemen voer de witte Lelien.

Oeffeningh. Bepde dese foorten worden van zaet en wortel-fpruyten vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. De krachten en werckingen van de Lelien sonder Klifsters zijn tot noch toe niet bekend.

Mey-bloemkens, of Lelie van den Dale, in 't Latijn Liliun Convallium.

Gedaente.

Dit kruidt brenghet voort twee of drie groene bladeren / klepnder als die van de witte Lelien. De wel-riekende witte bloemkens / die omtrent Tienen in Brabant volgens getuygenisse van Lobel incarnaet van vertwe gebonden worden / wassen aen een dun en teer steellien: dese zijn aen de kanten tandt-wijs gekertelt / en worden van ronde roode besien / klepnder als die van de Aspergies gevolght. Het zaet is hardt en bitterachtigh. De wortel is langh / dun / geknoopt en wijt versprept.

Plaetse. Het wordt veeltijds in de Hoben geplant / andersins wort het in de Boffchen in 't wilde wassende gebonden.

Tijdt. Het vertoont zijn bloemen in 't begin van May.

Oeffe-

Oeffeningh. Dit Gewas begeert weynigh oeffeningh / en wil op een sommerachtige plaetse geplant zijn.

Aert en Krachten. De bloemen van dit Gewas zijn warm en droogh van aert / openende / dun makende en verteerende van krachten. Sy worden seer krachtigh tot de gebreken des Hoofsts geacht. Brunfelsius, Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Flaeuwherzigheydt, Hert-kloppinge, Beroertheydt, draeyinge des Hoofsts, vallende Steckte, en andere koude gebreken van de Herffenen: Hier tegen laet van het afziedsel der bloemen drincken: of geest van de Conserf der bloemen een Boon groot in: ofte gebruyckt van het gedistilleert water met Wijn of Brandy wijn bereydt dickwils twee lepelen vol. Dodonæus, Fuchsius, Brunfelsius.

Voor duyster Gesicht: Wascht de Oogen dickwils met het afziedsel der bloemen met water bereydt. Dodonæus.

Voor Gicht of Flereijn: Dult een aerde pot met dese bloemen / dicht toe gesloopt zijnde / setse op een plaetse daer een groote vergaderinge van Mieren is; laetse een Maent langh staen: daer na vergadert de olieachtige vochtigheyt / waer mede gy de pijnlijke Leden bestrijcken sult. Dit verfoet de pijn wonderbaerlijck. Camerarius.

Vygh-boonen, Lupinen, in 't Latijn
Lupinus.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde / holle / harpige steelen. De bladeren zijn in ses of seven deelen vinger-wijs gesneden / aan de boven zijde groen / en onder grijs ofte wolachtigh. De bloemen staen aer-wijs by een geboegt / wit / geel / of blaeuwachtigh van vertwe / en worden van lange / dicke / breede hantwen / die van bukten harpachtigh zijn / gebolght. Het zaet is plat / rondt / bukten wit / binnen geel / en bitter van smaect. De wortel is hardt en met weynigh beselingen behangen.

Plaetse. Hier te Lande wordt het in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny.

Oeffeningh. Dit Gewas moet alle Jaeren in April van sijn zaden geplant worden.

Aert en Krachten. De Lupinen zijn warm en droogh in den tweeden graedt / en afvagende van krachten. Brunfelsius.

Medicinael gebruyck. Voor de Wormen: Neemt poeper van de zaden van Lupinen, vermenght het onder Honingh / en laet hier van licken: of laet van het afziedsel / daer Lupinen in gekookt hebben / drincken: ondertusschen bindt het gestooten kruydt op de Nabel. Dioscorides, Fuchsius.

Om de Placken van de Huyt, en Schurtt-heyte te verdrijven: Waschtse dickwils met water daer Lupinen in gesooden zijn. Dioscorides, Galenus.

Om de Maendt-stonden der Vrouwen en

de doode Vrucht af te setten: *Neemt* Lupinen-meel, met Myrrhe en Honingh vermengt / maect 'er een *Pessus* van. *Dioscorides*.

Voor Krop-klieren, harde geswellen, en blaauw gestooten of gheslagen Placken: *Neemt* Lupiner-meel soo veel van nooden is / vermengt het met Honingh-azijn / en leght het pap-wijs op. *Galenus*.

Voor de Speenen: *Stropt* 'er meel van Lupinen op. *Ravelingius*.

Moly.

Geslachten.

MEn vindt vier soorten van *Moly*, te weten / met smalle / met breede bladeren / *Serpent-Moly*, en *Moly* van Indiën.

Gedaente. De eerste soorte heeft lange / smalle gras-achtige bladeren; tusschen de welke een dunne steel opschiet / wiens top met witte bloemkens / kroons-wijs by een vergadert / beladen is. De asijnachtige wortel is van buyten bruyn / van binnen wit / sterck van reuck / scherp van smaeck / en onder veel dunne beselingen uytwerpende.

De tweede soorte heeft grooter en breeder bladeren / tusschen de welke een groen ront knobbelken voort komt. De steel is dick / de bloemkens zijn paersch / nalatende driekantige zaet-hoofdekens. De wortel is mede asijnachtigh.

Serpent-Moly is de eerste soorte van bladeren / steel en wortel gelijck. De bloemen zijn veel grooter / niaer wepniger by een vergadert / en blofende wit van berte / onder de welke dat leggen blinkende bollekens / gelijck die van de Indiaense *Moly*.

Indiaense *Moly* is van gedaente de tweede soorte seer gelijck / alleen draeght het geen kroons-wijse bloemkens / heeft in des selfs plaetse een plat-rondt hoofdekken / met een dun vlies gedeckt / in het welke / sonder dat men eenige bloemen bespeurt / blinkende bollekens voort komen.

Plaetse. Alle dese geslachten van *Moly* groeyen in Nederlandt in de Hoben.

Tijdt. Sy bloeyen in Juny en July.

Oeffeningh. Sy worden van haer bossen in September voort geset, de Indiaense *Moly* wordt mede van sijn blinkende bollekens gezaeyt.

Aert en Krachten. De *Moly* wordt heddendaghs tot geen *Medecijne* gebruyckt. *Dioscorides* prijsse seer om de Moeder te openen / met salve van Ireas als een *Pessus* van onderen in-gesteken.

Affodille, in 't Latijn *Asphodelus*.

Geslachten.

Dit Gewas is in *Affodille* met witte / incarnate / en geele bloemen onderscheyden.

Gedaente. De eerste soorte of *Affodille* met witte bloemen heeft lange / smalle / driekantige / gebogen bladeren / tusschen de welke een ronde gladde steel anderhalven voet hoogh opschiet: de welke van het midden tot aen de top met witte sterre-wijse bloemkens / van vijf bladeren gemaect / begroept is / nalatende ronde zaet-bollekens / in sich besluypende bruyn driekantigh zaet. De wortelen zijn langhwerpig knobbelen.

Van dit geslachte van *Affodille* wort een klepnder soorte gebonden / wiens bladeren veel klepnder en smalder zijn / en brenghet uyt een plante vijf of ses getackte steelkens voort. De wortel is beselachtigh.

Affodille met incarnate bloemen is wat klepnder als de witte *Affodille*, ende de bladeren zijn met stippelkens getekent. De bloeme is incarnaet root. De zaden en wortel komt met de selbe over een.

Affodille met geele bloemen heeft langer en smalder bladeren / als die witte bloemen draeght. De bloemen zijn geel. De wortelen zijn langer en dunner als van de witte *Affodille*.

Plaetse. Dese Gewassen worden hier te Lande nergens als in de Hoben gebonden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in May en Juny.

Oeffeningh. Sy worden door 't scheuren der planten in Maert aengewonnen.

Aert

Aert en Krachten. De wortelen van witte Affodillen zijn warm en droogh in den tweeden graedt / afvagende en verteerende van krachten. De andere soorten worden nergens toe gebruyckt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, en opgestopte Maent-stonden: Koocht de wortelen in Wijn / en laet van het afziedsel drincken. Dioscorides.

Voor Zijde-pijn, Hoest en de Kramp: Neemt van de gedrooghte en sijn gestooten wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dioscorides, Aëtius.

Voor Bloet-sweeren, vuyle Zeeren, en de Fijck: Koocht de wortel in Wijn-moer / stootse kleyn in een Mortier / en leghtse pap- of plaester-wijs op. Dodonæus.

Voor beten van Adder-slangen: Stamp de bladeren en wortelen in een Mortier / daer by doende wat Wijn / en leght het op de beten. Dioscorides.

Voor Kack-hielen, Doofheyt, en pijn der Ooren: Holt de wortel een wepnigh uyt / giet'er wederom Olie in / bzaedt dit onder de asche / en bestrijckt met dese Olie de Kack-hielen / of druypt'er wat van in de Ooren. Dioscorides.

Voor sproeten en placken van de Huyt: Bzaedt de versche wortel onder de asche / en bestrijckse met de warme wortel. C. Durantus, Matthiolus.

Voor etterachtige en loopende Ooren: Druypt'er het sap van Affodillen in. Dioscorides.

Voor geswellen achter de Ooren: Koocht de wortelen nuwe in water / stootse kleyn en leghtse pap-wijs op. Matthiolus.

Voor pijn van de Lever: Koocht de wortel van Affodille in Meede / en laet'er af drincken: dit neemt de pijn seer wonderlijck wech. Apulejus.

Gladiolus.

Gedaente.

De Gladiolus heeft lange / smalle / spitse gestreepte bladeren. De steel is rondt /

en na bovenen met ses of seven schoon-purpere bloemen ordentelijck bewassen / die somtijds maer op d'eene zijde van de steele / gelijk aen die van Languedock, en somtijds aen beyde zijden / gelijk aen die van Italien te voorschyn komen. Het zaet in de ronde blaeskens beslooten is roodt / van de groote van Rakette. De wortel is anders niet als twee bollen of klusters / altyt d'een boven d'ander geplactst.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de Hoven van Nederlant by de Liefhebbers der Kruyden onderhouden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in May, Juny en July voort.

Oeffeningh. Het wordt door de bollen of klusters aengeteelt / en op een openluchtige plaetse in Augustus geplant.

Aert en Krachten. De wortel van Gladiolus is verdroogende van aert / natreckende en verteerende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor pijn van de Milt: Neemt de gedrooghte bladeren / sijn gestooten zijnde / een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Apulejus.

Voor Kolijck of Buyck-pijn: Neemt van de zaet-bollekens een half vierendeel loots / en geeft het met lacuwe Septen- of Eselsmelck in. Apulejus.

Voor harde geswellen en Klieren. Neemt de gestooten versche wortelen / en leghtse op. In Italien eetense de rauwe of gesooden wortel tegen de krop-klieren. Lobel, Matthiolus, C. Durantus.

Om Pijlen, Nagelen, Klauwen, Beenderen, Splinters en Doornen uyt de Wonden te trecken: Stoot de wortel met Wierroock en Wijn / en leghtse plaester-wijs op. Dioscorides.

Voor Fistels: Neemt wortel van Gladiolus, Amylon van elck ses oncen / Vossensinout drie oncen / t'samen gestooten en met Wijn vermenght / sult gy plaester-wijs op leggen. Apulejus.

Voor pijn van de Blaes, en opgestopte Urijn: Neemt schoffe van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in.

vierendeele loots / fijn gepoepert zijnde / geeft het met Wijn en Water in. Apulejus.

Ireas, Lisch, in 't Latijn Iris.

Geflachten.

Dit gewas wordt gedeelt in Ireas met bol of klisterachtige wortelen; Ireas sonder soodanige wortelen / en Ireas met knobbelachtige wortelen: onder de twee eerste soorten bevindt men een groote onderschept omtrent de bladeren en vertwe der bloemen. De bladeren zijn smal ofte breekt. Na de verscheydenheyt der bloemen zijns onder haer eygen naem bekend: als Engelse klisterachtigh Lisch met violet-blaeuwe bloemen; klisterachtigh Lisch van Portugael met bloemen van verscheyde vertwe; Spaense klisterachtigh Lisch met blaeuwe / witte / geele / en bonte bloemen; klisterachtigh

Lisch met breede bladeren. Lisch sonder klisterachtige wortel / of Lisch van over Zee (in de Apotheken meest onder de naem van Iris Florentina bekend /) met witte / geele / blaeuwe / violette / purpere en bonte bloemen. Onder dese soorte worden gestelt de Ireas van Portugael tweemaal des Jaers bloepende / Ireas van Dalmatien, Ireas van Constantinopolen, Ireas van Damasco, Ireas van Asia, Ireas van Tripoli, en Iris Sufiana.

Gedaente. De Engelse Lisch met klisterachtige wortelen / brengt voort vier of vijf lange smalle gestreepte bladeren; tusschen de welke een steel van anderhalven voet hoogh voortspruyt: op wiens top een blaeuwe bloem van negen bladeren gemaect / te voorschijn komt. Van dese bladeren zijnder drie nederwaerts omgebogen / drie andere bovenwaerts omgekrult / en de drie kleynste na boven opgerecht / in 't midden met draeykens verciert. De bloem vergaen zijnde volghet'er een langhtwerpigh dick zaet-huyshen. De wortel is bol- of klisterachtigh / met een rosachtigh bliesken bedeckt / en in twee deelen gescheyden.

Klisterachtigh Lisch van Portugael verkrijgt een bloem / wiens drie onderste bladeren witachtigh / en de andere ses bleek-blaeuw / met eenige witte streepen verciert / en geberft zijn.

Klisterachtigh Lisch met breede bladeren / draegt blaeuwe of witachtige bloemen.

Lisch sonder bol- of klisterachtige wortel heeft langhtwerpige bladeren / de gedaente van een twee-snijdent zwaert upt-beeldende. De bloemen zijn van ses bladeren gemaect / van de welke drie nederwaerts omgebogen / en drie om hoogh opgerecht zijn / van vertwe geheel wit / geel / blaeuw / violet / purper ofte bont. De wortel is langh / geknoopt / van binnen wit / en in veel affsetsels gescheyden / die meest langs de aerde voort kruipen. Dese wortel noch versch zijnde is wat scherp van smaect / maer doogh isse lieffelijck van reuck.

Lisch van Portugael tweemaal des Jaers bloepende / heeft een donckere purpere wel-

riec-

riekende bloem. De bladeren zijn wat korter als van de boozgaende soorte.

Lisch van Dalmatien heeft bladeren die gelyck twee vleugelen uytgespreyt staen: tusschen de welke een getackte holle steel met veel violet-blaeuwe bloemen/ van negen bladeren t'samen gehoeght/ beladen/ opschiet. Van dese soorte vind men noch een ander die veel klepnder is/ blecke bloemen booztbruggende.

Lisch van Constantinoplen is seer groot/ en draegt een negen-bladige bloem met dwarsse vale/ asch-graenwe en rootachtige placken getekent.

Lisch van Damasco draegt veel bloemen/ wiens onderste drie bladeren bleek- of blaenw-paers van vertwe zijn/ de drie andere asch-vertwigh/ en de drie ober-endtstaende bleek-blaenw/ met witte strepen dooz-loopen.

Lisch van Asia heeft negen-bladige bloemen op een getackte steel van anderhalven voet hoogh/ booztspruytende/ wiens drie onderste bladeren doncker-paers zijn/ onder met veel aderen verciert/ de andere drie wat bleeker/ en de drie recht-opstaende schoon-purper van vertwe.

Lisch van Tripoli heeft bladeren van ontrent drie voeten langh/ middelbaer bzeet/ en groen/ doch niet blinkende van vertwe. De geknoopte steel schiet vijf voeten hoogh op/ met korter bladeren bewassen: op de top van de welke twee of drie gout-vertwige bloemen/ van ses bladeren gemaect/ te boozschijn komen. De wortel is zwartachtigh.

Iris Sufana heeft een seer groote negen-bladige bloem/ van de welke de drie onderste van binnen zwart/ met purper-witte aderen dooz-loopen: met zwarte hapskens bewassen/ en met een zwarte sluwecle plakke gerekent zijn; de drie volgende zijn bleeker bzuyn/ en de drie recht opstaende met zwartachtige en aschvertwige strepen verciert.

Knobbelachtig Lisch heeft lange/ sinalle/ gestreepte/ vierkante/ spitse bladeren en een dunne steel/ wiens top met een doncker-

groene bloem/ klepnder als die van Lisch sonder klisterachtige wortel/ en met zwartachtige kanten of lijsten getekent/ verciert is. De bloem wordt van een nederwaerts afhangent hoeckigh zaet-hupsken/ rondt zaet/ klepnder als een klepne Erwte, in sich besmytende/ gevolgt.

Plaetse. Alle dese soorten van bzeemt Lisch worden by de Liefhebbers der Planten in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Lisch met klisterachtige wortel bloeyt in Juny: de Lisch sonder klisterachtige wortel in May. Lisch van Portugael tweemaal 's Jaers bloeyende/ bzingt eerst sijn bloemen in 't Booz-jaer/ en daer na noch eens in November te boozschijn. En Lisch met knobbelachtige wortelen vertoont sijn bloemen booz alle de andere soorten.

Oeffeningh. De Ireas wordt dooz sijn klisters/ affettinge der wortelen/ en zaet aengewonnen/ en begeert op een warme bochtige plaetse in wel-bereyde aerde gheplant te zijn.

Aert en Krachten. De werckinge van Lisch met klisterachtige en knobbelachtige wortel is tot noch toe onbekent. Lisch sonder klisterachtige wortel is warm en droogh in den derden graedt/ afvagende/ vermozwende/ en de waterachtige vochtigheden affettende van krachten. Mesue, Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Water- en Geel-sucht: Neemt van het sap uyt de wortel geperst anderhalf once/ en geeft het met soete Wey/ ofte met een doper van een Ey vermengt/ in. Mesue, Dioscorides.

Voor Engborstigheyt en verouderde Hoest: Neemt Ireas-wortel sijn gestooten/ en vermengt het onder gesupberde Honingh tot een Conserf/ en laet hier van de groote van een Notemuskaet tweemaal daegs in nemen. De wortel in Most gesoden/ is hier toe oock dienstigh. Dioscorides, Mesue.

Voor Graveel, Wormen en om de Maentstonden te verweken: Bereydt een afziedsel van de wortel met Wijn/ en laet er af dincchen. Dioscorides, Ravelingius.

Voor hardigheyt en verstoptheyt van de Lijf-moeder: Laet de Vrouw alle dagen eenige tijdt in water / daer de wortel in gesoden is / sitten / of gebzuyckt het tot een slovinge. Dioscorides.

Voor loopende Gaten, Fistulen, en holle Zeeren: Strop'er het poeper van de wortel in / of vermenght het met Honingh / en steekt het met wiecken daer in. Plinius, Aegineta.

Voor Buyck-pijn: Neemt van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met Mede in. Dioscorides.

Voor Klieren, Krop-sweeren, en andere harde Geswellen: Koocht de wortel murw / en kleyn gestooten zijnde / leghtse plaester-wijs op. Mesue, Dioscorides.

Voor Hoofst-pijn: Maelt het uytgedruckte sap van de wortel in de Neus-gaten op / en neemt poeper van Ireas-wortel een half loot / Alzijn van Roosen anderhalf once / Olie van Roosen een half once / vermenght het te samen / en bindt het vooz het Vooz-hoofst. Mesue, Ravelingius.

Saffraen, in 't Latijn *Crocus*.

Geslachten.

Dat Gelwas wordt in een tamme en verschepde wilde soorten onderschepden; welcke laetste wederom in vroege of in de Lente bloeyende / en late of Herft-Saffraen gedeelt is.

Gedaente. De tamme Saffraen brenghet voozt seer smalle / lange bladeren / en draeght blacuwe of doncker-purpere ses-bladige blorren / die in 't midden roode draepkens / 't welck eygentlijk Saffraen genaemt wordt / en een priemken / 't welck aen 't eynde in drie gedeelt is / verciert zijn. De wortel is bol of kilisterachtigh.

De vroege bloeyende Saffraen is de voozgaende van gedaente wel gelijk / maer sommige hebben wat breeder bladeren / oock bebindt men dat dese soorte bloemen van verschepde verwe voozt brenghet / te

weten: witte bloemen met violette streepen / purpere bloemen met witte streepen en bleek-geele draepkens / ghespichelde bloemen / geele bloemen / bleek bloemen en goud-geele bloemen met doncker-purpere streepen. Onder dese soorte worden sommige met acht bladige bloemen gesien.

De Herfts-Saffraen verschilt van de tamme of Hof-Saffraen, om dat de bladeren aen beyde zijden met witte geboozde streepen getekent zijn.

Plaetse. Alle dese soorten van Saffraen worden in de Nederlanden alleen in de Hoven gebonden.

Tijdt. De hof en herfts-Saffraen bloeyen in September of November. De vroege bloeyende Saffraen brenghet sijn bloemen in de Lente voozt.

Oeffeningh. De Saffraen begeert op een openluchtige plaetse gheplant te zijn / en wordt door de kilisters of bollen in September of October vermienighbuldigt.

Aert en Krachten. De tamme Saffraen is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / openende / verteerende / vermogwende / pijn-stillende / en 't herte versterkende van krachten. De andere soorten worden tot Medecijne niet ghebzuyckt. C. Bauhinus, Brunfelsus, Matthiolus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor swaermoe-digheyt, verstoptheyt van de Borst of Enghborstighen, Zijde-pijn, Geel-sucht, besmettelijcke Sieckte, swaren arbeyt der barenden Vrouwen, en om de Maendstonden en Na-geboorte af te setten: Neemt Saffraen twintigh greyn / en geeft het met Wijn of eenigh bequaem nat in. Brunfelsus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor Maselen en Kinderen Pockskens: Hier toe laet eenige greynen Saffraen in nemen.

Voor Seeren en loopende Oogen: Vermenght Saffraen onder eenigh Oogh-water of Vrouwen-melck / en druypt het in de Oogen. Ravelingius.

Hyacintken, in 't Latijn *Hyacinthus*.

Geslachten.

VAn dit Bloem-gewas worden veel soorten gevonden / de voornaemste zijn gemeyne Hyacinth, Orientaelse Hyacinth, Hyacinth met druif-wijse bloemen en gesterrede Hyacinth. De curieuse Kruidt-onderzoeker kan meer soorten van Hyacinth by de vermaerde Kruidt-beschryvers Clusius en Lobel beschreven vinden.

Gedaente. De gemeyne Hyacinth heeft lange / smalle / blinkende bladeren / tusschen de welke een ronde kale steel opschiet / wiens top met veel langhwerpighe ronde holle bloemen / blaew / wit of bleek-purper van verwe / beladen is. Het zaet is kleyn / rondt en in driekantige hauwken beslooten. De wortel is bolachtigh. Dit geheel gewas is met een lijmachtygh of rapsap gevult.

De Orientaelse Hyacinth heeft breeder bladeren / grooter bloemen en wortelen / als de voorgaende soorte.

Hyacinth met druif-wijse bloemen brengt voort lange / seer smalle en by na ronde bladeren / tusschen de welke dunne steelkens voort spruyten / aen wiens toppen kleyn / holle / blaetwe bloemkens / druif- of tros-wijs by een vergadert te voorschijn komen. De zaet-hauwken zijn driekantigh / en het zaet zwart. De wortel is klister- of bolachtigh.

Gesterrede Hyacinth heeft twee of drie langhwerpige en wat breedtrachtige bladeren. De bloemen staen gelijk die van de Affodillen aen de top van de steel sterre-wijs uyt-gespreyt / blaetw of wit van verwe / en worden van ronde zaet-huyskens gevolgt.

Plaetse. De Hyacintken worden tot vercieringh van de Hoben by de Lief-hebbers der kruiden onderhouden.

Tijdt. De bloemen van de Hyacintken vertoonen sich in Maert, April en May.

Oeffeningh. De Hyacintken begeeren in sabelachtige wel berepde aerde geplant te zijn / en worden gelijk de andere bolgewassen aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortel van Hyacintken is verdzoogende in den eersten / en verkoelende in den tweeden graet. Het zaet is matelijck gestelt in hitte en koude / maer verdzoogende tot in den derden graet. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck Voor Buyck-loopen en Geel-sucht: Hier tegen gebuycht het aziedsel van de wortel / of geeft van het zaet een vierendeel loots met eenigh bequaem nat in. Dioscorides.

Narcissen, in 't Latijn *Narcissus*.

Geslachten.

DE Narcissen zijn in veelderhande soorten na de verwe en maeksel der bloemen onderscheyden / de voornaemste zijn gemeene witte Narcis met enkelde en dubbelde bloemen: witte Narcis met een purpere kelck; witte Narcis met een geele kelck; witte Narcis met een dubbelde geele krans in 't midden; witte Narcis met een bleekke kelck en bleek-purpere randen; witte Narcis met een geele kleynke kelck / en roode randen; dubbelde witte Narcis met witte bloemen en roode randen aen de kelck; Narcis met geheel geele bloemen en een gontberwige kelck; Indiaense Narcis met roode bloemen; Narcis met biesachtige bladeren en geele bloemen / en meer anderen.

Gedaente Dit Bloem-gewas heeft lange groene bladeren / tusschen de welke een kantige kale steel opschiet. De bloemen komen uyt een velachtigh liesken te voorschijn / van ses of meer bladeren gemaeckt / in 't midden met een kort kelckliken verciert / en seer verscheyden / gelijk hoven vermaent is / van verwe. Het zaet is zwart / in hoechtige zaet-bollekens beslooten leggende. De wortel is bol- of klisterachtigh.

Plaetse Dese bloemen zijn hier te Lande alleen in de Hoben te vinden.

Tijdt. *Sp* vertoonen sich in de Maenden April en May.

Oeffeningh. *Sp* worden gelijk de andere Bol-getwassen voort geplant.

Aert en Krachten. De wortel van Narcis is warm en droogh in den tweeden graedt / afvagende en t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden en Scheursels: Neemt de gestooten wortel / en legghese plaester-wijs op; of neemt van de bloemen soo veel van nooden is / weechtse in Olie / en laet het eenige tijdt in de Son staen weecken / daer na gebruyckt dese Olie tot de verhaelde gebreken. Galenus, Rondeletius, Ravelingius.

Voor Verbrantheit en verstuyckte Leden: Stoot de wortel klein en met Honingh vermengt zijnde / leght het plaester-wijs op. Dioscorides.

Tijdeloosen, in 't Latijn *Pseudo-narcissus*.

Geslachten.

Van dit Bloem-gewas worden twee soorten gebonden / het eene draecht enkelde / en het ander dubbelde bloemen.

Gedaente. Dit Bloem-gewas verschilt in gedaente weynigh van de Narcis, en wordt daerom van sommige valsche Narcis genaemt / alleen zijn de bladeren wat hofter / en de geele bloemen / die yder op een bysondere steel te voorschijn komen / met een grooter / langer / en wijder kelck versien; maer aen de dubbelde bloemen wordt geen uyt-puplende kelck vernomen. De zaet-bollekens zijn langhwerpig ront. De wortel is bol- of alisterachtigh.

Plaetse. De Tijdeloosen worden veel in de Hoben onderhouden / andersins wordense in sommige Provincien van Nederlandt in 't wilde gebonden.

Tijdt. Dese bloemen komen vroege in de Lente te voorschijn.

Oeffeningh. *Sp* begeeren de selfde oeffeningh als de andere Bol-getwassen.

Aert en Krachten. De Tijdeloosen zijn warm en droogh van aert / en in krachten met de Narcis eenighsins oer een komende. Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Om alderhande taye, slijmerachtige en waterachtige vochtigheden door den Kamer-ganck af te drijven: Zied een half loot zwaer van dese wortel / met een weynigh Anijs- of Venckelzaet, in Wijn of Water / en laet het te samen innemen. Dodonæus, Ravelingius.

Tulpen, in 't Latijn *Tulipa*.

Geslachten.

Dit Bloem-gewas wordt in vroege / middel-soorte / en late Tulpen onderschepden; maer na de verscheidentheyt van de vertwe der bloemen / is peder soorte onder sijn eegen naem by de Liefhebbers der Bloemen bekend / welke al hier op te tellen te langh soude vallen.

Gedaente. De Tulpen brengen peder voort twee of drie langh- en breechtachtige gelijbige bladeren / tusschen de welke de steel voortspruyt / op de top met een ses-bladige bloem beladen: dese bloemen zijn groote veranderingen van vertwe onderwoopen. Na de bloem volghet een driekantigh zaet-bolleken / met plat en boos zaet gevult. De wortel is bolachtigh.

Plaetse. De Tulpen zijn hier te Lande alleen in de Hoben der Liefhebbers te vinden.

Tijdt. *Sp* dragen haer bloemen in April en wat later.

Oeffeningh. De Tulpen worden van bol-len aengetwonnen / en in September op een openluchtige plaetse geplant; maer gezaeyt zijnde hebbense lange tijdt van noden / eerste haer bloemen voortbrengen.

Aert en Krachten. De Tulpen worden tot geen Medecijne gebruyckt / nochtans verskeren sommige dat de wortelen / gegeten zijnde / de lust van by-slapen vermeerderen.

Ridder-spooren, in't Latijn *Calcaria*, *Calcatrippa*, *Consolida regalis*
Delphinium.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght hooge getackte steelen / met dunne en seer kleyn gesneden doncker-groene bladeren bewassen. De witte / lijfvertwige / roode / paerffe / blaetwe of geblainde bloemen / komen ordentelijck langhs het opperste der steelen te voorschijn: Dese zijn van booren open / en achter gelijck een hooren omgekroint. De bloemen vergaen zijnde draeght het langwerpige en ronde zaet-huyshens / zwart en hoeckigh zaet in sich besluptende. De wortel is dun. Van dit Gewas wort mede een wilde soorte op de Boutu-landen voort-gebracht / maer is in alles kleynder als de voorgaende / en de bloemen zijn alleen blaetw-paers of violet-blaetw van vertwe.

Plaetse. Het wordt in de Hoben gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt meest den geheele Sommer door.

Oeffeningh. Men zaeyt het in April, en komt daer na van zijn afgeballen zaet overbloedigh voort.

Aert en Krachten. De Ridder-spooren zijn matelijck verkoelende van aert / en tesamen treckende van krachten; en wordt daerom onder de Wondt-kruyden gerekent. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Geel-sucht, Droppel-pisse, Graveel en versche Wonden: Bereydt een afziedsel van dit kruydt / maect het soet met Supcker / en laet hier van drincken. C. Durantus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen: Geeft haer een weynigh van de Conserf der bloemen in. Joh. Schroderus.

Voor de sood van de Maegh: Hier tegen gebuyckt een boon groot van de Conserf. Joh. Schroderus.

Voor swaren arbeydt der barende Vrouwen: Geeft van het water van de bloemen ghedistilleert / drie oncen op een reys in. Joh. Stocker.

Voor ontstekinge en schemeringe der Oogen: Wascht of bet de Oogen dickwils met het gedistillert water van Ridder-spooren: of neem het kruydt / stoot het met een weynigh Roosen-water kleyn / en bindt het op de Oogen. Ravelingius.

Gouts-bloemen, in't Latijn *Calendula*.

Gedaente.

Dit Kruyt brenghet veel steelen en langwerpige / wat byerdachtige / bleek-groene sachte bladeren voort. De gont-gele bloemen komen op de toppen der steelen te voorschijn: Dese zijn van veel bladekens by een geboeght / die sich met den ondergangh der Sonne t'samen sluyten / en met den opgangh des selfs wederom openen. Na de bloemen volgen groote plat-ronde

knoppen / uit veel by een vergaderde kromme Zaden bestaende. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. De Gouts-bloemen worden in de Nederlanden in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen van May tot diep in de Herfst.

Oeffeningh. Dit Gewas wordt in 't begin van Maert gezaeyt / en komt daer na van zijn afgeballen zaet overbloedigh genoegh voort.

Aert en Krachten. De bloemen van dit Gewas zijn warm en droogh van aert / openende / verteerende / 't zweet-dryvende / en de besmettinge wederstaende van krachten. Fuchsius, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor belmettelijcke Sieckten en Hert-kloppinge : neemt van de Conserf van Gouts-bloemen bereyt / de groote van een Noten-moschaet alle moogen nuchteren in. Matthiolus.

Voor de Pest : neemt het sap uit dit krupdt geparst twee oncen / en geeft het op een reys in / 't welck gebuycht zijnde / moet men het zweeten bevoorden : andere nemen Theriakel met Gouts-bloemen Wijn vermengt. C. Durantus, Fuchsius.

Voor Geel-sucht : neemt sap van het krupdt een once / gedrooghde en berepde Pier-wormen een vierendeel loots / vermengt zijnde laet het op een reys innemen. Ravelingius.

Voor verstopte Maent-stonden : roockt de bloemen en 't krupdt in Wijn / en laet 'er af dincen : of neemt een once sap van Gouts-bloemen , en geeft het eenige dagen achter een nuchteren in. Fuchsius.

Om de Na-geboorte en doode Vrucht af te drijven : Leght het gedrooghde krupdt op gloepende koolen / en laet de roock van anderen ontfangen. Fuchsius.

Voor Tandt-pijn : neemt het sap uit de bladeren gedrukt / en houdt het in de Mont. Fuchsius.

Voor Wonden en Quetsuren : Leght 'er het gestooten krupdt plaester-wijs op. Ravelingius.

Voor langhduurende Koortsen : neemt seven zaden van Gouts-bloemen , wepchtse in drie oncen Wijn / en laet het een half uur voor het aenkomen van de koorts innemen. Ravelingius.

Voor roode loopende Oogen : neemt het gedistilleert water van Gouts-bloemen , en druypt het dichtwils in de Oogen. Bayrus.

Thunis-bloemen, in 't Latijn *Flos Africanus*.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort getachte en gestreepte steelen / die met langhwerpige en aen de kanten geschaerde bladeren / veel aen een middel-ribbe gelijk die van Reynvaer by een geboecht / bewassen zijn. De bloemen die op de top pen der steelen uit een langhachtigh knoppen te voorschijn komen /

men / zijn aen de onderste zijde geel / ende aen de bovenste bruin-roodt / geel of fluweelachtig van verwe. Het zaet is langh / smal / dun en zwartachtigh. De wortel is safelachtigh. Dit geheele kruidt heeft een zware en onlieffelijcke reuck. Behalven dese soorte wordt noch een andere gebonden met dubbelde bloemen / die aen beyde zijden geel zijn / andersins van de voorgaende niet verschillende.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden en geoeffent.

Tijdt. De bloemen van dit Gewas vertoonen sich in de Somerse Maenden.

Oeffeningh. Dit Bloem-gewas moet alle Jaren op nieuws in April gezaet zijn / en wordt alsoo aengeteelt.

Aert en Krachten. De Thunis-bloemen zijn warm en droogh van aert / openende / doorsnijdende en afvagende van krachten : nochtan moet dit Gewas inwendigh niet gebruyckt worden / want het den mensche schadelijck en vergiftig is.

Bruynettekens, in 't Latijn *Flos*

Adonis.

Gedaente.

Dit kruidt heeft steelen en bladeren / die van de stinckende Kamille gelijk. De bloemen zijn schoon of menie-roodt van verwe / en van maeksel of gedaente weynigh van de Botter-bloemen verschillende. Het zaet is bruyn / rondt en spits. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Het wordt in Nederlandt alleen in de Hoven gesien.

Tijdt. Het draecht gemeenlijck sijn bloemen in May, Juny en July.

Oeffeningh. Dit kruidt moet alle Jaren in April of May in goede aerde op nieuws gezaet zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is warm en droog van aert / en het zaet is seer dienstigh bevonden / om het Grabeel af te drijven. Ravelingius.

Koe-oogen, in 't Latijn *Buphrthalmum.*

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort dunne steelen van een voet langh / met seer ghesnippelde bladeren / gelijk die van de Vencikel betwassen / en op de toppen van de selve met geele bloemen / ghelijck de enckelde Goutsbloemen beladen. Na de bloemen volgen zaet-bollekens / van veel zaden by een vergadert / van gedaente een Moer-besie uytbeeldende. De wortel is seer beselachtigh / die van swart Nies-kruidt niet ongelijck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gebonden.

Tijdt. De bloemen van dit Gewas vertoonen sich in May en Juny.

Oeffeningh. Dit kruidt wordt door het zaet in April in de aerde geworpen / aengeteelt.

Aert en Krachten. De Koe-oogen zijn warm en droogh van aert / maer worden tot geen Medecijne gebruyckt / hoewel hetten onrechten van sommige in plaetse van swarte Nies-wortel gebruyckt is geweest.

Sterre-kruidt, in 't Latijn *Aster*

Atticus.

Geslachten.

Van dit Gewas worden in de Hoven van Nederlandt twee soorten gevonden: te weten / gemeen en Italiaensch Sterre-kruidt, van welke laetste wy hier de Figur by stellen.

Gedaente. Gemeen Sterre-kruidt heeft harpige steelen van een voet hoogh / de welke met langwerpige / harpige en doncker-groene bladeren / die van de Christus-oogen van maeksel niet ongelijck. De bloemen zijn goud-geel van verwe / plat-rondt / en die van de Koe-oogen, hoewel veel kleiner / niet ongelijck; dese zijn rontom beset met ses of seven smalle spitsbladeren / sterre-wijs uyt gespreydt zijnde. De wortel is met veel beselingen behangen.

ka.

Italiaensc Sterre-kruyd brengt voort
harprige steelen van een spanne hoogh / met
smalder bladeren als de voorgaende soorte.
De bloemen die op de toppen van de steelen
voortkomen / zijn van gedaente de Kamille-
bloemen of die van Conyza gelijk / in
't midden geel / en rondtom met purper-
geele / paerffe / blaauwe of purper-blaauwe
bladeren beset zijn.

Plaetse. Sterre-kruyd wordt hier te Lan-
de nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door het zaet aen-
geteelt en in April gezaeyt.

Aert en Krachten. Sterre-kruyt is mate-
lijk ghestelt tusschen hitte en koude / en
daer by een weynigh verdoogende / ver-
teerende ende scheydende van krachten.
Galenus, P. Aegineta.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge

van de Maegh en Oogen: Meent het ge-
stootten kruyd en legt het pap- of plaester-
wijs op. Dioscorides.

Voor sweerende Klieren en Klap-ooren:
Het selfde gestootten kruyd daer op geleydt
zijnde / werdt daer toe krachtigh bevonden.
Dioscorides.

Voor beeten van dolle Honden: Stamp
de bloemen onder oude Werckens-reusel / en
legt het daer op. Ravelingius.

Sonne-bloem, in 't Latijn *Flos Solis*.

Gedaente.

De Sonne-bloem heeft een seer hooge /
dicke / enckelde steel / somtijds wel
vijftien of achtiën voeten hoogh opschieten-
de. De bladeren zijn oock groot / breedt /
rondtom de kanten geschaert / en donker-
groen van verwe. Aen de top van de steel
komen

komen seer groote ronde geele bloemen te voorschijn / in 't midden van de welke het platachtigh zwart zaet / gelijk de Bpen in haer hupskens of raten / geplactst is. De wortel is een wepnigh knobbelachtigh en gevefelt. Men de bloemen komen somtijds noch andere kleynen voort / en wordt als dan Sonnebloem met kinderkins genaemt.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande alleen tot cieraet in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in de Somer.

Oeffeningh. Het moet alle Jaeren op een nieuws gezaept worden / en men steekt de Zaden in April in de Aerde / en op soodanige plaetsen alwaer men de selve begeert.

Aert en Krachten. Dit Bloem-ghewas wordt tot geen Medecyne gebuyckt.

Stock-roosen, Winter-roosen, in 't Latijn Rosa hyemalis, Malva hortensis.

Gedaente.

De steel van dit Gewas schiet hoog op. De bladeren zijn groot / breed en rondtom de kanten ghekerft en ghesneden. Men de oorsprongh der bladeren en toppen van de steel / brenghet het veel bloemen voort / de Roosen eenighzints ghelijck / schoon-roodt / purper / bruyn / geel / lijf-berwigh of wit van berwe. Het zaet is dat van de witte Maluwe gelijk. De wortel is wit / langh ende dick.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande in veel Hoben onderhouden.

Tijdt. Het bloept in July en Augustus het tweede Jaer na dat het gezaept is / en spruyt altydt in de Lente upt sijn overgebleven wortel voort.

Oeffeningh. De Stock-roosen worden dooz zaet aengewonnen / en willen in santachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De Stock-roosen zijn matelijck warm en bochtigh van aert / en een wepnig t'samen-treckende van krachten. De verdere werckinge van dit Gewas

komen seer wel met de witte Maluwe over een. Dodonæus, Brunfelsus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor onmatige Maent-stonden der Vrouwen: Neemt van de bloemen twee handen vol / zied het in een pint Wijn tot dat een dreden deel versoden is / en laet hier af twee of driemaet des daegs een roemertje vol drincken. Dodonæus.

Voor een seere en geswolle Keel: Bercept een afziedsel van dese bloemen met water / dooz-gelegen zijnde maect het soet met Honningh / en laet hier mede dickwils gozelen. Fuchsius, Matthiolus.

Thlaspi van Candien, in 't Latijn Thlaspi Candia.

Gedaente.

Dit Kruidt verkrijgt dunne getackte steelkens / met langhtwerpige smalle bladeren betwassen / waer van de onderste zaegh-wijs gekerft zijn. De bloemen komen kroons-wijs dicht by een vergadert op de toppen der steelen te voorschijn / en zijn paers / lijf-berwigh of wit van berwe / van maechsel die van de Hadich of wilde Vlier niet ongelijck. Het zaet is gelijk de gemeene Kerse scherp van smaect / en leyt in blaeskens of zaet-hupskens beslooten. De wortel is in sommige savelingen gedeelt.

Plaetse. Dit Bloem-ghewas wordt hier te Lande alleen in de Hoben gesien.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in July en Augustus voort.

Oeffeningh. Het wordt in April gezaept / en oock wel dooz 't scheuren der planten voort-geplant.

Aert en Krachten. De Thlaspi van Candien komt in aert en krachten met onse Tuyn-kers over een.

Beeren-oor, in 't Latijn Auricula Ursi, Paralytica.

Gedaente.

De witachtige groene / gelijbige en bree-achtige bladeren van dese Plante zijn
An een

een wepnigh gebogen en aen de kanten gekeert: tusschen dese spruvt een dunne ronde steel / dragende aen het opperste veel bloemen / van gedaente de Sleutel-bloemen gelijk / geel / witachtigh / purper / bleekroodt / en van meer andere kolen. De wortel is safelachtigh.

Plaetse. Beeren-oor wordt by de Liefhebbers van Krupden en Planten in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het vertoont hier te Lande sijn bloemen in April, en somtijds daer na wederom in de Herfst.

Oeffeningh. Dese Plante scheurt men / terwyl de bloemen daer aen zijn / in April of May van een / en men plantse op een schaduwwachtige plaetse.

Aert en Krachten. Beeren-oor is droogh van aert / t'samen-treckende en heelende van krachten / waerom het in de Wondt-

dranken ghebesicht wordt. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Wonden, voornamentlijck van de Borst, en Scheursels: Bereydt een afziedsel van dit geheele Krupdt / en laet hier van eenige dagen achter een drincken / en leght de gestooten bladeren van bukten op. Matthiolus, Dodonæus.

Voor Kloven in de handen of voeten door koude veroorsaecht: Druypt'er het sap uut de bladeren geperst in. Brunfelsus.

Kranen- of Oyevaers-beck, in't

Latijn Geranium.

Geslachten.

Dioscorides deelt de Oyevaers-becken in twee; Plinius en Matthiolus in drie; Fuchsius in ses; Dodonæus in acht; Lobel in elf; Chabræus in seventien; en C. Bauhinus in twintigh soorten. Wy sullen de meest bekende / soo wel die hier te Lande in de Hoven geoeffent / als die in 't wilde van selfs voortkomen / beschrijven: te weten / knobbelachtige Oyevaers-beck, Oyevaers-beck na de Muscus rieckende / Oyevaers-beck met bladeren van Botterbloemen, twee soorten: Bergh-Oyevaers-beck, Bloet-wortel, Maluwe-achtige Kranen-beck, Candiots Kranen-beck, ghemeene Oyevaers-beck, Robberts-kruydt, en Duyven-voet.

Gedaente. Knobbelachtige Oyevaers-beck, in't Latijn *Geranium Tuberosum* genaemt / heeft dunne ronde steelen. De bladeren zijn in acht of negen deelen gescheyden / en aen de kanten gekeert. De bloemen zijn purper / en van vijf bladeliens / herts-gewijs gefatsoeneert / t'samen geset: Na de bloemen volgt een langhwerpig scherpe priem / een Oyevaers-beck uytbeeldende. De wortel is knobbelachtigh / van bukten blym / en van binnen wit.

Oyevaers-beck na Muscus rieckende / *Geranium Muscarum*, brengh voort veel teere harpige steeliens / die met bladeren gelijk de Rijn-vaern aen een middel-ribbe gehecht /

gehecht / bewassen zijn. Op het opperste der steelen draeght het purpere bloemkens / die van ronde bollkens / met een langhachtigh dun priemken versien / gevolgt worden. De wortel is dun en matelijck langh.

De eerste soorte van Oyevaers-beck met bladeren van Botter-bloemen, van Fuchsius Godts-genade, en in 't Latijn *Geranium Batrachoides* genaemt / heeft in 't ronde diep doorsneden / aen de kanten gekertelde / groene en somtijds geplachte bladeren / die van de eerste soorte / of Hanen-voet en *Aconitum* eenighsins gelijck. De steelen zijn wat haprigh en rootachtigh. De blaetwe bloemkens zijn de Botter-bloemen niet ongelijck: Na de welcke mede een priemken upt een rondt bolleken spruytende / te voorschijn komt. De wortel is dick / langh en geveselt.

De tweede soorte schiet met ronde / geknoopte / en getachte bruyne steelen / omtrent anderhalven voet hoogh op. De bladeren zijn witachtigh en een wepnigh grijs / die van de Sanikel eenighsins gelijckende. De bloemkens zijn bruyne paers van vertwe. De rotsachtige wortel is langh / krom en met beselingen behangen.

Bergh Oyevaers-beck, *Geranium Montanum*, is de Sanikel van gedaente seer gelijck / maer de bladeren zijn niet sommige bruyne placken getekent. De bloemen zijn bruyne paers / in 't midden wit en omgeboogen. De wortel is van bukten en van binnen bruyne roodt van vertwe.

Bloedt-wortel, *Geranium Haematodes*, heeft veel dunne / ter aerde kruppende en wat haprige steelkens / met rondtachtige en in verscheide deelen diep-gesneden bladeren bewassen. De bloemen zijn groot en schoon purper-blaetw van vertwe.

Maluwe-achtige Kranen-beck, *Geranium Malacoides* is van steelen en bladeren de Maluwe seer gelijck / doch bleeker-groen van vertwe. De bloemkens zijn kleyn en lijf-berwigh. De wortel is gelijck die van Aert-roock of *Fumaria*.

Kranen-beck van Candien, *Geranium*

Creticum, heeft veel dicke / geknoopte en getachte roode steelen. De bladeren zijn gesneden gelijck de Veneetse *Alcea*, met bloet-roode aderkens door-loopen. De bloemen zijn purper-blaetw / van gedaente die van knobbelachtige Oyevaers-beck. De wortel is langh en in sommige selsingen gedeelt.

Gemeene Oyevaers-beck, *Geranium inodorum vulgare*, is van gedaente de Oyevaers-beck na den *Muscus* rieckende soo seer ghelijck / dat het alleen door de reuck van 't selve onderscheyden wordt / boven dien zijn de steelkens kleyn en roodtachtiger / en de priemkens of beelkens seer langh. De wortel is van bukten geel en van binnen witachtigh.

Robberts-kruidt, *Geranium Robertianum*, brenght voort ronde / geknoopte / roodtachtige en haprige steelkens / en upt onder knoop spruyten kleyn gesneden roodtachtige bladeren / gelijck die van de Kervel. De bloemkens zijn purper-berwigh. De wortel is beselachtigh.

Duyven-voet, *Geranium Columbinum*, verkrijght ronde / dunne en ter aerde huckende steelkens. De bladeren zijn rondt / ende aen de kanten gelijck de Maluwe bladeren gesneden. De bloemkens zijn wat purperachtigh van vertwe. De wortel is dun en beselachtigh.

Plaetse. De acht eerste soorten van Oyevaers-beck worden hier te Lande in de Hoven onderhouden. De drie laetste vindt men langhs de wegen en op ongeboonde plaetsen.

Tijdt. Alle de soorten van Kranen- of Oyevaers-beck dragen haer bloemen in de Sommerse maanden / het tweede Jaer na datse gezaeyt zijn.

Oeffeningh. De vreemde of acht eerste soorten van dit gewas worden in April gezaeyt / en alsoo vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. Alle de soorten van Oyevaers-beck en zijn van geen eenderhande werckinge: want de knobbelachtige Oyevaers-beck is verwarmende van aert en krachten. *Dodonæus*.

Die na de Muscus riäckt is verwarmende van aert / verterende en de Zenuwen versterkende van krachten. Cabräus.

Oyevaers-beck met bladeren van Botterbloemen wordt tot geen Medecijne gebruykt.

Bergh Oyevaers-beck en Bloedt-wortel stelpen het bloedt wonderbaerlijck. Fuchsius.

Maluweachtige en Kranen-beck van Candien worden onnut tot eenige gebreken geacht.

De Gemeene Oyevaers-beck wordt mede nergens toe gebesicht.

Robberts-kruyd is verhoelende / verdoogende en t'samen-treckende van aert en krachten. Fuchsius.

Duyven-voet stilt de pijn van de Nieren en Wonden. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Swellinge en Apostumatien van de Lijf-moeder: Neemt een vierendeel loots van de wortel van Knobbelachtige Oyevaers-beck en geeft het met Wijn in. Dioscorides, P. Aegineta.

Voor de Teeringh: Neemt een vierendeel loots van de selve wortel / en laet het twee mael 's daeghs met ses oncen Wijn innemen. Plinius.

Om het Bloeden te stelpen: Siedt het kruyd of de wortel van Bergh Oyevaers-beck of Bloet-wortel in roode Wijn / en laet'er af drincken. Fuchsius.

Voor versche Wonden: Bereydt een afziedsel van Robberts-kruyd en laet daer af drincken / en legt het gestooten kruyd op de Wonden. Dodonæus.

Voor steeking of pijn van de Mildt: Neemt het gestooten Robberts-kruyd, en legt het plaester-wijs op de linker Zijde. Ravelingius.

Voor 't Graveel en opstoppinge van den Urijn: Neemt Duyven-voet soo veel van nooden is / ziedt het op in Wijn / en geeft van dese Wijn te drincken / en legt het gesoden kruyd op de Lendenen of 't Gemacht. Lobel.

Pionien, in 't Latijn *Peonia*.

Geslachten.

Dit Gewas wort in Pionien-Manneken en Pionien-wijfken onderscheyden.

Gedaente. Pionien-manneken brenghet voort roode steelen / die met bladeren / van gedaente die van de Ocker-noten boom eenighsins gelijck / en bijf of drie aen een besonder steelken gehecht / bewassen zijn. De bloemen spruyten op de toppen van de steelen voort / bleek of bruyt-root van verwe / in 't midden met purpere draden en geele af-hangende tipkens verciert. Dese bloemen worden noyt dubbelt gesien. Na de bloemen volgen hooru-wijse rugge zaet-huytskens / van buyten bekleet ghelijck de buytenste schellen van de Amandelen, in sich besluypende zwart blinckent zaet. De wort-

wortel is langh / dick en in twee of drie deelen gescheijden.

De steelen van Pionien-wijfken zijn niet of weynigh roodachtigh / maer groen. De bladeren zijn aen de bovenste zijde groen en aen de onderste witachtigh / smalder als die van 't Manneken, en meestendeel voor aen in twee deelen gescheijden. De bloemen vergelijcken sich met de voor gaende soorte / en zijn schoon-root / som rijcs bleek- of licht-root / maer selden wit van vertwe. Het zaet leyt oock in diergelijcke zaet-hautwen beslooten. De wortel bestaet uyt veel aen een hangende dicke en langhwerpig knobbelen. In de Hoben vint men een mede-soorte van Pionien-wijfken die seer dubbelde en vol-bladige bloemen draeght.

Plaetse. De Pionien worden hedendaegs overbloedigh in de Hoben gevonden / maer Pionien - wijfken met dubbelde bloemen wordt meest onderhouden.

Tijdt. De Pionien brengen haer bloemen in May voort / en het zaet wordt in July rijp.

Oeffeningh. Dese Bloem - gewassen worden door de wortelen aengeteelt / en voegh in de Lente verplant.

Aert en Krachten. De Pionien zijn warm en droogh in den tweeden graadt / sijn van deelen / en een weynigh t'samen-treckende van krachten. C. Bauhinus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheit, Lammigheyt, vallende Sieckte, Sinckinge, en andere gebreken van de Herstenen: Bereydt een afziedtsel van de wortel / maect het soet met Syroop van de bloemen bereypt / en laet hier af twee of drie mael des daeghs een roemertje vol dzincken: of geeft van het gedistilleert Pionien-water twee oncen op een reys in: of neemt 15 of 16 Zaden / sijn gestooten zijnde laetse met Wijn / Meede / of eenigh ander bequaem nat innemen. Dodonæus, Matthiolus, Brunfellus.

Om de Maendt-stonden te verwecken, de Lijf-moeder der Kraemvrouwen te suyveren en voor Buyck-pijn: Neemt een vie-

rendeel loots van de gedrooghe en sijn gestooten wortel / en geeft het met Meede of Wijn in. Dioscorides, Galenus.

Voor opstijgen en pijn des Lijf-moeders: Neemt 15 Zaden van Pionien, en geestse met Meede of Wijn in. Dioscorides.

Voor Stuypen van de jonge Kinderen: Neemt de versche wortel en hangtse aen de hals; anderen rijgen de Zaden aen een draedt en bindense aen de hals. Ondertuschen laet haer twee lepelen vol Pionien-water, met Syroop van de bloemen soet gemaect / dickwils innemen. Galenus.

Voor verstoptheit van de Lever, Geelsucht, en pijn der Nieren en van de Blaes: Bereydt een afziedtsel van de wortel en laet hier van dzincken. Dioscorides, Galenus.

Voor pijn uyt Scheurbuyck, of door onsuiverheyt van de Pocken ontstaen: Hier tegen laet dickwils van het afziedtsel der wortelen dzincken. Ravelingius.

Phalangium.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort lange / smalle / grasachtige / bleek-groene bladeren / die onder aen de steel voort komen / en langhs de Aerde verspreydt leggen. De steel is rondt / en boven in sommige zijdetackliens gedeelt / waer aen veel witte / sesbladige bloemliens / de Affodille bloemen gelijk / te voorschijn komen: na dese volgen ronde zaet-bolleliens met zwartachtigh hoeckigh zaet gheviert. De wortel is dun / langh en met teere beselingen bewassen. Behalven dese soorte bindt men noch een andere de voorgaende in alles wel gelijk / maer de steel is boven aen in geen zijde-tackliens gescheijden.

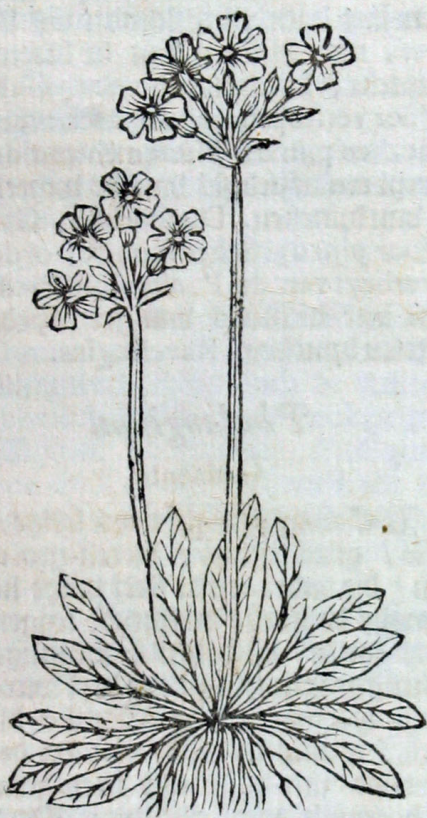
Plaetse. Phalangium wordt van de Liefhebbers der Kruiden en planten / in de Hoben onderhouden en geoeffent.

Tijdt. Dit Kruidt bloeyt in Juny en July, en in Augustus is het zaet rijp.

Oeffeningh. Het wort door zaet / in April in de Aerde getworpen / vermenighvuldicht.

Aert en Krachten. De Phalangium is sijn van deelen / en verdoogende van aert en krachten / en wordt bequaem geacht / met Wijn ingenomen / om de beten van de Scoorpienen en Spinnen te genesen. Galenus, Dioscorides.

Sleutel-bloemen of witte Betonie,
in 't Latijn *Primula veris.*

Gedaente.

Witte Betonie verkrijght langhtwerpi-ge / breedtachtige en gelijk de bruyne Betonie gerimpelde bleek-groene bladeren / die om de kanten een wepnigh gesneden zijn. Tusschen de bladeren spruyt een kale steel van een spanne langh / dragende enkelde of dubbelde / geel / roode / purpere / lijf-berwige of witte bloemkens. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Sleutel-bloemen worden hier

te Lande in de Apothekers en Moeshoben geplant : die met enkelde geel bloemen / worden andersins in sommige Provintien van Nederland in bochte Beeinden of Weyen en boschachtige plaetsen gebonden. Tijdt. Dit krupdt vertoont zijn bloemen in April.

Oeffeningh. Het wordt dooz 't scheuren der planten aengewonnen / en in de Lente verplant.

Aert en Krachten. De Sleutel-bloemen zijn matelijck verwarmende / maer verdoogende tot in den derden graedt / pijn stillende / een wepnigh afvagende en t'samen-treckende van krachten. C. Durantus, Matthiolus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Beroertheit, Lammigheyt, Gicht en bedervinge of onsteking van het Bloedt : koocht dit krupdt in schoon water en laet hier afdzinken : of geeft een once van het sap in. Gesnerus, Dodonæus, Lobel.

Voor Steen in de Nieren en Blaes : neemt de wortelen van dit krupdt / ziedtse op in Wijn / dooz-gezeggen zijnde laet hier van een roemertje vol tseffens innemen. Dodonæus.

Voor Wonden en Quetsuren : neemt het gestooten krupdt en legt het plaester-wijs op. Fuchsius.

Voor Tandt-pijn : neemt de wortelen van Sleutel-bloemen, wepchtse in Wijn / en haelt hier van een wepnigh in de Neus-gaten op. Joh. Schroderus.

Standel-kruydt, in 't Latijn Satyrium, Orchis.

Geslachten.

Dit Gewas is in verschepe soorten gedeelt : als Honts-kullekens, Sots-kullekens, Bocks- of Hasen-kullekens, Vossen-kullekens, kleyn Standel-kruydt. De nauw-keurige ondersoeker der Kruyden / kan verder zijn genoegen vinden van dit Gewas / by de geleerde en vermaerde Kruydt-beschrijvers / Dodonæus, Lobel, Clusius, Cornelis Gemma, en meer anderen.

Ge-

Gedaente. De Honts-kullekens brengen boort langhwerpige / breechtachtige / ge-
lijbige bladeren / gelijk die van de Lelien :
tusschen de welke een kantige steel van een
voet hoogh op schiet / wiens top met veel
aer-wijs by een vergaderde / bleek-roode
purperachtige of lijf-vertwige / en met som-
mige doncker-purpere stippelen besprengde
bloemkens / de gedaente van een klapken
of open-helmken uytbeeldende / beladen is.
De wortel is behalven de beselingen van
twee bollekens / waer van het eene stijver
en sappiger is als het andere / gemaect.

Sots-kullekens heeft mede soodanige bla-
deren / die op de bovenste zijde met eenige
zwartachtige plaacken getekent zijn. De
bloemen komen aen de top van de steel aer-
wijs te voorschijn / paers / en in 't midden
witachtigh van verwe / ende achter met een
afhangent hooznken verciert. De wortel be-
staet mede uyt twee bollekens.

Bocks-kullekens zijn van bladeren de
Honts-kullekens gelijk. De bloemen staen
mede aer-wijs by een / van gedaente gelijk
open-helmkens / en peder boort met een uyt-
hangent / gekrult en langachtig staertken /
't welck met stippelen getekent is / verciert.
Dese bloemen zijn sterck van reuck / eenigh-
sins na een Boek rieckende.

Behalven dese Bock-kullekens wort een
kleyn der soorte gebonden / en heeft een steel
omtrent een spanne langh met drie of vier
smalle bladeren bewassen : op de top van de
steel staet een korter aere van bloemen / die
aen de eene zijde schoon root en aen d'ander
wat bleeker-roode van verwe zijn / met een
drievoudigh afhangende lipken.

De Vosse-kullekens zijn kleyn der van
bladeren en steelen als de voorgaende soor-
ten / maer de bloemen zijn seer verscheypden
van maeksel : want men bindt'er die de
gedaente van een Manneken / Wijcken /
Wp-wouters of Pepels / Wespe / Muggen /
Vliegen / Byen / Spinne-koppen / en Woz-
kens uytbeelden.

Kleyn Standel-kruydt heeft kleyn bleek-
groene geaderde bladeren / die van de kleynen

Weeghbren gelijk. De steel is een palme
hoogh / dragende dunne langhwerpige holle
bloemkens / die boort aen getandt zijn. De
bollekens zijn kleyn en langhwerpig.

Plaetse. De Honts-kullekens groeyen op
vochte plaetsen. De Sots- en Bocks-kulle-
kens worden in de Hoben onderhouden.
Kleyn Bocks-kullekens worden aen de
Zee-dijcken en op de Dymmen gebonden / en
daer van daen in de Hoben geplant. De
Vossen-kullekens zijn hier te Lande vreem /
en worden meest uyt Portugael overgeson-
den. Kleyn Standel-kruydt wast hier te Lan-
de op sabelachtige doore grondt.

Tijdt. Meest alle dese soorten van Stan-
del-kruydt dragen haer bloemen in April en
May.

Oeffeningh. Sy begeeren op schaduw-
achtige plaetsen geplant te zijn.

Aert en Krachten. De wortelen van
Standel-kruydt zijn verwarmende en vocht-
makende van aert / en worden boort krach-
tigh gehouden om de lust van 't by slapen te
vermeerderen / en de zwacke Mannen te
verstercken. Dodonæus.

Handekens-kruydt, in 't Latijn

Satyrion Regium.

Geslachten.

Dit Gewas wordt in Handekens-kruydt
Manneken en Wijcken onderscheypden.
Daer-en-boven bindtmen hier te Lande
noch een andere soorte Handekens-kruydt
van Hollandt, rieckende als Angelieren, ge-
naemt. By de naerfste kruydt-bescrijver
Lobel kuint ghy meer soorten van dit Ge-
was beschreven vinden.

Gedaente. Handekens-kruydt Manneken
heeft bladeren en steel gelijk de Honts-kul-
lekens. De bloemen zijn die van de Sots-
kullekens eenigsins gelijk / bleek-purper /
byen-paers / licht-roode of witachtigh van
verwe : met doncker-purpere vlekjens ge-
tekent. Onder peder bloem wast een scherp
spits bladken. De wortelen zijn gelijk
twee uyt-gepreyde handen / peder vier
uyt-

uypwipplende deelen / als vingers uytwerpende.

Handekens-kruyd Wijsken verschilt van de voorgegaende / om dat het in alles wat kleynder / en de bladeren met veel zwarte stippen geblactt zijn.

Handekens-kruyd van Hollandt rieckende als Angelieren heeft lange smalle bladeren / tusschen de welke een steel van een spanne langh / en van onderen met een blad of twee bekleet / te voorschijn. De licht-paerffe bloemen staen boven aen de steel aer-wijs dicht by een gedrongen / seer lieffelijck gelijk de Angelieren van reuck. De wortel is van gedaente de voorgegaende soorten gelijk.

Plaetse. De twee eerste soorten worden in de Bloem-hoven onderhouden. De derde soorte wordt veel in de Dypnen omtrent den Haegh wassende gebonden / en daer van daen in de Hoven geplant.

Tijdt. In de May siet men de bloemen van Handekens-kruyd voort komen.

Oeffeningh. Wanneer de bloemen van dese kruiden vergaen zijnde / verplant men se op vochte en schaduwachtige plaetsen.

Aert en Krachten. De wortelen van dit Gewas worden van aert en krachten die van Standel-kruyd gelijk te zijn gecoordeelt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor de vierendaegse en langduurende Koortsen. Neemt een stuck van de wortel soo groot als een dupin / en geeft het met Wijn voer het aen komen van de koorst in. Nicolaus Nicolaus.

Voor de roode Loop: Neemt een viereendeel loot van de gedroogde wortel van wel-riekende Handekens-kruyd, en geeft het met Wijn in. Ravelingius.

Seep-kruyd, in 't Latijn *Saponaria*.

Gedaente.

Dit Kruyd heeft ronde / gladde gheknootte steelen / uyt peder lidt of knoop twee breechtachtige geribde bladeren / gelijk die van de Weeghebre, voortbrengende. De

bij-bladige bloemkens / die aen de topen bovenste knoopen of leden der steelen te voorschijn komen / zijn schoon-root / bleek-purper of wit van vertwe / in 't midden met kleyne draden verciert / en uyt langhwerpig huyshens voortspruytende. De wortelen zijn in veel dicke faselingen gedeelt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het draecht zijn bloemen in Juny en July.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengewonnen / en blijft daer na lange Jaren in 't leven.

Aert en Krachten. Seep-kruyd is merckelijck heet en droogh van aert / afvagende / supber-makende / en 't zweet drijvende van krachten. Dodonæus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Placken van de Huyt: Waschtse met het sap van Seep-

Seep-kruydt, en sy sullen haest verdwijnen.
Brunfelsus.

Om de Herfien te suyperen: Neemt en stuchje van de wortel / inautwt het in de mondt / en het sal veel bochtigheden en sluypen uyt het Hoofst trecken. Matthiolus

Voor Engborstigheid, opgestopte Maentstonden, en de Pocken: Bereydt een afziedsel van de wortel / en laet hier van dzyinken / dit ingenomen zijnde / moet het zweeten bebozderet worden. C. Bauhinus, Fuchsius.

Navel-kruydt, in 't Latijn *Umbilicus Veneris*.

Gedaente.

Navel-kruydt heeft gelijbige / ronde / en aen de randen een wepnigh gesneden bladeren / die onder in 't midden op een kleyn steelken gehecht zijn: tusschen de bladeren spruyt een dunne steel / in verscheide zijde-tackskens gedeelt / en ordentelich met veel witte of bleek-purpere bloemkens behangen. De wortel is bol- of knobbelachtigh / eenige dunne beselingen uytwerpende.

Plaetse. Dit Gewas wordt in de krupt-hoven van Nederlandt gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in de Sommer.

Oeffeninge. Het wordt van zaet en wortelen aengewonnen.

Aert en Krachten. Navel-kruydt is verkoelende / bochtmakende en een wepnigh t'samen-treckende van aert en krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor heete Geswellen en vaurige Puysten: Neemt het gestooten krupt en leght het plaester-wijs op. Dioscorides, Galenus.

Voor sweeringe van de Darmen: Zied de wortel in Wijn / en laet daer af dzyinken: of laet van het gedistilleert water van dit krupt gebuycken. Ravelingius.

Fluweel-bloemen, in 't Latijn

Amaranthus purpureus.

Geslachten.

Dit Gewas is in twee soorten gescheyden / het eene draeght purpere / en 't ander bleek-roode bloemen.

Gedaente. De eerste soorte van Fluweel-bloemen brenghet voort een gestreepte en getackte steel / van anderhalven voert hoogh / die onder wat roodachtigh is. De bladeren zijn langhachtigh / breedt / spits / en uyt den groenen wat roodachtigh van verwe. De bloemen zijn purper-verwige aren / die aen de top en omtrent de knoppen van de steel voortspruyten. Het zaet is kleyn / zwart en blinkent.

De tweede soorte van Fluweel-bloemen is de voorgaende wel gelijk / maer van steelen en bladeren veel grooter: de aeren zijn oock veel langer / maer bleek-roodt van verwe.

Plaetse. De Fluweel-bloemen worden hier te Lande alleen in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De bloemen of aeren vertoonen sich in Augustus.

Oeffeningh. De Fluweel-bloemen willen in drooge sabelachtige aerde gezaeyt en geplant zijn.

Aert en Krachten. Dit Gewas is verkoelende en verdzoogende van aert / en t'samentreckende van krachten. Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, Bloedt-spouwen en wittvloed der Vrouwen: Neemt een handt vol van de bloemen / ziedse op in een pint Wijn of Water tot dat een derdendeel versooden is / en laet hier af dzyinken. Matthiolus, Brunfelsus.

Vreemde Scabiose, in 't Latijn *Scabiosa peregrina*.

Geslachten.

De vreemde Scabiose is in veelderhande soorten onderscheyden / de voornaemste zijn: Spaense Scabiose groot en kleyn; Oostenrijcke Scabiose, met roode, purpere en witte bloemen; Scabiose van Indien; Scabiose met Kinderkens, en Scabiose met geplackte bladeren.

Gedaente. De Spaense Scabiose heeft gesnippelde / sachte bladeren / die van de gemeene Scabiose gelijk. De steelen schieten omtrent

omtrent anderhalven voet hoogh op / en zijn aen de toppen met plat-ronde bloemknoppen / uyt de welke witte bloemkens voort spruyten / beladen. Het zaet is rouw. De wortel is gelijk die van de ghemeyne Scabiole.

Van de Spaense Scabiose wort een kleyn der soorte gebonden / maer des selfs bloemen zijn uyt den blaetwen purper van verwe.

Oostenrijcke Scabiose met roode bloemen heeft holle geknoopte steelen. De blaederen zijn niet gesneden / maer alleen aen de kanten / gelijk de Netelen bladeren / gekertelt / bitter en scherp van smaeck. De bloemen zijn die van onse gemeyne Scabiose gelijk / maer roodachtigh van verwe.

Oostenrijcke Scabiose met purpere bloemen is de voorgaende van gedaente gelijk / maer in alles grooter / en de bloemen zijn uyt den zwarten purper van verwe.

Oostenrijcke Scabiose met witte bloemen schiet seer hoogh op / en de bloemen zijn grooter als de andere / sneeu-wit van verwe / met witte draden en blaetwachtingen nopkens in het midden verciert : na de bloemen worden de bolleken rontachtigh / met graen rosachtigh hoeckigh zaet gevult.

Scabiose van Indiën brengt voort groene blinkende bladeren / die van gedaente onse gemeyne Scabiose bladeren gelijk zijn. De bloemen zijn doncker-roodt / purperachtigh of bleek-roodt van verwe ; pder bloem is in vijf deelen geschepten.

Scabiose met Kinderkens schiet hoogh op. De bloemen zijn uyt den purperen blaetwachting van verwe : uyt groote bloemknoppen spruyten ter zijden op dunne steelkens / noch andere bloemknoppen / die kinderkens genaemt worden. De wortel is saselachtigh.

Scabiose met geplackte bladeren heeft gemeenlyck acht ongesnede / breedachtige / gelijbige en met eenige zwarte stippelen geziende bladeren / uyt de wortel voort spruytende ; De bloemen zijn uyt den blaetwen wat roodachtigh van verwe.

Plaetse. Dese vreemde Scabiose worden

van de Ties-hebbers der Kruiden in de Hoben naerstigh onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen in het laetste van de Somer.

Oeffeningh. Sy worden dooz zaet aengewonnen / en in Maert gezaeyt : men machse / wanneer sy vijf of ses bladen voort gebacht hebben / verplanten alwaer men die begeert.

Aert en Krachten. De vreemde Scabiosen worden tot geen Medecijne gebruyckt / maer diese voor de gemeene Scabiose besigen wil / die besie het tweede Deel deses Kruidt-boecks / alwaer wy van de gemeene Scabiose gehandelt hebben.

Behen Rubrum van de Nederlanders.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft ronde / geknoopte en getachte steelkens / omtrent de knoppen of ledelkens met twee over malikanderen staende langh- en breedachtige / spitse / bleek-groene bladeren bewassen. Op de toppen van de steelen draeght het langhwerpig / dunne / licht-roode bloemen / veel ongeschicktelijck by een gevoeght / en voortwaerts af-hangende. Het zaet is kleyn / langhwerpig en boven met een rupgh bedeken beset. De wortel is lang en matelijck dick.

Plaetse. Het wordt in de Hoben van Nederlandt geoeffent en onderhouden.

Tijdt. Het brengt zijn bloemen in de Somer voort.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet aenge-teelt / en in April op een openluchtige plaetse gezaeyt.

Aert en Krachten. Dit Gewas schijnt verhoelende van aert te zijn / maer de verdere werckinge zijn onbekent. Dodonæus.

Behen album van Montpellier.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort seer veel dunne / ronde / geknoopte steelkens / met soodan

soodanige bladeren als het voorgaende Behen rubrum van de Nederlanders, maer veel kleiner betwassen. Tusschen de bladeren en steelkens wort dickwils een schijnachtige besproeping gesien. Men't opperste van de steelkens / spruyten upt een langwerpigh ront hupskien / nedertwaerts afhangelende / witachtige vier-bladige bloemkens. Het zaet is zwart en de wortel dun en langh.

Plaetse. Hier te lande wort het alleen in de Hoben gebonden.

Tijdt. Het vertoont zijn bloemen in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. Het wort doot zaet aengewonnen / en wil op een openluchtige plaetse gezaept zijn.

Aert en Krachten. Dit Behen album van Montpellier wort hedendaegs doot geen gebreken gebuyck.

Gespikkelde Sanikel, in 't Latijn

Sanicula guttata.

Gedaente.

Dit Kruidt heeft veel ronde / breedachtige / gelijpige bladeren / pder op

een bysonder steelken rustende / aen de boven zijde groen / aen de onderste witachtigh en rupgh / ende rondom de randen zaeghwijs gekertelt. De steel is dun / rondt / mede haprigh en wat roodachtigh. De seer sierlijke bloemkens staen aen de top van de steel sterre-wijs uytgespreydt / van ses bladeren gemaect / wit van verwe en met sommige bloet-roode stippelkens aerdigh getekent : na de bloemkens volgen twee-boudige zaet-hupskens / met zwart zaet gebult. De wortel is een vinger dick / zwart en met veel dunne beseligen behangen.

Plaetse. Het wort in de Hoben van Nederlandt by de Kruidt- en Bloem-beminaers gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May en Juny.

Oeffeningh. Het begeert weynigh oeffeningh / want een in den Hof geplant zijnde / loopt weeldigh genoegh voort.

Aert en Krachten. Dit Gewas wort geacht in aert en krachten met de Steenbreecke over een te komen.

Eynde van het Negende Deel.

H E T T H I E N D E D E E L

Des

Nederlandtsen Kruydt-Boecks,

B E S C H R Y V E N D E

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijd / Oeffening / Aert / Krachten
en Medicinael gebruyck van alderhande Kruiden / met krans-wijse
bloemen / die in de Hoben van Nederlandt groeyen / en
onderhouden worden.

Venckel, in 't Latijn Faeniculum.

Geslachten.

De Venckel is in ghemeene en soete Venckel onderscheyden.

Gedaente. De Gemeene Venckel brenghet voort lange dicke / geknoopte en ghetachte steelen / die van binnen met voos mergh opgebult zijn. De bladeren zijn in seer dunne ronde snippelingen gesneden / groen van verwe / en liefselijck van reuck. Op de top van de steelen staen de bleech-geele bloemkens in ronde kranskens by een vergadert : na de welke langhwerpige zaden volgen. De wortel is wit / langh / matelijck dick en in 't midden met een harde ribbe of pit versien.

De soete Venckel heeft bladeren gelijk de Dille. De steelen zijn kleynder als die van de voorgeaende soorte. Het zaet is witachtigh / grooter als Comijn-zaet, en soet van sinaech.

Plaetse. De Venckel wordt hier te Lande meest in alle Hoben gebonden.

Tijdt. Dit Kruidt bloeyt in Juny en July.
Oeffeningh. Het wort dooz zaet in Maert in de Werde geworpen / aengelwommen / en

spruyt daer na uit de overgebleven wortel alle Jaren gewilligh voort.

Aert en Krachten. De bladeren van Venckel zijn warm in den tweeden / en droogh in den eersten graedt / openende / scheydende / verteerende : den Urijn drijvende / en de Winden breeckende van krachten. De wortelen en 't zaet zijn warm in den derden graedt. Brunfellus, Fuchsius, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, verstoptheyt van de Lever en Mildt, Hoest en om de Urijn en Maendt-stonden te verwecken : Neemt de wortelen en bladeren of toppen van de Venckel, ziedtse in Wijn of Water / en laet hier af dymcken. Dioscorides, Dodonæus.

Voor Buyck-pijn : Neemt Venckel-zaet een vierendeel loots / fijn gestooten zijnde / gheeft het met Wijn of Venckel-water in. Dodonæus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen : Neemt Venckel-water een half mutsjen / Syroop van Maen-koppen, Diacodium genaemt een once / t'samen vermenght zijnde greeft hier van dickwils een lepel vol van in.

Om het Gesicht te scherpen en het melck in

in der fegende Vrouwen borften te vermeerren: *Neemt gepoeper Venckel-zaet, witte Supker van elcks eben veel / en laet hier van alle morgen een vierendeel loots van innemen: of bereydt een afziedtsel van het krupdt en laet daer af dzycken.*

Om 't Gesicht te scherpen: *Druypt het Venckel-sap in de Oogen; of snijdt de steel van de soete Venckel af in de Herfst / twee palmen hoogh van de Herde / en buyt de holligheyt van de steel die in de Herde blijft met gepoeperde Supker-kandp / en stopt het hoven wederom toe met een Venckel-struyck: laet dit soo een nacht en dagh staen / of soo langh tot dat de Supker gesmolten is / en bewaert dese vochtigheyt om in de Oogen te dzyppen. Dioscorides, Galenus, Salomon Albertus.*

Voor Wormen der Ooren: *Druypt het sap van Venckel daer in. Ravelingius.*

Verckens Venckel, in 't Latijn *Pseudanum.*

Geflachten.

Dit Gewas wordt in kleyne of duytsche en groote of Italiaense Verckens Venckel onderscheyden.

Gedaente. *De kleyne Verckens Venckel heeft dunne geknoopte steelen / die van de gemeene Venckel gelijck / en omtrent anderhalven voet hoogh opschietende. De bladeren zijn mede kleyn gesnippelt / maer grooter als de Venckel bladeren. De geelen bloemkens komen aen de toppen van de steelen / in ronde kranskens by een bergadert / te voorschijn. Het zaet is langhwerpig en dun / dat van de Angelica niet ongelijck. De wortel is langh / van buyten zwart / een gomachtigh / geel / zwaer riekt sap in sich behoudende.*

De groote of Italiaense soorte is de boozgaende van gedaente gelijck / doch in alles wel viermael grooter.

Plaetse. *In de Nederlanden worden dese soorten van Verckens Venckel alleen in de Hoven der krupdt-bemimmers gebonden.*

Tijdt. *Verckens Venckel bloeyt hier te Lande in July, en het zaet wort in Augustus of September rijp.*

Oeffeningh. *Verckens Venckel wordt door zaet aengeteelt / en op een sommerachtige plaetse geplant zijnde / spruyt alle Jaer op nieuws wederom upt.*

Aert en Krachten. *De Verckens Venckel is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende en de Borst ruymende van krachten. Matthiolus, C. Durancus, C. Bauhinus.*

Medicinael gebruyck. *Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt en Nieren, Graveel, opgestopte Maendt-stonden, Hoeft en taye fluymen van de Borst: Neemt van de wortel twee oncen / snijdt het kleyn en koocht het in schoon water tot een pint / doet 'er by een once of anderhalf witte Supker / en laet hier van twee of driemaal des daeghs dzycken. Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.*

Voor vuyle Sweeringe, Zeeren: *oude Wonden en bedorven Beenderen: Neemt het poeper van de wortel en stopt het daer in. Galenus.*

Voor Scheursel en uytpruylen van de Navel der jonge Kinderen: *Besrijck het met het gomachtigh sap van de wortel. Ravelingius.*

Voor opstijginge des Lijf-moeders: *Houdt het selfde sap voor de Neus. Dioscorides.*

Voor pijn van de Ooren: *Bermenght het sap met Olie van Roosen / en druuypt het warm in de Ooren. Dioscorides.*

Voor Tandt-pijn: *Het sap in de holle Tandten gedaen / stillt de pijn. Dioscorides.*

Dil, in 't Latijn *Anethum.*

Gedaente.

De Dil is den Venckel van steel en bladeren seer gelijck / maer stercker of onlieffelijcker van reuck / en doncker-groender van vertwe. *De kranswijse bloemkens zijn mede geel. Het zaet is glat / dun en rondachtigh. De wortel is veel kleynder als die van de Venckel, en verslachtiger.*

Plaetse. Dit krupt wordt veel in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. Men zaeyt het in de Maent Maert in goede aerde / ende op een warme plaetse.

Aert en Krachten. De Dil is verwarmende by na in den derden graedt / ende verdoogende in den tweeden / verteerende / vermogwende en pijn stillende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, de Hick, en om het Sogh in der Vrouwen Borsten te vermeerderen: Siedt de bovenste toppen van dit krupt in schoon water en laet hier af dinccken: het wordt mede van buypen in stovinge gebruyckt. Dioscorides.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Kookt dit krupt in water-en laet de damp van onderen ontfangen. Dioscorides.

Voor Wratten en verouderde vochte Zee-ren van 't Fondament en schamelijcke Leden: Stropt 'er de asche van het zaet ghebruydt in. Dioscorides, Galenus.

Om de Huygh te lichten: Neemt deselve asche en licht 'er de Huygh mede. Plinius.

Voor 't Graveel: Hier tegen worden van sommige de jonge teere topkens in pottagie gegeten. Lobel.

Anijs, in 't Latijn Anisum.

Gedaente.

ANijs heeft een ronde / gestreepte / holle / getackte steel. De bladeren zijn de Pictercelie bladeren eenighsins gelijk / maer blesck-groen van vertwe. De bloemkens zijn wit / mede in kranskens te voorschijn komende. Het zaet is over al bekend genoegh.

Plaetse. De Anijs wordt hier te Lande in de Hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Dit krupt draegt zijn bloemen in July, en het zaet wordt in de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het moet alle Jaren in de Maent Maert in wel-berepde vette aerde gezaeyt zijn.

Aert en Krachten. Het Anijs-zaet is warm in den tweeden / en droogh in den eersten graedt / diut-makende / verteerende / de winden schepdende / en den Urijn afdrivende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, en Graveel: Het zaet in Wijn gesoden / of des selfs Olie / of Water met Brandewijn gedistilleert / is hier toe dienstigh. Dioscorides, Plinius.

Voor hoeft en taye fluymen van de Borst: Neemt Anijs-zaet over het vuur gedrooght zijnde / stoot het tot een fijn poeyer / vermengt het onder witte Supcker of gesuiverde Honingh / en laet hier van dickwils gebruycken. Plinius.

Om den arbeydt der barende Vrouwen te bevorderen: Neemt Anijs-zaet, Venckel-zaet, van elck een half bierendeele loots / stamp het fijn en geest het met Wijn in. Dalion, Lobel.

Karrewey in 't Latijn Carui.

Gedaente.

De Karrewey verkrijgt vierkante / holle getackte steelen / met bladeren teeder en klepnder als die van de geele Wortelen betwassen. De klepne witte bloemkens komen op de top der steelen krans-wijs te voorschijn. Het zaet is langwerpig / bruyt / sterck van reuck en van smaek. De wortel is dun en omtrent een spanne langh.

Plaetse. Hier te Lande wort het in de Hoven gezaeyt.

Tijdt. Het vertoont zijn bloemen in May, Juny en July, ende ondertusschen wordt het zaet rijp.

Oeffeningh. Het begeert de selfde oeffeningh gelijk van de Anijs gesepdt is.

Aert en Krachten. De Karrewey, en voornamentlijk des selfs zaet / is warm en droogh in den derden graedt / openende / diut makende / de winden schepdende / en den Urijn drivende van krachten / en komt in gebruyck met de Anijs en Venckel over een. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Komijn,

Komijn, in 't Latijn Cuminum.

Gedaente.

De getachte steel van dit gewas is met langer en dunder bladeren / als de Venckel bewassen / en op de toppen met kroonskens van witte bloemkens beladen / de welke van spits zaet / zwaer van reuck en scherp van smaeck gevolght worden. De wortel is dun.

Plaetse. Het wast hier te Lande alleen in de Hoven.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in Juny en July.

Oeffeningh. De Komijn wordt gelijk de Anijs gezaept en onderhouden.

Aert en Krachten. Het Komijn-zaet is warm en droogh in den derden graede / dun makende / verteerende / en de winden schepdende van krachten. Galenus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, beslooten Winden en verkoude Borst: neemt Komijn-zaet een loot / gelincst zijnde koocht het op in een pint Wijn / en laet hier af drincken ; of geeft eenige drop-pelen van de gedistilleerde Olie van Komijn met Wijn in. Dodonæus.

Voor blauw gestooten of gevalle plakken: neemt het ghestooten zaedt / maekt het bochtigh met eenigh nat / en legt het pap- of plaster-wijs daer op. Matthiolus, C. Durantus.

Voor swaren Hoest: Besmeer een graeu pampier met laets-sinceer / stroopt'er ghepoepert Komijn-zaet dick op / en hanght het op de Borst.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: neemt Komijn-zaedt een half vierendeel loots / Meester-wortel een vierendeel loots / Peper twintigh greyn / stoot dit te samen tot een fijn poep / en laet hier van met Wijn een half vierendeel loots innemen. F. Platerus.

*Sermontaine, in 't Latijn Siler**montanum, Sefili officinarum.*

Geslachten.

Dit Gewas is in oprechte en wilde of bastaert Sermontaine onderscheyden.

Gedaente. De steel van dese eerste soorte is dun / gestreept / geknoopt / getacht / en schiet omtrent drie voeten hoogh op. De bladeren zijn kleyn gesneden / boden groen en onder witachtiger. De kranz-wijs by een vergaderde bloemkens zijn wit. Het zaet is aromatisch van reuck en smaeck / langer en dicker als het Komijn-zaet : somtijds wordt het in de Hoven van Nederlandt korter en breeder doozt gebacht. De wortel is dick en langh.

De wilde of bastaert Sermontaine verscheelt van de doozgaende / dooz dien de bladeren bynder en grooter / het zaet klepnder noch soo sterck van reuck en smaeck / en de wortelen meerder gedeelt en zwartachtiger zijn.

Plaetse. Beyde dese soorten worden hier te Lande alleen in de Hoven der Kruydt-besminnaers gebonden.

Tijdt. Sy bloeyen in de Sommerse maanden.

Oeffeningh. De eerste soorte wordt dooz zaet aengewonnen / en de tweede dooz zijn wortel-spruyten aengeteelt / maer sy moeten beyde op een warme en openluchtige plaetse gestelt zijn.

Aert en Krachten. Het zaet van de eerste soorte is warm en droogh in den derden graede / openende / doozsijndende en verteerende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

De wilde Sermontaine wordt tot geen Medecijne gebruykt. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, opgestopte Maent-stonden, Graveel, vallende Siekten, Kramp, doncker Gesicht, Sinckinge, verstoptheit van de Lever en Water-sucht: neemt poep van het zaet een half vierendeel loots / en laet het met Wijn

Wijn in nemen. Matthiolus, C. Durantus, C. Bauhinus, Dodonæus.

Voor drop in der Vrouwen Borsten: Legt het gestooten kruidt pap-wijs op. C. Durantus.

Seseli van Marseillien, in 't Latijn
Seseli, Massiliense.

Gedaente.

Dat kruidt heeft geknoopte harde steelen / van omtrent twee voeten hoogh / en met bladeren als de Venckel, maer stijber / dicker en witachtiger of bleeker-groen bewassen. De bloem-kranskens dragen witte bloemkens. Het zaet is langhwerpig / soet en specerachtigh van smaek. De wortel is wit / van gedaente en groote die van de Venckel gelijk.

Plaetse. Men vindt dit Gewas hier te Lande in sommige Hoben der kruidt-be-minners.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in July en Augustus te voorschijn.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet in de Hoben aengeteelt / en begeert in Sandt of sabelachtige aerde gezaept te zijn.

Aert en Krachten De Seseli van Marseillien is warm en droogh in den tweeden graedt / sijn van deelen / openende / doozsnijdende en verteerende van krachten. Dodonæus, Camerarius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, koude Pisse, Engh-borstigheyt, Buyck-pijn, beslooten Winden, Water-sucht, vallende Sieckte, opgestopte Maendt-stonden, opstijginge des Lijfs-moeders en swaren arbeyt der barende Vrouwen: Neemt een vierendeel lootse van het zaet / sijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in. Dioscorides.

Seseli van Candien, in 't Latijn
Seseli Creticum, Tordilion.

Gedaente.

Dat Gewas heeft dunne haprige steelkens / met seer doozsneden en rondtom

de kanten geschaerde bladeren bewassen. De Bloem-kranskens brengen witte of lijf-vertwige bloemkens voort. Het zaet is plat / rondt en altijd twee by mallianderen gevoegt. De wortel is dun.

Plaetse. Dese soorte van Seseli wordt hier te Lande in sommige Hoben gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. Het wordt dooz het zaepen vermenighvuldigt.

Aert en Krachten De Seseli van Candien komt in aert en krachten met de voorgeaende Seseli van Marseillien over een.

Lavas, in 't Latijn *Levisticum.*

Gedaente.

De Lavas brenghet voort seer veel hooge / dicke / holle / geknoopte en getachte steelen. De bladeren zijn in verschepte deelen ghesneden / aen de kanten ghekerft / bleek- of geel-groen van vertwe / en die van de Epp- of Juffrouw-marcke gelijk / maer dicker en stijber. De Bloem-kranssen zijn groot en de bloemkens geel van vertwe. Het zaet is langhwerpig en gestrept. De wortel is dick.

Plaetse. Dit Gewas is hier te Lande in de Hoben gemeen.

Tijdt. Het bloeyt in Juny en July, en het zaet wordt in Augustus rijp.

Oeffeningh. Het wordt dooz zaet aengewonnen en wil garen op een bochte en schaduwtachtige plaetse geplant zijn.

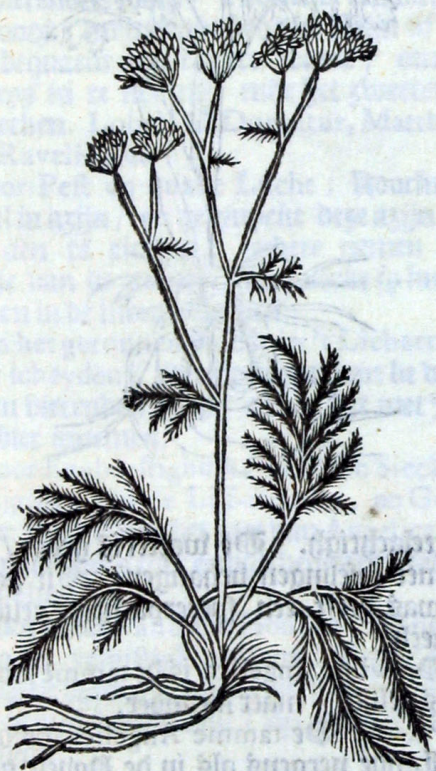
Aert en Krachten De Lavas is warm en droogh in den derden graedt / openende / doozsnijdende en den Urijn drijvende en het vergift wederstaende van krachten. Het wordt mede onder de Wondt-kruiden gerekent. Brunfelsus, Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Winden en pijn van de Maegh en Darmen, opgestopte Maendt-stonden, achter blijvende Nageboorte, opstijginge van de Lijf-moeder, Engh-borstigheyt, verstoptheyt van de Lever, Mildt en Geelsucht. Neemt van de gedroogde wortel of 't zaet een vierendeel lootse

loots / sijn gestooten zijnde geeft het met Wijn in : of berepdt een afziedsel van de wortel / bladeren / zaet / met Wijn of Water / en laet hier af drincken. Dodonæus, Matthiolus, Fuchsius.

Voor versche Wonden : Leght het gestooten krupdt plaester-wijs op. Dodonæus.

Beer-wortel, in't Latijn Meum.

Gedaente.

DE steelen en bladeren van dit Gewas zijn die van de Dille eenighsints gelijk. De bloemkens zijn wit. Het wel-riekent zaet is kantigh. De wortelen langh / van buyten zwartachtigh / van binnen witachtigh / en lieffelijck van reuck gelijk de Angelica.

Plaets. Het wordt by de Lief-hebbers der krupden en Apothekers in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in Juny en July voort.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengewonnen / en spruyt alle Jaren uyt de overgebleven wortel wederom voort.

Aert en Krachten. De wortel van dit krupdt is warm in den derden en droogh in den tweeden graedt / openende / dun makende / en de winden schepdende van krachten. Dodonæus, Matthiolus, Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Het wordt tot de selve gebreken waer voor de Venckel, Anijs, Dille, en Komijn voorgeschreven zijn / gebesight.

Ameos.

Gedaente.

Dit krupdt heeft ronde getackte steelen van anderhalven voet langh. De bladeren zijn langhtwerpigh / en rondtom de kanten geschaert. De bloemkens zijn wit / sterre-wijs uytgespreyt / en in ronde kranzen by een geboeght. Het zaet is bryen / en bitter van smaek. De wortel is wit / gelijk die van de Dulle-kervel of Scheerlingh.

Plaets. Het wordt in de Nederlanden in de krupdt-beeminaers Hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus.

Oeffeningh. Het moet gelijk de Anijs gezaeyt zijn / en spruyt alle Jaren van sijn afgeballen zaet genoegh voort.

Aert en Krachten. Het zaet van Ameos is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / en verteerende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn, koude Pisse, opgestopte Maent-stonden, en pijn van de Lijf-moeder: Neemt van het gestooten zaet een half bierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dodonæus, Brunfelsus.

Voor verstoptheyt van de Lever en Milt: Het zaet op de voorgaende maniere ghebruyckt / is hier toe nut en bequaem. Ravelingius.

Koliander, in 't Latijn *Coriandrum*.

Gedaente.

De Koliander schiet met een dunne getackte steel / omtrent anderhalven voet hoogh op. De bladeren zijn kleyn gesnip-pelt / doch de bovenste meerder als de onderste. De bloemkens zijn wit / het zaet rondt / de wortel teer / ende met weynigh beselingen begroeft. Dit kruipt noch verschijnende heeft een zware onlieffelijcke reuck / maer neffens het zaet droogh geworden / behoudt dien quade reuck niet.

Plaetse. Dit kruidt wordt in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het draeght zijn bloemen in July, en 't zaet wordt in de Herfst vergadert.

Oeffeningh. De Koliander wort in April gezaeyt.

Aert en Krachten. Het Koliander-zaet is warm en droogh in den tweeden graedt / en t'samen-treckende van krachten. Brun-felsus.

Medicinaelgebruyck. Voor dampen die uyt de Maegh na 't Hooft opstijgen, Wormen en koude pisse: Neemt van het ge-poepde zaet met witte Supcker vermengt een bierendeel loots / na den eeten / of op andere tijden in. Matthiolus, Dodonæus, Fuchsius.

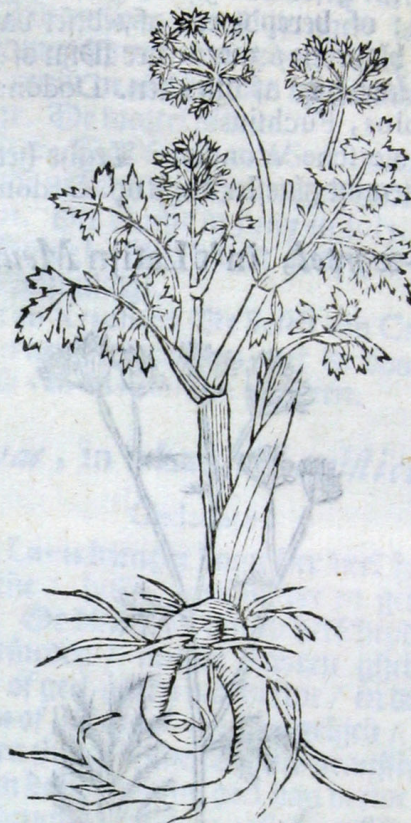
Voor alderhande Vloeden en Buyck-loopen: Laet van het zaet / geroost en sijn gestooten zijnde / een bierendeel loots met Water of Bier innemen. Dodonæus.

Angelica.

Geslachten.

De Angelica wordt in tamme en wilde onderscheiden.

Gedaente. De tamme Angelica heeft een dickie / hooge / geknoopte / holle steel / met bladeren die van de groote Water-eppe gelijk / bewassen. De bloemkens zijn wit-achtigh / op groote en breeide kranffen te voorschijn komende. Het zaet is plat / breeet

en geelachtigh. De wortel is groot / dick en met saselingen behangen. Dit geheele Gewas heeft een specerachtige reuck en smaech.

De wilde Angelica is de tamme soorte in alles gelijk / maer klepnder.

Plaetse. De tamme Angelica wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gebonden. De wilde soorte vindt men op bochte en bosachtige plaetsen.

Tijdt. Sy bloeyen beyde in July.

Oeffeningh. De tamme Angelica wordt door zaet aengeteelt / men zaeytse in April in wel-bereyde aerde / en moet by droogh weer matelijck bebochticht worden.

Aert en Krachten. De wortel van de tamme Angelica is warm in den derden en droogh in den tweeden graedt / openende / dun makende / 't zweet drijvende / en 't vergift of besmettinge wederstaende van

van krachten. Brunfellsus, C. Durantus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vergift, pestilentielle of besmettelijcke Sieckten, verstoptheyt van Lever en Milt, verslapte Maegh, en om de Maent-stonden der Vrouwen te verwecken: **Neemt een vierendeel loots Angelica-wortel, en geeft het met Wijn in: ofte neemt van de wortel een half vierendeel loots / Theriakel een vierendeel loots / vermengt het met Wijn of eenigh bequaem gedistilleert water / om op een reys in te nemen / ende het zweeten te verwecken.** Lobel, C. Durantus, Matthioli, Ravelingius.

Voor Pest en quade Lucht: **Koocht de wortel in azijn / en gebuyckelt deze azijn om daer aen te riecken: andere nemen een stukje van de wortel / het welcke sy knauwen en in de mond houden.**

Om het geronnen Bloedt in 't Lichaem te doen scheiden: **Neemt poep van de wortel een vierendeel loots / en laet het met Apen-bier innemen.**

Voor Engborstigheid, vallende Sieckte, opstijginge van de Lijf-moeder, en Geelsucht: **Neemt van het zaet van Angelica een vierendeel loots met eenigh bequaem nat in.** Brunfellsus.

Voor beten van dolle Honden, Slangen, en ander vergiftigh gedierte: **Leght'er de gestooten bladeren alleen of met Wijnruyt en Honingh vermengt / op.** Lobel, Ravelingius.

Voor sweerende Ooren: **Druypt'er het sap uyt het krupdt geperst in.** C. Durantus.

Voor Heup-gichte: **Neemt het selfde sap en leght het met doecken van buyten op.** Ravelingius.

Meester-wortel, in 't Latijn Imperatoria Ostrucium.

Gedaente.

Meester-wortel verkrijght / dunne geknoopte en onder wat rootachtige of buygne steelen / van anderhalven voet hoog.

De bladeren zijn groot en breed / maer in verschepte deelen geschepten / en ront om de kanten gekerft. De Bloem-kranssen bestaen uyt klepne witte bloemkens. Het zaet is dat van de Dille seer gelijk. De wortelen zijn omtrent een vinger dick / in veel saselingen gedeelt / van buyten buyn en van binnen bleek-geel van verwe.

Plaetse. Dit krupdt wortt hier te Lande alleen in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het brenghet sijn bloemen in July en Augustus voort.

Oeffeningh. Het wortt door scheuren der wortelen aengeteelt / en eens geplant zijnde set het sich weeldigh genoegh voort.

Aert en Krachten. De wortel van dit krupdt is warm en droogh in den derden graedt / scherp en heet van smacck / openende / dun makende / 't zweet drijvende / ende het vergift wederstaende van krachten.

Dodonæus, Matthiolus, C. Durantus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Engh-borstigheyt, verouderde Hoest, Buyck-pijn, beslooten Winden, verkoude ende slappe Maegh, opgestopte Maendr-stonden, opstijginge van de Lijf-moeder, Water-sucht en Wormen des Buycks: **Neemt poeper van de wortel een vierendeel loots / en geeft het met eenigh bequaem nat in.** C. Durantus, Brunfelsus.

Voor koude gebreken van de Hersenen, als Beroertheydt, vallende Sieckten, &c. **Neemt een vierendeel loots van de wortel / en laet het met Wijn innemen / en laet ondertusschen een stukje van de wortel in de mont kinaeutwen / waer dooz seer veel bochtigheden uyt het hoofd dooz het quijlen gelost worden.** Dodonæus, Matthiolus.

Voor Vergift, Pest, besmettelijcke Sieckten en langhduurende Koortsen: **Neemt een vierendeel loots van de wortel met Wijn of Cardus Benedictus water in.** Dodonæus, Fuchsius.

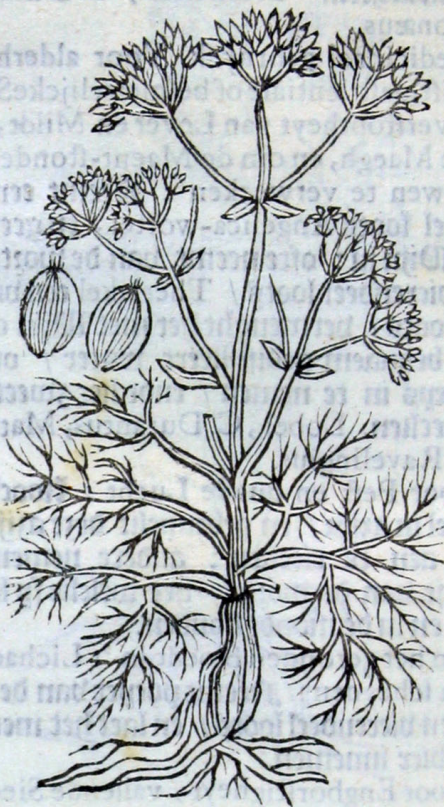
Voor inwendige Wonden: **Bereyndt een afziedsel van de bladeren van Meester-wortel met Water en Wijn / en laet hier van twee of driemaal des daeghs een roemertje vol drincken.** Lobel.

Ferula.

Gedaente.

Dit Gewas heeft een seer hooge / dicke / gelinooyte steel / die aen het opperste in eenige zijde-scheuten gedeelt is. De bladeren zijn gelijk die van de Venckel, dun gesnippelt. De Bloem-kranssen zijn met geele bloemkens verciert / die van platte / breede en kiasachtige zaden gebolgt worden. De wortel is langh en dick. Uyt dit krupdt wordt na verscheyden theyt der Landen daer het groeyt / de volgende sappen vergadert / te weten: Sagapenum, Galbanum en Ammoniacum.

Plaetse. Het wordt hier te Lande by sommige Lief-hebbers der Krupden gebonden.

Tijdt. Het bloeyt hier te Lande in July of Augustus.

Oeffeningh. Het moet alle Jaren in April op een warme en wel ter Son gelegen plaetse gezaeyt worden.

Aert en Krachten. Het zaet van de Ferula is verwarmende en dun makende van aert en krachten; maer de Gomme die uyt dit krupdt vergadert worden / zijn meest in 't gebuyck. Van dese sullen wy hier na handelen.

Libanotis.

Geslachten.

Hoe wel'er veel soorten van dit Gewas van de Krupdt-beschrijvers beschreeven zijn / sullen wy alleen van twee / die men hier te Lande in sommige Haven wassende vindt / handelen: Het eerste wordt genaemt Libanotis van Galenus, en 't ander Libanotis hier

hier te Lande meest bekend, in 't Latijn Herbariorum septentrionalium notior Libanotis.

Gedaente De Libanotis van Galenus heeft een ronde / gestreepte / geknoopte en getackte steel / van drie of vier voeten hoogh. De bladeren zijn kleyen gesnippelt / nochtans grooter en dicker als die van de Venckel, en oock bleeker groen. De Bloemkranssen zijn wit. Het zaet is langhtwerpigh rondt / de kerne van een Pijn-appel niet ongelijck / in twee deelen gescheiden gelijk dat van Ferula, en specerachtigh van smaeck.

De Libanotis hier te Lande meest bekend, heeft / volgens de beschrijvinge van Lobel, een dunne rechte steel / die van Meum of Dille gelijk / gestreept / getackt / geknoopt / doncker-groen van verwe / en omtrent twee Cubitus hoogh: aen welcke steelen / voornamentelijck beneden / bladers zijn / die van de Verckens-venckel gelijk / maer langer en smalder / ende in de midden en boven die van de Engelse Saxifraga niet ongelijck / maer niet soo veel. Op de steelen groeyen kroonkens met kleyne witte bloemen / die van de Meum gelijk. Het zaet is kleyen / by na soo groot als 't Ammi van de Apothecken.

Plaetse. Byde dese soorten van Libanotis worden hier te Lande alleen in de Hoven gebonden.

Tijdt. Sy bloeyen in de Somerse maenden.

Oeffeningh. Sy worden dooz zaet aenge-teelt / maer dragen vooz het tweede of derde Jaer geen bloemen.

Aert en Krachten. De bladeren van Libanotis, voornamentelijck van de eerste soorte zijn matelijck verwarmende en verdoogende van aert; maer de vruchten of zaden zijn heet en droogh in den derden graedt / verteerende / afvagende / en verdelende van krachten. Galenus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor bloedende en pijnelijcke Spenen, wratten van het Fondament, en alderhande koude harde Geswel-

len: Neemt de bladeren van Libanotis, stootse kleyen en leghtse pap-wijs op. Dioscorides.

Om de Maent-stonden te verwecken: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Wijn / en laet hier van drincken: of neemt een vierendeel loots van de sijn gestooten wortel met Wijn in. Dioscorides.

Voor loopende Oogen: Neemt poeper van 't zaet / maect het met eenigh nat bochtigh / en bindt of strijckt het op het Dooz-hoof. Theophrastus.

Penax Heraclium.

Gedaente.

Dit Gewas is de duytsche Beeren-klauw van gedaente seer gelijk / maer in alles veel grooter / uyt dit Gewas wordt de Gom Opopanax vergadert.

Plaetse. Het wordt hier te Lande alleen by sommige Lief hebbers der vreemde Kruyden in de Hoven gebonden.

Tijdt. Het vertoont sijn bloemen in de Sommer.

Oeffeningh. Het begeert de selfde oeffeningh als de Ferula.

Aert en Krachten. De Panax Heraclium is warm en droogh van aert / openende / dun makende en verteerende van krachten. Matthioli.

Van het Sap of Gom van dit gewas / die meest gebruyckelc wordt / sullen wy in het laetste Deel handelen.

Panax Asclepium Ferulae facie.

Gedaente.

Dit Gewas is van bladeren en bloemen de Ferula seer gelijk / nochtans in alles kleynder; maer de steel en wortel verschillen weynigh van de Dille. Uyt dit Kruydt wordt mede een gomachtigh sap vergadert.

Plaetse. Het wordt hier te lande nergens dan by sommige Kruydt-bevinnnaers gesien.

Tijdt. Het draeght sijn bloem-kranssen in de Sommer.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengeteelt / en begeert een warme en openluchtige plaetse.

Aert en Krachten. De Panax Asclepium is soo warm en droogh van aert niet als de voorgaende / maer konit in krachten eenighsins met de selve over een.

Panax Syriacum.

Gedaente.

Panax Syriacum brengt voort een steel die van de Ferula seer gelijk. De bladeren zijn breed / langhwerpigh / spits / en veel aen een middel-steelken gevoeght. De steel en bladeren zijn een weynigh rupgh in 't aentasten. De bloem-kranssen dragen geele bloemkens. Het zaet is plat / breedt en geelachtigh. De wortel is langh en wit. Apt dit krupdt bloeyt mede een gomachtigh sap.

Plaetse Dit Gewas is hier te Lande nergens als in sommige Hoben te vinden.

Tijdt. Het brengt sijn bloemen in de Sommer voort.

Oeffeningh. Het begeert de selve oeffeningh als de andere soorten van Panax of Ferula.

Aert en Krachten. Het komt in aert en krachten met de voorgaende over een.

Pietercelie, in 't Latijn Petroselinum, Apium hortense.

Gedaente.

De Pietercelie brengt voort diep gesneden of gekersde bladeren. De steel is dun / rondt / een weynigh gestreept / en op de toppen met kleyn witte of bleek-geeel bloemkens / in kranskens by een vergadert / beladen : na de bloemkens volghet kleyn zaet. De wortel is wit en langh / voornamentlijk alse langh op een plaetse gestaan heeft. In de Hoben wordt van de Pietercelie een soorte gebonden / wiens bladeren dichtter by een gevoeght / en om de knanten gekrult zijn / en wordt daerom gekrulde Pietercelie genaemt.

Plaetse. De Pietercelie wordt veel in de Moes-hoben gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. De Pietercelie bloeyt in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. Dit krupdt begeert op een vochtige plaetse gezaeyt te zijn.

Aert en Krachten. De wortelen en bladeren van Pietercelie zijn matelijck warm en droogh van aert / maer het zaet is heeter / openende / dun makende / afvagende / en de Urijn afschijvende van krachten. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, Gal-blaes, Nieren en Lijf-moeder : De Pietercelie dickwils onder andere sijnse gegeten / of des sels afschiedsel gedroncken is hier toe bequaem : of laet twee oncen van het sap met Wijn innemen. Matthiolus, Dodonæus.

Voor 't Graveel : Neemt een vierendeel loots van het zaet met Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Brunfelsus, C. Durantus.

Om den arbeydt der barende Vrouwen te bevorderen : Neemt sap van Pietercelie met azijn uptgeperst twee oncen / doet 'er by een weynigh zouts / en laet dit op een reys innemen. Ravelingius.

Voor geklontert Melck in de Vrouwen Borsten, en om het Sogh op te droogen : Neemt groene Pietercelie vier handen vol / hacktse kleyn / doet 'er by krum van Witte-broot soo veel van nooden is / koocht dit te samen met Water en Wijn / of Soetemelck tot een pap : of frupt gehackte Pietercelie in de Boter / en slaetse om de Borsten. Fuchsius, Joh. Schroderus.

Voor swaren Hoest der Kinderen : Neemt sap van Pietercelie een half once / Vrouwen-melck een once / gepulveriseert Commijn-zaet twintigh greyn / vermenght dit te samen om op een reys in te nemen. Forestus.

Selderie.

Gedaente.

De Selderie heeft breede / en gesneden donckergroene bladeren / die van Eppe of

of Juffrouw-merck eenighsins gelijk. De steel is matelijck dick / rondt en gestreept. De bloem-kranssen dragen witte bloemkens. Het zaet is langhwerpigh. De wortelen zijn wit. Dit geheele kruydt heeft een specerijachtige reuck en sinaeck.

Plaetse. Dit kruydt wordt heden daeghs veel in de Hoven onderhouden en aengereelt.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus, het tweede Jaer na dat het is gezaeyt geweest.

Oeffeningh. Het wordt gezaeyt in April of May, en seven of acht bladeren verkrengen hebbende / in greppen verplant / en daer na met sandtachtige aerde aenghehooght.

Aerten Krachten. De Selderie komt in krachten met de Pietercelie of Eppe over een / en tot een salaet gegeten wordt het bequaem geacht om de zwackhe Mans te verstercken.

Vogels nest, in 't Latijn *Daucus*

officinarum.

Gedaente.

Dit Gewas heeft ronde ruyge steelkens / omtrent een spanne hoogh opschietende. De bladeren zijn gelijk die van de geele Wortelen of Peen, kleyn gesneden / maer witachtiger en rouwer in 't aentasten. De bloem-kranssen zijn met kleyne witte bloemkens / van binnen wat purperachtigh of geel / verciert. Het zaet is rouw en harpachtigh. De wortel is dun.

Plaetse. Dit kruydt wordt somtijds in de Hoven gezaeyt / andersins wordt het op ongebouwde plaetsen en steenachtige gront in 't wilde wassende gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in July en Augustus.

Aert en Krachten. Het zaet van Vogels-nest is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / en den Urijn afduyvende van krachten. Matthiolus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel. Neemt een vierendeel loots van het zaet met Wijn in: of bereydt een afziedsel van

't selfde met Wijn / en laet hier van drincken: andere doen het gekneusde zaet in een sackje / om op het Bier te hangen / en laten daer geduurigh van drincken. Galenus, Charleton.

Voor Water-sucht, verstoptheyt van de Lever en Mildt, opgestopte Maent-stonden, Buyck-pijn, Zijde-pijn, en verouderde Hoest: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Doolonæus, C. Durantus, Fuchsius.

Filipendula.

Gedaente.

DE Filipendula heeft langhwerpige / uytgespreyde en aen de kanten ongeschiktelijck gesneden en gekerfde bladeren / soo datse van veel besondere bladkens / aen een middel-steelken gevoeght / schijnen gemaect:

maeckit te zijn. De sceelen zijn hardt / gestreept / en van ontreint anderhalven of twee boeten hoogh. De witte ses-bladige en sterre-wijs uytgespreyde bloemkens staen aen het opperste der sceelen kroon-wijs by een vergadert. Het zaet is schelferachtigh. De wortel is zwart / en in veel saselingen gedeelt / die op sommige plaetsen met ronde knobbelem uyt pypen.

Plaetse. Dit kruidt wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

Tijdt. Het brenghet zijn bloemen in Juny en July boort.

Oeffeningh. Het wordt in April van zaet en wortel-spruyten aengeteelt / en wil in sandachtige aerde geplant zijn.

Aert en Krachten. De wortel van Filipendula is warm en droogh in den derden graedt / openende / dun makende / verteerende / afvagende / een weynigh t'samen treckende / en den Urijn drijvende van krachten. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en koude Pisse: koocht de wortel in Wijn en laet van het afzietfel drincken. Dioscorides.

Voor de vallende Sieckte, Engh-borstigheyt, Buyck-pijn en witte vloedt der Vrouwen: Neemt een vierendeel loots poepet van de wortelen / en geeft het met eenigh bequaem nat in. M. Sylvaticus, S. Januensis, C. Durantus.

Kervel, in 't Latijn *Cerfolium*.

Gedaente.

De steelkens van Kervel zijn dun / rondt en hol. De bladeren zijn teer / diep gekerst of gesneden / en bleekt - groen van vertwe. De Bloem - kranskens dragen witte bloemkens / die van langhwerpighe dun zaet gevolght worden. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De Kervel wort veel in de Moeshoven gezaeyt.

Tijdt. Dit kruidt bloeyt in Juny en July, maer indien 't een Jaer over gestaen heeft / brenghet het sijn bloemkens in April boort.

Oeffeningh. De Kervel wordt in April en na St. Jan gezaeyt.

Aert en Krachten. De Kervel is warm en droogh van aert / sijn van deelen / den Urijn drijvende / en de winden en 't geronnen bloet schepdende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en om d'opgestopte Urijn af te drijven: koocht Kervel in Wijn / en laet van de selve drincken / en slaet het kruidt warm om het Gemacht. Dodonæus, Brunfelsus.

Om het geronnen Bloedt te doen scheyden: Laet van de Wijn / daer Kervel in gesoden heeft / drincken / en indien het uytwendigh blaetw of gezwollen is / leght daer het gestooten kruidt plaester-wijs op. Brunfelsus, C. Durantus.

Voor Buyck-pijn: Neemt sap van de Kervel twee oncen / vermengt het met Hoender-sop / en laet het op een reys innemen: ondertusschen roost Kervel in Boter / en bindt het op de Nabel.

Myrrhis.

Gedaente.

De Myrrhis die oock wilde Kervel genaemt wordt / is van gedaente der sceelen en bladeren de Scheerlingh, maer van vertwe / reuckt en smaect de Kervel seer gelijk. De bloemkens zijn wit / het zaet bryen / grooter als Komijn-zaet, en de wortel groot / wit en van smaect de Pastinaken niet ongelijk.

Plaetse. Dit kruidt wort hier te Lande nergens als in de Hoven by sommige Liefhebbers der kruiden gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in May, en levert rijp zaet in Juny en July.

Oeffeningh. Dit kruidt eens in de Lente gezaeyt zijnde / spruyt alle Jaeren wederom uyt de overgebleven wortel boort.

Aert en Krachten. Myrrhis is warm van aert / en in krachten met de Kervel over een komende: daer-en-hoven supbertse de boort van tape sluypen. Galenus, Lobel.

Medi-

Medicinael gebruyck. Voor Graveel en om de Urijn af te drijven: Koocht de wortel van dit kruidt in Wijn / en laet hier af dzincken. Matthiolus.

Om de Maent-stonden en Na-geboorte af te drijven: Laet van het voorgeaende afziedtsel dzincken. Dioscorides.

Voor de Teeringh: Koocht dese wortelen in bleesch-sop / en laet het dickwils gebuycken. Galenus.

Voor Pest en besmettelijcke Sieckten: Bereydt een afziedtsel van de wortel met Wijn / en laet'er twee of driemaal's daegs afdzincken: dit wordt van sommige voor een krachtigh præservatijf gehouden. Lobel.

Vijnaga.

Gedaente.

De stelen en bladeren van dit Gewas zijn die van Vogelnest ofte Daucus seer gelijk / maer niet soo rupgh. De bloemkens / die wit zijn / komen op klepne kroonkens te voorschijn. Het zaet is klep / en de steelkens / waer op het gehecht is / worden seer hardt / soo datse voor Tandestokers gebruycht kunnen worden. De wortel is langh.

Plaetse. Het wordt in sommige Hoven van Nederlandt gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het draecht sijn bloemkens in Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengewonnen.

Aert en Krachten. De Vijnaga is warm en droogh van aert / bitterachtigh van smaect / en de Urijn / 't Gabeel ende de Maent-stonden afdrijvende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Gingidium.

Gedaente.

Dit Gewas heeft bladeren als die van de Pastinaken, en een ronde / geknoopte / gestreepte / buyne / harige / getackte steel. De bloemkranskens zijn met eenige smalle bladen beset / en met witte bloemkens beladen. De wortel is klep en wit.

Plaetse. Dit Gewas wordt hier te Lande nergens als in de Hoven gevonden.

Tijdt. Het bloeyt in Augustus.

Oeffeningh. Het wordt door zaet in de Lente aengeteelt.

Aert en Krachten. Gingidium komt in werkinge met de Vijnaga, die voor een medesoorde van dit gewas gehouden wort / over een.

Eynde van het Thiende Deel.

H E T E L F D E D E E L

Des

Nederlantſen Kruydt-boecks,

B E S C H R Y V E N D E

De Geſlachten/ Gedaente/ Plaetſe/ Tijd/ Oeffeningh/ Aert/ Krach-
ten en Medicinael gebuyck van alderhande Moes-krupden en eet-
bare Wortelen/ die in de Hoben van Nederlandt geoeffent
en onderhouden worden.

Kool, in 't Latijn Braſſica.

Geſlachten.

Dit Moes-krupdt wordt in tamme en wilde Kool onderscheyden. De tamme Kool heeft de volgende mede soorten: te weten/ Witte Sluyt- of Kabuys-kool, roode Sluyt-kool, Savoy-kool, Bloem-kool ende Bruyne Krul-kool.

Gedaente. De witte Sluyt-kool heeft een dicke steel / en groote bzeede bladeren / van buypen met veel dicke ribben door loopen / bleeck- of wit-groen van verwe / die sich gelijk een ronde kiloot of krop dick en dicht toe sluyten. Wanneer dese Kool des Winters ober staet / soo ontsluytſe sich in 't voorjaer / en bzinght voort / aen een steel van ointrent twee of drie voeten hoogh en een dupm dick / geel bloemliens / en daer na langhwerpige haukens / met kleyn / rondt en byyn zaet gebult. De wortel is met veel ſaſelingen in de aerde bevestigt.

De roode Sluyt-kool is de voorgaende witte Sluyt-kool in alles gelijk / upt-geno- men datſe een wepnigh upt den blaetwen roodt van verwe is.

Savoy-kool is den Sluyt-kool, om dat

de binnenſte bladeren mede dicht in een gedrongen zijn / eenighſints gelijk / maer verschilt van de selve in verwe / en om datſe min geslooten / ende langhwerpiger van maekſel is. Wanneer dese Kool de koude des winters wederstaen heeft / bzinghtſe in het voorjaer een ghetackte steel met witte bloemliens voort / die van kleyne zaet-haukens gevolght worden.

De Bloem-kool verkrijght hier te Lande een matelijck groote steel / met wit-groene / langhwerpige / bzeede bladeren bewaſſen / voort-bzingende aen 't opperſte in het midden der bladeren enige witte graen-wijſe en dicht by een geboeghde uytſpruytſelen van bloemen / de welke alleen in ſpijſen gebuyck worden.

De Bruyne Krul-kool ſchiet ſeer hoogh op / wiens doncker- of zwart-groene bladeren / die aen de kanten geſneden en ghekronckelt zijn / langhs de steelen uytſpruyten. Dese soorte van Kool sluyt sich nimmermeer toe. De bloemen / hauwen en zaden zijn van gedaente die van de witte Sluyt-kool gelijk.

Wilde Kool heeft bladeren gelijk die van de Rapen gekerſt / maer witachtiger en

en hapriger; andersins van bloemkens en zaet-haukens / hoewel klepnder / seer ge-lyck.

De tamme Koolen worden in de Hoven van Nederlandt overbloedig onderhouden. De wilde Kool wordt beeltijds aen de Zee-dijcken gebonden.

Tijdt. De tamme Kolen brengen het volgende Jaer / na datse gezaept en geplant zijn / in Maert of April haer bloemen / en in May rijp zaet voort: alleen de Bloem-kool draegt hier te Lande selden bloemen en zaet / maer 't wordt ons uyt Italien overgesonden. De wilde Kool bloeyt in de Somer.

Oeffeningh. De Kool zaeyt men in 't begin van Maert, en wordt in 't laetste van April geplant. De Bloem-kool moet men in 't laetste van April ofte in May in 't was-sen van de Maen zaepen / en daer na ver-planten.

Aert en Krachten. De Kool is warm en droogh van aert / en van gemenghde krach-ten / om dat het sap ofte het afziedsel van de Kool sterckelijck afvaegt / en de Bupel-weeck maect of eenighsins purgeert / en de substantie van de selve t'samen-trecket / en de Bupel stopt. Brunfelsus, Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor in- en uyt-wendige Wonden: Bereydt een afziedsel van Kool, of vermenght de selve onder de Wondt-drancken / en laet hier van dick-wils drincken: ende legt de bladeren van buyten plaester-wijs op. Joh. Schroderus.

Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, en Scheur-buyck: De Kool, voornament-lijck de roode / rauw met azijn gegeten / wordt / hier toe gepresen: sommige hebben groote bate ghebonden tegen de Scheur-buyck in het gebuyck van 't water daer roode Kool in gesoden heeft. Dioscorides.

Voor vuyle Sweeringen: Neemt sap van Kool, vermenght het met Meel van Ee-negriek-zaet tot een salf of papken / en doet het in de Sweeringen / ondertusschen waschtse dickwils met het afziedsel van Kool. Dioscorides, Galenus.

Om de Herzenen van overtollige vochtig-heden te suyveren: Neemt het sap van Kool, en haelt het in de Neus-gaten op. Galenus.

Voor Doofheyt en tuyten der Ooren: Druypt het sap van Kool met Wijn ver-menght warm in de Ooren. Plinius.

Voor Engborkigheyt, Longe-sucht, Hoest en Heesigheyt: Neemt sap van roode Kool, zied het met Honingh of Bupcher tot een Syroop / en laet hier van dickwils ghe-bruycken.

Voor ghevallen of gestooten Buylen en blauwe Placken: Leght'er de gestooten bladeren plaester-wijs op. Lobel.

Voor Wormen des Buycks: Neemt een vierendeel loots Kool-zaet, sijn gestooten zijnde / geeft het met bequaem nat in. Ga-lenus.

Melde, in 't Latijn *Atriplex*.

Geslachten.

Dit Krupst wort hier te Lande in tamme of Hof-melde en wilde Melde onderscheyden. De tamme soorte is in witte en roode Melde gedeelt. Onder de wilde soorte behoort het Krupst Gansen-voet genaemt / en is van ons in 't vijfde Deel deses Krupst-boecks beschreven. Van de vzeemde stin-kende Melde, in 't Latijn *Atriplex Hir-cina* genaemt / besiet in 't zevende Deel van dit Boeck.

Gedaente. Witte Hof-melde heeft recht op-wassende / gestreepte en getackte steelen / die somtijds en langs langhte opschieten / onder rondt / en boven kantig. De blade-ren zijn onder vzeedt / langh / en hoor spits toe-loopende / bleekt-groen en witachtigh van berwe / al offe met meel bestooven wa-ren. De klepne bloemkens / die aen 't op-perste der steelkens / seer veel by een berga-dert te hoorsehijn komen / zijn geel / en wor-den van seer veel zaet in blaeskens bestoo-ten / gebolght. De wortel is langh / en met veel saseligen behangen.

De roode Hof-melde is de hoorgaende
 ¶ 2 van

van gedaente seer gelijk / maer de steelen / bladeren en bloemen zijn doncker-root van herte.

De wilde Melde is in alles veel kleiner als de ramme soorte : oock zijn de bladeren aen de kanten wat gekerft. De bloemkens zijn geel / en het zaed hardt / en Druyf-wijs by een geboeght. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. De ramme Melde wordt in de Moes-hoven gebonden. De wilde Melde groeyt aen de kanten van de Velden / Akkers en Wegen.

Tijdt. De Melde bloeyt in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. De Hof-melde moet alle Jaren in Maert of April gezaeyt worden in santachtige aerde / en begeert by droogh weer dickwils besproeyt te zijn.

Aert en Krachten. De Melde is koudt in den eersten en bochtigh in den tweeden graadt / pijn-stillende / openende / en den Buyck weeck-makende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-sweeren, heete Geswellen, en 't Flerecijn: Neemt het gestooten of gesoden krupt / en leght het plaester- of pap-wijs op. Dioscorides.

Voor pijn van de Lijf-moeder en Wormen des Buycks: Neemt de gekneusde bladeren / en bindse op de Nabel van de Buyck. Ravelingius.

Om Slaep te verweken: Laet de siecken eenige tijdt met de voeten in het afziedsel van Melde sitten. Joh. Schroderus.

Voor Geelsucht uyt verstoptheyt van de Lever: Geeft een vierendeel loots van het zaet met Honingh-water of Meede in. Galenus, Plinius.

Spinagie, in 't Latijn Spinacia.

Gedaente.

Dit Moes-krupt brengh voort ronde holle steelen / van een voet hoogh. De doncker-groene sachte bladeren zijn voor spits / onder breedt / en aen de selve plaetse over beyde zijden diep uptgesneden. Langhs

en aen de toppen der steelkens draeght het Druyf-wijs by een vergaderde groenachtige bloemkens / en daer na scherpachtigh zaet. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt gemeenlyck in July en Augustus.

Oeffeningh. De Spinagie wordt in de Lente en in de Herfst gezaeyt.

Aert en Krachten. De Spinagie is koudt en bochtigh in den eersten graet / den Buyck weeck-makende / en de rouwigheyt van de heet versachtende van krachten / maer de selve veel en dickwils gebruyckt / genereert melankolijck en grof bloedt in 't lichaem. Joh. Schroderus.

Mayer, in 't Latijn Blitum.

Geslachten.

Van dit Gewas worden hier te Lande de volgende soorten gebonden: groote en kleyne Mayer, roode Mayer, leggende roode Mayer, en geplackten Mayer of Papegayen-kruydt.

Gedaente. Groot Mayer heeft een ronde / getackte / hooge steel / met breede / spitse / groene bladeren bewassen. De bloemkens zijn gelijk die van de Melde geelachtigh / en het zaet leyt in vellekens als het Bier-zaet beslooten. De wortel is langh / dickachtigh / en met beselingen behangen.

De kleyne Mayer brengh voort een groene getackte steel / en smalle bladeren. De bloemkens zijn doncker-roodt / en 't zaet dat van de Melde gelijk. De wortel is selselachtigh.

De roode Mayer is de voorgaende van gedaente gelijk / maer de steelen en wortelen zijn bloedt-root / en de bladeren buynroot van herte.

De leggende roode Mayer recht sich niet om hoogh op / maer leyt met sijn steelen ter aerden verspreydt / andersins in gedaente van de voorgaende weynigh verschildende.

De

De geplackte Mayer is van bladeren de andere soorten van Mayer wel gelijk / maer de selve zijn niet driederhande verwe : te weten / groen / roodt / en geel ghetekent / en wordt daerom van sommige in 't Latijn *Amaranthus Tricolor*, en in 't Nederduyts Papegayen-kruidt genaemt.

Plaetse. De Mayer wordt in de Hoben gevonden.

Tijdt. Alle dese soorte van Mayer dragen haer bloemen in 't midden van de Sommer.

Oeffeningh. De Mayer begeert wepnigh oeffeningh / want het gelijk een onkruidt lichtelijck voort-spruyt.

Aert en Krachten. De Mayer is kout en vochtigh in den tweeden graedt / en placht by de Dooz-ouders onder de Moes-kruiden gerekent te worden / maer hedendaegs wordt het wepnigh tot Spijse ofte tot Medicijne gebruyckt.

Biet, in 't Latijn *Beta*.

Geslachten.

Dat Moes-kruidt is in witte en roode Roomse Biet onderscheyden.

Gedaente. De witte Biet verkrijght grootte / breedte / bleek-groene bladeren / ende lange / gestreepte / holle steelen. De bloemkens zijn bleek-groen of geelachtigh van verwe. Het zaet is zwart / rondt en in groene vellekens beslooten. De wortel is langh en diechtachtigh.

De roode Roomse Biet is van gedaente de voorgaende soorte seer gelijk / maer de bladeren / steelen en wortelen zijn bruin-roodt van verwe. De wortelen van dese soorte van Biet zijn hier te Lande onder de naem van Biet-wortelen of Karooten by een peder genoegh bekend / en tot spijsse begeert.

Plaetse. Beyde dese soorte van Biet worden overbloedigh in de Moes-hoben onderhouden.

Tijdt. De Biet bloeyt en draeght sijn zaet in Juny en July, in 't tweede Jaer na datse gezaeyt is.

Oeffeningh. De Biet, voornamentlijk de witte soorte / is koudt en vochtigh van aert / en dooz zijn salpeterachtigh sap suverende ende afvagende van krachten : sommige houdense voor warm en droogh in den derden graedt. *Dodonæus*, *Matthiolus*, *Camerarius*.

Medicinael gebruyck. Om de overtollige vochtigheden uyt de Herzenen te trecken, en de verstoptheit van de Neus te openen : neemt het sap van witte Biet en haelt het in de Neus-gaten op. *Galenus*.

Voor Mildt-sucht : De Biet in spijsse ghegeten is hier toe seer bequaem / want sy opent de verstoptheit van de Milt. *Galenus*.

Voor schelferinge van 't Hooft, Luyfen, Neten, Jeucksel van de Huyt, Kackhellen en Winter-handen : Bereyt een afziedsel van Biet met water / ende wascht ofte baeyt u daer mede ; ofte neemt des selfs sap en strijckt het Hooft / de Huyt / de Voeten ofte Handen daer mede. *Dioscorides*, *Plinius*.

Voor pijn van de Ooren : Druypt'er het sap lauw in. *Galenus*.

Om Stoel-gangh te verwecken : Snijdt de wortel van witte Biet gelijk een fet-pil / besropt het met een wepnigh Zouts / en siceekt het in 't Fondament. *Dodonæus*.

Andyvie, in 't Latijn *Endivia*,
Intibus sativus.

Gedaente.

De Andyvie heeft langhwerpige / breedachtige / bleek-groene bladeren / aen de kanten een wepnigh en somtijds meerder gekerft. De steel is getackt / rondt en binnen hol. De blaetwe of oock wel witte bloemen zijn van veel bladkens t'samen geset / na latende wit zaet. De wortel is langh / wit en niet sommige beselingen behangen.

Plaetse. De Andyvie wordt in de Moes-hoben gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Sy draeght haer bloemen in July, alse in de Lente gezaeyt is geweest.

Oeffeningh. De Andyvie in Juny gezaept zijnde / en 5 of 6 bladeren verkregen hebbende / wordt anderhalven voet van malkanderen geplant / daer na bindt men se te samen / op dat se geel ende malscher soude worden.

Aert en Krachten. De Andyvie komt in aert en krachten met de Cichorey eenighsints ober een.

Cichorey, in 't Latijn *Cichorium*,
Cichorea.

Gedaente.

De Cichorey brengt boort langh en wat rupgachtige bladeren / die meestendeel aen de kanten diep gesneden zijn. De steelen / bloemen en zaedt zijn die van de Andyvie seer gelijk. De wortel is wit en langh. De Cichorey gebroocken ofte gesneden zijnde / bloept upt de selve een wit en bitter sap.

Plaetse. De Cichorey wort mede veel in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. Sp bloept in July.

Oeffeningh. De Cichorey wort in Maert of Juny gezaept.

Aert en Krachten. De Cichorey is kout en droogh in den tweeden graedt / openende / afvagende / een wepnigh t'samentrekende / en den Urijn afwijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstoppe en verhitte Lever: Neemt Cichorey met de wortelen / koocht het in Garstewater / vermengt onder dit afziedtsel Schroep van het sap van Cichorey bereyt soo veel genoegh is / en laet hier van twee ofte driemaal des daeghs drincken : Hier toe dient mede de Conserf van de bloemen bereydt / of het gedistilleert Cichorey-water. Galenus.

Voorlanghduurende Koortsen: Koocht Cichorey met de wortelen / kleyn gesneden zijnde in Hoender-sop / en laet daer van nuchteren een glas vol alle morgen innemen. Ravelingius.

Voor Hoofst-pijn: Neemt sap upt het krupdt geperst / en bindt het met doecken boort 't hoofst. Matthiolus.

Voor 't Graveel en de Steen van de jonge Kinderen: Neemt water van Cichorey-bloemen gedistilleert / maect het soet met Suncher / ende geeft hier van twee of drie lepelen vol in. Ravelingius.

Voor duyfter Gesicht, vlecken op de Oogen en roode ontfteken Oogen: wast de Oogen diewils met water van Cichorey-bloemen gedistilleert. Joh. Schroderus.

Salaet, in 't Latijn *Lactuca*.

Geslachten.

Van de Salaet worden de volgende soorten in de Hoven van Nederlandt gevonden: gemeene Latouw, gekronckelde Latouw, Roomse of Spaense Latouw, Krop-salaet en Velt-salaet of Vette-kous.

Gedaente. De gemeene Latouw brengt boort langhwerpigh bzeede / bleect-groene bladeren. De steel is rondt. De bloemkens zijn geel / en het langhwerpigh / plat en wit zaet leyt in hupachtige bolleken beflooten. De wortel is matelijck langh en met vefelingen behangen.

De gekronckelde Latouw verschilt alleen van de boozgaende soorte in de bladeren / de welke gekronckelt en aen de kanten geschaert zijn.

De Roomse of Spaense Latouw is de gemeene soorte van gedaente gelijk / maect de bladeren zijn donckler-groen van verwe / en het zaet zwart.

De Krop-salaet sluyt haer bladeren gheleijck een sluyt-kool te samen. De steel / bloemen / zaet / en wortelen verschillen niets van de gemeene Latouw.

De Velt-salaet of Vette-kous heeft eerst kleyne breedtachtige bladerkens / tusschen dewelcke een dun en kantigh steelken opschiet / de welke omtrent peder knoop of lidt met twee smalder bladerkens bewassen is. De bloemkens die op de toppen van de steelkens veel by een vergadert te boozschijn komen /

komen / zijn witachtigh van vertwe. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Alle dese soort en van Salaet worden in de Hoben gezaept ende onderhouden; nochtans vindtmen de Velt-salaet overbloedigh op veel Kroonen-velden of Bouw-landen.

Tijdt. De Salaet brenghet sijn bloemen / en rijp zaet in de Somer voort.

Oeffeningh. De Latouw zaeyt men in Maert, de Kroppen in April, en de Velt-salaet tegen de Herfst / omse des Winters te gebruycken.

Aert en Krachten. De Salaet is verkoelende en vocht-makende van aert / en slaep-vertwekende van krachten. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh, en om de ontfteken Gal te bedwingen: Hier toe wordt de Salaet rouw ofte gesoden zijnde nuttelijs gebruyckt. Dioscorides.

Om te doen Slapen: Tot dien eynde wordt het zaet onder de Amandel-melken gedaen / ofte neemt het gestooten zaet / vermenght het met Vrouwen Sogh / en wit van een Ey / en bindt het op 't Dooz-hoofst; of neemt sap van Latouw met Olie van Roosen vermenght / en legt het met doeken hier in nat gemaect zijnde / op 't Dooz-hoofst.

Voor ontvloeyinge des Zaers: Hier tegen wordt het zaet alleen ofte met andere gheen-middelen vermenght / in-ghenomen. Galenus.

Suringh, in 't Latijn Acetosa,

Oxalidis

Geslachten.

Van de Suring worden twee soorten gevonden; te weten, gemeene en Roomse Suringh.

Gedaente. De gemeene Suringh heeft anghachtige spitse bladeren / die onder leedachtigh en gelijck de Melde of Spina-

gie met twee afhanghsels ofte uptscecksels versien zijn. De steel is dun / rondt / gestreept en roodachtigh. De bloemkens zijn bzuyn-root / en 't zaet drielantigh en bzuyn. De wortel is geel en beselachtigh.

De Roomse Suringh heeft korte / breede / bleek-groene bladeren / maer de bloemen / 't zaet en de wortelen zijn de boozgaende soorte gelijck.

Plaetse. De gemeene soorte van Suringh wordt in de Hoben en Velden overbloedigh gebonden / maer de Roomse Suringh alleen in de Hoben.

Tijdt. De Suringh bloeyt in de Maendt May.

Oeffeningh. De Suringh wordt door het zaet en 't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De Suringh is koudt en droogh in den tweeden graedt / doch het zaet is koudt in den eersten en droogh in den tweeden graedt / openende / doorsnijdende / het bloedt supberende / en de berdervinge der vochtigheden des Lichaems wederstaende van krachten. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinge van de Maegh, Lever en Gal, en de onmatige dorst in heete Koortlen: Koocht drie handen vol Suringh in genoegsaem Garsten-water tot een pint / door gesegen zijnde doet'er by drie oncen Sproop van Suringh sap bereydt / en laet hier van dickwils dincen. Hier tegen kan oock nuttelijs het sap uit de Suringh geparst / ofte des selfs ghedistilleert water gebruyckt werden. Dodonæus, Fuchsius, C. Durantus.

Voor geswellen der Oogen: Leght Suringh bladeren eenige tijdt onder de heete asche / en bintse op de Oogen. Ravelingius.

Voor Schurftheyt: Neemt sap van Suringh, van Duyve-kervel van elck een half mutsien / en laet dit eenige dagen achter een nuchteren innemen. Joh. Stocker.

Voor 't Graveel: Koocht de wortel van Suringh in Wijn / en laet'er af dincen. Ravelingius.

Patich,

Patich, in 't Latijn *Lapathum*.

Geslachten.

VAn dit Etwas vindt men tamme Patich of Patientie, roode Patich of Draken-bloet, Patich met ronde bladeren en Water-patich: van welke laetste soorte be- sie in 't vijfde Deel van dese Herbarius.

Gedaente. De tamme of Hof-patientie heeft lange breedtachtige bladeren / tus- schen de welke een seer hooge / ronde / ge- knoopte / bzygne / holle steel / met dierge- lijke bladeren behangen / opschiet. De bloemkens die in groote menigte gelijk aen de Suringh te voorschijn komen zijn geelachtigh van verwe. Het zaet is kleyn / drie-kantig / bzygn / en leyt in dunne vlie- kens beslooten. De wortel is langh en van binnen geel.

De roode Patich of Draken-bloedt, in 't Latijn *Lapathum sanguineum* genaemt / heeft langhwerpig / spitse doncker-groe- ne bladeren / die met bloet-roode aderen doozloopen zijn. Andersins komt dit krup met de Patich over een / hoewel het niet hoogh op en schiet.

Patich met ronde bladeren, anders valsch Rhabarber van de Herbaristen / in 't Latijn *Lapathum rotundifolium*, of *Pseudo-Rhabarbarum recentiorum* genaemt / heeft groote rondtachtige bladeren / gelijk die van de Pestilentie-wortel; in sijn andere deelen verschilt het weynigh met de Hof-Patientie.

Plaetse. De twee eerste soorten worden in de Moes-hoven gesien: maer de laetste wort hier te Lande nergens als by delkrup- beminnaers in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Sy brengen haer bloemen in Juny en July voort.

Oeffeningh. De Hof-patientie, en die met ronde bladeren / wordt van zaet en 't scheuren der planten vernienighvuldigh; maer de roode Patich komt van selfs in de Hoben voort.

Aert en Krachten. De bladeren en wor-

telen van dese krupden zijn koudt en droogh van aert / en den Buick beroerende van krachten. Het zaet heeft een sterckelijck t'samen-trekkende kracht. Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om Kamer-ganck te verwecken: Neemt de bladeren van Patientie ofte Draken-bloedt, ende ziedse onder andere Moes-krupden: sommige schrij- ven / dat van de wortel van de Patientie ofte van de Patich met ronde bladeren eens soo veel / als men van de Rhabarber pleght te gebruycken / ingenomen zijnde / de Stoel-ganck verweckt. Dodonæus, Chabræus.

Voor Schurftheyt: Koocht de wortel van Patich in azijn / met de welke op de schurf- de plaetsen bestrijcken sult. Fuchsius.

Voor Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van de wortel in Wijn / en laet'er af dzinc- lien. Dodonæus.

Voor de derdendaeghe Koorts: Kneust de wortel van Patich, en weechtse drie ofte vier uren in witte Wijn / dooz-gedaen zijnde / geeft dese Wijn een uur vooz het aenko- men van de Koorts in. Ravelingius.

Voor overtollige Maendt-stonden der Vrouwen, en alderhande Buick-loopen, Neemt van het zaet van Patientie een vie- rendeel loots met gestaelt water in. Galenus.

Tamme Porceleyn, in 't Latijn*Portulaca*.

Gedaente.

De Porceleyn brengt voort ronde / dicke / vol-sappige bzygn-roode steelen / met gelijbige breedtachtige bladeren bewassen. De bloemkens zijn bleek-geel van verwe. Het zaet is kleyn en zwart. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Dit krupdt wordt overbloedigh in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Oeffeningh. Men zaeyt de Porceleyn in April in sabelachtige aerde / en sy komt daer na van het afgeballen zaet voort.

Aert en Krachten. De Porceleyn is koudt in

In den derden / en bocht in den tweeden graedt / (sommige houdense booz droogh in den selfden graedt /) ende t'samen-trekkende van krachten. P. Ægineta, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor overtollige Maent-stonden, roode Loop, Bloet-spouwen, pijn van de Nieren en Blaes: De Porceleyn wordt hier tegen nuttelyck gegeten / of des selfs sap / Sproop / ende gedistilleert water ingenomen. Dioscorides, Galenus, Matthiolus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt twee oncen van Porceleyn-sap in / en bindt het gestooten Kruidt op de Nabel. Dioscorides.

Voor Bloet-pissen: Neemt sap van Porceleyn twee oncen / Gom-tragant ofte van Arabien een half vierendeel loots / vermengt zijnde / laet het op een reys innemen. C. Durantus.

Voor brandende Koortsen: Neemt Porceleyn-water een pint / Sproop van het sap bereydt drie oncen / vermenght dit te samen en laet hier van drincken: ende neemt het gestooten Kruidt / vermenght het met Garsien-meel tot een pap / en leght het op de Lendenen en Leber. Matthiolus.

Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt sap van Porceleyn twee oncen / Azijn en Olie van Roosen van elcks een once / doechen hier in nat gemaect zijnde / bindtse booz het Booz-hooft / en op de slapen des Hoofts. Dioscorides.

Voor geswollen en sweerent Tandt-vlees: Wascht het Tandt-bleesch dickwils met sap van Porceleyn. Plinius.

Voor Flereijn: Leght'er het gestooten Kruidt met een weynigh zout vermenght pap- of plaester-wijs op. Dioscorides.

Voor roode ontfteken Oogen: Stoot de bladeren van Porceleyn in een Mortier / doet'er by Garsien-meel tot dat het als een pap worde / en leght het op de Oogen. Dioscorides.

Voor ontfekinge en sweeringe van de Lijf-moeder en Darmen: Hier tegen wordt

het sap met een klisterie nuttelyck in de Lijf-moeder of Darmen gebzacht. Dioscorides.

Voor de Spruw: Laet de siecken dickwils van de Sproop van Porceleyn-sap bereydt / licken. Disp. August.

Aert-besien, in 't Latijn *Fraga*,

& *Fragaria*.

Geslachten.

Dit Kruidt is in twee soorten: te weten / in tamme of vruchtbare, en wilde of onvruchtbare Aert-besien onderscheyden.

Gedaente. De tamme Aert-besien verspreyden sich wijt en zijt met seer dunne ranckliken / die sich op sommige plaetsen door beselingen aen de aerde bevestigen. De bladeren groeyen altijd drie by een / van gedaente de bladeren van de Braem-besien eenighsins gelijk. De bloemkens die op besondere steelkens booztspruyten / zijn van binnen geel / en rondom met vijf witte bladkens beset: na dese volgen eerst groene / ende daer na rijp geworden / roode of witte vruchten / die eygentlyck Aert-besien genaemt worden. De wortel is byyn en beselachtigh.

De wilde Aert-besien zijn van gedaente de boozgaende soorte niet ongelijck / maer en brengen soodanige vruchten niet boozt / maer in de selve plaetse dragense kleyne groenachtige besien / onlicffelijck van smaect.

Plaetse. De tamme soorte wordt over al in de Hoben gebonden. De wilde soorte groeyt in sommige Provintien van Nederlandt in de Boffchen en op steenachtighe gronden.

Tijdt. Dit Kruidt is het geheele Jaer door groen / 't bloeyt in April, en de besien worden in Juny of wat vroeger rijp.

Oeffeningh. De Aert-besien worden door de uytspuytels aengeteelt / en willen om het derde Jaer een voet van malkanderen verplant zijn. Hier van besiet verder in 't eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen

telen van dit Krupdt zijn matelijck houdt en droogh van aert / een weynigh t'samen-treckende en den Urijn afdrijvende van krachten. De rijpe besien ofte vruchten zijn houdt en bocht van aert. Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, overvloedige Maent-stonden, en witte Vloet der Vrouwen: Bereydt een afziedsel van de bladeren en wortelen met gestaelt water / en laet hier af dzincken. Dodonæus.

Voor de Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van de bladeren en wortelen met Wijn / en laet hier van twee mael des daeghs een roemertje vol dzincken. Brunfelsus, Ravelingius.

Voor bedorven Tandt-vleesch, ontfekinge en sweringe van de Keel: Wascht het Tandt-vleesch ofte gorgelt de Keel met water daer het Krupdt in gesoden is. Dodonæus, Matthiolus.

Voor een verhitte Maegh, Scheurbuyck, Mildt-sucht, en om de Gal te bedwingen: De vruchten ofte Aert-besien gegeten / zijn hier toe krachtigh. Matthiolus, C. Durantus, Brunfelsus.

Voor 't Graveel, en ontfekinge van de Lever en Longh: Neemt 's morgens nuchteren drie oncen water van de vruchten of Aerdt-besien gedistilleert in. Dodonæus, Chabræus.

Voor Puyften, Placken en Sproeten van de Huydt: Waschtse dickwils met het gedistilleert water van de vruchten / of bestrijktse met des sel's sap. C. Durantus, Ravelingius.

Voor duyter Gesicht en schellen op de Oogen: Neemt een goet deel Aerdt-besien, leght daer van eerst een laegh onder in een koperen pot / stopt'er een handt vol of twee Zouts daer boven op / daer na doet'er wederom een laegh Aerdt-besien in / dit vervolgende tot dat de pot vol is / laet dit te samen eenige tijdt in Paerde-mist staen / tot dat de Aerdt-besien beginnen te rotten / eyndelijck distilleert hier van een water / het

welck gy in de Oogen druppen sult. Joh. Stocker.

Mostaert, in 't Latijn *Sinapi*.

Geslachten.

Dit Krupdt is in een tamme en wilde soorte gescheppen. Van de tamme soorte te vint men gemeene en witte Mostaert.

Gedaente. De gemeene tamme Mostaert brenghet voort rupge bladeren / van maeksel die van de Rapen niet ongelyck. De steel is rondt / seer langh ofte hoogh / getackit en harpigh: aen de toppen van de welken vier-bladige geele bloemkens ordentelijck te voorschijn komen. Het rondt bruyn zaet leyt in dunne rouwe hauwken beslooten / en is scherp of bijtende van smaech. De wortel is langh / hardt en met sommige beselingen behangen.

Witte Mostaert is de voorgeaende soorte in alles gelyck uptgenomen het zaet / het welck geel maer meest wit is.

De wilde Mostaert is de tamme mede seer gelyck van gedaente / maer en schiet soo hoogh niet op / oock is het zaet roodachtigh of zwartachtigh van berwe.

Plaetse. Tamme Mostaert wordt op sommige Velden / of in de Hoben gezaeyt. De wilde soorte groeyt van selfs overbloedigh langhs de Weyden op steen- of waterachtige gronden.

Tijdt. De Mostaert bloeyt in Juny, en in July of Augustus wort het zaet rijp.

Aert en Krachten. Het Mostaert-zaet is warm en droogh in den vierden graedt / door snijvende / dun makende / na treckende / en de huydt root makende van krachten. Het bevoordert oock het verterren der Spijsen. Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten, witte Zeerigheyt, en andere onsfuyverheydt des Aengesichts: Stoot het zaet sleyn met wat Wijn / en sineert het op de sproeten / placken ofte zeerigheyt van 't Aengesicht. Dioscorides, Dodonæus.

Voor de Slaep-sieckte, Heup-gichte en geswol-

geswollen Mildt: **Reimt** Mostaert-zaet en Vijgen, stootse te samen in een Mortier / en leghtse plaester-wijs op het lael geschoren Hooft / Heupen ofte linker-zijde / tot dat de plaetsen roodt worden. Dioscorides, Plinius.

Om de Hersenen te zuiveren: **Het** Mostaert-zaet in de Mont geknauwt ofte in de Meus geblasen / treckt veel tape slijmigheden uyt het hooft. Dioscorides.

Voor bedorven Tantvles en om de uytterende deelen des Lichaems te doen groeyen: Distilleert een water van het Kruidt met de bloemen / en wascht de Mondt daer mede / of leght het warm gemaect zijnde met doecken op de Leden. C. Durantus.

Voor droogen Hoest en Enghborstighet: Siedt Mostaert-zaet in soete Wijn / en laet hier van drincken. Matthiolus.

Voor de Huygh en geswollen Amandelen: **Reimt** van het zaet een half loot / gesuwerde Honingh een half once / **Mijn** een mitsjen / vermenght dit te samen en gozgest hier mede. P. Bayrus.

Voor 't Graveel en om de Maent-stonden te verwecken: **Koocht** het zaet in Wijn / en geest hier van een roemertje vol in. C. Bauhinus.

Voor koude gebreken van de Zenuwen: **Bestrijcktse** met Olie uyt het zaet geparst. Joh. Schroderus.

Voor Water-sucht: **Reimt** Mostaert-zaet soo veel van nooden is / stoot het kleyn met pisse van een jongh kindt / en bestrijckt daer de Bupck mede. Ravelingius.

Voor langhduurende Koortsen: **Reimt** wit Mostaert-zaet een viereendeel loots / en geest het voer 't aenkomen van de Koozts met eenigh bequaem nat in. Joh. Schroderus.

Rakette, in 't Latijn *Eruca*.

Geslachten.

Van de Rakette vindt men de volgende mede-soorten; tamme, wilde, vreemde en Zee-Rakette.

Gedaente. De tamme Rakette heeft ronde steelen / anderhalven voet hoogh opschietende. De doncker-groene bladeren zijn langh en aen beyde zijden diep gesneden. De bloemkens / die langhs het opperste der steelen voort komen / zijn geelachtigh en van vier badelkens gemaect. Het zaet leyt in langhwerpige kleyne hauwken beslooten. De wortel is wit en langh.

De wilde Rakette is in alles veel kleynder als de voorgeende soorte.

De vreemde Rakette in 't Latijn *Eruca peregrina Italica*, vel *Cantabrica*, *Refeda Plinii recentiorum* genaemt / brengt steelen voort die omtrent drie voeten hoogh zijn. De bladeren zijn die van de wilde Rakette niet ongelijck / maer witachtigh of grauwt. De bloemkens gelijcken die van de Olijboom, en groeyen rondtom en langhs de steelkens trog-wijs by een geboeght; de welke van belachtige zaet-huyshens / de gedaente van een open kroesken uytbeeldende / gevolgt worden. Het zaet is kleyn en bruyt / en de wortel dun / langh en witachtigh.

De Zee-Rakette heeft ronde steelen / met gelijvige / diep gesneden / witachtige bladeren / die van het Kruys-kruyt eenighsins gelijck / betwassen. De bloemkens zijn de Rapen of Kool bloemen niet ongelijck / maer purper-roodt van berte / en worden van korte dicke hauwken / peder twee hoosachtige zaden in sich besluypende / gevolgt. De wortel is dun en langh.

Plaetse. De tamme, vreemde, en Zee-Rakette worden hier te Lande in de Hoben geoessent en onderhouden. De wilde Rakette wordt langhs de wegen op ongeboode steenachtige gronden gebonden.

Tijdt. De Rakette bloeyt in Juny en July. Oeffeningh. Men zaet de Rakette vroeg in 't voer-jaer / wantse wel tegen de koude magh.

Aert en Krachten. De Rakette is warm en droogh in den derden graedt / voer-slijdende / dun makende / openende ende de Maegh versterkende van krachten. Alleen

de Zee-Rakette heeft door zijn ziltigheyt een beroerende en den Buyck weech makende kracht. Brunfelsus, Matthiolus, Ravelingius Medicinael gebruyck. Om de last tot byslapen te vermeerderen. Hier toe dient de Rakette onder de Spijse gegeten. Dioscorides, P. Aegineta, Plinius.

Om de Urijn af te drijven en de Wormen des Buycks te doden: Neemt zaet van Rakette en geeft het met eenigh nat in: onder tusschen legt het gestooten krupdt op de Schamelheyt ofte op de navel des Buycks. Dodonæus, Fuchsius.

Voor Hoest der jonge Kinderen: Bereydt een afziedsel van Rakette, maect het soet met Supcker / en laet hier van dickwils twee lepelen vol innemen. Ravelingius

Om de gebroken beenderen uyt te trekken: Koocht de wortel van Rakette in water / stoofse kleyn en leghtse daer op. Brunfelsus.

Dragon, in 't Latijn *Dracunculus hortensis*, *Draco herba*.

Gedaente.

Dit Kruyt brenghet voort dunne / ronde / harde steelen / die een weynigh gehoect / en met lange smalle doncker-groene bladeren bewassen zijn. De bloemkens zijn seer kleyn en geel. De wortel is langh / en met beselingen langhs het opperste der Aerden verspreydt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande overbloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in July.

Oeffeningh. De Dragon wordt door het scheuren der wortelen in Maert ofte April voort geplant / maer moet des winters gedeelt worden.

Aert en Krachten. De Dragon is warm in den derden en droogh in den eersten graet / openende / doorsznydende / en berterende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck Voor Pest en besmettelijcke Siekten: Neemt van het ge-

distilleert water van Dragon drie oncen in / en bevoordert het zweeten: oock kan men hier tegen den Azijn daer Dragon op gestaen heeft / gebuycken. Lobel.

Voor Tandt-pijn en geswollen Tandvlees: Koocht Dragon in Wijn / en houdt dese Wijn in de Mondt / of spoelt'er de Mondt mede. Ravelingius.

Hof-kerse, in 't Latijn *Nasturcium hortense*.

Gedaente.

De Hof-kerse is over al gemeen en bekend genoegh / en heeft kleyn gesneede bladeren en ronde steelen. De bloemkens zijn wit / en het zaet roodachtigh. Behalven dese wordt noch een andere soort in de Hoben gesien / alleen in de breedte van de bladeren van de voorgeaende verschillende.

Plaetse. Dit krupdt wordt in de Moes-hoven gezaept en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, wanneer het vroegh gezaept is.

Oeffeningh. Het wordt het geheele Jaer door / behalven in de Winter bequamelijck gezaept / en spruyt haest voort.

Aert en Krachten. De Hof-kerse is seer warm en droogh van aert / openende / dun makende en afvagende van krachten. Het zaet is heet en droogh in den vierden graet / ende van bukten gebuyckt / maect het de huyt roodt / en treckt blaerliens / soo dat het in aert en krachten met het Mostaertzaet over een komt. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, Steen, Scheur-buyck en verstoptheyt van de Lever en Mildt: Tegen dese gebreken wordt de jonge Hof-kerse alleen of met andere Moes-krupden vermenght / gegeten. Brunfelsus.

Voor Hoest en Engborstigheyt: Neemt groene Hof-kerse twee handen vol / ziedse op in een pint goede Wee / en laet hier van 's morgens en 's avonts een roemertje vol innemen: of geeft een vierendeel loots van het

het zaet met Hoender-sop te gebruycken. Joh. Stocker, Dodonæus.

Voor de Wormen: Neemt sap van Hofkerse, Wijn van elcks twee oncen / en geest het op een reys in; voor de kinderen laet het vierde part innemen. Ravelingius.

Voor een geswollen Mildt, verstopte Maent-stonden, en om de Na-geboorten af te drijven: Neemt zaet van Hofkerse een vierendeel loots / en geest het met Wijn in. Dioscorides.

Voor die sich van binnen beseert hebben, en om het geronnen Bloedt te doen scheiden: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Jopen-bier innemen. Dodonæus.

Om de Kinder-pockjens uyt te drijven: Geest het zaet met eenigh bequaem nat in / want het doet zweeten. Joh. Schroderus, Dodonæus.

Konkommeren, in 't Latijn *Cucumer*.

Gedaente.

De Konkommeren verkrijgen lange / rancachtige / rouwe steelen / die langs de aerde versprept leggen / en met rouwe bladeren / die van de Bryonie of Wijngaert eenighsins van gedaente gelijk / maer veel grooter / bewassen zijn. Aan de oorsprongh der bladeren spruyten dunne klanwierkens en geele Aelie-wijse bloemen. De vruchten of Konkommeren zijn hier te Lande genoegh bekent. Dese zijn eerst groen of wit / en rijp geworden / geel van berwe / langhwerpig / plat / witachtigh zaet in sich besluytende.

Plaetse. De Konkommeren worden in de Moes-hoben gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Dit kruidt bloeyt in Juny en July. Oeffeningh. De Konkommers worden door zaet aengeteelt: de verdere oefeningh besiet in 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Vruchten of Konkommers zijn koudt en vocht in den tweeden graedt / en is een ongesonde en

Krooys-achtige spijs. P. Aegineta, Dodonæus, Lobel.

Het zaet wordt onder de vier groote koudzaden gerekent / en is verkoelende in den eersten graedt / openende / afvagende / en den Urijn drijvende van krachten. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een drooge en swarte Tongh in heete siekten: Neemt een geschildte Konkommer, snijfse in dunne schijfskens / doetse in schoon water / en leghtse daer na op de Tongh. C. Durantus.

Voor een gequetste of verswooren Blaes, en om de Urijn af te drijven: Neemt gepelt Konkommer-zaet een vierendeel loots / en geest het met Soete-melch ofte Wijn in. Ravelingius.

Voor 't Graveel, Zijde-pijn, Teeringh, Hoest, en brandende Koortsen: Neemt Konkommer-zaet een once / gepelde Garst gekoocht tot datse gespletten is / twee oncen / wit Heul-zaet een loot / stoot dit te samen in een steene Moztier / en trecht 'er met een pint Garsten-water een melchachtigh sap uyt / doet 'er by witte Supcher soo veel van nooden is / en laet hier dickwils een roemertje vol van innemen.

Meloenen, in 't Latijn *Melo*.

Gedaente.

De Meloenen zijn de Konkommers van steelen en bladeren eenighsins gelijk / behalven dat de bladeren kleynder / ronder / en niet soo gehoecht zijn. De boemen zijn geel. De vruchten of Meloenen zijn gemeenlijck van buyten groen / het vleesch verstorven geel / en het binnenste inergh geheel geel en slijmerigh. Oock zijnder die van buyten en van binnen geheel wit zijn / en daerom witte Meloenen genaemt. Het zaet is dat van de Konkommers gelijk. In dese vruchten bespeurtmen eenige onderschept / want sommige zijn langhwerpig / en sommige ronder en kleynder. Onder dese vint men oock sommige die na Mulcusricken / en daerom Mulcadel Meloenen genaemt worden.

¶ 3

Plaetse.

Plaetse. De Meloenen worden van sommige Liefhebbers naerftelijck in de Hoven onderhouden.

Tijdt. De Meloenen worden in Augustus of September rijp.

Oeffeningh. Het aenteelen van de Meloenen vereyscht groote naerftigheyt en arbeit / waer van besie in 't eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Meloenen zijn houdt in den eersten / en bocht in den derden graet / seer dienstigh voor een heete Maegh, maer schade lijck voor die met Kolijck, Scheur-buyck of Milt-sucht gequeelt zijn.

Het zaet is van aert en krachten het Konkommer zaet gelijk / en wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt schijben van Meloenen gesneden / en bindtse voor het Dooz-hooft.

Voor Placken des Aengesichts: Neemt 't sap en zaet van Meloenen, vermenght met Boonen-meel, maect'er koeckelijcks van / die gy in de Son sult laten droogen / daer na vermenghtse met Wijn / en bescrijckt'er de placken mede. Dioscorides.

Voor Schurfttheyt en quade Zeeren van 't Hooft: Neemt poeuer van de gedrooghde wortelen / menght het onder Honingh / en besmeert'er het Hooft mede. Dioscorides.

Om te doen Braecken: Neemt een viereendeel loots van de gedrooghde wortel / en geeft het met Mee in. Dioscorides.

Voor 't Graveel, verhitte Lever, en inwendige Brandt: Distilleert een water van de rijpe Meloenen, en laet hier van vier oncen tseffens gebruycken. Aertwendigh gebruyckel het sap met Wijn vermenght / en leght het met doeken op. C. Durantus.

Pompoenen, in 't Latijn Pepo.

Gedaente.

De Pompoenen verkrijgen lange / ronde / routwe / rancachtige steelen / met klauwierlijcks beset / en met groote / bzeede /

routwe / diep gesneden / en rondtom de kantten gekersde bladeren bewassen. De bloemen zijn gont-geel / en boven in vijf deelen gescheiden. De vruchten of Pompoenen zijn langhwerpig / rondt / of plat van maetsel. Het zaet is het Konkommer zaet wel gelijk / maer grooter.

Plaetse. Hier te Lande wordense in de Moes-hoven gezaeyt.

Tijdt. De Pompoenen worden tegen de Herft rijp.

Oeffeningh. Men zaeytse in het laetste van April, ofte in 't begin van May, en het zaet wordt met het scherpsste eynde in de aerde gesteken.

Aert en Krachten. De Pompoenen zijn houdt en bocht van aert / en komen in krachten met de Meloenen eenighins over een. Dodonæus.

Kauwoerden, in 't Latijn Cucurbita.

Gedaente.

De Kauwoerde is van steelen / klauwierlijcks / en bladeren de Konkommers gelijk / doch de bladeren zijn veel ronder / en soo diep niet gesneden. De bloemen zijn wit. De vruchten of Kauwoerden zijn sommige buchtigh met een lange hals; sommige met een korte hals en peer-wijs; sommige langh en dun. Alle dese vruchten zijn eerst van bukten groen / daer na geelachtigh / en het binnenste vleesch wit. Het zaet is langh / bzeedt / en by na vierkant.

Plaetse. De Kauwoerden worden hier te Lande in de Hoven geoeffent.

Tijdt. De vruchten worden niet voor de Herft rijp.

Oeffeningh. Het zaet wordt in de Lente by staecken of pzeelen geplant.

Aert en Krachten. Het binnenste vleesch van de Kauwoerde is houdt en bochtigh in den tweeden graet. Het zaet wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. In verdere krachten verscheillense wepnigh van de Konkommers, Meloenen, en Pompoenen: alleen de bladeren van bukten op de

de Wortelen der Wortelen geleyt / verdroogen het sogh. Dodonæus, Matthiolus.

Citrullen, in 't Latijn *Citrullus*,

Anguria.

Gedaente.

Dit Gewas is van steelen / klautwielkens / en bladeren / die van Pompoenen eenighsins gelijk / maer de bladeren zijn dieper gesneeden. De bloemen zijn goud-geel van verwe. De vruchten zijn van gedaente een groote Meloen, en van smaech de Pompoenen gelijk. Het plat en breecht achtigh zaet heeft een harde zwarte schelle.

Plaetse. Het wort hier te Lande somtijts in de Hoben gebonden / maer kan om de houde des Luchts alhier qualijck aerden.

Tijdt. De vruchten worden met de Pompoenen rijp.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengetreft.

Aert en Krachten. Het binnenste vleesch van Citrullen is van aert en krachten de Pompoenen niet ongelijck. Het zaet wordt mede onder de vier groote houde zaden gerekent. De verdere krachten verschillen niets van de Konkommers, Meloenen, Pompoenen en Kauwoerden. Dodonæus, Lobel.

Rapen, in 't Latijn *Rapa*.

Geslachten.

De Rapen zijn in tamme en wilde onderscheyden: van de tamme vindt men twee mede-soorten / onse gemeene ende Steck-rapen; welcke laetse in 't Latijn *Napus* en *Bunias* genoemt worden.

Gedaente. De tamme gemeene Rapen brengen voort langhwerpige / breedtrachtige / rouwe bladeren / die aan beyde zijden diep gesneeden zijn. Men het opperste der steelen wassen klepne geel bloemkens / die van langhwerpige dunne hantkens / met kleyn bruyt zaet gevult / gevolgt worden. De wortelen / die gemeenelijck Rapen genoemt

worden / zijn plat-rondt of langhwerpigh. De plat-ronde Rapen zijn wit / en sommigge van de langhwerpige goudt-geel van verwe.

De wilde Rapen verschillen weynigh van de tamme, alleen zijn de bladeren meerder in getal / rupger en gekronckelder / en de wortelen worden niet dick / maer blijven kleyn en dun.

De Steck-rapen zijn van steelen / bladeren / bloemen / hantkens en zaet onse gemeene Rapen met langhwerpige wortelen gelijk / soo dat Galenus en P. Ægineta onder de selve geen onderschept aengemerckt hebben: nochtans zijn de bladeren zoo rouw niet / de wortelen dunder en soeter van smaech.

Plaetse. De tamme Rapen worden in de Moes-hoben gezaeyt / en de wilde op de Velden / om het zaet / waer uyt men Olie pers / daer van te vergaderen.

Tijdt. De tamme Rapen worden in November uyt de Werde genomen / om de selve de geheele winter door goet te behouden.

Oeffeningh. De vroegge Rapen worden in February gezaeyt / d'andere in April of May.

Aert en Krachten. De Rapen zijn warm in den tweeden en vochtigh in den eersten graedt: maer het zaet is warm en droogh van aert / openende / afvagende en verterende van krachten. Avicenna, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en om de Urijn te verwecken: Neemt de jonge uitspruytselen van Rapen, ziedtse in water / en laetse tot spijse ghebruycken. Dodonæus.

Voor Hoest en Heesicheyt: Neemt het afziedsel van Rapen ofte het sap uyt de geklochte Rapen gedrukt / maecht het soet met Sijcker / en laet hier van des avonts een roemertje vol innemen. Dodonæus.

Voor Kack-hielen: Stoof de voeten in het water daer Rapen in gesoden zijn: of leght'er een gebaden of gesoden Raep op: oock kan men een Raep upthollen / en de selve wederom vullen met Olie van Roosen, leghtse.

leghtse onder de heete asche te braden / ende bestrijkt met dese Olie de Raack-hielen. Dioscorides.

Voor een geswollen en seere Keel: Neemt de vochtigheyt die upt de gekoochte Rapen gedrukt is / en gorgelt daer mede.

Voor Wormen der Kinderen: Geest haer een weynigh Raep-olie in. Dodonæus.

Voor Kinder Pockjens ende Maselen: Neemt een half vierendeel loots van het zaedt / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Brunfelsus, Matthiolus.

Radijs, in 't Latijn Raphanus.

Gedaente.

De Radijs heeft bladeren gelijk de Rapen, maer grooter. De steel is rondt en getackt / dragende licht paersse of verstorben purpere bloemkens / van gedaente die van de Rapen niet ongelijk: na dese volgen ronde / dicke / en booz spijse zaet-hauw-
kens / peder twee of drie roesachtige zaden in sich besluptende; de wortel is langh / van bukten onder wit / en na boven roesachtigh van verwe / somtijts oock geheel brupn of zwartachtigh.

Plaetse. De Radijsen worden overbloedigh hier te Lande in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. De Radijsen in de Maert gezaeyt zijnde / bloeyen in May of Juny.

Oeffeningh. De Radijsen worden in Maert, en daer na de geheele Somer dooz gezaeyt.

Aert en Krachten. De Radijsen zijn warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / openende / dun makende / afvagende / en den Urijn afdrjvende van krachten. Galenus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Steen: Laet van het afziedtsel / daer Radijs in gekoocht is / des morgens nuchteren dincien: of schzaeyt de buktenste schorffe van de Radijs, weyckte eenige tijdt in Wijn / en geeft hier van 's morgens en des avondts een roemertje vol te gebzuken:

of neemt twee oncen sap upt de Radijsen geperst / vermenght het met Malvesey / en geeft het op een reys in. Plinius, C. Durantus.

Voor taye fluymen van de Borst, en verouderde Hoest: Bereydt een afziedtsel van Radijs met water / maect het soet met Supcker / en laet hier van dincien. Dioscorides.

Voor Water-sucht, Verstoptheyt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder: Hier toe is dienstigh het gebzuick van de wortelen / of geeft een vierendeel loots van het zaet met eenigh nat in. Dioscorides, Plinius.

Om te doen Braken: Neemt de schorffe van Radijs met Honingh-azijn in. Dioscorides.

Voor de Pest: Koocht het zaedt in Wijn / en gebzuick hier 's morgens nuchteren van. Ravelingius.

Voor Vlacken in 't Aengesicht: Bestrijktse met het sap upt de Radijsen geperst. Fuchsius.

Peper-wortelen, in 't Latijn Raphanus Silvestris & Rusticanus Armoracia.

Gedaente.

Dat Gewas heeft groote / byede / lange / gekiersde bladeren / tusschen de welke somtijts een dunne steel voorszpruyt / de welke aen de toppen met klepne vierbladige witte bloemkens / en daer na met klepne zaet-hauw-
kens verciert zijn. De wortel is langh / dick / wit van verwe / en scherp van smaect.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. De bloemen komen in April of May, maer seer selden / te voorszijn / soo dat sommige gemeent hebben / dat dit Gewas geen bloemen noch zaet en draeght.

Oeffeningh. Het wordt dooz stucken van de wortel aen geteelt / en in de Herfst of Dooz-jaer voort geplant / ende begeert op een vochte plaetse geset te zijn.

Aert en Krachten. De Peper-wortel is warm en droogh by na in den derden graet / en

en komt in krachten met de Radijs ober een/
doch is stercker in werkinge als de selve.
Brunfelsus, Matthiolus; Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Scheurbuyk:
Hier tegen wordt de wortel als een besonder
genees-middel by de spijsse gegeten: of neemt
kleyn gesneden of geraspten Peper-wortel
twee oncen / koocht het in anderhalven
pint soete Melck / tot dat een derden deel
versoden is / en laet hier van drincken.
Lobel.

Voor Water-sucht, Graveel en verstop-
heyt van 't Ingewant: Depcht de kleyn ge-
sneden wortel in Wijn / en laet van de selve
's morgens nuchteren een roemertje vol in-
nemen. Lobel.

Voor langhdurende Koortsen: Neemt
een gestooten wortel met een weynigh zouts
bermenght / bindt het op de pols of op de
nabel van de buyck / laet het soo langh daer
op leggen / tot dat het daer onder begint te
jeucken. Joh. Schroderus.

Geele Peen, in 't Latijn *Pastinaca*
tenuifolia sativa lutea.

Gedaente.

Dit Gewas brengt voort een ronde
holle en rugachtige steel. De dun ge-
sneden bladeren staen aen haer middel-steel-
kens wijdt uyt gespreydt. De toppen van
de steel zijn met witte bloemkens / krans-
wijs by een vergadert / verciert. Het zaet
is ruggh. De wortel is langh / dick en geel
van verwe.

Plaetse. De geele Peen worden in Moes-
hoven aengeteelt.

Tijdt. Dese Peen bloeyen het tweede
Jaer na datse ghezaeyt zijn / in Juny en
July.

Oeffeningh. De geele Peen, die men
vroegh begeert te hebben / worden in 't be-
gin van Maert gezaeyt / maer die men des
Winters wil gebruycken / zaeyt men in
May.

Aert en Krachten. De geele Peen zijn
middel-matigh warm en vocht van aert;

sp worden in Spijsse maer tot geen Medicij-
ne gebruyckt.

Witte Peen, in 't Latijn *Pastinaca*
latifolia sativa.

Gedaente.

De witte Peen of Pastinaken hebben veel
langhwerpige / breedtachtige en ront-
om de kanten saegh-wijs ghekerfde blade-
ren / aen middel-steelkens gehecht. De
steel schiet hoogh op / zijnde gestreept en ge-
knoopt: op wiens toppen geele klepne
bloemkens / krans- of kroons-wijs by een
gevoeght / te voorschijn komen. Het zaet
is plat / rondtachtigh / grooter als dat van
Dille. De witte wortel is dick en langh.

Plaetse. De Pastinaken worden in de
Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. Sp dragen haer bloemen met de
geele Peen.

Oeffeningh. Sp worden oock gelijk de
geele Peen gezaeyt en aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortelen van de
Pastinaken zijn matelijck warm / en eer
droogh dan vocht van aert: maer het zaet
is warm en droogh in den tweeden graedt /
den Arijn drijvende/en de Winden scheyden-
de van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn;
Graveel, Zijde-pijn, de Hick, opgestopte
Maendt-stonden en opstijginge van de Lijf-
moeder: Neemt een vierendeel loots van
het zaet / sijn gestooten zijnde / geeft het
met warme Wijn in. Fuchsius, C. Durantus,
Camerarius, Brunfelsus.

Suycker-wortelen, in 't Latijn *Sis-*
sarum.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght langhwerpige /
breedtachtige / voor spitse groene bla-
deren / die aen de kanten gheschaert / en
altijdt vijf of seven aen een middel-steelken
gehecht zijn. De steel schiet omtrent ander-
halven voet hoogh op / wiens toppen met
krans

kranskens van witte bloemkens / die van breedtachtigh zaet gebolgh worden / beladen zijn. De wortelen zijn wit / omtrent een vinger dick / en veel by een voortspruitende.

Plaetse. De Suycker-wortelen worden in sommige Moes-hoven gevonden.

Tijdt. Wanneer de wortelen sonder verplanten staen blijven / soo komen de bloemen in July en Augustus te voorschijn.

Oeffeningh. De Suycker-wortelen worden van zaet / en door de klepne wortelkens die men in de Maert of April verplant / aengereelt.

Aert en Krachten. De Suycker-wortelen zijn matelijck warm en bocht van aert / soet van smaect / geven goet voedsel / en drijven den Urijn af. Het zaet is door-dringende en verdeelende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Natuur te verstercken: Hier toe werden de wortelen bequamelijck gegeten. Dodonæus.

Voor de Buyck-loop: Neemt het sap van dit geheel Gewas / menght het onder Sypren melck / en laet hier van dincien. Dioscorides.

Voorde Hick, en Buyck-pijn: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met eenigh bequaem nat in nemen. Galenus.

Ajuyn, in 't Latijn Cepa.

Gedaente.

De Ajuyn brengh voort lange sinalle bladeren / die van binnen hol zijn / en tusschen de welke een ronde holle steel / aen 't onderste dicker als boven opschiet. Dese steel draeght op sijn top een ront bolleken met een dun vliesken bekleedt / upt het welke veel witte ster-wijse / en bol-wijs in 't ront by een vergaderde bloemkens te voorschijn komen: na de bloemkens volgen drie-kantige zwarte zaden / in witachtige vleskens beslooten. De wortel is van veel schelferingen t'samen geset / plat of langhwerpig rondt van maeksel / van bin-

nen wit / en van bupten rosch of wit van verwe.

Plaetse. De Ajuyn wordt hier te Lande overbloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Ajuynen in de Lente in de aerde gesteken / brenghen haer bloemen in July voort / en leveren rijp zaet in Augustus.

Oeffeningh. Ajuyn wordt in Maert of April gezaept.

Aert en Krachten. De Ajuyn is warm en droogh tot in den vierden graedt / nochtans niet soo heet als de Looch, openende / dun makende / door-snijdende / en afvagende van krachten. Galenus, Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de Speen-aderen of Anbeyen te openen: Neemt sap van Ajuyn, maect Katoen hier in nat / en steekt het in 't Fondament. Dioscorides, Galenus.

Om den Urijn af te drijven, de Winden te doen scheyden, en de maent-stonden te verwecken: Hier toe wordt de gekoochte Ajuyn, nuttelijck gegeten. Dioscorides, Dodonæus.

Voor Pest: Neemt het herte upt den Ajuyn, en bukt de holligheyt wederom met Theriakel of Methridaet, met Citroen-zap vermenght / stopt het gat wederom toe / en braedt den Ajuyn onder de heete asche: daer na parst'er het sap upt / en geeft het den geene / die met de Pest besmet is / op een reys in. Hier op moet het zweeten bevoordert worden. Het geene dat in de doek over gebleven is / kan men nuttelijck van bupten op de Bupl of Pest-kool leggen. Ravelingius.

Voor Na-ween der Kraem-vrouwen: Koocht de Ajuyn in Wijn / daer na stootse en fruptse in Boom-olie / en legt het pap- of plaester-wijs onder de Nabel. C. Durantus, Brunfelsus.

Voor beten van dulle Honden: Neemt Ajuyn, Wijn-ruyt, Honingh en Zout soo veel van nooden is / stoot het te samen klep / en legt het op. Dodonæus.

Voor placken of schellen van de Oogen, en

en duyfter Gesicht: **N**eeMt sap van Ajuyn met Honing vermengt / en druipet het in de Oogen. Dioscorides.

Om de Heffenen van overtollige vochtigheden te suiveren: **N**eeMt het sap van Ajuyn, en haelt het in de Neus-gaten op. Dodonæus.

Voor 't bloeden uyt de Neus: **N**eeMt het sap met Azijn vermengt / doet het in de Neus-gaten. Ravelingius.

Voor etterende Ooren: **D**ruppt 'er het sap lout in. Dioscorides.

Voor Doofheit, en tuyten der Ooren: **N**eeMt een uytgeholde Ajuyn, vultse wederom met gestooten Comijn-zaat, bzaedse onder de heete asche / drukt 'er het sap uyt / en druipet het selve in de Ooren. Ravelingius.

Voor Verbrantheit, Blaren aen de Voeten, Kack-hielen, en daar 't Vel afgewreven is: **N**eeMt Ajuyn-sap met Hoender-bet gemengt / en bestrijkt het daer mede. Dioscorides.

Voor Wratten: **B**estrijktse dickwils met Ajuyn-sap daer zout onder vermengt is. Fuchsius.

Voor het uytvallen van 't Hayr, en om 't selve te doen groeyen: **B**estrijkt de plaetse met sap uyt den Ajuyn geparst. Galeus.

Looch, in 't Latijn Allium.

Gedaente.

Looch heeft lange ajupnachtige groene bladeren / tusschen de welke een ronde lange holle steel op schiet / met paersachtige bloemen / en zaet gelijk de Ajuyn beladen. De wortel is van veel witte klifsters 'samen geset / met dunne uyt den witten bleekie roschachtige vellekens bekleedt / en onder met dunne beselingen behangen.

Plaetse. **D**e Looch wordt in de Moeshoben aengeteelt.

Tijdt. **D**e Looch draeght seldom bloemen en zaet.

Oeffeningh. **M**en plant de Looch van sijn klifsters in Maert een halve voet van

mallanderen geset / en begeeren een klepachtige gront.

Aert en Krachten. **D**e Looch is heet en droog in den vierden graedt / sterck van reuck / en scherp van smaek / openende / door snijdende / verteerende / en de besmettinge of het vergift wederstaende van krachten / en is stercker in werkingen als de Ajuyn. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koudt Vergift: **H**ier tegen wordt de Looch in spijs gegeten / of in Wijn gesoden / en daer van gedroncken. Dodonæus.

Voor de Wormen der jonge Kinderen: **Z**ied de Looch in Soete-melck / en laet haer hier van drincken / ondertusschen stoot Looch met versche Bocer / en bestrijkt 'er de holck van 't herte mede. Dodonæus, Matthiolus.

Voor quaet Zeer van 't Hoof: **V**ermengt het sap met Honingh / en bestrijkt 'er het Hoof mede. Dioscorides.

Voor swaren Hoest: **N**eeMt het sap met Verckens-reusel vermengt / en bestrijkt 'er de Palm van de Voeten / en de Pols-aderen mede. Brunfelsus, Fuchsius.

Voor de Pest: **N**eeMt een bollcken Looch, Wijnruyt, stinckende Gouwe, van elck tien bladeren / stoot het te samen in een Mortier / doet 'er by witte Wijn en een weynig Brandewijn / drukt het sap hier uyt / en geeft het in. Ravelingius.

Voor Tandt-pijn: **Z**ied Looch in Azijn / en houdt het in de Mondt: sommige nemen de Looch, bzaedse onder de asche / en leggense warm aen de pijnlijke Tandt.

Chalotten.

Gedaente.

De Chalotten brengen voort smalle ajupnachtige bladeren / maer geen steel / bloemen / noch zaet. De wortelen zijn bol- of ajupnachtigh / van bukten met roschachtige vellekens bekleedt / en van binnen wit.

Plaetse. **D**it ajupnachtigh Gewas wordt hier te Lande in de Hoben onderhouden.

Tijdt. Het draeght geen bloemen noch zaet.

Oeffeningh. Het wordt door zijn klepne klifsters aengeteelt / en begeert in een klepachtige grondt geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Chalotten konnen in aert en krachten met de Ajuyn en Looock over een / maer en zijn soo heet niet gelijk de Looock, en wanneer se gegeten zijn / laten se soo stercken reuck van de aeffen niet na.

Parrey, in 't Latijn *Porrum*.

Gedaente.

De Parey heeft bladeren en bloemen die van de Ajuyn eenighsins gelijk / maer het zaet is graecw van betwe. De wortel is wit / dun en langhwerpig.

Plaetse. De Parey wordt veel in de Moeshoben onderhouden.

Tijdt. De Parey draeght zijn zaet in 't tweede Jaer na dat het gezaept is.

Oeffeningh. Men zaept de Parey in April op een vette en welbereyde grondt.

Aert en Krachten. De Parey verschilt in aert en krachten weynigh van de Ajuyn.

Bies-loock, in 't Latijn *Porrum*

juncum.

Gedaente.

Dat Gewas verkrijgt veel dunne / ronde / holle / biesachtige bladeren / tuschen de welcke / wanneer se niet afgesneden worden / korte ronde steellens boort spruyten / die op haer top veel purpere bloemkens / gelijk die van de Ajuyn by een geboeght / boort brengen. De wortelen zijn klepne ajuynachtige bolleken / de welcke onder veel beselingen uyt werpen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veel in de Moeshoben gebonden.

Tijt. Het draeght zijn bloemen in May en

Juny, een jaer na dat het geplant is geweest.

Oeffeningh. De Bies-loock wordt in Maert van een gescheurt.

Aert en Krachten. De Bies-loock is van aert en krachten de Parey en Ajuyn seer gelijk.

Aspergiens, in 't Latijn *Asparagus*.

Gedaente.

De Aspergiens brengen eerst boort lange / ronde en dicke scheuten / die gemeenlijck Aspergiens genaemt worden / dese daer na opschietende / veranderen in een hooge getachte steel / met veel dun gesnippelde bladeren / gelijk die van de Dille, bewassen. De bloemkens zijn geel : na dese volgen ronde besien / eerst groen en daer na roodt van betwe / ende bruyne zaden in sich besuytende.

Plaetse. De Aspergiens worden overbloedigh in de Hoben geoeffent.

Tijdt. De eerste scheuten vertoonen sich in April : de besien worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. De maniere om de Aspergiens aen te teelen en te onderhouden / besien in het eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Aspergiens zijn matelijck warm en droogh van aert / andere houdense boort warm en bochtigh / openende / afvagende / en den Urijn drijvende van krachten. De wortelen worden onder de 5 openende wortelen gerekent. Het zaet is warm en droogh in den tweeden graedt. Brunfelsius, Marthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van Lever, Mildt, Nieren en Longe, Geelsucht, Graveel en Steen : Tegens dese gebreken worden de Aspergiens nuttelijck in Spijse gegeten / of des selfs afziedtsel gedroncken. Dioscorides, Dodonæus, Brunfelsius, Fuchsius.

H E T T W A E L F D E D E E L

Des

Nederlandtsen Kruydt-Boecks ,

B E S C H R Y V E N D E

Veelderhande Uptlandtse Boomen / Heesteren / Kruyden / en Plan-
ten / de welcke hier te Lande / uptgenomen eenige weynige / nergens
gesten nochte onderhouden worden; ende wiens deelen / als hout/
schorste / wortelen / bladeren / zaet / ofte vruchten / mit-
gaders der selven Sappen en Gonnen / gemeenlyck
in de Apothekers Winckels gebruyckt / en
vreemde dzoogen genaemt worden.

Sassafras-boom, in 't Latijn *Sassafras*.

Gedaente.

Dese Upt-landtse Boom
schiet met een rechte stam
seer hoogh op / aen het op-
perste alleen zijn tacken
uptbrengende. De bupen-
ste dicke schorste is gout-
geel / en de binnenste dun-
ne / asch-graew van verwe. Het hout
treckt mede na den asch-graewen. De bla-
deren zijn doncker-groen / die van de Vij-
gen-boom eenighsints gelijck / en in drie
hoecken ghesneden. Of dese Boom bloe-
men en vruchten draeght is onbekent. De
wortelen kruppen boven langhs de risch
der aerden. Dit geheel Gewas heeft een
specerijachtige reuck / eenighsints na den
Venckel rieckende.

Plaetse. Dese Boom wast in 't Ep-
landt Florida, en des selfs hout / schorste
en wortelen worden van daer over ghe-
bracht.

Aert en Krachten. Het hout van de Sassa-

fras-boom is waerm en dzoogh in den tloes-
den graedt / maer de schorste en wortel is
warin en dzoogh in 't beginsel van den der-
den graedt / openende / dun makende / ver-
terende / en 't zweet drijvende van krachten.
Monardus, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor verstophet
van 't Ingewandt, Water-sucht, langdur-
rende Koortsen, Graveel, Sinckinge,
Gicht, opgestopte Maendt-stonden en Poc-
ken: Neemt van het hout / schorste of woz-
telen twee oncen / snijdt het klein / wepckt
het twaelf of vier-en-twintigh uren in vier
mengelen schoon water / koockt het daer
na tot dat de helft versoden is / en laet hier
van een goede dzonck nuchteren in nemen.
Hier op moet het zweeten bevoordert worden.
Clusius, Fragosus.

Om versche Wonden te genesen: Wordt
in West-Indien de groene bladeren daer op
gelept / en in andere Landen kan men de
gedzooghde bladeren daer toe gebruycken.
Monardus.

Pock-hout, in 't Latijn *Guajacum*.

Gedaente.

De Boom / wiens hout hier te Lande Pock-hout genaemt is / wordt verscheidentliċh beschreven. Sommige houden het voor een hooge Boom met veel tacken / en klepne harde bladeren : andere seggen dat sy van de Granaet-boom of van den Arbutus gelijken : de meeste schrijven / dat dese Boom soo hoogh als den Eſſchen-boom opschiet / en van bladeren deselve eenighsints gelijck. De bloemkens zijn geel / en de vruchten soo groot als een Castanie, van gedaente twee by een geboeghde Lupinen niet ongelijck. De schorsse van het hout is dick en brynn / waer aen somtijds een gomme gebonden wordt. Het hout is zwartachtigh / en seer hardt. De wortel is van binnen geel / en met een seer dicke schorsse bekleedt.

Plaetse. Het Pockhout wast veel in West-Indien, en voornamentliċh in het Eplandt Sant Domingo.

Aert en Krachten. Het Pockhout is warm en droogh in den tweeden graedt / dun makende / verteerende / 't zweet drijvende / en besonderliċh de Pocken ghenesende van krachten. De bloemen hebben een purgerende kracht / en worden daerom van de Indianen in-geleghet en bewaert. Clusius, Monardus, Matthiolus.

Medicinaelgebruyck. Voor Gicht, Waterfucht, Sinckinge, Schurftheyt, en Pocken : Bereydt een afziedsel van het hout en schorsse met water / en laet hier van / 't lichaem van te vooren wel gesupbert zijnde / een goeden dronck innemen om het zweeten te verwecken. Het tweede afziedsel wordt in plaetse van den dagelijcken dronck gebuyck. Clusius, Fragosus.

Aloës-hout, in 't Latijn *Lignum Aloës*, *Xylaloës*, *Agallochus*.

Gedaente.

De Boom is den Olijf-boom niet ongelijck / doch somtijds grooter / en met een dicke schorsse bekleet. Het hout is

brynn of zwartachtigh / met asch-graetwe aderen door loopen.

Plaetse. Het Aloës-hout wordt ons uit Indien overgesonden / en het beste wordt op Sumatra gevonden.

Aert en Krachten. Het Aloës-hout is warm en droogh in den tweeden graedt / het Herte / de Hersenen en de Lijf-moeder versterkende van krachten. Het verdrijft oock de wormen des bupclis. Garcias ab Horto, Fragosus.

Het Aloës-hout wort voor 't beste gehouden / 't welck de verwe heeft / als wy boven beschreven hebben / bitter van smaect is / zwaer van gewicht / by 't bier gehouden eenige vochtigheyt uytgeeft / gebzant zijnde een lieffelijcke reuck na laet / en in 't water geworpen drijft. Joh. Schroderus.

Aspalathus.

Gedaente.

In het beschrijven van de oprechte Aspalathus verschillen de Auteurs seer veel / en 't geene hier te Lande gebracht / en van sommige Apothekers voor 't oprechte Lignum Aloës onder de Theriakel en andere Compositien gebuyckit wordt / is een brynn / zwaer en hardt hout / niet onlieffelijck van reuck.

Plaetse. Het wordt uit Indien overgebracht.

Aert en Krachten. Dit hout is warm en droogh van aert / met eenige t'samen-trekinge / en wordt by gebreck van 't Lignum Aloës in des selfs plaetse gebruykt.

Lignum Rhodium.

Gedaente.

Dit hout heeft een seer aengename reuck / en is bleek rotsachtigh van verwe.

Plaetse. Het wast in 't Eplandt Rhodes, waer van het sijn naem vercregen heeft.

Aert en Krachten. Dit hout wordt seldom gebuyckit / en dient alleen om onder welreukende poepers te mengen / waer toe des selfs

selfs olpe meest gebruyckt / en van de Par-
sumeederen begeert wordt.

Sandel-hout, in 't Latijn *Lignum*
Santalum.

Gedaente.

Dese Sandel-boom schiet gelijck de Ocker-
noten-boom, seer hoog op. De bladeren
zijn groen / die van de Mastick-boom ge-
lijck. De bloemen zijn upt den blaewen
zwartachtigh. De vrucht is eerst groen /
daer na zwart / en soo groot als een Kriekje.
Het hout is roodt / wit of bleek-geel van
bierwe.

Plaetse. Het Sandel-hout wordt ons upt
Oost-Indien overgesonden.

Aert en Krachten. Het Sandel-hout is
houdt in den derden / en droogh in den twee-
den graedt / openende / en de Leber en 't
Herte versterckende van krachten. Garcias
ab Horto, Clusius, Matthiolus.

Gries hout, in 't Latijn *Lignum*
Nephriticum.

Gedaente.

Dit vrucht hout heeft eenige gelijcke
nisse met het bleek-geel Sandel-hout,
't welck in Water of Wijn getweect / een
blaetwe berwe van sich geeft.

Plaetse. Het wordt upt Nova Hispania
over gebracht.

Aert en Krachten. Het Lignum Nephriti-
cum is warm en droog in den eersten graet /
openende en den Urin af drijvende van
krachten. Fragosus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor de Steen,
Graveel, en verstoptheit van de Lever en
Milt: Wepelt het gesneden hout in Wa-
ter of Wijn / en laet hier af drijven: som-
mige laten tot dien eynde een Beker van
't hout drapen / waer in sy Wijn of oude
Ade eenige tijdt laten staen / om daer van
te drijven. Monardus.

Slangen-hout, in 't Latijn *Li-*
gnum Columbrinum.

Gedaente.

Dese Boom gelijckt eenighsints den
Granaet-boom. Het hout is vast en wit /
het Eschen-hout niet seer ongelijck / met
een asch-graetwe dicke / en in de langhte
gekloobe schozse bekleet. De bloemkens
zijn geel.

Plaetse. Dese Boom wast in Indien op
het Eylant Ceylon, en wort van daer over
gebracht.

Aert en Krachten. Slangen hout is warm
en droogh van aert / bitter van smacck / de
Gal en sijnige vochtigheden door den stoel-
gangh / en somtijds door 't braken af-ja-
gende / en 't vergift / voornamentlijk van
de Slangen / wederstaende van krachten.
Garcias ab Horto, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor beten van
Slangen, langhduurende Koortsen, Wor-
men des Buycks, Kinder-pockjens en Ma-
selen: Neemt een vierendeel loots van het
gepoepert hout / en geeft het met Wijn of
Water in. Garcias ab Horto.

Noten-Muscaet-boom, in 't Latijn
Nux Moscata, Aromatica, Myristica.

Gedaente.

Dese Boom wordt in Noten-Muscaet-
boom Wijcken, en Manneken onder-
scheyden.

Gedaente. De Noten-Muscaet-boom
Wijcken wast gelijck onse Peer-boom
hoogh op / en is in veel tacken gedeelt. De
bladeren zijn langhwerpigh / de Laurier-
bladeren gelijck / maer niet soo hardt / en
blijben altyt groen. De vrucht is peer-
wijs van gedaente / aen 't eynde van de
eerste tackshens af hangende: deze is niet
een dicke schozse / in 't midden door een kloob
in de lengte gescheiden / bekleedt. Wan-
neer dese vrucht rijp is / doetse sich open / en
vertoont de Foelie, die de houtachtige / daer

de Noten-muscaet in beslooten leyt/ netwijs omhanght.

De bladeren van de Noten-muscaet-boom manneken zijn veel langer en grooter als die van de voorzgaende soorte. De vruchten zijn oock langhwerpig / een alleen / of twee / drie / en vier by een aen een dick steelken afhangende.

Plaetse. De Noten-muscaten en Foelie worden overbloedigh uyt Oost-Indien overgebracht.

Aert en Krachten. De Noten-muscaten zijn warm en droogh in 't laeste van den tweeden graedt / een wepnigh t'samen-trekkende / den Arijn drijvende / en de Winden scheppende van krachten. C. Acosta, Fragosus, C. Durantus.

De Foelie heeft de selfde krachten / maer is sijnder van deelen / meer dooz-dzingender en stercker in werkinge. Fragosus, Matthiolus, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor pijn in de Maegh, Hertkloppinge, Flaeuwte, en koude gebreken van de Herzenen : Neemt een halve Note-muscaet, gestooten zijnde/geeftse met Wijn in. Fragosus, Acosta, Lobel.

Voor Buyck-pijn en koude Pisse: Knautwt van een Note-muscaet, en slijcht het dooz. Of, geeft een wepnigh van de Olie uyt de Note-muscaten geperst of van Foelie gedistilleert / met warmen Wijn in. Clusius, Garcias ab Horto.

Om de Maegh te verstercken : Bestrijckt omtrent de holsch van 't herte of de mondt van de Maegh met de uytgeperste Olie / ofte die van Foelie gedistilleert is. Fragosus, Clusius.

Voor verouderde Hooft-pijn : Hooft een Note-muscaet of twee / grof gestooten zijnde / in een panne / en leghtse tusschen een grauw pampier op 't Hooft / ende bestrijckt de slapen des Hoofts met de uyt-geperste Olie.

Voor Buyck-loop en ontvloeyinge des Zaets: Neemt een Note-muscaet, rooft of seuptse in een panne / en geeftse met roode Wijn in. Matthiolus, C. Durantus.

Voor Buyck-pijn der jonge Kinderen : Bestrijckt de Nabel van de Buyck met Olie uyt de Note-muscaet geperst. Joh. Schroderus.

Voor koude gebreken van de Zenuwen : Hier toe wordt de uyt-geperste Olie nuttelyck onder andere verwarmende salve vermengt. Lobel.

Caneel-boom, in 't Latijn *Cinnamomi arbor*.

Gedaente.

DE Caneel-boom wast op gelijck de Olijf-boom, uytbrejende seer veel tacken. De bladeren zijn van gedaente de Citroen-bladeren, en van verwe de Laurier-bladeren niet ongelijck. De bloemen zijn wit. De vrucht is rondt gelijck een Olijf, eerst groen / daer na roosachtigh / en eyndelijck zwart van verwe. De schorsse is dubbelt / van de welcke de buytenste niet veel geacht / en de binnenste en dunste eygentlijck Caneel genoemd wordt : welcke laetste noch versck zijnde wepnigh reuck of sinaeck heeft / maer in de Son gedrooght verkerijght een aengename reuck en sinaeck / ende een roosachtige verwe.

Plaetse. De beste Caneel groeyt in Ceylon.

Aert en Krachten. De Caneel is warm in den derden en droogh in den tweeden graedt / en met eenige t'samen-trekkinge / dooz-snijdende / verteerende / verdeelende / en versterckende van krachten. Galenus, Garcias ab Horto, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van 't Ingewandt, slappe Maegh, Watersucht, stinckende Aeffem, Buyck-pijn, koude Pisse, opgestopte Maent-stonden, koude gebreken van de Herzenen, en om 't Herte te verstercken : Hier toe wordt de Caneel onder de spijs vermengt / of met Wijn ingenomen. Het gedistilleert water van Caneel is hier toe mede nut en bequaem. Garcias ab Horto, Monardus, Matthiolus, C. Bauhinus.

Cassia

Cassia lignea.

Gedaente.

De Cassia lignea wordt vooz de buytenste schozse van de Caneel-boom gehouden; sy is buynder van vertwe als de Caneel, ende in de mondt geknauwt zijnde / geeft een Caneelachtige smacck / noch eens dzoog en t'samen-treckende.

Aert en Krachten. De Cassia lignea is van aert en krachten / hoe wel onstercker / de Caneel eenighsins gelijk. Lobel dunct de selve met onbequaem te zijn om 't bloedt te sielpen.

Cassia Fistula.

Gedaente.

Dese Boom wast hoogh op gelijk de Amandel-boom, en is van bladeren die van de Persick-boom niet seer ongelijck / die veel aen een middel-steelken over malkanderen gevoegt staen. Het hout is hart/en zwart van vertwe / maer met een dunne bleeck-geele schozse bekleedt. De bloemen zijn geel / die gevolgt worden van lange / ronde / zwarte / houtachtige hautwen / van binnen in veel hupskens dooz dwarsse houtachtige vellekens geschepden / met plat buypnachtigh zaedt verzien / en met een zwart en soet mergh opgebult.

Plaetse. Dit Gewas wordt in Oost- en West-Indien gebonden: maer het geen upt Oost-Indien komt / wordt vooz het beste gehouden.

Aert en Krachten. Het zwarte mergh van de Cassia Fistula is matelijck gestelt tusschen hitte en koude / maer is vochtigh van aert / en heeft een versachtende en den buyck weeck makende kracht. Het selve magh van een yder sonder perijckel ingenomen worden / om dooz den kramer-gangh af te jagen de geele galachtige en waterachtige vochtigheden van de Leber / Nieren / en oock alle heete vochtigheden des ingewants. Mesue, C. Durantus, Monardus, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Om sachtelijck de galachtige Vochtigheden te purgeeren: Decint dooz-gedane Cassia Fistula een once / gepoeperde Rhabarber een half vierendeel loots / vermenght het te samen / om op een reys in te nemen / en men sal daer een dzoonck Wep op dzincken. Lobel.

Voor een pijnelijcke en geswolle Keel: Neemt dooz-gedane Cassie een once of anderhalf / smelt het in een pintje Carstenwater / en gorgelt daer mede: van buyten leght'er het volgende op: Neemt dooz-gedane Cassie anderhalf once / Olie van Kamille, van Amandelen, van elck een once / vermenght het onder malkanderen / sincert het op een dicke doeck / en slaet het om de keel. A. Thonnerus.

*Sint Jans Broodt, in 't Latijn**Silqua Dulcis.*

Gedaente.

De Boom daer het Sint Jans Broodt aengroept / wordt in 't Latijn Ceratonia genaemt / is een matelijcke hooge Boom / sich selven niet sijn tacken wijt en verre uytspredende. De bladeren zijn dick / langhwerpig rondt / en veel recht tegen malkanderen overstaende aen een middel-steelken gehecht. De bloemen zijn upt den rooden purperachtigh van vertwe / en worden van lange platte kromachtige hautwen / breeide platte en harde kernen in sich besluptende / gevolgt.

Plaetse. Dese Boom wast in Indien, in 't Koninkrijck Napels, Spanjen, en andere warme gewesten. Lobel heeft dese Plante mede in de Hoven van Nederlandt gesien.

Aert en Krachten. De vruchten of hautwen / de welke eygentlijck Sint Jans Broodt genaemt worden / zijn dzoog van aert / en te samen-treckende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor de Hoest: Bereydt een afziedsel van Sint Jans Broodt, maect het soet met Supclier / en laet hier af dzincken. C. Durantus.

Tamarinde-boom, in 't Latijn*Tamarindorum arbor.*

Gedaente.

De Tamarinde-boom wast soo hoog als de Elschen, Castanien of Ocker-Noten-boom. De bladeren wassen seer veel aen een middel-steeltken / gelijk die van Varen Wifken, bleek-groen van verwe / en sarp van smacck. De bloemen zijn van acht bla-dkens gemacckt / wit van verwe / en niet onlieffelijck van reuck. De vrucht is een dicke haulwe / met veel aderkens door-loopen / die van onse Turckse Boonen niet on-gelijk / maer grooter / hebbende eerst een groene en daer na een asch-graenwe schorsse. De zaden zijn plat en by na vierkant. Dese vruchten worden ingelept / ende Tamarinde genaemt.

Plaetse. De Tamarinde-boom wordt op veel plaetsen van Oost-Indiën wassende ge-bonden.

Aert en Krachten. De Tamarinde ver-koelt en verdrooght in den tweeden graedt / matight de scherpigheyt en hitte der vochtigheden / versacht de doost in heete koozsen / en leyt de gal en aengebzannde vochtigheden sachtelijck door den kramer-gangh af. Me-sue, Garcias, Acosta, Fragolus.

Sebesten.

Gedaente.

De Boom daer dese vruchten op wassen / is wat leger als een Pruym-boom. De stam is met een witachtige / en de tacken met een groene schorsse bedeckt. De blade-ren zijn ronder en harder als de Pruym-bla-deren. De bloemen zijn wit / en komen in wijde troskens te voorschijn. De vruchten zijn rondt / gelijk kleyne Pruymen, voort-komende upt kleyne schaelkens gelijk de Akers. Dese rijp geworden / zijn bruyn-groen of blaetwachtigh van verwe / peder een harde driekantige kerne in sich besluyp-tende. Het vleesch van dese vruchten is wit en tay.

Plaetse. De Sebesten wassen in Syrien en Egypten.

Aert en Krachten. De Sebesten zijn mate-lijck gestelt tusschen hitte en koude / vocht van aert / versachtende / de scherpe vochtigheden bedwingende / en de buych weect makende van krachten. Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor scherpe Sinc-kinge, Hoest, Heelgheyt, galachtige Koort-sen, en scherpigheyt van de Urijn : Be-reydt een afziedsel van dese vruchten / maekt het soet met Supcker / en laet hier af dzin-ken. Dodonæus, Matthiolus, C. Durantus.

Voor 't Graveel en de Steen : Neemt een vierendeel loots van de kernen van Sebesten, stoot het fijn / en geeft het met warmen Wijn in. Ravelingius.

Jijuben, in 't Latijn *Jyuba*.

Gedaente.

De Boom heeft een kromme stam / met een oneffene schorsse bekleedt / en harde tacken / die met dooznen op sommige plaetsen beset zijn. De bladeren zijn langh-werpigh / rondom de kanten geschaert / en peder met drie zenuwken door-loopen. Heffens de bladeren komen blecke mosch-achtige bloemkens. De vruchten die Jijuben genaemt worden / zijn langhwerpighe ronde Besien / van binnen geel / en met een bruyn of roodachtigh velken bekleedt / peder een langhachtige harde kerne in sich besluyp-tende.

Plaetse. De Jijuben wassen hedendaeghs in Italien.

Aert en Krachten. De Jijuben zijn mate-lijck koudt en vocht van aert / en de scherpe vochtigheden versachtende en bedwingende van krachten. Dodonæus, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor Heelgheyt, Hoest, Bloet-spouwen, scherpe Sinckinge, koude Pisse, verhitte en verswooren Nieren: Bereydt een afziedsel van dese vruchten / en laet daer af dzincken : oock kan de Sproop van Jijuben hier toe nuttelijck gebruykt wor-den. Matthiolus, C. Durantus, Dodonæus.

Pista-

Pistachien, in 't Latijn *Nux**Pistachia.*

Gedaente.

De Pistachien-boom brengt voort langen breedachtige bladeren / voort spits / met roodachtige ribbekens door-loopen / en vijf of seven aen een middel-steellien gehecht: van dese is het uiterste blad altijd het grootste. De bloemen zijn root en drupswijs by een vergadert. De vruchten zijn gelijk Hasel-nooten: het binnenste groen mergh is bedeckt met een paers velken; de buitenste schelle is tap / groen of roschachtigh / onder dese leyt noch een andere harde of houtachtige schelle.

Plaetse. De Pistachien-boomen groeyen in heete Landen / en brengen aldaer haer vruchten voort; maer die hier by groote Kruidt-beminnars ghebonden worden / dragen selden bloemen / en nimmermeer vruchten.

Aert en Krachten. De Pistachien zijn warm in den tweeden en vochtigh in den eersten graedt / openende / en dun makende van krachten / en geven goet voedsel. Matthiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever en Longh, Hoest, Kort-amigheyt, Graveel, sweeringe der Nieren, en Fenijn: Hier toe worden de vruchten nuttelijk gegeten / en een Roemer Wijn daer op gedroncken. C. Durantus.

Dadel-boom, in 't Latijn *Palma*.

Gedaente.

De Dadel-boom schiet op tot een hooge Boom. De stam is met een schelpwijse schorsse bekleedt: aen de top van de stam brengt hy voort veel rietachtige smalle bladeren / tusschen de welke de bloemen / in een groote omwindsel beslooren / te voorschijn komen; dit omwindsel open gegaen zijnde / vertonen sich witte bloemen / die van langhwerpigh ronde vruchten Dadelen

genaemt / gevolght worden: dese zijn van buiten roschachtigh van verwe / soet van smaeck / en besluypen in sich een langhwerpige harde steen.

Plaetse. De Dadelboom groeyt overbloedigh in Indien, Egipten, Syrien, Africa, en andere heete Landen.

Aert en Krachten. De rijpe vruchten of Dadelen verwarmen / trecken een weynigh te samen / versachten de rouwigheyt van de keel / verstercken de vrucht in 's Moeders Lichaem / stoppen de Buphloop en 't Bloetspoutwen. Matthiolus, C. Durantus, Dioscorides, Galenus.

Bdellium.

Gedaente.

Dit is een Gom de Myrrhe niet ongelijk / maer de Boom / uyt de welke het vloeyt / is tot noch toe niet beschreven: sommige vermeenen dat de Bdellium en Myrrhe uyt een en de selfde Plante voortkomen / en dat tusschen de selve geen ander verschil en is / dan tusschen eenen wilden en tammien Boom.

Plaetse. De Bdellium wordt uyt Arabien en Indien hier te Lande gebacht.

Aert en Krachten. De Bdellium is warm van aert / saecht-makende / en schepdende of verteerende van krachten. Dioscorides, Matthiolus, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Om de Lijf-moeder te openen, en de doode Vrucht af te drijven: Neemt Bdellium, leghtse op een kool vuur / en laet de roock van anderen ontfangen. Dioscorides.

Om de overtollige Maent-stonden, en het bloeden der Ambeyen te stelpen: Neemt een half of een geheel vierendeel loots van de pillen van Bdellium en andere geneesmiddelen bereydt / en laet het innemen. Disp. Augustan.

Voor Scheursels, hardigheden en knorren van de Zenuwen: Hier toe wort de Bdellium onder de plaesters en salven vermenght. Dioscorides.

Myrrhe, in 't Latijn *Myrrha*.

Gedaente.

De Boom daer dese Gomme uyt boort komt / is tot noch toe niet wel bekend / van wegen de verscheide beschrijvinge die'er van gegeven wordt / maer meest alle de Authoren komen hier in over een / dat het een doornachtigh Boom-gewas zy. De Myrrha is geel / witachtigh / en groen van berwe / welke verscheidentheyt van koleur Lobel gesien heeft. De beste is onder de naem van Myrrha Troglodytica bekend.

Plaetse. De Myrrhe wordt veel uyt Arabien over gebracht.

Aert en Krachten. De Myrrhe is warm en droogh in den tweeden graedt / openende / een wepnigh t'samen-treckende / afbagende / dun makende / sacht makende en schepdende of verteerende van krachten. De Myrrhe wederstaet oock de verrottinge. Garcias ab Horto, Fragolus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoesst, Engborstigheydt, Buyck-pijn, Buyck-loop, Wormen en verstopte Maendt-stonden: Neemt een scrupel of half vierendeel loots Myrrhe met eenigh nat in. Dioscorides.

Voor een stinckende Aeffem en besmettinge: Knauwt Myrrhe in de Mondt / en sliet het dooz. Dioscorides, Matthiolus.

Voor bedorven Tant-vlees en losse Tandden: Smelt de Myrrhe in wyangen Wijn / en spoelt'er de Mondt mede. Dioscorides, Garcias.

Voor oude en versche Wonden of Zeeren: Neemt gestooten Myrrhe en siropt het daer in. Matthiolus.

Voor Lick-tekenen en placken van de Huydt: Neemt een hardt geloocht Ep / doet'er de doyz uyt / en vult de plaetse wederom met gestooten Myrrhe, laet het in een Kelder staen smelten / en bestrijckt met dese vochtigheyt of Olie de Lick-tekenen en placken van de Huydt. Joh. Schroderus.

Benzoin.

Gedaente.

De Boom / uyt de welcke de Benzoin bloeyt / wast hoogh op. De stam is dick en hardt / in veel tacken uytgespreyt. De bladeren zijn langhachtigh / wat kleynder als de Citroen- of Lamoen-bladeren, en niet soo groen / maer aen de eene zijde witachtigh. De beste Benzoin is die met witte placken / maer die zwart brupnachtigh is / wordt min geacht.

Plaetse. De Benzoin wordt uyt Oost-Indien over gesonden.

Aert en Krachten. De Benzoin is warm en droogh in den tweeden graedt / lieffelijck van reuck / dooz snijdende en dun makende van krachten. Het wordt veel onder welriekende dingen vermenght. Garcias, Amatus Lusitanus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoesst, Engborstigheyt en sinckinge die op de Longe vallen: Neemt bloemen van Benzoin bereydt / en geeft'er van drie tot tien grepen op een reys in. Joh. Schroderus.

Campher, in 't Latijn *Camphora*,*Caphura*.

Gedaente.

De Campher-boom wast gelijk de Oakernoten- of Populier-boom hoogh op. De stam is met een asch-vertwige schozse bedekt / en in veel zijde-tacken uytgespreyt. De bladeren zijn witachtigh / van maeksel de Wilgen bladeren seer wel gelijckende. De bloemen en vruchten bindtmen niet beschreven. Uyt dese Boom traent een witachtige Gomme / die Campher genaemt wordt.

Plaetse. De Campher komt uyt Indien en China.

Aert en Krachten. Omtrent de aert van de Campher is groot verschil: sommige houdense booz houdt en droogh in den derden graedt: anderen booz warm in den selfden graedt: Maer sy schijnt veel eer van een

een gemengelde natuur te zijn / te weten in zijn fijnste of geestelijke deelen warm / en in de andere houdt van aert. De Campher wederstaet de verrottinge en het vergift. Sommige vermeynen / dat alleen de reuck van de Campher de Mannen onbequaem maect tot het by-slapen / maer sulck is van de geleerden Scaliger dooz erbarentheyt wederlept.

Medicinael gebruyck. Voor ontsteking der Oogen, Wonden, Zeeren en Puyften, Hooft-pijn en verbrantheyt: Hier toe wort de Campher onder andere genees-middelen vermenght en gebesicht.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt een stukje Campher, ontfleecht het aen een kaers / en blust het dickwils in die oncen water van Confilie de Greyn, en geeft het in. Joh. Schroderus.

Voor ontvloeying des Zaets: Hier tegen wort de Campher onder andere genees-middelen vermenght ingenomen / en op de Lendenen gestreeken. Garcias.

Voor Pest en bloeden uyt de Neus: Bereydt een balleken van Campher en rieckt'er dickwils aen.

Arabische Gom, in 't Latijn Gummi Arabica.

Gedaente.

Het Gewas / daer de Arabische Gom uyt voort komt / is een boomachtigh heester / en in 't Latijn Acacia genaemt / wiens tacken met scherpe doornen beset zijn. De bladeren zijn gelijk die van de Linden veel aen een middel-steelken gehecht. De bloemen zijn wit / en worden van zaet-hauwkiens gelijk die van de Lupinen gevolgt. De Gomme is helder en doozluchtigh: Dese wort verbalscht dooz de Gom die uyt Karssen, Peeren, en diergelijke Bomen traent / maer 't selfde kan / wanneer men se in schoon water smelt / haest vernomen worden.

Plaetse. De Arabische Gom en komt niet

alleen uyt Egypten en Arabien, maer oock uyt West-Indien.

Aert en Krachten. De Arabische Gom is matelijck verkoelende van aert / t'samen treckende / dick makende en de zweet-gaten sluytende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Verbrandtheyt: Vermenght Arabische Gom onder 't wit van een ey / en bestrijckt de plaetse daer mede / dit belet dat'er geen blaren op en loopen. Dioscorides.

Voor Kloven in de Tepels der Vrouwen Borsten: Stropt'er gepulveriseerde Arabische Gom daer in.

Gom Dragant, in 't Latijn Gummi Tragacanthum.

Gedaente.

De Gom Dragant bloeyt uyt de wortel van een doornachtigh gewas / in 't Latijn Tragacantha genaemt / het schiet niet hoogh op / maer brenghet voort korte en sterke tackskens. De dunne en smalle bladeren zijn seer veel aen een middel-steelken gehecht. De wortel is houtachtigh en lang. De rish der aerden uytgespreydt. De beste Gom Dragant is de witte / supbere / en die wat soetachtigh van smaech is.

Plaetse. Dese Gom wort uyt Vranckrijk en de Griekse Eylanden over gesonden.

Aert en Krachten. De Gom Dragant is koudt in den tweeden / en vochtigh in den eersten graedt / sommige houdense vooz droogh in den eersten graedt / en is dick makende / de zweet-gaten sluytende / ende de scherpigheyt der vochtigheden matigende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft, Heesigheyt en scherpe Sinckinge: Vermenght dese Gom onder eenige Sprayen / en lact daer van licken. Dodonæus, Dioscorides.

Voor Lendenpijn, quetsing van de Nieren en Blaes, en snijdinge in 't Water maken: Neemt een vierendeel loots gepoeyerde Gom Dragant, en geeft het met soete Wijn of

Et 3. afzieda.

afziedtsel van zoet-hout in. Dioscorides, Dodonæus.

Voor de roode Loop: Neemt poeyer van Gom Dragant een vierendeel loots / en geeft het met Quice-sap in. Ravelingius.

Gom Caran, in 't Latijn Gummi Carannæ.

Gedaente.

DE Gom Caran is de Tacamahaca van vertwe eenighsins gelijk / doch meer blinkende / bochter / meer klebende / en wel-riekender.

Plaetse. Dese Gom wordt ons uyt West-Indien met breeide / zenuwachtige en riedt-achtige bladeren omwonden / over gebracht.

Aert en Krachten. De Gom Caran is warm en droogh in den derden graedt / t'samen-treckende / vermozwende / verteerende / schepdende en pijn stillende van krachten. Fragosus, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor oude geswellen, koude Sinckinge, pijn der Zenuwen en Ledematen: Hier wordt dese Gom alleen ofte onder andere genees-middelen vermenght / plaester-wijs nutteliijk gebuyckt. Monardus.

Voor versche Wonden, en insonderheyt van de Zenuwen: Leght'er een plaester van Gom Caran op. Monardus.

Voor Hooft- en Tandt-pijn: Bereydt van dese Gom Hooft-plaesters / en leghtse op de slapen van 't Hooft.

Voor Gicht en Podagra: Neemt Gom Caran een once / geel Wasch een loot / vermenght dit te samen met Olie van de bloemen van wit Wolle-kruydt bereydt / tot een plaester / de welcke op de pijnelijcke Ledematen leggen sult. Joh. Schroderus.

Gummi Elemni.

Gedaente.

DE Boom daer dese Gom uyt traent / wordt booz de Ceder-boom, van andere booz den Ethiopischen Olijf-boom, maer

van de meeste booz een onbekende Boom gehouden. De beste Gom / de welke onder dien naem hier te Lande gebracht wordt / is de witachtige met pets geels vermenght / en die gebrandt ofte ontsien zijnde een aengename reuck verweckt.

Plaetse. De Gom Elemni komt uyt Ethiopien.

Aert en Krachten. De Gom Elemni is matelijck verwarmende van aert / vermozwende / verteerende / resolberende / rijp-makende / pijn stillende / ende de Wonden des Hoofts heelende van krachten. Joh. Schroderus.

Tacamahaca.

Gedaente.

DE Gom/Tacamahaca genaemt / bloeyt uyt een wel-riekende Boom / die gelijk onse Populier-boom hoogh opschiet: de vrucht is root / het Pionien-zaet eenighsins gelijk. Dese Gom is van vertwe de Galbanum gelijkende / met witte plakken als Ammoniacum dooz-menght / zwaer van reuck en smaect.

Plaetse. Dese Gom wort ons uyt Nieuw Spanjen obergesonden.

Aert en Krachten. De Tacamahaca verwarmt in den derden en verdrooght in den tweeden graedt / en is sterckelijck t'samen-treckende / vermozwende / verteerende / schepdende / en de pijn-stillende van krachten. Fragosus, Monardus.

Medicinael gebruyck. Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt een weynigh van dese Gom / leght het op een kool vuur / en laet de roock daer van in de Neus van de Vrouw op trecken: ondertusschen bereydt daer van een plaester / en leghtse op de Navel van de Vrouw. Monardus.

Voor koude Geswellen, pijn van de Ledematen, en Wonden der Zenuwen: Hier toe wordt dese Gom nutteliijk plaester-wijs gebuyckt. Monardus, Fragosus.

Voor Tandt-pijn en sinckinge die op de Oogen vallen: Bereydt een plaester van dese

dese Gom / en leghtse op de slapen des Hoofst. Monardus.

Om de Maegh te verstercken: Wordt dese Gom alleen ofte onder andere genees-middelen vermenght / plaester-wijs van buypen opgeleght. Fragosus, Monardus.

Gom Lacke, in 't Latijn Lacca.

Gedaente.

De Gom Lacke is hardt/doozluchtigh/dros die beeltijds aen tackshens noch vast zijnde hier te Lande gebzacht wort. Van dese Gom zijn nochtans verscheide opinien: Garcias vermeent dat de Lacca van gebleugelde Mieren uyt een sekerre groote Boom gesogen / en daer na van de selve / gelijck de Honingh van de Byen / aen de tacken gevestight wort. Andere seggen dat Wanneer de Rivieren van Pegu overloopen / en veel sijckis na laten / dat als dan van de Inwoonderen veel tackshens in dien sijck neder geworpen worden / waer op sich veel gebleugelde Mieren vergaderen / en de Gom Lacke daer op laten vallen en bevestigen. Doch waerschijnlijcker is 't / dat de selve gelijck de andere Gomme uyt de Boom traent.

Plaetse. De Gom Lacke wort uyt Indien over gebzacht.

Aert en Krachten. Dese Gom is warm van aert / dun makende / openende / 't zweet en den Urijn drijvende van krachten. Joh. Schroderus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, Gal-blaes, Waterfucht, Geel-fucht, Engborstigheyt, en om de Kinder-pockjens en Maselen uyt tedrijven: Neemt Gom Lacke een half ofte geheel bierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geeft het met bequaem nat in: Het kan oock nuttelijck onder afziedels ofte andere genees-middelen vermenght worden. Joh. Schroderus.

Voor Tandt-pijn en bedorven Tandt-vleesch: Neemt gestooten Gom Lacke een half loot / gebzande en ongebzande Aluyn

van elckis een half bierendeel loots / water van Weeghbree, van Salie, van elckis een nuttsjen / laet dit te samen staen tweecken / tot dat'er een seer roode tinctuur uyt-getrocken is / sught het dooz pampier / doet'er by Roosen-water een half once / Caneel-water een half loot / vermenght zijnde / wascht het Tandt-bleesch daer mede.

Liquid-Ambar.

Gedaente.

De Liquid-Ambar is een vochte of olieachtige herst/bloepende uyt een schoone en hooge Boom / met bladeren als die van de kilm-op betwassen / en met een dicke asch-vertwige schozse bekleedt. Dese Boom wort van de Indianen Oocol of Ocosolt genaemt.

Plaetse. De Liquid-Ambar wort ons uyt West-Indien toe gesonden.

Aert en Krachten. De Liquid-Ambar is warm in den tweeden / en vochtigh in den eersten graedt / openende / vermogwende / resoluerende / en rijp-makende van krachten. Monardus, Cæsalpinus.

Mastick-boom, in 't Latijn Lentiscus.

Gedaente.

De Mastick-boom heeft tape tacken / en is met een roschachtige schozse bekleet. De bladeren gelijcken die van de Olijf-boom, zijn hardt / doncker-groen van berwe / met roodachtige aderkens dooz-loopen / en zwaer van reuck. De bloemen zijn moschachtigh / en worden van ronde Besien / die eerst groen / daer na paersch / en eyndelijck zwart worden: dese besluypen in sich een harde zwarte kerne en olie-achtigh sap. Dit Boom-gewas byenght oock blaeskens boort / die als hooznkens omgekromt zijn / in de welke eerst een vochtighheyt en daer na klepne beestkens als Muggen gebonden worden. Uyt dese Boom traent oock een Herst of Gomme / die gemeenlijck Mastick genaemt wort.

Plaetse.

Plaetse. De Mastick-boom wordt gebonden in Syrien, Chios, Candien, Italien, Spanjen, en andere plaetsen aen de Middellandsche Zee gelegen / van waer ons de Mastick overvloedigh toe-gesonden wordt. De Mastick-boom komt somtijds hier te Lande van breeint zaet voort / maer moet naerstelijck tegen de koude bewaert worden.

Aert en Krachten. De Mastick-boom en insonderheyt des selfs Herst of de Mastick is warm en droogh in den tweeden graedt / een weynigh t'samen-treckende / vermogwende / en den Maegh versterckende van krachten. Matthiolus, C. Durantus, Cæsalpinus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-loop: Neemt Mastick een loot / koocht het in een mengelen water / en laet hier van geduurigh dincen. J. Schroderus.

Voor dampen van de Maegh die na de Herstenen opstijgen: Neemt eenige grepen Mastick, en slijctse na de maeltijd door. C. Durantus.

Voor Bloetspouwen en verouderde Hoest: Vermenght Mastick onder gesupberde Honingh ofte bequame Syropen / en laet hier van gebuycken. Dodonæus.

Voor vochte Herstenen en losse Tanden: Knautet de Mastick in de mondt / waer door veel vochtigheden upt-getrocken worden. Matthiolus, Lobel.

Voor een slappe Maegh: Wordt de Mastick nuttelijck onder de Maegh-plaesters vermenght.

Voor kloven in de Handen en Lippen: Neemt poeyer van Mastick, met wit van een Ey geklopt / en bestrijckt de kloven daer mede. Ravelingius.

Wierroock, in 't Latijn *Thus*, *Olibanum*.

Gedaente.

DE Boom daer den Wierroock upt traent / is verscheydentlijck van verscheyden Krupdt-beschijvers beschreven / soo dat de rechte gedaente onbekent is. Dese

Gom ofte Herst is upt den witten bleekgeel van verwe.

Plaetse. De Wierroock komt upt Arabien.

Aert en Krachten. De Wierroock verwarmt in den tweeden en verdrooght in den eersten graedt / en is een weynigh t'samen-treckende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Bloetspouwen, en Buyck-loopen: Neemt een stucje van de Wierroock als een Erwt groot / en slijct het des avonts / eer men te bedde gaet / door. Garcias, Cæsalpinus.

Voor Sinckingen: Vercocht u met Wierroock, en slijct een stucje daer van des avonts in. J. Stocker.

Voor holle Sweeringe en versche Wonden: Leght of siropt'er gestooten Wierroock in. Fragosus, Lobel.

Voor Kack-hielen: Vermenght Wierroock onder Verckens-reusel en strijckt het daer op. Lobel.

Sarcocolla.

Gedaente.

DE Sarcocolla is een Gomme / tranende upt een doornachtige Boom-gewas / geelachtigh van verwe / bitterachtigh van smaect / doch daer na wat soetachtigh.

Plaetse. De Sarcocolla komt upt Persien.

Aert en Krachten. De Sarcocolla is warm in den tweeden en droogh in den eersten graedt / t'samen-treckende / heelende en supberende van krachten. Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor vuyle en holle Sweeringe en Zeeren: Neemt het poeyer van Sarcocolla en siropt het daer in / of met Honingh vermenght zijnde / wordt het nuttelijck met wiecken daer op gelept. Matthiolus, Cæsalpinus.

Voor loopende Oogen, en schellen op de selve: Wordt de Sarcocolla in Eysel-melck geweeckt / en onder de Oogh-waters vermenght. Matthiolus.

Draken-bloedt, in 't Latijn *Sanguis Draconis*.

Gedaente.

DRaken-bloedt is een roode Craen / uytgedrooght bloedt niet ongelijck / vloeyende uyt een sekere Boom / hebbende een dicke harde stam boven in acht of negen zijde-tacken gescheiden. Deschoffe is oneffen en geklooven. Op de toppen van de tackskens zijn veel lange spitse bladeren / by een geboegt / die omtrent anderhalven voet langh / een vinger breedt / en in 't midden gelijck de Lisch-bladeren met een verheben ribbe versien zijn. De vruchten wassen gelijck de Dadelen, Druyf-wijs by een vergadert / de Krieken eenighsins gelijck / geel van verwe en suurachtigh van smaect.

Plaetse. Het wordt uyt de Canarische Eylanden over gebracht.

Aert en Krachten. Draken-bloet is matelijck verkoelende / maer meerder verdroogende van aert / en sterckelijck t'samen treckende en te rugge drijvende van krachten. Acosta, Clusius, Aloysius Cadamustus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vrouwelijke vlooden, Buyck-loopen en Bloedt-spouwen: Neemt Draken-bloedt een half bierendeel loots / sijn gestooten zijn de geest het met eenigh bequaem nat in. Matthiolus, Acosta.

Om het Bloet te stelpen en versche Wonden te genesen: wordt het Draken-bloedt onder andere genees-middelen vermenght. Clusius.

Styrax Calamita.

Gedaente.

DE Styrax Calamita is een wel rieckende vette vochtigheyt / in grepen / ghelijck de Amoniacum, stijf geworden. De Boom is van stam en bladeren de Queeboom niet seer ongelijck. De bloemen zijn wit / en van gedaente die van de Orangieboom gelijck. De vruchten zijn rondt / en soo groot als de Hasel-noten.

Plaetse. De Boom / daer de Styrax Calamita uyt traent / wast in Syrien, Silicien en Pamphilien: Hy wordt oock op andere plaetsen / van sijn vruchten voort gekomen zijnde / gebonden / maer brengt aldaer sijn Gom niet te voorschijn.

Aert en Krachten. De Styrax Calamita verwarmt / verdrooght en vermozwt. Matthiolus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor Hoest, Sincinge, Heestigheyt, Hoofst-pijn en verstopte Maendt-stonden: Hier tegen wordt de Styrax Calamita onder andere genees-middelen vermenght en in-ghenomen. Galenus.

Styrax Liquida.

Gedaente.

DE Styrax Liquida is een sterck-rieckende vette vochtigheyt / gelijck een dicke Balsen. Sommige vermeynen dat het selfde van Styrax Calamita, in Olie en Wijn gesmolten / gemaect is: Andere seggen dat het de Olie is uyt de vruchten van de Styrax Calamita boorn geperst. Noch zijnder die vast stellen dat het gemaect is van Myrrhe, die eerst in water geleyt / en dan uyt gedrukt wordt.

Plaetse. Het wordt van de selve plaetsen / daer de Styrax Calamita gevonden wordt / over gesonden.

Aert en Krachten. De Styrax Liquida verwarmt geweldig / maect murrus / maet te veel geroocken verweckt pijn in het hoofst / en slaperigheyt. Dioscorides.

China Wortel, in 't Latijn *Radix Chinae*.

Chinae.

Gedaente.

DE China Wortel is dick / hardt / geknoopt / buldtachtigh / van buyten roos ofte doncker-roodt / en van binnen witachtigh / een weynigh na den bleeck-roode treckende.

Plaetse. Dese wortel wast in China, en
D b wordt

wordt oock upt nieuw Spanjen en Peru ober gebracht / maer dan isse van binnen roffer.

Aert en Krachten. *De China Wortel* verwarmt matelijck / en verdrooght in den tweeden graedt / opent en drijft den Urijn en 't Sweet. *Fragosus, Garcias, Acosta.*

Medicinael gebruyk. Voor Pocken, langdurende Koortsen, Lammigheyt, Waterfucht, Gicht, verouderde Hooft-pijn, Geel-fucht, verstoptheyt van de Lever en 't Graveel: Bereydt een afzichtscl van dese wortel / gelijck als van het Pock-hour, en laet hier van drincken. *Monardus, Fragosus.*

Radix Jalappæ.

Gedaente.

Dese byemde wortel is byzyn of graachtig van berwe / anderzints de *Mechoacan* gelijck / waeromse oock van sommige swarte *Mechoan* genoemt wordt.

Plaetse. Dese wortel is voor eenige weynige Jaren upt Indien overgebracht.

Aert en Krachten. *De Jalappa* purgeert alderhande / maer insonderheyt de waterachtige vochtigheden / tot een vierendeel loots of vier scrupelen met eenigh bequaem nat ingenomen.

Mechoacan, in 't Latijn Radix

Mechoacannæ.

Gedaente.

Uit dese wortel spruyten veel lange / teere rancien / die sich om de bystaende steunselen bevestigen. *De doncker-groene bladeren* zijn breed / voor spits / harpigh / en die van de Winde wat gelijck. *De bloemen* zijn van bys groote bladeren gemaakt / in 't midden voort bringende een hoofdekken / soo groot als een Hasel-note: 't welck in sich beslyt twee zwarte zaden als kleyne Cicers. *De wortel* is langhwerpigh / dick en van binnen wit.

Plaetse. Dit Gewas komt voort in West-Indien en nieuw Spanjen.

Aert en Krachten. *De Mechoacan* is warm in den eersten en droogh in den tweeden graedt / en purgeert de slijmige en waterachtige vochtigheden. Men geeft hier van de kinderen omtrent een scrupel / en de volwassent een vierendeel loots of twee op een reys in. *Renodæus, Joh. Schroderus.*

Rabarber, in 't Latijn Rhabarbarum, Rheum.

Gedaente.

Dese wortel is seer dick / rondt / van buyten rosachtigh en van binnen upt den rooden na 't geel treckende / ende wanneer gewerckt ofte geknulsut wordt / een saffraenachtige verwe van sich gebende.

Plaetse. *De Rhabarber* wast in China, en wordt ons upt de Levant ober gesonden: maer die upt Moscovien komt wordt soo seer niet geacht.

Aert en Krachten. *De Rhabarber* purgeert de galachtige vochtigheden / maer sluyt daer na het lichaem weder toe / waerom het oock in alderhande Bupck-loopen gebesicht wordt. Men geeft 'er een vierendeel loots of twee op een reys van in / of men weecht 'er twee of drie vierendeel loots van in eenigh bequaem nat / om op een mael in te nemen.

Hermodactylus.

Gedaente.

De *Hermodactylus* is een bol ofte ajuprachte wortel / van binnen wit / en bequaem om lichtelijck gepulveriseert te worden.

Plaetse. *De Hermodactylus* wordt ons upt Sirien toegesonden.

Aert en Krachten. Dese wortel is warm en droogh in 't begin van den tweeden graet / en purgeert de dicke slijmerachtige vochtigheden / de selve upt de lede-maten of juncturen drijvende. Men geeft van de selve van een half tot anderhalf vierendeel loots op een reys in. *Renodæus.*

Turbith,

Turbith.

Gedaente.

Onder alle de Kruydt-beschrybers zijn verscheide meeningen / wat voor een Gewas voor de Turbith te houden zy: Mesue schrijft het te zijn de wortel van een venckelachtigh kruydt / dat vol melckachtigh sap is: Serapio en Avicenna houden 't voor de wortel van Tripolium: Actuarius voor de wortel van Alypum dioscorides, 't welck hy wit Turbith, of voor de wortel van Esula, het welck hy zwart Turbith noemt: Fuchsius voor de wortel van Thapsia: Garcias schrijft het te zijn een Gewas wiens wortel noch groot noch langh is. De steel is omtrent twee of drie palmen hoogh / een vinger dick / en als de Veyl langs de aerde kruppende. De bladeren en bloemen zijn die van de Heemst-wortel of witte Maluwe niet ongelijk. Hoe het zy / de Turbith die hedendaeghs in de Apotheken gebruykt wordt / komt met de ken-tekenen van Mesue voor geschreven / seer wel ober een: want onse Turbith is van binnen wit en gomachtig / van buyten grauw en licht om te bziien.

Plaetse. De Turbith groept in Indiën, en wordt van daer na Persien, Arabien en andere gewesten ober gesonden.

Aert en Krachten. De Turbith is warm en droogh in den derden graedt / en heeft een besondere kracht om de dicke / en tape slijmachtige vochtigheden uit de ver gelegene deelen te trecken en door den stoelgang uyt te drijven. Het wordt in substantie van twee tot vier scrupelen of anderhalf bierendeel loots in ghegeven: of men gebruykt daer van in infusie van een tot drie bierendeel loots. Mesue, Aegineta, J. Schroderus.

Radix Contrayerva.

Gedaente.

Dese breeemde wortel is de Cyperus van gedaente seer gelijk / waerom oock Bauhinus de selve Cyperus longus odoratus Peruanus genoemd heeft.

Plaetse. De Radix Contrayerva is eerst voor eenige Jaren uyt Peru ober-gebracht geweest.

Aert en Krachten. De Radix Contrayerva is warm in den tweeden graedt / 't zweetdrijvende / en 't vergift wederstaende van krachten. Monardis.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Vergift, Wormen, Pest, quaet-aerdige Koortsen en Kinder-pockjens: Neemt een half of geheel vierendeel loots van de gesooten wortel / en geeft het met bequaem nat in. Monardis, Joh. Schroderus.

Radix Curcuma.

Gedaente.

De Curcuma is een wortel van uytterlijck gedaente de Gember gelijk / van binnen geel / ende oock soodanige vertwe van sich gebende.

Plaetse. De Curcuma groept in Indiën.

Aert en Krachten. Dese breeemde wortel is warm en droogh in den tweeden graedt / bitter van smaect / openende / dun makende / afvagende / en verteerende van krachten. Ruellius, Clusius.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, Gal-blaes, Geel-sucht, Water-sucht, en verstopte Maent-stonden: Neemt een vierendeel loots van het poeper van dese wortel / en geeft het met Wijn of eenigh ander bequaem nat in. Matthiolus, Fuchsius.

Galigaen, in 't Latijn Radix Galangæ.

Gedaente.

De Galigaen is een breeemde wortel / met leden gelijk de Riet-wortelen onderscheyden / van buyten en binnen bruyn van vertwe / scherp van smaect en wel-riekende.

Plaetse. De Galigaen wordt uyt Indiën ober-gebracht.

Aert en Krachten. De Galigaen is warm en droogh in den derden graedt / openende

en dooz-snijdende van krachten. Matthiolum, Acoſta.

Medicinael gebruyck. Voor Winden en rauwigheyt van de Maegh, duyſelingh in 't Hooft, verſtoptheyt van de Lijf-moeder, Buyck-pijn, en Hert-kloppinge: Hier te- gen geeft een half of geheel vierendeel loots van de geſtoten wortel met Wijn in. Acoſta, Matthiolum, Fuchſus.

Gember, in 't Latijn Zinziber.

Gedaente.

De Gember heeft bladeren gelijk het Water-liſch, maer donckler-groen van verwe / die twee of driemaal op een Jaer vernieuwt worden. Het zaet is wit / wel- rieckende / wat langer als de groote Carda- mom, en lept in een dyie-hoekige gerimpelde Schelpen beſtooten. De wortel is hier te Lande by een yder genoegh bekend.

Plaetſe. De Gember groeyt in Ooſt-Indien.

Aert en Krachten. De Gember is ſterke- lijk verwarrende van aert / openende / dooz ſnijdende en dinn makende van krach- ten. Monardus, Garcias ab Horto.

Medicinael gebruyck. Voor verkourtheyt van de Maegh, Borſt, Ingewandt en ver- rottinge der vocht gheden: Hier toe wordt de Gember nutteliijk in Spijſe en onder an- dere genees-middelen gebruycht.

Zedoaria.

Gedaente.

De Zedoaria is een Gewas de Gember van gedaente by na gelijckende / en wordt daerom van de Indianen wilde Gem- ber genaemt: De beſte wortel is te achten / de geene wel rieckende / witachtigh / zwaer / ſonder worm-gaten en bitter van ſmaeck is.

Plaetſe. De Zedoaria waſt in China.

Aert en Krachten. De Zedoaria is warm en droogh in den derden graedt / dooz ſnij- dende / verſterckende / de winden beken- de en 't vergift wederſtaende van krachten. Garcias, Matthiolum.

Medicinael gebruyck. Voor pijn in de Maegh en Darmen, Wormen des Buycks, opgeſtopte Maendt-ſtonden, overtollige Brakinge en Buyck-loop: Neemt een vierendeel loots van de geſtooten wortel met Wijn of eenigh ander bequaem nat in: men kan de ſelbe oock in Wijn op zieden / en die Wijn laten drincken. Garcias, Rondeletius.

Voor een ſtinckende Adem en beſmette- lijcke Lucht: Knaut deſe wortel in de Handt / en ſlickt het dooz. Garcias.

Zarza Parilla.

Gedaente.

De Zarza Parilla is van bladeren de ſte- kende Winde gelijck. De wortelen / die uyt een groote dicke knobbelachtige har- de wortel en gerimpelt hooft ober beyde zijde ſeer veel voortſpruyten / zijn ſeer langh / ſon- der leden / buygeliijk / met een hardtach- tige zwarte ſchoyſſe bekleedt / gerimpelt / en binnen met een meelachtigh mergh gebuit.

Plaetſe. De Zarza Parilla waſt in Weſt-Indien.

Aert en Krachten. De Zarza Parilla is mateliijk warm / maer ſterckelijcker ver- droogende van aert / ende den Urijn en 't zweet-drijvende van krachten. Monardus, Garcias ab Horto.

Medicinael gebruyck. Voor de Pocken, Schurftheyt, Gicht, Sinckingen en andere gebreken daer uyt ontfiaen: Bereydt een afziedſel van deſe wortel / gelijck als van de China, en laet hier van drincken; hier op moet het zweeten bevoordert worden. Monardus, Matthiolum, Lobel.

Spica Nardi.

Geflachten.

Van de Spica Nardi zijn in de Apothe- ken twee ſoorten bekend / het eene Spica Nardi Indica, en 't ander Spica Nardi Cel- tica genaemt.

Gedaente. De Spica Nardi Indica is een vzeemde wortel / en brenght voort dunne en doze

doore beselingen / gelijck hantbloeken by een vergadert / uyt het midden van de welcke eenige bies-achtige bladeliens voort-spruyten.

De Spica Nardi Celtica brengh voort uyt dunne wel-riekende wortelen / die met veel blyue saselingen en lockachtige ranckliens behangen zijn / bleek geelachtigh en smalle bladeren. Het steelken schiet omtrent een palme of anderhalf hoogh op / ende de bloemliens zijn geel van verwe.

Plaetse. De Spica Nardi Indica wast in Oost-Indien. De Spica Nardi Celtica groeyt in Liguriën, Carinthien, en op de Alpes-bergen van Tyrol.

Aert en Krachten. De Spica Nardi Indica is verwarmende in den eersten / en verdroogende in den tweeden graedt / doorsnijdende / dun makende / en den Urijn afdrijvende van krachten. Galenus.

De Spica Nardi Celtica verschildt weynig in aert en krachten van de Spica Nardi Indica, maer is wat onstercker in werckinge.

Medicinael gebruyck. Voor beslooten Winden, opgestopte Maent-stonden, pijn in de Maegh, en Geelsucht: Hier tegen wordt de Spica Nardi in Wijn gekookt en ghedroncken / ofte eenighe grepen daer van onder andere genees-middelen vermengt.

Kemels-hoy, in 't Latijn *Schænantium*.

Gedaente.

Dat Gewas is een harde bies- of grasachtige Plante. De bloemliens zijn uyt den geelen bleek-roodt van verwe. De wortel is kleyen / hardt / en met veel kleyne beselingen in de aerde bevesticht.

Plaetse. Het groeyt in Arabia.

Aert en Krachten. Kemels-hoy is warm van aert / fijn van deelen / een weynigh t'samen-treckende van krachten. Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lijf-moeder, Lever en Mildt, Win-

den van de Maegh, Brakinge, de Hick, verstoptheyt en pijn van de Nierenen Blaes: Tegen de boozmoemde gebzecken wordt de *Schænanthum* onder andere genees-middelen vermengt ende gebzuyckt. Matthiolus, C. Durantus.

Agaricus.

Gedaente.

De Agaricus is een witte Kampernoelie wassende aen de Lorcken-boomen, onder de welcke boozde bese geacht wordt de witste / lichtste / booste / bzeucht-saemste / eerst soet / en daer na bitter / ende t'samen-treckende van smaect.

Plaetse. De Agaricus groeyt in Italien aen de Lorcken-boomen.

Aert en Krachten. De Agaricus verwarmt in den eersten en verdrooght in den tweeden graedt / en is openende / doorsnijdende / dun makende / afvagende / en de water- en slijm-achtige vochtigheden des lichaems door den kamer-gangh afdrijvende van krachten. Matthiolus, Dodonæus, Brunfelsus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van de Lever, Mildt, Lijf-moeder, Nieren, Engborstighet, Geel-sucht, Gicht, en vallende Siekten: Om dese gebzecken te genesen sal men het lichaem supberen met Agaricus, en van de selve van een tot twee vierendeel loots met Wijn of Honingh-azijn in geven / of laet'er van twee tot vijf vierendeel loots in eenigh bequaem nat weechen / en uytgeperst zijnde in nemen. Dioscorides, Melue, Galenus.

Peper, in 't Latijn *Piper*.

Geslachten.

De Peper wordt in ronde en lange Peper onderscheiden. De ronde Peper is wederom tweederley / zwart en wit.

Gedaente. Het Gewas dat ronde swarte Peper draeght / heeft teere / doch taye geknoopte rancken / waer mede het sich aen de bystaende steunselen oprecht / of langhs

de aerde versprept blijft leggen. Ht peder knoop of lidt spruyt nu aen d'een / en dan aen d'ander zijde een bladt / 't welck breekt / by na rondt / booz spits en met veel zenuwen dooz-loopen is. Omtrent dese bladeren groeyt de Peper Druyf-wijs aen een langhwerpighe steelken by een vergadert. De woortel is niet seer groot.

Het Gewas / 't welck witte ronde Peper boort brengh / is het voorwaende seer gelijck / alleen zijn de vruchten daer van / oock gedrooght zijnde / wit.

Het Gewas / waer aen de lange Peper boort komt / hoewel het eenighsins de swarte ronde Peper schijnt te gelijcken / nochtans zijn de bladeren teeder / bleeker-groen / korter van steelken / en meer gezenuwt. De vrucht is langhwerpig / gelijck het bloetsel van de Bercken-boom, van buyten aschgracut / en van binnen wit.

Plaetse. Alle dese soorten van Peper wort ons uyt Oost-Indien over gesonden.

Aert en Krachten. De swarte en voorwaenelijck de witte Peper is heet en droogh in den derden of in 't beginsel van den vierden graedt / dooz-snijdende dun makende en openende van krachten. Fragosus, Matthiolus.

De lange Peper is warm en droogh in den tweeden graedt / met een sachte scherpijghet en t'samen-trekinge. Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor een verkoude en vochte Maegh: Neemt vijf of ses heele witte Peper-kornen, en slijckse een uur boort de maeltijt dooz.

Voor Buyck-pijn, Vergift, duysterheyt van 't Gesicht, en andere gebreken uyt overvloedige vochtigheden en Winden ontsaen: Hier toe wort de Peper onder andere geneesmiddelen vermenght en ingenomen. Dioscorides, Galenus, Matthiolus, C. Durantus.

Cubeben, in 't Latijn *Cubebæ*.

Gedaente.

De Cubeben zijn vruchten van een Gewas / 't welck sich gelijck de Peper om de Boomen en bystaende steunselen be-

vesticht / dragende bladeren breeder als die van de Myrthus, maer snalder als die van de Granaet-boom. De bloemen zijn welriekende. De vruchten komen Druyf-wijs te voorschijn / peder aen een steelken afhangende.

Plaetse. De Cubeben wassen by de Peper. Aert en Krachten. De Cubeben zijn warm en droogh in den tweeden of in 't begin van den derden graedt / dun makende / verteerende / ende het Ingezwant / boort namentlijck het Hoofst versterkende van krachten. Lobel, Garcias, Acofta, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koude gebreken van de Herzenen, 't Herte, de Longh, Maegh, en Lijf-moeder: Wort den de Cubeben onder andere geneesmiddelen vermenght / ofte met Wijn ingenomen. Garcias, Matthiolus.

Cardamom, in 't Latijn *Cardamomum*.

Geslachten.

De Gewas is in groote en kleyne Cardamom van de Apotheken onderscheyden.

Gedaente. De groote Cardamom, die oock Paradijs Koren genaemt wort / is een langhwerpige drie kantige hauwe / van welke en groote den Day-steen gelijck; waer in hoeckigh / hardt / en specerijachtigh zaet beslooten leyt.

De kleyne Cardamom is een vrucht kleynder als een Hael-note / in sich beslypende veel hoeckigh zaet / maer kleynder als dat van de groote soorte.

Plaetse. De Cardamom wort ons uyt Indien over gebracht.

Aert en Krachten. De Cardamom is heet en droogh in den derden graedt / dun makende / versterkende en de winden scheydende van krachten / en wort tot de selve gebreyken / daer de Cubeben toe dienstigh zijn / gebreyckt. Matthiolus, C. Durantus, Garcias ab horto.

Amomum.

Gedaente.

Wat voor een Gewas voor de oprechte Amomum te houden is / hier van zijn verscheide meyningen. Den naerstighe Kruydt-ondersoecker C. Clusius beschrijft er drie soorten van / nochtan bekendt hy dat het zwaer is vast te stellen wat de oprechte Amomum is. Het geene daer voor in de Apotheken gebruyckt wordt / zijn tweederley zaden; het eene is een zwart rondt zaet / soo groot als een Peper-korne: het ander is kleyen / langhwerpig en spierpachtig van sinacch / en onder de naem van Amomum Creticum bekendt.

Plaetse. De Amomum in de Apotheken gebruyckelijck wordt ons uyt vzeemde Landen toe gesonden.

Aert en Krachten. De Amomum is verwarmende en verdroogende van aert / en wordt in de selve gebreken waer toe de Cubeben dienstigh zijn / gebruyckt.

Kruydt-nagelen, in 't Latijn Cariophylli.

Gedaente.

De Kruydt-nagelen zijn hier te Lande een peder genoeghsaem bekendt. De Boom daerse op groepen / is volgens Garcias, soo groot als een Laurier-boom, en volgens Clusius, als een Peren-boom, dragende bladeren die van de smal-bladige Laurier niet ongelijck. De Nagelen selfs zijn anders niet als de knoppen van de bloemen / de welke open gegaen zijnde / blaut wel rieckende bloemen voort brengen / in 't midden met veel paerlse dzaden verciert / en pder blat met drie witte stralen door lopen.

Plaetse. De Kruydt-nagelen worden ons uyt Indiën overbloedigh toe gebracht.

Aert en Krachten. De Kruydt-nagelen zijn warm en droogh in den derden graedt / en hebben een versterkende / openende / door smijdende / door dringende en dun ma-

kende kracht / met eenige t'samen-trekin ge vermengt. Matthiolus, Garcias, Fragosus.

Medicinael gebruyck. Voor koude gebreken van de Herzenen, 't Herte en de Maeg: Hier toe worden de Kruydt-nagelen onder de Spijse gebruyckt / ofte onder andere genees-middelen vermengt / en inwendigh en uytwendigh gebesigt. Matthiolus.

Voor besmettelijck en vuyle lucht: Kruytnagelen in tijden van pest geknauwt zijnde bebruyden de Menschen tegen de quade lucht Garcias.

Olifanten Luys, in 't Latijn Anacardium, Anacardus.

Gedaente.

De Anacardus is een vrucht van een onbekende boom / byyn-roodt van verwe / uytbeeldende de gedaente van eens menschen herte / ende in sich besluypende een kerne als een Amandel, tusschen de welke ende de blytste schoffe / een seer scherpe roffe Olie gebonden wordt.

Plaetse. Dese vrucht wordt veel in Oost-Indiën gevonden.

Aert en Krachten. De Anacardus is warm en droog in den tweeden graedt / versterckt de herzenen / en scherpt het verstandt en memorie. Joh. Schroderus.

*Coloquint-appelen, in 't Latijn**Colocynthis.*

Gedaente.

Het kruydt daer dese vruchten aen voort komen / is een vzeemt komkommerachtigh Gewas / en daerom van sommige Cucurbita Sylvestris genaemt. Het leyt met sijn ranchen ter aerde uytgespreyt / de welke met vzeede en op sommige plaetsen diep gesneden bladeren bewassen zijn. Het draecht bleeck geele bloemen. De vruchten zijn meest rondt gelijk Appelen / selden Peer-wijs of plat rondt / dese zijn eerst met een groen en daer na rijp geworden met een geel achtigh

achtige schoorſte bekleedt / onder de welcke ſich vertoont wit / ſacht / en voos mergh. Het zaet is dat van de Komkommers van gedaente gelijck / maer veel kleynder en ſeer hardt.

Plaetſe. Dit Gewas vindtmen veel in heete Landen / en wordt ſomtijds hier te Lande in de krupt-beminaers Hoben gezien.

Tijdt. Hier te Lande bloeyt het laet in de Somer / en bryngt ſeer ſelden rijpe vruchten voort.

Oeffeningh. Men zaeyt het in de Lente op een open-luchtige en wel ter Son gelegene plaetſe.

Aert en Krachten. Het mergh van de Coloquint-appelen is warm en droogh in den derden graedt / ſeer bitter van ſmaect / openende / ſuyverende / en afvagende van krachten. Het purgeert door een beſondere kracht alle galachtige vochtigheden / en dick tap ſlijm / het ſelbe treckende uyt de inwendige en vergelegen deelen des lichaems. Het zaet is ſoo geweldig niet om te purgeeren / als het mergh / en mach meer in gewicht / en met veel kleynder beroerten des Bupels ingenomen worden. Marthiolus, C. Durantus, Meſue, Lobel.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde pijn en duyſeling van 't Hooft, vallende Sieckte, Popelly, Engborſtigheyt, Kolijck of Buyck-pijn, Schurft, en Pocken: Indien nodigh is het lichaam in deſe verhaelde gebreken te ſuyveren / kan het ſelfde nuttelijck geſchieden met mergh van Coloquint-appelen, 't welck met Gom Tragant, Bdellium, Maſtick en andere dingen verbeterd is / men geeft van 't ſelfde tot twintigh grepen ſwaer op een reys in. Dodonæus, Joh. Schroderus.

Voor Davigheydt: Neemt Coloquint, zied het op in Olie; deſe uytgeperſte Olie druppelt in de Ooren. Dodonæus.

Voor Wormen des Buycks: Neemt de voorverhaelde Olie / en beſtrijckt 'er de Maſt van de Bupel mede. Meſue.

Myrobalanen, in 't Latijn *Myrobalani*.

Geflachten.

V An deſe vruchten zijnder hedendaeghs vijf ſoorten in de Apothecken bekent / als Myrobalani Chebuli, Citrini, Bellyrici, Indi, en Emblici, peder op een beſonderen Boom voort komende.

Gedaente. De Myrobalani Chebuli zijn de aldergrooſte langhwerpighe rondt / gelijck een kleyne Limoen of Perſick. De bladeren van deſe Boom zijn, die van de Perſick-boom eenighſins gelijck.

De Myrobalani Citrini zijn mede langhwerpighe rondt / maer geel van berwe / hebbende veel baſt vleesch / en een kleyne ſteen. De bladeren zijn die van de Sorben-boom gelijck.

De Myrobalani Bellyrici zijn rondt / en niet ſeer groot. De bladeren van de Boom zijn de Laurier-bladeren eenighſins gelijck / maer bleeker-groen van berwe.

De Myrobalani Indi zijn meeft acht-hoekigh / zwart of doncker-blaeuw van berwe / hebbende in plaetſe van een ſteen ſeer harde weeren. De bladeren zijn als die van de Wilgen-boom.

De Myrobalani Emblici zijn ſtukken van de geheele vrucht / die anders rondt / en niet groeven of booren door-loopen is.

Plaetſe. Deſe Gewaſſen komen uyt Ooft-Indien.

Aert en Krachten. De Myrobalani zijn houdt en droogh van aert / met eenige tſamen-treckinge vermengt. De Chebuli purgeeren eerſt de ſlijmerachtige vochtigheden / en daer na de gal. De Citrini drijven de geele / en de Indi de zwarte gal af. De Emblici en Bellyrici jagen de ſlijmige vochtigheden uyt het lijf. Meſue, Garcias, Marthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de ſlijmerige en galachtige Vochtigheden te ſuyveren: Neemt van de Myrobalanen anderhalf loot / weecht het in eenigh bequaem wat / door geſegen

segen zijnde / geeft het op een reys in. Maer indien men begeert datse meerder t'samen-treckinge of verstoppinge na laten sullen / soo geeft van het sijn gestooten poeper van Myrobalanen een half loot in. Lobel, Joh. Schroderus.

Voor loopende en ontfteecken Oogen: Stoot de Myrobalani Citrini tot een sijn poeper / en vermenght het onder de Oogh-salven. Matthiolus, Mesue.

Voor langhdauurende Koortsen en Water-sucht: Worden de geconsijte Myrobalani Chebuli nuttelijck gebuyckit. Garcias.

Voor de Speenen en Ambeyen: Neemt poeper van de Myrobalani Emblici, vermenght het met sap van wit Wolle-kruidt, en leght het daer op. C. Durantus.

Kraen-oogen, in't Latijn *Nux*

Vomica.

Gedaente.

Dit Gewas is plat-rondt / asch-graento van verwe / seer hardt / en bitter van smaect.

Plaetse. Het groeyt in Arabia.

Aert en Krachten. Dit Gewas doet sterckelijck braken / en veel gal en slijm lossen / een half loot van het poeper ingenomen zijnde. Het wordt mede onder de Præservativen vermenght: nochtans is het doodelijck vooz Honden en Hertten.

Oprecht *Dictamnus*, in't Latijn

Dictamnus Creticum.

Gedaente.

Dit breekt Kruidt heeft rondtachtige / en niet een dicke grijsse wolachtigheyt bekleede bladeren. De steelkens en de zijdetackskens zijn dun: op wiens toppen aerwijse geschubde bolleken / als acnde Strachas, te voorschijn komen / uyt de welke veel schoone purpere bloemkens voort spruyten. Het zaet leyt mede tusschen dese schubbekens besloten.

Plaetse. Dit Gewas wordt nergens als op het Eylant Candia gebonden.

Aert en Krachten. Oprecht *Dictamnus* is warm en droogh in den derden graedt / openende / afvagende / dun makende / en het vergift wederstaende van krachten. Dodonæus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor opgestopte Maendt-stonden, swaren arbeyt der barende Vrouwen, en om de Na-geboorte af te drijven: Neemt van dit Kruidt een half vierendeel loots / sijn gestooten zijnde / geeft het met Wijn in. Dioscorides, Theophrastus.

Om Splinters, Doornen en andere scherpe dingen uyt te trecken: Leght'er de bladeren van *Dictamnus* op. Dioscorides.

Voor Vergift, en beten van fenijnigh Gedierte: Hier tegen geeft dit Kruidt alleen of met andere genees-middelen onder Wijn vermenght in. Matthiolus, C. Durantus.

Sene, in't Latijn *Sena*.

Gedaente.

De *Sene* is een plante die alle Jaer vergaet / en is van gedaente de Lombaertse Linen eenighsins gelijk / doch de bladeren gelijcken beter die van de groote Myrthus, van de welke de Orientaelse *Sene* de aldergrootste voort brengen. De bloemen zijn geel / van vijf bladekens gemaect / en op dunne steelkens gevestight. Na de bloemen volgen platte kronnie en by na halbe-maens-wijse hauwen / de welke byn plat zaet in sich besluypen. De wortelen zijn langh en dun.

Plaetse. De *Sene* waest in Syrien, Egypten en Italien, en wordt ons van daer over gesonden. Maer hier te Lande in de Hoben gezaeyt zijnde / komt tragelijck voort / en verkrijght noch bloemen noch hauwen / want 't blijft qualijck drie maenden in't leven.

Aert en Krachten. De *Sene*-bladeren zijn warm en droogh in den eersten graedt / en hebben een besondere kracht om de aer-gebrande / waterachtige / slijmige en gal-achtige vochtigheden door den Kamer-gangh af te jagen. Sy worden nu ter tijde

Er

veel

veel van de Genees-meesters gebuyck / op verscheide wijze ingegeven / en met wint-brekende Genees-middelen verbeterd. Matthiolus, Fuchsius, Joh. Schroderus.

Aloë.

Gedaente.

De Aloë brenghet voort lange / breede / dicke / gladde / ongebogen / en aen de kanten gekertelde bladeren / die met botte stekelingen beset / en met een tap sap verbult zijn. Tusschen dese bladeren schiet de steel omtrent een voet hoogh op / de welcke met veel witte bloemen / volgens H. Tragus, of geel volgens Gesnerus, of incarnaten volgens Matthiolus, behangen is. De wortel is seer dicht.

Het Sap van dit Gewas is in de Apotheken in twee soorten gedeelt / het eene wordt Aloë Succotrina, en 't ander Aloë Hepatica genaemt.

Behalven de gemeene Aloë is 'er een ander in America wassende / en daerom Aloë Americana ghenaemt. Dit Gewas heeft grooter en dicker bladeren als de voorgaende / die oock met scherper punten aen 't eynde en rondom de kanten gewapent zijn.

Plaetse. De gemeene Aloë groeyt veel in Oost-Indien, van waer ons het sap over gesonden wordt. De andere wordt in West-Indien op veel plaetsen gevonden. Vende dese Planten worden oock hier te Lande in de Hoven van de Lief-hebbers der Krupden gesien en onderhouden.

Oeffeningh. De oefeningh die de Aloë hier te Lande begeert / kan men in het eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Lant-leven na sien.

Aert en Krachten. Het sap van de Aloë, te weten van de gemeene Aloë, is warm in den eersten / of gelijk andere seggen in den tweeden / en droogh in den derden gtaedt / seer bitter van sinaeck / openende / versterckende / supberende / t'samen-treckende en heelende van krachten. Daer-en-boven drijft het de gal en slijmachtige bochtigheden

door den Kamer-gangh upt het liif / en wederstaet de verrottinge. P. Æginera, Mesue.

Medicinael gebruyck. Om sachte Kamer-gangh te verwecken: Neemt tien of twintigh greppen van de Aloë's abonts voor den eeten in / en het sal u den volgende morgen sachten Kamer-gang verwecken; dit is goet de geelsuchtige / en die met een slappe Maeg en Wormen des Bupcks gequelt zijn: maer die de Anbepen onderhebighe zijn / moeten sich van des selfs gebuyck wachten. Dioscorides, Mesue.

Voor loopende Oogen: Wordt de Aloë onder de Oogh-waters vermenght. Dioscorides, Mesue.

Voor Wonden, oude Zeeren en Sweeringe: Stroopt'er het poeyt van Aloë in. Mesue, Galenus.

Voor sweeringe van de Mondt en Tantvleesch: Vermenght Aloe met Wijn en Honingh / en bestrijckt het daer mede. Dioscorides.

Voor Wormen van de Kinderen: Vermenght Aloe met Offen-gal en Azijn / doet het in een Ocker-noten dop / en bindt het op de Nabel van de Bupck.

Euphorbium.

Gedaente.

De Euphorbium, volgens de beschrijvinge van Dodonæus, heeft langhwerpige / dicke / konkommer-wijse groene bladeren / die wat gehoekt of gekant / en met dubbelde rpen van twaeltich doornen gewapent zijn. Upt dese bladeren wordt een seer scherp sap / Euphorbium genaemt / vergadert.

Lobel noemt de voorgaende een jonge plante van Euphorbium, en beschrijft eerst het geene hy Euphorbii arbor Cerei effigie live peruvianus Cereus vulgi noemt / seggende het te zijn een plante als een arm dick / negentien of twintigh Cubitus hoogh opschietende / en met rechte strepen geboort: In de buytenste uytstekende botte hoecken van

van de strepen witachtige doornkens strael-
wijs aen alle zijden uytgespreyt. Uit het mid-
den van dese strupcken spruyten komkom-
mer-wijse schepfels / smal van halse / gelijk
langhtwerpige dicke ronde bladeren / na de
gedaente van de strupck gefatsoeneert. Bin-
nen is een seer hardt en rondt houtken / van
een vupst dick / 't welck met wierachtigh
bleesch bekleedt is / vol tap gomachtigh
bitter sap. De bloeme groeyt aen 't opperste
van de plante / de welke dien van roodt
Vingerhoet-kruydt gelijk is / na de welke
schoon-roode vruchten volgen / by na ge-
lyck Vijgen gefatsoeneert / die goet van
smaeck zijn.

Plaetse. De Euphorbium wast in Africa,
maer wordt ons meest uyt West-Indiën
van Peru overgesonden. Dodonæus heeft het
tot Brussel en Lobel tot Antwerpen van een
blat in de aerde gesteken / sien boort groeyen.

Aert en Krachten. Het sap Euphorbium
genaemt / is heet en droogh in den vierden
graedt / dun van deelen / brandende en bla-
ren treckende van krachten. Daer-en-bo-
ven jaeght het sterckelijck de slijm en water-
achtige vochtigheden door den kamer-gang
uyt het lichaem / waerom het oock in
klepne quantiteyt en onder andere genees-
middelen vermenght zijnde / inwendigh ge-
bruyckt moet worden. Dodonæus, Reno-
dæus.

Medicinael gebruyck. Om de schelferinge
van gebroken Beenderen uyt te trecken:
Stroopt'er het poeper van Euphorbium op /
maer ondertusschen moet het omleggende
bleesch met plucksel of eenigh cieraet be-
waert worden. Dioscorides.

Voor Watersucht, en pijn van de Mildt:
Neemt poeper van Euphorbium, vermengt
het met Boom-olie / en bestrijckt'er de
suchtige Leden / en de Lincker-zijde mede.
Ravelingius.

Voor pijn en gebreken van de Zenuwen:
Neemt Euphorbium een deel / Boom-olie
twaelf deelen / Wasch soo veel van nooden
is / maect hier van een salften / en bestrijckt
daer mede. Galenus.

Voor het uytvallen van 't Hayr, en om
het Hayr te doen groeyen : Bestrijckt de
plaetse met Euphorbium, onder Olie van
Laurier of Beeren-vet vermenght. Ga-
lenus.

Ammoniacum.

Gedaente.

Ammoniacum is een Gom of Sap/bloe-
pende uyt een soorte van Ferula, by
de ouden Agasyllis, anders Ammoniacifera
genaemt : De beste is die supber / wat bit-
terachtigh van smaek / na de Castoreum
riekende / en in klepne stukckens of klom-
terkens gedeelt is. Van de Ferula besiet in
't Chiende Deel van dit Boeck.

Plaetse. De Plante die de Ammoniacum
boort brenghet groeyt in Africa, in 't Lant-
schap van Cyrenen.

Aert en Krachten. De Gom Ammonia-
cum is warm in den tweeden en droogh in
den eersten graedt / openende / vermozwen-
de / verterende / uyttreckende / en den vupck
weeck makende van krachten. Matthiolus,
Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Engh-bor-
stigheyt, vallende Sieckte, Flereijn, ver-
ouderde Hooft-pijn, Graveel, verstop-
heydt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder:
Geest van dese Gom een scrupel of half
vierendeel loots op een reys in. Matthiolus,
Dioscorides.

Voor alderhande harde en koude geswel-
len: Wordt de Gom Ammoniacum onder
Plaesters en Salven vermengt en gebruykt.
Galenus.

Galbanum.

Gedaente.

Galbanum is een Gom / tranende uyt
een soorte van Ferula, by de Ouden
Metopium, anders Galbanifera genaemt:
de beste is / die knozachtigh / vet / tap / sup-
ber / geelachtigh van verwe / en zwaer van
reuck is.

Ex 2

Plaetse.

Plaetse. De soorte van Ferula, de welke de Galbanum voort brengt / wast in Syrien.

Aert en Krachten. De Gom Galbanum is warm en droogh in den tweeden graedt / vermozgende / verteerende / schepdende en uyt treckende van krachten. Dioscorides, Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor verouderde Hoest, Enghborstigheid, verstopte Maentstonden, Fenijn en inwendige quetsuren: geeft dese Gom gelijk de Ammoniacum met Wijn in Dioscorides.

Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Laet de Vrouw aen de Galbanum riecken / en legt een plaester van Galbanum op de navel van de buick. Dioscorides, Matthiolus.

Voor vallende Sieckte en drayinge van 't Hooft: Laet de Siecken aen de Galbanum dickwils riecken. Dioscorides.

Voor Exter-oogen aen de Voeten: Legt'er een plaester van Galbanum op / de welke op eenige tydt sult laten leggen.

Sagapenum, Serapinum.

Gedaente.

Sagapenum is mede een Gomme voort komende uyt de Ferula: De beste is de geene die supber / van bukten rasachtigh / van binnen witachtigh / scherp van smaect en zwaer van reuck / of na den Looock riecken- de is.

Plaetse. Dese soorte van Ferula, waer uyt de Sagapenum bloeyt / groeyt in Medien.

Aert en Krachten. De Gom Sagapenum is warm in den derden / en droogh in den tweeden graedt / dun makende / openende / uyttreckende / ende de tape slijm en waterachtige vochtigheden purgerende van krachten. Uytwendigh gebuyck heeft het de werkinge van de Galbanum. Mesue, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Watersucht, verouderde Hoest-pijn, Hoest, Engbor-

stigheid, vallende Sieckte, Lammigheid, Buyck-pijn, verstoptheit van de Mildt, en opgestopte Maentstonden: Neemt van dese Gom een half of geheel vierendeel loots / maect'er pillen van / en geeft het op een reys in. Mesue.

Opopanax.

Gedaente.

Opopanax is een Gomme / bloeyende uyt het Panax Heracleum, van ons in het Chiende Deel deses Kruidt-boecks beschreven: De beste is 't welck van bukten Saffraen-verwigh / van binnen wit of geelachtigh is / seer bitter van smaect / sterck van reuck / en in 't water gesmolten melckachtigh word.

Plaetse. De Opopanax komt uyt Syrien.

Aert en Krachten. De Gom Opopanax komt in aert en krachten met de Sagapenum over een.

Asa Fætida.

Gedaente.

De Asa Fætida is een Gomme of Say van een vzeemt Gewas / Lafer of Silphion genaemt: Het beste is 't geene na de Looock rieckt / en tap is.

Plaetse. De Plante / waer uyt de Asa Fætida traent / wast in Medien, Lybien, en Syrien.

Aert en Krachten. De Asa Fætida is verwarmende in den derden graedt / openende / dooz-slijdende / en dun makende van krachten. Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheit en opstijginge van de Lijf-moeder: Geest van de Asa Fætida van tien grepen tot een half vierendeel loots in. Het wordt heden-daeghs veeltyds van de Vrouwen / die met dit gebreck gequelt zijn / aen de hals gehangen. Dioscorides.

Voor een geswollen Mildt: Hier tegen wordt dese Gomme onder de Mildt-plaesters of Salven vermenght. Dioscorides.

Voor

Voor de Fijt aen de Vingers: *Neemt* Afa Fætida, vermenght het onder 't wit van een *Ep* / en legt het daer op. Joh. Schroderus.

Gummi Animæ.

Gedaente.

Dit is een heldere en ypt den witten na den geelen treckende *Herst* / vloeyende ypt seer hooge *Boomen* / de welke in America of Nieuw Spanjen wassen.

Aert en Krachten. *De* Gom Animæ is warm in den tweeden / en vochtigh in den eersten graadt / dun makende / schepdende / en t'samen-treckende van krachten. Het wordt voornamentlijk gebuycht tot pijnlijcke en koude gebreken van de *Herst*en en *Zenuwen*. Amatus, Garcias.

Ladanum, Labdanum.

Gedaente.

De Ladanum is een herstachtige welriekende vochtigheyt / die in de *Somer* op de bladeren van de *Cistus Ledon* (zijnde een heesterachtigh *Gewas* met langhwerpig spits doncker-groene bladeren bekleet / en met witte bloemkens ghelijck kleyne *Rooskens* vertiert) gebonden wordt / en is doncker-graet van verwe / en ontfleken zijnde / een seer aengename reuck van sich gebende.

Plaetse. Het wordt ons ypt Africa, en het *Eplandt* Cyprus of Candia overghesonden.

Aert en Krachten. *De* Ladanum is verwarmende en verzoogende van aert / vermozwende / verteerende / rijp makende / openende / t'samen-treckende / en pijn stillende van krachten. Matthiolus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor het uytvallen des Hayrs: *Neemt* Ladanum met Myrrhe, *Wijn* en *Olie* van Myrtus vermenght / en bestrijckt'er het *Hoofd* mede. Dioscorides.

Voor pijn van de Ooren: *Neemt* La-

danum met *Wijn* of *Olie* van *Roosen* vermenght / en druypt het in de Ooren. Dioscorides.

Om de Lick-teecken te verdrijven: *Smelt* de Ladanum in *Wijn* / en bestrijckt'er de *Lick-tekenen* mede. Dioscorides, Galenus.

Om de Na-geboorte af te drijven: *Leght* de Ladanum op gloeyende koolen / en laet de roock van onderen ontfangen. Dodonæus.

Voor quade en besmettelijcke Lucht: *Bersocht* het *Hups* met Ladanum, 't welck door sijn lieffelijcke reuck alle stanch verdrijft.

Voor *Buyck-loop*, en om de *Urijn* af te drijven: *Neemt* een weynigh van Ladanum, en geeft het met oude *Wijn* in. Dioscorides.

Gutta Gamba, Ghitta Femour.

Gedaente.

Gutta Gamba is een yptgedrooght *Sap* van een onbekende *Plante* / waerom sommige meenen dat het van verscheyde *Sappen* gemaect en bereyt is. Door 't beste wordt gehouden 't geene supder en geelachtigh van verwe is.

Plaetse. Dit yptgedrooght *Sap* wordt ons ypt China overgebracht.

Aert en Krachten. *De* Gutta Gamba jaegt af van onderen en van boven de slijmige en waterachtige vochtigheden / en wordt daerom tegen de gebreken daer ypt ontsaen / nuttelijck gebuycht: men geeft daer van ses tot veertien grepen op een reys in. C. Clavius, Joh. Schroderus.

Scamonea.

Gedaente.

De Scamonea is van rancken of steelen / bladeren en witte kloeg-wijse bloemen de sachte *Winde* seer gelijck / maer de wortel is langh / dick / van buyten brynn / van binnen wit / en met melkachtigh *sap* gevult. Yt dese wortel wordt het *sap* 't welck onder

342 Het Twaelfde Deel des Nederlandtsen Kruydt-boecks.

onder de naem van Scammonium by de Genees-meesters en in de Apotheken so seer bekend is / vergadert.

Plaetse. Dit Gewas groeyt veel in Syrien, van waer ons het sap van de wortel toe gesonden wordt. Het is hier te Lande oock van byeenit zaet voort gekomen / en heeft sijn bloemen in May, Juny en July gedragen.

Aert en Krachten. Het sap ofte de Scammonium is matelijck warm en droogh van aert / en heeft een besondere kracht om de Gal-en waterachtige vochtigheden door den stoelgangh sterckelijck af te drijven. Het wordt van ses tot twintigh grepen in gegeven. Dodonæus.

Indiaens Suycker-riet, in 't Latijn
Arundo Saccharina Indica, Saccharum.

Gedaente.

Dit Riet-gewas schiet seven of acht voeten hoogh op: de struyck is wat dicker als een dupin / met knoopen in veel leden gescheijden / en met soet / sappigh / wit / voeg mergh gebult. De bladeren zijn twee cubitus langh / seer smal / rouw / en in de cenghte gestreept. De bloem komt aer-wijs lgelijck die van Zorgh-zaet te voorschijn. De wortel is die van 't Riet niet ongelijck / doch soeter / sapachtiger / en niet soo houtachtigh.

Plaetse. Het Suycker-riet wast veel in Oost-en West-Indien, waer van daen ons

de Suycker in groote meenichte toe-gesonden wordt.

Aert en Krachten. De Suycker is warm en vocht in den eersten graedt / asbagede / ontdoende en teerende van krachten. C. Bauhinus, Matthiolus.

Opium.

Gedaente.

De Opium is een gomachtigh sap uyt de gequetste bollen van de Heul vergadert. Dooz de beste Opium, de welke hier te Lande in de Apotheken gebuycht wordt / is te houden / dat zwaer / hardt / lichtelijck te ontficken / van reuck zwaer en slap-verweckende / gelyck de Heul, bitter van smaect / van verwe de Aloe gelyckende / ende licht om te smelten is.

Plaetse. De Opium wordt ons uyt Indien en Turckyen oer gesonden.

Aert en Krachten. De Opium wordt van sommige warm / en van andere koudt van aert te zijn geoordeelt: hoe het zy / het en wordt in soodanige groote quantiteyt niet gebuycht / dat het dooz sijn hitte of koude eenige schaden by brengen kan. Daer-en-boven heeft de Opium een besonderen kracht / om de ontfelde Geesten te bedwingen / slaep te verwecken / en alsoo de pijn te benemen: het moet nochtang voorsichtigh / wel bereydt zijnde / en in seer klepne quantiteyt ingenomen worden. Scribonius, Joh. Schroderus.

E Y N D E.

Register der Nederduytsche Namen

Van de

*Boomen, Heesteren, Boom-gewassen, Kruyden, Planten, en vreemde
Droogen, in desen Nederlandtsen Herbarius of Kruydt-
boek begrepen.*

A.		B.	
 Aelbessenboom	43	Arons-baert	91
Aert-akers	62	Artifocken	170
Aert-noten	62	Aspergiens	316
Aert-mosch	99	Averone	243
Aert-veyl	104	B.	
Aert-roock	210	B Alfem	236
geel	211	Balfem-appel	228
Aert-besien	305	Manneken	228
Affodillen	262	Wijfken	228
Ajuyn	314	Beecke-boom	135
Akeleye	256	Beeck-schuym	144
Alant-wortel	187	Beeren-klauw	216
Alfs-rancke	149	Duytse	161
Alfem	119	Beeren-oor	273
gemeene	119	Beer-wortel	289
Roomse	175	Beemt-distel	163
Zee-alfem	138	Belvedere	253
Algoede	120	Benzoin	324
Aloe	338	Bercken-boom	7
Aloes-hout	318	Bertram	188
Amandel-boom	18	wilde	189
Ameos	289	Bernagie	227
Andoren	68	Bergh-polium	233
witte	68	Bergh-calament	241
water-Andoren	129	Betonic	174
S. Anteunis-kruydt	144	bruyn	174
Andyvie	301	witte	278
Anemone	247	water Betonic	144
Angelieren	255	Biet	301
Angelica	290	Biet-wortelen	301
Anijs	286	Bies-loock	316
Appel-boom	10	Biesen	126
Appel der Liefde	208	Bilsen-kruydt	114
Appelen van Ethiopien	208	swart	114
Arabische Gom	325	wit	209
		geel	209
		Bingel-kruydt	96
		Bijlkens-kruydt	218
		Byvoet	67
		Blaes-noten	29
		Blaeuw-bessen	50
		Bladeloose	110
		Bloem van Constantinopolen	256
		van Chalcedonien	256
		Bloedt-wortel	275
		Boeck-weyt	59
		Boecken-boom	2
		Boelkens-kruydt	128
		Bocks-baert	162
		Bocks-kullekens	278
		Boom des levens	26
		des doodts	27
		Boom-mosch	100
		Boonen	60
		Roomse	60
		Turckse	60
		Velt-boonen	60
		Borlekens-kruydt	117
		Botter-bloemen	152
		Braem-besien	44
		Brasilie Peper	216
		Brem	48
		Bryonie	102
		Bruynelle	112
		Bruyn-heylige	240
		Bruynettekens	271
		Bux-boom	38
		C.	
		C Ampher	324
		Canariën-zaet	59
		Caneel-boom	320
		Caryo-	

R E G I S T E R.

Caryophyllate	91	Dol-appel	209	gemeen	122
Carde Benedict	168	Dragon	308	groot	122
Cardamom	334	wilde	189	kleyn	122
Castanien-boom	15	Draken-bloedt	329	Framboysen	44
Chalotten	315	Dravich	59		
Christus-oogen	254	Druyven-kruydt	185	G.	
China-wortel	329	Duyfent-koren	109	G Agel	51
Ciceren	220	Duyfent-bladt	83	G Galega	219
Cichorey	302	water Duyfent-bladt	125	Galigaen	331
Citroen-boom	20	Duytfe Mezereon	53	Ganse-bloemen	72
Citrullen	311	Duyvels-beet	70	Ganserick	157
Cypressen-boom	25	Duyvels-broodt	100	Gansen-voet	162
Coloquint-appelen	335	Duyvels-melck	197	Gansen-distel	172
Confilie de Greyn	240	Duyve-kervel	210	Geers	58
Cornoelien-boom	9	Dulle-kervel	78	Geyten-bladt	54
Cubeben	334	Dulle-besien	207	Geyten-baert	145
Curcuma	331			Gember	332
		E.		Genever-boom	23
D.		E Del Lever-kruydt	186	Gentiaen	191
D Adel-boom	323	E Eeren-prijs	183	Gerste	58
D Damast-bloem	252	Manneken	183	Gerwe	83
Deck-riet	134	Wijfken	184	Ginoffelen	255
Denne-boom	28	groot	184	Glas-kruydt	108
Deur-was	120	kleyn	184	Glit-kruydt	148
Dille	285	kruypende	184	Gouwe	98
Dictamnium van Candien	337	Velt- Eeren-prijs Manne-		ftinckende	98
		ken	184	kleyne	143
Distelen	163	Egelantier	40	Godts-genade	275
Beemr-distel	163	Eycken-boom	1	Godts-gratie	195
Dauw-distel	172	Elfen-boom	3	Gom Dragant	325
Dry-distel	164	Ende-krooft	124	Caran	326
Gansen-distel	172	Eppe	140	Lacke	327
Gulden-distel	167	wilde	140	Gouts-bloemen	269
Hafen-distel	172	water-Eppe	141	Gras	158
Kruys-distel	165	Erven	221	Beemt-gras	158
Bastaert Kruys-distel	166	wilde	221	Bies-gras	158
Onfer Vrouwen Distel	169	Erwten	61	Kreupel-gras	160
		Efel-komkommers	199	Lieffelijck gras	223
Roomse Distel	167	Effchen-boom	3	Lidt-gras	158
Sterre-distel	166	Ever-wortel	164	Oogen-trooft-gras	159
Wegh-distel	163			Riet-gras	135
Distel met wolagtige bloem-		F.		Verckens-gras	160
knoppen	168	F oenegriek	224	van Parnaso	159
Doorn-appel	172	wilde	86	met veel bloemen	159
Docke-bladeren	136	Fie-kruydt	110	wit gestreept Gras	223
Donder-baert	109	Fluweel-bloemen	281	Gravinnen-kruyt	108
Dotter-bloemen	138	Fonteyn-kruydt	122	Gries-hout	319
				Guy-	

R E G I S T E R.

Guycheihey 87
 Gulden weder-doot 99
 Gulden-hayr 99
 Gulden-distel 167
 Gulden Roede 178
 Gulden Appel 208

H.

H Adich 149
 Hagedoorn 46
 Hanekammekens 83
 Hanen-voet 152
 vreemde 246
 Bosch-Hanen-voet 246
 knobbelachtige 246
 van Constantinopolen 247
 met witte bloemen 246
 met gras-achtige bladeren 246
 van Slavonien 246
 van Portugael 247
 Handekens-kruydt 279
 Manneken 279
 Wijfken 280
 Harts-tonge 92, 200
 Haselaer 14
 Hase-kullekens 278
 Hase-poten 82
 Hasen-distel 172
 Hasel-wortel 193
 Haver 59
 Haver-effchen 4
 Havicks-kruydt 85
 Heemst-wortel 154
 vreemde 226
 Heyde 49
 kleyne 49
 groote 49
 Heydensch Wondt-kruydt 178
 Hemels-dauw 222
 Hennep 65
 Herick 76
 Herts-hoy 90
 Herts-hoorn 108

Herts-geſpan 107
 Heultamme 249
 wilde 63
 gehoornde 250
 doornachtige 250
 Hinne-beſien 44
 Hirs 58
 Hyſop 234
 Hyacinthen 267
 gemeene 267
 Orientaelſe 267
 met Druyf-wijſe bloemen 267
 geſterrede 267
 Hoef-bladeren 66
 Hoender-beete 88
 Hoi-wortel 212
 valſch 211
 Honts-kerſſen 55
 kleyne 56
 groote 55
 roode 55
 ſwarte 55
 blauwe 56
 Honts-kullekens 278
 Honts-tonge 92
 Hoppe 74
 Hult 47

I.

J Alappe 330
 S. Jacobs-kruydt 76
 S. Jans-kruydt 155
 S. Jans-broodt 321
 Jaſmijn 41
 Iben-boom 27
 Jijuben 323
 Indiaenſe Kerſſe 198
 Indiaens Panick-koren 217
 Indiaens Suycker-riet 342
 In-groen 111
 S. Jobs tranen 217
 Ireas 264
 Judas-boom 30
 Juffrouw-marck 140

K.

K Aerden 170
 Kalſs-voet 91
 Kalſs-ſnuyte 257
 Kalmus 130
 Kamillegemeene 71
 Roomſe 243
 ſtinckende 72
 Kamper-foelie 54
 Kamper-noelie 100
 Kapper-boom 31
 Kappers met hauwen 222
 Karrewey 286
 Katten-kruydt 244
 Kauwoerden 310
 Keykens 255
 Kemels-hoy 333
 Kees-kruydt 153
 Kerſſe-boom 13
 Kerſſe 308
 Indiaenſe 198
 water-Kerſſe 127
 winter-Kerſſe 128
 Kervel 296
 Naelde-kervel 77
 dulle Kervel 78
 wilde Kervel 296
 Klap-rooſen 63
 Klaveren 81
 beemt-Klaveren 81
 wel-rieckende 82
 ſteen-Klaveren 82
 kleyne ſteen-Klaveren 82
 gehoornde Klaveren 82
 ſuure Klaveren 86
 heefterachtige Klaveren 224
 water-Klaveren 133
 Indiaenſe Klaveren 223
 ſtekende Klaveren van
 Candien 223
 Klaveren met gekronckelde
 hauwen 224
 Kleef-kruydt 73
 Klim-op, 54

Y y

Klid-

R E G I S T E R.

[illegible]

R E G I S T E R.

Moer-besien-boom	16
Moeder-kruydt	238
Moly	262
Serpent-Moly	262
van Indiën	262
Monnicks-kruyne	168
Monthout	36
Mosch	99
Aert-mosch	99
Longe-mosch	99
Boom-mosch	100
Mostaert	306
gemeene	306
witte	306
wilde	306
Motte-kruydt	152
Munte	240
water-Munte	147
Muur	88
Zee-Muur	139
Muur-peper	110
Muyfen-oor	113

N.

N Acht-schade	84
slaep-makende	207
groote	207
Naelde-kervel	77
Nagel-kruydt	113
Narcissen	267
Nardus-zaet	244
Navel-kruydt	281
water Navel-kruydt	138
Netelen	79
brandende	79
dooven	79
groote	79
kleyne	79
Roomse	79
stinckende	79
Nies-wortel	201
witte	201
swarte	202
Nipte	244
Noten-Muscaet-boom	319

O.

O Cker-noten-boom	13
Oleander-boom	22
Olifanten Luys	335
Onderhave	104
Onser Vrouwen Distel	169
Onser Vrouwen Mantel	175
Onser Vrouwen Melk-kruyt	177
Orangien-boom	20
Orant	257
Orega	239
Bock-orega	240
Offen-tonge	227
wilde	75
Osterlucie ronde	212
lange	213
Oyevaers-beck	274
knobbelachtige	274
na muscus rieckende	274
met bladeren van Botter-	
bloemen	275
bergh Oyevaers-beck	275

P.

P Adde-stoelen	100
Paerts-bloemen	72
Paerde-bloemen	156
Paerde-staert	145
Palm-boom	38
Papen-kullekens	91
Papen-hout	52
Papen-kruydt	156
Papegayen-kruydt	300
Parey	316
Pastinaken	313
Patich	304
water-Patich	155
Patientie	304
Peere-boom	10
Peerlen-kruydt	181
Peën geele	313
witte	313
Penfeen	82
Penninck-bloemen	253
Penninck-kruydt	148

Peper

ronde swarte	333
ronde witte	333
lange	334
Brasilie	215
valsch Brasilie Peper	216
van Guinca	216
Peper-kruydt	214
Peper-wortel	312
Perfen-kruydt	137
Perfiken-boom	16
Pestilentie-worte l	136
Pietercelie	294
Pimpernoten	29
Pimpinelle	244
Pionien	276
Pistachien	323
Platanus-boom	29
Plompen	123
witte	123
geele	123
kleyne	124
Pock-hout	318
Poleye	232
Pompoenen	310
Populier-boom	4
Porceleyn	304
Prangh-wortel	45
Pruymen-boom	12

Q.

Q Ualster-boom	4
Quee-boom	11
Quendel	120

R.

R Abarber	330
Radijs	312
Rakette	307
tamme	307
wilde	307
vreemde	307
Zee-Rakette	307
Rapen	311
Reynvaern	77
Reynette	145
Reur kruydt	106

Y y 2 groot

REGISTER.

groot	106	Ooftenrijckſe met roode	Speer-wortel	187	
kleyen	106	bloemen	281	Speurie	59
Rhijn-beſien	47	met purpere bloemen	281	Spinagie	300
Ridder-ſpooren	269			Sporcken-hout	51
Riet	134	met witte bloemen	282	Springh-kruydt	197
Riet-gras	135	van Indiën	282	Stal-kruydt	45
Roode Ratelen	161	met kinderkens	282	Standel-kruydt	278
Rogge	57	met geplackte bladeren	282	Steen-breecke	118
Roomſe Diſtel	167			Steen-ruyte	115
Roofen-boom	40	Scorpioenen-kruydt	182	Steen-varen	115
roode Provincie Roofen	40	Scharleye	335	Steen-zaet	181
witte	40	Scheerlingh	78	Stekel-beſien	43
fluweel-Roofen	40	Schijs-beſien	53	Sterre-kruydt	271
Pat-Roofen	40	Sebeſten	312	Zee-Sterre-kruydt	148
Muſcus-Roofen	40	Seep-kruydt	280	Sterre-diſtel	166
Caneel-Roofen	40	Selderie	294	Stichas-kruydt	231
geele Roofen	40	Sene	337	Sumach-boom	33
Honts-Roofen	40	Senegroen	111	Suringh gemeene	303
Duyn-Roofen	40	Sermontaine	287	Roomſe	303
Gelderſe Roos	41	Serpents-tonge	132	Suycker-wortelen	313
Koren-Roofen	67	Schili van Marſeillien	288	Swaluwe-wortel	204
Klap-Roofen	63	van Candien	288	Swarte Jacea	155
Roofen-wortel	189	Seven-boom	24		
Rupſe	224	Seven-getijden-kruydt	238		
		Sigmaers-kruydt	155		
		Synnauw	175		
		Syringa witte	37		
		blauwe	37		
		Slacken-huyskens	224		
		Slangen-hout	319		
		Slangen-hoof	75		
		Slee-doorn	46		
		Sleutel-bloemen	278		
		Smack-boom	33		
		Smeer-wortel	190		
		gemeene	190		
		Spaenſe	190		
		kleyne	190		
		Soethout	191		
		Sondauw	116		
		Sonne-bloem	272		
		Sorben-boom	34		
		Sorgh-zaet	217		
		Sots-kullekens	278		
		Speen-kruydt	143, 192		
		groot Speen-kruydt	143		
		Speer-kruydt	132		

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

REGISTER

Varen	95	Vorschen-beet	124	Wieroock	328
Manneken	95	Vosse-kullekens	278	Wilde Carthamus	168
Wijtken	95	W.		Wilt Wolle-kruydt	70
groot-Varen	96	W Ael-wortel	157	Wilgen-boom	6
water-Varen	96	Wal-stro o	74	Winde	101
Boom-varen	96	Walt-meester	245	Wijngaert.	56
steen-Varen	115	Water-andoren	129	Wijnruyt	237
Veen-besien	50	Water-eppe	141	Winter-groen	112
Veyl	54	Water-kerffe	127	Winter-kerffe	128
Velr-cypres	183	Water-klaveren	133	Winter-roosen	273
Venckel	284	Water-linsen	124	Wit Wolle-kruydt	70
Verckens-venckel	285	Water-munte	147	Wolfs-besien	103
Veneetse Alcea	210	Water-havel-kruydt	138	Wolfs-wortel	248
Verckens-broodt	93	Water-nooten	125	Wolfs-melck	197
Verckens-venckel	285	Water-patich	155	Manneken	197
Vier-kruydt	203	Water-peper	146	Wijfken	197
Vijf-Vinger-kruydt	104	Water-pungen	135	Zee	197
water Vijf-vinger-kruydt	138	Water-Slangen-kruydt	133	Sonne-wendende	197
Vijgen-boom	19	Water-vijfvingerkruyt	138	Springh-kruydt	197
Vijgh-boonen	261	Water-violieren	126	Kroonkens-kruydt	197
Vincoorde	194	Water-wederick	131	Duyvels-melck	197
Vingerhoet-kruydt	254	Wederdoodt	116	Wonder-boom	196
Violen	251	Wederick	131	Wouwe	65
Violieren	252	oprecht	131	Y.	
steen-Violieren	252	bastart	131	Y Del-haver	60
water-Violieren	126	Water-wederick	131	Ypen-boom	9
Vissel-kruydt	77	Weeghbree	150	Yier-kruydt	185
Viurna van de Françoisen	31	groote	151	Z.	
Vlas	64	kleyne	151	Z Ee-Alfsem	138
wildt Vlas	64	Zee-Weeghbree	151	Zee-muur	139
Vlier-boom	8	water-Weeghbree	151	Zee-porceleyn	51
Vloy-kruydt	180	Roos-achtige Weeghbree	151	Zee-lonchus	172
Vogels-nest	295	Wegh-di-tel gemeene	163	Zee-Sterre-kruydt	148
Vogel-voet	78	witte	164	Zeewer-zaedt	244
Vokelaer	72	Wicken	61	Zee-winde	139
		Wier	140	Zee-Wolfs-melck	197

Eynde van 't Duytse Register.

Register der Latijnse Namen ,

Van de

*Boomen , Heesteren , Boom-gewassen , Kruyden , Planten , en vreemde
Droogen , in desen Nederlandtsen Herbarius of Kruydt-
boeck begrepen.*

A.								
	Bies	28	Amygdalus	18	Alcyrum	90		
	Abrotanum	243	Ammomum	335	Asclepias	204		
	Abſynthium	vul-	Ammoniacum	339	Aspalathus	318		
	gare	119	Anacardium	335	Asparagus	316		
Romanum	175	Anacardus	335	Asperula odorata	245			
Marinum	138	Anagallis	87	Asphodelus	262			
Abutilon	226	Androsæmon	182	Asplenium.	115			
Acanthus	216	Anemone	247	Aster Atticus	271			
Acetosa	303	Anethum	285	Atriplex	299			
Acetofella	86	Angelica	290	fætida	210			
Acorus	130	Anguria	311	hircina	210			
Æthiopis	199	Anisum	286	Attractili	168			
Agallochus	318	Anthirrinum	257	Avena	58			
Agaricus	333	Anthora	249	Auricula urſi	273			
Agnus Castus	35	Aparine	73	Azedarach	29			
Agrifolium	47	Aphace	62					
Agrimonia	101	Apium	140	B.				
Aizon	109	aquatile	141	B Alfamina Mas	228			
Alcea vulgaris	155	Hortense	294	fæmina	228			
veneta	210	Arachus	61	Basilicum	232			
Alchimilla	175	Latifolius	219	Barba hirci	126			
Alkekengi	205	Arbor vitæ	26	Bardana	80			
Alyſſon Saleni	195	Judæ	30	Bdellium	323			
Alliaria	162	Argentina	157	Becabunga	135			
Allium	315	Aristolochia fabacea	212	Behen Rubrum	282			
Alnus	7	Rotunda	212	Album	282			
Aloë	338	longa	213	Bellis	160			
Alfine	88	Clematitis	214	Benzoin	324			
Marina	139	Armoracia	312	Berberis	42			
Althea	154	Arundo	134	Beta	301			
peregrina	226	lithospermos	217	Betonica	174			
floribus luteis	226	ſaccharina Indica	342	aquatilis	144			
Amaranthus purpureus	281	Arthemisia	67	Betula	7			
Ambrosia	175	Arum	91	Bifolium	121			
Ameos	289	paluſtre	133	Biſtorta	92			
		Aſa fætida	340	Blattaria	152			
		Aſarum	193	Blitum	300			

R E G I S T E R.

Eryum

R E G I S T E R.

Ervum	221	Gelsemium	41	Helleborastrum	203
Eryngium	165	Genista	48	Hemerocallis	259
Montanum recentiorum		Gentiana	191	Chalcedonica	259
Lobelli	166	Geranium	274, 275	Hepatica	186
Spurium quartum Dodo-		Ghitta Jemou	341	Hepaticum trifolium	186
næi	166	Gingidium	297	Herba Benedicta	91
Erysimum	117	Gladiolus	263	Jacobeæ	76
Eupatorium	128	Glans terrestris	62	Judaica	148
Euphrasia	159	Glycyrrhiza	191	Paris	103
Evonymus	52	silvestris	86	Stella	108
F.		Gramen	158	Trinitatis	82
Faba	60	Arundinaceum	135	Hermodactylus	330
Fagotriticum	59	Medicatum	158	Hieracium	84
Fagus	2	Junceum	158	Hirundinaria	204
Foeniculum	284	Polyanthemum	159	Hordeum	58
Fœnum græcum	224	Pernasium	159	Hyacinthus	267
silvestre	86	Mannæ	222	Hydropiper	146
Ferula	292	Panniculofum	223	Hyoscyamus niger	114
Ficus	19	Phalaroides	223	albus	209
Filago	107	Sulcatum album	223	luteus	209
Filipendula	295	Gratiola	195	Hypericum	155
Filix	95	Grossularia	43	Hyssopus	234
Fistularia	161	Guajacum	318	I.	
Flammula vulgi	203	Gummi Ammoniacum	339	Jacea nigra	155
Flos adonis	271	Animæ	341	Jalappa	330
Africanus	270	Arabicum	325	Jijubæ	322
Armerius	255	Bdellium	323	Imperatoria	291
Constantinopolitanus	256	Carannæ	326	Intubus Sativus	303
Keyri	252	Elemni	326	Iris	264, 265
Solis	272	Galbanum	339	Juncus	126
Fontinalis	122	Lacca	327	Juniperus	23
Fraga	305	Mastiches	327	Iva arthetica	182
Fragaria	305	Opopanax	340	L.	
Frangula	51	Sagapenum	340	L Abdanum	341
Fraxinus	3	Serapinum	340	Labrum Veneris	170
Fraxinella	194	Tacamahaca	326	Lachryma Jobi	217
Frumentum turcicum	218	Tragacantha	325	Lactuca	302
Fucus Marinus	140	Gutta Gamba	331	Ladanum	341
Fumaria	210	H.		Lagopus	82
Montana	211	H Alicacabum	205	Lampfana	76
Bulbosa	211	peregrinum	206	Lapathum	304
Fungus	100	Hedera arborea	54	aquaticum	155
G.		Terrestris	104	sanguineum	304
G Alanga	331	Hedysarum	218	rotundifolium	304
Galega	219	Clypeatum	220	Lappa	80
Gallium	74	Helenium	187	Lathy-	

R E G I S T E R.

Lathyris	220	Malus	10	N.	
Laurus	21	Arantia	20	N Apellus	248
Laurus rosea	22	Cotonea	11	Napus	311
Laureola	53	Citria	20	Narcissus	267
Lavendula	230	Limonia	20	Pseudo-narcissus	268
Lens	222	Perfica	16	Nasturcium hortense	308
palustris	125	Malva	153	aquaticum	127
Lentiscus	327	Hortensis	273	Indicum	198
Lepidium	214	Mandragora	207	Hiemale	128
Levisticum	288	Marubium	68	Nepeta	244
Libanotis	292	palustre	129	Nicotiana	65
Galenii	293	Marum	230	Nigella	225
Herbariorum septentrio-		Mastiche	327	Nigellastrum	62
nalium	293	Matrefillon	155	Noli me tangere	214
Lignum aloës	318	Matricaria	238	Nummularia	142
Colubrinum	319	Matryfilva	54	Nux aromatica	319
Nephriticum	318	Mechoacanna	330	Juglans	13
Rhodium	318	Melanthium	225	Moscata	319
Santalum	319	Melanzana	209	Myristica	319
Ligustrum	36	Melica	217	Pistachia	323
Lilium album	258	Melissa	240	Vesicaria	29
purpureum	259	Melilotus	81	Vomica	337
Montanum	259	Melo	309	Nymphaea	123
Byzantinum	259	Mentha	240	O.	
non bulbosum	260	Mercurialis	97	O Cymum	232
Convallium	260	Meum	289	Olibanum	328
Liliasphodelus	260	Milium	58	Onobrychis	219
Linaria	64	Milium solis	181	altera Dodonæi	220
Lingua canis	106	Millefolium	83	Ononis	45
Cervina	200	aquaticum	125	Opium	342
Linum	64	Mispilus	12	Opopanax	340
Liquid-ambar	327	Mollugo	74	Ophioglossum	132
Liquiritia	191	Moly	262	Orchis	278
Lisimachium	131	Momordica	228	Origanum	239
Litospermum	180	Morsus Diaboli	78	Ornithopodium	78
Lotos hortorum odora	238	gallinæ	88	Ornus	4
Lunaria	253	Morus	16	Orobuserbario.um	221
Lupinus	261	Muscus terrestris	99	Ostrucium	219
Lupulus	74	pulmonarius	99	Oxalis	302
Lutum	65	arboreus	100	Oxyacantha	46
Lychnis Coronaria	254	Capillaris aureus	99	Oxyspliniana	86
Constantinopolitana	256	Myrobalani	336	P.	
Chalcedonica	256	Myrrha	324	P Æonia	276
M.		Myrrhis	296	Palma	323
M Ajorana	229	Myrrhus	34	Palma Christi	195
Mala Æthiopica	208	Brabantica	51	Panax Heraclium	293
infana	209			Asclepium	293
				Z z	Syria-

R E G I S T E R.

Syriacum	294	Polypodium	96	Rapistrum	76
Panicum Indicum	217	Polytrichon	116	Regina prati	145
Panispercinus	93	Pomum amoris	208	Reſta bovis	45
Papaver hortenſe	249	Populus	5	Rhabarbarum	330
Corniculatum	250	Porrum	316	Rhamnus	43
ſpinoſum	250	junceum	316	Rheum	330
erraticum	63	Portulaca	304	Ribefium	43
rheados	63	marina	51	Ricinus	196
Paralytica	273	Potamogeton	122	Roſella	116
Parietaria	108	Præſium	68	Rofa	40
Paronichia	109	Primula veris	278	Rofa hiemalis	273
Paſtinaca tenuifolia ſativa		Prunella	112	Ros ſolis	116
lutea	313	Prunum	12	Rubia tinctorum	72
latifolia ſativa	313	Pſeudo-acanthus	161	Rubus	44
Pedicularis	196	Pſeudo-capſicum	216	Rus	33
Pepo	310	Pſeudo-iris	129	Ruſcus	38
Perfoliata	120	Pſeudo-narciſſus	268	Ruta	237
Periclymenum	54	Pſeudo-rabarbarum recen-		muraria	115
Perſicaria	137	tiorum	304		
Perſonata	80	Pſyllium	180	S.	
Pes anſerinus	162	Pſarmica	189	S Abina	24
Petaſites	136	Pulegium	232	Saccharum	342
Petroſelinum	294	Pulmonaria	177	Sagapenum	340
Petum	65	Pulſatilla	247	Sagit talis	132
Peucedanum	284	Pyrethrum	188	Salix	6
Phalangium	277	ſilveſtre	189	Salicaria	131
Phalaris	59	Pyrola	112	Salvia	235
Phellandrium	142			Sambucus	8
Phu	192			roſea	41
Phyllitis	200	Q.		Scamonea	341
Piloſella	113	Q Uercus	1	Sampſucus	229
Pimpinella	244	Q Quinquefolium	104	Sana munda	91
Piper nigrum	333	aquaticum	138	Sanguis Draconis	329
album	334	R.		Sanicula	176
longum	334	R Adix Chinæ	329	guttata	283
aquaticum	146	Curcumæ	331	Saponaria	280
Piperitis	214	Cava herbariorum	211	Sarcocolla	328
Pirus	10	Jalappæ	330	Saffaſtras	317
Piſtoloſchia	214	Mechoacannæ	330	Satureja	236
Piſum	61	Rhodia	189	Satyrium	278
Platanaria	236	Turbith	331	regium	278
Platanus	29	Contrayervæ	331	Saxifraga	118
Plantago	151	Galangæ	331	Scabioſa	69
Polium Montanum	233	Ranunculus	152	peregrina	281
Polygalon	86	Hortenſis	246	Scandix	77
Polygonum	160	Rapa	311	Scarlea	236
Polygonatum	95	Raphanus	312	Schænantum	333
		Ruſticanus	312	Scolopendria	100
		ſylveſtris	312		

Scor-

R E G I S T E R.

Scordium	244	infectoria	47	Triticum	57
Scorpioides	182	alba sylvestris	164	vaccinum	72
Schrophularia minor	143	Spinacia	300	Tulipa	268
major	143	Spondylium	161	Tunica	255
Scorzonera	179	Staphisagria	196	Turbith	330
Sebesten	322	Stæchas	231	Tuffilago	66
Secale	57	Stramonia	172		V.
Securidaca	218	Stratoites aquatica	132	V Accaria	67
Sedum	109	Strycnodendrum	216	V Vaccinum	50
Semen Sanctum	244	Styrax Calamita	329	Vaccinia palustria	56
zedoariæ	244	liquida	329	Valeriana	192
Sementina	244	Succisa	70	Græca	192
Sempervivum	109	Symphytum	157	Verbalcum	70
Sena	337	maculosum	177	filvestre	179
Senecio	75	Syringa	37	Verbena	185
Serapinum	340		T.	Veronica Mas	183
Serpentaria	187	T A bcum	65	fæmina	184
aquatica	132	Tamarindor. arbor	322	Vicia	61
Serpillum	120	Tamariscus	33	Vinca pervinca	194
Serratula	89	Tanacetum	77	Vincetoxicum	204
Sesili officinarum	287	Taraxacum	156	Viola	251
Massiliense	288	Taxus	27	Damascena	252
Sigillum Salomonis	95	Telephilum	190	Mariana	253
Siler Montanum	287	Thaliolum	150	Matronalis	252
Siliqua Dulcis	321	Thlaspi	77	Palustris	126
Sinapi	306	Candiæ	273	Tricolor	82
Sisarum	313	Thus	328	Viorna	103
Sisymbrium	147	Thymus	231	Virga aurea	178
Sium	141	Tilia	5	Vifnaga	297
Solanum	84	Tithymalus	197	Vitis vinifera	56
somniferum	207	Tormentilla	90	Nigra Fuchsi	103
lethale	207	Tota bona	120	Viurna	31
arborescens	216	Tragoriganum	240	Ulmaria	145
pomiferum	216	Tribulus aquaticus	125	Ulmus	9
Solatrium	14	Trichomanes	116	Umbilicus veneris	280
Soldanella	139	Trifolium acetosum	86	Urtica	78
Solidago sarracenica	178	Agrarium	82	Usnea	100
Sonchus	172	Americanum	223	Ustilago	60
Sophia	110	Cochleatum	238	Uva Lupina	103
Sorbus aucuparia	4	Corniculatum	82		X.
Sorgum	217	Fruticans	224	X Yloloës	318
Spergula	59	Odoratum	231	X Xylosteum	55
Spica	230	Palustre	133		Z.
Nardi Indica	332	Pratenfe	81	Z Arzaparilla	332
Celtica	332	Spinosum creticum	223	Z Zedoaria	332
Spina acuta	46	Tripolium	148	Zinzibor	332

Eynde van 't Latijns Register.

Zz 2

Me-

Medicinael Register ,

Van de

Krachten en het Medicinael gebruyck der Boomen , Heesteren ,
Boom-gewassen, Kruyden, Planten, en vreemde Droo-
gen, uyt dese *Nederlandtse Herbarius of Kruydt-
boeck* versamelt.

A.

Adem's kortsheyt verbeteren. Siet
kortsheyt des Adems.
Adems stanch verdryven 23 b.
320 b. 324 a. 332 b.
Aembozstigheidt genesen. Siet Enghboz-
stigheidt.
Aengesicht klaer en schoon te maken 259 a.
Aengesichts Placken te verdryven. Siet
Placken des Aengesichts.
Aers-darm uytgesoncken zijnde wederom
in te drijven 11 b. 71 a. 78 a. 213 a.
Amandelen gezwollen zijnde genesen. Siet
gezwollen van de keel.
Ambepen genesen 34 a. 45 a. b. 56 b. 64 b.
69 b. 71 a. 88 b. 89 b. 98 b. 106 b. 143 a.
171 a. 228 b. 262 a. 293 a. 323 b. 337 a.
Angelen uyt de Wonden te trecken 46 a.
Appetijt te verwecken 56 b. Besiet verder/
Maegh die verzwacht is te verstercken.
Arbeydt der barende Vrouwen te verlichten
55 a. 170 b. 142 a. 172 b. 181 b. 226 a.
228 b. 230 a. 231 a. 236 a. 255 b. 257 a.
258 b. 266 b. 269 b. 286 b. 288 a. 294 b.
337 b. Siet verder / geboorte te bevoorde-
ren.

B.

BAngigheyt aen 't Herte genesen 240 a.
Bedorven Beenderen te separeeren
285 b.
Been-bzeucke genesen 111 b.
Beenderen uyt de Wonden te trecken 263 b.
308 a. 339 a.

Beeten van venijnigh Gedierte ghenesen
73 b. 180 b. 194 a. 204 b. 291 b.
Beten van verwoet Gedierte genesen 191 b.
204 b.
Beeten van dosse Honden genesen 14 a. 61 b.
80 a. 88 a. 221 b. 238 a. 272 b. 291 a.
314 b.
Beeten van Slangen genesen 3 b. 75 a. 88 a.
221 a. b. 263 a. 291 a. 319 b.
Belroog genesen 57 a.
Beroertheit genesen 6 a. 202 b. 230 a. 231 a.
261 a. 277 a. 278 b. 292 a.
Besmettelijcke Sieckten genesen 8 b. 24 a.
69 b. 70 b. 90 b. 93 b. 103 b. 137 a. 162 a.
169 a. 180 a. 188 a. 192 b. 204 b. 213 a.
219 b. 237 b. 245 a. b. 249 b. 266 b. 270 a.
290 a. 292 a. 297 a. 308 a. 324 a.
Besertheit van binnen te genesen 32 a.
64 b. 73 b. 89 b. 90 b. 149 b. 156 b. 192 a.
242 a. 244 b. 309 a.
Bezwinenisse. Siet / 't Herte te verster-
ken.
Bevinge der Leden genesen 24 a. 68 a.
Blaren aen de voeten genesen 315 a.
Bloeden der Wonden te stelpen 2 a. 9 b.
26 a. 93 b. 100 a. 105 b. 107 b. 118 a.
124 b. 145 b. 157 a. 160 a. 276 a. 321 a.
329 a.
Bloeden uyt de Neus te stempen 6 a. 47 a.
74 a. 79 a. 100 a. 110 b. 118 a. 131 b.
146 b. 226 a. 315 a. 325 a.
Bloet-ganck ghenesen 2 a. 9 b. 16 a. 18 b.
28 b. 31 a. 35 a. 54 b. 73 b. 83 b. 99 b.
100 a. 111 a. 113 b. 118 a. 131 b. 157 a.
176 b. 177 a. 184 b. 280 a. 305 a. 326 a.
Bloet

Medicinael Register.

Bloet-pissen genesen 2 a. 35 a. 90 b. 102 a. 104 b. 117 b. 125 a. 130 a. 132 a. 146 b. 151 b. 305 a.

Bloet-spoutwen genesen 2 a. 6 b. 15 b. 18 a. 34 a. 35 a. 39 a. 56 b. 80 a. 83 b. 90 b. 99 b. 100 a. 104 b. 113 b. 127 a. 130 a. 131 b. 133 a. 145 a. 146 b. 151 b. 156 b. 157 a. 159 a. 160 b. 176 b. 177 a. b. 184 b. 201 a. 210 a. 281 b. 305 a. 322 b. 328 a. 329 a.

Bloet / 't welck in 't Lichaem geronnen is / te doen scheyden 6 a. 20 a. 70 a. 91 b. 95 b. 111 b. 112 b. 204 b. 226 a. 235 a. 291 a. 296 b. 309 a.

Bloedt te supberen 74 b. 75 a. 156 b. 167 a.

Bloedt-zweeren genesen 71 a. 80 a. 236 a. 263 a. 300 a.

Borst te supberen 22 a. 23 b. 64 a. 66 a. 68 b. 96 b. 117 b. 130 b. 169 b. 188 a. 254 b. 285 b. 286 b. 296 b. 312 b.

Borsten der Vrouwen die gezwollen zijn / te genesen 15 b. 160 b. 210 a.

Borsten der Vrouwen die verhardt zijn / te vermazwen 197 b. 221 b. 209 a.

Borsten die zweeren te genesen 228 b.

Borst genesen 50 b.

Braaken te verwecken 310 a. 312 b.

Braaken te doen ophouden 3 b. 11 a. 12 b. 26 b. 93 b. 332 b. 333 b.

Bupck-loopen genesen 9 b. 12 b. 15 b. 16 b. 18 b. 26 b. 31 a. 33 b. 41 a. 46 a. b. 56 b. 71 a. 82 b. 90 b. 93 b. 104 b. 107 a. 111 a. 114 a. 123 a. 124 a. 125 b. 127 a. 130 a. 142 b. 145 a. 151 b. 160 b. 171 a. 180 b. 194 a. 201 a. 218 a. 250 a. 267 b. 281 b. 290 a. 304 b. 306 a. 314 a. 320 a. 324 a. 328 a. b. 329 a. 332 b. 341 b.

Bupck-pijn genesen 7 a. 14 a. 18 b. 21 a. 22 a. 23 b. 39 a. 42 b. 47 b. 58 b. 59 a. 64 a. 66 b. 71 a. 78 a. 81 a. 82 a. 98 b. 105 b. 107 b. 117 b. 118 b. 119 b. 120 a. 130 b. 137 b. 141 b. 162 b. 166 a. 180 b. 190 b. 204 b. 213 a. 219 b. 228 b. 230 a. 231 a. 236 b. 237 a. 240 a. 242 a. 249 b. 263 b. 266 a. 277 a. 284 b. 286 a. b. 287 a. b. 289 b. 292 a. 295 b. 296 a. b. 313 b. 314 a.

320 a. b. 324 a. 332 a. 334 a. 336 a. 340 b.

Bupck-pijn der jongh-gebooren kinderen 18 b. 72 a. 241 b. 269 b. 284 b. 320 b.

Bupck weeck te maken 97 b. 150 b.

Buplen / dooz ballen of stooten veroorzackt / te verdrifven 299 b.

By-slapens lust vermeerderen 268 b. 279 b. 295 a. 308 a. 339 a.

C.

C Arbunculen genesen 11 b.

Celijck genesen. Siet Bupck-pijn.

D.

D Ampen uyt de Macgh na 't Hoofst stijgende / te besctten 290 a. 328 a.

Dicke materie dooz den Keijn af te setten 250 b.

Doode Ducht af te drifven 25 a. 142 a. 183 a. 212 a. 262 a. 270 a. 323 b.

Doofheydt genesen 3 b. 22 a. 23 b. 94 b. 104 b. 237 b. 263 a. 299 b. 315 a. 336 a.

Doozen uyt te trecken 46 a. 249 b. 263 b.

Draepinge des Hoofsts genesen 6 a. 23 b. 120 a. 180 b. 205 b. 230 a. 255 b. 261 a. 332 a. 336 a. 340 a.

Drooghte van de Tongh te verdrifven 181 a. 309 b.

Drop in de Vrouwen Borsten ghenesen 288 a. 294 b.

Droppel-pisse genesen 5 a. 26 a. 39 a. 41 a. 108 b. 170 b. 194 a. 219 b. 269 b.

Druypert. Siet ontbloepinge des Zaets.

Duyfelingh in 't Hoofst genesen. Siet draepinge des Hoofsts.

Duyfster Gesichte verbeteren. Siet Gesicht / verzwackt of verduyfster zijnde / te verstercken en te verklarren.

E.

E nghbozstighet genesen 22 a. 23 b. 25 a. 28 b. 55 b. 66 a. 67 b. 68 b. 79 b. 80 b. 83 a. 92 b. 146 b. 161 b. 169 b. 185 b. 188 a. 191 a. 192 b. 194 a. 213 a. 226 a. 234 b. 236 b. 239 b. 240 b. 242 a. 244 a. 252 b. 257 a. 258 b. 265 b. 266 b.

Medicinael Register.

266 b. 281 a. 288 a, b. 291 a. 292 a. 296 a.
299 b. 307 a. 308 b. 324 a, b. 327 a. 333 b.
336 a. 339 b. 340 a, b.
Etterende Ooren ghenesen 263 a. 291 a.
315 a.
Exter-oogen verdzijven 7 a. 20 a. 340 a.

F.

Flacuithertigheyt genesen 87 b. 117 a.
169 b. 261 a. 320 a.
Fistulen genesen 91 a. 169 b. 178 b. 202 b.
212 a. 263 b. 266 a.
Der selven celtachtige kanten te ver-
teeren 161 b.
Fistulen van de Mers-darm genesen 171 b.
Flerecijn genesen 27 a. 47 b. 49 a. 73 b. 74 a.
79 a. 80 a. 110 a. 121 b. 123 a. 125 a.
148 a. 152 a. 159 a. 161 a. 172 b. 181 a.
183 a. 193 b. 195 a, b. 200 a. 202 b. 214 b.
217 a. 222 a. 261 a. 278 b. 300 a. 305 a.
317 b. 318 a. 326 a. 330 a. 333 b. 339 b.
Flerecijn der Voeten. Siet Podagra.
Fontanellen te doen dragen 54 b.

G.

Galachtige vochtigheden te purgeeren
8 b. 12 b. 41 a. 97 b. 180 b. 182 b.
196 b. 154 b. 255 a. 321 b. 322 a. 336 b.
338 a. 342 a.
Galachtige vochtigheden door 't Braken te
purgeeren 110 b.
Galachtige vochtigheden van boven en van
onderen te purgeeren 193 a.
Gal te bedwingen 23 a. 33 a. 47 a. 42 a.
53 b. 63 b. 90 a. 303 a, b. 306 a.
Geboorte te bebozderen 6 a. 20 a. 42 b. 194 b.
215 a. Siet verder / arheydt der barende
Vrouwen te verlichten.
Gescheurtheit genesen 26 a. 48 a. 83 b. 89 b.
104 b. 109 b. 114 a. 121 a. 142 b. 148 b.
158 a. 177 a. 184 b. 187 a. 190 b. 228 b.
238 a. 257 a. 268 a. 274 b. 285 b. 323 b.
Gesicht verzwackt of verdunstert zijnde / te
verstercken en te verklaren 24 a. 56 b.
85 b. 98 b. 159 b. 160 a. 180 b. 192 b.
194 a. 211 a. 236 a. 237 b. 252 a. 261 a.
284 b. 285 a. 287 b. 302 b. 306 a. 334 b.

Gezwellen te doen schepden 23 a. 49 a. 58 a.
81 b. 97 b. 114 b. 225 a. 326 a.
Gezwellen die heet of ontfleken zijn / gene-
sen 3 a. 7 b. 103 b. 124 b. 208 b. 253 a.
281 a. 300 a.
Gezwellen in de Keel te verdzijven 9 a. 36 b.
45 a. 70 a. 76 a. 143 a. 212 b. 273 b.
307 a. 301 a. 321 b.
Gezwellen aen de Hals te verdzijven 32 a.
Gezwellen van de Tongh genesen 45 a.
Gezwellen rijp te maken 57 b.
Gezwellen die hardt zijn te vermozwen 64 a.
65 a. 80 a, b. 94 b. 154 a. 155 a. 208 b.
219 b. 222 a. 238 a. 259 a. 262 a. 263 b.
266 a. 293 b.
Gezwellen van 't Fondament genesen 75 b.
Gezwellen van de schamelijcke Leden ge-
nesen 75 b. 210 a.
Gezwellen die intwendigh zijn / genesen 77 b.
Gezwellen van de Lijf-moeder genesen
276 a.
Gezwellen upt koude ontsaen / genesen
143 a. 147 a. 155 a. 230 a. 293 a. 326 b.
339 b.
Gezwellen achter de Ooren te verdzijven
235 b. 263 a.
Gezwellen aen de Nagels genesen 248 b.
Gezwellen der Oogen genesen 303 b.
Gezwellen die knobbelachtigh zijn / genesen
236 a.
Geel-sucht genesen 39 a. 63 a. 64 b. 65 a.
68 b. 69 a. 71 b. 72 b. 73 b. 74 b. 75 b.
94 b. 98 b. 99 b. 102 a. 104 a. 112 a. 115 b.
117 b. 118 a, b. 119 b. 121 b. 141 a. 142 a.
149 b. 156 b. 161 b. 166 a. 169 b. 170 a.
172 b. 174 b. 178 b. 183 a. 186 a. 192 b.
193 b. 195 b. 204 b. 206 b. 211 a. 212 a.
215 a. 221 a. 227 b. 234 a. 242 a. 244 a.
257 a. 265 b. 266 b. 267 b. 269 b. 270 a.
277 b. 288 b. 292 a. 300 a. 304 b. 306 a.
316 b. 327 a. 330 a. 331 b. 333 a, b.
Gicht genesen. Siet Flerecijn.
Graveel genesen / af te setten / en des selfs
pijn te stillen 3 a. 4 a. 12 b. 13 b. 18 b.
19 a, b. 21 a. 22 a. 23 b. 26 b. 28 b. 33 b.
39 a. 43 b. 45 a, b. 46 a. 49 a. 54 b. 56 b.
61 a. 64 a. 68 a. 69 a. 72 a. 73 b. 77 a.
87.

Medicinael Register.

78 a. 79 b. 80 a. 81 b. 88 a. 95 b. 101 b.
102 b. 104 a. 108 b. 109 b. 115 b. 118 b.
120 a. 125 b. 128 a. 134 b. 135 b. 142 a.
154 b. 156 b. 158 b. 160 a, b. 162 b.
166 a. 167 a. 170 a. 172 b. 174 b. 179 a.
181 b. 183 a. 184 a. 188 b. 190 b. 192 b.
194 b. 206 b. 215 a. 217 b. 221 a. 227 a.
235 b. 237 a. 239 a. 243 a. 244 a. 245 a.
251 a. 257 a. 263 a. 265 b. 269 b. 271 a.
276 a. 284 a. 285 b. 286 a, b. 287 b. 288 a.
294 b. 295 a. 296 a, b. 297 a, b. 302 b.
303 b. 306 a. 308 b. 309 b. 310 a. 311 b.
312 a. 313 a, b. 316 b. 317 b. 319 a. 322 b.
323 a. 330 a. 339 b.

H.

Huy te doen groepen 5 a. 30 b. 244 a.
315 a. 339 b.
Huys uytballen te beletten 6 a. 134 b. 244 a.
315 a. 339 b. 341 a.
Huy zwart te maken 31 a. 34 a.
Huy geel te maken 38 b.
Huy blond te maken 53 a.
Huy uyt te doen ballen 198 b.
Hardigheyt van de Zenuwen te vermozwen
323 b.
Harde Gezwellen. Siet Gezwellen die hard
zijn / te vermozwen.
Herte te verstercken 41 a. 43 a. 87 b. 91 b.
117 a. 245 b. 251 b. 320 b.
Hert-kloppinge genesen 41 a. 43 b. 205 b.
227 a. 240 a. 245 a. 255 b. 261 a. 270 a.
320 a. 332 a.
Hersenen te suyperen 54 a. 66 a. 87 b. 94 b.
104 a. 153 b. 200 a. 201 b. 230 a. 281 a.
299 b. 301 b. 307 a. 315 a. 328 a.
Hersenen te verstercken 91 b. 120 a. 159 b.
230 a.
Hersenen verdroogen 226 a.
Hesigheyt wech nemen 117 b. 154 a. 191 a.
251 b. 311 b. 322 b. 325 b. 329 b.
Heupgichte genesen 28 b. 90 a. 104 a. 156 b.
183 b. 188 b. 199 a. 215 a, b. 236 b. 291 a.
306 b.
Hick stillen 239 b. 286 a. 313 b. 314 a. 333 b.
Hitte des Angewants verkoelen 41 a. 43 a.
50 b. 66 b. 83 a. 85 b. 161 a.

Hitte van de Maegh verkoelen 43 b. 85 b.

Hitte van de Lever koelen 43 b.

Hoest genesen 8 b. 18 a. 19 b. 23 b. 55 b.
63 b. 64 a. 67 a. 68 a. 69 b. 79 b. 92 b.
108 b. 115 b. 146 b. 154 a. 191 a. 210 a.
227 b. 250 a. 252 b. 258 b. 263 a. 284 b.
285 b. 286 b. 287 a. 308 b. 309 b. 311 b.
315 b. 321 b. 322 b. 323 a. 324 a, b. 325 b.
329 b. 340 a.

Hoest die veroudert is / genesen 8 b. 15 a. 23 b.
117 b. 155 a. 234 b. 265 b. 292 a. 295 b.
312 b. 340 a.

Dooge Hoest genesen 8 b. 124 b. 143 a.
307 a.

Hoest der jonge kinderen ghenesen 294 b.
308 a.

Hoest-pijn te stillen 17 b. 18 b. 58 a. 63 b.
67 a. 72 a. 110 b. 120 a. 132 a. 186 a.
189 a. 190 a. 200 a. 237 a. 241 a. 255 b.
266 a. 302 b. 325 a. 326 a. 329 b.

Hoest-pijn uyt hitte te stillen 8 b. 41 a. 56 b.
58 a. 84 b. 124 b. 251 b. 309 a. 310 a.

Hoest-pijn uyt koude ontsiaen 239 a.

Hoest-pijn die veroudert is / genesen 320 a.
330 a. 336 a. 339 b. 340 a.

Huygh te lichten 286 a. 307 a.

Huyberingh der koozzen verdrojben 189 a.

J.

Juckels van de Huyt verdrojben 301 b.

K.

Kack-hielen genesen 94 b. 222 a. 263 a.
301 b. 311 b. 315 a. 328 b.

Kanker genesen 105 b. 107 a. 184 b. 221 a.
248 b.

Klap-ooren genesen 71 a. 236 a. 272 b.

Klieren te verdrojben 32 a. 73 b. 80 b. 94 b.
153 a. 263 b. 266 a.

zweerende 272 b.

Kloben aen Handen / Voeten / en Tuppen
genesen 133 a. 274 b. 328 a.

Kloben aen 't Fondament genesen 64 b.

Kloben in der Vrouwen Cepels ghenesen
11 b. 325 b.

Knobbelachtige Gezwellen. Siet Gezwel-
len die knobbelachtigh zijn.

Koozt

Medicinael Register.

Noortfen verdrijven 8 b. 14 b. 28 b. 66 a. 71 b. 74 b. 77 a. 83 a. 92 b. 96 b. 102 a. 109 a. 112 a. 115 b. 118 a. b. 119 b. 121 b. 141 a. 156 b. 160 b. 161 a. 169 b. 167 a. 169 a. 180 b. 192 a. 193 b. 195 b. 201 a. 202 b. 211 a. 238 b. 243 a. 270 b. 280 a. 292 a. 302 a. 307 a. 313 a. 317 b. 319 b. 330 a. 337 a.

Alle-daeghse 181 b.

Derden-daeghse 14 a. 129 b. 141 a. 215 a. 304 b.

Vierden-daeghse 50 a. 280 a.

Brandende 21 a. 41 a. 43 a. b. 56 b. 63 b. 67 a. 80 a. 87 b. 102 b. 110 b. 124 b. 145 b. 157 b. 180 b. 227 b. 351 b. 303 b. 305 a. 309 b. 322 a. b.

Besmettelijche 21 a. 180 a. 184 a. 237 b. 245 a. 249 b.

Kortheyde des Adems te verbeteren 18 a. 117 b. 200 a. 323 a. **Siet verder / Engh-bozsticheyt.**

Koude Pisse genesen 18 b. 19 a. 36 b. 102 b. 130 b. 191 b. 215 a. 230 a. 231 a. 234 b. 243 a. 288 a. 289 b. 290 a. 296 a. 320 a. b. 322 b.

Koude Gezwellen. **Siet Gezwellen** uyt koude ontsaen.

Koude gebzeken van de Persenen genesen 174 b. 183 b. 230 a. 231 b. 235 b. 261 b. 277 a. 292 a. 320 a. 334 b. 335 b. 341 a.

Koude gebzeken van de Zenuwen genesen 183 b.

Koude gebzeken van 't Herte genesen 334 b. 335 b.

Koude ghebzeken van de Longh genesen 334 b.

Koude ghebzeken van de Maegh 334 b. 335 b.

Koude gebzeken van de Lijf-moeder genesen 334 b.

Koude gebzeken van de Zenuwen 235 b. 307 a. 320 b.

Kramp genesen 252 b. 263 a. 287 b.

Kranckfammigheyt genesen 202 b.

Krop-klieren genesen 68 b. 73 b. 80 a. 94 b. 110 b. 143 b. 216 a. 222 a. 262 a. 266 a.

L.

L **Ammigheyt** genesen 22 a. 32 a. 42 b. 73 b. 80 a. 130 b. 189 a. b. 202 b. 231 a. 277 a. 278 b. 330 a. 340 b.

Leden die verstopct of verwozongen sijn / verbeteren 58 a. 80 b. 94 b. 102 b. 134 a. 217 a. 230 a. 238 b. 259 a. 268 a.

Leden die gekrompen sijn / genesen 107 b. 130 b. 231 a. 257 a.

Leden die verkout sijn / verwarmen 189 a.

Lenden-pijn te stillen 15 a. 76 a. 325 b.

Leber-sucht genesen 28 b. 139 b. 215 b.

Leber die verstopct is / te openen. **Siet verstoptheyt van de Leber.**

Licht-tekenen verdrijven 324 a. 341 a.

Loopende Oogen genesen 37 a. 43 a. 75 b. 97 b. 110 a. 133 a. 159 b. 270 b. 293 b. 328 b. 337 a. 338 b.

Longe-sucht genesen 299 b.

Lucht die besmet is / verbeteren 7 b. 24 a. 130 b. 291 a. 332 b. 335 b. 341 b.

Lupsen te dooden 30 b. 33 b. 53 a. 196 a. 301 b.

Lups-siechte genesen 202 a.

Lijf-moeders uytfincken genesen 11 a. b. 22 a. 35 b. 184 b.

Lijf-moeders opstijginge genesen 11 a. 14 a. 17 b. 18 b. 68 a. 70 a. 103 a. 137 b. 161 b. 239 a. 240 b. 277 b. 285 b. 286 a. 287 a. 288 a. b. 291 a. 292 a. 313 b. 325 a. 326 b. 340 a.

Lijf-moeder verkout zijnde / te verwarmen 22 a. 190 b.

Lijf-moeder verhart zijnde / te vermazwen 225 a. 252 a. 266 a.

Lijf-moeder der Kraem-vrouwen te supberen 277.

M.

M **Maegh-pijn.** **Siet pijn** in de Maegh. **Maegh verzwackt ofte verkout zijnde / te verstercken ende te verwarmen** 11 b. 21 a. 26 b. 43 b. 119 b. 130 b. 188 a. 191 b. 237 a. 240 a. 291 a. 292 a. 320 a. b. 326 b. 328 a. 332 a. 334 a.

Maegh supberen 169 a.

Maent-

Medicinael Register.

Maendt-stonden te verwecken 22 a. 23 b. 25 a. 36 a. 45 b. 63 a. 64 b. 68 a. b. 71 b. 73 b. 74 b. 77 b. 78 a. 79 b. 92 b. 94 b. 95 b. 97 b. 107 b. 118 b. 120 a. 121 b. 128 a. 129 b. 130 b. 137 b. 141 a. 142 a. 148 a. 165 a. 183 a. 185 b. 188 b. 191 b. 192 b. 194 b. 204 b. 212 a. 213 a. 215 a. 221 a. 226 a. 230 a. 231 a. 234 a. b. 236 a. b. 237 a. b. 238 b. 239 a. b. 240 b. 242 a. 248 a. 244 a. b. 252 a. b. 253 b. 261 b. 265 b. 266 b. 270 a. 277 a. 281 a. 284 b. 285 b. 287 b. 288 a. 289 b. 291 a. 293 b. 295 b. 297 a. b. 309 a. 313 b. 314 b. 317 b. 320 b. 324 a. 329 b. 331 b. 332 b. 333 a. 337 b. 340 a. b.

Maent-stonden onmatig vloeyende te stoppen 2 a. 7 a. 9 b. 13 a. 16 b. 33 b. 41 a. 46 a. b. 82 b. 90 b. 93 b. 99 b. 100 a. 107 a. 113 b. 124 a. 127 a. 130 a. 131 b. 133 a. 135 b. 142 b. 145 a. 146 b. 151 b. 157 a. 160 b. 171 a. 176 b. 185 a. 210 a. 218 a. 273 b. 304 b. 305 a. 306 a. 323 b.

Maselen uyt te drijven 19 b. 257 a. 266 b. 312 a. 219 b. 327 a.

Melaetsheyt genesen 184 b. 186 b. 202 a. b. 242 a.

Melck in de Vrouwen Borsten te vermeerderen 36 a. 49 b. 172 b. 284 b. 286 a. 294 b.

Melck in de Vrouwen Borsten op te drijven 193 b. 241 b. 310 b.

Memorie te verstercken 159 b.

Mildt-sucht genesen 4 a. 234 a. 301 a. 306 a.

Mildt verhardt zijnde te vermozwen 3 b. 8 b. 32 a. 33 a. 36 a. 54 a. 66 b. 103 a. 201 a. 208 b. 217 a. 225 a. 226 a. 237 b. 252 b.

Mildt verstoppt zijnde / te openen. Siet verstoptheyt van de Mildt.

Mildt gezwollen zijnde / genesen 79 a. 104 b. 115 b. 130 b. 136 b. 201 a. 237 b. 306 b. 309 a. 340 b.

N.

N **geboorte af te drijven** 25 a. 64 b. 68 a. b. 118 b. 194 b. 237 b. 239 a. 252 a. 266 b. 270 a. 288 b. 297 a. 309 a. 337 b. 341 b.

Ma-ween der Kraem-vrouwen te versachten 18 b. 68 a. 141 b. 142 a. 314 b.

Piesen verwecken. 189 b. **Siet verder / Perzenen te zuipberen.**

Rijn-nagels genesen 109 a.

O.

Oogen die roodt / verhit of ontsteken zijn / te genesen 8 b. 11 b. 29 b. 37 a. 40 b. 56 b. 63 a. 88 b. 105 b. 110 a. 125 a. 157 a. 171 b. 181 a. 208 a. 269 b. 270 b. 272 b. 302 b. 305 a. 325 a. 337 a.

Ontstekinge van de keel genesen 13 a. 16 b. 31 a. 36 b. 43 a. 56 b. 108 b. 143 a. 251 b. 306 a.

Ontstekinge van de schamelijcke Leden genesen 67 a. 88 b. 172 b.

Ontstekinge van 't Bloedt genesen 74 b. 278 b.

Ontstekinge van de Lever ghenesen 87 b. 88 b. 110 b. 124 b. 125 a. 162 a. 186 b. 251 b. 302 a. b. 306 a. 310 a.

Ontstekinge van 't Ingewant 124 b.

Ontstekinge van de Mildt ghenesen 79 a. 124 b.

Ontstekinge van de Nieren genesen 124 b. 162 a. 251 b. 322 b.

Ontstekinge van 't Fondament genesen 172 b.

Ontstekinge van de Longh genesen 251 b. 306 a.

Ontstekinge van de Maegh genesen 272 b. 303 a. b. 306 a.

Ontstekinge van de Lijf-moeder ghenesen 305 a.

Ontbloeyinge des Zaets te doen ophouden 28 b. 36 a. 41 a. 65 a. 115 b. 124 a. 170 b. 238 a. 303 a. 320 a. 325 a.

Open gaten te sluyten 41 a.

Opdrachtigheyt van 't Aengesicht 123 a. 124 b.

Opstijginge van de Lijf-moeder. Siet Lijf-moeders opstijginge.

Opstoppinge van de Rijn. Siet Rijn af te drijven.

Naa

Over-

Medicinael Register.

Overbloedige Maentstonden. Siet Maentstonden onmatig bloepende te stoppen.

P.

Pest genesen 14 a. 24 a. 69 a. 70 b. 93 b. 103 b. 117 a. 130 a. 165 a. 169 a. 180 a. 204 b. 205 b. 219 b. 237 b. 243 a. 245 a. 249 b. 257 a. 270 a. 291 a. 292 a. 297 a. 308 a. 312 b. 314 b. 315 b. 325 a.

Pestige klieren genesen 11 b.

Pestige gezwollen of buplen genesen 70 a. 103 b.

Pijn te stillen 173 b. 341 a. 342 b.

Pijn der Nieren te stillen 3 a. 14 a. 19 a. 49 a. 64 b. 127 a. 138 a. 154 a. 277 b. 305 a. 333 b.

Pijn van de Leber te stillen 3 b. 127 a. 186 b. 263 a.

Pijn in de Zijde te stillen 3 b. 47 a. 63 b. 64 a. 65 a. 69 b. 75 a. 91 b. 160 b. 162 a. 169 b. 170 a. 192 a. b. 238 b. 243 a. 251 b. 263 a. 266 b. 295 b. 309 b. 313 b.

Pijn der Ooren te versachten 5 a. 7 a. 54 a. 65 a. 69 a. 73 b. 88 b. 108 b. 115 a. 119 b. 154 a. 160 b. 172 b. 194 b. 200 a. 236 b. 237 b. 241 b. 263 a. 285 b. 301 b. 341 a.

Pijn der Oogen versoeten 40 b. 63 a. 208 a.

Pijn des Lijf-moeders stillen 42 b. 64 b. 66 b. 70 a. 98 b. 107 b. 119 b. 141 b. 185 b. 240 b. 249 b. 277 b. 289 b. 300 a.

Pijn in de Maegh te stillen 42 b. 47 a. 68 a. 75 b. 81 b. 91 b. 127 a. 131 b. 239 b. 288 b. 320 a. 332 b. 333 a.

Pijn der Darren versachten 42 b. 288 b. 332 b. Siet verder / Bupck-pijn ghesenen.

Pijn van de Blaes te versoeten 49 a. 64 b. 72 a. 97 b. 154 a. 263 b. 277 b. 305 a. 333 b.

Pijn van de Milt stillen 104 b. 124 b. 263 b. 276 a. 339 a.

Pijn van de Keel genesen 108 b.

Pijn van de Long versachten 127 a.

Pijn der Vrouwen Borsen versoeten 160 b.

Pijn voor 't Herte genesen 166 b. 213 a.

Pijn der Leden te stillen 231 b. 326 b.

Pijn der Zenuwen versachten 231 b. 326 a. b. 339 a.

Pijn der Wonden te stillen 326 b.

Pijlen upt de Wonden trecken 263 b.

Placken des Aengesichts te verdzijven 17 b. 19 a. 56 b. 61 a. 64 b. 92 b. 95 b. 118 b. 171 b. 216 a. 287 a. 310 a. 312 b.

Placken van de Hupdt te verdzijven 13 b. 103 a. 121 b. 128 a. 147 a. 192 a. 216 a. 221 b. 261 b. 263 a. 280 b. 306 a. 324 a.

Placken / door vallen / slaen of stooten veroorzaecht zijnde / en blaetw geworden / te verdzijven 14 b. 60 b. 103 a. 107 a. 119 b. 137 a. 189 b. 242 a. 262 a. 299 b.

Pleuris genesen 10 b. 63 b. 64 a. 69 b. 73 b. 169 b. 170 a. 199 a. 238 b.

Pleuris verzworen zijnde / genesen 10 b. 79 b.

Pocken genesen 4 a. 38 b. 47 b. 61 a. 77 a. 83 a. 167 a. 277 b. 281 b. 317 b. 318 a. 330 a. 336 a.

Kinder-pockjens upt te dzijven 19 b. 257 a. 266 b. 309 a. 312 a. 319. 327 a.

Podagra genesen 5 a. 26 a. 56 b. 57 a. 71 a. 76 a. 92 b. 94 b. 99 b. 114 b. 202 a. 326 a.

Popelske genesen 17 b. 238 a. 336 a.

Puckels des Aengesichts te verdzijven 17 b.

Pupsten te verdzijven 3 a. 41 a. 108 b. 111 a. 218 b. 281 a. 306 a. 325 a.

Pupsten van de schamelijcke Leden te verdzijven 146 b.

Q.

Quetsuren genesen. Siet Wonden genesen.

Quetsinge van de Darren genesen 133 a.

Quetsinge van Longh genesen 143 a.

Quetsinge van Nieren genesen 158 b. 325 b.

Quetsinge van de Blaes ghesenen 158 b. 325 b.

Quetsinge van de Beenen genesen 162 b.

Bupken na 't genesen van de Pocken te doen ophouden 46 b.

R.

Rode Loop. Siet Bloet-gangh.

Roos genesen 84 b. 108 b. 146 b. 148 b.

Root Meljoen. Siet Bloetgangh.

Rou

Medicinael Register.

- Routwigheyt van de Tongh genesen 11 b.
181 a.
- Routwigheyt van de Keel ghenesen 181 a.
227 b.
- S.
- S**chelferinge des Hoofst verdrifven 101 b.
witte Schelferinge 190 a.
- Schelle van de Oogen verdrifven 94 b. 98 b.
306 a. 314 b. 328 b.
- Scheursel. Siet Gescheurtheit.
- Vleesigh Scheursel genesen 45 b.
- Scheur-buick ghenesen 28 b. 37 a. 51 a.
110 b. 121 b. 128 a. 130 b. 134 a. 135 b.
136 b. 139 b. 211 a. 257 a. 277 b. 299 a.
306 a. 308 b. 313 a.
- Schurft genesen 2 b. 3 a. 5 a. 10 a. 21 a.
24 a. 29 b. 33 a. 52 a. 57 a. 61 a. 70 a.
74 a. 77 a. 83 a. 88 a. 97 b. 139 a. 184 a.
188 b. 195 b. 208 b. 210 a. 211 a. 212 a. b.
235 a. 257 a. 261 b. 303 b. 304 b. 332 b.
336 a.
- witte Schurft des Aengesichts 181 a.
- quaetaerdige Schurft 198 a. 202 a.
205 b.
- Schurftheyt des Hoofst genesen 45 a. 53 a.
56 b. 69 b. 116 a. 134 b. 197 b. 310.
315 b.
- Schurftheyt van de Vlaes genesen 135 b.
- Sciatica. Siet Heup-gichte.
- Schemeringe der Oogen verdrifven 171 b.
269 b.
- Seere Hoofden der Kinderen genesen 25 a.
197 a. 235 a. 241 a.
- Seere Keel ghenesen 46 b. 273 b. 312 a.
321 b.
- Seere Oogen genesen 266 b.
- Sinckinge genesen 23 b. 42 b. 65 b. 71 a.
105 b. 107 a. 155 a. 189 b. 210 a. 226 a.
231 a. 237 a. 250 a. 287 b. 317 b.
318 a. 322 b. 325 b. 326 a. 328 b. 329 b.
332 b.
- Sinckinge die op de Keel en Tandt-bleesch
ballen te verdrifven 12 b.
- Sinckinge die op de Oogen vallen / te be-
letten 23 b. 29 b. 58 a. 184 b. 234 a.
362 b.
- Sinckinge die op de Longh vallen / te belet-
ten 324 b.
- Slaep te verweken 85 b. 107 a. 127 a. 173 b.
250 a. 300 a. 303 a.
- Slaep-sieckte genesen 196 b. 231 a. 238 a.
306 b.
- Slijmerige vochtigheden te purgeeren 41 a.
47 a. 52 a. 53 b. 196 b. 268 b. 336 b. 338 a.
- Slijmerachtige vochtigheden van boven en
van onderen te purgeeren 193 a.
- Slijmerige vochtigheden door 't Braken te
purgeeren 110 b.
- Snijdingh in 't Water maken te versoeten.
14 a. 238 b. 322 b. 325 b.
in de Darmen 225 a.
- Sood van de Maegh genesen 269 b.
- Spanninge der Zenuwen te genesen 78 b.
81 a. 112 b. 158 a.
- Speen. Siet Nibbeyen.
- Speen-aderen te openen 314 b.
- Splinters upt te trecken 249 b. 263 b.
- Spyeten te verdrifven 19 a. 21 a. 64 b. 95 b.
118 b. 121 b. 128 a. 171 b. 263 a. 306 a. b.
- Spyuw genesen 6 a. 305 b.
- Steen te braken 7 b. 8 a. 12 b. 45 b. 46 a.
49 a. 56 b. 69 a. 75 b. 77 a. 80 b. 217 b.
278 b. 302 b. 308 b. 312 a. 316 b. 319 a.
322 b.
- Steken van de Despen genesen 22 b. 154 a.
- Steken van vergiftigh Gedierte te genesen
73 b. 154 a. 180 b. 194 a. 204 b.
- Streken van Spinnen en Wyen ghenesen
154 a.
- Steken van de Scorpioenen genesen 182 b.
- Stof ofte andere dingen in de Oogen ge-
ballen / upt te drifven 236 a.
- Stoel-gang verweken 301 b. 304 b. 322 b.
338 b.
- Stuppen te verdrifven 13 b. 83 a. 127 a.
195 a. 219 b. 238 a. 255 b. 277 b.
- Swellinge van de Mannelijckheyt te gene-
sen 36 b.
- Swellinge der Leden te verdrifven 72 a.
- Swaermoedighed verbeteren 17 b. 75 a.
180 b. 227 a. 252 b. 266 b.
- Sweeringe genesen 35 a. 55 b. 64 a. 69 a.
106 b. 190 b. 228 b. 338 b.

Medicinael Register.

Sweeringe die ontfleken zijn / genesen 7 b.
Sweeringe die vuyl zijn / genesen 87 b.
 144 b. 184 b. 188 b. 248 b. 255 b. 285 b.
 299 a. 328 b.
Sweeringe omtrent de nagels van de vingeren / genesen 20 a.
Sweeringe der Nieren en Blase genesen
 35 a. 132 a. 146 b. 151 b. 158 a. 191 a.
 309 b. 322 b. 323 a.
Sweeringe van de Lijf-moeder genesen
 36 a. 225 a. 305 a.
Sweeringe van de Mondt en Keel genesen
 76 a. 87 b. 90 b. 141 a. 177 a. 178 b. 185 a.
 186 a. 253 a. 306 a. 338 b.
Sweeringe der Darren genesen 146 b.
 281 a.
Sweeringe van de Longe 79 b. 81 a. 112 b.
 158 a.
Sweeringe der schamelijcke Leden genesen
 112 a. b. 144 a.
Sweeringe van de Mondt 112 b.
 Doozts-eetende Sweeringe te genesen
 84 b. 91 b. 123 a. 184 b. 191 a. 221 a.
 Holle Sweeringe genesen 174 b. 328 b.
Sweeringe van de Neus-gaten genesen
 257 a.
Sweerende Vrouwen Bozsten genesen 60 b.
Sweeren te doen rijpen 218 b. 225 b.
Sweet te verwecken 58 b.

T.

Tanden die los zijn / vast te maken 34 a.
 93 b. 157 a. 179 a. 186 a. 216 a. 248 b.
 324 a. 328 a.
Tanden die hol zijn te doen uyt vallen 54 b.
Tandt-pijn stillen 2 a. 16 b. 23 b. 26 a. 28 b.
 29 b. 37 a. 52 a. 66 a. 85 b. 87 b. 153 b.
 165 a. 186 a. 189 a. b. 196 a. 200 a. 201 b.
 208 a. 235 a. 248 b. 270 a. 278 b. 285 b.
 308 b. 315 b. 326 a. b. 327 a.
Tandt-bleesch / dat bedorven of vuyl is /
 te supberen 2 a. 34 a. 83 b. 114 b. 136 b.
 179 a. 213 a. 235 b. 307 a. 324 a. 327 a.
 338 b.
Tandt-bleesch gezwollen zijnde / te verbeter-
 ren 41 a. 43 b. 46 b. 305 a. 308 b.

Bloedent Tandt-bleesch verbeteren 43 a.
 93 b. 152 a. 157 a.
Cape bochtigheden te purgeren 268 b. 340 a.
Cape bochtigheden door 't bzaiken te purge-
 ren 175 a.
Teeringe genesen 61 b. 105 b. 117 a. 154 a.
 177 b. 184 b. 186 b. 221 b. 237 a. 250 a.
 276 a. 297 a. 309 b.
Tranende oogen. Siet loopende oogen.
Treckinge der Zenuwen genesen 78 b.
 107 b. 217 a. 252 b.
Tuypen der ooren / siet supsinghe der ooren.

V.

Vallende Siekten genesen 6 a. 13 b. 23 b.
 67 a. 117 a. 161 b. 180 b. 186 b. 189 b.
 195 a. 204 b. 215 a. 219 b. 231 a. 234 b.
 255 b. 261 a. 277 a. 287 b. 288 a. 291 a.
 292 a. 296 a. 333 b. 336 b. 339 b. 340 a. b.
Verbzanthept genesen 10 b. 41 a. 64 a. 80 b.
 96 a. 106 b. 108 b. 110 b. 113 b. 217 a.
 228 b. 258 b. 268 a. 315 a. 325 a.
Vergift verdrijven of wederstaen 3 b. 13 a.
 92 b. 103 b. 121 b. 191 b. 235 b. 243 a.
 291 a. 292 a. 315 b. 323 a. 334 a. 340 a.
Verkouthepdt van de Herffenen verdrijven
 104 a.
Verkouthepdt van de Bozst genesen 287 a.
 332 a.
Verkouthepdt van 't Ingelwant verbeteren
 332 a.
Verkouthepdt van de Lijf-moeder genesen
 166 b.
Verrottinge des Lebers wederstaen 116 b.
Verstopthept van de Longh te openen 15 a.
 231 b. 266 b. 316 b. 323 a.
Verstopthept van de Leber openen 16 b.
 36 a. 45 b. 104 a. 119 b. 121 b. 128 a.
 129 a. 141 a. 149 b. 165 a. 167 a. 169 a.
 174 b. 178 b. 183 a. 184 a. 186 a. 187 a.
 192 b. 195 b. 206 b. 221 a. 231 b. 250 b.
 252 a. 257 a. 277 b. 284 b. 285 b. 287 b.
 288 b. 291 a. 294 b. 295 b. 299 a. 300 a.
 302 a. 308 b. 312 b. 316 b. 319 a. 323 a.
 327 a. 330 a. 331 b. 333 a. b. 339 b.
Verstopthept van de Mondt te openen 3 b.
 8 b. 16 b. 22 a. 33 a. 36 a. 45 b. 49 a.
 54 a.

Medicinael Register.

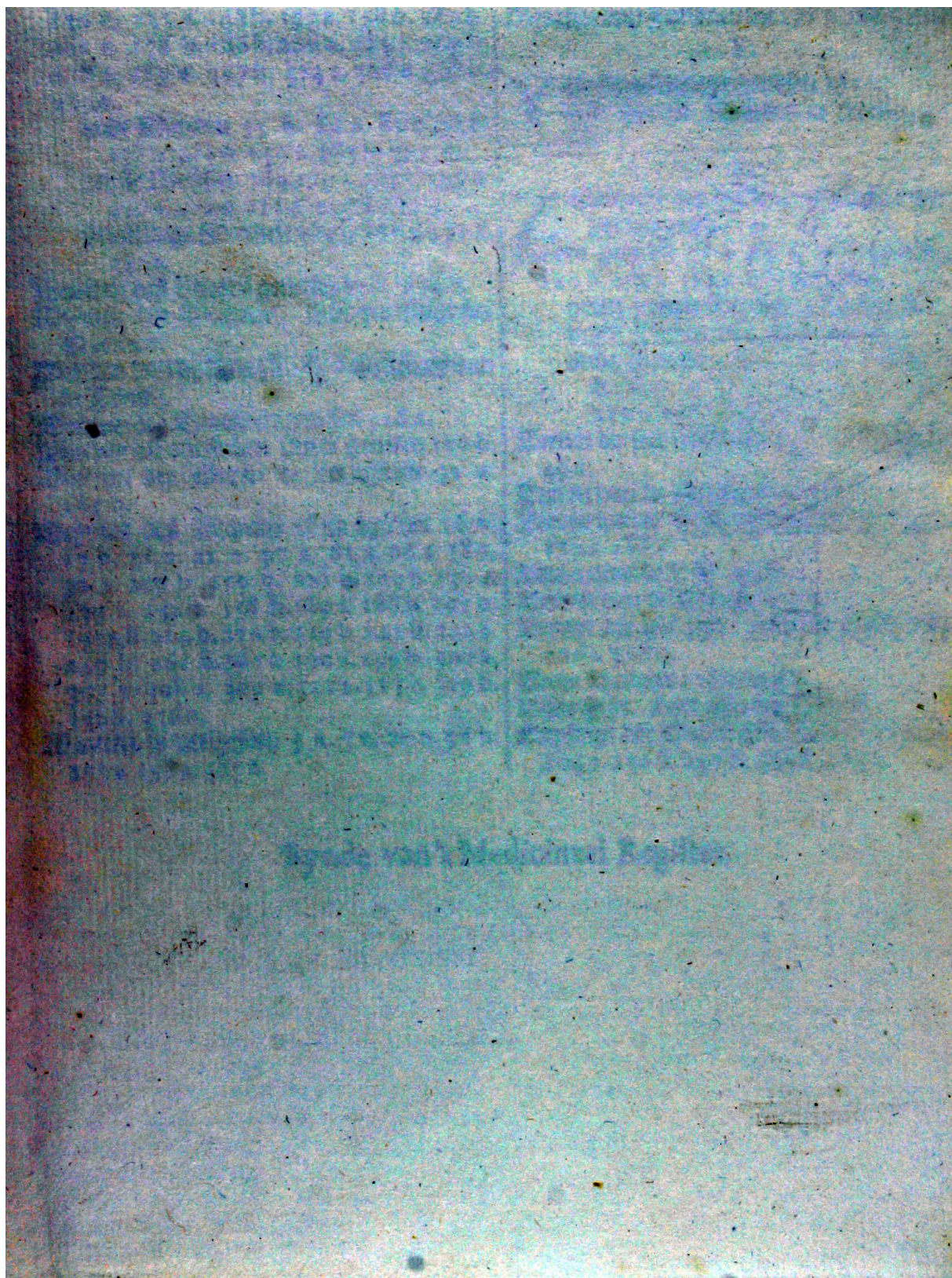
- 54 a. 55 a. 64 b. 73 a. 74 b. 77 a. 96 a.
104 a. 121 b. 128 a. 129 a. 136 b. 141 a.
142 a. 165 a. 169 a. 174 b. 178 b. 184 a.
186 b. 192 b. 195 b. 213 a. 217 a. 221 b.
226 a. 231 b. 241 b. 284 b. 285 b. 288 b.
289 b. 291 a. 294 b. 295 b. 299 a. 308 b.
312 b. 316 b. 319 a. 327 a. 331 b. 333 a, b.
339 b. 340.
- Verstoptheit van de Nieren openen** 49 a.
73 a. 77 a. 82 a. 158 b. 241 b. 252 a. 285 b.
294 b. 316 b. 333 b.
- Verstoptheit van de Gal-blaes** 121 b. 129 a.
294. 327 a. 331 b.
- Verstoptheit van de Lijf-moeder te openen** 73 a. 77 a. 96 a. 104 a. 166 b. 169 a.
174 b. 231 b. 266 a. 294 b. 312 b. 323 b.
332 a. 333 a, b. 339 b. 340 b.
- Verstoptheit van 't Ingelwant te openen**
74 b. 92 b. 96 b. 98 b. 107 b. 112 a.
115 b. 188 a. 191 b. 211 a. 234 a, b. 243 a.
313 a. 317 b. 320 b.
- Verstoptheit van 't Hoofst** 230 a. 240 a.
301 b.
- Verlooren Spraek te doen weder komen**
17 b.
- Verschepte vochtigheden van onderen en van boven te purgeeren** 201 b.
- Vijt genesen** 34 a. 147 a. 263 a. 341 a.
- Wacken van de Oogen te verdrifven** 157 a.
252 a. 302 b. 314 b.
- Wleesch in de Wonden te doen groepen** 89 b.
- Wleesch in vuple Sweeringe te doen groepen**
222 a.
- Wloeden te stoppen** 15 a. 26 b. 31 b. 33 b.
41 a. 43 a. 73 b. 194 a. 218 a. 290 a. 329 a.
- Ulceratie in de Keel genesen** 132 a.
quade Ulceratien 137 b.
- Wrouwen Vuchtbaer maken** 244 b.
- Wuurigheyt verdrifven** 218 b.
- Wuurigheyt van de Mondt genesen** 46 b.
- Wyt-teerende Deelen des Lichaems te doen groepen** 80 a. 307 a.
- Wyt-puylende Nabels der jonge Kinderen wederom in te brengen** 121 a. 285 b.
- Wyt-wassent overbloedigh Wleesch van quade Zeeren en Sweeren te verteeren**
148 a.
- Wyt-sinckinge des Ners-darms. Siet Ners-darms wyt-sinckinge.**
- Wyt-sinckinge van de Lijf-moeder. Siet Lijf-moeders wyt-sinckinge.**
- W.
- W Alginge genesen** 43 b. 237 a. 241 b.
245 a.
- Waterachtige vochtigheden te purgeeren**
8 b. 95 b. 97 b. 148 a. 149 a. 196 b. 254 b.
268 b. 340 a. 341 b. 342 a.
- Water-sucht genesen** 8 b. 20 a. 22 a. 23 b.
36 a. 47 b. 48 a. 49 a. 54 b. 61 a. 64 b.
66 a. 74 b. 78 a. 92 b. 94 b. 102 b. 118 b.
121 b. 127 a. 139 b. 142 a. 149 b. 161 b.
165 b. 166 a. 169 b. 170 b. 178 b. 190 b.
193 b. 195 b. 200 a. 204 b. 215 a, b.
221 a. 234 a. 237 a, b. 238 b. 239 b.
257 a. 256 b. 287 b. 288 a. 292 a. 295 b.
307 a. 312 b. 313 a. 317 b. 318 a. 320 b.
327 a. 330 a. 331 b. 337 a. 338 b. 339 a.
340 a.
- Weggh-lupfen te verdrifven** 147 a.
- Wilde Vuur ghenesen** 64 a. 84 b. 97 b.
181 b.
- Winden die beslooten zijn / te breecken**
226 a. 287 a. 288 a. 292 a. 314 b. 333 a.
334 b.
- Winden van de Maegh / Darmen en Lijf-moeder te doen scheidten** 36 a. 69 a. 205 b.
239 a. 288 b. 332 a. 333 b.
- Winter-handen genesen** 301 b.
- Witte Bloet der Vrouwen te genesen** 15 a.
16 a. 33 b. 41 a. 50 a. 80 a. 81 a. 100 a.
176 b. 194 a. 218 a. 236 a. 241 a. 281 b.
296 a. 306 a.
- Witte Zeerigheyt genesen** 262 a. 306 b.
- Wonden te heelen** 75 a. 83 a. 87 a. 90 b.
95 b. 107 b. 111 b. 112 a, b. 113 a. 114 a.
120 b. 121 b. 122 b. 129 b. 142 b. 146 b.
149 a. 150 b. 156 a. 160 a. 162 a. 169 b.
176 b. 177 a. 179 a. 184 a. 187 a. 190 b.
199 a. 235 b. 238 a. 240 b. 249 a. 268 a.
270 a. 274 b. 278 b. 299 a. 325 a. 338 b.
- versche Wonden** 2 a. 4 a. 9 b. 11 a.
63 a. 66 a. 83 b. 91 b. 98 b. 99 b.
- A a a 3 132 b.

Medicinael Register.

- 132 b. 133 a. 145 b. 157 a. 158 b. 160 b.
 161 a. 178 b. 186 b. 226 b. 243 a. 269 b.
 276 a. 289 a. 317 b. 324 a. 326 a. 328 b.
 329 a.
 oude Wonden 55 b. 66 a. 80 b. 91 b.
 178 b. 186 b. 259 a. 285 b. 324 a.
 vuple Wonden 76 a. 119 a. 184 b. 190 b.
 210 a. 212 a. 213 a. 215 a. 252 a.
 intwendige Wonden 104 b. 161 a. 292 a.
 340 a.
 Wonden des Hoofst^s genesen 55 b. 174 b.
 Wonden der Darmen. Siet quetsinge der
 Darmen.
 Wonden van de Longh. Siet quetsinge van
 de Longh.
 Wonden der Zenutwen genesen 326 a.
 Wonden die ontfleken zijn te genesen 190 b.
 Wormen der Ooren te verdrijven 32 a.
 285 b.
 Wormen des Bupcks af te drijven 16 b.
 17 b. 18 a. 21 a. 47 a. 61 a. 66 a. 78 a.
 96 a. 107 b. 119 b. 121 b. 129 b. 132 a.
 139 a. 152 a. 158 b. 169 a. 188 b. 191 b.
 195 a. b. 204 b. 212 b. 219 b. 241 b. 244 a.
 249 b. 261 b. 265 b. 290 a. 299 b. 300 a.
 305 a. 308 a. 309 a. 312 a. 315 b. 319 b.
 332 b. 336 b.
 Wzatten te verdrijven 5 a. 7 a. 20 a. 98 b.
 153 a. 198 a. 315 a.
- Wzatten van Fondament 171 a. 286 a. 293 a.
 Y.
Y Delhoofdigheyt genesen 171 b.
 Yser upt de Wonden te trecken 46 a.
 249 b.
 Z.
Z Enutwen die verkout zijn wederom te
 verwarmen 22 a. 71 a.
 Zeeren genesen 35 a. 41 a. 66 a. 69 a. 83 a.
 120 b. 259 a. 324 a. 325 a. 338 b.
 quaetaerdige Zeeren 198 a. 221 b.
 vuple Zeeren 76 a. 89 b. 144 b.
 oude Zeeren 188 b. 191 a. 192 b. 204
 b. 210 a. 215 a. 235 b. 248 b.
 252 a. 255 b. 263 a. 285 b.
 Zeeren die seer vochtigh zijn / genesen 7 b.
 49 a.
 Zeeren van de Neusgaten genesen 60 a.
 Zeeren van de Schamelheyt genesen 99 b.
 112 a. 286 a.
 Zeeren van de Keel 104 b.
 Zeeren van de Mondt 105 b.
 Zeeren die hol zijn / genesen 169 b. 213 a.
 266 a. 328 b.
 Zeere Beenen 106 b. 104 b.
 Zijde-pijn. Siet pijn der Zuden.
 Zupsinge der Ooren genesen 19 a. 22 a. 94 b.
 104 a. 236 b. 237 b. 299 b. 315 a.

Eynde van't Medicinael Register.

50

